

รายงานสืบเนื่อง

การประชุมวิชาการระดับชาติ

" ปัญจวิสัยธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง
นำทางประชา พัฒนาสู่สากล "

วันที่ 4 พฤศจิกายน 2560

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

คำนำ

เนื่องในโอกาสครบรอบ 25 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ได้จัดการประชุมวิชาการระดับชาติ ภายใต้หัวข้อ “ปัจจัยสี่บรรพช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล” เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2560 เวลา 13.30 – 16.30 น. ณ ชั้น 2 อาคารเรียนรวม 5 ชั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดเวทีให้คณาจารย์และผู้เชี่ยวชาญนำเสนอผลงานวิชาการด้านการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคม และยังเป็นการพัฒนาองค์ความรู้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายทางด้านการศึกษาในมิติของการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคม โดยรายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติในงานฉลองครบรอบ 25 ปี ธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ครึ่งนี้ ประกอบด้วยผลงานวิชาการทั้งหมด 23 เรื่อง ในประเด็นย่อย 5 หัวข้อ ได้แก่ (1) สวัสดิการชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน (2) ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมต่อการพัฒนา : จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค (3) ออกแบบสร้างชน สู่สังคมสร้างสรรค์ (4) กฎหมายกับการพัฒนา (5) นวัตกรรมสุขภาพเพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน

ในนามคณะกรรมการจัดทำรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติในงานฉลอง 25 ปี ธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปางลำปาง ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เข้าร่วมนำเสนอผลงานทางวิชาการ ผู้เข้าร่วมการประชุมและคณะกรรมการทุกท่าน ที่มีส่วนให้การประชุมสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำรายงานการประชุม

สารบัญ

	หน้า
1. โครงการ	1
2. กำหนดการ	5
3. คณะกรรม	11
4. สวัสดิการชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน	13
4.1 ภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่นตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา	14
4.2 การพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาหมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น	27
4.3 กระบวนการสร้างทีมและสังคมสงเคราะห์กลุ่มเพื่อส่งเสริมทัศนคติเชิงบวก ต่อผู้ป่วยโรคลมชักในโรงเรียน	41
4.4 การศึกษาพัฒนาธรรมบนฐานวิพากษ์วิธี	57
4.5 การจัดการเงินออมส่วนบุคคลเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ	74
4.6 ครอบครัวไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคม	89
5. ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม	105
ต่อการพัฒนา: จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค	
5.1 การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา โรงแรมธรรมะ (Temple stay) ของวัดภูเก็ตและชุมชนรอบวัด	106
5.2 แนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ	126
5.3 สภาพองค์กรชุมชนกับการส่งเสริมประชาธิปไตย	141
5.4 การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของ “องค์กรเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ”	159
5.5 ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือกับประสิทธิภาพของนายอำเภอ ในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ	179

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.6 ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนเกตุไผะ 3, 4, 5 เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร	196
6. ออกแบบสร้างชน สู่สังคมสร้างสรรค์	215
6.1 อัตลักษณ์จากผ้าขาวเขาสูง่านออกแบบร่วมสมัย	216
6.2 ลวดลายจก: งานพุทธศิลป์ บนหน้าหมอนแม่แจ่ม	238
6.3 ผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ”: อัตลักษณ์อันทรงคุณค่าแห่งเมืองแม่แจ่ม	252
6.4 ข้อจำกัดที่สร้างความพอดีในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา	272
6.5 “ขึ้นตีนจก แม่แจ่ม”: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบและกรรมวิธีการทอ	289
7. กฎหมายกับการพัฒนา	307
7.1 มาตรการในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ในกิจกรรมการควบคุมและกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำโรค ในการอนามัยสิ่งแวดล้อม ภายใต้แนวคิดสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ ในระบบนิเวศที่ดี	308
7.2 การรับรู้ของประชาชนและปัญหาการบังคับใช้ พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในเขตวัดดอกบัว ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา	324
7.3 การเปลี่ยนระบบการกำหนดตำแหน่งเข้าสู่ระบบแท่ง และองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร	341
8. นวัตกรรมสุขภาพ เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน	379
8.1 พฤติกรรมสุขภาพและความต้องการสร้างเสริมสุขภาพ ของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่เฉลิมพระเกียรติ	380
8.2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก ของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2	402
8.3 ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ในจังหวัดพะเยา	423

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

การประชุมวิชาการระดับชาติในวันฉลองครบรอบ 25 ปี ธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

1. ผู้รับผิดชอบ

กองบริหารศูนย์ลำปาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

2. หลักการและเหตุผล

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นสถาบันวิชาการชั้นนำของเอเชียที่ได้มาตรฐานสากลในการผลิตบัณฑิต การสร้างองค์ความรู้และยังมีปณิธานชัดเจนในการเป็นสถาบันการศึกษาชั้นนำในการแก้ปัญหาของประเทศทำประโยชน์เพื่อสังคม โดยยึดมั่นคุณธรรมและประโยชน์ของประชาชน

ในโอกาสครบรอบ 25 ปี ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปางขยายโอกาสทางการศึกษาไปสู่ภูมิภาค โดยเมื่อปีการศึกษา 2535 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนในจังหวัดลำปาง ได้ขยายการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการปกครองสำหรับนักบริหาร (MPE) มาয়จังหวัดลำปางเป็นครั้งแรก และต่อมาทางมหาวิทยาลัยได้เล็งเห็นถึงความพร้อมและความเหมาะสมของจังหวัดลำปาง ในฐานะที่จะเป็นศูนย์กลางการพัฒนาการศึกษาในเขตภาคเหนือ สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงมีมติให้ดำเนินโครงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ขึ้นเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2539 โดยรับนักศึกษาระดับปริญญาตรี รุ่นแรกคือ หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ ในปีการศึกษา 2541 และในปีการศึกษา 2542 จึงได้เปิดหลักสูตรใหม่เพิ่ม คือ หลักสูตรสหวิทยาการสังคมศาสตร์ หลังจากนั้นจึงได้มีการเปิดหลักสูตรศิลปกรรมศาสตร์ สาขาวิชาการออกแบบ หัตถอุตสาหกรรม หลักสูตรนิติศาสตร์ หลักสูตรวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สาขาวิชาวิทยาการคอมพิวเตอร์ หลักสูตรสาธารณสุขศาสตร์ ตามลำดับ

ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้มแข็งและองค์ความรู้ทางวิชาการและเพื่อสืบสานปณิธานในการช่วยเหลือสังคม เนื่องในโอกาสครบรอบ 25 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง จึงได้จัดให้มีการประชุมวิชาการระดับชาติ ภายใต้หัวข้อ “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล” ขึ้น โดยได้รับความร่วมมือจากคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ วิทยาลัยสหวิทยาการ คณะศิลปกรรมศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และคณะสาธารณสุขศาสตร์ มีประเด็นย่อยในการนำเสนอ (Sub Theme) ดังนี้

1. สวัสดิการชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ขอบเขตเนื้อหาเป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาในขอบเขตของการพัฒนาสังคม สวัสดิการสังคม สังคมสงเคราะห์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสารวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ที่เชื่อมโยงมาสู่การพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีของคนในชุมชนโดยทั่วไป และกลุ่มประชากรผู้ที่มีความเปราะบางทางสังคมในพื้นที่ต่างๆ

2. ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมต่อการพัฒนา: จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค ขอบเขตเนื้อหาเป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยอาจเป็นผลงานที่เน้นการพัฒนาในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค หรือการเชื่อมโยงการพัฒนาทั้งสองระดับ

3. ออกแบบสร้างชน สู่สังคมสร้างสรรค์ ขอบเขตเนื้อหาเป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัย เกี่ยวกับการออกแบบหรือผลงานสร้างสรรค์ในสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม ในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

4. กฎหมายกับการพัฒนา ขอบเขตเนื้อหาเป็นบทความวิชาการหรือบทความวิจัยที่ศึกษา ประเด็นปัญหาในทางกฎหมายโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาสังคมและประเทศในด้านต่างๆ เช่น ผู้ด้อยโอกาส สุขภาพและสิ่งแวดล้อม นวัตกรรมและเทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง

5. นวัตกรรมสุขภาพ เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน ขอบเขตเนื้อหาเป็นงานวิจัย นวัตกรรม โครงการ หรือกิจกรรมด้านการพัฒนาระบบสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรคหรือภาวะเสี่ยง การปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อมให้อุตสาหกรรมสุขภาพประชากร อาชีวอนามัยและความปลอดภัย ที่ดำเนินการ เสร็จสิ้นแล้ว หรืออยู่ระหว่างดำเนินการ

ในนามผู้จัดหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเวทีการประชุมวิชาการระดับชาติในครั้งนี้จะทำให้นักวิชาการ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องและผู้สนใจ ได้รับองค์ความรู้ เปิดโลกทัศน์และก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคมในวงวิชาการอย่างแท้จริง

3. วัตถุประสงค์

1. เพื่อเปิดเวทีให้คณาจารย์และผู้เชี่ยวชาญนำเสนอผลงานวิชาการด้านการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคม

2. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายทางด้านการศึกษาในมิติของการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคม

4. กลุ่มเป้าหมาย

อาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ นักศึกษาและบุคคลทั่วไป จำนวน 250 คน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

5. การดำเนินการและรูปแบบของโครงการ

การประชุมทางวิชาการ การนำเสนอผลงานวิจัยและบทความวิชาการ จำนวน 5 กลุ่ม (กลุ่มละ 3 ชั่วโมง)

กลุ่มที่ 1	คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ “สวัสดิการชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน”
กลุ่มที่ 2	วิทยาลัยสหวิทยาการ “ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ต่อการพัฒนา: จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค”
กลุ่มที่ 3	คณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาออกแบบทัศนศิลป์ “ออกแบบสร้างชน สู่สังคมสร้างสรรค์”
กลุ่มที่ 4	คณะนิติศาสตร์ “กฎหมายกับการพัฒนา”
กลุ่มที่ 5	คณะสาธารณสุขศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี “นวัตกรรมสุขภาพ เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน”

6. วัน เวลาและสถานที่จัดประชุม

วันเสาร์ที่ 4 พฤศจิกายน 2560 เวลา 13.30 – 16.30 น.

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

7. ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการดำเนินโครงการ

1. เกิดเวทีให้คณาจารย์และผู้เชี่ยวชาญนำเสนอผลงานวิชาการด้านการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคม
2. ผู้เข้าร่วมสัมมนามีความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนเกิดการแลกเปลี่ยนอันนำไปสู่การพัฒนาเครือข่ายทางด้านการศึกษาในมิติการพัฒนาสังคมและการช่วยเหลือสังคม

8. การลงทะเบียน

ผู้สนใจเข้าร่วมสามารถดูรายละเอียดการเข้าร่วมการประชุมวิชาการระดับชาติได้ที่

<http://www.lampang.tu.ac.th/index.php/conference-main>

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

9. การนำเสนอบทความ

- กำหนดส่งบทความ วันที่ 1 พฤษภาคม - 15 กันยายน 2560
- ประกาศผลบทความ วันที่ 21 ตุลาคม 2560
- นำเสนอบทความ วันที่ 4 พฤศจิกายน 2560

10. รูปแบบการนำเสนอบทความ

1. นำเสนอบรรยายประกอบ Power Point
2. นำเสนอเป็นบทความภาษาไทย
3. เวลาในการนำเสนอ เรื่องละไม่เกิน 20 นาที
4. การตอบข้อซักถาม 10 นาที

หมายเหตุ: ทั้งนี้ ผลงานวิจัยหรือบทความวิชาการฉบับเต็มที่ยื่นนำเสนอผลงานได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอของผู้ทรงคุณวุฒิ (peer review) แล้ว จะจัดพิมพ์เป็น E-proceeding และจะคัดเลือกผลงานบางส่วนจัดพิมพ์ในวารสารสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสารวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

กำหนดการ

การประชุมวิชาการระดับชาติในงานฉลองครบรอบ 25 ปี ธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

“ปัญญวิสารวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

วันเสาร์ที่ 4 พฤศจิกายน 2560 เวลา 13.30 – 16.30 น.

ณ ชั้น 2 อาคารเรียนรวม 5 ชั้น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

กลุ่มที่ 1 “สวัสดิการชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน” ณ ห้อง 3211

ผู้ดำเนินรายการ	อาจารย์ ดร.สุพมา อรุณจิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
13.30 – 14.00 น.	ภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่นตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดย อาจารย์ ดร.วิชาญ จุลทริก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ
14.00 – 14.30 น.	การพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น โดย นายอลงกรณ์ ตีคุตเรือ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
14.30 – 15.00 น.	กระบวนการสร้างทีมและสังคมสงเคราะห์กลุ่มเพื่อส่งเสริมทัศนคติเชิงบวก ต่อผู้ป่วยโรคลมชักในโรงเรียน โดย นางสาวสุกัญญา มีสกุลทอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
15.00 – 15.30 น.	การศึกษาพัฒนาธรรมบนฐานวิพากษ์วิธี โดย อาจารย์ปุณิกา อภิรักษ์ไกรศรี คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
15.30 – 16.00 น.	การจัดการเงินออมส่วนบุคคลเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ โดย นางสาวพิชานันท์ สีนาค สาขาวิชาการเงินและการธนาคาร มหาวิทยาลัยพายัพ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

16.00 – 16.30 น. **ครอบครัวไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคม**

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชานนท์ โกมลมาลย์

คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กลุ่มที่ 2 “ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมต่อการพัฒนา: จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค” ณ ห้อง 3210

ผู้ดำเนินรายการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทิวดา กมลเวชช

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

13.30 – 14.00 น.

**ภาพแสดงแทนความเป็นเชียงใหม่ในประเทศไทย: การเมือง อำนาจ มายาคติใน
หอศิลปวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่และหอประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่**

โดย นายวรรณสกล รักปทุม

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

14.00 – 14.30 น.

**จากไทยแลนด์คัพ สู่ โปรวินเชียลลีกพลวัตของ “จังหวัดนิยม” และพลัง
ของระบบอุปถัมภ์ในกีฬาฟุตบอลไทย**

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

14.30 – 15.00 น.

การเพิ่มประสิทธิภาพของนายอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ

โดย นายพีระศักดิ์ ชินชัยพงษ์

กองการเจ้าหน้าที่ กรมการปกครอง

15.00 – 15.30 น.

สภาองค์กรชุมชนกับการส่งเสริมประชาธิปไตย

โดย นายจรัสพัฒน์ ใจวงศ์ผาบ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

15.30 – 16.00 น.

**ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน: กรณีศึกษา
ชุมชนเกตุไพบีระ 3, 4, 5 เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร**

โดย นายกิตติ มีศิริ

สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

กลุ่มที่ 2 “ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมต่อการพัฒนา: จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค” ณ ห้อง 3212

ผู้ดำเนินรายการ	อาจารย์ ดร.วสนา ละอองปลิว วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
13.30 – 14.00 น.	ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการบริษัทนำเที่ยวเพื่อประกอบกิจการฮัจญ์ในประเทศไทย โดย อาจารย์มานิช พรหมปัญญา วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
14.00 – 14.30 น.	การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาโรงแรมธรรมะ (Temple stay) ของวัดภูเก็ทและชุมชนรอบวัด โดย นายฤกษ์ ฤทธิวงศ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
14.30 – 15.00 น.	แนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดย นายณรงค์เดช วงศ์ประเสริฐ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
15.00 – 15.30 น.	การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของ “องค์การเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ” โดย นายฤกษ์โชติ บัวหล้า นักศึกษาปริญญาโท สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสารวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

กลุ่มที่ 3 “ออกแบบสร้างชน สู่สังคมสร้างสรรค์” ณ ห้อง 3203

- ผู้ดำเนินรายการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระจักร์ สุเอียนทรเมธิ
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 13.30 – 14.00 น. **อัตลักษณ์จากผ้าขาวเขาสู่งานออกแบบร่วมสมัย**
โดย อาจารย์บุษกร ฮวบเข้ม
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 14.00 – 14.30 น. **ลวดลายจก: งานพุทธศิลป์ บนหน้าหมอนแม่แจ่ม**
โดย นายเจษฎาภรณ์ พันธุ์มี
สาขาศิลปและการออกแบบสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่
- 14.30 – 15.00 น. **“ผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ”: อัตลักษณ์อันทรงคุณค่าแห่งเมืองแม่แจ่ม**
โดย นางสาวตรีชฎา สมพอง
สาขาศิลปและการออกแบบสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่
- 15.00 – 15.30 น. **ข้อจำกัดที่สร้างความพอดีในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา**
โดย อาจารย์จำลอง สุวรรณชาติ
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 15.30 – 16.00 น. **“ขึ้นดินจก แม่แจ่ม”: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบและกรรมวิธีการทอ**
โดย นางสาวชนัญชิตา กิรติการกุล
สาขาศิลปและการออกแบบสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่
- 16.00 – 16.30 น. **ออกแบบหัตถอุตสาหกรรม (กวม)**
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติพงษ์ เกียรติวิภาค
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

กลุ่มที่ 4 “กฎหมายกับการพัฒนา” ณ ห้อง 3204

- ผู้ดำเนินรายการ อาจารย์ปวีร์ เจนวิระนนท์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 13.30 – 14.00 น. **มาตรการในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมการควบคุมและกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำโรคในการอนามัยสิ่งแวดล้อม ภายใต้แนวคิดสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี**
โดย นางสาวนิภาภรณ์ ลาภเสถียร
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
- 14.00 – 14.30 น. **การรับรู้ของประชาชนและปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในเขตวัดดอกบัว ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา**
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์นริศรา ประสิทธิ์พานวัง
มหาวิทยาลัยพะเยา
- 14.30 – 15.00 น. **กฎหมายเกี่ยวกับหลักประกันทางธุรกิจสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม: กรณีศึกษาเครื่องหมายการค้า**
โดย นายชินพงศ์ มณีรัตน์
นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยพะเยา
- 15.00 – 15.30 น. **การเปลี่ยนระบบการกำหนดตำแหน่งเข้าสู่ระบบแท่งและองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร**
โดย นายนิติ เฉลยรส
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญาสววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

กลุ่มที่ 5 “นวัตกรรมสุขภาพ เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน” ณ ห้อง 3213

ผู้ดำเนินรายการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ลภัสรดา หนู่มคำ

คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

และ อาจารย์ ดร.เจนจรีย์ อินอุทัย

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

13.30 – 14.00 น. พฤติกรรมสุขภาพและความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์วรัญญู รีรัมย์

มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

14.00 – 14.30 น. การก่อตัวและการใช้ข้อบังคับจรรยาบรรณทันตแพทย์

โดย นายพูนผล โควิบูลย์ชัย

ภาควิชาทันตกรรมชุมชน คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

14.30 – 15.00 น. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วย
เบาหวานชนิดที่ 2

โดย นางสาวศิริพันธ์ หอมแก่นจันทร์

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลบ้านน้ำโทก

15.00 – 15.30 น. ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ
ในจังหวัดพะเยา

โดย นายพงศธร ศิลาเงิน

สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

15.30 – 16.00 น. ความสุขในบริบทประสบการณ์ผู้หญิงวัยหมดประจำเดือน

โดย นางสาวบุษยภักดิ์ สักพานิช

คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

**คณะกรรมการฝ่ายอำนวยการการประชุมวิชาการระดับชาติ
ในงานฉลอง 25 ปี ธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง**

1. รองศาสตราจารย์ ดร.สายฝน สุเอียนทรเมธิ	ที่ปรึกษา
2. อาจารย์ ดร.ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์	ประธานกรรมการ
3. รองศาสตราจารย์ ดร. อรุณ ภาชีน	กรรมการ
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งนภา เทพภาพ	กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ลภัสรดา หนู่มคำ	กรรมการ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระจักร์ สุเอียนทรเมธิ	กรรมการ
7. อาจารย์ ดร.ปรินดา ตาสี	กรรมการ
8. อาจารย์ปวีร์ เจนวีระนนท์	กรรมการ
9. นางสาวสุภาณี แก้วมณี	กรรมการ
10. นางสาวจารุวัฒน์ ศุภกุล	กรรมการ
11. นางสาววลิตพร จิโนทา	กรรมการ
12. นางสาวกมลลักษณ์ พูลูก	กรรมการ
13. นายศุภฤกษ์ มีศรี	กรรมการและเลขานุการ
14. นางสาวสุพรรณิ สุขเมธา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
15. นางสาวจิตรา นุช ชมเชย	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสิสวรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำรายงานการประชุม

1. อาจารย์ ดร.ยิ่งลักษณ์ กาญจนฤกษ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	ประธานกรรมการ
2. ศาสตราจารย์ ดร.พิมพ์วิทย์ บุญมงคล มหาวิทยาลัยมหิดล	กรรมการ
3. รองศาสตราจารย์ ดร. อรุณ ภาชีน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	กรรมการ
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พรภัทร อินทรวิวัฒน์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต	กรรมการ
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เดือนเด่น นาคสีหราช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	กรรมการ
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทันตแพทย์ ทรงวุฒิ ดวงรัตนพันธ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	กรรมการ
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิวัฒน์ จันทร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	กรรมการ
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิรมัย พิศแข มั่นจิตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	กรรมการ
9. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ลภัสสรดา หนู่มคำ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	กรรมการ
10. อาจารย์ ดร.นันทวัน ม่วงใหญ่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	กรรมการ
11. อาจารย์ ดร.อรนุตภูมิ สุธาคำ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา	กรรมการ
12. อาจารย์ ดร.สุพมา อรุณจิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	กรรมการ
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุ่งนภา เทพภาพ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง	กรรมการและเลขานุการ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

สวัสดิการชุมชนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน

1. ภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่นตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
2. การพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษาหมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น
3. กระบวนการสร้างทีมและสังคมสงเคราะห์กลุ่มเพื่อส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ป่วยโรคลมชัก ในโรงเรียน
4. การศึกษาพัฒนาธรรมบนฐานวิพากษ์วิธี
5. การจัดการเงินออมส่วนบุคคลเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ
6. ครอบครัวไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคม

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่นตำบลท่าข้ามอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา Leadership in Local Development Thakham District Hatyai city Songkhla Province.

วิชาญ จุลทริก¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 1) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่น 4 ด้าน คือ ด้านภาวะผู้นำ ด้านหน้าที่ ด้านหลักคุณธรรม และด้านการวางแผน กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ประชากร 377 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามมี 3 ลักษณะ คือ แบบตรวจสอบรายการ แบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ และแบบปลายเปิด ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.608 สถิติพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านคุณธรรม รองลงมา คือ ด้านหน้าที่ ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำและต่ำสุด คือ ด้านภาวะผู้นำที่ดี รองลงมา คือ ด้านการวางแผน สำหรับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่มีจำนวนมากที่สุด คือ การแก้ไขปัญหา โครงสร้างพื้นฐานให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ รองลงมา คือ การที่ผู้นำไม่เข้าใจและไม่ทราบความต้องการของประชาชนเท่าที่ควรและประชาชนต้องการให้ผู้นำมีความมั่นคงและยึดมั่นการทำความดีต่อการพัฒนาท้องถิ่น ตามลำดับ

¹ อาจารย์ ดร., สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา 9000
Corresponding author: E-mail: address: Dr.witchan@h0tmail.com

Abstract

This research aims to study the development of local leadership Thakham district. Hatyai city Songkhla Province 1) to study the development of local leadership at four aspects of leadership in front of the main virtues. Planning and The samples population of 377 persons. Used for data collection was a questionnaire with 3 different checklist. 5 rating scale and open-ended. Has the confidence of 0.608 basic.

The research found that The overall level is very high. The highest average was the moral aspect, followed by the front with the lowest mean of good leadership followed by planning. For comments and other suggestions. The biggest problem is to solve the problem of infrastructure to cover the area, the second is that the leader does not understand and does not know the needs of the people as it should. And people want the leaders to be strong and adhere to the good of local development. Keywords: Leadership Development Local.

บทนำ

การปกครองท้องถิ่นของไทยได้มีบทบาทสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงยุคปัจจุบันโดยยุคปัจจุบันอำนาจการบริหารของประเทศไทยตามรัฐธรรมนูญ มีอยู่ 3 อำนาจ คือ อำนาจฝ่ายบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ ส่วนหลักการบริหารตามรัฐธรรมนูญแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือการบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลาง การบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาค และการบริหารราชการแผ่นดินส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะราชการส่วนภูมิภาคและส่วนราชการส่วนท้องถิ่น เพราะถือว่าเป็นองค์กรที่ช่วยแบ่งเบาภารกิจจากส่วนกลาง เนื่องจากศักยภาพของรัฐบาลที่บริหารประเทศเพียงองค์กรเดียว ไม่อาจตอบสนองแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึงเพราะในแต่ละพื้นที่ย่อมมีสภาพปัญหา ความต้องการและศิลปวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ทำให้การดำเนินงานวางแผน และรูปแบบการจัดการที่แตกต่างกันออกไป จำเป็นต้องอาศัย ทักษะ ความรู้และเทคนิคการบริหารงานที่เหมาะสมกับสภาพสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ โดยอาศัยหลักการกระจายอำนาจและให้อิสระแก่ท้องถิ่นเพื่อปกครองตนเองซึ่งได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 โดยให้ความสำคัญกับการปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งวางหลักการอย่างชัดเจนไว้ในหมวดที่ 9 ในมาตรา 282-290 ของรัฐธรรมนูญ แสดงเจตนารมณ์ให้มีการกระจายอำนาจให้กับท้องถิ่น โดยเน้นท้องถิ่นมีสิทธิในการปกครองตนเอง มีอิสระในการกำหนดทิศทางในการบริหารท้องถิ่นของตนเองรวมทั้งอิสระในการบริหารงานทั้งทางด้านการบริหาร กำลังคน และงบประมาณ ทั้งนี้เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น และเป็นที่มาของการตราพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 (ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว 2543 : 7)

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2547 และมีการแก้ไขเพิ่มเติมเมื่อปีพุทธศักราช 2551 ในมาตรา 27 ที่ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นมาตราหลักที่มอบหมายภารกิจการบริหารท้องถิ่นมีความชัดเจนไม่ซ้ำซ้อนกับองค์การบริหารส่วนตำบล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้มีหน้าที่ในการบริหารหน่วยงานส่วน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นเสมือนข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในตำบล หมู่บ้านมีหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือนายอำเภอในการปฏิบัติงานตามนโยบายของราชการมีความสำคัญต่อผลสำเร็จของงานตามภารกิจของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ กำนันและผู้ใหญ่จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ฐานะที่เป็นตัวแทนของทางราชการโดยหน่วยราชการส่วนภูมิภาคมีหน้าที่ปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในกฎหมายพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น พุทธศักราช 2547

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสารวร ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ความสำคัญภาวะผู้นำท้องถิ่นโดยเฉพาะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีใช้อยู่ที่เป็นตำแหน่งที่ได้ตั้งกันมาเป็นเวลานานเท่านั้นแต่ตำแหน่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อชุมชนตำบลหมู่บ้านซึ่งจำเป็นต้องมีผู้นำที่เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ และเป็นผู้นำโดยทางการในบุคคลเดียวกันเป็นผู้ที่สามารถทราบข้อมูลต่างๆ ของตำบล หมู่บ้านได้เป็นอย่างดีและประชาชนในท้องถิ่นที่ให้ความศรัทธาเคารพนับถือให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ดังนั้นผู้ใหญ่บ้านจึงเป็นบุคคลสำคัญและจำเป็นต้องมีอยู่คู่กับสังคมไทย ความแตกต่างในด้านคุณลักษณะในด้านทางสังคมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเรื่องเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพและรายได้ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งและความสำคัญด้านเครือญาติก็นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบไม่โดยตรงก็โดยอ้อมต่อประสิทธิภาพในการทำหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้ภาวะความเป็นผู้นำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีความแตกต่างกันเนื่องจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นบุคคลสำคัญที่จะกระตุ้น สนับสนุน ส่งเสริมและชักนำให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนรวมในการพัฒนาชุมชนของตนเองซึ่งหากกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีคุณลักษณะความเป็นผู้นำมากเพียงใด ย่อมจะได้รับความเชื่อถือและความไว้วางใจ รวมทั้งได้รับความร่วมมืออันดีทั้งจากราชการและราษฎรในการพัฒนาตำบลหมู่บ้าน ทำให้การทำหน้าที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จอย่างสูงสุดอันจะส่งผลให้การประสานความต้องการของประชาชนกับการดำเนินงานของส่วนราชการเป็นไปอย่างมีคุณภาพ ก่อให้เกิดความสงบสุขและนำไปสู่การพัฒนาประเทศสืบไป

จากสภาพปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่นโดยเฉพาะในท้องถิ่นตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานให้กับผู้เกี่ยวข้องใช้ประโยชน์จากข้อมูลและสามารถไปปรับใช้ให้กับผู้นำในท้องถิ่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านภาวะผู้นำที่ดี ด้านหน้าที่ ด้านหลักคุณธรรมและด้านการวางแผนงาน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

2. ขอบเขตประชาชนและกลุ่มตัวอย่าง

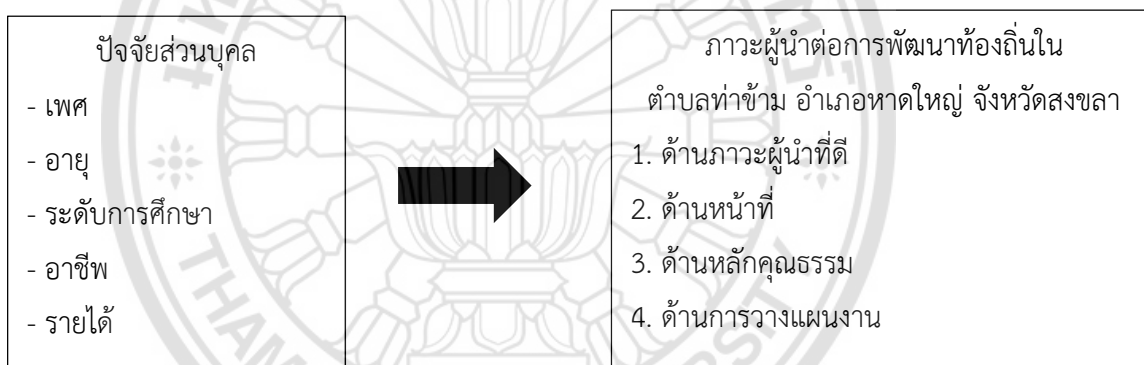
2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนจากรายงานรวมผลการนับคะแนนรายหน่วย (ตามแบบ อส.18) ตำบลท่าข้าม อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นเกณฑ์เพื่อคำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างพบว่า มีจำนวนประชากรตำบลท่าข้าม อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรีแยกตามกลุ่มอายุ จำนวน 6,673 คน

2.2 กลุ่มตัวอย่างได้จากประชากร ได้แก่ ประชาชนที่อาศัยในตำบลท่าข้าม อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี โดยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างแบบการสุ่มตัวอย่าง ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 377 คน แล้วทำการสุ่มให้กระจายไปตามพื้นที่ในตำบลท่าข้าม อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี โดยการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling)

3. ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรต้น/ ตัวแปรอิสระ

ตัวแปรตาม

นิยามศัพท์

ภาวะผู้นำ คือ การมีอิทธิพลต่อการนำในทิศทาง เส้นทาง การกระทำและความคิด

การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่เล็กลงน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้นเติบโตขึ้นมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ

ท้องถิ่น คือ ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะซึ่งเน้นถึงลักษณะทางสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทางธรรมชาติ ที่มีความเป็นขอบเขตเฉพาะพื้นที่นั้นๆ เป็นสำคัญและยังมีความหมายที่กำหนดขอบเขตของพื้นที่ระดับย่อยตามเขตการปกครอง หรือเป็นหน่วยงานระดับรองไปจากหน่วยงานใหญ่ ได้แก่ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เป็นต้น

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ประชาชน คือ ผู้ที่พักอาศัยอยู่ในเขตตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ตำบลท่าข้าม คือ ตำบลท่าข้ามเดิม มีท่าใช้สำหรับข้ามไปยังตำบลน่าน้อย และที่ท่านี้เองมีหญิงคนหนึ่งข้ามไปหาคนรักซึ่งอยู่อีกฝั่งหนึ่งเมื่อข้ามไปแล้วได้เสียชีวิตอยู่ฝั่งตรงข้าม คือ ฝั่งบ้านท่านางหอม ตำบลน่าน้อยในปัจจุบัน และที่ตรงนี้เองจึงเรียกว่าบ้านท่าข้าม ต่อมาเป็นตำบลท่าข้าม

อำเภอหาดใหญ่ คือ เป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจการค้า และการคมนาคมขนส่งที่สำคัญของภาคใต้

จังหวัดสงขลา คือ จังหวัดหนึ่ง ที่มีพื้นที่อยู่ทางภาคใต้ ของประเทศไทย มีพื้นที่ใหญ่เป็นอันดับที่ 26 ของจังหวัดทั้งหมดในประเทศไทย โดยมีพื้นที่มากกว่า 7,393.889 ตารางกิโลเมตร

หน้าที่ คือ ภาระรับผิดชอบของบุคคลที่จะต้องปฏิบัติ

หลักคุณธรรม คือ คุณลักษณะหรือสภาวะภายในจิตใจของมนุษย์ที่เป็นไปในทางที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งเป็นภาวธรรมอยู่ในจิตใจ

การวางแผน คือ เป็นหน้าที่ของการจัดการที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดเป้าหมายสำหรับการปฏิบัติงานขององค์การในอนาคต และการตัดสินใจในงาน รวมทั้งทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ตามต้องการเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ และในระดับพื้นฐานการวางแผนเป็นการกำหนดเป้าหมายขององค์การ และจำแนกหนทางเพื่อความสำเร็จ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงภาวะผู้นำที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นในสายตาของประชาชน ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
2. ทำให้ทราบถึงผลเปรียบเทียบภาวะผู้นำที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นในสายตาของประชาชน ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
3. ทำให้ทราบถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาของภาวะผู้นำที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นในสายตาของประชาชน ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอกงใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการขั้นตอน ดังนี้

1. ประชาชนและกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มตัวอย่าง ได้จากการสุ่มตัวอย่างจากประชาชนตำบลท่าข้าม อำเภอกงใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างแบบสุ่มตัวอย่างได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างจำนวน 377 คน แล้วทำการสุ่มให้กระจายไปตามตำบลท่าข้าม อำเภอกงใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือในการวิจัยเป็นแบบสอบถามซึ่งผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเอง แล้วนำไปทดลองใช้กับประชาชนในตำบลท่าข้าม อำเภอกงใหญ่ จังหวัดสงขลา จำนวน 377 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น โดยใช้สัมประสิทธิ์อัลฟาตามวิธีของครอนบาค (cronbacd) ได้ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเท่ากับ 0.608 ซึ่งผ่านเกณฑ์และนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำการวิจัยต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ขอความร่วมมือจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลท่าข้าม อำเภอกงใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยผู้วิจัยอธิบายและชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของแบบสอบถามและวิธีการเก็บข้อมูลจากประชาชน รายบุคคล จำนวน 377 คน ตลอดจนถึงการรับแบบสอบถามกลับคืน ได้จำนวน 377 คน คิดเป็นร้อยละ 100

4. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลประมวลผลด้วยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ดังนี้

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ (percentage) แล้วนำเสนอข้อมูลเป็นตาราง แสดงจำนวนและร้อยละ

4.2 ศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอกงใหญ่ จังหวัดสงขลา วิเคราะห์ด้วยการหาค่า ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เสนอข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยาย

4.3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่เป็นคำถามปลายเปิด นำมาวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของเนื้อหา โดยจัดทำคำตอบเข้าประเด็นเดียวกันแล้วแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ เสนอข้อมูลเป็นตารางประกอบคำบรรยาย

สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัย เรื่อง ภาวะผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่นใน ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัด สงขลา ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย ดังนี้

ภาวะผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดสงขลา โดยภาพรวมทุก ด้านอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก เช่นกัน โดยเรียงลำดับ จากด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาต่ำสุดได้ดังนี้ ด้านหน้าที่ ($\bar{X}$ 3.43) ด้านหลักคุณธรรม ($\bar{X}$ 3.42) ด้าน ภาวะผู้นำ ($\bar{X}$ 3.41) และด้านการวางแผนงาน ($\bar{X}$ 3.35) ตามลำดับ สำหรับความคิดเห็นและ ข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่มีจำนวนมากที่สุด คือ ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ของหมู่บ้านผ่านเสียงตามสาย รองลงมา คือ แก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐานให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ ส่งเสริมและให้ความรู้ทางด้านอาชีพ แก่ประชาชนในพื้นที่ ส่งเสริมกิจกรรมทางด้านภาษาแก่เยาวชนเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

อภิปรายผล

จากการศึกษาภาวะผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดสงขลา ทั้ง 4 ด้าน คือ ทำให้ทราบถึงระดับความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดสงขลา เพื่อทำให้ทราบถึงความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำ ที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดสงขลา และเป็นสารสนเทศในการนำไป ปรับปรุงและพัฒนาผู้นำท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดสงขลา ซึ่งสามารถอภิปรายผล ดังนี้

1. จากการศึกษาภาวะผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่นใน ตำบลท่าข้าม อำเภอบ้านไร่ จังหวัดสงขลา ทั้ง 4 ด้าน

ประเด็น	ระดับความคิดเห็นของประชาชน		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1.ด้านหน้าที่	3.43	0.65	มากที่สุด
2.ด้านหลักคุณธรรม	3.42	0.70	มากที่สุด
3.ด้านภาวะผู้นำที่ดี	3.41	0.74	มาก
4.ด้านการวางแผนงาน	3.35	0.67	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม	3.40	0.61	มาก

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

จากการศึกษา 1 พบว่า ภาวะผู้นำที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่นในสายตาของประชาชน ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.40$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมากเช่นกัน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านหน้าที่ ($\bar{x} = 3.43$) รองลงมา คือ ด้านหลักคุณธรรม ($\bar{x} = 3.42$) ด้านภาวะผู้นำ ($\bar{x} = 3.41$) และด้านการวางแผนงาน ($\bar{x} = 3.35$) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความต้องการของประชาชนในตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาที่มีต่อผู้นำในท้องถิ่น โดยส่วนใหญ่ประชาชนมีความต้องการให้ผู้นำตระหนักถึงหน้าที่ มีความรับผิดชอบในการพัฒนาท้องถิ่น ต่อมาคือการมุ่งประพฤติดนโดยใช้หลักธรรมาภิบาล ได้แก่ หลักคุณธรรมในการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงการวางแผนงานที่ต้องสอดคล้องกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกลุ่มประชาชนเป็นหลัก และรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเองเพื่อให้สอดคล้องต่อความต้องการของประชาชน พัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ

2. เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน สามารถอภิปรายผล ได้ดังนี้

2.1 จากผลการวิจัย ด้านภาวะผู้นำ พบว่าโดยภาพรวมมาก

ด้านภาวะผู้นำ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลความ
รวมค่าเฉลี่ย	3.41	0.74	มาก

จากตาราง 2.1 พบว่า ประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ด้านภาวะผู้นำ พบว่า โดยภาพรวมระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.41$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามให้ระดับความคิดเห็นด้านภาวะผู้นำตามลำดับ ได้แก่ พื้นที่ในท้องถิ่นของท่าข้ามมีโอกาask้าวหน้าในการพัฒนา มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.54$), ผู้นำทราบถึงความต้องการของประชาชน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.51$), ผู้นำมีการปฏิบัติระหว่างผู้ร่วมงานด้วยกันอย่างเสมอภาค มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.47$), ผู้นำสามารถจูงใจให้ผู้ร่วมงานปฏิบัติงานต่อการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.45$), ท่านคิดว่าผู้นำในท้องถิ่นมีความยุติธรรม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.40$), ผู้นำยอมรับข้อเสนอแนะของผู้ร่วมงาน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.39$), ผู้นำมีคำสั่งในการปฏิบัติงานอย่างชัดเจน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.38$), ผู้นำมีการพัฒนาคุณภาพของงาน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.37$), ผู้นำมีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.35$), ท่านได้รับความเป็นธรรมเมื่อเกิดปัญหาด้านความเป็นอยู่ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.33$)

2.2 จากผลการวิจัย ด้านหน้าที่ พบว่าโดยภาพรวมมากที่สุด

ด้านหน้าที่	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลความ
รวมค่าเฉลี่ย	3.43	0.65	มากที่สุด

จากตาราง 2.2 พบว่า ประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ด้านภาวะผู้นำ ด้านหน้าที่ พบว่า โดยภาพรวมระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.43$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามให้ระดับความคิดเห็นด้านหน้าที่ตามลำดับ ได้แก่ ผู้นำมีความชำนาญต่อการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.50$), ผู้นำมีการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.47$), ผู้นำมีอุดมคติต่อการปฏิบัติหน้าที่ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.46$), ผู้นำมีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.45$), ผู้นำเป็นบุคคลตัวอย่างภายในองค์กรและนอกองค์กร มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.44$), ผู้นำให้ความสำคัญต่อภายในองค์กรและนอกองค์กรที่เกี่ยวข้องมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.44$), ผู้นำปฏิบัติหน้าที่ในการวางแผนปฏิบัติงานถูกต้องตามวัตถุประสงค์มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.41$), ผู้นำมีความสามารถในการไกล่เกลี่ยเมื่อมีความขัดแย้งในท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.41$), ผู้นำมีการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.41$), ผู้นำมีความสามารถตัดสินใจและแก้ไขปัญหาในท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.37$) ตามลำดับ

2.3 จากผลการวิจัย ด้านหลักคุณธรรม พบว่าโดยภาพรวมมากที่สุด

ด้านหลักคุณธรรม	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลความ
รวมค่าเฉลี่ย	3.42	0.70	มากที่สุด

จากตาราง 2.3 พบว่า ประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ด้านหลักคุณธรรม พบว่า โดยภาพรวมระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.42$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามให้ระดับความคิดเห็นด้านหลักคุณธรรมตามลำดับ ได้แก่ ผู้นำมีความรอบคอบและทันต่อสถานการณ์ในปัจจุบันมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.59$), ผู้นำมีระเบียบ ตรงต่อเวลา มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.48$), ผู้นำส่งเสริมและสนับสนุนสิ่งที่เป็นประโยชน์การพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.47$), ผู้นำมีความยึดมั่นในความถูกต้องต่อหน้าที่ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.46$), ผู้นำมีความซื่อสัตย์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.45$), ผู้นำทำสิ่งที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 3.39$), ผู้นำให้คำแนะนำและสอนงานทุกครั้งเมื่อท้องถิ่นมีปัญหา มี

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.38$), ผู้นำเอาใจใส่และให้เกียรติประชาชนในท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.36$), ผู้นำรับฟังปัญหาของท่านด้วยความตั้งใจ มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.35$), มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.33$) ตามลำดับ

2.4 จากผลการวิจัย ด้านการวางแผนงาน พบว่า โดยภาพรวมมาก

ด้านการวางแผนงาน	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลความ
รวมค่าเฉลี่ย	3.35	0.67	มาก

จากตาราง 2.4 พบว่า ระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการบริหารงาน พบว่า โดยภาพรวมระดับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.35$) เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามให้ระดับความคิดเห็นด้านการบริหารงานตามลำดับ ได้แก่ ผู้นำมีการกำหนดวางแผนงานโดยคำนึงถึงทรัพยากรในท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.41$), ผู้นำมีการประเมินผลและติดตามงานจากการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.40$), ผู้นำเล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.38$), ผู้นำสามารถถ่ายทอดวิสัยทัศน์ในการทำงาน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.37$), ศึกษาผลกระทบในท้องถิ่นก่อนวางแผนในการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.36$), ผู้นำคำนึงถึงการยอมรับของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.35$), ผู้นำโน้มน้าวให้ท่านมีความกระตือรือร้นในการทำงาน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.34$), ผู้นำเปิดโอกาสให้ท่านมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.32$), ผู้นำสามารถระบุนเวลา ลำดับขั้นตอน ในการวางแผนงานที่ชัดเจน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.32$), ผู้นำมอบหมายงานที่ทำทลายความรู้ ความสามารถของท่าน มีค่าเฉลี่ย ($\bar{x} = 3.28$)

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำที่ดีในการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อเป็นสารสนเทศในการนำไปปรับปรุงและพัฒนาท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1. ผู้นำท้องถิ่นควรส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ของหมู่บ้านผ่านเสียงตามสายเพื่อประโยชน์ต่อข้อมูลข่าวสารจากทางราชการแก่ประชาชนทราบ

2. ผู้นำท้องถิ่นควรแก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐานให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ที่รับผิดชอบ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

3. ผู้นำท้องถิ่นควรส่งเสริมและให้ความรู้ทางด้านอาชีพแก่ประชาชนในพื้นที่ และส่งเสริมกิจกรรมทางด้านภาษาแก่เยาวชนเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

4. ผู้นำควรมีความเข้าใจความต้องการของประชาชนในพื้นที่ในการบริหารจัดการท้องถิ่นที่รับผิดชอบให้มากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งต่อไปเน้นการบริหารจัดการท้องถิ่นภายใต้หลักธรรมาภิบาล

2. การวิจัยครั้งต่อไปเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารการพัฒนาท้องถิ่น

3. การวิจัยครั้งต่อไปเห็นควรให้ภาคทางสังคมเข้ามามีบทบาทและมาตรการการตรวจสอบ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

เอกสารอ้างอิง

- กฤษ เพิ่มทันจิตต์. (2531). การบริหารการพัฒนาในระดับท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- กวี วงศ์พุ่ม. (2550). ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาวิสัยทัศน์นักบริหาร.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2549). การปกครองท้องถิ่นไทย หลักการและมติใหม่ในอนาคต . พิมพ์ครั้งที่ 4 . กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูชน.
- ชาชีวัฒน์ ศรีแก้ว. (2543:7). การตราพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542
- ทีศนา แคมมณี. (2542). การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. (2548). คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร. กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อุทัย หิรัญโต. (2523). การปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสิทธรรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

การพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
กรณีศึกษา หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลโปแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น
Development of Silk Weaving Occupational Group Based on Sufficiency Economy
Concept: A Case Study of Hua Fai Village, Po Daeng Sub-district, Chonnabot
District, Khon Kaen Province

อลงกรณ์ ดีกุดเรือ¹

ผานิตย์ นาขยัน, รัชชานนท์ สมบูรณ์ชัย, ประมินทร์ นาระทะ²

ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร³

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททั่วไป รวมถึงศึกษาปัญหาอุปสรรคและศึกษาแนวทางการพัฒนากลุ่มภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มทอผ้าไหม หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลโปแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวมทั้งสิ้นจำนวน 21 คน โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่มและนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย พบว่า กลุ่มมีปัญหาทางด้านการตลาด วัตถุดิบและการผลิต ซึ่งปัญหาด้านการตลาดเป็นปัญหาที่กลุ่มมีตลาดในการจำหน่ายน้อย คณะกรรมการของกลุ่มขาดความรู้ทางด้านการตลาด ดังนั้นจึงมีแนวทางการพัฒนาโดยเพิ่มช่องทางการจำหน่าย และพัฒนาความรู้ทางด้านการตลาดให้แก่คณะกรรมการกลุ่ม เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ทางการตลาด นอกจากนี้การลดต้นทุนการผลิตเพื่อกำหนดราคาจำหน่ายให้ถูกลง โดยได้มีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้กับสมาชิกของกลุ่ม

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

² อาจารย์ ดร. สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ทำให้สมาชิกกลุ่มมีการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางความพอประมาณ ความมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ด้วยค่าคะแนนเฉลี่ย 4.36 เนื่องมาจากการสังเกตการณ์และหาคำตอบโดยใช้แบบประเมินเพื่อวัดผล

คำสำคัญ: การพัฒนากลุ่ม, กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ABSTRACT

This research aims to study the general context, to study the barriers and Study an approach to develop the group under the concept of Sufficiency Economy of the Hua Fai Village Silk Weaving Group, Po Daeng Sub-district, Chonnabot District, Khon Kaen Province. This study is a kind of qualitative research to select sample in the target group in this research, the researcher selected by purposive sampling with a total of 21 participants. With field study to In-depth interview; Participatory observation and non-participatory observation; focus group discussion; the quantitative data were analyzed by descriptive analysis analyzed and qualitative data were analyzed by content analysis

Research Results were found that the group had problems on marketing, production and raw materials. For marketing problems, the problem is that the group had few markets for distribution; the committee lacked marketing knowledge. So, that there were marketing development approach to increase distribution channels, development of marketing skill of committee of the group to apply knowledge to set marketing strategy by reducing production costs for lower pricing. In addition and gaining knowledge of sufficiency economy in accordance from promotion of government agencies and media, the members of Group live on sufficiency economy concept according to the modesty way. In overall was at high level of average 4.36

Keyword: Development Group, Silk Weaving Occupational Group, Sufficiency Economy Concept

บทนำ

การดำรงชีวิตของคนไทยในท้องถิ่นชนบทอีสานมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักในการเลี้ยงชีพเป็นวิถีชีวิตที่อาศัยพึ่งพาธรรมชาติ มีการพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในชุมชน มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงชีพ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความใกล้ชิดกันในระบบเครือญาติ มีความสามัคคีกลมเกลียว มีระบบการผลิตที่เป็นการผลิตแบบยังชีพ ทั้งอาหารการกินและเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพชน มีลักษณะเป็นการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นความงดงามของวิถีชีวิตในชนบทในอดีต ปัจจุบันเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากเทคโนโลยีที่ทันสมัยกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทั้งเครื่องจักรกลยานพาหนะเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามค่านิยมใหม่ที่ประชาชนรับมาพร้อมกับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมและชุมชนมีช่องว่างมากขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า ทำให้น้ำใจความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนในชุมชนเริ่มหดหายไปอย่างน่าเสียดาย การพัฒนาประเทศของรัฐบาลหลายยุคที่ผ่านมาล้วนมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเทคโนโลยีและการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลักก่อให้เกิดช่องว่างทางสังคมมากขึ้น กล่าวคือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโตเพิ่มขึ้น แต่รายได้ที่เกิดขึ้นนั้นไปกระจุกอยู่เฉพาะผู้ประกอบการเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้ใช้แรงงานและเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศยังคงมีรายได้ในระดับต่ำ จึงก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้ระหว่างเขตเมืองและชนบท รายได้จากการทำการเกษตรไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต แต่กลับมีรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้น จนต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตและการลงทุนในการทำการเกษตร ทำให้มีหนี้สินล้นพ้นตัวต้องเดินทางทิ้งถิ่นฐานเพื่อไปรับจ้างยังต่างถิ่น เพื่อให้ได้เงินมาชำระหนี้คนรุ่นใหม่ที่อยู่ในวัยแรงงานเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานจะไปประกอบอาชีพอื่นที่มีรายได้ดีกว่าภาคการเกษตร ทำให้แรงงานในภาคการเกษตรขาดแคลนมากขึ้น ชาวบ้านต้องจ้างแรงงานในการทำการเกษตรที่สูงขึ้น ซึ่งเป็นภาระที่ต้องใช้จ่ายเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ทำให้ต้องดิ้นรนประกอบอาชีพอื่นๆ เพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว กล่าวได้ว่าความล้มเหลวของการพัฒนาด้านการเกษตรที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างรายได้ในครัวเรือนของเกษตรกร มีแนวโน้มไม่เพียงพอสำหรับการเลี้ยงครอบครัว รายได้นอกภาคการเกษตรเริ่มมีความสำคัญต่อรายได้ของเกษตรกรมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เริ่มมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพมากกว่าหนึ่งอาชีพ กล่าวคือ มีการประกอบอาชีพการเกษตรร้อยละ 91.00 และนอกภาคการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 69.00 นอกจากนี้ พบว่า หมู่บ้าน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญจวิสารัช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการอพยพแรงงานไปทำงานนอกหมู่บ้านร้อยละ 42.30 ส่วนใหญ่เป็นการอพยพแรงงานไปรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ (สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2541: 12) แต่ก็มีเกษตรกรจำนวนไม่น้อยที่ประกอบอาชีพเสริมในหมู่บ้านหรือชุมชนของตนเองเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว เช่น การค้าขาย การรับจ้างการเลี้ยงไหมการทอเสื่อ การจักสาน เป็นต้น กล่าวได้ว่า เกษตรกรที่ประกอบอาชีพเพียงอย่างเดียวเริ่มลดน้อยลงการประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตรได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ซึ่งอาชีพเสริมดังกล่าวสามารถทำรายได้ให้กับครัวเรือนของเกษตรกรมากขึ้น จนกลายเป็นอาชีพที่สำคัญอาชีพหนึ่งของครัวเรือนเกษตรกรในที่สุด แม้ว่าการประกอบอาชีพเสริมนอกจากอาชีพหลักจะมีความสำคัญต่อการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวของเกษตรกร แต่ยังเป็นการดำเนินกิจกรรมแบบปัจเจกบุคคลที่ไม่มีอำนาจต่อรองทางการตลาด เกิดปัญหาด้านวัตถุดิบในการผลิตสินค้า จำหน่ายไม่ได้ เนื่องจากมีการผลิตสินค้าที่เหมือนกัน ทำให้มีการแข่งขันกันด้านราคา ในขณะที่สินค้ามีคุณภาพแต่ไม่ได้รับรองมาตรฐานสินค้าที่ผลิตขึ้น กระจายตามแหล่งต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งผู้บริโภคไม่สามารถรู้ถึงแหล่งผลิตที่แท้จริงได้ ทำให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านขึ้นเป็นกลุ่ม เพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ซึ่งการรวมกลุ่มทำให้ลดการแข่งขันด้านการผลิตและสามารถรวมผลิตภัณฑ์ให้อยู่ในที่เดียวกัน การรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันผลิตของชาวบ้าน แม้สามารถรวมผลิตภัณฑ์มาไว้แหล่งเดียวกันได้ แต่ไม่สามารถจำหน่ายสินค้าได้ เนื่องจากขาดการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ไม่มีการจัดการด้านการตลาด ด้านการผลิต ด้านวัตถุดิบ และด้านทุน เป็นต้น ซึ่งการรวมกลุ่มดังกล่าวยังไม่มีมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งได้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจไปสู่ระบบทุนนิยมรัฐในฐานะผู้กำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ จึงได้มีการเสนอยุทธศาสตร์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจระดับชุมชนที่มุ่งแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับล่าง โดยการส่งเสริมให้ชุมชนทำธุรกิจที่สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีในชุมชน โดยการพัฒนาโอกาสและความสามารถของชุมชนในการผลิต การแปรรูป การบริการ รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ อย่างครบวงจร โดยเฉพาะสนับสนุนส่งเสริมให้เกษตรกรแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อเพิ่มมูลค่า ซึ่งเป็นทางเลือกที่จะช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนได้ แต่ก็มีเกษตรกรจำนวนไม่น้อยที่ประกอบอาชีพเสริม เช่น การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และการทอผ้าไหมในหมู่บ้านหรือชุมชนของตนเอง

กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น เป็นกลุ่มทอผ้าไหมที่มีความเข้มแข็งที่สุดในตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐและเอกชน เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่มีคุณภาพจากการผลิตแบบทอมือโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์ ส่วนการปลูกหม่อนเลี้ยง

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญจวิสารัช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ไหมและทอผ้าไหมจะทำเป็นอาชีพเสริม ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สภาพการรวมกลุ่มของกลุ่มทอผ้าไหม เป็นกลุ่มเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่เกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้านและต่อมาได้รับการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ จากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนส่งเสริมการรวมกลุ่มให้เกิดความเข้มแข็ง และสามารถผลิตสินค้าที่เป็นผ้าไหมตามลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นออกจำหน่าย เพื่อเสริมสร้างรายได้ให้กับครอบครัว แต่การดำเนินกิจกรรมกลุ่มยังประสบกับปัญหาในด้านต่างๆ ซึ่งจากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่ากลุ่มทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝาย ประสบปัญหาการบริหารจัดการ มีปัญหาด้านการตลาด การลงทุน การผลิตและวัตถุดิบ ปัญหาที่กลุ่มมีตลาดในการจำหน่ายน้อย คณะกรรมการของกลุ่มขาดความรู้ทางด้านการตลาด ขาดการวางแผนการผลิตที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางการพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝาย โดยนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททั่วไปของกลุ่มทอผ้าไหม หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคของกลุ่มทอผ้าไหม หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนากลุ่มภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ปรัชญาที่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่กลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น โดยมีการพัฒนาจากเล็กไปหาใหญ่อย่างเป็นขั้นตอนมากขึ้น กลุ่มมีการยึดหลักทางสายกลางในการดำเนินการพัฒนากลุ่มและมีความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน อดกลั้น มีสติดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลทำให้เกิดความสมดุล กลุ่มมีการวิเคราะห์ตนเอง เวลา ทุน พัฒนาการเพื่อการจัดสรรอย่างเหมาะสมตามอัตภาพทำให้เกิดความมั่นคง เพื่อเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

การพัฒนา กลุ่ม หมายถึง กระบวนการในการจัดการกลุ่มทอผ้าไหม โดยใช้องค์ประกอบด้านการจัดการความรู้ ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านการพัฒนาการตลาด และการจัดการกลุ่มด้านอื่นๆ

กลุ่มอาชีพทอผ้าไหม หมายถึง กลุ่มทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 21 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการรวบรวมข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ดังนี้ (1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) (2) การสังเกตใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (3) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) (4) การบันทึกข้อมูลบริบทของชุมชน และ (5) การจัดเวทีความร่วมมือ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่ได้จากเอกสาร เช่น เอกสารวิชาการเอกสารประวัติการก่อตั้งกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม การจัดทำระบบบัญชีเอกสารเพื่อการประชาสัมพันธ์ เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนั้นข้อมูลที่บันทึกได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มีความสมบูรณ์และน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ปัญหาและพัฒนาที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เกี่ยวกับการพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: หมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณเกี่ยวกับการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝาย ได้แก่ การวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มทอผ้าไหม ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีผลการศึกษา ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเชิงปริมาณ

โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.36$, $SD = 0.57$) เมื่อพิจารณารายข้อด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านความรู้ ($\bar{x} = 4.49$, $SD = 0.57$) รองลงมา คือ ด้านความมีเหตุผล ($\bar{x} = 4.44$, $SD = 0.60$) ด้านความพอประมาณ ($\bar{x} = 4.42$, $SD = 0.58$) ด้านคุณธรรม ($\bar{x} = 4.40$, $SD = 0.60$) และด้านการมีภูมิคุ้มกัน ($\bar{x} = 4.40$, $SD = 0.54$) ตามลำดับ

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝาย ตำบลปอแดง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ดังนี้

1. ด้านความพอประมาณ

จากการศึกษาการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ด้านความพอประมาณ พบว่า กลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านหัวฝายขาดความรู้ในการจัดหาวัตถุดิบ แต่ทางกลุ่มทอผ้าไหมมีแนวทางการพัฒนา โดยมีการเลือกใช้สิ่งของต่างๆ กลุ่มได้อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถูกถ่ายทอดมาจากปู่ ย่า ตา ยาย จากรุ่นสู่รุ่นในการทอผ้าไหมผสมผสานกับภูมิปัญญาอันหลากหลายในการเลี้ยงไหม ย้อมสีผ้าไหมจากธรรมชาติที่ต้องอาศัยพึงพาป่าที่สามารถนำพืชหรือใบไม้ เปลือกไม้บางชนิด (ใบหรือเปลือกที่เอาออก จากต้นแล้วสามารถงอกขึ้นมาใหม่ได้) ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติที่คุ้มค่าและเป็นการประหยัด ค่าใช้จ่าย อย่างพอดี ไม่แพงมากเกินไป ไม่ยึดติดกับยี่ห้อสินค้าหรือสีย้อมผ้าที่มีราคาแพงจนเกินไป นำหลักความพอเพียงมาใช้

ในการดำเนินชีวิตในครัวเรือน คำนึงถึงครอบครัวมาก่อนสิ่งอื่นๆ เสมอ สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2. ด้านความมีเหตุผล

จากการศึกษาการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ด้านความมีเหตุผล พบว่า กลุ่มได้มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันจากหลายหน่วยงานหลายองค์กรไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่นและองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อแดงได้ร่วมกันบูรณาการด้านบุคลากร ด้านงบประมาณ ส่วนการบูรณาการการทำงานกับหน่วยงานสนับสนุนภายนอกอื่น เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอชนบท ทางกลุ่มได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิใจในวัฒนธรรมของใช้พื้นบ้านของตนเอง โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญมาก จากผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านสู่สมาชิกของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดไปใช้ในการดำเนินงานของกลุ่มอย่างได้ผลและมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกด้วยตนเอง และมีการออกแบบลายผ้าไหมด้วยตนเอง ไม่ทำตามคนอื่น ไม่เลียนแบบคนอื่น แต่เรียนรู้จากสิ่งที่คนอื่นทำมาใช้ในการพัฒนางานของกลุ่มอย่างได้ผล

3. ด้านภูมิคุ้มกัน

จากการศึกษาการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ด้านภูมิคุ้มกัน พบว่า สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมได้ทำบัญชีเก็บออมรายได้ที่ได้จากการทอผ้าไหมมาใช้ในการดำเนินชีวิตในครัวเรือน โดยมีการจัดทำงบประมาณ รายรับ รายจ่ายของครอบครัว และมีแผนการลงทุนเป็นของตนเอง โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากกลุ่มไปใช้ในธุรกิจครัวเรือน ซึ่งถือว่าเป็นรายได้ของครอบครัวอีกหนึ่งทาง

4. ด้านความรู้

จากการศึกษาการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ด้านความรู้ พบว่า สมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหมมีการแสวงหาความรู้ โดยการศึกษาในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นตามศักยภาพของตนเอง โดยเข้าร่วมการอบรมเกี่ยวกับการทอผ้าไหมจากผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อนำการถ่ายทอดความรู้และข้อมูลการทอผ้าให้กับสมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่มได้ศึกษาในระหว่างการทำงานและที่สำคัญควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้สู่เยาวชนและคนรุ่นหลังในพื้นที่ได้ทราบถึงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นสืบไป โดยทางกลุ่มถือหลักการทำงานต่างๆ ด้วยความรู้จริง รู้ลึกในสิ่งที่ทำ และใช้ข้อมูลเป็นรากฐานในการวางแผนโดยอาศัยหลักคิดที่ดี

5. ด้านคุณธรรม

จากการศึกษาการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตของกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ด้านคุณธรรม พบว่า ทางกลุ่มได้ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอด จากผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน จัดกิจกรรมอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพิ่มมากยิ่งขึ้น และย้อมสีผ้าไหมจากวัสดุจากธรรมชาติ เปลือกไม้ ใบไม้ คราม การออกแบบลายผ้าไหมที่ผสมผสานความเป็นท้องถิ่นสร้างเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะ เช่น การนำจุดขายในท้องถิ่นมาสร้าง ลวดลายบนผืนผ้าให้มีความเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ยกตัวอย่าง การออกแบบลายผ้าไหมเป็นลายไดโนเสาร์ แคน ดอกคูณ เป็นต้น ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเอกลักษณ์ที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นและตั้งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลปอแดง และทางกลุ่มมีการบริหารจัดการโครงสร้างกลุ่มอย่างมีระบบ กำหนดอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ ไว้อย่างชัดเจน มีการบริหารจัดการภายในกลุ่มด้วยความโปร่งใสและเป็นธรรม มีการเชิญชวนสมาชิก รุ่นใหม่เข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญ ในการพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย ให้ยั่งยืนในอนาคตต่อไป

6. ด้านความสมดุล

การที่สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมหมู่บ้านหัวฝายได้นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินธุรกิจของกลุ่มนั้นเป็นการใช้ชีวิตตามวิถีชุมชนแบบพึ่งพาตนเองและธรรมชาติทำให้เกิดความสมดุล เน้นการผลิตและการบริโภคพื้นฐานเพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืน มุ่งจำกัดความต้องการและขีดเกลาความปรารถนาของชุมชนในระดับที่จะตอบสนองได้โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และไม่ทำร้ายจิตวิญญาณใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และสะอาดไม่เป็นพิษภัยต่อธรรมชาติ ส่งเสริมการอุ้มชูกันมากกว่าการแข่งขัน เน้นการพัฒนาจิตใจไปสู่การไม่เห็นแก่ตัวและทำ จิตใจให้สงบผ่องใส เน้นความยั่งยืนของกลุ่มอาชีพเพื่อความสมดุลมากกว่าการเติบโตมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมการผลิต และการบริโภคที่หลากหลายตามทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลายและถนอมไว้ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

7. ด้านความมั่นคง

ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่หลากหลายตามทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลายและถนอมไว้ให้ดำรงอยู่อย่างบนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พัฒนาต่อยอดความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้วยการศึกษาอบรม ดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้

สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการจัดการความรู้ในธุรกิจ เพื่อสร้างศักยภาพของกลุ่มโดยมีปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพื่อให้เกิดความมั่นคงในอนาคต

8. ความยั่งยืน

การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอเมื่อมีโอกาส การสร้างสรรค์สิ่งไร้ค่าทำให้เกิดประโยชน์ สร้างอาชีพเสริม สร้างรายได้ การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทอผ้า เช่น สีที่นำมาใช้ในการย้อมได้มาจากต้นไม้และทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นโดยนำมาใช้อย่างพอดี ไม่ทำลาย รู้จักรักษาให้คงอยู่ อุปกรณ์ในการทอผ้าไหมบางอย่างสามารถผลิตเองได้ มีคุณธรรมในการประกอบอาชีพโดยยึดถือหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ใช้ชีวิตพอเพียงยึดหลักทางสายกลาง มีความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน อดกลั้น มีสติดำเนินชีวิตอย่างสมดุลมีเหตุมีผล ยอมรับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตส่วนหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตและรูปแบบการผลิตเป็นไปตามปรัชญาของคิิตเศรษฐกิจพอเพียง และประเมินความเหมาะสมของตนเอง การปฏิบัติตัวหรือการพัฒนาตามทางสายกลาง ไม่สุดโต่ง มีการพัฒนาจากเล็กไปหาใหญ่อย่างเป็นขั้นตอน วิเคราะห์ตนเอง เวลา ทุน และทรัพยากร เพื่อการจัดสรรอย่างเหมาะสมตามอัตภาพ เพื่อเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

จากการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย ตำบลโปแตง อำเภอนบพิตำ จังหวัดขอนแก่น พบว่า จากลักษณะทางสังคมดังกล่าวทำให้ประชาชนประกอบอาชีพเสริมเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว การทอผ้าจึงเป็นอาชีพที่สำคัญที่คนในชุมชนให้ความสนใจ เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ประกอบกับการได้รับความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ และสื่อต่างๆ ทำให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวทางด้าน 1) ความพอประมาณ ได้แก่ การลงทุนในการทอผ้าตามฐานะของตนเอง ไม่ทำอะไรที่เกินความสามารถของตนเอง การรู้จักพอเพียงในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ การมีน้อยใช้น้อยและรู้จักแบ่งปันให้กับผู้อื่น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น รู้จักประหยัด มีการออมในหมู่สมาชิก การดำเนินชีวิตแบบเรียบง่ายใช้ชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา 2) ความมีเหตุผล ยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น ถ้อยทีถ้อยอาศัย การอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ การไม่ดูหมิ่นเงินน้อย รู้จักอดออม ใช้ชีวิตอย่างพอดี พอใจในสิ่งที่ได้มา ลดการค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ไม่หวังกำไรที่มากเกินไป

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสารวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า รู้จักแยกแยะความถูกต้องอะไรควรไม่ควร และแสวงหาความรู้เพิ่มเติม อยู่เสมอเมื่อมีโอกาส 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ การสร้างสรรค์สิ่งไร้ค่าทำให้เกิดประโยชน์ สร้างอาชีพเสริม สร้างรายได้ การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการทอผ้า เช่น สีที่นำมาใช้ในการย้อมได้มาจากต้นไม้และทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น โดยนำมาใช้อย่างพอดี ไม่ทำลาย รู้จักรักษาให้คงอยู่ อุปกรณ์ในการทอผ้าไหมบางอย่างสามารถผลิตเองได้ การใช้ความสามารถที่ตนเองมี อยู่ให้เกิดประโยชน์และพัฒนาความรู้ความสามารถของตนอยู่เสมอ การพัฒนาผลิตภัณฑ์การแปรรูปเพื่อ สร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ การสร้างความรักความผูกพันภายในกลุ่มและชุมชน การช่วยเหลือ เกื้อกูลกันภายในกลุ่ม มีความเอื้ออาทรต่อกันในการทำงาน ให้ความร่วมมือและสร้างพลังสามัคคี ในกลุ่มและในชุมชน การสร้างความคุ้นเคยกับลูกค้าเพื่อให้กลับมาซื้อสินค้าใหม่ การสร้างเครือข่ายทาง การตลาด การติดตามข้อมูลข่าวสารเพื่อให้ทันต่อเหตุการณ์ ซึ่งการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวได้มี การพิจารณาเงื่อนไขของการมี 4) ความรู้ ด้วยการนำประสบการณ์ของตนถ่ายทอดแก่สมาชิก มีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก เสริมสร้างความรู้ด้วยการเข้ารับการฝึกอบรม การศึกษาดูงานและ เข้าชมการสาธิตการพัฒนาผลิตภัณฑ์ไปสู่มาตรฐานต่างๆ เช่น มาตรฐานผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่ง ผลิตภัณฑ์ มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ทรานกยุงพระราชทาน เป็นต้น และมี 5) คุณธรรม ในการประกอบอาชีพ โดยยึดถือหลักธรรมคำสอน ของพระพุทธศาสนา ใช้ชีวิตพอเพียง ยึดหลักทางสายกลาง มีความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน อดกลั้น มีสติดำเนินชีวิตอย่างสมดุล มีเหตุมีผล มีสติดำเนินชีวิต อย่างมีสมดุลและยั่งยืน ซึ่งผลวิจัยนี้ สอดคล้องกับ อภิชาติ พันธเสน และคณะ (2556) การประกอบอาชีพหัตถกรรมชุมชนนั้น ทุกชุมชนหรือ ทุกกิจการสามารถประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างน่ามั่นใจ มาก มีความเหมาะสมที่จะยึดหลักการและแนวปฏิบัติ โดยให้รู้จักดัดแปลงใช้แนวทางและหลักปฏิบัติได้ เหมาะสมกับกิจการของตน แนวปฏิบัติในการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนทั้งการดำเนินชีวิตตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหัวฝาย ด้านพาณิชยกรรม อุตสาหกรรม เกษตรกรรมและธุรกิจบริการสามารถใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเหมาะสม ซึ่ง พิทักษ์ ทวีสุข (2558) กล่าวว่าการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพัฒนาชุมชนให้มีการ ดำเนินชีวิตตามฐานะแบบพอมีพอกิน รู้จักประหยัด มีอาชีพเสริม มีการรวมกลุ่ม จะทำให้กลุ่ม มีความเข้มแข็งขึ้น สมาชิกของกลุ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่งความเข้าใจดังกล่าว มีผลจากปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในรูปแบบ เศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ โดยการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่และมีความรู้

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสารวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ และยอมรับเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ส่วนหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิตและรูปแบบการผลิตเป็นไปตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยจุดเริ่มต้นได้แบบอย่างจากการศึกษาจากเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพตามปรัชญาของดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันเกษตรกรที่ได้ดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีรายได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังเช่น พิศุต ศรีธวัช ณ อยุธยา (2557) ได้นำการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้กับบทบาทกลุ่มสตรีทอผ้าไหม ในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในชนบท เพื่อการพัฒนาและส่งเสริมสมาชิกกลุ่มอาชีพทอผ้าไหม ให้มีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความมั่นคง สมดุล ยั่งยืน และสุภาพรณ พาบและคณะ (2556) กล่าวว่า การใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต คือหลักความพอประมาณ ลงทุนในการทอผ้าไหมตามฐานะของตน รู้จักพอเพียงในสิ่งที่ตนเองมี รู้จักแบ่งปันให้กับผู้อื่นไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น ประหยัด อดออม ดำเนินชีวิตเรียบง่าย มีหลักเหตุผล คือ ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ถ้อยทีถ้อยอาศัย ลดภาระค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่า มีหลักภูมิคุ้มกัน คือ สร้างสรรค์สิ่งไร้ค่าให้เกิดประโยชน์ใช้อย่างรู้คุณค่า และคุ้มค่า สร้างความรักความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่ออาหารต่อกัน ยึดหลักทางสายกลาง มีความซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน อดกลั้น มีสติดำเนินชีวิต อย่างมีสมดุลและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษากลุ่มอาชีพอื่นๆ เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลุ่มอาชีพในชุมชน
2. ในการจัดเวทีความร่วมมือเพื่อหาแนวทางพัฒนาและวิเคราะห์สภาพแวดล้อมองค์กรควรมีการจัดให้ใช้เวลาที่มากขึ้นเพื่อระดมความคิดเห็นอย่างหลากหลาย
3. ควรมีการเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์ที่เป็นกลุ่มบุคคลทั่วไปมากขึ้นโดยเน้นกลุ่มอายุตั้งแต่ 25 - 40 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มตลาดใหม่สำหรับผลิตภัณฑ์ผ้าไหม
4. ควรมีการสำรวจถึงแนวทางการสนับสนุนกลุ่มอาชีพของหน่วยงานของรัฐว่ามีแนวทางการสนับสนุนอย่างไรและสนับสนุนด้านใด

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวิสุทธธรรม ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2541). ข้อมูลพื้นฐานการแปรรูปผลิตภัณฑ์เกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: เอกสารอัดสำเนา.

พิทักษ์ ทวีสุข. (2558). ภูมิปัญญาชาวบ้านตาลโตนดเพื่อการพัฒนาอาชีพ : อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา: รายงานการวิจัย พิมพ์ครั้งที่ 2 . นครราชสีมา: โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.

พิรสุต ศิริวัช ฌ อยู่ธยา. (2557). บทบาทกลุ่มสตรีทอผ้าไหมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณี บ้านนาเลี้ยว ตำบลนาเลี้ยว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์.

สุพาพรรณ พาบุและคณะ. (2556). การดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อภิชัย พันธเสน. (2556). พัฒนาชนบทไทย: สมุทัยและมรรค ความหวัง ทางออกและทางเลือกใหม่. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง.

กระบวนการสร้างทีมและสังคมสงเคราะห์กลุ่มเพื่อส่งเสริมทัศนคติเชิงบวก ต่อผู้ป่วยโรคลมชักในโรงเรียน

The Process of Team Building and Social Group Work for Promoting Positive
Attitude with Epilepsy Patient in School

สุกัญญา มีสกุลทอง¹

บทคัดย่อ

โรคลมชักเป็นโรคเรื้อรังและใช้ระยะเวลารักษาต่อเนื่อง สถานการณ์ผู้ป่วยโรคลมชักในประเทศไทยมีจำนวนผู้ป่วยมากขึ้น สาเหตุหนึ่งมาจากพัฒนาทางการแพทย์ที่ทำให้ผู้ป่วยได้รับการวินิจฉัยอย่างถูกต้องและเข้าถึงการรักษาพยาบาลได้มากขึ้น แต่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคลมชักยังอยู่ในวงจำกัด และเชื่อว่าโรคเกี่ยวข้องกับสิ่งเร้าลับ บทความฉบับนี้รวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติงานตรงของผู้เขียนร่วมกับทีมสหวิชาชีพ วิเคราะห์ และเปรียบเทียบข้อมูลการปฏิบัติงานกับการทบทวนวรรณกรรม ผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับโรคลมชักในประเทศไทยและต่างประเทศและสถิติที่เกี่ยวข้อง มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอกระบวนการสร้างทีมและสังคมสงเคราะห์กลุ่มเพื่อส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ป่วยโรคลมชักในโรงเรียน และเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มในกลุ่มโรคอื่นๆ ผลการศึกษพบว่า กระบวนการสร้างทีมเริ่มต้นจากการตั้งเป้าหมายของทีมให้ตรงกัน การระดมสมองและการแบ่งงานตามความเชี่ยวชาญของแต่ละวิชาชีพจะทำให้งานมีคุณภาพ กิจกรรมที่เหมาะสมในงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มมาจากการวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะของกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาที่ต้องการสื่อสาร สำหรับการสังเกตและการทบทวนการปฏิบัติงานจะช่วยปรับปรุงกิจกรรมให้ดีขึ้น

คำสำคัญ: สังคมสงเคราะห์กลุ่ม, โรคลมชัก, ทีม, สหวิชาชีพ

¹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

Epilepsy is a chronic disease and long term care. The number of patients is increasing because of medical development, correct diagnosis and achievement of health care system. However, knowledge about Epilepsy has limited and related to mystery. Information presented this practice has been gathered from practical work with the multidisciplinary team. Collected data has been analyzed and compared with literature reviews, the study of Epilepsy in Thailand and International, and related statistics. The aim of the study is to propose the process of team building and social group work for promoting positive attitude with Epilepsy patient in school and encourage other teams to do social group work. The result showed that goal setting is the first step of the team building. Brainstorming and division of work affect the quality of work. Activities in social group work are based on unique characteristics and essential content. Observation and evaluation improve them better.

Keyword: social group work, epilepsy, team, multidisciplinary

บทนำ

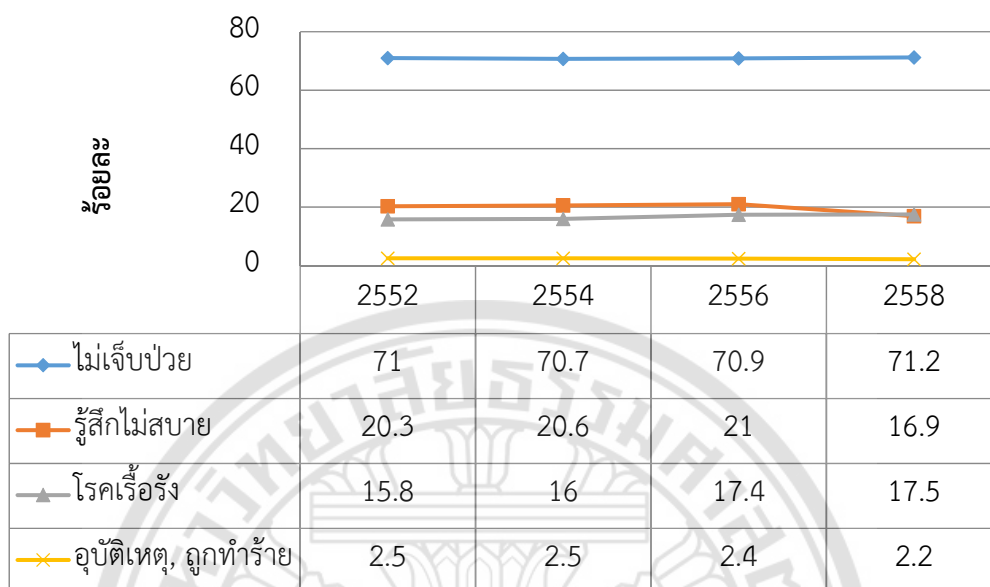
การสร้างทีมเป็นหนึ่งในวิธีการที่องค์กรภาคธุรกิจนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาในการทำงานและพบว่าเทคนิคนี้ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกในทีม (Buller & Bell, 1986; Svyantek, Goodman, Benz & Gard, 1999) เช่นเดียวกับการทำงานในองค์กรทางการแพทย์ การสร้างทีมสหวิชาชีพไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อสมาชิกในทีม แต่ยังส่งผลดีต่อคุณภาพในการให้บริการแก่ผู้ป่วยด้วย ทำให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในการรักษาพยาบาลมากขึ้น มีความพึงพอใจมากขึ้น และให้ความสำคัญกับการรักษาพยาบาลมากขึ้น (Temkin-Greener, Diane, Kunitz & Dana, 2004)

เมื่อพิจารณาการทำงานด้วยทีมกับการดูแลผู้ป่วยพบว่าแนวคิดการดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวมเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการทำงานด้วยทีมสหวิชาชีพ เพราะเป็นการดูแลผู้ป่วยครอบคลุมในมิติทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ โดยองค์ประกอบต่างๆ มาจากการทำงานตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของแต่ละวิชาชีพ รูปแบบการทำงานเป็นทีมในทางการแพทย์ จึงมีความยืดหยุ่นและสามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว บทความนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติงานตรงของผู้เขียนในฐานะนักสังคมสงเคราะห์ที่เป็นหนึ่งในทีมสหวิชาชีพ และอธิบายขั้นตอนการสร้างงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มในบริบทที่นักสังคมสงเคราะห์มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมร่วมกับทีมสหวิชาชีพ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการศึกษานี้จะเป็นแนวทางการทำงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มและสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ นักสังคมสงเคราะห์พัฒนางานในสายวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

สถานการณ์การเจ็บป่วยของประชากรในประเทศไทย

โรคเจ็บป่วยเรื้อรังเป็นโรคที่ใช้ระยะเวลารักษาพยาบาลต่อเนื่องยาวนาน ปัจจุบันประชากรไทยมีแนวโน้มเป็นผู้ป่วยเรื้อรังมากขึ้น โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติได้สำรวจอนามัยและสวัสดิการพบว่ามีผู้ป่วยโรคเรื้อรังเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 15.8 ของประชากร หรือ 10,519,386 คน ใน พ.ศ. 2552 เป็นร้อยละ 17.5 ของประชากร หรือ 11,735,701 คน ใน พ.ศ. 2558 ซึ่งแต่เดิมการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังเป็นโรคที่มีผู้ป่วยจำนวนน้อยกว่าผู้ป่วยที่เจ็บป่วยทั่วไปหรือรู้สึกรู้สึว่าไม่สบาย สามารถรักษาพยาบาลในระยะเวลานั้นๆ แล้วหายจากโรค แต่จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติพบว่าโรคเรื้อรังกลายเป็นโรคที่ประชากรไทยเป็นมากที่สุดตั้งแต่ พ.ศ. 2558 และคาดว่าจะมีผู้ป่วยโรคเรื้อรังจำนวนเพิ่มขึ้นอีก เนื่องจากพฤติกรรมการใช้ชีวิตและการดูแลสุขภาพที่ไม่เหมาะสม

ภาพที่ 1 ร้อยละการเจ็บป่วยของประชากรในประเทศไทย พ.ศ. 2552 – พ.ศ. 2558

ที่มา : คำนวณข้อมูลจากการสำรวจอนามัยและสวัสดิการ สำนักงานสถิติแห่งชาติ

สถานการณ์โรคลมชักในประเทศไทย

โดยทั่วไปผู้คนมักคุ้นเคยกับโรคเรื้อรัง เช่น โรคเบาหวาน โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง โรคมะเร็ง โรคหอบหืด โรคไตวายเรื้อรัง เนื่องจากเป็นโรคที่ประชากรส่วนใหญ่ในประเทศไทยหรือแม้แต่ในโลกเจ็บป่วยกันมานานอกจากโรสดังกล่าวแล้วยังมีโรคเรื้อรังอีกหลายโรคที่ต้องใช้ระยะเวลารักษายาวนานและบางคนอาจไม่รู้จักร เพราะไม่ได้เจ็บป่วยเป็นโรคนั้นหรือไม่เคยรู้จักผู้ป่วยที่เป็นโรคนั้นมาก่อนและหนึ่งในโรคที่หลายคนอาจไม่ค่อยคุ้นเคยก็คือ “โรคลมชัก”

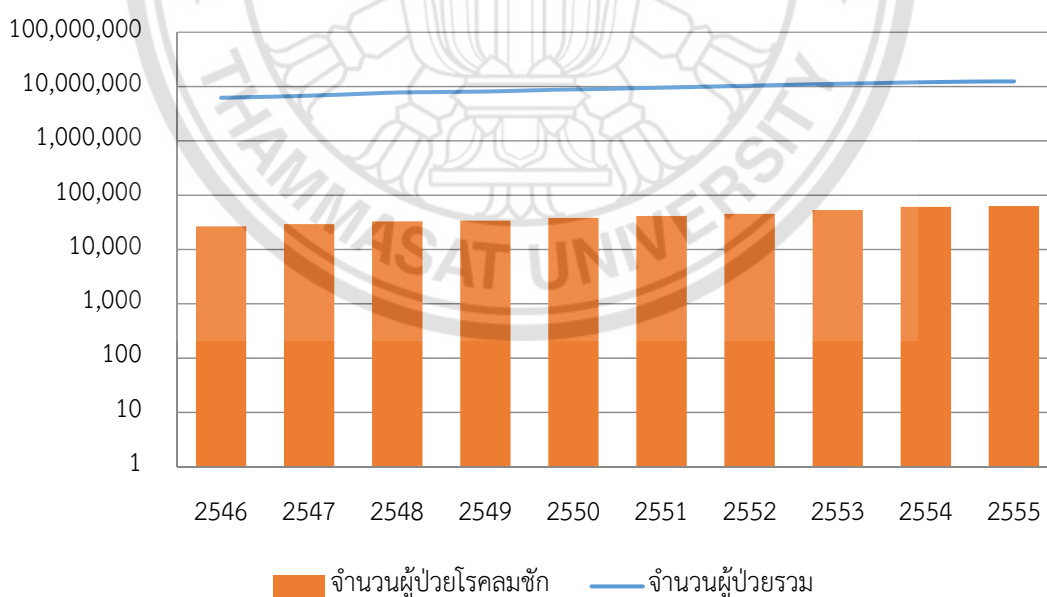
โรคลมชัก (Epilepsy) เป็นโรคที่เกิดจากความผิดปกติของกระแสไฟฟ้าในสมอง ทำให้เกิดอาการชัก (ศูนย์ความเป็นเลิศโรคลมชักครบวงจร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย, 2559, ย่อหน้าที่ 1) โดยอาการชักของผู้ป่วยมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับตำแหน่งของรอยโรคว่าอยู่ที่สมองส่วนใด และสมองส่วนนั้นทำหน้าที่ควบคุมร่างกายส่วนใดบ้าง การชักมีลักษณะใหญ่ ๆ 2 ลักษณะ (สมศักดิ์ เทียมเก่า, 2550 อ้างถึงใน วรลักษณ์ เจริญศรี และสัณญา มีสกลทอง, 2558) คือ

1. การชักเฉพาะที่ คือ การชักเฉพาะที่อวัยวะใดส่วนหนึ่งของร่างกาย เช่น แขน ขา ใบหน้า และการชักเฉพาะที่สามารถกระจายไปทั่วตัว จนผู้ป่วยมีอาการชักเกร็งกระตุกทั้งตัวและไม่รู้สีกตัวได้

2. การชักทั้งตัว คือ อาการชักที่มีลักษณะชักไปทั้งตัวและผู้ป่วยไม่รู้สึกรู้สีกตัว มีลักษณะย่อยต่างๆ เช่น การชักเหม่อ นิ่งนิ่ง อาการชักลักษณะนี้พบบ่อยในเด็กวัยเรียนหนังสือ การชักเกร็งกระตุกทั้งตัว การชักตัวอ่อน เมื่อมีอาการชักผู้ป่วยจะล้มลงทันที

การรักษาโรคลมชักในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2537 ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย (ศูนย์ความเป็นเลิศโรคลมชักครบวงจร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย, 2559, ย่อหน้าที่ 1) และขยายการรักษาพยาบาลไปยังโรงพยาบาลต่าง ๆ ในเวลาต่อมา ผลจากการพัฒนาทางการแพทย์ในการวินิจฉัยและรักษาพยาบาล และความใส่ใจสุขภาพของผู้ป่วยและครอบครัวที่สงสัยว่าคนใกล้ชิดที่มีอาการชักจะรีบไปพบแพทย์เพื่อตรวจและรักษา ทำให้จำนวนผู้ป่วยโรคลมชักเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติสำรวจการเข้ารับการักษาพยาบาลประเภทผู้ป่วยในของประเทศไทย พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2555 พบว่ามีผู้ป่วยโรคลมชักเข้ารับการักษาพยาบาลสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 26,467 คน เมื่อ พ.ศ. 2546 เพิ่มขึ้นเป็น 62,833 คน เมื่อ พ.ศ. 2555 และมีแนวโน้มจะมีผู้ป่วยเพิ่มขึ้นอีก สอดคล้องกับจำนวนผู้ป่วยรวมที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน สรุปได้ดังภาพ

ภาพที่ 2 การเปรียบเทียบจำนวนผู้ป่วยโรคลมชักกับจำนวนผู้ป่วยรวมที่เข้ารับการักษาพยาบาลประเภทผู้ป่วยในของประเทศไทย พ.ศ. 2546 – พ.ศ. 2555

ที่มา : คำนวณข้อมูลจากการเข้ารับการักษาพยาบาลประเภทผู้ป่วยในของประเทศไทย

สำนักงานสถิติแห่งชาติ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

พ.ศ.	จำนวนผู้ป่วยรวม	จำนวนผู้ป่วยโรคลมชัก
2546	6,220,845	26,467
2547	6,772,814	29,277
2548	7,749,734	32,718
2549	8,092,741	33,990
2550	8,911,696	37,994
2551	9,497,993	41,236
2552	10,307,684	44,938
2553	11,223,834	52,977
2554	12,078,096	60,564
2555	12,445,264	62,833

ที่มา : คำนวณข้อมูลจากการเข้ารับการรักษาพยาบาลประเภทผู้ป่วยในของประเทศไทย
สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ขณะที่วิวัฒนาการทางการแพทย์ช่วยเหลือให้ผู้ป่วยมีสุขภาพที่ดีขึ้น แต่ในมิติทางสังคมพบว่าผู้ป่วยโรคลมชักประสบปัญหาทางสังคมทำให้มีคุณภาพชีวิตลดลงซึ่งมีเป็นผลมาจากการเจ็บป่วยทางร่างกายและอาการชักที่ควบคุมหรือคาดการณ์ไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น ในสังคมอังกฤษผู้ป่วยโรคลมชักที่อยู่ในวัยเรียนจะไม่ได้ไปเรียนหากวันใดมีอาการชัก ไม่อยากออกจากบ้านเพราะรู้สึกว่ามันไม่สามารถทำกิจกรรมได้เหมือนเพื่อน ไม่กล้าบอกเรื่องอาการชักกับคนอื่นนอกจากเพื่อนสนิทและญาติพี่น้อง และผู้ปกครองปกปิดอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยกับโรงเรียน และโรงเรียนไม่ทราบว่านักเรียนที่ป่วยเป็นโรคลมชัก จะทราบก็ต่อเมื่อผู้ป่วยแสดงอาการชักในโรงเรียนเท่านั้น (Lewis & Parsons, 2008) สอดคล้องกับสังคมเนเธอร์แลนด์ ผู้ป่วยโรคลมชักประสบปัญหาถูกกีดกันในการทำงานตั้งแต่ขั้นตอนการสัมภาษณ์ และยังต้องจ่ายเบี้ยประกันสุขภาพแพงกว่าคนทั่วไป (Ria, 2001)

สำหรับสังคมไทย ผู้ป่วยโรคลมชักก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับผู้ป่วยในต่างประเทศ แต่มีความรุนแรงมากกว่าเนื่องจากโรคลมชักหรือที่รู้จักโดยทั่วไปว่าโรคลมบ้าหมู ชื่อโรคลมบ้าหมูเกิดจากความเชื่อในวัฒนธรรมย่อยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เชื่อกันว่า การทานหมูเป็นการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนที่ทานหมู คือ คนที่ถูกสิ่งเร้นลับหรือไสยศาสตร์ลงโทษ และส่งผลให้มีอาการชัก คนทั่วไปจึงมักเข้าใจและคุ้นเคยกับคนที่มีอาการชักว่าเป็น โรคลมบ้าหมู (สมศักดิ์ เทียมเก่า, 2550 อ้างถึงใน วรลักษณ์ เจริญศรี และ สุกัญญา มีสกุลทอง, 2558) จากลักษณะอาการชักที่บางครั้งแลดู

น่ากลัว ประกอบกับความไม่เข้าใจเกี่ยวกับโรคและการเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องสิ่งเร้นลับ จึงทำให้สังคมเข้าใจผิดและเกิดการตีตราผู้ป่วยโดยไม่ตั้งใจ ซึ่งความเข้าใจไม่ถูกต้องนี้จะส่งผลกระทบทางจิตใจต่อผู้ป่วยในระยะยาว

จุดเริ่มต้นของการสร้างทีม

การรักษาพยาบาลและดูแลผู้ป่วยในโรงพยาบาลประกอบด้วยวิชาชีพต่าง ๆ เช่น แพทย์ พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ นักจิตวิทยา เภสัชกร นักโภชนาการ และอาจมีภาคประชาชน เช่น อาสาสมัครสาธารณสุข ประชาชนทั่วไปที่มีจิตอาสา เข้าร่วมกิจกรรมการดูแลผู้ป่วยเพื่อให้ผู้ป่วยได้รับการรักษาพยาบาลอย่างเป็นองค์รวม ทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ

สำหรับจุดเริ่มต้นของการทำงานในฐานะนักสังคมสงเคราะห์เพื่อดูแลผู้ป่วยและครอบครัวของผู้ป่วยโรคลมชักของผู้เขียนเริ่มต้นจากการได้รับโอกาสเป็นนักสังคมสงเคราะห์ประจำศูนย์ความเป็นเลิศทางการแพทย์โรคลมชักครบวงจรแห่งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ หน้าที่หลักของการทำงานของศูนย์และผู้เขียน คือ การดูแลผู้ป่วยและครอบครัวที่เข้ารับการรักษาพยาบาลในโรงพยาบาลตามขอบเขตของแต่ละวิชาชีพ เมื่อให้การดูแลผู้ป่วยโรคลมชักและครอบครัวเป็นเวลาประมาณ 2 ปี บุคลากรทุกคนได้สรุปการให้บริการและพบว่า ผู้ป่วยหลายรายประสบปัญหา ถูกเบียดขับออกจากสังคม ถูกเขียนตีในพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ถูกเลือกปฏิบัติในการสมัครทำงานหรือโดนไล่ออกจากงาน ถูกตีตราว่าเป็นโรคจิต เพราะขณะที่ผู้ป่วยมีอาการชักบางครั้งจะควบคุมตัวเองไม่ได้ บางคนพูดไม่เป็นภาษา บางคนเดินสับสน หรือบางคนถอดเสื้อผ้า นอกจากนี้ผู้ป่วยยังได้รับการปฐมพยาบาลไม่ถูกต้อง เช่น การนำของแข็งจัดในปากขณะเกิดอาการชัก จากเหตุการณ์ที่ผู้ป่วยต้องประสบ ความคิดที่จะจัดโครงการเพื่อให้ความรู้ที่ถูกต้องและสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ป่วยโรคลมชักจึงเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้ผู้ป่วยได้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ปณิธานให้เป็นจริง

จุดเด่นที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการทำงานเป็นทีม คือ ทุกคนในทีมมีเป้าหมายเดียวกัน และเป็นสิ่งที่ดีที่ทีมบุคลากรทุกคนในศูนย์ฯ เข้าใจความสำคัญนี้ตรงกัน แผนโครงการจึงเริ่มต้นขึ้นโดยมีกรอบสำคัญที่จะต้องตอบให้ได้ ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายคือใคร

คำถามเรื่องกลุ่มเป้าหมายเป็นประเด็นที่ยากที่สุดของการเริ่มต้น เพราะทุกคนล้วนตอบตรงกันว่าอยากให้สังคมเข้าใจโรคลมชักและเข้าใจผู้ป่วยมากขึ้น ทีมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ และสรุปได้ว่ามีสิ่งที่น่าสนใจและที่จะเป็นไปได้ คือ การจัดกิจกรรม

ในโรงเรียน เพราะเด็กเป็นวัยของการเรียนรู้ การให้ข้อมูลที่ถูกต้องและส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกจะติดตัวเด็กไปจนเป็นผู้ใหญ่ และเด็กยังสามารถขยายไปสู่ครอบครัวและชุมชนได้ นอกจากนี้ ครูและบุคลากรของโรงเรียนจะได้รับความรู้และสามารถดูแลในกรณีที่นักเรียนที่เป็นโรคลมชักได้อย่างถูกต้องไปพร้อมกับเด็กนักเรียนด้วย โดยโรงเรียนที่ตอบรับการเข้าร่วมกิจกรรมมีทั้งหมด 18 โรงเรียน ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนระดับชั้นประถมในเขตกรุงเทพมหานคร และโรงเรียนระดับมัธยมในจังหวัดฉะเชิงเทรา ระยะเวลาดำเนินโครงการ 2 ปี

2. เนื้อหาเรื่องอะไรบ้าง

ภายหลังจากที่สรุปแล้วว่ากลุ่มเป้าหมายเป็นเด็ก ประเด็นถัดไปคือเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอด จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับวัยของเด็ก มีเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ 3 เรื่อง คือ (1) สาเหตุการเกิดของโรคเพื่อสร้างความเข้าใจว่าเป็นความผิดปกติของกระแสไฟฟ้าในสมองไม่ได้เกิดจากสิ่งเร้า (2) การปฐมพยาบาลเบื้องต้นเพื่อลดการบาดเจ็บจากการช่วยเหลือที่ไม่ถูกต้อง และส่งเสริมวิธีการช่วยเหลือที่ถูกต้อง (3) การส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ป่วยโรคลมชัก

3. รูปแบบการถ่ายทอดสิ่งที่ต้องการแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างไร

เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็ก รูปแบบการถ่ายทอดจะต้องเรียนรู้พร้อมความสนุก และ Joy เป็นส่วนที่จะได้แสดงทักษะการจัดกิจกรรมกลุ่มของนักสังคมสงเคราะห์ ผู้เขียนได้เสนอรูปแบบการให้ความรู้ผสมการเล่นแบบ โดยอธิบายอย่างละเอียดในหัวข้อถัดไป

4. วัดผลอย่างไร

การวัดผลมีประโยชน์เพื่อปรับปรุงการจัดกิจกรรมครั้งถัดไปให้ดีขึ้น โดยการวัดผลของกิจกรรมมี 2 ส่วน คือ (1) การวัดความรู้เกี่ยวกับโรค โดยวัดความรู้ก่อนและหลังทำกิจกรรม (เชิงปริมาณ) และ (2) ความคิดสร้างสรรค์และแสดงทัศนคติเชิงบวก โดยวัดการแสดงความคิดเห็นรู้สึกต่อโรคและผู้ป่วยโรคลมชัก (เชิงคุณภาพ)

ร้อยเรียงกิจกรรม

งานสังคมสงเคราะห์กลุ่มเป็นหนึ่งในวิธีการทางสังคมสงเคราะห์ที่ใช้กลุ่มเป็นตัวขับเคลื่อนให้สมาชิกในกลุ่มได้พัฒนา เปลี่ยนแปลง และแก้ไขปัญหา โดยมีกิจกรรมและนักสังคมสงเคราะห์เป็นเครื่องมือสำคัญในการอำนวยความสะดวกให้กลุ่มดำเนินตามวัตถุประสงค์ (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2549) สำหรับกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กนักเรียน การจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมีจำนวนประมาณ 100 - 400 คน ระดับการศึกษาประถมปลายถึงมัธยมศึกษาตอนต้น และต้องคำนึงถึงความสุขและความรู้ไปพร้อมๆ กัน การจัดลำดับแต่ละกิจกรรมย่อยจึงต้องสอดคล้องและต่อเนื่องกัน โดยผู้เขียนได้วิเคราะห์ประเด็นเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ ผลลัพธ์ปลายทางที่คาดหวังให้เกิดขึ้น พัฒนาการตามวัย

ของเด็ก การจัดกิจกรรมในงานสังคมสงเคราะห์กลุ่ม และปริญญานักสังคมสงเคราะห์ที่มีประสบการณ์ และเชี่ยวชาญการจัดกิจกรรมกลุ่ม จัดลำดับการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 การละลายพฤติกรรม

เด็กนักเรียนที่จะเข้าร่วมกิจกรรมในแต่ละครั้งประกอบด้วยนักเรียน 2 - 3 ชั้นปี การละลายพฤติกรรมนอกจากจะช่วยสร้างความคุ้นเคยของผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกันแล้ว ยังสร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมและทีมวิทยากร ตลอดจนสร้างบรรยากาศให้รู้สึกสนุกและกระตุ้นความอยากเรียนรู้

ในช่วงแรกผู้เขียนออกแบบกิจกรรมเป็น “เกม 9 ช่อง” ที่มีกระดาษเป็นอุปกรณ์โดยผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะถามคำถามกับเพื่อนตามที่ผู้นำกิจกรรมกำหนด ลักษณะคำถามเกี่ยวกับ การสร้างสัมพันธภาพและประเมินความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโรคลมชัก แต่เมื่อได้ดำเนินกิจกรรมจริงพบว่าเกมนี้ใช้เวลาค่อนข้างนาน ทำให้กระทบกับกิจกรรมอื่นและใช้เวลาตลอดกิจกรรมนานเกินไป ผู้เขียนจึงปรับกิจกรรมละลายพฤติกรรมในครั้งถัดไปเป็นเกม “ลูกบอลอะไรเอ่ย” โดยมีกระดาษ ห่อเป็นชั้นๆ ลักษณะกลมคล้ายลูกบอลซึ่งกระดาษแต่ละชั้นมีคำถามที่สร้างสัมพันธภาพและประเมินความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโรคลมชัก ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะส่งต่อลูกบอลไปเรื่อยๆ เมื่อเพลงหยุด ผู้ที่ได้รับลูกบอลจะแกะกระดาษที่อยู่ด้านนอกสุดและตอบคำถามจากกระดาษที่ได้

กิจกรรมที่ 2 การให้ความรู้เกี่ยวกับโรคลมชักและการปฐมพยาบาลเบื้องต้น

หลังจากที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้อุ่นเครื่องและเริ่มสนใจสิ่งที่ทีมวิทยากรต้องการนำเสนอแล้ว การให้ความรู้เป็นกิจกรรมถัดมาที่ทีมแพทย์และพยาบาลเป็นผู้ดำเนินรายการ ให้ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของโรค การปฐมพยาบาลเบื้องต้น โดยการบรรยายและใช้สื่อวิดีโอแอนิเมชัน ภาพยนตร์สั้น ที่ทีมร่วมกันสร้างเนื้อหาที่ต้องการถ่ายทอด และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับโรค

กิจกรรมที่ 3 การส่งเสริมทัศนคติเชิงบวกต่อผู้ป่วยโรคลมชัก

กิจกรรมนี้ออกแบบให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้สึกภายในกลุ่มหลังจากที่ได้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโรคลมชักอย่างถูกต้องแล้ว และสร้างความน่าสนใจด้วยการเล่นเกมเพื่อสะสมคะแนนและลุ้นรับรางวัล มีกิจกรรมย่อย 3 เกม คือ

(1) เกมจับกลุ่ม

เป็นเกมที่กระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมรู้สึกสนุก ตื่นเต้นกับการได้พบเพื่อนใหม่ และมีข้อดีที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้พบเพื่อนใหม่ที่มาจากชั้นปีอื่นหรือห้องอื่นซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้แสดงความคิดเห็นและมีโอกาสได้ฟังความคิดเห็นจากเพื่อนที่หลากหลายมากขึ้น

ในครั้งแรก เกมรวมกลุ่มเป็น “เกมรวมเงิน” โดยกำหนดเพศหญิงเป็นเงิน 1 บาท และผู้ชายเป็นเงิน 50 สตางค์ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะต้องรวมเงินให้ได้ตามที่ผู้นำกิจกรรมกำหนด แต่เมื่อดำเนินกิจกรรมแล้ว พบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมยังคงเลือกเพื่อนที่คุ้นเคยกัน ยังไม่คล้อยตามตามจุดประสงค์ของการจัดกิจกรรม และในบางครั้งผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเด็กเล็กซึ่งยังไม่ค่อยเข้าใจกิจกรรม ทำให้เกมไม่สนุกและใช้เวลามากเกินที่กำหนดไว้ ผู้เขียนจึงปรับเกมใหม่เป็น “เกมต่อเพลง” โดยมีบัตรคำที่เป็นส่วนหนึ่งในเพลงให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจับสลาก และกำหนดจุดประจำกลุ่มเพื่อให้ผู้ที่ได้รับบัตรคำเข้าร่วมกลุ่มและต่อเพลงจากสมาชิกให้ครบ และเพลงที่ใช้จัดกลุ่มเป็นเพลงที่เด็กนักเรียนคุ้นเคย เช่น เพลงช้าง เพลงเป็ด เป็นต้น โดยกิจกรรมนี้มีข้อดี คือ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีโอกาสได้พบเพื่อนใหม่ตามวัตถุประสงค์ ใช้เวลาไม่นานและสนุกสนาน

(2) เกมแสดงความรู้สึก

เป็นเกมที่ให้สมาชิกในกลุ่มได้พูดคุยแสดงความรู้สึกที่มีต่อโรคและผู้ป่วย ทำให้สมาชิกได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้สึกภายในกลุ่ม สรุปและนำเสนอความคิดเห็นของกลุ่มแลกเปลี่ยนระหว่างเพื่อนกลุ่มอื่น ๆ โดยมีผู้ดำเนินรายการเป็นผู้กำหนดเวลาแต่ละช่วง และมีพี่เลี้ยงประจำกลุ่มคอยกระตุ้นให้สมาชิกได้แสดงความคิดเห็น

เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ค่อนข้างนามธรรม วัยเด็กเล็กที่ยังไม่เข้าใจนิยามของความรู้สึก ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่เข้าใจโจทย์ของเกม ผู้เขียนจึงได้ปรับกิจกรรมให้ดีขึ้นในครั้งถัดไป คือ แทรกตัวอย่างของนิยามความรู้สึกให้ผู้ร่วมกิจกรรมเข้าใจก่อน เช่น แสดงภาพน้ำแข็งและตั้งคำถามว่าเมื่อเห็นภาพนี้รู้สึกอย่างไร แสดงภาพไฟและตั้งคำถามว่าเมื่อเห็นภาพนี้แล้วรู้สึกอย่างไร แสดงภาพลูกสุนัขและตั้งคำถามว่าเมื่อเห็นภาพนี้แล้วรู้สึกอย่างไร แสดงภาพสุนัขกำลังขู่และตั้งคำถามว่าเมื่อเห็นภาพนี้แล้วรู้สึกอย่างไร และตัวอักษรเป็นคำว่ากุหลาบและตั้งคำถามว่าเมื่อเห็นคำนี้แล้วรู้สึกอย่างไร ผลจากการแทรกกิจกรรมพบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมเข้าใจนิยามของความรู้สึกมากขึ้น และสามารถบอกคำที่แสดงความรู้สึกได้มากขึ้น

(3) เกมตั้งชื่อโรคลมชักใหม่

ผู้เขียนได้โจทย์จากอาจารย์แพทย์ในศูนย์ฯว่าอยากทราบความคิดเห็นเกี่ยวกับชื่อโรคลมชักในมุมมองของเด็กนักเรียน เนื่องจากที่เราทราบกันดีกว่าชื่อโรคลมบ้าหมูมีความเชื่อมโยงกับสิ่งเร้าลบและชื่อโรคลมชักเป็นที่รู้จักในวงแคบ ผู้เขียนจึงได้ใช้เกมการตั้งชื่อโรคลมชักให้สมาชิกแต่ละกลุ่มได้ตั้งใหม่ พร้อมกับให้เหตุผลประกอบ ผลจากเกมนี้พบว่าผู้เข้าร่วมกิจกรรมเข้าใจมากขึ้นว่าโรคลมชักเกิดจากความผิดปกติของกระแสไฟฟ้าในสมอง และให้เหตุผลประกอบที่เชื่อมโยงมาจากความรู้เกี่ยวกับโรค บางกลุ่มมีความคิดสร้างสรรค์ ตั้งชื่อโรคใหม่เกี่ยวกับตัวการ์ตูนที่เป็นซูเปอร์ฮีโร่ พร้อมเหตุผลว่าผู้ป่วยเป็นคนที่มีความอดทนและเข้มแข็งมาก จึงผ่านอุปสรรคไปได้เหมือน

ซูปเปอร์ฮีโร่ หรือเพื่อน ๆ ก็สามารถช่วยเหลือผู้ป่วย เป็นซูปเปอร์ฮีโร่ช่วยผู้ป่วยเมื่อมีอาการชักได้ หรือตั้งชื่อโรคที่เป็นศัพท์วัยรุ่น พร้อมเหตุผลว่าอยากให้ความรู้สึกที่คุ้นเคย ไม่น่ากลัว โดยภาพรวม การตั้งชื่อโรคใหม่เป็นไปในเชิงบวกที่แสดงให้เห็นว่าเด็กนักเรียนเข้าใจสาเหตุของโรคและเห็นคุณค่าของผู้ป่วยในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี

บันทึกให้เป็นจริง

จากการกำหนดลำดับกิจกรรมจะพบว่าต้องใช้ทีมวิทยากรจำนวนหนึ่ง โดยส่วนการจัดกิจกรรมของนักสังคมสงเคราะห์จะต้องใช้ผู้นำกิจกรรมและพี่เลี้ยงประจำกลุ่มหลายคนซึ่งผู้เขียนที่เป็นนักสังคมสงเคราะห์ประจำศูนย์ฯเพียงคนเดียวไม่เพียงพอ ผู้เขียนได้เสนอแนวคิดเชิญชวนนักสังคมสงเคราะห์ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมกับหัวหน้าฝ่ายและได้รับการอนุมัติในหลักการ ต่อจากนั้นจึงได้เชิญชวนผู้ที่สนใจด้วยการสรุปภาพรวมของกิจกรรม อธิบายขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมอย่างละเอียด และแบ่งหน้าที่ของนักสังคมสงเคราะห์ในการเป็นผู้นำกิจกรรมและพี่เลี้ยงในเกมและจัดตารางเวลาที่นักสังคมสงเคราะห์ แต่ท่านจะสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ ทีมของนักสังคมสงเคราะห์จึงเป็นทีมอีกทีมที่มีความสำคัญและดำเนินให้กิจกรรมแต่ละครั้งสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนี้ยังมีอาสาสมัครจากประชาชนและนักศึกษาฝึกงานเป็นพี่เลี้ยงประจำกลุ่มเพิ่มเติม ในบางครั้งผู้เขียนได้ทำหน้าที่เป็นผู้สอนผู้ทำกิจกรรมก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้ง เพื่อให้ทีมทั้งหมดเข้าใจวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม เข้าใจบทบาทของพี่เลี้ยง และมีทักษะการพูดเพื่อกระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่ม (ผู้เข้าร่วมกิจกรรม) แสดงความคิดเห็น

ข้อท้าทายใหม่ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน

ตลอดการดำเนินโครงการและกิจกรรมเกิดข้อท้าทายใหม่ สรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

การมีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากเกินไปที่วางแผนไว้

จากการวางแผนกิจกรรมจะพบว่ารูปแบบกิจกรรมและการจัดสรรกำลังคนจะขึ้นอยู่กับจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็นเกมจะต้องใช้พี่เลี้ยงที่เหมาะสมกับจำนวนกลุ่ม ขณะที่บางครั้งพบว่าเมื่อไปถึงสถานที่จัดกิจกรรมจริง มีจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมมากกว่าที่วางแผนไว้ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและปรับจำนวนกลุ่มใหม่จึงเกิดขึ้นตลอดเวลาที่ทำกิจกรรม

ความหลากหลายของนักเรียน

จากที่ได้กล่าวถึงการปรับรูปแบบกิจกรรมที่ต้องปรับเพื่อให้เหมาะสมกับช่วงวัยของเด็ก เนื่องจากเด็กชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความรู้ การอ่าน การเขียน การวิเคราะห์ ไม่เหมือนเด็ก

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และแตกต่างกันมากในระดับมัธยมศึกษา ดังนั้นทักษะการสื่อสารและการเลือกคำให้เหมาะสมกับช่วงวัยจึงเป็นสิ่งท้าทายในการทำงานเช่นกัน

ความหลากหลายของทีม

โครงการนี้เกิดขึ้นจากความร่วมมือของสหวิชาชีพและดำเนินไปด้วยดีเพราะทุกคนมีวัตถุประสงค์เดียวกันจึงส่งผลให้การดำเนินการขับเคลื่อนต่อไปได้ แต่เนื่องจากแต่ละคนมีความรู้ประสบการณ์ และความชำนาญต่างกัน ในระยะแรกของการวางแผนพบว่าทุกคนมีความคิดเห็นและอยากทำกิจกรรมหลายอย่าง แต่ด้วยกำลังคนและช่วงเวลาการจัดกิจกรรมใน แต่ละครั้งมีจำนวนจำกัด การแบ่งหน้าที่ตามความเชี่ยวชาญของแต่ละวิชาชีพ การเคารพซึ่งกันและกัน และการปรับบทบาท เป็นผู้นำและผู้ตามในแต่ละกิจกรรมเป็นการแก้ปัญหาและทำให้ภาพรวมของโครงการดำเนินต่อไปได้อย่างดี

คุณค่าและประโยชน์ที่เกิดขึ้น

คุณค่าและประโยชน์ของงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มที่เกิดขึ้นส่งผลโดยตรงต่อกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความรู้เกี่ยวกับโรคลมชักที่ถูกต้อง เข้าใจวิธีการปฐมพยาบาล และมีทัศนคติเชิงบวกเกี่ยวกับโรคลมชักมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นเด็กนักเรียนและครูที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมจะกลายเป็นหัวหน้าหอมที่จะไปกระจายความรู้และทัศนคติที่ดีกับครอบครัวและคนอื่น ๆ ในสังคมให้เข้าใจโรคลมชักและผู้ป่วยโรคลมชักมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมยังสร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายในโรงพยาบาล คือ ฝ่ายสวัสดิการสังคมและศูนย์ความเป็นเลิศโรคลมชักครอบครัว โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย และนอกโรงพยาบาล คือ ภาคประชาชนและสมาคมโรคลมชักแห่งประเทศไทยที่สนใจกิจกรรม เข้าสังเกตการณ์การทำกิจกรรมด้วยทีมสหวิชาชีพ เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนางานของสมาคมฯ อีกทั้งฝ่ายสวัสดิการสังคมยังได้พื้นที่และโอกาสให้นักสังคมสงเคราะห์หลายท่านได้มีโอกาสเรียนรู้ทักษะสังคมสงเคราะห์กลุ่มจากการปฏิบัติงานจริงเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในการต่อยอดในการพัฒนางานสังคมสงเคราะห์กลุ่มในโรคอื่นๆ ที่ตนรับผิดชอบ

ในแง่วิชาชีพ โครงการนี้เป็นโครงการที่เกิดและดำเนินการจากความร่วมมือระหว่างทีมสหวิชาชีพ ในฐานะนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ผู้เขียนได้แสดงบทบาท ทักษะ และศักยภาพของนักสังคมสงเคราะห์ให้ทีมสหวิชาชีพเข้าใจและได้รับความไว้วางใจจากทีมตลอดการจัดทำโครงการ ตั้งแต่กระบวนการคิด วิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ และสรุปผล ยิ่งไปกว่านั้น การจัดกิจกรรมยังเป็นพื้นที่ที่สร้างโอกาสให้นักศึกษาฝึกงานได้เรียนรู้ ฝึกทักษะสังคมสงเคราะห์กลุ่มจากการปฏิบัติงานจริง และเป็นทุนความรู้เพื่อพัฒนาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ต่อไปได้

บทสรุป

ทักษะการทำงานเป็นทีมหรือการประสานงานกับบุคคลอื่นเป็นหนึ่งในทักษะสำคัญในโลกอนาคต (World Economic Forum, 2016) การดูแลผู้ป่วยในปัจจุบันและในอนาคตจึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงแต่ให้ผู้ป่วยมารับการรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลเฉพาะทางร่างกายหรือการรักษาโรคเท่านั้น แต่การดูแลได้ขยายขอบเขตเป็นการดูแลแบบองค์รวม ทั้งกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณ งานบริการของโรงพยาบาลจึงไม่อาจจำกัดอยู่แต่ในพื้นที่โรงพยาบาล เพราะข้อท้าทายของผู้ป่วยไม่ได้จำกัดอยู่ในแต่โรงพยาบาล แต่ยังรวมถึงสังคมที่อยู่รายล้อมผู้ป่วยด้วย การดำเนินชีวิตอยู่กับโรคอย่างมีความสุข การอยู่ในสังคมที่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโรคและผู้ป่วยจึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่ผู้ป่วย ครอบครัว และบุคลากรทางการแพทย์ต้องการให้เกิดขึ้นจริง โดยเหตุการณ์ทั้งหมดนี้จะต้องเกิดจากความร่วมมือ ร่วมใจของทีม การตั้งเป้าหมายร่วมกันเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญมาก เพราะเป้าหมายจะยึดโยงให้ทีมเหนียวแน่นและเป็นเสมือนเข็มทิศชี้ทางให้ดำเนินไปอย่างถูกต้องอีกทั้งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญของแต่ละวิชาชีพทำให้งานมีคุณภาพและสานต่อได้อย่างรวดเร็ว

สำหรับงานสังคมสงเคราะห์กลุ่มเป็นวิถีทางสังคมสงเคราะห์แบบหนึ่งที่ใช้ประโยชน์จากกลุ่มช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุง และแก้ไขปัญหา (จิราลักษณ์ จงสถิตมัน, 2549) สังคมสงเคราะห์กลุ่มจึงเป็นวิถีทางสังคมสงเคราะห์ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เพราะใช้ระยะเวลาไม่นานแต่ได้ผลดี ทั้งนี้ การจัดกิจกรรมต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มเป้าหมายและเนื้อหาที่ต้องการนำเสนอ สำหรับการสังเกตและการทบทวนการปฏิบัติงานจะช่วยให้เกิดการปรับปรุงกิจกรรม และทำให้กลุ่มเป้าหมายได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้น งานสังคมสงเคราะห์จึงเป็นศาสตร์ที่ต้องใช้ความรู้จากแนวคิด ทฤษฎี และเป็นศิลป์ที่จะต้องประยุกต์ศาสตร์ให้เข้ากับบริบทสังคมและสภาพแวดล้อมจริงในการปฏิบัติงาน

เอกสารอ้างอิง

- จิราลักษณ์ จงสถิตมัน. (2549). **สังคมสงเคราะห์กลุ่มชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วรลักษณ์ เจริญศรี และสุกัญญา มีสกุลทอง. (2558). **โอกาสและข้อจำกัดในการทำงานของผู้ป่วยโรคซึมเศร้า**. รายงานสืบเนื่อง สัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสการสถาปนาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครบรอบ 61 ปี, 234-247.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560, 10 สิงหาคม). **จำนวนประชากร จำแนกตามการเจ็บป่วยระหว่าง 1 เดือนก่อนวันสัมภาษณ์ เขตการปกครอง ภาค เพศ กลุ่มอายุ และการมีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล พ.ศ. 2552**.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560, 10 สิงหาคม). **จำนวนประชากร จำแนกตามการเจ็บป่วยในรอบ 1 เดือนก่อนวัน สัมภาษณ์ เขตการปกครอง ภาค เพศ กลุ่มอายุ และการมีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล พ.ศ. 2554**.
http://service.nso.go.th/nso/nso_center/project/table/files/S-health-welfare/2554/000/00_S-health-welfare_2554_000_000000_00200.xls
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560, 10 สิงหาคม). **จำนวนประชากร จำแนกตามการเจ็บป่วย ในระหว่าง 1 เดือนก่อนวันสัมภาษณ์ เขตการปกครองภาคเพศ กลุ่มอายุ และการมีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล พ.ศ. 2556**.
http://service.nso.go.th/nso/nso_center/project/table/files/S-health-welfare/2556/000/00_S-health-welfare_2556_000_000000_00200.xls
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560, 10 สิงหาคม). **จำนวนผู้ป่วยใน จำแนกตามกลุ่มสาเหตุป่วย 75 โรค จากสถานบริการสาธารณสุข ของกระทรวงสาธารณสุข ทัวราชอาณาจักร พ.ศ. 2546 –2555**.
http://service.nso.go.th/nso/web/statseries/tables/000000_Whole_Kingdom/in-46-55.xls

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2560, 10 สิงหาคม). **สำรวจอนามัยและสวัสดิการ ปี 2558.**

<http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/healthy/FormatExcel58.rar>

ศูนย์ความเป็นเลิศโรคลมชักครบวงจร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย. (2560, 23 สิงหาคม). **อะไรทำให้เกิดโรคลมชัก.**

<https://www.ccec.or.th/single-post/2016/03/02/อะไรทำให้เกิดโรคลมชัก->

ศูนย์ความเป็นเลิศโรคลมชักครบวงจร โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ สภากาชาดไทย. (2560, 23 สิงหาคม). **ประวัติการก่อตั้ง.** <https://www.ccec.or.th/history>

Lewis, A., & Parsons, S. (2008). *Understanding of epilepsy by children and young people with epilepsy. European Journal of Special Needs Education*, 23:4, 321-335, DOI: 10.1080/08856250802387273 Retrieved from <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08856250802387273?needAccess=true>

Buller, P., & Bell, C. (1986). *Effects of Team Building and Goal Setting on Productivity: A Field Experiment. The Academy of Management Journal*, 29(2), 305-328. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/256190>

Ria Reis. (2001). *Epilepsy and self-identity among the Dutch, Medical Anthropology*, 19:4, 355-382, DOI: 10.1080/01459740.2001.9966182

Svyantek, D., Goodman, S., Benz, L., & Gard, J. (1999). *The Relationship between Organizational Characteristics and Team Building Success. Journal of Business and Psychology*, 14(2), 265-283. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25092681>

Temkin-Greener, H., Diane Gross, Kunitz, S., & Dana Mukamel. (2004). *Measuring Interdisciplinary Team Performance in a Long-Term Care Setting.*

Medical Care, 42(5), 472-481. Retrieved from

<http://www.jstor.org/stable/4640776>

World Economic Forum. (2017, August 27). **The Future of Jobs**. Retrieved

from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

พหุวัฒนธรรมศึกษาบนฐานวิพากษ์วิธี Critical Pedagogy Based Multicultural Education

ปฐนิกา อภิรักษ์ไกรศรี¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงพหุวัฒนธรรมศึกษาที่ต้องจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์ และวิธีการจัดการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมศึกษาตามแนวทางวิพากษ์ โดยมีวิธีการศึกษาเชิงเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดพหุวัฒนธรรมศึกษาและการศึกษาเชิงวิพากษ์ ซึ่งจากการศึกษาพบรากเหง้าของการจัดการศึกษาพหุวัฒนธรรม ได้แก่ วัฒนธรรมรัฐชาตินิยม วัฒนธรรมแห่งจารีตนิยม ค่านิยมปฏิรูป การศึกษากระแสหลัก และวิธีการจัดการศึกษาที่จะต้องจัดการศึกษาแนว “รื้อ ปรับ สร้าง” วาทกรรมการศึกษา โครงสร้างทางการศึกษา และ องค์ประกอบทางการศึกษา ตลอดจนปัจจัย การศึกษาที่พัฒนายั่งยืน ได้แก่ การศึกษาปราศจากการครอบงำของผู้มีอำนาจทางสังคม ใช้ฐานคิด “การเคารพและให้คุณค่าความเป็นมนุษย์” มุ่งพัฒนาศักยภาพผู้เรียน ทั้งทัศนคติ ความรู้จริงในชีวิต และเสริมทักษะชีวิต หมายรวมการรื้อระบบโครงสร้างการศึกษา โดยข้อท้าทายคือ การจัดการศึกษา ดังที่กล่าวมานั้นจะดำเนินการขับเคลื่อนให้หลุดพ้นจากการศึกษาที่มีอำนาจครอบงำความเป็นมนุษย์ และกล้ำที่จะเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ผู้เรียนในวัฒนธรรมรองเข้าถึงระบบการจัดการศึกษาที่ สอดคล้องกับชีวิต ชุมชน สังคมได้อย่างไร

คำสำคัญ: พหุวัฒนธรรมศึกษา, วิพากษ์วิธี

¹ อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

Abstract

This article examines multicultural education requiring critical learning method and critical method based multicultural education. The study involves literature reviews on multicultural education and critical learning. The study revealed that the foundation of multicultural education is based on cultural nationalism, cultural traditionalism, mainstream education reform, education management requiring “reformation, adjustment, and creation” approach, education discourse, education structure, and education elements. Some other education factors for sustainable development were also discussed, including education without influence by social powers, the concept of “respecting and valuing human being, the emphasis on improving learners’ capacity, attitude, real-life knowledge, and life skills. This also includes educational structure reform. The challenges was that the above approaches will get education away from dominance over humanity and willingness to change in order that learners in minor culture have access to education system that fits their lifestyle, community, and society.

Keywords: Multicultural Education, Critical Pedagogy

บทนำ

พหุวัฒนธรรมศึกษาบนฐานวิพากษ์วิธี (Critical Pedagogy) เป็นภาพปรากฏเห็นยากกับการจัดการศึกษาในประเทศไทย หากกล่าวเช่นนี้ ฟินิจแล้วอาจไม่เป็นธรรมกับการพยายามปฏิรูปการศึกษาในทุกยุคทุกสมัยของระบบโครงสร้างเชิงอำนาจที่จัดสรรการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากพลวัตของการจัดการศึกษาของไทยมีตัวแปรเชิงอำนาจที่มีอิทธิพลกับขบวนการจัดการศึกษาไทยมาอย่างเหนียวแน่นจนเป็นเนื้อเดียว ดังนั้น “การจัดการศึกษาโดยแนวคิดวิพากษ์วิธี” ซึ่งผู้เขียนใช้แทนคำ การจัดการศึกษาแบบวิพากษ์วิธี (Critical Pedagogy) นั้น จะเป็นแนวทางหนึ่งหรือไม่ ที่จะทำให้การจัดการศึกษาไทยสามารถสร้างความเป็นธรรมทางสังคม คลี่ให้เห็นชีวิตของผู้เรียน นั่นคือ ตอบสนองต่อสังคมพหุวัฒนธรรม หรือ สังคมที่มีความหลากหลายของผู้เรียน เนื่องด้วยระบบการศึกษาไทยที่ผ่านมาบังคับ กดทับ และทำให้มองไม่เห็นความหลากหลายของผู้เรียน พหุวัฒนธรรมชีวิตของผู้เรียน และแท้จริงแล้วควรมีการรื้อ ปรับ สร้างระบบการศึกษาไทยให้ตอบสนองต่อความหลากหลายของผู้เรียนหรือไม่ อย่างไร? คำถามที่เกิดขึ้นภายใต้บทความนี้ คือ คำถาม 1 ทำไมพหุวัฒนธรรมศึกษา ต้องจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์วิธี ? และ คำถาม 2 วิธีการจัดการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมศึกษาตามแนวทางวิพากษ์ทำอย่างไร ?

เหตุผล “พหุวัฒนธรรมศึกษาต้องจัดการศึกษาแบบวิพากษ์วิธี”

จากคำถามที่ 1 “ทำไมพหุวัฒนธรรมศึกษา ต้องจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์ ?” ที่ผู้เขียนค้นหาคำตอบได้เจาะจงพินิจหาคำตอบ กล่าวคือ **“สภาพการจัดการศึกษาของไทย เป็นวิถีการจัดการศึกษาที่บดบังพหุวัฒนธรรม”** ด้วยวัฒนธรรมการเรียนรู้ของไทย หรือ วัฒนธรรมการศึกษาของไทย มีบริบทของฐานคิด ความเชื่อ บรรทัดฐานบนพื้นฐานโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำ โดยถูกผลิตซ้ำเชิงวาทกรรมผ่านระบบการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ดังกล่าวเชิงวัฒนธรรมที่คุ้นชินเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของไทยที่ฉายภาพให้เห็นถึง วัฒนธรรมที่กดทับวัฒนธรรมย่อย วัฒนธรรมรอง สร้างความเป็นอื่น ความเป็นคนชายขอบให้เกิดขึ้นในสังคม กล่าวคือ

คำกล่าวที่ 1 **วัฒนธรรมรัฐชาตินิยม¹** เป็นวัฒนธรรมที่เฟื่องฟูจนถึงปัจจุบัน ที่มีพลวัตเพื่อสร้างความเป็นชาตินิยมให้เกิดขึ้น สร้างความเป็นชาติเดียวกัน สร้างความเป็นมาตรฐานทางสังคม วัฒนธรรม แบบแผนปฏิบัติชุดเดียวกัน สร้างความเป็นสากลให้เกิดภายใต้โครงสร้างทางสังคมนั้นๆ ซึ่งวัฒนธรรมรัฐชาติ มุ่งหมายสร้างความแข็งแกร่ง ความเป็นปึกแผ่นให้กับโครงสร้างอำนาจทาง

¹ รัฐชาติ (nation state) หรือเดิมเรียก รัฐประชาชาติ เป็นรูปแบบหนึ่งอันแน่นอนของหน่วยการปกครองระดับประเทศ เป็นมนโนทัศน์ทางรัฐศาสตร์ที่กำหนดว่า “ประเทศนั้นมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ประชากรแน่นอน มีดินแดนแน่นอน และมีรัฐบาลหรือมีอำนาจอธิปไตยแน่นอนเป็นของตนเอง

การเมืองการปกครอง หรือกลุ่มชนชั้นปกครอง โดยการศึกษาถูกใช้เป็นกลไกการสร้างชาติ สะท้อนภาพความงดงามให้เกิดขึ้นในการเป็นสมาชิกทางสังคมนั้น ๆ ซึ่งอิทธิพลของรัฐธรรมนูญ ส่งผลต่อการจัดการศึกษาที่ต้องมีมาตรฐานเดียวกัน ใช้เป็นกลไกในการผลิตข้าราชการ ความเชื่อ บรรทัดฐานทางสังคมร่วมกันแบบเดียวกันอย่างต่อเนื่อง กลายเป็นวิถี แบบแผน กรอบปฏิบัติของสังคมนั้น หรือเรียกว่า “การศึกษาสร้างกระบวนการกลืนกลาย” หากรัฐชาติไม่สามารถกลืนกลายได้ กลุ่มวัฒนธรรมร่อนนั้น ๆ จะตกอยู่ในสถานภาพ “เป็นอื่น” “คนไร้สัญชาติ/ คนไร้รัฐ” หรือเรียกว่า “กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ”¹ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ้างถึงใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555, หน้า 86) ซึ่งกระแสรัฐชาติเป็นแรงผลักดันให้เกิดภาวะดังกล่าว ดังกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมรัฐชาตินิยมมีผลต่อการสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นในสังคมไทย หมายรวมถึง การจัดการศึกษาไทยก็ถูกใช้เป็นเครื่องมือ กลไกในการสร้างความเป็นรัฐชาติให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

คำกล่าวที่ 2 **วัฒนธรรมแห่งจารีตนิยม** เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทยส่วนใหญ่นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่สืบเนื่อง ต่อยอดและเป็นคู่ขนานของการสร้างความเข้มข้นให้กับวัฒนธรรมรัฐชาติ กล่าวคือ วัฒนธรรมจารีตเป็นการสร้างกรอบปฏิบัติครอบมนุษย์ให้มีแบบการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะไปในทิศทางเดียวกัน การวิวัฒนาการของการดำเนินชีวิต (สุธินันท์ พงศ์ไพบุลย์ อ้างถึงใน ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และ พชรินทร์ สิริสุนทร, 2545, หน้า 20) เป็นวัฒนธรรมการจัดการศึกษาแบบถือครองบรรทัดฐานเดียว มาตรฐานเดียว ความรู้ชุดเดียวกันในสังคม เช่น การกำหนดแบบเรียนแบบเดียวกันทางการศึกษา การใช้มาตรฐานการประเมินวัดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาเดียวกัน ฯลฯ ซึ่งเมื่อกล่าวถึง วัฒนธรรมการศึกษาแห่งจารีตนิยม สามารถสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้น และกดทับวัฒนธรรมร่อน เป็นบริบทหนึ่งสำคัญของ “กระบวนการความเป็นคนชายขอบ” ที่ทำให้การก่อตัวของตัวตนมนุษย์ถูกทำลายด้วยกรอบปฏิบัติเชิงจารีต ไม่ว่าจะเป็น ผู้บริโภค ผู้หญิง หรือผู้ป่วยโรคเอดส์ ที่ตกอยู่ในสถานการณ์ของกระบวนการขัดเกลากายทางสังคม การถูกทำให้เป็นตามศีลธรรม ตามจารีตตามบรรทัดฐาน เช่น ในกรณีผู้ป่วยโรคเอดส์ที่เป็นหญิง ถูกมองว่า “เป็นผู้หญิงไม่ดี” (อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ้างถึงใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555, หน้า 87) ด้วยอคติที่ว่า “โรคเอดส์มีพาหะมาจากผู้หญิงค้าประเวณี ซึ่งเป็นผู้หญิงไม่ดี” เหล่านี้เป็นภาพสะท้อนของการผลักให้ผู้อื่นที่ยืนอยู่นอกกรอบทางสังคม กลายเป็น “ผู้ไร้ศีลธรรม” ฉะนั้น ขบวนการพหุวัฒนธรรมศึกษาเพื่อการหลุดพ้นจากวัฒนธรรมการศึกษาเชิงจารีต หรือ ขบวนการเชิงวิพากษ์ นั้น จึงเน้นการกล่าวถึง “การวิพากษ์ความรู้ของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยที่ต้องหลุดพ้นจากวัฒนธรรมจารีต” ดังเช่น ฉลาดชาย รมิตานนท์

¹ กระบวนการกลายเป็นคนชายขอบ บริบทหนึ่งที่เกี่ยวข้องคือ ชุมชนต้องเผชิญกับกระแสรัฐชาติ ซึ่งสร้างแรงกดดันลงไปในชุมชนต่าง ๆ ภายในประเทศ เช่น การผสมกลมกลืนให้ “กะเหรี่ยงกลายเป็นไทย” ส่วนรัฐชาติที่เน้นอนุรักษ์ก็จะสร้างกระแสกดดันชุมชนต่าง ๆ ออกจากการเข้าถึงทรัพยากร

เขียนไว้ในหนังสือ เรื่อง เล่าเรื่องเบื้องต้น สตรีศึกษา สตรีนิยม (2555, หน้า 188) ว่า “...ความรู้ในแนวสตรีนิยมจะต้องเป็นความรู้ที่วิพากษ์ความรู้ที่มีลักษณะหรือมีรากฐานมาจากจารีตและสังคมจารีตนั้นเอง...” ทั้งนี้หากวิพากษ์ไม่ถึงแก่นของชุดความรู้ของผู้หญิงที่ตกอยู่ในอำนาจของจารีต ชีวิตของผู้หญิงก็จะยังคงตกอยู่ในภาวะด้อยอำนาจ และการกดขี่ซ้ำซากอยู่ต่อไป

กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมจารีตที่แวดล้อมและซึมอยู่สภาพการจัดการศึกษาของไทย เป็นคำกล่าวที่กดทับพัฒนาการศึกษาที่กำหนดมาตรฐานที่ไม่คำนึงถึงผู้เรียนรู้และสร้างความเป็นอื่นให้กับผู้เรียน โดยผ่านหลักสูตร ผ่านสาระการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการเรียนการสอนที่ผลิตซ้ำให้ระบบจารีตทางการศึกษาดำรงอย่างเหนียวแน่น

คำกล่าวที่ 3 **วัฒนธรรมเศรษฐกิจทุนนิยมโลกาภิวัตน์** หรือ ยุคของกระแสลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) ก่อให้เกิดวิธีการผลิตเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ส่งผลต่อโครงสร้างทางสังคม การเมืองปกครอง วัฒนธรรม วิถีชีวิต การสื่อสารทางสังคมไร้พรมแดน หมายรวมถึงระบบการศึกษาอย่างยิ่งยวด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างคาดไม่ถึง โดยสะท้อนนัยยะของความย้อนแย้งกระโดดข้ามชั่ว กล่าวคือ ชั่วแรก โลกาภิวัตน์ ยุคโลกไร้พรมแดน สะท้อนความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในขณะเดียวกัน ชั่วที่สอง ในยุคนี้ก็เป็นกลไกการกลืนกลายหรือมนุษย์เลือกที่จะอยู่ภายในความเป็นมาตรฐานสากลโลก หรือ ไม่เป็นมาตรฐานสากลโลกก็ได้ แต่ทั้งนี้ก็พบว่า สังคมในโลกยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ เกิดปัญหาในเรื่องของพื้นที่อันเดิม ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับชุมชนภายใต้หน่วยทางสังคมที่ซับซ้อน ดังเช่น กระบวนการกลายเป็นชายขอบ (อานันท์ กาญจนพันธุ์ อ้างถึงใน ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2555, หน้า 87) ซึ่งเป็นบริบทเชิงสาเหตุหนึ่งของการกลายเป็นอื่น ที่ทุนนิยมโลกาภิวัตน์กระทำต่อมนุษย์ในสังคมนั้นๆ กล่าวคือ อิทธิพลของสังคมทุนนิยมโลกาภิวัตน์ว่า หน่วยเดิมเป็นเรื่องของชุมชนและชาติพันธุ์ ต้องไปยืนในกระแสที่ไม่อาจต้านทานได้ของทุนนิยม บริโภคนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ถูกเปลี่ยนความหมายจนสูญเสียพื้นที่ความเป็นมนุษย์

การจัดการศึกษาภายใต้กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ จึงมีการกำหนดคุณสมบัติของแรงงานที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่มีผลต่อการจัดการศึกษาของประเทศไทยที่ยืนติดต่อบรรกับการผลิตสร้างผลิตเรียนตามแบบโลกทุนนิยม ดังเห็นได้จาก สาขาใดไม่เป็นที่ต้องการของตลาดระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ จะขาดทรัพยากรเข้าไปลงทุน หรือ ไม่ได้รับการพัฒนา แต่หากสาขาใดเป็นที่ต้องการของตลาด เช่น เศรษฐกิจศาสตร์ บริหารธุรกิจ วิศวกรรมสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะสาคอมพิวเตอร์ หรือวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาด (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2544, หน้า 4-5) ดังกล่าวนี้อธิบายว่าเข้ามามีอิทธิพลต่อการกำหนดการจัดการศึกษาของไทยเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ การใช้การศึกษาเพื่อสร้างต้นทุนทางเศรษฐกิจในที่นี้ คือ ผู้เรียน หรือจะกลายเป็น “แรงงาน” ในอนาคต

ดังนั้นแล้ว อิทธิพลของระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ในยุคของกระแสลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberalism) อาจกล่าวได้ว่า

(1) แปรสภาพการศึกษาเป็นกลไกทางเศรษฐกิจ เป็นการศึกษาเชิงพาณิชย์ หรือ รั้งสรรค์ ธาระพรพันธ์ (2544, หน้า 13-19) เรียกว่า “การวิ่งแข่งทางการศึกษา” สร้างระบบการแข่งขันให้ เกิดขึ้นระหว่างสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน การจัดการศึกษาโดยระบบภาคเอกชน เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะโรงเรียนวิชาเป็นภาพปรากฏของการให้คุณค่า กับค่านิยมการแข่งขัน การจัดลำดับ และค่านิยมการศึกษาเชิงพาณิชย์

(2) ระบบการศึกษาในโลกทุนนิยม ละเลยความเป็นมนุษย์ และขาดการสร้างความเป็น พลเมือง หรือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคม หรือแม้แต่ทำร้ายการเรียนรู้ทางธรรมชาติของ ผู้เรียน การเรียนรู้จิตใจของตนเอง ผู้อื่น ความเป็นครอบครัว ธรรมชาติของชีวิตและพัฒนาการ เพราะเมื่อผู้เรียนสามารถเรียนรู้ภาษาได้ จุดสังเกตเห็นของผู้เขียน เด็กถูกผลักดันให้เข้าสู่ระบบโรงเรียน ตั้งแต่อายุไม่ถึง 2 ขวบ พ่อแม่ของเด็กกล่าวถึง ความสามารถทางภาษาของลูก ความเป็นวิชาการของ ลูก การเตรียมความพร้อมให้ลูกสู่โรงเรียนชื่อดัง เป็นที่ยอมรับของระบบตลาด มีค่านิยมที่ถูกกำกับ ด้วยโรงเรียนชื่อดัง โรงเรียนอันดับหนึ่งในสิบ ทำให้ผู้เขียนเกิดคำถามว่า “อะไรคือความสุขในการ เรียนรู้ของเด็ก (ผู้เรียน)?” “การเรียนรู้ชีวิตจริงของเด็ก (ผู้เรียน) อยู่ที่ไหน ?” เป็นต้น เหล่านี้ กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในยุคนี้ขาดหายไป “คุณค่าของการเรียนรู้ที่มาจากผู้เรียนวัดประเมิน อย่างไร คืออะไร?” กับการให้คุณค่ากับการผลิตสร้างผู้เรียนที่ตอบโจทย์ความต้องการของระบบ ตลาดเป็นสำคัญ หรือ ไม่แน่ว่าจะสามารถเรียกว่า “โรงเรียน เป็น โรงงานปั๊มแรงงานได้หรือไม่ ?” ภายใต้สังคมทุนนิยมที่กระทำต่อระบบการศึกษาไทย

(3) การจัดพหุวัฒนธรรมศึกษา ถูกมองเป็นการจัดการศึกษากระแสรอง หรือ การจัดการศึกษาให้กับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคมหรือเป็นจัดการศึกษาเพียงไม่ผิดหลักแนวคิด สิทธิมนุษยชนที่เป็นนโยบายแขวนไว้เท่านั้น แต่ไม่ถูกให้คุณค่าหรือการมองลึกเข้าไปบริบทชีวิตของ ผู้เรียน เนื่องจากผู้เรียนบนฐานพหุวัฒนธรรม มีข้อจำกัดในชีวิตซึ่งอาจส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจทุน นิยมโลกาภิวัตน์ ความมั่นคงของประเทศ เหล่านี้ ในทางกลับกัน กลุ่มพหุวัฒนธรรมทางสังคม ก็ถูก กระทำให้กลายเป็นสินค้ามีชีวิต และติดอก กัดทับให้แตกต่าง

เหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษาไทยที่ได้รับอิทธิพลจากระบบ เศรษฐกิจทุนนิยมโลกาภิวัตน์อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ผนวกผสมเข้ากับอิทธิพลของวัฒนธรรมรัฐ ชาตินิยม วัฒนธรรมแห่งจารีตนิยม ย่อมส่งผลต่อการปฏิรูประบบการศึกษาไทยให้เอื้อต่อการสร้าง วัฒนธรรมการศึกษาที่กดทับกลุ่มพหุวัฒนธรรมทางสังคม บดบังสังคมพหุวัฒนธรรมในวิถีชีวิตไปจน แทบหมดสิ้น ร่องรอยของความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่ผู้เรียนมองเห็นผ่านระบบการศึกษา เช่น

วัฒนธรรมระบบท้องถิ่น ชาติพันธุ์ คนชายขอบ ฯลฯ เป็นเพียงการเข้าถึงที่ผิวเผินเท่านั้น เป็นคำถามที่ตั้งขึ้นเพื่อชวนพินิจให้วิพากษ์ปรากฏการณ์ของค่านิยมการระบบการจัดการศึกษาที่ว่าด้วยเรื่องของ “ค่านิยมการปฏิรูปการศึกษา”

คำกล่าวที่ 4 **ค่านิยมปฏิรูปการศึกษา** ที่ผ่านมาระบบการศึกษาไทยมีการปฏิรูปการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ด้วยพลวัตของสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถเป็นสถาบันที่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นสังคมนั้น ๆ แต่พลวัตการปฏิรูปการศึกษาไทยกลับเป็นเครื่องมือของระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางสังคม ที่ต้องย้อนคิดว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือทางการเมืองภายใต้ระบบรัฐชาติ เป็นเครื่องมือสร้างระบบวัฒนธรรมเดียวภายใต้ระบบจารีตศึกษา และเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจทุนนิยมโลกาภิวัตน์ใช่หรือไม่ อย่างไร ? ที่ส่งผลให้ระบบการศึกษาไทยที่ผ่านการปฏิรูปมาอย่างต่อเนื่องแวดล้อมไปด้วยค่านิยมการศึกษาเชิงพาณิชย์ การศึกษาที่ผลิตผู้เรียนแบบพิมพ์เขียว ค่านิยมการแข่งขันทางการศึกษาและการจัดลำดับ จนนบดบังและมองไม่เห็นชีวิตของผู้เรียน กดทับพหุวัฒนธรรมชีวิตของผู้เรียน วิถีชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียนเหล่านี้ หากพิจารณาถึง หลักการปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ การศึกษาเพื่อคนทั้งปวง (Education for all) การมีส่วนร่วมของสังคมทั้งมวลในการจัดการศึกษา (All for Education) และ การศึกษาเพื่อแก้ปัญหาทั้งมวล (Education for all Problems) (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2544, หน้า 66-67) การศึกษาไทยยังคงก้าวไปไม่ถึงและตกอยู่ในวังวนที่ตกเป็นกลไกเชิงอำนาจ แม้มีความพยายามสร้างความเป็นธรรมทางสังคมให้เกิดผ่านระบบการจัดการศึกษา ทั้งนี้มีอาจจัดการกับค่านิยมที่เติบโตภายใต้ระบบ 3 ระบบนั้นได้ด้วยระบบดังกล่าวได้บ่มเพาะเอาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของความเป็นธรรมล้าทางการสังคมไว้ ส่งผลให้อุดมการณ์ ปรัชญา หลักการ หรือหลักปฏิบัติตามจรรยาการศึกษาถูกละเลย มีสภาพเลือนราง ฉะนั้น การปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมา จึงมิได้เป็นภาพที่นำตื่นเต้นหรือเป็นสิ่งใหม่สำหรับโลกของสังคมการจัดการศึกษา เพียงแต่ต้องกล่าวถึง การทำให้อุดมการณ์การศึกษากลับมาอยู่ในสถาบันการศึกษาอีกครั้ง กล่าวคือ การปฏิรูปการศึกษาให้หลุดพ้นจากการตกเป็นเครื่องมือเชิงอำนาจ เป็นเรื่องที่ต้องมีการทบทวนการปฏิรูปการศึกษาที่ผ่านมา รื้อสร้างระบบการศึกษาที่คำนึงถึง “พหุวัฒนธรรมชีวิตของผู้เรียน”

สภาพการจัดการศึกษาในประเทศไทย สะท้อนให้เห็นถึงพหุวัฒนธรรมศึกษามีได้ถูกให้ความสำคัญ ถูกบิดเบือน ถูกกลืนกลาย และสร้างอำนาจกดทับ ลดทอนอำนาจความเป็นมนุษย์ สร้างภาวะความเหลื่อมล้ำให้เกิดขึ้นในระบบการศึกษา ดังนั้น แนวทางของจัดการการศึกษาที่จะนำไปสู่การผลิตความรู้ วาทกรรม และอำนาจที่มาจากผู้เรียน ชุมชน ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม หรือการจัดพหุวัฒนธรรมศึกษา แนวทางหนึ่งที่สำคัญและจะเป็นหนทางของการหลุดพ้นการวาทกรรมเชิงอำนาจที่ครอบงำชีวิตของระบบคิดครอบครัว ชุมชน และสังคมที่มองผ่านระบบการศึกษาเป็น

หนทางสู่การยกสถานภาพชีวิต ให้ภาพทุนทางวัฒนธรรมขั้นผู้นำแก่ผู้เรียน ครอบครัวได้นั้น สำคัญคือ การจัดการศึกษาบนแนวทางวิพากษ์วิธี อันจะเป็นแนวทางการพัฒนาการจัดการพัฒนาวัฒนธรรม ศึกษา เพื่อผลิตสร้าง ผลิตซ้ำ อำนาจ วาทกรรม ความรู้ที่ให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์ผู้เรียน สู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน

วิพากษ์วิธี (Critical Pedagogy) : แนวทางพหุวัฒนธรรมศึกษา

เมื่อกล่าวถึง วิพากษ์วิธี (Critical Pedagogy) นักวิชาการที่มีผลต่อระบบการจัดการศึกษาเชิงพหุวัฒนธรรม และเป็นแนวทางการปฏิรูปการศึกษาเชิงวิพากษ์ เช่น นิซเซ่ (Fredric Nietzsche), เปาร์โล แฟ, มิเชล ฟูกู ฯลฯ ทั้ง 3 ท่านนี้ เป็นนักคิดวิพากษ์วิธีที่ “ตั้งคำถาม” “โต้แย้ง” ต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะการโต้แย้งต่อความรู้ ความจริง อำนาจที่กดทับความเป็นมนุษย์ในชนชั้นด้อยอำนาจ ตั้งแต่ยุคก่อนทันสมัย ยุคทันสมัยหรือยุครู้แจ้ง (Enlightenment) ที่ทุกคนกำลังคลั่งไคล้กับความคิดสมัยใหม่ คลั่งไคล้กับภาวะความทันสมัย และมองว่า “วิทยาศาสตร์เป็นทางออกเดียวของมนุษย์” ที่มีอิทธิพลต่อชุดความรู้ สาระทางการศึกษาที่ทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม หรือ พหุวัฒนธรรมทางสังคม จนกระทั่งยุคหลังสมัยใหม่ หรือหลังทันสมัย ซึ่งนักคิดเหล่านี้ได้วิพากษ์ปัญหาความรู้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2555, หน้า 3-18) ในมิติต่างๆ และพยายามที่เสนอแนวทางที่จะจัดการกับอำนาจที่ครอบงำความรู้จนบดบัง ความรู้ ตัวตน คุณค่าของวัฒนธรรมอื่น ๆ ดังนั้น ในหัวข้อนี้ คำถามที่ผู้เขียนต้องค้นหาคำตอบคือ “**วิธีการจัดการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมศึกษาตามแนววิพากษ์วิธีทำอย่างไร ?**”

พหุวัฒนธรรมศึกษาฐานวิพากษ์วิธี : แนววิพากษ์วิธี “รู้ ปรับ สร้าง” กับจัดการศึกษาพหุ-วัฒนธรรม

คำตอบของวิธีการจัดการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมศึกษาแนววิพากษ์วิธี จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้การรู้ ปรับ สร้าง การจัดการศึกษา แต่ไม่ใช่การรู้สร้างแบบปะทะหรือปฏิวัติ ทั้งนี้ด้วยระบบการศึกษาของไทยอยู่ภายใต้วาทกรรมเชิงอำนาจแบบจารีต รัชชาติ ผนวกผสมกับระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ซึ่งแทรกซึมอยู่ภายในโครงสร้างทางสังคมอย่างเหนียวแน่น การปะทะ คัดค้านแบบเผชิญหน้า อาจจะทำให้เกิดปฏิเสศ ความไม่เห็นพ้องด้วยอคติเชิงอำนาจของฝั่งฝ่ายของชนชั้นผู้มีอำนาจ ดังนั้น ประเด็นสำคัญของผู้เขียนที่อยากสะท้อนให้เห็นการจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์วิธีที่จะผลิตสร้างวาทกรรมเชิงอำนาจ โครงสร้างทางการศึกษา และองค์ประกอบทางการศึกษาบนฐานความเสมอภาคทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมทางการศึกษาที่เป็นธรรม ให้ความสำคัญกับมนุษย์ที่มีคุณค่าเกิดขึ้นแก่ผู้เรียน กระบวนการจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

คุณค่าชีวิต (ผู้เรียน) วิถีชุมชน/ สังคม สาระทางการศึกษาสะท้อนชีวิต ไม่กีดกัน ไม่บดบัง ความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน หรือแม้แต่โรงเรียนกลายเป็นพื้นที่ที่สร้างการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมทั้งผู้เรียน ครอบครัว ชุมชน เหล่านี้ถือเป็นแนวทางการจัดศึกษาพหุ-วัฒนธรรมฐานวิพากษ์วิธี ที่จะให้เห็นชีวิตของมนุษย์ในพื้นที่การศึกษาที่มีเป็นธรรม สู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต คุณภาพทางสังคมต่อไป โดยฐานกระบวนสำคัญที่ผู้เขียนจะนำเสนอเพื่อสร้างขบวนการเคลื่อนไหวบนฐานวิพากษ์วิธีสู่พหุวัฒนธรรมศึกษา เน้นการรื้อ ปรับ สร้าง เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงของการจัดพหุวัฒนธรรมศึกษา โดยมีมิติของการรื้อ ปรับ สร้างที่สำคัญ ได้แก่ มิติที่ 1 รื้อ ปรับ สร้าง วาทกรรมทางการศึกษา มิติที่ 2 รื้อ ปรับ สร้าง โครงสร้างทางการศึกษา : ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (ระบบคิดเชิงอำนาจ ผู้เรียน ผู้สอน) และ มิติที่ 3 รื้อ ปรับ สร้าง องค์ประกอบทางการศึกษา : หลักสูตร สาระ กระบวนการ ดังนี้

มิติที่ 1 รื้อ ปรับ สร้างวาทกรรมการศึกษา “โรงเรียน มหาวิทยาลัย” ถือเป็นภาพของวาทกรรมของระบบการศึกษา ที่เปี่ยมไปด้วยโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจความเหลื่อมล้ำทางสังคมอยู่ ไม่ว่าจะเป็น “โรงเรียนในเมือง” “โรงเรียนบ้านนอก” “โรงเรียนบนดอย” “โรงเรียนเอกชน” “โรงเรียนรัฐ” ซึ่ง ศิวรักษ์ ศิวารมย์ (2551, หน้า 49) กล่าวว่า ระบบการศึกษา ภาพชัดที่สุดคือ โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เป็นวาทกรรมการศึกษา ที่ครอบงำระบบคิดทางสังคมอยู่ ซึ่งวาทกรรม¹ อยู่ลึกกว่าอุดมการณ์ ทั้งนี้ด้วยวาทกรรม ถูกสร้างโดยมีกระบวนการผลิตซ้ำชุดความรู้ความจริง และอำนาจ ผสมกัน ฉะนั้น กระบวนการศึกษา จึงเป็นการผลิตซ้ำทางความคิด กลายเป็นวาทกรรมครอบงำ มีพลังที่ส่งผลต่อโครงสร้างทางสังคม กรอบแบบแผนการปฏิบัติ และชุดความรู้เชิงวาทกรรมเหล่านั้น มนุษย์ถูกทำให้เชื่อว่า “ใช่” “ถูกต้อง” “ดีงาม” “ควรปฏิบัติ” เหล่านี้แล้ว หากจะเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา สิ่งที่ต้องคำนึงและวิพากษ์อย่างร้อนให้เห็นสิ่งอยู่ภายในระบบการศึกษาไทย สู่การสร้างการขับเคลื่อนวาทกรรมทางการศึกษาที่เป็นธรรม คือ “การรื้อ สร้าง วาทกรรมทางการศึกษา” เพื่อพัฒนาฐานชนบความคิดเชิงกระบวนทัศน์สู่การผลิตสร้างวิถีการปฏิบัติของระบบการศึกษา สิ่งที่ต้องวิพากษ์เชิงวาทกรรมทางการศึกษา กล่าวคือ วิพากษ์ถึงชุดความรู้ ที่มี **“วาทกรรมลดทอนความเป็นมนุษย์”** ชุดความรู้ที่ใช้ในการศึกษาถูกผลิตสร้างและผลิตซ้ำให้แก่นสารแท้จริงเพียงชุดเดียว ซึ่งแท้จริงแล้วความรู้ไม่มีแก่นสารที่แท้จริง แปรผันตามการเรียนรู้ประสบการณ์ของผู้เรียน และหล่อหลอมความรู้ร่วมกันภายใต้กระบวนการขัดเกลาทางสังคม โดยมีระดับของความรู้ ดังเช่น ระดับความรู้เฉพาะปัจเจก ในที่นี้คือ ผู้เรียน ครอบครัว ระดับความรู้เฉพาะกลุ่ม และ ระดับความรู้เฉพาะชุมชนท้องถิ่น ซึ่งไม่อาจกำหนดด้วยวาทกรรมที่ว่าด้วยเรื่องของ

¹ วาทกรรม (discourse) คือ แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการกระทำ นโยบาย การปฏิบัติต่าง ๆ ของคน ของสังคม ซึ่งวาทกรรมอยู่ลึกกว่าอุดมการณ์ (ศิวรักษ์ ศิวารมย์, 2551, หน้า 49)

“ความเป็นสากล” “มาตรฐานทางการศึกษา” ทั้งนี้ ชุดความรู้ที่เน้นความคิดแบบสากลนิยม ที่สร้างนิยม “เหมารวม” ทำลายความรู้วัฒนธรรมรอง ซึ่งมีนัยยะชาตินิยมร่วมด้วย เพราะพยายามจะมองความเป็นสากลและความเป็นธรรมชาติว่าเป็นจริง อันลดทอนความรู้ชุดอื่น ๆ ของมนุษย์ และสังคมที่มีความหลากหลาย ดังนี้แล้ว จึงต้อง **“จัดการกับวาท-กรรมความทันสมัย วาทกรรมสากล วาทกรรมมาตรฐาน”** ให้มีอำนาจลดลงในการกำกับและครอบครองพื้นที่ทางการศึกษา และปรับประยุกต์ใช้ความรู้ของวัฒนธรรมรอง มาเป็นตัวสื่อสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน สร้างพื้นที่การมีส่วนร่วม การเข้าถึง เชื่อมโยง และถ่ายโอนแลกเปลี่ยนชุดความรู้ในระดับต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาวิถีชีวิตของผู้เรียน ชุมชน สังคมนั้นๆ อย่างสอดคล้องสัมพันธ์ ในขณะเดียวกัน วิพากษ์ให้เห็นถึง **“วาทกรรมมายาคติ”** ที่แทรกซึมอยู่ในสาระทางการศึกษา ที่มีการเรียนรู้แบบขนชั้น เป็นสร้างวาทกรรมผ่านการศึกษา โดยผลิตสร้างวาทกรรมขนชั้นผู้มีอำนาจให้มีความแข็งแกร่ง เช่น ภาพของผู้นำที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ แต่ผู้นำยังมีอีกมากมายหลายรูปแบบ ประกอบกับการผลิตซ้ำอำนาจให้มีความซับซ้อนลงไปอีก คือ ผู้นำต้องเป็นผู้ชาย ภาพตัวแทนความดีก็เป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นเพศชาย ฯลฯ หรือการมุ่งให้เกิดการแข่งขันทางการศึกษา มายาทางเพศ หรือก่อร่างบทบาทความเป็นหญิงความเป็นชาย ผ่านเนื้อหาสาระของหนังสือ เช่น การเรียนวรรณคดีไทยที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม การเรียนประวัติศาสตร์ที่กำหนดไว้ว่า “ใครผิด” “ใครถูก” เหล่านี้ ภาพความจริงที่ปรากฏแวดล้อมทางการศึกษามองเห็นภาพ แต่ไม่ถูกทำให้เข้าถึงความจริงนั้น ๆ ได้ หรือมิได้ชวนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การวิเคราะห์ความจริงในชีวิตของตนเอง ความจริงทางสังคม จึงทำให้วาทกรรมทางการเรียนรู้ของผู้เรียนห่างไกลกับชีวิตของผู้เรียนมาก

เหล่านี้เป็นเพียงวาทกรรมทางการศึกษาส่วนหนึ่งเท่านั้น ที่กดทับผู้เรียน สร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เต็มไปด้วยการกำหนดวาทกรรมทางการศึกษา ที่มองเห็นเพียงชุดคุณค่าเดียว โดยไม่เห็นชุดคุณค่าอื่น ๆ ดังนั้น สำคัญที่สุด **“การรื้อ ปรับ สร้างวาทกรรมทางการศึกษา”** จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการจัดพหุวัฒนธรรมศึกษาแบบวิพากษ์วิธี ดังเช่น

(1.1) การจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์ ที่ให้ **ผู้เรียนและผู้สอนค้นหาวาทกรรมของตนเอง** ภายใต้การสร้างการเรียนรู้เชิงการแลกเปลี่ยนชีวิตของกันและกัน

(1.2) การจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์ โดย **ยกระดับวาทกรรมชีวิตของผู้เรียนให้เป็นชุดความรู้ที่มีความหมาย ให้คุณค่า และบูรณาการเข้ากับหลักสูตรการเรียนการสอน** กล่าวคือ ไม่ทำให้ความแตกต่าง เป็นเรื่องแปลกแยก ไม่ทำให้เป็นอื่น หรือมองว่าเป็นพฤติกรรมที่เปี่ยงเบน และไม่สร้างสภาพการกลืนกลายให้เกิดขึ้นในชีวิตการเรียนของผู้เรียน

(1.3) การจัดการศึกษาเชิงวิพากษ์ ให้ชุดวาทกรรมความรู้ของผู้เรียน สู่การผลิตสร้างคุณค่าชีวิตให้เกิดแก่ตัวผู้เรียนได้จริง ซึ่งผู้สอนจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจถึงชีวิตที่คุณค่า

มีความหมายที่ไม่จำเพาะตัวผู้เรียน แต่ควรเข้าถึงสภาพชีวิตครอบครัว ชุมชนที่แวดล้อมตัวผู้เรียนอยู่ อย่างน้อยไม่ตัดสินผู้เรียน ให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน

นี้อาจจะเป็นแนวทางหนึ่งของการผลิตสร้างวาทกรรมทางการศึกษาภายใต้ของการให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ บนฐานความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีลักษณะแนวราบ ลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “ความเป็นครู ที่ถูกกล่าวว่าเป็นวิชาชีพชั้นสูง” กับ “ความเป็นลูกศิษย์ที่ต้องเชื่อฟังครู” วาทกรรมนี้ก็จะถูกขจัดออกไปโดยการเรียนรู้วาทกรรมชีวิตร่วมกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ซึ่งแนวทางการศึกษาเชิงวิพากษ์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องครุ่นคิดและรู้ความหมายของชีวิตผู้เรียน ผู้สอน ปรับสร้างวาทกรรมชีวิตใหม่ที่มีคุณค่า สู่การสร้างวาทกรรมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของผู้เรียนได้จริง นั่นคือ วาทกรรมพหุวัฒนธรรมศึกษาที่จะเกิดขึ้นได้จริง

มิติที่ 2 รื้อ ปรับ สร้าง โครงสร้างทางการศึกษา แนวทางวิพากษ์วิธีสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจบนฐานความเสมอภาคทางสังคม โดยเป็นกลไกรื้อ ปรับ สร้าง โครงสร้างของระบบการศึกษาใหม่ ที่มองผ่าน 3 ระดับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ต้องรื้อ ปรับ และสร้างใหม่ ได้แก่

(2.1) **ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน** เป็นสิ่งที่พึงวิพากษ์ให้เห็น เพราะที่ผ่านมามีความสัมพันธ์เชิงอำนาจถูกจัดให้ผู้สอนมีอำนาจเหนือกว่าผู้เรียน ซึ่ง “ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในที่นี้ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่ไม่ลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์ ไม่กดทับ กดขี่ หรือทำลายคุณค่าของผู้เรียน” ประเด็นนี้จำเป็นที่ผู้สอนจะต้องปรับทัศนคติหรือวิธีคิดของความเป็นผู้สอน ที่เข้าใจความแตกต่าง หลากหลายของผู้เรียน เอื้อให้ผู้เรียนได้เปิดพื้นที่ทางความคิด แสดงตัวตน ทักษะต่อตนเอง ต่อโลกที่เป็นอยู่อย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ฝึกทักษะชีวิตของผู้เรียนให้เข้าใจในความเป็นมนุษย์ ตั้งคำถาม ถกเถียง หาคำตอบอย่างสร้างสรรค์ ผู้สอนจะสามารถสร้างและดำเนินความสัมพันธ์เช่นนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องคำนึง ได้แก่ สลายระบบคิดเชิงอำนาจที่สร้างความรู้สึกเหนือกว่า ไม่ทำให้เกิดความรู้สึกด้อยกว่า สร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นมิตร เสมอภาค

(2.2) **ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในระบบโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา** ภายในระบบโรงเรียนระหว่างผู้บริหาร ผู้สอน บุคลากรทุกคนในโรงเรียน จะต้องสร้างบรรยากาศชีวิตที่ดีในการจัดการศึกษาทั้งระบบโรงเรียน ตั้งแต่ต้นนโยบาย การแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ และปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างผู้บริหาร ผู้สอน บุคลากรในโรงเรียน และผู้เรียน เน้นการผลิตสร้างการจัดการศึกษาที่คำนึงถึงความหลากหลายของทุกคน ทั้งนี้ในระบบโรงเรียนความหลากหลายทางสังคมหรือสังคมพหุวัฒนธรรม ไม่เพียงแต่ผู้เรียนเท่านั้น ยังหมายรวมถึงลีลาชีวิตของผู้สอน บุคลากรทุกคนในโรงเรียนก็เป็นองค์ประกอบภายในโครงสร้างโรงเรียน ที่ต้องเข้าใจได้ว่า ทุกชีวิตในพื้นที่โรงเรียนสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ที่สามารถเรียนรู้ในพื้นที่การศึกษาได้ทั้ง

ชีวิตเช่นกัน ซึ่งวิพากษ์วิธีจึงมีใช้แนวคิดเพื่อการพัฒนาการจัดการศึกษาสำหรับผู้เรียนเท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีการให้ทุกคนในพื้นที่การศึกษาในเรียนรู้การจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับตนเอง ผู้เรียน และการทำงานร่วมกับบุคลากรในโรงเรียนร่วมด้วย บริบทที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจแนวราบที่ควรเกิดขึ้นในพื้นที่โรงเรียน อันจะนำไปสู่การจัดการศึกษาที่สอดคล้องสัมพันธ์กับบริบทของบุคคลที่อยู่พื้นที่นั้น ๆ ร่วมกัน

(2.3) **ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโรงเรียน/สถาบันการศึกษากับชุมชน สังคม** เป็นการกล่าวถึง การสร้างบริบทการอยู่ร่วมกันของชุมชนกับโรงเรียน ซึ่งชุมชนมีส่วนสำคัญมากในการเป็นพื้นที่การเรียนรู้ของผู้เรียน ดังคำกล่าวถึงแนวคิด “บวร : บ้าน วัด โรงเรียน” เป็นแนวคิดที่ถูกปรับประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น สังคม เป็นวาทกรรมงานพัฒนาที่สำคัญอย่างยิ่ง และหากพิจารณาในฐานะการเป็นพื้นที่การจัดการศึกษาหรือพื้นที่การเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จะทำให้โรงเรียน ในที่นี้คือ บุคลากรในโรงเรียน เข้าใจชีวิตของผู้คนที่แวดล้อมอยู่ในขณะเดียวกันก็เข้าใจชีวิตของผู้เรียนมากขึ้น โดยเฉพาะหากผู้เรียนเป็นสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ บริบทดังกล่าวจะทำให้กระบวนการจัดการเรียนการสอนเชิงวิพากษ์มีความลึกซึ้งเชิงปรากฏการณ์และสถานการณ์ชีวิตจริง ลดภาวะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำ ที่สำคัญกระบวนการสร้างพื้นที่การเรียนรู้เข้าใจชุมชน ชีวิตจริงของชุมชนต่าง ๆ จะทำโรงเรียนสามารถปรับและสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของผู้เรียน ชุมชน และสังคมได้

มิติที่ 3 รื้อ ปรับ สร้าง องค์ประกอบทางการศึกษา เป็นการจักระบบการศึกษาที่เอื้อให้โรงเรียน สถาบันการศึกษาสร้างอัตลักษณ์ทางการศึกษาที่สอดคล้องสัมพันธ์กับชีวิตผู้เรียน ชุมชน และสังคม โดยการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาร่วมกัน เพียงแต่โดยรูปแบบขององค์ประกอบทางการศึกษาโรงเรียน หรือสถาบันทางการศึกษาสามารถออกแบบองค์ประกอบด้วยตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตร สารระ กระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยอาจจะมีแนวทางที่จะประกอบการศึกษาเพื่อสร้างองค์ประกอบของการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้จริงในระบบการศึกษา ดังเช่น การสร้าง “การเรียนรู้ตนเอง (ภายใน) สู่ การเรียนรู้ภายนอก” กระบวนการเรียนการสอน “เรียนรู้ คู่ปฏิบัติ” การสร้างพื้นที่แห่ง “การเรียนรู้เชิงวิพากษ์” สร้างพื้นที่การเรียนรู้ชุมชนตนเอง บริบทแวดล้อมทางสังคม หมายรวมถึง สถานการณ์โลก เพื่อสร้าง Social lab หรือ สร้างกิจกรรมบริการทางสังคม และการสร้างกิจกรรมนอกหลักสูตรให้สอดคล้องกับชีวิตสู่การนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ตอบโจทย์การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน ครอบครัว ชุมชน และสังคมต่อไป

ทั้ง 3 มิติของวิพากษ์วิธี ที่เน้นการรื้อ ปรับ สร้างระบบการศึกษานั้นจะนำไปสู่การจัดการศึกษาทุ-วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยได้ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นสิ่งที่พึงพินิจให้เกิดกระบวนการผลิตสร้างและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง

บทสรุป พหุวัฒนธรรมศึกษาฐานวิพากษ์วิธีสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การจัดพหุวัฒนธรรมศึกษาเชิงวิพากษ์วิธี พึงพิจารณาฐานคิด “ทัศนบริสุทธ์แห่งศาสตร์ทางการศึกษา” ที่ต่อสู้อย่างขัดแย้งกับการจัดการศึกษาแห่งอำนาจ ที่ได้ให้ความหมายของการการศึกษา มิติที่กว้างขวาง ลึกซึ้งและเข้าใจในความเป็นมนุษย์ เข้าถึงคุณค่าของมนุษย์ และเคารพในความเป็นมนุษย์ อันเป็นทัศนะของการจัดการศึกษาที่ยั่งยืน โดยมีทัศนะการศึกษาที่แท้จริง (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2539, หน้า 128) ว่า การศึกษาที่แท้ คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างอารยธรรมที่ยั่งยืน มีหน้าที่สร้างสรรค์ 2 ด้าน คือ การพัฒนาชีวิตให้ถึงความสมบูรณ์แบบในความเป็นมนุษย์ ที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่า ศักยภาพ และ การสร้างสรรค์อารยธรรมที่ก่องามไปในวิถีที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น

ซึ่งการศึกษาที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ควรจะมีแนวทางดังนี้

ประการแรก การจัดการศึกษาต้องปราศจากการครอบงำของกลุ่มชนผู้มีอำนาจทางสังคม มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเสมอภาคและความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม โดยจะสามารถสร้างผู้เรียนที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชน สังคมอย่างยั่งยืน เป็นการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จที่สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีสู่ตนเอง ครอบครัว และสังคมได้นั้น หมายรวมถึง ลดทอนอำนาจสร้างความเป็นธรรมสู่สังคม ดังนั้น การจัดการศึกษาต้องหันกลับ มองลึกเข้าไปในสังคมความจริง มองจากล่างสู่บน รื้อ ทลายอำนาจที่ครอบงำอยู่ และส่งเสริมให้เกิดการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับผู้เรียน สอดคล้องกับความจริงทางสังคม ภายใต้ทัศนะนี้ สำคัญอย่างยิ่งที่ผู้ที่มีส่วนในการกำหนดระบบการจัดการเรียนการสอนจะต้องพิจารณาอย่างสูงสุดและกระซอกตนเองออกจากอำนาจการถูกครอบงำของสภาระอำนาจที่ฉาบฉวย และพิจารณามุ่งไปที่ผู้เรียนเป็นหลัก ภูมิหลังชีวิตของผู้เรียน ครอบครัว ชุมชน และสังคม ที่มีชุดความรู้จากชีวิตของผู้เรียนเป็นองค์ประกอบของการจัดการศึกษาอย่างยั่งยืน

ประการสอง การจัดการศึกษานั้นจะต้องยืนอยู่บนฐานคิดของ “การเคารพและให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์” ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของมนุษย์ ความหลากหลายสังคม ไม่กีดกัน หรือไม่ผลักให้คนเป็นอื่น หรือจัดการศึกษาบนฐานพหุวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากด้วยสังคมที่มีความหลากหลาย ในโลกยุคสมัยที่สังคมเป็นโลกไร้พรม ทำให้เกิดสังคมที่มีหลากหลายและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การศึกษาต้องพลันตามอย่างเท่าทัน และสามารถตอบสนองต่อการเรียนรู้ได้อย่างรอบด้าน ภายใต้การไม่ลดทอนความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนที่มีความหลากหลาย

ประการสาม การจัดการศึกษาจะต้องมุ่ง **พัฒนาศักยภาพผู้เรียน ทั้งทางด้านทัศนคติ ความรู้จริงของชีวิต และเสริมสร้างทักษะชีวิต** เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับตนเอง ครอบครัว และสังคม กล่าวคือ การมุ่งพัฒนาศักยภาพผู้เรียนทั้ง 3 ด้าน ได้แก่

3.1) การพัฒนาทัศนคติของผู้เรียน “ให้ความเคารพและให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์” เนื่องทัศนคติดังกล่าวเป็นทัศนคติที่จะดำรงความเป็นมนุษย์ที่ไม่ต่อการกดทับ ไม่ลดทอน หรือใช้อำนาจกับผู้อื่น ซึ่งจะนำไปสู่การทำความเข้าใจในชีวิตของตนเอง ผู้อื่น ชุมชน และสังคมต่อไป

3.2) การสร้างและพัฒนา “ความรู้ที่มาจากความจริงของผู้เรียน” เน้นการให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ด้วยการตั้งคำถาม แสวงหาคำตอบ บูรณาการความรู้ในตำรา กับความรู้จริงสู่การนำไปประยุกต์ ส่งเสริมการเรียนรู้คู่ปฏิบัติ ทั้งนี้จะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพที่ส่งเสริมทักษะทางความคิด การสร้างความรู้ และการปฏิบัติในเวลาเดียวกัน ซึ่งเมื่อผู้เรียนต้องนำไปใช้ชีวิตจริง ผู้เรียนจะสามารถประยุกต์ใช้ได้ ที่สำคัญความรู้จะใช้ได้จริงไม่จำเป็นต้องให้เรียนจบการศึกษา สำคัญกว่า “ความรู้ทางการศึกษา ต้องเอื้อให้เกิดการประยุกต์ใช้จริงในชีวิต และพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนได้” จึงจะเป็นความรู้ของการจัดการศึกษาที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.3) การเสริมสร้างทักษะชีวิต กล่าวคือ การจัดการศึกษามีความมุ่งสอนเพียงทฤษฎีสาระวิชาการเท่านั้น แต่สำคัญยิ่งกว่า การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องส่งเสริมสร้างและพัฒนาทักษะชีวิตแก่ผู้เรียนให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมในสังคมได้

และ ประการสี่ การจัดการศึกษาจะต้องมีการรื้อ ปรับ สร้าง ระบบโครงสร้างตั้งแต่ฐานคิด กระบวนการศึกษา หลักสูตร และผู้สอนที่เสริมสร้างความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ

4.1) การพัฒนาครู ที่มีใจครูแบบฉาบฉวย ทั้งนี้เนื่องจากครูเป็นผู้ถ่ายทอดการเรียนการสอนทั้งหมด จึงเป็นหัวใจสำคัญของระบบการเรียนการสอน ที่จะต้องมีการพัฒนาครูให้มีจิตวิญญาณของความเป็นครู เข้าใจชีวิตของผู้เรียน เข้าใจสาระเนื้อหา และบูรณาการโลกความจริงของผู้เรียน กับโลกภายนอกของผู้เรียน มีเทคนิคในการสื่อสารให้ผู้เรียนเข้าใจ และมีทักษะการประยุกต์การเรียนรู้สู่การปฏิบัติ ที่สำคัญการสร้างความสัมพันธ์แนวราบระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน คำหนึ่งที่ปรากฏและทำให้ผู้เรียนหรือบุคคลรอบข้างรู้สึกดีต่อกัน คือ คำว่า “ ครูเป็นวิชาชีพชั้นสูง” เราจะตีความคำเหล่านี้ได้อย่างไร? เพื่อสร้างความรู้สึถึงถึงความสัมพันธ์ที่เสมอภาคกันได้อย่างไร ?

4.2) การพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องและสอดคล้องระหว่างโลกชีวิตจริงของผู้เรียน กับโลกที่กายล้อมผู้เรียน ได้แก่ การเรียนรู้ป่าชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิทยาศาสตร์ภูมิปัญญาประวัติศาสตร์ชุมชน/หมู่บ้าน เป็นต้น โดยผนวกการวิเคราะห์เห็นภาพระหว่างโลกของผู้เรียน กับโลกภายนอกสัมพันธ์กันอย่างไร ส่งผลกระทบอย่างไร และผู้เรียนเป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์นั้นๆ อย่างไร นำไปสู่การสร้างหลักสูตรปฏิบัติการร่วมด้วย

4.3) การพัฒนาวิธีการเรียนการสอน ที่มุ่งเน้น การตั้งคำถาม หาคำตอบ การคิด วิเคราะห์ด้วยตัวเอง ประกอบกับการสร้างพื้นที่การวิพากษ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้สอน ผู้เรียนกับบริบทแวดล้อมภายนอก สู่การวางแผนการลงมือปฏิบัติงานอย่างมีส่วนร่วมของผู้เรียน ผู้สอน โรงเรียนและชุมชน

ดังนั้น ปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่จะนำมาประกอบการพิจารณา เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนฐานพหุวัฒนธรรมศึกษา สำคัญการศึกษาต้องส่งเสริมให้เกิดเรียนรู้ การแสวงหาความรู้ การแสวงหาแนวทางในการใช้ชีวิตด้วยตนเอง สร้างพื้นที่การสนทนา แลกเปลี่ยน เรียนรู้ชีวิตอย่างเห็นคุณค่าในตนเอง ผู้อื่น และสังคม ผสมกับการสร้างพื้นที่ในการอยู่ร่วมกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมร่วมกันอย่างมิตร นั่นคือ หน้าที่ของการศึกษาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน แล้ว ณ วันนี้การศึกษานั้นดำเนินบทบาทดังกล่าวได้อย่างเต็มศักยภาพแล้วหรือไม่ หรือยังตกเป็นเครื่องมือการดำรงไว้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และครอบงำความเป็นมนุษย์อยู่หรือไม่ เป็นสิ่งที่โครงสร้างระบบการศึกษาทั้งระบบต้องรู้ ปรับ สร้าง และกล้าที่จะเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ผู้เรียนในวัฒนธรรมรองสามารถที่จะเข้าถึงระบบการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับชีวิต ชุมชน สังคมได้

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. (2549). **ทฤษฎีวิพากษ์ในนโยบายและการวางแผนสังคม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2555). **เล่าเรื่องเบื้องต้น สตรีศึกษา สตรีนิยม**. เชียงใหม่ : วนิดาการพิมพ์.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และ พชรินทร์ สิริสุนทร. (2545). **วัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด.
- ประทุม อังกูโรหิต. (2551). **ปรัชญาปฏิบัตินิยม รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาร์ก เจ. ปาล์มเมอร์, อาเธอร์ ซายองค์ และ เมแกน สคริบเนอร์. (2558). **หัวใจอุดมศึกษา**. กรุงเทพฯ: บริษัทสวนเงินมาลี จำกัด.
- พระธรรมปิฎก ป. อ. ปยุตฺโต. (2539). **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- มูลนิธิพุทธธรรม. (2539). **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2544). **การศึกษา ทุนนิยม และโลกานุวัตร**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ.
- วิทยา เชียงกุล. (2544). **ทางรอดของประเทศไทย ปฏิวัติกรอบวิธีคิดและระบบการเรียนรู้ใหม่**. กรุงเทพฯ: บริษัทเรือนปัญญา จำกัด.
- สุนทร ชูตินธวานนท์ และคณะ. (2552). **ทัศนคติเหยียดหยามเพื่อบ้านผ่านแบบเรียน : ชาตินิยมในแบบเรียนไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

สิทธิ บุตรอินทร์. (2554). **ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก**. กรุงเทพฯ:
เลิฟแอนด์ลิฟเพรส.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2555). **คิดอย่างมิเชล ฟูกู คิดอย่างวิพากษ์ จากวาทกรรมของอัตบุคคล
ถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา**. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การจัดการเงินออมส่วนบุคคลเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุ

PERSONAL SAVINGS MANAGEMENT FOR QUALITY OF LIFE OF SENIOR CITIZENS

พิชชานันท์ สีนาค ¹

รักษ์ พรหมपालิต ²

บทคัดย่อ

การจัดการเงินออมส่วนบุคคลที่เหมาะสมกับวัยส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีบทความนี้เป็นผลงานวิจัยจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้สูงวัยอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป จำนวน 35 ราย ใน 3 ช่วงอายุ คือ ผู้สูงอายุตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย ใช้เทคนิคเลือกตัวอย่างแบบ Snow Ball จากกลุ่มตัวอย่างที่มีถิ่นพำนักในตำบลหนองตาว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่าผู้สูงอายุตอนต้นร้อยละ 60 มีแหล่งเงินออมจากการทำนา รับจ้างเงินประจำตำแหน่ง บำนาญ ค่าขาย และบุตร ได้เก็บรักษาไว้เป็นเงินสด ฝากธนาคาร สหกรณ์ครู สหกรณ์หมู่บ้าน ทำประกันชีวิต เพื่อนำไปใช้ในยามฉุกเฉิน ดูแลบุตร เตรียมเป็นค่าทำศพ เบี้ยประกันชีวิต หรือเมื่อชราภาพ ผู้สูงอายุตอนกลางร้อยละ 70 มีแหล่งเงินออมทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น แต่ไม่มีเงินบำนาญกับเงินประจำตำแหน่ง ได้เก็บรักษาไว้เป็นเงินสด ฝากธนาคาร ทำประกันชีวิต เพื่อใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน เจ็บป่วย เตรียมเป็นค่าทำศพ หรือเมื่อชราภาพ แต่ผู้สูงอายุตอนปลายนั้น ร้อยละ 80 มีแหล่งเงินออมที่จำกัด และเก็บออมโดยฝากกับธนาคารเท่านั้น เพื่อใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน ยามเจ็บป่วย ดูแลบุตรหลาน และเมื่อชราภาพ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุควรให้ความสำคัญต่อระบบและกลไกการออมเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถจัดการเงินออมที่เหมาะสมกับวัย เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขในการดำรงชีวิต

คำสำคัญ: การเงินส่วนบุคคล เงินออม ผู้สูงอายุ คุณภาพชีวิต

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยพายัพ

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาการเงินและการธนาคาร คณะบัญชี การเงินและการธนาคาร มหาวิทยาลัยพายัพ

Abstract

When savings are well-managed to fit each stage of life, it will improve one's quality of life. This article has acquired from the study that gathered information by using in-depth interview from 35 seniors as samples aged over 60 years old. The samples were divided into 3 groups which are early-seniors, middle-seniors and late-seniors groups. The snowball sampling was used to collect data from the samples in Nongtangu Subdistrict, Banphot Phisai District, Nakhon Sawan.

The study found that 60% of early-seniors group had personal savings which gained from being a farmer, being an employee, position allowance, pension, profits from businesses and money from children. They kept savings in cash, bank accounts, teacher's co-op savings, village credit union and insurance for urgent situations, children, funeral, insurance premium and daily life expenses. The study also found that 70% of middle-seniors group had personal savings which were from the same sources as the early-seniors group except pension and position allowance. They kept their savings in cash, bank accounts and insurance for urgent situations, health care, funeral and daily life expenses. While, 80% of late-seniors group had limited savings for urgent situations, health care, their children, and daily life expenses. All savings were kept in bank. Organizations that work related to senior citizens should place more importance on systems and mechanisms that encourage personal savings management so senior citizens can self-managed their savings to fit lifestyle, quality of life, and live happily.

Keywords: Personal savings, Savings, Senior citizens, Quality of life

ความสำคัญของปัญหา

ประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยปัจจุบันพบว่าประชากรไทยทั้งชายและหญิงจะมีอายุยืนยาวขึ้น โดยชายไทยมีอายุเฉลี่ยถึง 74 ปี ขณะที่เพศหญิงมีอายุยืนกว่าโดยมีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 79 ปี ในขณะที่วัยเด็กและวัยทำงานมีจำนวนที่ลดลง จากผลการสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่าประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและเห็นได้ชัดโดยปี 2537 มีผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 6.8 ของประชากรทั้งประเทศ และในปี 2550 2554 และ 2557 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 10.7 ร้อยละ 12.2 และร้อยละ 14.9 ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557) โดยมีสัดส่วนของผู้สูงอายุในแต่ละช่วงวัยดังนี้ คือ ร้อยละ 56.50 เป็นผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60 – 69 ปี) ร้อยละ 29.90 เป็นผู้สูงอายุตอนกลาง (อายุ 70 – 79 ปี) และส่วนที่เหลือร้อยละ 13.60 เป็นผู้สูงอายุตอนปลายที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป ในวัยเกษียณอายุจากการทำงานนั้น ผู้สูงอายุมีรายได้จากบุตรคิดเป็นร้อยละ 36.7 รองลงมา คือ รายได้จากการทำงานของผู้สูงอายุเองร้อยละ 33.9 จากเบี้ยยังชีพจากทางราชการร้อยละ 14.8 จากเงินบำเหน็จบำนาญร้อยละ 4.9 จากकुสมรรร้อยละ 4.3 และจากดอกเบี้ยเงินออมที่ผู้สูงอายุได้เก็บออมเงินออมการขายทรัพย์สินที่มีอยู่ร้อยละ 3.9 ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายกับการใช้ชีวิตในยามชรา รวมทั้งมีแนวโน้มว่าผู้สูงอายุไทยจะพึ่งพิงเบี้ยยังชีพจากภาครัฐมากขึ้นในอนาคต หากจะลดการพึ่งพิงจากภาครัฐที่ดีที่สุดคือ ต้องสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีการออมเงินให้มากขึ้นเพื่อไว้ใช้ในบั้นปลายชีวิตที่เหลืออยู่ เนื่องจากพบว่าผู้สูงอายุในประเทศไทยเกือบ 2 ใน 3 ไม่มีการออม และเมื่อมีอายุมากขึ้นปริมาณเงินออมที่มีอยู่ก็มีแนวโน้มลดลงเรื่อย ๆ เนื่องจากต้องนำเงินออมออกมาใช้จ่าย เปรียบเทียบได้จากจำนวนผู้สูงอายุตอนต้นคิดเป็นร้อยละ 37 เป็นผู้ที่มีเงินออม ในขณะที่ผู้สูงอายุตอนปลายนั้นจำนวนลดลงเหลือเพียงร้อยละ 25 เป็นผู้ที่มีเงินออม จะเห็นได้ว่าจำนวนของผู้สูงอายุที่มีเงินออมนั้นมีแนวโน้มที่ลดลง

การออมจึงมีความสำคัญมากในวัยผู้สูงอายุ เนื่องจากการออมจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้ในยามที่ไม่มีรายได้ประจำ ช่วยลดการพึ่งพาบุตรหลาน ลดการพึ่งพาสวัสดิการของภาครัฐ ลดการก่อหนี้ และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ผู้สูงอายุที่มีเงินออมนั้นถือว่าเป็นผู้มีหลักประกัน และความมั่นคงในทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะสามารถนำดอกผลของเงินออมและเงินที่เก็บออมนั้นมาไว้ในช่วงบั้นปลายของชีวิต ส่งผลให้ผู้สูงอายุเหล่านี้มีคุณภาพชีวิตที่ดีในการดำรงชีวิตกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีเงินออม

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาพฤติกรรมและการจัดการการออมเงินของผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเมื่อเทียบกับประชากรทั้งจังหวัดสูงเป็นอันดับหนึ่งใน 20 จังหวัดแรกที่มีดัชนีการสูงวัยสูงที่สุดในประเทศไทย คิดเป็นร้อยละ 15.93 รองลงมา คือ จังหวัดเชียงใหม่ คิดเป็นร้อยละ 14.62 และกรุงเทพมหานครคิดเป็นร้อยละ 7.76

ตามลำดับ เพื่อศึกษาถึงวิธีการจัดการเงินออม และเสนอแนะแนวทางในการออมเงินให้กับผู้สูงอายุอันเป็นการป้องกันปัญหาทางเศรษฐกิจที่อาจเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุในบั้นปลายของชีวิต รวมทั้งข้อเสนอแนะให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลหนองตาวง จังหวัดนครสวรรค์ในการกำหนดนโยบายและมีมาตรการที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพในบั้นปลายของชีวิตได้อย่างมีความสุข และอาจนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่ตำบลหรืออำเภออื่นในจังหวัดนครสวรรค์ หรือในพื้นที่จังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทยได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาถึงพฤติกรรมการจัดการเงินออมส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ

ประโยชน์ที่รับจากการศึกษา

- 1) ทำให้ทราบถึงพฤติกรรมการจัดการเงินออมส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ
- 2) ทำให้ส่วนราชการ องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุสามารถกำหนดนโยบายและจัดให้มีมาตรการที่เหมาะสมช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีพได้อย่างมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีและเหมาะสมกับช่วงวัย

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) จากผู้สูงวัยที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ใช้เทคนิคเลือกตัวอย่างแบบขว้างก้อนหิมะ (snow ball sampling)

จากกลุ่มตัวอย่างของประชากรผู้สูงอายุจำนวน 1,007 คน โดยเจาะจงเลือก (purposive sampling) แบบหลายขั้นตอน (multi-stage sampling) จากผู้สูงอายุที่มีถิ่นพำนักในพื้นที่ตำบลหนองตาวง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อเป็นตัวแทนผู้สูงอายุของจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเมื่อเทียบกับประชากรทั้งจังหวัดที่มีอัตราสูงเป็นอันดับหนึ่งจาก 20 จังหวัดแรกที่มีดัชนีการสูงวัยสูงที่สุด และเลือกตำบลหนองตาวงเนื่องจากการให้ความร่วมมือของผู้สูงอายุและผู้นำชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ต้องการผลการวิจัยไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ดีขึ้น

1.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไปที่มีถิ่นพำนักในพื้นที่ตำบลหนองตาวง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งแม้ว่าประชากรผู้สูงอายุของจังหวัดนครสวรรค์มีจำนวน 170,928 คน สูงสุดเป็นอันดับ 3 ของประเทศไทย รองจากกรุงเทพมหานคร

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวีรกรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

และจังหวัดเชียงใหม่ แต่มีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรของจังหวัด นครสวรรค์นั้นมีสัดส่วนสูงสุดเป็นอันดับหนึ่งของ 20 จังหวัดแรกที่มีดัชนีการสูงวัยสูงที่สุดในประเทศ คือ ร้อยละ 15.93 รองลงมาคือจังหวัดเชียงใหม่ และกรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนร้อยละ 14.62 และ 7.76 ตามลำดับ (ดูได้จาก ตารางที่ 1.1)

ตารางที่ 1.1 จำนวนประชากรผู้สูงอายุเรียงตามลำดับสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเทียบกับ ประชากรทั้งจังหวัด

ลำดับ	จังหวัด	จำนวนประชากร อายุ 60 ปีขึ้นไป (คน)	ประชากร ทั้งจังหวัด (คน)	สัดส่วนคิดเป็นร้อยละ (%) ของจำนวนผู้สูงอายุเทียบกับ จำนวนประชากรของทั้งจังหวัด
1	นครสวรรค์	170,928	1,073,142	15.93%
2	เชียงใหม่	243,646	1,666,888	14.62%
3	กรุงเทพมหานคร	817,853	10,538,932	7.76%

ที่มา : ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงการพัฒนากำลังคนและความมั่นคงของมนุษย์, 2558

1.2 ขั้นตอนการเลือกตัวอย่าง ดำเนินการเลือกตัวอย่างโดยแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นแรก จะเลือกวิธีแบบการเลือกแบบอิงเกณฑ์ (criterion-based selection) โดยการเลือกแบบอิงเกณฑ์จะใช้เกณฑ์ 4 ข้อ ดังนี้

ข้อที่ 1 เป็นผู้สูงอายุ แบ่งเป็น 3 ช่วงอายุ คือ ผู้สูงอายุตอนต้น (อายุ 60–69 ปี) ผู้สูงอายุตอนกลาง (อายุ 70–79 ปี) และผู้สูงอายุตอนปลายที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไป

ข้อที่ 2 เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพก่อนที่จะมีอายุครบ 60 ปี โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่มอาชีพ ได้แก่ ค้าขาย ข้าราชการ รับจ้าง และเกษตรกร

ข้อที่ 3 เป็นผู้สูงอายุที่สามารถสื่อสารด้วยการสัมภาษณ์ได้

ข้อที่ 4 เป็นผู้สูงอายุมีการดำรงชีวิตแบบสามัญชน โดยไม่เป็น นักพรต นักบวช ภิกษุ ภิกษุณี ซี หรือพราหมณ์ เป็นต้น

ขั้นที่สอง กำหนดจำนวนของตัวอย่างโดยวิธีการเลือกแบบโควตา (quota) ตามอัตราร้อยละของจำนวนประชากรผู้สูงอายุในแต่ละช่วงอายุ 3 กลุ่มจากขั้นตอนแรก โดยเก็บตัวอย่างได้จริง 35 คน ซึ่งมากกว่าจำนวนขั้นต่ำที่ได้กำหนดไว้อย่างน้อย 30 คน โดยกำหนดจำนวนตัวอย่างผู้สูงอายุในแต่ละช่วงอายุตามอัตราร้อยละของจำนวนประชากรในแต่ละช่วงอายุ (ตารางที่ 1.2)

ตารางที่ 1.2 แสดงจำนวนตัวอย่างผู้สูงอายุในแต่ละช่วงอายุตามอัตราร้อยละของจำนวนประชากร
ในแต่ละช่วงอายุ

ผู้สูงอายุ	ประชากร		ตัวอย่าง	
	จำนวน (N)	อัตราร้อยละ (%)	จำนวน (n)	อัตราร้อยละ (%)
ตอนต้น อายุ (60 – 69 ปี)	593	58.88	19	54.29
ตอนกลาง อายุ (70 – 79 ปี)	278	27.61	10	28.57
ตอนปลาย อายุ (80 ปีขึ้นไป)	136	13.51	6	17.14
รวม	1,007	100.00	35	100.00

ขั้นที่สาม เลือกตัวอย่างแบบการเลือกแบบหิมะ (snowball sampling) โดยทำการเลือกตัวอย่างแรกขึ้นมาก่อน และให้ตัวอย่างแรกแนะนำตัวอย่างถัดไป และแนะนำต่อไปจนกระทั่งได้ขนาดตัวอย่างตามที่ผู้วิจัยต้องการ โดยเลือกตัวอย่างแต่ละบุคคลที่เป็นไปตามเกณฑ์ของ 3 ช่วงอายุของผู้สูงอายุและครอบคลุมอาชีพที่หลากหลายก่อนเกษียณของผู้สูงอายุ ทั้งนี้ต้องเป็นผู้สูงอายุที่สามารถสื่อสารด้วยการสัมภาษณ์ได้ และเป็นผู้สูงอายุมีการดำรงชีวิตตามปกติแบบสามัญชน (ตารางที่ 1.3)

ตารางที่ 1.3 แสดงจำนวนตัวอย่างที่เลือกตามแบบกว้างก่อนหิมะ แจกแจงตามช่วงอายุ และอาชีพที่ทำก่อนมีอายุครบ 60 ปีบริบูรณ์

อาชีพ	ผู้สูงอายุ	ตอนต้น	ตอนกลาง	ตอนปลาย	รวม
		อายุ 60 – 69 ปี	อายุ 70 – 79 ปี	อายุ 80 ปี ขึ้นไป	
1) รับจ้างและเกษตรกรรม		9	5	3	17
2) รับจ้าง เกษตรกรรมและค้าขาย		-	3	2	5
3) เกษตรกรรม		3	1	-	4
4) เกษตรกรรมและข้าราชการครู		1	-	1	2
5) เกษตรกรรมและค้าขาย		2	-	-	2
6) รับจ้าง เกษตรกรรมและข้าราชการ		2	-	-	2
การเมือง					
7) ค้าขาย		1	-	-	1
8) ข้าราชการครู		-	1	-	1
9) รับจ้าง เกษตรกรรม ค้าขายและ		1	-	-	1
ข้าราชการการเมือง					
รวม		19	10	6	35

1.3 เครื่องมือวิจัย

แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษากลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป โดยกำหนดให้วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มการสัมภาษณ์เป็นเกณฑ์ในการนับอายุ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) แบบผสมผสานกันทั้งแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview)

1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) โดยการสัมภาษณ์นี้จะกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ไว้ชัดเจน จะเป็นการสัมภาษณ์เรื่อง อายุ เพศ ระดับการศึกษาสูงสุด เป็นต้น

2) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview) จะเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ รูปแบบการออม วัตถุประสงค์ในการออม แหล่งเงินออม และการจัดการการออมของผู้สูงอายุ เป็นต้น

1.4 วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล

ในงานวิจัยอิสระครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งแบบข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และแบบข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยเก็บข้อมูลปฐมภูมิจากการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้สูงอายุที่มีถิ่นพำนักอยู่ในเขตตำบลหนองตาว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ และข้อมูลทุติยภูมินั้นได้จากการเก็บรวบรวมเอกสารรายงานทางราชการและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุที่มีถิ่นพำนักอยู่ในเขตตำบลหนองตาว อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์

1.5 การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) คือ การกระทำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร เป็นการวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) โดยการตีความสร้างข้อสรุปจากสิ่งที่เป็นรูปธรรม

ผลการศึกษา

1. ผู้สูงอายุตอนต้น

ผู้วิจัยพบว่าผู้สูงอายุตอนต้นส่วนใหญ่มีการนำเงินไปเก็บออมก่อนที่จะนำเงินไปทำอย่างอื่น โดยผู้สูงอายุท่านหนึ่งกล่าวว่า “ต้องหักออมไว้ก่อนทุก ๆ เดือน เวลาฉุกเฉินจะได้มีใช้” เนื่องจากต้องการเก็บไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ให้บุตรหลาน เตรียมเป็นค่าทำศพ ค่าเบี้ยประกันชีวิตและเอาไว้ใช้ตอนที่ตนเองไม่มีแรงทำงานตามลำดับ ผู้สูงอายุตอนต้นกว่าร้อยละ 60 เป็นผู้ที่มีเงินออมโดยนำเงินจากการขายข้าว การรับจ้าง เงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น เงินบำนาญ กำไรจากการค้าขายและเงินที่บุตรให้ไปฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสด ฝากสหกรณ์ครู ฝากสหกรณ์หมู่บ้านและทำประกันชีวิต โดยผู้สูงอายุอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ตอนแรกตากก็เอาเงินเดือนครูฝาก พอเกษียณก็เอาเงินบำนาญฝากต่อ เดือนละ 1,000 บาท ฝากที่สหกรณ์ออมทรัพย์ครู เก็บไว้ให้ลูกหลานเมื่อเราหมดอายุขัยเขาจะได้มีกินมีใช้ ก็ฝากตั้งแต่เริ่มเป็นครูจนถึงตอนนี้”

2. ผู้สูงอายุตอนกลาง

ผู้วิจัยพบว่าผู้สูงอายุตอนกลางเกือบทุกรายนำเงินไปเก็บออมก่อนที่จะนำเงินไปทำอย่างอื่น โดยผู้สูงอายุท่านหนึ่งกล่าวว่า “พอได้เงินปั๊บ ออมไว้ก่อน เพื่อฉุกเฉินจะได้นำมาใช้ เช่น หาหมอ เข้าโรงพยาบาล” เนื่องจากต้องการเก็บไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ยามเจ็บป่วย เตรียมเป็นค่าทำศพและไว้ใช้ตอนที่ตนเองอายุมากขึ้นตามลำดับ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้กว่าร้อยละ 70 เป็นผู้ที่มีเงินออม มีแหล่งเงินเก็บออมใน

ทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น เว้นแต่ไม่มีเงินบำนาญกับเงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น แต่มีเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเพิ่มเข้ามาไปฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสดและทำประกันชีวิต โดยผู้สูงอายุอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ตาเอาเบี้ยผู้สูงอายุฝากธกส. เก็บไว้ใช้ตอนอายุมากๆ ”

3. ผู้สูงอายุตอนปลาย

ผู้วิจัยพบว่าผู้สูงอายุตอนปลายทุกรายมีการออมเงินโดยนำเงินไปเก็บออมก่อนที่จะทำอย่างอื่น โดยผู้สูงอายุท่านหนึ่งกล่าวว่า “ต้องหักออมไว้ก่อน เพราะเผื่อวันหน้าไม่มีกินจะได้เอามาใช้” โดยต้องการเก็บไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ไว้ใช้ยามเจ็บป่วย เอาไว้ให้บุตรหลานและไว้ใช้ตอนที่ตนเองแก่ชรา ตามลำดับ ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มีกว่าร้อยละ 80 เป็นผู้ที่มีเงินออม โดยนำเงินไปเก็บออมในทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น เว้นแต่ไม่มีกำไรจากการค้าขาย เงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น และเงินที่บุตรเป็นผู้มอบให้ แต่มีเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเพิ่มเข้ามาเก็บออม โดยฝากธนาคารเท่านั้น เนื่องจากเห็นว่าปลอดภัยและสะดวกในการออม โดยผู้สูงอายุอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ตาเอาเบี้ยผู้สูงอายุฝากที่ ธกส. ไว้แค่ 500 บาท ตาเอาไว้ใช้ยามป่วย”

การอภิปรายผล

การจัดการการออมนั้นสัมพันธ์กับช่วงอายุ พบว่าผู้สูงอายุทั้ง 3 กลุ่ม ส่วนใหญ่มีการนำเงินไปเก็บออมก่อนที่จะนำเงินไปทำอย่างอื่นเหมือน ๆ กัน และผู้สูงอายุตอนปลายนั้นมีสัดส่วนการออมส่วนบุคคลมากกว่าผู้สูงอายุตอนต้นและตอนกลาง ผู้สูงอายุตอนต้นมีผู้ออมเงินกว่าร้อยละ 60 โดยนำเงินจากการขายข้าว การรับจ้าง จากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น เงินบำนาญ กำไรจากการค้าขายและเงินที่บุตรมอบให้ไปฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสด ฝากสหกรณ์ครู ฝากสหกรณ์หมู่บ้าน และทำประกันชีวิตตามลำดับ ผู้สูงอายุตอนกลางมีผู้ออมเงินกว่าร้อยละ 70 โดยมีแหล่งเงินเก็บออมในทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น เว้นแต่ไม่มีเงินบำนาญกับเงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น แต่มีเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเพิ่มเข้ามา โดยฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสดไว้ที่ตนเองและทำประกันชีวิตเท่านั้น ส่วนผู้สูงอายุตอนปลายมีผู้ออมเงินกว่าร้อยละ 80 โดยมีแหล่งเงินเก็บออมในทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น เว้นแต่ไม่มีกำไรจากการค้าขาย เงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น และเงินจากบุตรให้ แต่มีเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเพิ่มเข้ามาเก็บออม โดยฝากธนาคารเท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ผู้สูงอายุทั้ง 3 ช่วงอายุมีรายได้จากเบี้ยผู้สูงอายุเหมือนกันแต่ผู้สูงอายุตอนต้นเป็นเพียงกลุ่มเดียวที่ไม่ได้นำเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเป็นเงินออม แต่ได้นำไปใช้ในการดำรงชีพประจำวัน แทน และยังสรุปได้อีกว่าช่วงวัยทำให้ผู้สูงอายุมีแหล่งเงินออมที่แตกต่างกัน โดยผู้สูงอายุตอนต้นส่วนใหญ่จะออมเงินในสัดส่วนที่น้อยกว่าผู้สูงอายุตอนกลางและตอนปลาย และมีแหล่งเงินออมจากการทำงานเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้สูงอายุตอนกลางและตอนปลายนั้นมีแหล่งเงินออมที่สำคัญจากเบี้ย

ผู้สูงอายุ และยิ่งอายุมากขึ้นรูปแบบการออมก็น้อยลง โดยผู้สูงอายุที่มีอายุมากขึ้นจะให้ความสำคัญกับรูปแบบการออมที่สะดวก และให้ความปลอดภัยกับผู้สูงอายุเป็นหลัก

ตามหลักแนวคิดทางเลือกในการออมเงินของสุदारัตน์ พิมลรัตนกานต์ (2555) บอกว่าการออมเงินสามารถแบ่งได้หลายทางเลือก ได้แก่ เก็บเงินไว้กับตนเอง ฝากเงินไว้กับสถาบันการเงิน การประกันชีวิต กองทุนประกันสังคม กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ และเงินลงทุนในหลักทรัพย์และทรัพย์สินต่าง ๆ ซึ่งผู้สูงอายุแต่ละช่วงวัยเก็บออมเงินหลายทาง ดังนี้ ผู้สูงอายุตอนต้นออมเงินด้วยการฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสด ฝากสหกรณ์ครู ฝากสหกรณ์หมู่บ้าน และทำประกันชีวิต ผู้สูงอายุตอนกลางออมเงินด้วยการนำเงินไปฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสดไว้ที่ตนเอง และทำประกันชีวิตเท่านั้น และผู้สูงอายุตอนปลายเก็บออมด้วยการนำเงินฝากธนาคารเท่านั้น เนื่องจากต้องการความปลอดภัยและเห็นว่าสะดวกในการนำเงินไปฝาก

สำหรับแนวคิดเหตุผลในการถือเงินสดส่วนบุคคลของสุदारัตน์ พิมลรัตนกานต์ (2555) บอกว่าบุคคลถือเงินสดไว้เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายประจำ เพื่อใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉินและเพื่อการสะสมมูลค่าของเงินสด ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ถือเงินไว้ที่ตนเอง เพื่อใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน ซึ่งการเก็บเงินสดไว้ที่ตนเองสะดวกในการใช้จ่ายฉุกเฉินมากกว่าฝากไว้ที่สถาบันการเงิน

โดยตามหลักแนวคิดวัตถุประสงค์ในการออมของธัญชนก ปะวะละ (2551) บอกว่าวัตถุประสงค์ของการออมของแต่ละบุคคลประกอบด้วย การออมเงินเพื่อใช้จ่ายในยามชรา เพื่อไว้ใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน เพื่อไว้ใช้จ่ายในการศึกษา เพื่อไว้ใช้จ่ายซื้อที่อยู่อาศัย เพื่อซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เพื่อไว้ใช้จ่ายในการซื้อสินค้าถาวร เพื่อให้ได้มาสำหรับหลักประกันบางอย่าง เพื่อหาผลประโยชน์ เพื่อจัดตั้งธุรกิจ เพื่อไว้ใช้จ่ายในการซื้อเครื่องประดับ เพื่อไว้ใช้จ่ายในกิจกรรมทางด้านสังคม เพื่อเก็บไว้เป็นมรดกของบุตรหลาน และเพื่อไว้ใช้จ่ายในกิจกรรมอื่นๆ โดยผู้สูงอายุแต่ละช่วงอายุมีวัตถุประสงค์การออมเงินแตกต่างกัน โดยผู้สูงอายุตอนต้น เก็บเงินออมไว้ใช้จ่ายฉุกเฉิน เก็บไว้เป็นมรดกให้บุตรหลาน ไว้เป็นหลักประกันชีวิตเพื่อเอาไว้ทำศพเมื่อตนเองเสียชีวิต และเอาไว้ใช้ในยามชรา ส่วนผู้สูงอายุตอนกลางได้เก็บเงินออมไว้ใช้จ่ายฉุกเฉินไว้เป็นหลักประกันชีวิตเพื่อเอาไว้ทำศพเมื่อตนเองเสียชีวิต และไว้ใช้จ่ายชรา และผู้สูงอายุตอนปลายต้องการเก็บเงินออมไว้ใช้จ่ายฉุกเฉิน เก็บไว้เป็นมรดกให้บุตรหลาน และไว้ใช้ตอนที่ตนเองแก่ชรา ผู้สูงอายุออมเงินเก็บไว้เพื่อใช้จ่ายยามชราทั้ง ๆ ที่ก็อยู่ในวัยชราแล้ว เนื่องจากผู้สูงอายุอยากมีเงินไว้ใช้จ่ายเองโดยไม่ต้องการเป็นภาระให้บุตรหลาน

ตามทฤษฎีสมมติฐานวัฏจักรชีพ (Life Cycle Hypothesis) ของวันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2555) บอกว่า ในช่วงต้นและช่วงปลายของชีวิตผู้บริโภคจะมีการออมเป็นลบโดยอาจจะมีการกู้ยืมในช่วงต้น และมีการนำเงินออมออกมาใช้ในช่วงปลาย การออมจะเกิดแต่เฉพาะในช่วงกลางของชีวิต

เท่านั้น เพราะเป็นช่วงที่มีรายได้สูงกว่าการบริโภค ผลของงานวิจัยนี้ในเรื่องการออมเงินของผู้สูงอายุ พบว่า เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุหรือช่วงปลายของชีวิตนั้น ผู้สูงอายุจะให้ความสำคัญกับการออมเงินมากยิ่งขึ้น เนื่องจากยังมีรายได้จากการทำงาน เงินบำนาญ จากบุตร เป็นต้น ทำให้มีจำนวนผู้สูงอายุที่ออมเงินมากขึ้น เนื่องจากต้องการเก็บไว้เป็นมรดกบุตรหลานไว้ใช้ยามฉุกเฉิน และไว้ใช้ตอนที่ตนเองแก่ชราเนื่องจากไม่ต้องการเป็นภาระของบุตรหลาน และสำหรับปัจจัยที่มีผลต่อการออมของผู้สูงอายุ มีหลายปัจจัย ได้แก่ รายได้ ค่าใช้จ่าย หนี้สิน การลงทุน เป็นต้น เนื่องจากผู้สูงอายุบางรายได้ให้ความสำคัญกับการนำเงินไปชำระหนี้สิน และลงทุน หรือนำไปใช้จ่ายก่อน พอมีเงินเหลือถึงจะออมเงิน

งานวิจัยนี้ได้ค้นพบสาระสำคัญว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ออมเงินโดยเก็บเป็นเงินสดฝากสหกรณ์ และฝากธนาคารเพราะคิดว่าสะดวก และมีการออมทุก ๆ เดือน แม้จะเป็นจำนวนเงินที่น้อยก็ตาม โดยมีเหตุผลหลักในการออมเงินก็เพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อบุตรหลาน เพื่อดูแลสุขภาพของตนเอง ในยามชรา เพื่อไว้ใช้จ่ายในการเลี้ยงชีพ และใช้ในเวลาที่มิเหตุฉุกเฉิน ทั้งนี้มีความแตกต่างกันในแต่ละช่วงวัย ข้อค้นพบเหล่านี้มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยหลายชิ้นแม้ว่าจะศึกษาจากผู้สูงอายุกลุ่มตัวอย่างที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น ในงานวิจัยของ รัตติญา สุขสวัสดิ์ (2545) ที่ได้ทำการศึกษาจากผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตเมือง พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีรูปแบบการออมเป็นเงินฝากออมทรัพย์โดยการฝากธนาคารมากที่สุด และเก็บออมไว้เป็นเงินสดที่บ้าน หรือ ชารวี บุตรบำรุง (2554) ที่ได้ทำการศึกษาจากผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตเทศบาล พบว่าผู้สูงอายุจะออมโดยฝากธนาคารพาณิชย์ เก็บไว้ที่ตนเอง หรือ ดวงนภา สุขะหุต (2553) ที่ได้ศึกษาจากเกษตรกรในภาคเหนือพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ออมเงินโดยเก็บเป็นเงินสด ฝากสหกรณ์และการฝากธนาคารเพราะคิดว่าสะดวก และมีการออมทุก ๆ เดือน แต่อาจจะออมในปริมาณที่น้อย หรือ ฉันทชนก ปะวะละ (2551) ที่ได้ศึกษาจากผู้สูงอายุในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าปัจจัยที่กำหนดการออมของครัวเรือน คือ รายได้ สมาชิกในครัวเรือน อาชีพหลัก รายจ่าย และหนี้สินของครัวเรือน หรือ เดือนรุ่ง ช่วยเรือง (2555) ที่ได้ศึกษาจากผู้มีถิ่นพำนักบนเกาะกลางทะเลอันดามัน พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีพฤติกรรมการออมคือ ออมก่อนใช้จ่ายและจะฝากเป็นประจำทุก ๆ เดือน เพราะเห็นว่ามันคง ความเสี่ยงต่ำ สะดวกและรวดเร็ว หรือ วันดี หิรัญสถาพร, สุรัชฎา เมฆขลา, กฤติกา มาอินทร์ และจุฑิชา ลิ้มอรุณทัย (2556) ที่ได้ศึกษาจากผู้สูงอายุในพื้นที่เมืองหลวงของประเทศ พบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีรูปแบบการออมโดยฝากธนาคาร รองลงมาออมในรูปแบบประกันชีวิต หรือ ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ และสุวิมล เสงพัฒนา (2556) ที่ได้ศึกษาในภาพรวมของประเทศไทย พบว่าผู้สูงอายุต้องการออมเงินเพื่อเป้าหมายถ่ายโอนมรดกให้บุตรหลาน และออมเพื่อดูแลสุขภาพของตนเองในยามชรา เป็นต้น

สรุปผลการศึกษา

การสรุปผลพบว่าช่วงวัยของผู้สูงอายุเป็นตัวแปรที่ทำให้ผู้สูงอายุให้ความสำคัญกับการออมรูปแบบการออม สัดส่วนการออมและมีแหล่งเงินออมที่แตกต่างกัน โดยผู้สูงอายุตอนต้นกว่าร้อยละ 60 เป็นผู้มีเงินออม โดยนำเงินจากการขายข้าว การรับจ้าง จากตำแหน่งข้าราชการการเมืองท้องถิ่น เงินบำนาญ กำไรจากการค้าขายและเงินที่บุตรให้ไปฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสด ฝากสหกรณ์ครู ฝากสหกรณ์หมู่บ้าน และทำประกันชีวิตเพื่อเก็บไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ให้บุตรหลานไว้เป็นค่าทำศพ เอาไว้จ่ายค่าประกัน และเอาไว้ใช้ตอนที่ตนเองไม่มีแรงงานตามลำดับ ผู้สูงอายุตอนกลางกว่าร้อยละ 70 เป็นผู้มีเงินออม โดยมีแหล่งเงินเก็บออมในทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น เว้นแต่ไม่มีเงินบำนาญกับเงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น แต่มีเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเพิ่มเข้ามา โดยฝากธนาคาร เก็บเป็นเงินสดไว้ที่ตนเองและทำประกันชีวิตเท่านั้น เพื่อเก็บไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ยามเจ็บป่วยเตรียมเป็นค่าทำศพ และไว้ใช้ตอนที่ตนเองอายุมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งแตกต่างกับผู้สูงอายุตอนปลายที่มีผู้มีเงินออมเพิ่มขึ้นคิดเป็นร้อยละ 80 โดยมีแหล่งเงินเก็บออมในทำนองเดียวกันกับผู้สูงอายุตอนต้น เว้นแต่ไม่มีกำไรจากการค้าขาย เงินจากตำแหน่งข้าราชการส่วนท้องถิ่น และเงินจากบุตรให้ แต่มีเงินจากเบี้ยผู้สูงอายุเพิ่มเข้ามาเก็บออม โดยฝากธนาคารเท่านั้น ผู้สูงอายุตอนปลายเก็บเงินออมเพื่อไว้ใช้ยามฉุกเฉิน ไว้ใช้ยามเจ็บป่วย เอาไว้ให้บุตรหลาน และไว้ใช้ตอนที่ตนเองแก่ชราตามลำดับ

ข้อเสนอแนะและข้อสังเกต

1. ผลของการศึกษาเรื่องการออมของผู้สูงอายุ พบว่ายิ่งผู้สูงอายุมีอายุมากขึ้นยิ่งทำให้มีการออมเงินมากขึ้น สถาบันการเงินควรออกผลิตภัณฑ์ทางการเงินเพื่อรองรับวัยสูงอายุ และใช้กลยุทธ์ของส่วนผสมทางการตลาดเพื่อจูงใจให้ผู้สูงอายุออมเงินกับสถาบันการเงินมากขึ้น เพื่อให้ผู้สูงอายุมีเงินออมไว้ใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีในอนาคต
2. ผู้สูงอายุมีการจัดทำบัญชีครัวเรือนน้อยมาก มีการทำบัญชีครัวเรือนในผู้สูงอายุตอนต้นเท่านั้น หน่วยงานที่ดูแลผู้สูงอายุควรมีการจัดการส่งเสริมและสอนการทำบัญชีครัวเรือนให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้ผู้สูงอายุรู้รายรับ-รายจ่ายของตนเองและรู้จักประหยัด และอดออมมากขึ้น เพื่อก้าวเข้าสู่การจัดการการเงินส่วนบุคคลที่เป็นระบบระเบียบ
3. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีการออมมากขึ้น เพื่อลดการพึ่งพิงสวัสดิการจากภาครัฐ และลดการพึ่งพิงบุตร เพื่อให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถดูแลตนเองได้อย่างมีความสุข

4. ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ด้วยกันสามิภรรยา บางรายก็อาศัยอยู่คนเดียวเพียงลำพัง หน่วยงานที่ดูแลผู้สูงอายุต้องจัดกิจกรรมส่งเสริม ได้มีการพบปะกันเพื่อคลายเหงาให้กับผู้สูงอายุ และช่วยสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตเพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสุขในการดำรงชีวิต

5. ผู้เกี่ยวข้อง องค์การอนามัย โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพที่อยู่ในเขตพื้นที่นั้นควรมีการให้ความรู้ในการรักษาตัว การรับประทานอาหาร เพื่อลดการฟุ้งฟิงยา และให้ความรู้ในการออกกำลังกาย เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพกายใจที่แข็งแรงเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่าย

6. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรให้ความรู้แก่ผู้ดูแลและบุตรหลานของผู้สูงอายุถึงการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ของผู้สูงอายุ เมื่อบุตรหลานและผู้ดูแลผู้สูงอายุเข้าใจ ภาวการณ์เปลี่ยนแปลงจะทำให้บุตรหลานและผู้ดูแลผู้สูงอายุมีความเอาใจใส่ดูแลผู้สูงอายุมากขึ้น ช่วยทำให้ผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตบั้นปลายได้อย่างมีความสุข

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2558). ประชากรสูงอายุไทย. สืบค้นจาก https://www.m-society.go.th/article_attach/13225/17347.pdf
- กฤษฎา เสกตระกูล. (2553). การวางแผนการเงินส่วนบุคคล: เมื่อประชาชนมั่งคั่ง ประเทศชาติก็มั่นคง. สืบค้นจาก <https://www.set.or.th/set/financialplanning/knowledgedetail.do?contentId=535>
- กองทุนผู้สูงอายุ. (2556). สิทธิผู้สูงอายุ: การปกป้องคุ้มครองที่รอคอย. สืบค้นจาก <http://www.olderfund.dop.go.th/content/view/1/36>
- ชาวี บุตรบำรุง. (2554). การจัดการเงินและความต้องการความรู้ด้านกฎหมายกับการอยู่ดีมีสุขของผู้สูงอายุในเทศบาลตำบลศาลายา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ดวงนภา สุขะหุต. (2553). ศึกษาสถานะทางการเงินส่วนบุคคล ของเกษตรกรผู้ปลูกพริกในตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และ สุวิมล เสงพัฒนา. (2556). การออม ความมั่งคั่งและบำนาญผู้สูงอายุสำหรับครัวเรือนไทย. สืบค้นจาก <http://rc.nida.ac.th/th/research/44--2557/199-2014-10-08-02-45-43>
- เดือนรุ่ง ช่วยเรือง. (2555). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการออมของภาคครัวเรือนในชุมชนเกาะเปื๊ยะจังหวัดตรัง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- ฉันทชนก ปะวะละ. (2551). การออมของครัวเรือนในภาคชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย. (2560, มกราคม 4). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทยประจำปี พ.ศ. 2558. สืบค้นจาก <http://thaitgri.org/?p=37841>
- รัชนิกร วงศ์จันทร์. (2559). การบริหารการเงินส่วนบุคคล พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัทบุญศิริการพิมพ์จำกัด.

รัตติยา สุขสวัสดิ์, ม.ล. (2545). การสำรวจรายได้ ค่าใช้จ่าย และการออม ของผู้มีเงินได้ในเขต
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.

วันดี หิรัญสถาพร, สุรัชฎา เมฆขลา, กฤติกา มาอินทร์ และ วุทธิชัย ลิ้มอรุณทัย. (2556). การออมที่
มีประสิทธิภาพของผู้สูงอายุในพื้นที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2555). เศรษฐศาสตร์มหภาค พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศูนย์ข้อมูลประเทศไทย. จำนวนประชากรตำบลหนองตาว. สืบค้นจาก
<http://nakhonsawan.kapook.com>

ศิรินุช อินละคร. (2559). การเงินบุคคล พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เศรษฐศาสตร์น่ารู้. (2546). ทฤษฎีการออม. สืบค้นจาก <http://www.fpo.go.th/S-I/Source/ECO/ECO8.htm>

สุขใจ น้ำผุด, อนุชนาฏ เจริญจิตรกรรม และ สมนึก วิวัฒน์. (2557). กลยุทธ์การบริหารการเงิน
บุคคล พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุดารัตน์ พิมพ์รัตนกานต์. (2555). การเงินส่วนบุคคล. กรุงเทพฯ: บริษัทวิพริ้นท์จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์. (2553). การออมเพื่อ
เกษียณ [ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์]. สืบค้นจาก
http://www.thaipvd.com/content_th.php?content_id=00037

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). สำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ.2557. สืบค้นจาก
https://www.m-society.go.th/article_attach/14494/18145.pdf

ครอบครัวไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

Thai Family in the Context of Social Changing Trends

ชานนท์ โกมลมาลย์¹

อนุพงษ์ จันทะแจ่ม², โชติเวชญ์ อึ้งเกลี้ยง³

บทคัดย่อ

ประเทศไทยพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งกระแสการเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลกระทบต่อสังคมตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงระดับครอบครัว บทความนี้จึงสนใจกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว เนื่องจากครอบครัวเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคมและมีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ บทความนี้ได้สำรวจงานวิจัยและงานวิชาการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมในหลายด้านที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวและได้พิจารณาว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยในปัจจุบันทั้งสิ้น ๖ ประการ คือ ๑) สังคมอุตสาหกรรมและการเคลื่อนย้าย ๒) สังคมดิจิทัล ๓) สังคมผู้สูงอายุ ๔) สังคมคนโสด ๕) ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ และ ๖) ประชาคมอาเซียน และวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นต่อครอบครัว รวมทั้งกล่าวถึงทิศทางการทำงานของรัฐกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงทางสังคม, สถานการณ์ครอบครัวไทย, ผลกระทบต่อครอบครัว

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail : chanonkomonmarn@gmail.com

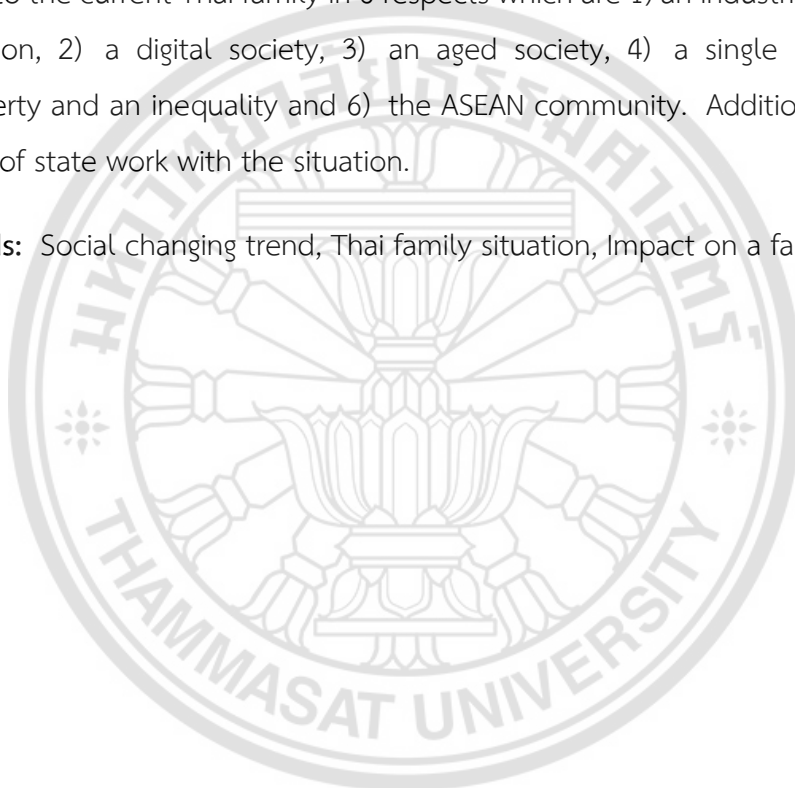
² นักวิจัยโครงการศึกษาและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม

³ รองผู้จัดการโครงการศึกษาและพัฒนานวัตกรรมทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนสุขภาวะโดยเด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม

Abstract

Thailand has been developed to become the modernization state. This becomes a cause of change from the state level to family level. In this article, the authors purpose to analyze the social changing trends that influence to a family. It is believed that the family is the smallest constitution and the most important to human development. The article also investigate Trends of the social changes effecting to the current Thai family in 6 respects which are 1) an industrial society and mobilization, 2) a digital society, 3) an aged society, 4) a single living society, 5) a poverty and an inequality and 6) the ASEAN community. Additionally, include Direction of state work with the situation.

Key words: Social changing trend, Thai family situation, Impact on a family

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของประชากร เศรษฐกิจและสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. ๒๔๘๒ – ๒๔๘๘) ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่ “การเปลี่ยนผ่านทางประชากร” เริ่มจากการลดลงอัตราการตายอันเป็นผลจากการพัฒนาทางด้านสาธารณสุขทำให้คนไทยมี “อายุคาดเฉลี่ย” เพิ่มสูงขึ้น แต่ในขณะเดียวกันอัตราเกิดยังคงสูงอยู่ ทำให้อัตราประชากรไทยเพิ่มสูงมากและจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (baby boomer generation) การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดแรงผลักดันอันนำไปสู่นโยบายการวางแผนขนาดครอบครัวระดับชาติ และภาวะชะลอการมีบุตร ส่งผลให้ครอบครัวมีขนาดเล็กลงในเวลาอันสั้น (สถาบันประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๘) ในเวลาต่อมาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสลับซับซ้อนและเป็นไปอย่างรวดเร็วส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น การอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง การไปทำงานต่างประเทศ การลดลงของอัตราการแต่งงาน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันได้ส่งผลต่อครอบครัวไทยให้เปลี่ยนแปลงจากเดิม ซึ่งเห็นได้จากลักษณะของครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่เคยเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูกและเครือญาติ ซึ่งมีลักษณะขนาดใหญ่ มีจำนวนบุตรเฉลี่ยถึงประมาณ ๕-๖ คน เปลี่ยนมาสู่ครอบครัวที่มีขนาดเล็กลงเหลือ ๔ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ และในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ครอบครัวไทยมีขนาดเฉลี่ยเพียง ๓ คนเท่านั้นซึ่งจะมีแนวโน้มของขนาดลดลงเรื่อย ๆ ในอนาคต

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ให้ความหมายของครอบครัวเอาไว้ในนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. ๒๕๖๐- ๒๕๖๔ ว่า “ครอบครัว” หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปที่ใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีความผูกพันทางสายโลหิต ทางกฎหมาย ทางจิตใจหรือทางสังคม ซึ่งสมาชิกใน ครอบครัวต่างมีบทบาทหน้าที่ต่อกันและมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีบทบาทสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ทุกคนในสังคม เป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ทางสังคมในการถ่ายทอดค่านิยม ปลูกฝังความเชื่อ สร้างเสริมทัศนคติ กำหนดบุคลิกภาพรวมทั้งการสร้างบรรทัดฐานทางสังคม ด้วยเหตุนี้ครอบครัวจึงเป็นสถาบันทางสังคมแรกเริ่มที่มีความสำคัญต่อบุคคลเป็นอย่างมาก

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (๒๕๕๕) เสนอว่าในอดีตครอบครัวไทยเคยมีสมาชิกครอบครัวหลายช่วงอายุ อย่างน้อย ๓ รุ่นคือ (๑) รุ่นปู่ย่า ตายาย (๒) รุ่นพ่อแม่ (๓) รุ่นลูก เป็นครอบครัวที่มีสายใยความผูกพันต่อกันสูง ในขณะที่สถานการณ์ปัจจุบันการสำรวจประชากร พ.ศ. ๒๕๕๖ พบลักษณะของครอบครัวไทยที่เป็นครอบครัว ๓ รุ่น เพียงร้อยละ ๓๔ และพบลักษณะครอบครัวแบบอื่นเพิ่มจำนวนมากขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งเป็นครอบครัวลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

- (๑) ครัวเรือน ๓ รุ่น คือ ครอบครัวที่มีรุ่นปู่ย่า ตายาย รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูก อาศัยอยู่ด้วยกัน
- (๒) ครัวเรือนที่มีพ่อแม่และบุตร คือ ครอบครัวที่มีพ่อแม่และแม่ทั้งสองคนอาศัยอยู่กับลูก
- (๓) ครัวเรือนที่คู่สมรสไม่มีบุตร คือ ครอบครัวที่มีเพียงคู่สามีและภรรยาอาศัยอยู่ด้วยกัน
- (๔) ครัวเรือนคนเดียว คือ ครอบครัวที่พ่อกาอาศัยอยู่เพียงคนเดียว
- (๕) ครัวเรือนที่มีพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียวอาศัยอยู่กับลูก
- (๖) ครัวเรือนข้ามรุ่น คือ ครอบครัวที่รุ่นปู่ย่า ตายายอาศัยอยู่กับรุ่นหลานโดยไม่มีรุ่นลูกอาศัยอยู่ด้วย

- (๗) ครัวเรือนที่สมาชิกไม่มีความสัมพันธ์ คือ ครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวแยกทางกัน

สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคมและมีความสำคัญเนื่องจากครอบครัวเป็นแหล่งหล่อหลอมคุณค่าชีวิตและบ่มเพาะคุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ให้กับสังคม ในขณะที่การเปลี่ยนผ่านทางประชากรไทยในปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์ที่มีพลวัต (dynamic) และดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง บทความนี้จึงมี วัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยในปัจจุบัน ผ่านกรอบคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ (-scapes) ได้แก่ ทุนและการเงิน (financescapes) อุดมการณ์และความคิด (ideoscapes) สื่อ (mediascapes) การเคลื่อนไหวของผู้คน (ethnoscapes) ระบบเทคโนโลยี (technoscapes) (Appadurai, 1996) โดยศึกษาด้วยวิธีการทบทวนงานวิจัยและสำรวจงานวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว ตลอดจนสำรวจและวิเคราะห์นโยบายและบทบาทของรัฐเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านครอบครัวในประเทศไทยในการพัฒนาวางแผนการดำเนินงาน

ครอบครัวไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง

สังคมนั้นเป็นสิ่งที่มีความพลวัตและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา นักวิชาการหลายท่านกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย อาจเป็นไปทั้งถาวรหรือเกิดขึ้นชั่วคราว เป็นได้ทั้งการวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง ตลอดจนที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น หรือเป็นการเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้างทางสังคม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นไปได้ทั้งในทางบวกและทางลบ (พวงเพชร, ๒๕๕๔) สำหรับแอนโธนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens, 2006) นักสังคมศาสตร์ชาวอังกฤษได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือการแปรเปลี่ยนไปของแบบแผนทางสังคม (social order) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเป็นได้ทั้งการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านธรรมชาติ (nature) การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันทางสังคม (social institutions) การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรม

ทางสังคม (social behaviours) ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) กิตติเดส์ เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็น “ความก้าวหน้าทางสังคม” ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาไม่เคยหยุดนิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือ ความแตกต่างในส่วนใดส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นกับสังคมระหว่างปัจจุบันกับอดีต เป็นความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งทั้งระดับจุลภาคและระดับมหภาค ความแตกต่างที่เกิดขึ้นนั้นต้องส่งผลกระทบต่อผู้คนในสังคมซึ่งอาจเป็นผลด้านดีหรือผลเสียก็ได้

สำหรับสังคมไทยการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ส่งผลกระทบต่อทั้งตัวบุคคลและครอบครัว ทำให้ครอบครัวไทยเกิดการปรับเปลี่ยนทั้งโครงสร้าง รูปแบบ วิถีชีวิตและขนาดของครอบครัว ทั้งนี้ “ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยในปัจจุบันนี้ ผ่านมุมมองเรื่องภูมิทัศน์การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเผยให้เห็นว่าในโลกในปัจจุบันนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างต่อครอบครัวไทยไม่ได้ถูกจำกัดขอบเขตอยู่แต่ภายใต้เส้นแบ่งพรมแดนของประเทศไทย และไม่ได้ส่งผลในด้านลบหรือเป็นประเด็นปัญหาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเชื่อมโยงกัน (synchronization) ของโลกสมัยใหม่ ผู้เขียนได้สำรวจงานวิชาการเกี่ยวกับสถานการณ์ที่ส่งต่อครอบครัวไทย โดยแบ่งเป็นด้านสำคัญหลัก ๆ ๖ ด้านดังนี้

- (๑) สังคมอุตสาหกรรมและการเคลื่อนย้าย (industrialization and mobility)
- (๒) สังคมดิจิทัล (digital society)
- (๓) สังคมผู้สูงอายุ (aging society)
- (๔) สังคมคนโสด (single society)
- (๕) ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ (poverty and inequality)
- (๖) ประชาคมอาเซียน (asean community)

ปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญด้านข้างต้นทั้ง ๖ ด้าน เป็นสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันที่สังคมไทยกำลังเผชิญ การเปลี่ยนแปลงบางด้านได้เกิดขึ้นมาแล้ว บางด้านกำลังเกิดขึ้นอยู่ ในปัจจุบันและจะมีความสลับซับซ้อนขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยมีรายละเอียดในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

๑. สังคมอุตสาหกรรมและการเคลื่อนย้าย (industrialization and mobility)

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีความสลับซับซ้อนและเป็นไปอย่างรวดเร็ว เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ รวมทั้งสังคมไทยมีแนวโน้มเป็นสังคมเมืองมากขึ้น โครงสร้างครอบครัวไทยมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมซึ่งเคยเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ ลูกและเครือญาติ มีครอบครัวมีขนาดใหญ่ มาสู่การเป็นครอบครัวขนาดเล็ก การย้ายถิ่นของคนวัยทำงานไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การจากบ้านเกิดเท่านั้น แต่ผู้ย้ายถิ่น ยังต้อง

จากครอบครัว ต้องจากลูก และให้ลูกอยู่ในความดูแลของสมาชิกครอบครัวหรือคนอื่น ๆ ที่ต้องเข้ามาทำหน้าที่แทนพ่อแม่ การย้ายถิ่นของพ่อแม่ส่งผลกระทบต่อลูกและครอบครัวรอบข้าง โดยเฉพาะปู่ย่าตายายที่บ่อยครั้งที่ต้องกลายเป็นผู้สนับสนุนหลักในครัวเรือนที่พ่อแม่ย้ายถิ่น จนกลายเป็นปรากฏการณ์ปกติธรรมดาในพื้นที่ชนบทของไทย

การสำรวจการทำงานของประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร พบว่าในปีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐- ๒๕๕๙ มีจำนวนประชากรย้ายถิ่นเพื่อไปเป็นแรงงานมีจำนวน ๗,๗๖๑,๐๑๔๑ คน หรือคิดเป็นอัตราการย้ายถิ่นร้อยละ ๑.๑ จากประชากรทั้งประเทศ หากดูจากแหล่งที่มาของรายได้ครัวเรือนของผู้ที่มีการย้ายถิ่นพบว่า ครอบครัวผู้ย้ายถิ่นมีแหล่งที่มาของรายได้หลักได้จำนวน ๓ แหล่ง คือส่วนใหญ่มีรายได้จากภาคเกษตรกรรมในสัดส่วนสูงสุด ร้อยละ ๔๑ (หรือประมาณ ๑ ใน ๕) รองลงมาเป็นเงินส่งกลับจากการย้ายถิ่นออกไปทำงานต่างพื้นที่ในสัดส่วนร้อยละ ๒๘ และอีกประมาณ ร้อยละ ๑๔ ระบุว่ามีการย้ายถิ่นเป็นเงินช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรเอกชน

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (๒๕๕๖) ชี้ว่าสาเหตุหลักของการย้ายถิ่นมาจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ และพบว่าครอบครัวส่วนใหญ่จะมีสมาชิกครอบครัวย้ายถิ่นเพียงคนเดียว เด็กที่แม่ไม่ได้ย้ายถิ่นจะมีแม่เป็นผู้ดูแลหลัก ส่วนเด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นทั้งคู่จะมีตายายเป็นผู้ดูแล เด็กในครอบครัวที่พ่อแม่ย้ายถิ่นเกือบทุกครัวเรือนมีการติดต่อกับพ่อแม่ย้ายถิ่นอย่างต่อเนื่อง สังคมอุตสาหกรรมได้ดึงดูดผู้คนให้เคลื่อนย้ายแรงงานออกจากภาคการเกษตรและครัวเรือนจากการสำรวจประมาณสามในสี่ของพ่อหรือแม่ประมาณร้อยละ ๖๐ เคยจากบ้านไปอยู่ที่อื่นอย่างน้อย ๒ เดือนตั้งแต่เด็กเกิดมา สำหรับพ่อแม่ที่มีประสบการณ์การย้ายถิ่นมีระยะเวลาที่จากลูกไปอยู่ที่อื่นยาวนานเฉลี่ยประมาณ ๘ ปี อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาผลการสำรวจอัตราการย้ายถิ่นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙ พบว่าอัตราการย้ายถิ่นมีแนวโน้มลดลงจากเดิม ร้อยละ ๒.๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นร้อยละ ๑.๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๕๙)

สังคมอุตสาหกรรมและการเคลื่อนย้ายแรงงานดึงดูดผู้คนให้เคลื่อนย้ายแรงงานได้ส่งผลกระทบต่อครอบครัวตามการศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นว่าการย้ายถิ่นอาจนำมาทั้งผลดีและผลเสียต่อเด็ก วัยรุ่นและผู้ดูแลเด็ก แม้ว่าครัวเรือนที่พ่อแม่หรือแม่ย้ายถิ่นมีสถานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ครัวเรือนที่พ่อแม่ไม่ย้ายถิ่น แต่ขณะเดียวกันการย้ายถิ่นก็ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและใจของลูกและสมาชิกครอบครัวที่รอคอย ผลกระทบด้านลบต่อความอยู่ดีมีสุขของลูกที่เกิดจากการแยกกันอยู่กับพ่อแม่ การเติบโตโดยไม่มีพ่อหรือแม่ มีผลเสียต่อการเรียน ความพึงพอใจต่อชีวิต พฤติกรรม รวมทั้งพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพและการทำงานของตัวพ่อแม่ผู้ย้ายถิ่นเอง นอกจากนี้เคลื่อนย้ายแรงงานยังส่งผลให้เกิด “ครอบครัวข้ามรุ่น” (skipped generation) หมายถึง ลักษณะครอบครัวที่มีสมาชิกเป็น

คนรุ่น ปู่-ย่า ตา-ยาย และข้ามไปเป็นคนในรุ่นหลานโดยไม่มีสมาชิกที่เป็นรุ่นพ่อแม่ (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, ๒๕๕๖)

๒. สังคมดิจิทัล (digital society)

โลกปัจจุบันเป็นสังคมดิจิทัล (digital society) เศรษฐกิจดิจิทัล (digital economy) ชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมกำลังเริ่มได้สัมผัสกับการทำธุรกรรมผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (e-business) คู่ขนานกับการใช้ระบบสื่อสารข้อมูล คอมพิวเตอร์และระบบสารสนเทศ หัวใจสำคัญของสังคมดิจิทัล คือเทคโนโลยีที่เชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกันและเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของผู้คน องค์การด้านดิจิทัลเอเจนซีในประเทศสิงคโปร์ชื่อ “We Are Social” ได้สำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือนไทยในชื่อ “Digital in 2016” เกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือจากสถิติผู้ใช้ในประเทศไทย จากจำนวนประชากรทั้งหมด ๖๘ ล้านคน เป็นผู้ใช้อินเทอร์เน็ตกว่า ๓๘ ล้านคน คิดเป็นร้อยละ ๕๖ ของประชากร ในจำนวนนี้ใช้งาน Social Media ทั้งสิ้น และในประเทศไทยมีจำนวนเบอร์มือถือ/ซิมการ์ดที่ลงทะเบียนมากกว่า ๘๒.๗๘ ล้านเบอร์ ซึ่งมากกว่าจำนวนประชากรทั้งหมด ประเทศไทยมีผู้ใช้งานโซเชียลมีเดียผ่านมือถือราว ๓๔ ล้านคน นอกจากนี้จากการสำรวจประชากรไทยพบว่ามียูปรณ์ดิจิทัลคิดเป็นสัดส่วนมือถือทุกประเภทร้อยละ ๙๖ มือถือที่เป็นสมาร์ตโฟนร้อยละ ๖๔ แล็ปท็อปหรือคอมพิวเตอร์ตั้งโต๊ะร้อยละ ๒๗ แท็บเล็ตร้อยละ ๑๑ สมาร์ททีวี ร้อยละ ๒ นอกจากนี้ การสำรวจเดียวกันนั้นยังพบอีกว่าคนไทยใช้เวลาเฉลี่ยไปกับรูปแบบต่าง ๆ ของดิจิทัล ดังนี้

- (๑) ใช้อินเทอร์เน็ตผ่านแล็ปท็อป/พีซี วันละ ๔ ชั่วโมง ๔๕ นาที
- (๒) ใช้อินเทอร์เน็ตผ่านมือถือ วันละ ๓ ชั่วโมง ๕๓ นาที
- (๓) ใช้เวลาเล่นโซเชียลมีเดีย วันละ ๒ ชั่วโมง ๕๒ นาที
- (๔) ใช้เวลาดูทีวี วันละ ๒ ชั่วโมง ๒๗ นาที

จากการสำรวจเพิ่มเติมว่าคนไทยใช้อินเทอร์เน็ตบ่อยมากแค่ไหน มีข้อมูลสถิติ ดังนี้

- ร้อยละ ๘๖ ใช้อินเทอร์เน็ตทุกวัน
- ร้อยละ ๑๑ ใช้อินเทอร์เน็ตสัปดาห์ละครั้ง
- ร้อยละ ๓ ใช้อินเทอร์เน็ตเดือนละครั้ง
- ร้อยละ ๑ ใช้อินเทอร์เน็ตน้อยกว่าเดือนละครั้ง

ผลที่เกิดตามมาคือปัจจุบันมีคำเรียกประชากรที่เกิดและเติบโตมาพร้อมกับสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยอุปกรณ์ไอทีที่เป็นดิจิทัลมีเดียทั้ง คอมพิวเตอร์ แท็บเล็ต สมาร์ตโฟน ที่สามารถเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตได้อย่างง่าย ๆ ว่า “ดิจิทัลเนทีฟ” (digital natives) หรือ “ชนเผ่าดิจิทัล” เด็กและเยาวชนในปัจจุบันสามารถค้นหาข้อมูลหรือสิ่งต่าง ๆ ที่สนใจได้ด้วยตัวเองโดยตรง เป็นผู้ใช้สื่อ เสพสื่อ

และสร้างสื่อได้ด้วยตัวเอง ในลักษณะของผู้แสวงหาข่าวสาร (active audience) สังคมดิจิทัลเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้ครอบครัวที่ขาดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเกิดช่องว่างระหว่างวัย (generation gap) และช่องว่างในการสื่อสาร (communication gap) กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถาบันครอบครัวและชุมชน โดยเฉพาะค่านิยมความเป็นปัจเจกเนื่องจากในสังคมยุคดิจิทัลเด็กและเยาวชนจะใช้เวลาไปกับการใช้สื่อเครือข่ายสังคมออนไลน์มากขึ้น ทำให้เด็กและเยาวชนมีโลกส่วนตัวสูง ไม่สนใจสิ่งรอบข้าง ถ้าพ่อแม่ ขาดการสื่อสารกับลูกยิ่งจะทำให้เด็กและเยาวชนใช้สื่อออนไลน์เป็นเพื่อนคลายเหงา ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ที่จะตามมาได้ สำหรับช่องว่างระหว่างวัย เกิดจากการวิถีการดำเนินชีวิตทัศนคติ ค่านิยม และความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวแตกต่างกัน ส่งผลทำให้สมาชิกในครอบครัวความเป็น ‘ปัจเจกชน’ (individual) มีการตัดสินใจหลายเรื่องของบุคคลเหนือกว่าความเป็น ครอบครัว เครือญาติ (สุภารักษ์, ๒๕๕๙) แต่อย่างไรก็ตามสังคมดิจิทัลไม่ได้มีเฉพาะผลกระทบด้านลบ แต่ยังมีผลที่เป็นประโยชน์ในหลายด้านต่อครอบครัว เช่น สามารถติดต่อสื่อสารระหว่างครอบครัวได้ง่ายแม้อยู่ห่างกัน ซึ่งบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของครอบครัวในยุคสังคมดิจิทัลคือต้องทำหน้าที่ดูแล ให้คำแนะนำ และสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กเยาวชนในครอบครัวรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล

๓. สังคมผู้สูงอายุ (aging society)

ประเด็นประชากรที่สังคมโลกกำลังพูดถึงกันมากในศตวรรษที่ ๒๑ ในขณะนี้คือ อัตราการสูงวัยของ ประชากรในทั่วโลก โครงสร้างอายุของประชากรโลกและของประเทศต่าง ๆ กำลังเปลี่ยนไปในทิศทางที่มีอายุสูงขึ้น ปรากฏการณ์ทางประชากรนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากอัตราเกิดของประชากรทั่วโลกได้ลดต่ำลง ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ประชากรโลกมีราว ๗,๓๔๙ ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปประมาณ ๙๐๑ ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ ๑๒ ของประชากรทั้งหมด นับได้ว่าประชากรรวมทั้งโลกได้เข้าสู่เกณฑ์ที่เรียกว่าเป็น “สังคมผู้สูงอายุ” แล้วในขณะนี้

ประชากรไทยมีจำนวน ๖๕.๑ ล้านคน (ไม่นับรวมแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านอีกประมาณ ๓ ล้านคน) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ในจำนวนนี้เป็นประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ๑๑ ล้านคนหรือคิดเป็นร้อยละ ๑๖ ของประชากรทั้งหมด ดังนั้นประเทศไทยได้กลายเป็นสังคมสูงวัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ คือ มีสัดส่วนประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปสูงถึงร้อยละ ๑๐ ในปัจจุบันประชากรสูงอายุของไทยกำลังเพิ่มขึ้นด้วยอัตราที่เร็วมาก คือสูงกว่าร้อยละ ๔ ต่อปี ในขณะที่ประชากรรวมเพิ่มขึ้นด้วยอัตราเพียงร้อยละ ๐.๕ เท่านั้น

ประเทศไทยมีประชากรอันดับสองในอาเซียน กล่าวคือในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ประเทศในอาเซียนมีประชากรรวมกันทั้งหมด ๖๓๓ ล้านคน มีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ๕๙ ล้านคน

หรือคิดเป็นร้อยละ ๙ ของประชากร ทั้งหมด ขณะนี้มี ๓ ประเทศในอาเซียนที่เป็นสังคมสูงวัยแล้ว คือ มีร้อยละของประชากรอายุ ๖๐ปีขึ้นไป ได้แก่

ประเทศสิงคโปร์ มีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ร้อยละ ๑๘ ของประชากรทั้งหมด

ประเทศไทย มีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ร้อยละ ๑๖ ของประชากรทั้งหมด

ประเทศเวียดนาม มีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป ร้อยละ ๑๐ ของประชากรทั้งหมด

กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การแพทย์ และสาธารณสุข ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านทางประชากร (demographic transition) อัตราเกิดและอัตราตายที่ลดลง กับอายุคาดเฉลี่ยที่ยืนยาวมากขึ้นของคนไทย ส่งผลให้ประเทศไทย ก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ ในระยะเวลาดังกล่าวและจะมีผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่อง (สถาบันประชากรและสังคม, ๒๕๕๘)

การคาดประมาณประชากรของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ (๒๕๕๔) ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ คือมีสัดส่วนประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปสูงถึงร้อยละ ๒๐ ในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ และจะเป็นสังคมสูงวัยระดับสุดยอดเมื่อมีสัดส่วน ประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปสูงถึงร้อยละ ๒๘ ในปี พ.ศ. ๒๕๗๔ การสำรวจของสถาบัน ประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียวมีอยู่ร้อยละ ๖ แต่ได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นร้อยละ ๙ จากการสำรวจปี พ.ศ. ๒๕๕๗ และผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังกับคู่สมรส เพิ่ม สูงขึ้นจากร้อยละ ๑๖ ในปี ๒๕๔๕ เป็นร้อยละ ๑๙ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ นอกจากนี้สัดส่วนของ ผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียวและอยู่ลำพังกับคู่สมรสมีแนวโน้มสูงขึ้นด้วย ซึ่งเกิดคำถามว่าผู้สูงอายุ เหล่านี้จะมีผู้ดูแลหรือระบบที่จะช่วยเฝ้าระวังดูแลอย่างไรเมื่อมีสภาพที่ต้องพึ่งพิงหรือช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

๔. สังคมคนโสด (single society)

ประเทศพัฒนาแล้วเช่นยุโรปและเอเชียตะวันออกกำลังเผชิญกับปัญหาอัตราการเกิดของ ประชากรลดลงอย่างมาก ประเทศเหล่านี้กำลังเดินไปสู่สังคมที่มีประชากรสูงวัยมากกว่าคนวัยทำงาน และเด็กเยาวชน ซึ่งนำไปสู่ผลกระทบทางเศรษฐกิจอย่างสำคัญ ประเทศญี่ปุ่นมีอัตราการเกิดของ ประชากรลดลงมากซึ่งมีอัตราการเกิดเพียง ๗.๙๓ ต่อประชากร ๑,๐๐๐ คนเท่านั้น อัตราการเกิดที่ น้อยลงนี้สัมพันธ์กับอัตราการอยู่เป็นโสดของประชากรในประเทศ การแต่งงานจึงเป็นกระบวนการ ทางสังคมที่มีความสำคัญต่อการเพิ่มหน่วยของสถาบันครอบครัวและการแต่งงานนับว่ามี ความสัมพันธ์โดยตรงต่อการเกิดของประชากร แต่ในปัจจุบันแบบแผนการแต่งงานของประชากรไทย ทั้งชายและหญิงมีการเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะที่ประชากรมีแนวโน้มที่จะอยู่เป็นโสดมากขึ้น การศึกษาข้อมูลทางประชากรศาสตร์ที่ได้จากสำมะโนประชากรและเคหะ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๓- ๒๕๕๓ รวมถึงข้อมูลจากการสำรวจอื่น ๆ เพื่อตรวจสอบปรากฏการณ์ต่าง

ๆ ที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงประชากรในช่วงระยะเวลา ๔๐ ปีอันเป็นที่มาของสถานการณ์การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทย ณ ปัจจุบันนั้น พบว่า ผู้ชายมีอัตราการตายที่สูงกว่าผู้หญิง ทำให้เกิดความไม่สมดุลในตลาดการเลือกคู่ครอง ขณะเดียวกันผู้ชายอีกส่วนหนึ่งที่หายไปจากตลาดสมรสเพราะการชะลอการแต่งงานเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็มีแนวโน้มที่จะแต่งงานเมื่อมีอายุสูงขึ้น ในทางกลับกันผู้หญิงเองก็มีแนวโน้มของการเลื่อนอายุแต่งงาน เช่นเดียวกับกับเพศชายแม้จะอยู่ในสัดส่วนที่น้อยกว่า แต่ที่ชัดเจนคือ สถานการณ์ของการอยู่เป็นโสดของเพศหญิงที่เพิ่มมากขึ้นแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในบทบาทและการมีสถานภาพสูงขึ้นของตนในสังคมที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ มีความเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง มีการศึกษาสูงขึ้น และมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานไม่ด้อยไปกว่าผู้ชาย

สำนักงานสถิติแห่งชาติสำรวจได้สำรวจประชากรไทยในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ พบว่าจำนวนผู้ที่ใช้ชีวิต “ตัวคนเดียว” มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทั่วประเทศมีอยู่เพียงราว ๒ ล้านคน เพิ่มขึ้นเป็น ๒.๓ ล้านคนในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ อีกสองปีถัดมาหรือปี พ.ศ. ๒๕๕๔ ขยับขึ้นเป็น ๒.๗ ล้านคน และในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ มีจำนวน ๓.๓ ล้านคนและเพิ่มขึ้นเป็น ๓.๘ ล้านคน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาตามเพศจะพบว่า ในปัจจุบัน “ผู้หญิงตัวคนเดียว” มีมากกว่า “ผู้ชายตัวคนเดียว” กล่าวคือ ผู้หญิงตัวคนเดียวมีอยู่ ทั้งสิ้นประมาณ ๒ ล้านคน ขณะที่ผู้ชายที่อยู่เป็นโสดมีอยู่ราว ๑.๘ ล้านคน

การอยู่เป็นโสด/ ตัวคนเดียว ส่งผลต่ออัตราการเจริญพันธุ์ที่ลดลง ทำให้อัตราการเพิ่มประชากรไทย ลดลงจากร้อยละ ๒.๗ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และลดลงเหลือร้อยละ ๐.๔ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ ซึ่งหากไม่มีการดำเนินการใด ๆ ภายใน ๑๐ ปี อัตราการเพิ่มประชากรไทยจะเท่ากับร้อยละ ๐.๐ หรือเท่ากับว่าอัตราของ ประชากรไทยมีขนาดคงที่ (ศุทธิดา, ๒๕๕๗)

๕. ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ (poverty and Inequality)

การวัดความยากจนเริ่มต้นขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ และได้มีจัดทำอย่างต่อเนื่องทุก ๕ ปี แต่เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว สภาพทางสังคมมีการเปลี่ยนแปลง จึงกำหนดให้ทำการสำรวจทุก ๒ ปี เส้นความยากจนของคนไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๕๓ มีการปรับสูงขึ้นจากเดิม จากการสำรวจความยากจนพบว่า สาเหตุหลักคือกลุ่มประชากรที่อยู่ในเมืองหรือในชนบทที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ถูกกีดกันให้อยู่ขอบนอกหรือชายขอบของระบบในลักษณะที่ไม่มีโอกาสได้รับผลตอบแทนจากการพัฒนา ประชากรกลุ่มนี้มักจะขาดแคลนหรือได้รับปัจจัยในการผลิตที่ไม่เหมาะสม (เช่น ไม่มีที่ดิน แห้งแล้ง) ไม่มีอาชีพ รายได้ต่ำ ต้องกู้หนี้ยืมสิน มีการศึกษาต่ำ ทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับคนที่ร่ำรวยได้

เมื่อพิจารณาข้อมูลการกระจายตัวของจำนวนคนจนในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จากการสำรวจสถานะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนคนจนมากกว่าภาคอื่น ๆ โดย ๖ อันดับแรกที่มีจำนวนคนจนมากที่สุด ได้แก่ ศรีสะเกษ จำนวน ๕๕๒,๐๐๐ คน บุรีรัมย์ จำนวน ๓๓๕,๗๐๐ คน กาฬสินธุ์ จำนวน ๓๒๔,๒๐๐ คน นครราชสีมา จำนวน ๒๒๗,๐๐๐ คน นครพนม จำนวน ๒๑๓,๓๐๐ คน และสกลนครจำนวน ๒๐๖,๗๐๐ คน แม้ว่าข้อมูลในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จะชี้ว่าจำนวนผู้ยากจนในประเทศมีเพียง ๕,๐๗๖,๗๐๐ คน แต่ข้อมูลในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ จากการเปิดให้ลงทะเบียนคนยากจนของสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กลับมีผู้ลงทะเบียนคนจนประมาณ ๑๔.๑ ล้านคน ซึ่งกระทรวงการคลังกำลังดำเนินการตรวจสอบคุณสมบัติรายชื่อผู้ลงทะเบียน

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์เศรษฐกิจในรอบยี่สิบปีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในรอบ ๒๐ ปีที่ผ่านมา ก่อให้เกิดการเคลื่อนตัวในระนาบเศรษฐกิจอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการเคลื่อนตัวระหว่างภาคเศรษฐกิจ การเคลื่อนตัวนี้ทำให้ยากมากที่จะระบุได้อย่างชัดเจนว่าใครเป็นชาวนา-ชาวไร่ เป็นคนขับแท็กซี่ เป็นคนขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง เป็นคนเมืองหรือเป็นคนบ้านนอกและพบว่าคนชนบทส่วนใหญ่ไม่ได้มีรายได้จากการเกษตรเหมือนแต่ก่อน สัดส่วนของรายได้จากภาคการเกษตร (farm income) ของครอบครัวเกษตรกรในภาคกลาง ภาคเหนือ และอีสานลดความสำคัญลงเรื่อยๆ จนกระทั่งในปี ๒๕๔๗ คงเหลือแต่ภาคใต้และภาคกลางเท่านั้นที่สัดส่วนรายได้จากภาคการเกษตรมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมด รายได้และรายจ่ายของคนไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยตลอดโดยรายได้มีอัตราการเพิ่มร้อยละ ๘.๘ ต่อปี ในขณะที่รายจ่ายมีอัตราเพิ่มเพียงร้อยละ ๗.๓ ต่อปี ดังนั้น คนไทยจึงมีเงินออมหรือการสะสมทรัพย์สินเพิ่มขึ้น โดยในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อเดือนมีค่าประมาณ ๖ พันบาทเศษ (อภิชาติ, ยุกติ, นิตติ, ๒๕๕๖)

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์เศรษฐกิจ ในรอบยี่สิบปีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในรอบ ๒๐ ปี ที่ผ่านมาจะส่งผลให้ประชากรไทยมีอัตราการรายได้มากขึ้น มีการสะสมทรัพย์สินเพิ่มขึ้น และมีค่าเฉลี่ยรายได้สูง กว่าเส้นความยากจน แต่ในขณะเดียวกันสังคมไทยก็มีความเหลื่อมล้ำสูงติดอันดับต้น ๆ ของโลก จากการสำรวจ ของ Credit Suisse's Global Wealth Report 2016 รายงานถึงความมั่งคั่งและความเหลื่อมล้ำของประเทศต่าง ๆ ในโลกประจำปี ค.ศ. ๒๐๑๖ พบว่าประเทศรัสเซียครองอันดับ ๑ ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมากที่สุดในโลก คนรวยร้อยละ ๑ ครองความมั่งคั่งในประเทศรัสเซียสูงถึงร้อยละ ๗๔.๕ อันดับ ๒ ประเทศอินเดียมีคนรวยร้อยละ ๑ ครองความมั่งคั่งในประเทศสูงถึงร้อยละ ๕๘.๔ ในขณะที่ประเทศไทยอยู่อันดับที่ ๓ โดยคนรวยร้อยละ ๑ ครองความมั่งคั่งในประเทศสูงถึงร้อยละ ๕๘.๐ ของประเทศ

๖. ประชาคมอาเซียน (asean community)

ประชาคมอาเซียนคือการเชื่อมโยงกลุ่มประเทศต่าง ๆ จำนวน ๑๐ ประเทศเข้าเป็นสังคมที่มีพลังในสังคมโลกและมีศักยภาพที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๕๘ การรวมกลุ่มสังคมและสภาพแวดล้อมจะเป็นเงื่อนไขใหม่ที่คาดว่าจะมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในครอบครัวทั้งในบริบทของครอบครัวของชาวอาเซียนรวมทั้งบริบทประเทศไทย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ๒ ประการหลักดังนี้

ประการที่ ๑ ประเทศในอาเซียนมีการหลั่งไหลของแรงงานระหว่างประเทศจำนวนมาก ข้อมูลจากรายงานการย้ายถิ่นโลกในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ระบุว่าประเทศไทย เป็นประเทศปลายทางของเพื่อนบ้านคือ ลาว กัมพูชาและเมียนมาร์ (International Organization for Migration, ๒๐๑๖) การเปิดประชาคมอาเซียนส่งผลต่อ การเคลื่อนย้ายแรงงานอย่างเสรีในหลายด้าน อย่างแรกคือดึงดูดให้แรงงานต่างชาติเข้ามาทำงานในไทยมากขึ้นเช่น แรงงานในภาคธุรกิจบริการ และภาคบริการ ตลอดจนครอบครัวไทยมีพี่เลี้ยงเด็กเป็นชาว เมียนมาร์ ลาว และกัมพูชามากขึ้น สถานการณ์การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนส่งผลให้ทุกคนในสังคมที่มีความหลากหลายทาง เชื้อชาติ วัฒนธรรม มีความใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กับประชากรในภูมิภาคเดียวกันมากขึ้น

ประการที่ ๒ นโยบายทางเศรษฐกิจของประชาคมอาเซียนที่ส่งผลให้ผู้คนในภูมิภาคมีปฏิสัมพันธ์กัน มากขึ้น เนื่องจากการจ้างงานการทำงานธุรกิจและการเดินทางข้ามพรมแดนได้ง่ายขึ้นนำไปสู่การแต่งงานข้ามชาติ (transnational marriage) และครอบครัวข้ามชาติ (transnational family) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาบันพื้นฐานทางสังคมภายใต้บริบทสมาคมประชาชาติอาเซียนและกระแสโลกาภิวัตน์ จะส่งผลให้เกิดสถาบันทางสังคมรูปแบบใหม่ ๆ ที่จะพบเห็นได้มากขึ้นในภูมิภาคนี้

การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนได้ส่งผลให้ประชากรในภูมิภาคนี้มีปฏิสัมพันธ์และมีการพึ่งพาอาศัยกันมากขึ้น ครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่ง อาจไม่ได้มีเพียงสมาชิกครอบครัวที่มาจากในวัฒนธรรมเดียวกันเหมือนที่เคยมา ในปัจจุบันมีแนวโน้มว่ามีสมาชิกจากอีกวัฒนธรรมหนึ่งจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอีกสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง ซึ่งพบเห็นได้ทั่วไป เช่น การเป็นพี่เลี้ยงเด็กเป็นลูกจ้าง เป็นนายจ้าง เป็นหุ้นส่วนคู่ค้าทางธุรกิจหรือเป็นครอบครัวเดียวกันจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมด้วยเหตุนี้สังคมไทยและครอบครัวไทยจึงมีแนวโน้มเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม (multicultural society) ที่มีความหลากหลายทั้งเชื้อชาติและศาสนาเป็นการอยู่ร่วมกันในสังคมที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของประชากรในสังคม

บทสรุป : บทบาทรัฐในการแสวงหาการเปลี่ยนแปลง

กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยในปัจจุบันทั้ง ๖ ด้านที่ได้กล่าวไปแล้วคือ สังคมอุตสาหกรรมและการเคลื่อนย้าย สังคมดิจิทัล สังคมผู้สูงอายุ สังคมคนโสด ความยากจนและความเหลื่อมล้ำ และประชาคมอาเซียน เป็นปรากฏการณ์ที่พลวัตที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทั้งยังส่งผลกระทบต่อสังคมในทุกระดับตั้งแต่ระดับประเทศ ระดับชุมชนท้องถิ่นไปจนถึงระดับครอบครัว กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้ง ๖ ด้าน ได้ส่งผลให้ครอบครัวไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายลักษณะและให้ภาพเปลี่ยนแปลงไปของครอบครัวไทยในอนาคต คือ เกิดครอบครัวข้ามรุ่น ส่งผลให้ครอบครัวขาดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เกิดครอบครัวสูงวัย ครอบครัวไม่มีสมาชิกเพิ่มขึ้นหรือสังคมไทยมีแนวโน้มอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรเท่ากับศูนย์ เกิดภาวะที่ครอบครัวที่ประกอบหลากหลายอาชีพ ตลอดจนมีแนวโน้มที่จะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม และเกิดครอบครัวพหุวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้ง ๖ ด้านได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยขนานใหญ่

อย่างไรก็ดีเมื่อย้อนมองการขับเคลื่อนและการดำเนินงานด้านครอบครัวภาครัฐ ภาครัฐได้มีการดำเนินงานโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เริ่มให้ความสำคัญต่อการพัฒนาครอบครัว โดยได้บรรจุแผนพัฒนาด้านครอบครัวไว้ชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) เป็นต้นมา แนวทางและแผนการพัฒนาสถาบันครอบครัวได้ปรากฏในแผนพัฒนาต่าง ๆ ในปัจจุบัน ได้แก่ (๑) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) (๒) แผนพัฒนาดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม พ.ศ. ๒๕๕๙ (๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนานาแม่การเจริญพันธุ์แห่งชาติฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๙) (๔) นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔ เป็นต้น มานโยบายและแผนที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น ล้วนเป็นภารกิจหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางเป็นหลัก ในขณะที่กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมส่งผลกระทบต่อครอบครัวไทยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมหาศาล ครอบครัวซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมขนาดเล็กและเป็นสถาบันทางสังคมที่อยู่ในระดับชุมชนท้องถิ่น แต่หน่วยงานส่วนท้องถิ่นยังไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับครอบครัวมากนัก ถึงแม้ว่าจะมีนโยบายและมาตรการที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวบางส่วนที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นเข้ามามีบทบาท แต่กลับไม่ถูกส่งเสริมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้ อาจเป็นโอกาสที่ภาครัฐจะใช้กลไกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนช่วยในการพัฒนาสถาบันครอบครัว เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอยู่ในพื้นที่ของตนเองย่อมรู้ความต้องการของคนในท้องถิ่น ทราบถึงจุดอ่อนและ

จุดแข็งของประชากรในท้องถิ่นตนเองมากที่สุด องค์กรท้องถิ่นจึงต้องขยับเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาครอบครัวไทย ด้วยการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการท้องถิ่นตนเอง ทั้งการวางนโยบายและแผนเกี่ยวกับครอบครัว การพัฒนาครอบครัวด้วยการสร้างกลไกที่เชื่อมโยงกันในระดับพื้นที่ ตลอดจนการจัดทำแผนและนโยบายให้มีการเชื่อมโยงการทำงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาครัฐส่วนกลางให้มากขึ้น เพื่อร่วมกันหาแนวทางการทำงานใหม่ ๆ เพื่อให้ครอบครัวไทยสามารถเผชิญกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ได้

เอกสารอ้างอิง

- กุลภา วจนสาระ. (๒๕๕๔). **ภาพและชีวิตครอบครัวในสังคมไทย**. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. น. ๗๓-๗๕
- นิพนธ์ พัวพงศกรและคณะ. (๒๕๕๔). **รายงานชีวิตคนไทยในสองทศวรรษของการพัฒนานัยยะต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายสาธารณะสำหรับความเป็นอยู่ของครัวเรือนไทย (ฉบับประชาชน)**, น. ๕๕-๕๖
- พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล และณอมาลย์ ราชภัฏหารักษ์. (๒๕๕๔). **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. น. ๘-๑๐
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (๒๕๕๖). **ลูกเป็นอย่างไรเมื่อพ่อแม่ย้ายถิ่น**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ นครปฐม : สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม. น. ๓๑๙-๓๓๙
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (๒๕๕๖). **ประชากรและสังคมในอาเซียน: ความท้าทายและโอกาส**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ นครปฐม : สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (๒๕๕๕). **ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ นครปฐม : สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (๒๕๕๘). **สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑ นครปฐม : สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม. น. ๓๒-๓๕
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (๒๕๕๔). **ข้อมูลจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน**. สำนักงานสถิติแห่งชาติ
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุติ มุกตาวิจิตรและนิติ ภาวครพันธุ์. (๒๕๕๖) . **ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย**. เชียงใหม่: สถาบันศึกษาโยบายสาธารณะมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, น. ๖๘-๘๗.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (๒๕๕๗) . **คนชนบทอีสานกับการทามหาหิน: ความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย**. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา ฉบับเดือนกรกฎาคม – ธันวาคม, น. ๑๐๔-๑๒๔.

- ทรงชัย ทองปาน. (๒๕๕๗). *การเข้ามาของยางพาราและการตัดสินใจกลับบ้าน: กรณีศึกษาครัวเรือนชาวนา ในลุ่มน้ำห้วยคอง*. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา ฉบับเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม, น. ๗๕-๑๐๐.
- ศุทธิดา ขนวนัน. (๒๕๕๗). *ทำไมผู้หญิงไม่แต่งงาน: ผู้ชายหายไปไหน. ประชากรและสังคม ๒๕๕๗: การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม*. การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๑๐ พ.ศ.๒๕๕๗. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. น. ๒๓-๔๐
- สุภารักษ์ จูตระกูล. (๒๕๕๙). *ครอบครัวยุคใหม่กับการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล (igital Literacy) ของดิจิทัลเนทีฟ (Digital Natives)*. วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย ปีที่ ๑๑, น. ๑๓๑-๑๔๐.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (๒๕๕๗). *การมีเทคโนโลยีในครัวเรือน*. (ออนไลน์). แหล่งที่มา. service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/survey/ICT-HouseExc57.pdf [๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๐]
- Arjun Appadurai . (1996). *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Giddens, A (2006). *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- International Organization for Migration. (2016). *World Migration*. แหล่งที่มา www.iom.int/world-Migration [๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๐]
- Keyes, Chales F. (2010). “From Peasant to Cosmopolitan Villagers: Refiguring the “Rural” in Northeastern Thailand.” Paper prepared for a conference on “Revisiting Agrarian Transformation in Southeast Asia” Chiang Mai, Thailand
- Ogburn, William Fielding (1922). *Social Change with Respect to Culture and Original Nature*. New York: B. W. Huebsch.

**ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมต่อการพัฒนา:
จากท้องถิ่นสู่ภูมิภาค**

1. การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา
กรณีศึกษาโรงแรมธรรมะ (Temple stay) ของวัดภูเก็ตและชุมชนรอบวัด
2. แนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสีย
คลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ
3. สภาองค์กรชุมชนกับการส่งเสริมประชาธิปไตย
4. การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของ “องค์การเอกชน
ในอุตสาหกรรมบริการ”
5. ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือกับประสิทธิภาพของนายอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบาย
ประชาธิรัฐ
6. ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนเกตุไพเราะ 3, 4, 5
เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร

การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาโรงแรมธรรมะ (Temple stay) ของวัดภูเก็ตและชุมชนรอบวัด

Tourism Management for Cultural Conservation and Buddhism Preservation:
A Case Study of Temple Stay at Wat Phuket, a Buddhist Temple and
Surrounding Community.

กฤษณะ ฤทธิวงศ์¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประเด็นคือ 1) สภาพการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะของวัดภูเก็ตและการท่องเที่ยวชุมชนรอบวัด 2) ปัญหาอุปสรรคของการจัดการท่องเที่ยวและผลกระทบที่มีต่อชุมชนบ้านเกิด 3) ข้อเสนอแนะในการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษา พบว่า

1. การบริหารจัดการโรงแรมธรรมะ (Temple stay) ของวัดภูเก็ตและการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเกิดมีความสอดคล้องกับหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – Based Tourism) ทั้งด้านความรู้ถึงความเป็นเจ้าของ การเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว การสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป ทั้งยังก่อให้เกิดความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ตลอดจนคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน

2. ปัญหาอุปสรรคของการบริหารจัดการท่องเที่ยวและผลกระทบที่มีต่อชุมชนนั้นปรากฏว่ารูปแบบของคณะกรรมการที่ปรึกษานั้น ยังขาดการหมุนเวียนวาระการดำรงตำแหน่ง การสนับสนุนจากภาคราชการก็ยังคงขาดความต่อเนื่อง อีกทั้งการสื่อสารกับภาคส่วนต่างๆ ยังไม่มีความชัดเจน ส่วนผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนนอกจากการมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยวแล้ว ยังช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ให้แก่ชาวชุมชน รวมถึงเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตนและพร้อมที่จะถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้แก่ลูกหลานรวมถึงนักท่องเที่ยวต่อไป

¹ นักศึกษาปริญญาโท

โครงการบริหารธุรกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3. ข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ผู้ศึกษามีข้อเสนอว่า ควรมีการหมุนเวียนวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการที่ปรึกษาโครงการโรงแรมธรรมะ (Temple stay) และควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน อีกทั้งภาครัฐเองควรมีส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งระบบ การส่งเสริมให้เยาวชนในชุมชนเป็นมัคคุเทศก์น้อย การจัดทำ “คู่มือนำเที่ยววัดภูเก็ตและชุมชนบ้านเก็ต” การจัดกิจกรรมและลานการแสดง “กาดชุมชนชาวไทลื้อ”

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน, การอนุรักษ์วัฒนธรรม, การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

The main objectives of this research are (1) to investigate the management of temple stay at Wat Phuket and its community-based tourism, (2) to investigate problems and obstacles in tourism management and their impacts on Baan Ket community and (3) to suggest management models leading to sustainable tourism development in the area.

Results were that management of Wat Phuket Temple was consistent with principles of community-based tourism in terms of community ownership. Participation in direction and decision-making was shared with pride in natural and cultural resources by the Tai Lü people, a traditional ethnic group. Ongoing Buddhist traditions were contributed to environmental sustainability, preserving identity and local culture. Still, advisory committees made of community leaders and residents lacked rotation of tenure; possibly due to insufficient community participation. The government's continued support was not provided, and the communication with other sectors about the purpose of operating temple stays and retreats was unclear; sometimes leading to misunderstandings. However, the community benefited from tourist income, raising its standard of living and unifying through revenue distribution and readiness to transmit art and cultural traditions to local children as well as tourists.

These findings suggest that the term of office of the temple stay advisory board members should be rotated to ensure transparency and fuller community participation. The community tourism committee should be established by drawing on different sectors directly authorized by the government, private sectors, civil society, and community. This would ensure clarity and continuity in tourism management. The Tourism Authority of Thailand, under the guidance of the Ministry of Tourism and Sports, might participate by encouraging younger residents to work as tour guides, and also preparing printed information about the temple and the Tai Lü community. With this governmental support in planning further activities and performances, a unique local touristic community would be created.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญาสววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

Keywords: Community Tourism, Conservation, Preserving Buddhism, Tai Lü People, Wat Phuket.

บทนำ

ตั้งแต่อดีตจนถึงจนถึงปัจจุบัน “การท่องเที่ยว” เป็นอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของโลกเป็นอย่างมาก การท่องเที่ยวถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มรายได้จากทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อทำให้เกิดการหมุนของระบบเศรษฐกิจ และทำให้รัฐบาลของแต่ละประเทศสามารถปรับแก้ระบบเศรษฐกิจภายในประเทศของตนให้สามารถอยู่รอดต่อไปได้

ในระดับท้องถิ่นของประเทศไทย การท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนทั้งการกระจายรายได้มาสู่ชุมชน เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพ เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน และนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ๆ ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเกิดจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการสืบสาน การเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น จากที่กล่าวมาข้างต้น ถือเป็นแนวคิดหรือหลักการสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (โรจน์รุ่งสัจย์, 2553) (Community Based Tourism) คือการจัดการท่องเที่ยวที่ต้องเกิดขึ้นโดยชุมชน บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์และนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจของชุมชน คุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม การสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยชุมชนมีส่วนร่วมกันในการเป็นเจ้าของประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการตัดสินใจ เป็นต้น

การจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นโดยชุมชนของประเทศไทยนั้นมีความหลากหลาย หากแต่มีลักษณะกิจกรรมที่พอจะอธิบายได้ดังต่อไปนี้ เช่น มีกิจกรรมในการศึกษาเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน การศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านสุขภาพ เช่น การบำบัดโรคด้วยสมุนไพร การศึกษาเรียนรู้การประกอบอาชีพในภาคการเกษตร อาชีพด้านการประมง การหัตถกรรมจักสาน การเรียนรู้กรรมวิธีในกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์ของอาหารและผลิตภัณฑ์ชุมชน ตลอดจนการพักค้างแรมในชุมชนในลักษณะแบบการท่องเที่ยวที่สัมผัสวิถีวัฒนธรรมชนบทหรือโฮมสเตย์ (Homestay) ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา รวมถึงการท่องเที่ยวตามวัดเพื่อการเยี่ยมชม โบสถ์ วิหาร และโบราณสถานภายในวัด ตลอดจนการกราบไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งถือเป็นการพักผ่อนหย่อนใจอีกทางหนึ่งด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น คือบริบทของการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นกับชุมชนไทยในปัจจุบันซึ่งก็เป็นที่แพร่หลายและก่อให้เกิดรายได้กับชุมชนอย่างมากมาย หากแต่ยังมีข้อสงสัยจากหลายภาคส่วนว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเหล่านี้มีความเป็นชุมชนหรือดำเนินการโดยชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อประโยชน์ของชุมชนมากน้อยเพียงใด

จากการที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสเดินทางไปท่องเที่ยวที่จังหวัดน่าน พบว่าที่วัดภูเก็ท ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน และชุมชนรอบวัด คือ ชุมชนบ้านเก็ด มีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก กล่าวคือ พื้นที่ดังกล่าวมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผสมผสานวิถีแห่งพุทธศาสนา โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว ผสมผสานกับการนำเสนอความสวยงามของวิถีชีวิตที่ต่างตามธรรมชาติ รวมทั้งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อ ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านเก็ด

ชุมชนบ้านเก็ด และวัดภูเก็ท ตั้งอยู่ หมู่ 2 ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นชุมชนที่ยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อแบบดั้งเดิม มีการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ได้อย่างสมบูรณ์ และยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ส่วนวัดภูเก็ทก็ถือเป็นสถานที่ซึ่งอยู่คู่กับชุมชนบ้านเก็ดมาเป็นเวลาช้านาน มีสถานที่ตั้งอยู่ในภูมิประเทศซึ่งมีความสวยงาม ตลอดจนมีบรรยากาศที่สงบร่มรื่น เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้มีผู้ที่เล็งเห็นประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยว การพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษาเรียนรู้ในด้านพระพุทธศาสนา คือ พระราชวรมนี รองเจ้าคณะภาค 6 ท่านเป็นชาวชุมชนบ้านเก็ดตั้งแต่ดั้งเดิม ได้จัดให้มีโครงการที่ชื่อว่า “โรงแรมธรรมะ” (Templestay) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเกิดจากการที่ท่านได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานที่ต่างประเทศ จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาริเริ่มดำเนินการกับวัดภูเก็ท อำเภอปัว จังหวัดน่าน อยู่ในชุมชนบ้านเก็ดซึ่งเป็นสถานที่เกิดและเป็นรากเดิมของท่าน

“โรงแรมธรรมะ” (Templestay) เป็นแนวคิดที่มีลักษณะคล้ายกับโฮมสเตย์ (Homestay) แต่ใช้วัดเป็นสถานที่พักค้างแรมเพื่อพักผ่อนหย่อนใจและปฏิบัติธรรม ตลอดจนได้สัมผัสกับธรรมชาติและวิถีชีวิตของชาวไทลื้อชุมชนบ้านเก็ด ซึ่งผู้ศึกษามีความสนใจว่า “โรงแรมธรรมะ” (Templestay) มีความเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชนหรือไม่อย่างไร มีปัญหาอุปสรรคและผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร และมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าวให้มีความยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างสูงสุดได้อย่างไร

วิธีการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) นำมาจกแนวคิดการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจากปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเป็นระบบ กระบวนการในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล (In-depth Interview) โดยใช้คำถามอย่างไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด (Participant Observation)

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาเป็นการสุ่มตัวอย่างซึ่งประกอบด้วยกลุ่มประชากรดังต่อไปนี้

- 1) ผู้นำชุมชนบ้านเก็ด ผู้นำฝ่ายสงฆ์อันประกอบด้วย พระราชวรมนี รองเจ้าคณะภาค 6 เจ้าอาวาสวัดภูเก็ด และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะ (Templestay) ปราชญ์ชุมชนบ้านเก็ด ชาวชุมชนบ้านเก็ด หมู่ 2 ตำบลวรรณคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน
- 2) ผู้บริหารส่วนราชการซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทั้งใน ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ประกอบไปด้วย วัฒนธรรมจังหวัดน่าน ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดน่าน นายอำเภอปัว ปลัดเทศบาลเมืองปัว ผู้อำนวยการวิทยาลัยการอาชีพปัว
- 3) ภาคเอกชนและภาคส่วนอื่นๆ เช่น ผู้ประกอบการโรงแรม ที่พัก ผู้ประกอบการร้านอาหารและเครื่องดื่ม ผู้ประกอบการด้านการขนส่ง เป็นต้น

การวิเคราะห์ข้อมูล คือเมื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Descriptive Research) ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยในส่วนหนึ่งของเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์นั้น ได้มาจากการวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น แนวคิดทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน แนวคิดคุณสมบัติของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) แนวคิดหลักการและองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน การบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

กรอบการศึกษา ผู้วิจัยทำการศึกษาตามหลักองค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) มีองค์ประกอบสามด้านคือ ด้านศักยภาพชุมชน ด้านการบริหารจัดการ และด้านการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ

ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาโรงแรมธรรมะ (Templestay) ของวัดภูเก็ด ตำบลวรรณคร อำเภอปัว จังหวัดน่านและชุมชนรอบวัด สามารถสรุปผลการศึกษาโดยมีประเด็นดังต่อไปนี้

จากการศึกษาสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดภูเก็ด โรงแรมธรรมะ และชุมชนรอบวัด ผลการศึกษาพบว่า

1. สภาพทั่วไปของวัดภูเก็ดและชุมชนโดยรอบวัดภูเก็ด

จากสภาพทั่วไปของวัดภูเก็ดและชุมชนโดยรอบวัดภูเก็ดพบว่า มีปัจจัยทั้งทางด้านทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital) และทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ที่มีความเหมาะสมใน

การส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมีจุดเด่นที่หลากหลาย ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงวิถีชีวิตของชาวชุมชนไทลื้อที่เป็นชาวชุมชนโดยรอบวัดภูเก็ด บ่งบอกถึงความพร้อมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยชุมชนของวัดภูเก็ดนั้นสามารถจำแนกประเภทความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ ดังนี้

1) ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ ที่เป็นที่มาของรายได้ท้องถิ่นเกิดการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชน เกิดการสร้างงานให้แก่ชุมชน เช่น การทอผ้าในครัวเรือนเพื่อจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว การขายอาหารให้แก่นักท่องเที่ยว เป็นผลให้ผู้ค้าขายอยู่ในชุมชนมีงานทำในชุมชนของตน โดยที่ส่วนหนึ่งของประชากรในชุมชนไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปหางานทำในต่างถิ่น ส่งผลให้เกิดความอบอุ่นและความสัมพันธ์อันดีในครอบครัว เป็นที่มาของรายได้ในธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจการคมนาคมขนส่ง การโดยสารเครื่องบิน การให้บริการรถเช่า รวมถึงการเป็นแหล่งรายได้ให้แก่ภาครัฐในการจัดเก็บภาษีจากการท่องเที่ยว เช่น จากธุรกิจท่องเที่ยว ธุรกิจการคมนาคมขนส่งต่างๆ เป็นต้น

2) ความสำคัญด้านสังคม การท่องเที่ยวโดยชุมชนส่งผลให้เกิดการมีรายได้เพิ่มขึ้นทำให้ชาวชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่งผลให้มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น ช่วยให้ชาวชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของตนเองที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เกิดการหวงแหนและเกิดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม

3) ความสำคัญด้านวัฒนธรรม ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของชาวชุมชนวัดภูเก็ด บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาบรรพบุรุษผ่านประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงลักษณะสถาปัตยกรรมอันงดงาม ซึ่งสามารถถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนได้เป็นอย่างดี

4) ความสำคัญทางด้านจิตใจ การดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาเยี่ยมชมวัดภูเก็ดและชุมชนโดยรอบวัด ช่วยลดความตึงเครียดจากการได้สัมผัสกับธรรมชาติที่สวยงามรวมถึงประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเกิดความสงบทางใจในการได้สัมผัสและใกล้ชิดกับศาสนามากขึ้น เช่น การร่วมกิจกรรมของทางวัดในการสวดมนต์ ไหว้พระ นั่งสมาธิ เป็นต้น

5) ความสำคัญด้านสิ่งแวดล้อม เกิดกระแสความภาคภูมิใจในทรัพยากรการท่องเที่ยวของชาวชุมชนทั้งด้านธรรมชาติและศิลปวัฒนธรรม ก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ไม่เสื่อมสลายหรือถูกทำลายจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่เป็นการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติ เกิดจิตสำนึกทั้งจากคนในชุมชนและนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ทั้งนี้จากกรอบการศึกษาของเดวิด เพนเบลล์ที่ได้เสนอคุณสมบัติของการท่องเที่ยวชุมชนไว้ดังนี้

1. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลกำไรตอบแทนมายังครอบครัวของสมาชิกในชุมชน ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าบรรยากาศท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเกิด เริ่มเปิดตัวสู่สังคมภายนอกอย่างเป็นทางการ จากการเกิดขึ้นของโรงแรมธรรมชาติและการที่นักท่องเที่ยวหลั่งไหลมาเยี่ยมชมวัดภูเก็ท ทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเที่ยวชมและถ่ายรูปวิวทิวทัศน์ในชุมชนบ้านเกิดซึ่งก็ทำให้ชุมชนบ้านเกิดมีโอกาสได้นำเสนอสินค้าชุมชน เช่น ผ้าทอไทลื้อ ขนมจากท้องถิ่น คือ กะละแมไทลื้อ ที่เป็นสูตรดั้งเดิม และผลิตผลทางการเกษตร ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านเกิดมีรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ชุมชนและสินค้าทางการเกษตร รวมถึงรายได้จากการเป็นอาสาสมัครบริการดูแลห้องพักและสถานที่ให้กำบังวัดภูเก็ทและโรงแรมธรรมชาติ ซึ่งได้รับผลกำไรตอบแทนมายังสมาชิกในชุมชนบ้านเกิดได้เป็นอย่างดี

2. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้ประโยชน์อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสาธารณูปโภค และการยกระดับความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน “เพื่อสมาชิกในชุมชน” แต่ไม่ใช่ “เพื่อนักท่องเที่ยว” เพียงอย่างเดียว เช่น ด้านกายภาพ เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวมากขึ้นส่งผลให้ระบบการคมนาคมขนส่งได้รับการปรับปรุงให้มีคุณภาพมาตรฐานที่ดีขึ้น โดยเฉพาะถนนทางเข้าหมู่บ้าน ระบบไฟฟ้าส่องสว่างมีครอบคลุมทั้งชุมชน ระบบน้ำประปาชุมชนที่ได้มาตรฐาน โดยภาครัฐได้เข้ามาพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ตลอดจนการส่งเสริมการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมและหัตถกรรมให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่สูงขึ้น เมื่อเกิดการท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้นส่งผลให้ชาวชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ระบบสาธารณูปโภค การคมนาคมที่สะดวกยิ่งขึ้น ความปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอันเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ทำให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวชุมชนบ้านเกิดให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

3. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดความตึงเครียดด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน อันเนื่องมาจากความพยายามนำความทันสมัยแบบตะวันตก (westernization) เข้ามาสู่ชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว พร้อมกับดึงสำนึกร่วมของคนในชุมชนออกไปด้วยการกลืนสมาชิกในชุมชนให้อยู่กับความทันสมัยดังกล่าว อันจะนำมาซึ่งปัญหาสังคมและวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นตามมาอีกเป็นจำนวนมาก การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านเกิดและวัดภูเก็ทได้มีการจัดการขึ้นบนพื้นฐานของสิ่งที่มีอยู่ คือ ความดั้งเดิมของวิถีชีวิตชนบทชาวไทลื้อ ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบสัมมาอาชีพ วัฒนธรรมและศาสนาซึ่งก็เป็นวัตถุประสงค์หลักของการนำเสนอการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว รวมถึงเป็นความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว โดยชาวชุมชนยังคงไว้

ซึ่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม รวมถึงความเรียบง่ายของวิถีชีวิตความเป็นชุมชนชาวไทลื้อ ซึ่งก็ไม่ได้สร้างความยากลำบากให้ชาวชุมชนบ้านเก็ด ในการที่จะต้องปรับเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่แต่อย่างใด รวมถึงการการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและสามารถสืบทอดไปยังลูกหลานได้เป็นอย่างดี เช่น การทอผ้าไทลื้อ พิธีการแฮกนา (แรกนาขวัญ) ไตลื้อและพิธีการสืบทอดเพื่อบอกกล่าวแม่พระธรณีเจ้าที่เจ้าทาง (หรือพระแม่โพสพ) เป็นต้น

4. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกในการเคารพและรักษาสิ่งแวดล้อม สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว ซึ่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวชุมชนเน้นการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม โดยไม่มีการใช้สารเคมีหรือใช้เท่าที่จำเป็นโดยไม่ส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำ ชาวชุมชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยมีการรณรงค์ให้ชาวชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ส่วนในด้านสังคมและวัฒนธรรม ชาวชุมชนบ้านเก็ดมีรูปแบบในการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างชัดเจนมาก เช่น การประกอบพิธีสู่ขวัญในช่วงปีใหม่ไทยหรือสงกรานต์ โดยเป็นกุศโลบายเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลานที่กลับมาเยี่ยมบิดามารดาในวันปีใหม่ และเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ผู้ที่เจ็บป่วย ทำให้เกิดความรักความสามัคคีและเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม นอกจากนี้ในด้านสังคม ชาวชุมชนบ้านเก็ดมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ที่ยังคงความเรียบง่ายตามแบบไทลื้อและยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษได้อย่างเข้มแข็ง

5. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ ทั้งในระดับนานาชาติ นานาภูมิภาค ที่ล้วนอยู่ภายใต้ขนานวัฒนธรรม โดยนัยนี้การท่องเที่ยวชุมชนต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สอนให้นักท่องเที่ยวเคารพในความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม และไม่มองว่าใคร “เจริญกว่า” และใคร “ด้อยกว่า” ซึ่งที่ผ่านมานักท่องเที่ยวที่เข้ามาทั้งชาวไทยและต่างชาติต่างมีความเข้าใจและเคารพในวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ มีคุณค่าในการร่วมกันอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไปสู่ความเป็นมรดกสากล จากการที่ทางวัดได้มีระเบียบในการเข้ามาพักที่โรงแรมธรรมะซึ่งอยู่ในบริเวณวัดภูเก็ดและเป็นศาสนสถานทางพุทธศาสนา จึงมีระเบียบข้อห้าม เช่น การไม่ดื่มสุรา เสพของมีนเมา การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และต้องปฏิบัติด้วยความสงบและสำรวม โดยที่ผ่านมานักท่องเที่ยวได้เข้าใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในชุมชนบ้านเก็ดก็ให้ความสนใจในศิลปวัฒนธรรม ประเพณี โดยไม่ถือเป็นเรื่องลำสมัย แต่กลับมองเห็นคุณค่าและยังจะมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์และสืบสานต่อไป

2. สภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัดภูเก็ด โรงแรมธรรมะ และชุมชนรอบวัด

จากผลการศึกษาด้านสภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยว โรงแรมธรรมะและชุมชนโดยรอบพบว่า ในด้านการบริหารงานบุคคล ขั้นตอนการตัดสินใจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เนื่องจากผู้นำสูงสุด คือ พระครูสุทินนันทธรรม เจ้าอาวาสวัดภูเก็ท และประธานที่ปรึกษาของท่านพระราชวรมนี รองเจ้าคณะภาค 6 ซึ่งการบังคับบัญชาสั่งการไม่ได้เป็นไปในลักษณะแบบผู้บังคับบัญชาสั่งผู้ใต้บังคับบัญชา (Top down) หรือแบบแนวดิ่ง แต่จะเป็นไปลักษณะการประสานความร่วมมือ คือมีการขอคำปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือเป็นขอความร่วมมือ การบังคับบัญชาสั่งการจึงเป็นในลักษณะตามแนวนอน (Horizontal) คือเป็นแบบร่วมคิดร่วมทำเอื้อเพื่อเอื้อแก่ เน้นหลักความเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่สิ่งที่ทำให้การบังคับบัญชาสั่งการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ชาวบ้านหรือผู้ถูกสั่งการมีความเคารพรักและศรัทธา ตลอดจนไว้วางใจต่อตัวผู้นำสูงสุดของการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะและวัดภูเก็ท ทำให้การตัดสินใจในการบริหารจัดการเป็นไปด้วยความมีเอกภาพและเกิดความคล่องตัวเป็นอย่างยิ่ง

ด้านงบประมาณ ผลการศึกษาพบว่า เงินทุนในการก่อสร้างอาคารและจัดซื้อที่ดินส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนโดยผู้มีจิตศรัทธาบริจาค รวมถึงการจัดซื้อที่ดิน ส่วนเงินทุนที่ใช้ในการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะนั้นมาจากเงินบริจาคเป็นค่าใช้จ่ายในการเข้าพักและค่าใช้จ่ายการฝึกอบรมปฏิบัติธรรม เงินจากตู้บริจาคของทางวัดรวมถึงเงินจากการให้เช่าบูชาวัตถุมงคล ซึ่งก็นำเงินที่ได้ทั้งหมดมาจัดทำบัญชีโดยจำแนกเป็นสามประเภทคือ 1. เงินรายได้ของโรงแรมธรรมะ 2. เงินจากตู้บริจาคของทางวัด 3. เงินจากการจำหน่ายวัตถุมงคล และจะนำเงินที่ได้ทั้งหมดไปฝากในบัญชีธนาคาร และจะมีการเบิกจ่ายมาเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ดูแลห้องพัก ซึ่งจากข้อมูลพบว่าค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคของวัดภูเก็ทและโรงแรมธรรมะไม่ได้มีการแยกมิเตอร์น้ำประปาและมิเตอร์ไฟฟ้าออกจากกันจะใช้วิธีการจ่ายรวมกันทั้งวัดซึ่งอาจจะทำให้การคิดค่าใช้จ่ายไม่เป็นระบบเท่าที่ควร

3. ศักยภาพของชุมชนบ้านเก็ทและวัดภูเก็ท

ศักยภาพด้านทุนมนุษย์

- โครงสร้างประชากร

ชาวชุมชนบ้านเก็ทส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อ ที่ยังคงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงทรัพยากรทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตดั้งเดิมจากบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี มีความรักสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามแบบสังคมชนบท ชาวบ้านเก็ทนับถือพุทธศาสนาทำให้เกิดความผูกพันระหว่างชุมชนและวัดเป็นอย่างมาก ในส่วนของความสามารถของชาวชุมชน มีความสามารถในการทอผ้าไทลื้อที่สวยงามเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นของชุมชนไทลื้อ รวมถึงการเพาะปลูกพืชแบบผสมผสานที่ยังคงไว้ซึ่งการเพาะปลูกแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ในบริเวณโรงแรมธรรมะ

- การประกอบอาชีพ

ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป จำนวน 161 คน คิดเป็นร้อยละ 25.80 % รองลงมาเป็นอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ และทำสวน จำนวน 140 คน คิดเป็นร้อยละ 22.43 % นอกจากนั้น ในชุมชนแห่งนี้ยังมีผู้ประกอบอาชีพค้าขาย รับราชการ ผู้ที่ทำการเกษตรซึ่งจะใช้เวลาว่างจากฤดูเพาะปลูกมาทำการทอผ้าและทำอาชีพเสริมอื่นๆ ซึ่งผลจากการที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชมวัดภูเก็ดทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีรายได้เสริม เช่น จากการประกอบอาชีพค้าขายสินค้าต่างๆ อาหาร เครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์ชุมชนให้นักท่องเที่ยว โดยชาวชุมชนบ้านเก็ดมีความชำนาญพิเศษในด้านงานหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อ การเพาะปลูกแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่น่าสนใจในการศึกษาเรียนรู้

- สถานภาพทางการศึกษา

ชาวชุมชนส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษา โดยเด็กในชุมชนได้รับการศึกษาตามเกณฑ์ของรัฐที่เหมาะสม และส่วนใหญ่จะไปเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาในตัวเมืองและจังหวัดใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งเมื่อจบการศึกษาส่วนใหญ่ก็จะประกอบอาชีพเป็นพนักงานบริษัทเอกชน หรือรับราชการอยู่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่

ศักยภาพด้านทุนทางความหลากหลายทางชีวภาพ

ชุมชนบ้านเก็ดและพื้นที่โดยรอบวัดภูเก็ดมีทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงามและมีความอุดมสมบูรณ์ ภูมิอากาศที่เย็นสบายเหมาะแก่การท่องเที่ยว มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งทรัพยากรป่าไม้ ภูเขา น้ำตก แม่น้ำ ลำธาร เช่น น้ำตกศิลาเพชร วังศิลาแลง ที่เกิดจากการแยกตัวของชั้นหินบนพื้นดิน จนทำให้เกิดลำธารไหลผ่านร่องหินบนภูเขาเกิดเป็นน้ำตกที่สวยงาม จนได้รับสมญานามว่า “แกรนด์แคนยอนเมืองปัว” บริเวณพื้นที่ราบเชิงภูเขาด้านล่างของวัดมีลำธารสายเล็กๆ ซึ่งแยกมาจากแม่น้ำกุนไหลผ่านบริเวณพื้นที่ราบใกล้บริเวณวัด เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการเพาะปลูกของชาวชุมชน โดยบริเวณวัดสามารถมองเห็นทิวทัศน์อันสวยงามทั้งยามเช้าและยามเย็นของอุทยานแห่งชาติดอยภูคาที่แวดล้อมด้วยพืชพรรณนานาชนิดได้อย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นเสน่ห์ที่สำคัญในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมและสัมผัสบรรยากาศที่สงบ สวยงาม นับว่าเหมาะแก่การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง

ศักยภาพด้านทุนทางวัฒนธรรม

ชาวชุมชนบ้านเก็ดส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น เครื่องแต่งกายที่มีความสวยงาม มีลักษณะการทอผ้าที่โดดเด่นและสวยงาม อาหารการกินที่สืบทอดมาจากชาวไทลื้อ เช่น ถั่วเน่า รด่วน จิ้นล้า (ลาบ) น้ำพริกปู แกงอ่อม ส้มหนัง แกงหน่อไม้ หลามบอน ซึ่งอาหารไทลื้อจะมีความคล้ายคลึงกับอาหารทางภาคเหนือของไทย ในส่วนของศิลปวัฒนธรรมและ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ได้มีการสืบทอดและรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี เช่น การฟ้อนรำ การทำพิธีแรกนา พิธีสืบชะตา พิธีสู่ขวัญ การทอผ้า เป็นต้น รวมถึงการอนุรักษ์โบราณสถานแบบไทลื้อ โบราณวัตถุต่างๆ ที่บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาและเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

4. ด้านการมีส่วนร่วม

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวัดภูเก็ดและชุมชนบ้านเก็ด ได้เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการต่างๆ ดังนี้

การมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและให้ข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะต่างๆ ผ่านการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการเป็นที่ปรึกษาให้แก่โครงการ ด้วยการประชุมทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกันระหว่างผู้นำศาสนาและชาวชุมชนในการร่วมกันกำหนดลักษณะรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ มีการให้ชาวชุมชนร่วมกำหนดกระบวนการในการเรียนรู้และกำหนดแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโรงแรมธรรมะ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นในรูปแบบของคณะกรรมการที่ปรึกษาวัดในการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะ

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานโดยการมาเป็นอาสาสมัครชุมชนในการทำสะอาด ดูแลรักษาความสะอาดของโรงแรมธรรมะและพื้นที่บริเวณวัด โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือนตามความเหมาะสม รวมถึงการให้ผู้นำชุมชนและชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษา แนะนำ การบริหารจัดการโรงแรมธรรมะให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และการส่งเสริมให้ชาวชุมชนนำผ้าทอของตนมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมวัด

การมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบ ชุมชนมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือนให้แก่ผู้มาช่วยงานของโรงแรมธรรมะ โดยชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบด้านการต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรี ส่งผลถึงภาพลักษณ์ที่ดีและสร้างการบริการที่ประทับใจแก่นักท่องเที่ยว การร่วมรักษาสีงแวดล้อมและทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน รวมถึงโบราณสถานโบราณวัตถุให้คงอยู่ได้อย่างยาวนาน

การจัดการท่องเที่ยวของวัดภูเก็ดและชุมชนบ้านเก็ด เป็นการมีส่วนร่วมโดยชุมชนอย่างแท้จริง โดยมีลักษณะดังนี้

พื้นฐานของการมีส่วนร่วม มาจากการสร้างความร่วมมือของผู้นำศาสนาและชาวชุมชนในการร่วมกันพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวมากขึ้น เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการจัดการท่องเที่ยวต่อไป

รูปแบบของการเข้าร่วม เป็นการเข้าร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยว โดยสมาชิกส่วนหนึ่งของชุมชน เช่น การมาเป็นอาสาสมัครในการทำความสะอาดโรงแรมธรรมะโดยได้รับค่าตอบแทนเป็นรายเดือน การเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาโรงแรมธรรมะ นอกจากนี้ คนในชุมชนยังมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มทอผ้าไทลื้อเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

ระยะเวลาในการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะของชาวชุมชนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยคณะกรรมการที่ปรึกษามีการประชุมกันทุกเดือน เพื่อรับทราบผลการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรคในด้านการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะและการท่องเที่ยวของวัดภูเก็ต และจะมีการประชุมด่วนหากพบปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการ เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการแก้ไขต่อไป

5. ปัญหา อุปสรรค และผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

- 1) คณะกรรมการที่ปรึกษาที่มาจากผู้นำชุมชนและประชาชนในชุมชนซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการเลือกมาจากผู้นำหรือผู้มีบทบาทสำคัญของชุมชน ควรเป็นบุคคลที่มาจากชาวบ้านทั่วไปมาเป็นองค์ประกอบของคณะกรรมการด้วย
- 2) การมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐยังเป็นการเข้ามาส่งเสริมในลักษณะที่ไม่มีความต่อเนื่องในการส่งเสริม โดยอาจเข้ามาเป็นบางครั้งตามงบประมาณที่ได้รับการจัดสรร
- 3) การบริหารจัดการรายรับ – รายจ่าย ของโรงแรมธรรมะที่ผู้รับผิดชอบ คือ ผู้จัดการโรงแรมและเจ้าอาวาสเท่านั้น
- 4) บางภาคส่วนอาจไม่เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโรงแรมธรรมะ และอาจมองไปว่าเป็นการดำเนินการในเชิงพาณิชย์ได้
- 5) ยังขาดการส่งเสริมให้มีกิจกรรมต่างๆ อันจะนำไปสู่การเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประเพณีของชาวชุมชนบ้านเก็ตได้อย่างชัดเจน

สรุปผลการศึกษา

1. สภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การศึกษาเรื่องการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา : โรงแรมธรรมะ (Templestay) ของวัดภูเก็ต ตำบลวรรณคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน และชุมชนรอบวัด เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนของโรงแรมธรรมะ มีความสอดคล้องกับหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – based tourism) ทั้งด้านชาวชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ การเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ โดยทุกคนมีจิตสำนึกร่วมกันและตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ และมีความภาคภูมิใจในทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นและสืบทอดไปยังรุ่นลูกรุ่นหลานได้เป็นอย่างดี เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนในท้องถิ่น และมีการกระจายรายได้ไปสู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

วิธีการบริหารจัดการท่องเที่ยวของโรงแรมธรรมะ วัดภูเก็ต เป็นการบริหารจัดการโดยผู้นำทางศาสนา ผู้นำท้องถิ่น และชาวชุมชน ในรูปแบบที่ปรึกษาโครงการ เป็นการบริหารงานแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Management) มีลักษณะแบ่งงานเป็นแบบร่วมคิดร่วมทำ เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เน้นหลักความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยมีการจ้างชาวชุมชนมาเป็นอาสาสมัครในการดูแลความสะอาดของโรงแรมธรรมะ โดยสิ่งที่ทำให้การบังคับบัญชาสั่งการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ชาวบ้านหรือผู้ถูกสั่งมีความเคารพรักและศรัทธา ตลอดจนไว้วางใจต่อตัวผู้นำสูงสุดของการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะและวัดภูเก็ต ทำให้การตัดสินใจในการบริหารจัดการเป็นไปด้วยความมีเอกภาพและเกิดความคล่องตัวเกิดความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน และมีการกระจายรายได้ให้แก่ชาวชุมชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโรงแรมธรรมะอย่างเป็นธรรม

ข้อดีการบริหารจัดการของโรงแรมธรรมะ

1) เป็นการบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Management) ซึ่งช่วยสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชาวชุมชนก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ เช่น เกิดการสร้างงาน เกิดการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว สร้างรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้แก่ประชาชนในชุมชน ผลประโยชน์ทางด้านสังคม เช่น การพัฒนาระบบการคมนาคมขนส่ง ระบบสาธารณสุขที่ได้รับการพัฒนา ประชาชนในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ ภาคภูมิใจในสมบัติทางธรรมชาติและประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

2) การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท่องเที่ยวของวัดและชาวชุมชนส่งผลให้ชาวชุมชนเกิดความรักสามัคคี มีความรู้สึกผูกพันกันในกลุ่ม และตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวในชุมชนของตน และเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตนและพร้อมที่จะถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้แก่ลูกหลานรวมถึงนักท่องเที่ยวต่อไป

3) โรงแรมธรรมะไม่ได้มีวัตถุประสงค์ในการมุ่งหากำไรจากการท่องเที่ยว แต่มีวัตถุประสงค์หลักในการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนได้รับการพักผ่อนหย่อนใจทั้งทางร่างกายและจิตใจ และให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสความสงบทางจิตใจจากการเข้าร่วมกิจกรรมในการปฏิบัติธรรม สวดมนต์ ไหว้พระ เป็นต้น

2 ศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

วัดภูเก็ตและชุมชนบ้านเก็ตมีความพร้อมทั้งทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรป่าไม้ ภูเขา น้ำตก แม่น้ำลำธาร และทรัพยากรท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น หัตถกรรมการทอผ้า ด้านผู้นำชุมชนก็มีผู้นำทางศาสนาได้แก่ พระครูสุทินนันทธรรม เจ้าอาวาสวัดภูเก็ต และพระราชวรมนี (พล อาภากร) รองเจ้าคณะภาค 6 ที่เป็นบุคคลสำคัญในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาขึ้นในพื้นที่ชุมชนบ้านเก็ต รวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น ในส่วนของชาวชุมชนซึ่งส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีการดำเนินชีวิตผูกพันอยู่กับวัด รวมถึงการมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีและใฝ่งานการกุศลอยู่เป็นนิจ โดยเห็นได้จากจำนวนชาวชุมชนที่เข้าวัดเพื่อบริจาคทาน รักษาศีล และปฏิบัติธรรม ซึ่งเมื่อคนในสังคมเป็นคนดีก็จะทำให้การท่องเที่ยวมีความสะดวก ปลอดภัย รวมถึงการสร้างความปลอดภัยให้นักท่องเที่ยว

ข้อดีของศักยภาพการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1) ชุมชนโดยรอบวัดภูเก็ตมีทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวต่างๆ ที่มีความพร้อมเหมาะสมแก่การส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว

2) ชาวชุมชนมีความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง ความภาคภูมิใจในความอุดมสมบูรณ์และความสวยงามทางธรรมชาติของชุมชน และมีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

3) ผู้นำทางศาสนาและผู้นำชุมชนมีวิสัยทัศน์ในการส่งเสริมและร่วมกันพัฒนาชุมชนโดยการจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการสนับสนุนให้ชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและบริหารจัดการโรงแรมธรรมะ

3 การมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

การจัดการท่องเที่ยวของวัดภูเก็ดและชุมชนบ้านเก็ดเกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน และชาวชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมจากหน่วยงานภาครัฐ โดยชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและเสนอความคิดเห็นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การเป็นเจ้าบ้านที่ดีในการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดีงาม ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและให้ข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะต่างๆ ผ่านการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการเป็นที่ปรึกษาให้แก่โครงการ

ข้อดีของการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

- 1) ทุกภาคส่วนตระหนักถึงความสำคัญและเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนอันจะนำมาซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม
- 2) ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวร่วมกัน เช่น ผู้สูงอายุมีกิจกรรมการทอผ้าไทลื้อ ทำให้ได้พบปะพูดคุยกับผู้คนรวมทั้งนักท่องเที่ยวมากมายหลากหลายตา ส่งผลให้ผู้สูงอายุรู้สึกมีคุณค่าและได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีการพบปะพูดคุยกันในเรื่องการดำเนินการต่างๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างความสัมพันธ์อันดีให้กับคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

- 1) ควรมีการเปลี่ยนวาระการดำรงตำแหน่งของคณะกรรมการที่ปรึกษาที่มาจากผู้นำชุมชนและประชาชนในชุมชนด้วยตนเอง เพื่อสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในการเป็นเจ้าของและมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน รวมถึงเพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการบริหารจัดการและประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้คำปรึกษาแนะนำเพื่อให้เกิดความคิดเห็นที่หลากหลายสามารถนำไปพัฒนาให้การท่องเที่ยวโรงแรมธรรมชาติและชุมชนโดยรอบเกิดการพัฒนายั่งยืนต่อไป
- 2) ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชนของชุมชนบ้านเก็ด โดยมีองค์ประกอบจากตัวแทนส่วนราชการเข้ามามีส่วนร่วมเป็นกรรมการ เพื่อให้คำปรึกษาและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

3) ส่งเสริมให้นักเรียนในชุมชนเป็น “มัคคุเทศก์น้อย” เพื่อนำชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ในชุมชน เป็นการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้แก่เด็กในชุมชน และมีเวทีในการแสดงออก สร้างให้เด็กกล้าคิดกล้าแสดงออกในทางที่สร้างสรรค์

4) ภาครัฐควรส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งระบบ (Inclusive Tourism) โดยเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากคนในท้องถิ่นให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง เพื่อช่วยกระจายรายได้ ลดความเหลื่อมล้ำ และเป็นการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ชาวชุมชนอย่างยั่งยืน

5) ควรสร้างความแตกต่างด้านการท่องเที่ยวจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมและลานการแสดง “กาดชุมชนชาวไทลื้อ” เพื่อสร้างเอกลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชน

6) ควรมีการจัดทำ “คู่มือแนะนำเที่ยววัดภูเก็ด โรงแรมธรรมะ และชุมชนบ้านเก็ด” เพื่อบอกเล่าประวัติความเป็นมาของชุมชนไทลื้อ รวมถึงศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ทราบประวัติความเป็นมา และเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

บทสรุป

“การท่องเที่ยว (Tourism)” นับเป็นปัจจัยที่สำคัญในการส่งเสริมระบบเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการจ้างงานภายในประเทศ การสร้างรายได้จากการจัดเก็บภาษีด้านการท่องเที่ยวให้แก่รัฐ รวมถึงการลงทุนด้านต่างๆ ให้แก่ประเทศ โดยเฉพาะการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – based tourism) กรณีศึกษาของโรงแรมธรรมะ (Templestay) ของวัดภูเก็ดและชุมชนรอบวัด ซึ่งจากการศึกษาวิจัยพบว่า การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโรงแรมธรรมะ (Temple stay) วัดภูเก็ดและชุมชนรอบวัด เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community – based Tourism) ซึ่งส่งผลให้ชาวชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง ก่อให้เกิดรายได้ให้แก่ชาวชุมชน ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชุมชน ทั้งด้านระบบสาธารณสุข ภูมิปัญญา การคมนาคมระบบการคมนาคมขนส่งที่ได้รับการปรับปรุงให้มีคุณภาพมาตรฐานที่ดีขึ้น ชาวชุมชนมีความผูกพันกับชุมชน มีความรักสามัคคี เกิดความรู้สึกรักภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมตลอดจนวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และพร้อมที่จะถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้แก่ลูกหลานรวมถึงนักท่องเที่ยว ตลอดจนการกลับคืนสู่ถิ่นฐานดั้งเดิมของคนรุ่นใหม่ซึ่งเข้ามาประกอบอาชีพในเมืองใหญ่ได้กลับมาใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัว ผู้สูงวัยได้มีการรวมตัวกันเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ให้แก่ชุมชน เช่น ผ้าทอไทลื้อเป็นการสร้างรายได้และสร้างงานให้แก่ผู้สูงวัย โดยชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนของตน ทุกคนต่างมีจิตสำนึกร่วมกันและตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว

มีความภาคภูมิใจในทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนชาวไทยลื้อที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น อีกทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนของวัดภูเก็ทและชุมชนรอบวัดยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป ทั้งยังก่อให้เกิดความยั่งยืนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อเกิดการเรียนรู้และเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง ตลอดจนคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน เป็นการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้เข้าถึงกิจกรรมทางศาสนา และนักท่องเที่ยวได้เข้าใจและเห็นคุณค่าของประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน โดยชาวชุมชนยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม รวมถึงความเรียบง่ายของวิถีชีวิตความเป็นชุมชนชาวไทยลื้อ และที่สำคัญชาวชุมชนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขในชุมชนของตนเองสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาวิจัยข้างต้นจะพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน นอกจากจะเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนและขับเคลื่อนด้านเศรษฐกิจ การสร้างรายได้ให้แก่ชาวชุมชนแล้ว ยังช่วยเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมของโบราณสถานต่างๆ ออกไปสู่นานาชาติได้อย่างดี โดยการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องช่วยให้ชาวชุมชนมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และคงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) คือ การพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไปในอนาคต ต้องรู้จักอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างรู้คุณค่าโดยยึดถือประโยชน์ของชุมชนเป็นที่ตั้ง ตลอดจนต้องสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างชุมชนกับทุกภาคส่วนในพื้นที่จึงจะถือได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- ธงชัย สันติวงษ์. (2543). **องค์การและการบริหาร**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจ. (2553). **การท่องเที่ยวชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์.
- มนัส สุวรรณและคณะ. (2545). **เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วรรณนา วงษ์วานิช. (2539). **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิศณุเกื้อ ต่าบลวรรณคร อำเภอบัว จังหวัดน่าน. (2560). **เอกสารประวัติวัดโดยสังเขป**.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2545). **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น: สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไพร่เพช.
- สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอบัว. (2560). **เอกสารข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2559**.
- เสนาะ ตีเยาว์. (2551). **หลักการบริหาร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรทัย กักผล. (2559). **Urbanization**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้าฯ.
- ชิน ศรีสวัสดิ์, และ เกริกไกร แก้วล้วน. (2550). **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้แล้วลาวใต้**. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย.
- A Fennell David. (1999). **Ecotourism. in An introduction**. Routledge.
- A Simon Herbert. (1947). **Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Process in Administrative Organization**. New York: Macmillan.

แนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ:
กรณีศึกษาพื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ
จังหวัดสมุทรปราการ

Development Guidelines for Ecotourism: A Case Study of Klongdarn
Wastewater Treatment Project at Bangbo District in Samutprakarn Province

ณรงค์เดช วงศ์ประเสริฐ¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในการวิจัยได้ทำการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา เพื่อสร้างข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์เชิงนิเวศ ซึ่งกระบวนการศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ อธิบายสภาพการณ์ สภาพพื้นที่ที่เกิดขึ้นจริง และการสัมภาษณ์โดยตรงกับผู้ที่เกี่ยวข้องแบบเจาะลึก เล่าเรื่อง ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น สมาชิกสภาท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชนในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน และภาพถ่ายทางอากาศจากพื้นที่ตั้งโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เพื่อสำรวจรายละเอียดการใช้พื้นที่ของโครงการบำบัดน้ำเสียแล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่พบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ และหากทุกภาคส่วนรวม ร่วมมือกันเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และรูปแบบการพัฒนาพื้นที่บำบัดน้ำเสีย ในการปรับปรุงพื้นที่ให้เป็นประโยชน์กับชุมชน แนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้คือการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนาพื้นที่, แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการเมืองการปกครอง สำหรับนักบริหาร คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

The purpose of this research is to develop guidelines of Klongdarn wastewater treatment project at Bangbo district in Samutprakarn province for ecotourism. The research studied the problems and obstacles in the development in order to provide suggestions for ecological benefits. The research utilized the qualitative method to elucidate the environment and local area by means of in-depth and narrative interviews with the local administrator, members of the local administration, the sub-district headman, the village headman, the community leaders and local people in Klongdarn sub-district; as well as aerial photographs of Klongdarn wastewater treatment project to explore and collect data for developing guidelines. The research determines that most areas still have natural abundance that could be developed to be ecotourism destinations. Therefore, if the community and relevant sections participate in conserving and developing the model of wastewater treatment for the area renovation, it would lead to the possible guidelines to be ecotourism destination for the community benefits.

Keywords: Development Guidelines, Ecotourism, Klongdarn Wastewater Treatment Project

บทนำ

โครงการออกแบบร่วมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ ตำบลคลองदान อำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ หรือที่รู้จักกันในชื่อ “โครงการคลองदान” ที่ถูกยกให้เป็นกรณีศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับ “มหากาพย์” จึงอาจกล่าวได้ว่า คลองदानนั้นมีความสมบูรณ์ทางคอร์ปชั่นที่เกิดจากความเชื่อมโยงในการใช้อำนาจรัฐอย่างเป็นระบบ มีทั้งกลุ่มที่ได้รับประโยชน์และเสียประโยชน์ตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับหมู่บ้าน เริ่มตั้งแต่พรรคการเมือง รัฐมนตรี ข้าราชการระดับสูง ข้าราชการระดับท้องถิ่น บริษัทเอกชนและบุคคลที่เกี่ยวข้องส่วนความเสียหายส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการใช้งบประมาณแผ่นดินตลอดจนถึงวิถีชีวิต การประกอบอาชีพการทำมาหากินของประชาชนและสิ่งแวดล้อมที่ได้รับความเสียหายอย่างทั่วถึง โครงการคลองदानเกิดขึ้นจากโครงการเงินกู้จากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) (วิวัฒน์ชัย อัทธการ, ฉัตรดา จันทรอำไพ, เฉลลา ทิมทอง, 2546, น.10-11) ด้วยวงเงินสูงถึง 23,700 ล้านบาท เรืองดำเนินมาหลายรัฐบาล แต่ในที่สุดโครงการนี้ต้องยุติลงและนำไปสู่การดำเนินคดี นับตั้งแต่เริ่มโครงการมาจนถึงวันนี้เกินกว่า 20 ปี มีการต่อสู้ คัดค้าน ฟ้องร้อง เป็นคดีความ มีผลกระทบต่อหลายฝ่าย รวมทั้งมีบุคคลที่มีชื่อเสียงโดยเฉพาะ “นักการเมือง” ที่เข้าไปพัวพันและถูกตรวจสอบหลายราย บางรายถูกชี้มูลความผิดและถูกตัดสินให้รับโทษฐานทุจริตคอร์รัปชั่น จนทำให้ภาพลักษณ์โครงการดำดิ่งและถูกขนานนามว่าเป็น “มหกรรมโคตรโกงคลองदान”

พื้นที่ตั้งโรงบำบัดน้ำเสียคลองदान ขนาดพื้นที่ 1,903-0-087 ไร่ ตั้งอยู่บนพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลบริเวณหมู่ที่ 11, หมู่ที่ 12, และหมู่ที่ 14 ตำบลคลองदान อำเภอบางป๋อ จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อพิจารณาถึงปัญหาของโครงการบำบัดน้ำเสียคลองदान มีประเด็นพิจารณาอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรกชาวบ้านในพื้นที่ก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสียตำบลคลองदानคัดค้านโครงการนี้อย่างต่อเนื่อง โดยได้ชี้ให้เห็นว่าการปล่อยน้ำเสียที่ผ่านการบำบัดลงบ่อเดิมอากาศและถึงตกตะกอนซึ่งพื้นบ่อเป็นดินธรรมชาติไม่ได้ผลที่ได้อย่างสิ้นเชิงเพราะมีสารโลหะหนักตกค้างไหลซึมผ่านดินธรรมชาติลงสู่ทะเลจำนวนมากจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของกลุ่มน้ำคลองदानและอ่าวไทยเป็นอย่างมาก ประการที่สอง คือ พบการทุจริตมากมาย ประการที่สาม เนื่องจากโครงการบำบัดน้ำเสียคลองदानยังไม่ได้ผ่านการใช้งานและการทดสอบระบบต่าง ๆ มาก่อนจึงจำเป็นต้องใช้เงินงบประมาณมาปรับปรุงโครงการบำบัดน้ำเสียคลองदानเพื่อให้โครงการบำบัดน้ำเสียคลองदानสามารถเปิดดำเนินการได้ จึงทำให้ไม่คุ้มค่ากับงบประมาณที่จะต้องเสียอีกครั้ง จากการประเมินสถานการณ์โครงการบำบัดน้ำเสียนั้น ผู้เขียนมีความเห็นสอดคล้องกับผลการจัดประชุมประชาคมชาวตำบลคลองदानว่า เห็นควรให้ยกเลิกโครงการบำบัดน้ำเสียคลองदानเดิมและให้นำโครงการบำบัดน้ำเสียคลองदानไปใช้ประโยชน์ในด้านอื่น

แทน ซึ่งทำให้ผู้เขียนสนใจศึกษาสภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากพื้นที่ที่รกร้างของโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน พัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่รกร้างและยังขาดองค์ความรู้ในการพัฒนา เช่น ขาดข้อมูลสภาพปัญหาหรืออุปสรรคในการพัฒนาพื้นที่ตามความคิดเห็นของหน่วยงานภาครัฐรวมถึงความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งงานวิจัยนี้มีความต้องการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรค เพื่อหาแนวทางการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะแนวทางวิชาการในการนำพื้นที่ไปใช้ประโยชน์ในอนาคตอีกด้วย

สถานการณ์ป่าชายเลนของจังหวัดสมุทรปราการ

ตำบลคลองด่าน เป็นตำบลเก่าแก่ที่ตั้งขึ้นมากกว่า 100 ปี เดิมเรียกว่า “ตำบลบางเหี้ย” เนื่องจากสภาพพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้น มีสัตว์น้ำและป่าไม้อยู่เป็นจำนวนมากจึงเป็นแหล่งอาศัยของตัวเงินตัวทอง ต่อมาเกิดภาวะสงครามทางทหารจึงได้ตั้งด่านขึ้น และแปรเปลี่ยนเป็นด่านศุลกากร จนภายหลังได้ยกเลิกด่านไป ชาวบ้านจึงเรียกว่า “คลองด่าน” จนถึงปัจจุบัน พื้นที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ติดอ่าวไทย มีพื้นที่ป่าชายเลนและลำคลองธรรมชาติจำนวนมาก โดยมีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 10 กิโลเมตร มีป่าชายเลน จำนวน 12,634.20 ไร่ โดยมีพื้นที่ที่มีสภาพเป็นป่าชายเลน จำนวน 2,635.64 ไร่ ในปัจจุบันพื้นที่ชายฝั่งถูกน้ำทะเลกัดเซาะทำให้ชายฝั่งหายเข้ามาประมาณ 2 กิโลเมตร

กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้เขียนได้ศึกษาแนวคิด เอกสารทางวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ โดยผู้วิจัยได้มีแนวความคิดที่จะพัฒนาพื้นที่รกร้างให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง จะต้องมีการจัดการตามองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและนำผลการวิเคราะห์ไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย จัดทำแผนพัฒนาจัดทำโครงการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ด้านสภาพแวดล้อม ความสามารถและความพร้อมทางด้านพื้นที่การมีศักยภาพของพื้นที่ในการจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเรื่องธรรมชาติ มีจุดเด่น มีทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่ง

สามารถพัฒนาหรือสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว วัฒนธรรมชุมชนมีเอกลักษณ์ วัฒนธรรมการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ด้านรูปแบบการดำเนินการ การประสานงาน ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมในการทำงานของแต่ละหน่วยงานเพื่อให้การดำเนินโครงการสำเร็จลุล่วง ตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

3. ด้านการบริหารจัดการ รูปแบบการดำเนินการที่เหมาะสม หน่วยงานของรัฐในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น รวมทั้งองค์กรที่ไม่ใช่ของรัฐบาล แต่มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวม และสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แรงงาน ความรู้ ตามอำนาจของผู้คนในท้องถิ่นได้

4. ด้านการสนับสนุนทางการเมือง การผลักดันให้โครงการขับเคลื่อนจากหน่วยงานภาครัฐและส่วนราชการอื่น ๆ วิเคราะห์ประเมินผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และประเมินว่าผลประโยชน์นั้นจะมีผลต่อโครงการที่จะจัดอย่างไร

จึงสามารถกำหนดกรอบแนวความคิดที่ใช้ในการศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษา พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากพื้นที่รกร้างของโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน

2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาพื้นที่รกร้างของโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. เพื่อสร้างข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์เชิงนิเวศจากพื้นที่รกร้างของโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เพื่อให้ทราบถึงแนวทางในการพัฒนาและสามารถทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากพื้นที่รกร้างของโครงการบำบัดน้ำเสียได้สำเร็จ สามารถสรุปผลการศึกษาและการวิเคราะห์ผลการศึกษานำเสนอทั้งหมด 4 ประเด็นดังนี้

1. สภาพแวดล้อม จากผลการศึกษาสภาพแวดล้อมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ในด้านพื้นที่นั้นเกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ความโดดเด่นที่สำคัญในพื้นที่ของบำบัดน้ำเสียคลองด่าน มีพื้นที่ขนาดกว้าง 1,903 ไร่โดยประมาณ การที่พื้นที่ของบำบัดน้ำเสียคลองด่านมีความเหมาะสมที่จะดำเนินการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้นั้นเพราะมีความพร้อมทางด้านกายภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติรวมทั้งพื้นที่ดังกล่าวมีการดำเนินการแล้วปล่อยทิ้งไปโดยไม่เกิดประโยชน์ควรนำไปทำประโยชน์อย่างอื่นเพื่อเป็นการพัฒนาทั้งแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาสภาพเศรษฐกิจของคนในชุมชน ซึ่งชุมชนในพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกร

และการทำประมงโดยใช้เรือเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพหาจับสัตว์น้ำ เมื่อมีโครงการจัดตั้งบ่อบำบัดน้ำเสียขึ้นมาจะทำให้ระบบนิเวศเสียไปและเกิดการตกค้างของสารพิษที่สำคัญยังเป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่ยังหลงเหลืออยู่เป็นแหล่งสุดท้ายของจังหวัดสมุทรปราการอีกด้วย

อย่างไรก็ดีนอกจากเหตุผลข้างต้นแล้ว ยังพบว่าโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านมีพื้นที่ทั้งหมด 1,903 ไร่ แต่ใช้พื้นที่ในการก่อสร้างเพียง 398 ไร่เท่านั้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่ายังคงเหลือพื้นที่เป็นป่าสีเขียวถึง 1,505 ไร่ (โปรแกรมคำนวณตรวจวัดด้วยภาพถ่ายทางอากาศเมื่อ วันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ.2559) จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ รวมทั้งพื้นที่ดังกล่าวมีการถูกปล่อยทิ้งโดยไม่เกิดประโยชน์ ซึ่งมีความโดดเด่นในเรื่องของความสะดวกสบายในการเดินทาง เพราะพื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสียนั้นห่างจากกรุงเทพมหานครไม่มากนัก ใช้เวลาเที่ยวภายในหนึ่งวันได้เหมาะสำหรับคนที่มีเวลาน้อยแต่ต้องการใช้เวลาในวันหยุดเพื่อมารับอากาศบริสุทธิ์ และเป็นเส้นทางการเดินทางของหลวงพ่อบานในอดีตอีกด้วย ทั้งนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง เช่น ช้างสามเศียร ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง สถานที่ตากอากาศบางปู ฟาร์มจระเข้สมุทรปราการ เมืองโบราณ มีอาหารทะเลอร่อย และมีของฝากซึ่งเป็นของดีของพื้นที่ เช่น ปลาสดบางบ่อ รวมทั้งของที่ระลึกหลากหลายประเภทที่มีคุณภาพดีและจำหน่ายในราคาถูก เช่น อาหารทะเลสดและแห้ง ผักผลไม้ สินค้าแปรรูป ฯลฯ ชาวบ้านในพื้นที่ยังอนุรักษ์ความเป็นไทย ยิ้มง่าย มีอัธยาศัยดี มีความโอบอ้อมอารีและมอบความเป็นมิตรให้คนรอบข้าง จึงเป็นเสน่ห์ในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวอีก ซึ่งสรุปได้ดังนี้

จุดแข็ง ชุมชนคลองด่านเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก มีลักษณะเด่นในด้านกายภาพเฉพาะของพื้นที่ คือ การเป็นเมืองสามน้ำที่มีทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม น้ำกร่อย และมีระบบการขึ้นลงของน้ำทะเลทำให้แม่น้ำลำคลองมีสภาพดี เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งทางด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีวิถีชีวิตเกี่ยวกับสายน้ำ อีกทั้งยังสามารถรักษาเอกลักษณ์วิถีชีวิตไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ มีอาชีพออกเรือไปจับสัตว์น้ำ การพักผ่อน ทำให้ผู้มาเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตประกอบอาชีพประมงในลำคลองของประชาชนในพื้นที่ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากนักและเส้นทางการท่องเที่ยวสะดวกสามารถเดินทางไปได้ภายใน 1 วัน สามารถเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวได้หลากหลาย เช่น ช้างสามเศียร ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง สถานที่ตากอากาศบางปู ฟาร์มจระเข้สมุทรปราการ และมีของฝากซึ่งเป็นของดี เช่น ปลาสดบางบ่อ รวมทั้งของที่ระลึกหลากหลายประเภท ที่มีคุณภาพดีและจำหน่ายในราคาถูก เช่น อาหารทะเลสดและแห้ง ผักผลไม้ สินค้าแปรรูป ฯลฯ ความมีอัธยาศัยไมตรี ความเป็นมิตรของชาวบ้าน เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวซ้ำและบอกต่อ ๆ กันอีกด้วย

จุดอ่อน พื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ที่มีข้อพิพาทอยู่ การดำเนินงานในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวยังไม่มีมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพราะมีการเปลี่ยนรัฐบาลจึงทำให้โครงการหยุดชะงักลง อีกทั้งพื้นที่ตำบลคลองด่านเป็นเขตพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางด้านการเมืองค่อนข้างสูงทำให้การดำเนินการอาจจะเกิดอุปสรรค อย่างไรก็ตามยังขาดความชัดเจนของหน่วยงานที่มีความรู้ความสามารถในการแนะนำหรือผลักดันให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและมาสนับสนุนในเรื่องของงบประมาณอีกด้วย

โอกาส รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาสถานที่ที่รกร้างให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น พื้นที่จังหวัดสมุทรปราการมีท่าอากาศยานสุวรรณภูมิตั้งอยู่จึงเหมาะที่จะดำเนินการจัดตั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเพราะการคมนาคมสะดวก มีนักท่องเที่ยวผ่านจำนวนมาก มีการพัฒนาการคมนาคมเพื่อให้เดินทางได้สะดวกขึ้น อีกทั้งมีการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศใหม่ๆ ทำให้สามารถติดต่อประสานงานและประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

อุปสรรค ปัญหาการเมืองและสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้นักท่องเที่ยวต้องชะลอในเรื่องของการใช้จ่าย อย่างไรก็ตามพื้นที่ดังกล่าวยังขาดงบประมาณสนับสนุนการบริหารจัดการ อีกทั้งขาดการส่งเสริมจากนักวิชาการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังอีกด้วย

เมื่อพิจารณาถึงบริบทด้านสภาพแวดล้อมแล้ว อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าการที่จะพัฒนาพื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสียให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้นั้นพื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสียต้องมีจุดแข็ง มีความพร้อม ความเป็นระบบนิเวศที่สมบูรณ์ และที่สำคัญมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งพยายามนำสิ่งที่เป็จุดเด่นของชุมชนมาสร้างสรรค์พัฒนาให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนของตนเอง เพื่อเป็นการนำพื้นที่รกร้างมาทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล แม้ว่าจะมีจุดอ่อนในการบริหารจัดการและการประชาสัมพันธ์ เมื่อพิจารณาถึงบริบททางการเมืองท้องถิ่นซึ่งมีการแบ่งพรรคแบ่งฝ่ายไม่ร่วมมือกัน อีกทั้งขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและขาดงบประมาณในการพัฒนา อย่างไรก็ตามผู้นำชุมชนควรผลักดันและเสนอแนะให้องค์กรภาครัฐเข้ามาช่วยเหลืออย่างจริงจังโดยเร็วที่สุด

2.จากผลการศึกษารูปแบบการดำเนินการ เมื่อพิจารณาถึงบริบทในการดำเนินการขับเคลื่อนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภาครัฐควรเข้ามาดำเนินการในรูปแบบของ Public-Private Partnership: PPP คือ การร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในกิจการของรัฐ โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียเป็นโครงการขนาดใหญ่ต้องใช้เงินทุนในการลงทุนมาก จึงต้องมีการวางแผนการลงทุนอย่างรอบคอบเพราะจะเกิดผลกระทบเกี่ยวกับสถานะทางการเงินของประเทศได้โดยง่าย อีกทั้งรัฐบาลก็มีข้อจำกัดต่าง ๆ ในการใช้งบประมาณ ความคาดหวังที่จะพึ่งพาการลงทุน

ของรัฐเป็นหลักเป็นไปได้ยากจึงจำเป็นต้องใช้การลงทุนของภาคเอกชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้โครงการสามารถดำเนินการไปได้ การให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการบางส่วนหรือทั้งหมดในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ Cost effectiveness แต่อย่างไรก็ตาม การให้เอกชนมีส่วนร่วมอาจจะมีปัญหาในเรื่องของคุณภาพของการบริการได้ เพราะจุดประสงค์หลักของการดำเนินกิจการของภาคเอกชน คือการแสวงหากำไรสูงสุด อาจจะนำมาซึ่งการลดทอนคุณภาพการให้บริการได้ ดังนั้นรัฐบาลสามารถกำหนดคุณลักษณะและคุณภาพของผลงานที่เอกชนจะต้องทำได้อย่างชัดเจน หากทางรัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญกับสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อให้โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านสามารถเปิดดำเนินการได้ แต่ความสามารถและประสิทธิภาพในการรองรับน้ำเสียและบำบัดน้ำเสียอาจไม่มีประสิทธิภาพเทียบเท่ากับที่ได้มีการศึกษาและออกแบบไว้ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ภาครัฐควรยุติโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านหรือไม่ เพราะไม่มีความคุ้มค่ากับงบประมาณที่ต้องเสีย นอกจากงบประมาณในการดำเนินการแล้วต้องอาศัยความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆทั้งภาครัฐภาคเอกชน ภาคประชาชนโดยหลักสำคัญคือผลที่คาดว่าจะได้รับมีความคุ้มค่าและตอบสนองความต้องการของประชาชนและชุมชนในบริเวณใกล้เคียง การนั้นหนาตาการเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกประเทศให้ความสำคัญเพราะประชาชนและชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมผลที่คาดว่าจะได้รับมีคุณค่าและตอบสนองความต้องการของประชาชนและชุมชนในบริเวณใกล้เคียงทำให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มขึ้น เศรษฐกิจครัวเรือนดีขึ้นและเป็นแหล่งเรียนรู้ให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป ผลที่คาดว่าจะได้รับน่าจะคุ้มค่ากับงบประมาณที่สูญเสียไป

3.การบริหารจัดการ จากผลการศึกษาการบริหารจัดการ พบว่า โครงการจัดการน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษจังหวัดสมุทรปราการ หรือ “บ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน” เป็นโครงการออกแบบรวมก่อสร้างระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จังหวัดสมุทรปราการ โดยกรมควบคุมมลพิษเป็นหน่วยงานดำเนินการโครงการดังกล่าวมาตั้งแต่ปี 2540 โดยทางกรมควบคุมมลพิษได้มอบหมายให้องค์การการจัดการน้ำเสียเข้ามาสำรวจและตรวจสอบสภาพโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านและประเมินมูลค่าปัจจุบันคงเหลือมูลค่าเป็นเงินเพียง 2,695,379,000 บาท (สองพันหกร้อยเก้าสิบล้านสามแสนเจ็ดหมื่นเก้าพันบาท) หรือมีมูลค่าโครงการฯ คงเหลือไม่เกิน 12% ของมูลค่าโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านทั้งหมด (22,949,984,019 บาท ภาครัฐจำเป็นต้องใช้เงินงบประมาณมาปรับปรุงโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านเพิ่มเติมอีกไม่น้อยกว่า 2,198.593 ล้านบาท เพื่อให้โครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านสามารถเปิดดำเนินการได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการจัดประชุมประชาคมโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านในวันที่ 11 มีนาคม 2559 ณ วัดแจ่มราษฎร์ศรัทธาธรรม (สีล้ง) ว่ากลุ่มชุมชนท้องถิ่นต้องการให้ยกเลิกโครงการบ่อบำบัดน้ำเสีย

คลองด่านเดิมและให้นำโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านไปใช้ประโยชน์อื่น ผู้รับผิดชอบและร่วมในการดำเนินการ ได้แก่ องค์การจัดการน้ำเสีย กรมควบคุมมลพิษ หน่วยงานท้องถิ่นและชุมชนคลองด่าน โดยภาคประชาชนในชุมชนคลองด่านเป็นผู้ร่วมดำเนินงานโครงการ มีหน้าที่ให้ข้อคิดเห็นรูปแบบการพัฒนาพื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสียเพื่อปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลก็มีบทบาทในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว คือ การให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวและการบริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อให้ประชาชนได้รับทราบถึงการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ที่สำคัญองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นหน่วยราชการที่มีอำนาจหน้าที่ในการพัฒนาและดำเนินการได้ โดยใช้ Social Enterprise กิจกรรมเพื่อสังคมเพราะในบางบริษัทมีเป้าหมายและให้ความสนใจช่วยเหลือสังคมโดยแบ่งผลกำไรบางส่วนไปช่วยเหลือสังคม ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน สังคม เพื่อเป็นการคืนผลประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นการประสานความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทใหญ่ๆ กับชุมชน และภาครัฐควรจะเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้แก่ภาคเอกชนที่จะมาลงทุนอาจเป็นการให้ปิโอไอหรือการลดหย่อนภาษี ดังนั้นจะเห็นว่า การบริหารจัดการต้องมีการประชุมหารือวางแผนรูปแบบของการบริหารจัดการ ควรจะมีการบริหารจัดการโดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการจัดทำพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ภาครัฐเป็นคนดำเนินการสั่งการไม่ว่าจะเป็นเรื่องของผู้รับผิดชอบ งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินโครงการและมีหน่วยงานภาคเอกชนเข้ามาให้ความรู้เป็นพี่เลี้ยงช่วยในการดำเนินการ และต้องเป็นในรูปของคณะกรรมการจัดการพื้นที่โดยมีผู้แทนจากทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมกันบริหารพื้นที่โครงการ ทุกส่วนราชการในจังหวัดสมุทรปราการต้องเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการบริหาร และสมควรให้มีผู้ร่วมดำเนินงานโครงการที่เป็นภาคประชาชนหรือภาคเอกชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนกรรมการหมู่บ้านสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลผู้แทนเอกชนในรูปแบบการมีส่วนร่วมภายใต้การแต่งตั้งของผู้ว่าราชการจังหวัด โดยการบริหารจัดการ เราสามารถเริ่มทำในส่วนปฏิทินการจัดทำแผนและประสานแผนพัฒนาเพื่อให้อยู่ในแผนงานการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐต่อไป

4.การสนับสนุนทางการเมือง จากผลการศึกษาและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผู้เขียนพบว่า ภาครัฐจะต้องดำเนินการกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านพัฒนาพื้นที่ที่รกร้างนำไปใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่าต่อไป ในการดำเนินงานบางครั้งก็จะเกิดผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบโดยตรงกับประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมของการดำเนินโครงการของภาครัฐนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญ ภาครัฐร่วมกับองค์การจัดการน้ำเสียสามารถใช้กลไกกลอำนาจรัฐ ออกกฎหมาย ออกคำสั่งทางปกครอง เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนสามารถเกิดแนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าภาครัฐจะต้องดำเนินการอย่างไรกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ในส่วนของกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น

ข้าราชการท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ซึ่งนับว่ามีบทบาทและส่งผลต่อความคิดความเห็นของคนในชุมชน เนื่องจากบุคคลกลุ่มนี้ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องอยู่กับชุมชนและชาวบ้าน ควรส่งต่อความคิดเพื่อให้โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่านซึ่งมีผลทางปฏิบัติและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น

ประโยชน์จากการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่านนั้น ผู้ที่ได้รับประโยชน์ คือ ประชาชนในพื้นที่ตำบลคลองด่าน ภาครัฐ องค์ปกครองส่วนท้องถิ่น โดยโครงการดำเนินไปในรูปแบบของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มุ่งเน้นการท่องเที่ยวในรูปแบบธรรมชาติป่าชายเลนให้เป็นศูนย์กลางเชิงนิเวศป่าชายเลนแห่งอาเซียน เพราะในปัจจุบันพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์มีพื้นที่สีเขียวของป่าชายเลนมีนิเวศเหมาะสมเนื่องจากหยุดการดำเนินการก่อสร้างโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ทำให้ป่าชายเลนมีระยะฟื้นตัวอุดมสมบูรณ์สามารถพัฒนาเป็นประโยชน์หลายอย่าง ถ้ามีส่วนในการดำเนินงานจริงควรแบ่งเป็น 5 โซน 1. สถานที่ปลูกป่าชายเลน 2. สถานที่ท่องเที่ยวมีเครื่องเล่น สวนน้ำ 3. มีโฮมสเตย์ 4. มีพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ 5. มีเรือประมงพาเที่ยว ทำให้ประชาชนมีอาชีพ มีรายได้จากแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งยังได้แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโอโซนและไม่ต้องรับผลกระทบจากการบำบัดน้ำเสีย

จากการที่รัฐต้องชดเชยค่าเสียหายให้กับบริษัทกลุ่มกิจการร่วมค้า ทำให้เกิดกระแสการเมืองที่มีทัศนคติไม่ดีต่อรัฐบาล ในการที่จะต้องชดเชยค่าเสียหาย นายกฤษฎิ์ จันทร์โอชา จึงได้มีคำสั่งให้กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพิจารณาศึกษากำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์พื้นที่ก่อสร้างโครงการจัดการน้ำเสียคลองด่าน โดยอาจพิจารณาให้เอกชนเข้าร่วมลงทุนเพื่อดำเนินการให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยให้พิจารณาดำเนินการโครงการประเมินศักยภาพทางด้านเทคนิคและการยอมรับของประชาชน เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนที่หลงเหลืออยู่ผืนสุดท้ายของจังหวัดสมุทรปราการให้คืนสภาพความอุดมสมบูรณ์เพื่อใช้พื้นที่บางส่วนมาปรับปรุงและจัดตั้งเป็นศูนย์วิจัยขยายพันธุ์สัตว์น้ำชายฝั่ง ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหายากหรือใกล้สูญพันธุ์ของจังหวัดสมุทรปราการ พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาธรรมชาติ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ หรือศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้านในจังหวัดสมุทรปราการและพื้นที่ใกล้เคียง ควรศึกษาและสำรวจออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำเสียเฉพาะชุมชนคลองด่านและพื้นที่ใกล้เคียง โดยเน้นการประยุกต์ใช้ตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นหลักยึดเพื่อทำให้เกิด Zero Discharge และนำปริมาณน้ำที่ผ่านการบำบัดแล้วมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

สรุปผลการศึกษา

แนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ดังนี้ คือ

ด้านสภาพแวดล้อม จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน สามารถสรุปได้ว่า ในด้านสภาพแวดล้อมของพื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่านนั้น มีความเหมาะสมที่จะดำเนินการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาก เพราะมีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในด้านพื้นที่เกี่ยวกับความเป็นเอกลักษณ์ความโดดเด่นที่สำคัญ มีพื้นที่ขนาดกว้าง 1,903 ไร่โดยประมาณ ซึ่งมีความพร้อมทั้งทางด้านกายภาพ พื้นที่ส่วนใหญ่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ รวมทั้งพื้นที่ดังกล่าวมีการดำเนินการแล้วปล่อยทิ้งไปโดยไม่เกิดประโยชน์ ควรนำไปทำประโยชน์อย่างอื่นเพื่อเป็นการพัฒนาทั้งแหล่งท่องเที่ยวพัฒนาเศรษฐกิจ พัฒนาศักยภาพพื้นที่เมืองต่อไป

ด้านรูปแบบการดำเนินการ เนื่องจากโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่านยังไม่ได้ผ่านการใช้งานและการทดสอบระบบต่าง ๆ มาก่อนหากนับตั้งแต่วันที่กรมควบคุมมลพิษแจ้งยุติการดำเนินการก่อสร้างใด ๆ ในโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เป็นเวลาประมาณ 12 ปี ทำให้โครงสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างหรือเครื่องมือ/อุปกรณ์ต่าง ๆ มีสภาพเสียหาย สูญหายหรือเสื่อมสภาพ อีกทั้งโครงการดังกล่าวประสบปัญหาการคัดค้านและการต่อต้านจากชาวบ้านในพื้นที่ก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย หากโครงการมีการดำเนินการขับเคลื่อนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรให้ภาครัฐเข้ามาดำเนินการในรูปแบบของการร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (Public-Private Partnership: PPP) คือ การร่วมลงทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน รัฐบาลก็มีข้อจำกัดต่าง ๆ ในการใช้งบประมาณ ความคาดหวังที่จะพึ่งพาการลงทุนของรัฐเป็นหลักซึ่งมีความเป็นไปได้ยาก จึงจำเป็นต้องใช้การลงทุนของภาคเอกชนเป็นตัวขับเคลื่อนให้โครงการสามารถดำเนินการไปได้ การให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโครงการบางส่วนหรือทั้งหมดในรูปแบบต่าง ๆ จึงเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับโครงการ โดยรัฐบาลต้องให้หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ เช่น กรมควบคุมมลพิษ องค์กรการจัดการน้ำเสีย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือมหาวิทยาลัยให้การสนับสนุนด้านเทคนิควิชาการกับคนในชุมชน จะได้มีความรู้ความเข้าใจในรูปแบบการดำเนินงาน เพื่อจะได้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และควรให้ท้องถิ่นเป็นผู้ประสาน ความร่วมมือ การมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรภาครัฐกับเอกชนและประชาชนในพื้นที่เสนอความต้องการผ่านประชาคมโดยให้ท้องถิ่นจัดทำแผนพัฒนาตำบล เพื่อนำมาพิจารณาบรรจุ ไว้ในแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและส่งแผนพัฒนาให้ส่วนภูมิภาคหรือส่วนกลาง

ด้านการบริหารจัดการ การบริหารจัดการต้องมีการประชุมหารือวางแผนรูปแบบของการบริหารจัดการควรจะมีการบริหารจัดการโดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการจัดทำพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการสั่งการไม่ว่าจะเป็นเรื่องของผู้รับผิดชอบงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินโครงการและมีหน่วยงานภาคเอกชนเข้ามาให้ความรู้เป็นพี่เลี้ยงช่วยในการดำเนินการ และต้องเป็นในรูปของคณะกรรมการพื้นที่โดยมีผู้แทนจากทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมกันบริหารพื้นที่โครงการแต่งตั้งของผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรปราการให้ทุกส่วนราชการในจังหวัดสมุทรปราการต้องเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการบริหารเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านในฐานะท้องถิ่นเจ้าของพื้นที่ให้บริหารจัดการด้านชุมชนและจัดงบประมาณที่เกี่ยวข้องกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดูแลเรื่อง การสงวนอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติจัดการใช้ประโยชน์ตามอำนาจหน้าที่ ส่งเสริมท่องเที่ยวจังหวัดสมุทรปราการดูแลเรื่อง ประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ พาณิชย์จังหวัดดูแลเรื่องการค้าสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดดูแลเรื่องการค้าส่งเสริมอาชีพ เป็นต้น

การสนับสนุนทางการเมือง จากผลการศึกษาและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ภาครัฐจะต้องดำเนินการกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่านพัฒนาพื้นที่ที่รกร้างนำไปใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งให้คุ้มค่าต่อไป เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่าภาครัฐจะต้องดำเนินการอย่างไรกับโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ในการดำเนินงานบางครั้งก็เกิดผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบทางตรงและทางอ้อมกับกลุ่มผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะประชาชนในพื้นที่ในส่วนของกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ซึ่งนับว่ามีบทบาทสามารถส่งต่อความคิดความเห็นของคนในชุมชน เนื่องจากบุคคลกลุ่มนี้ เป็นผู้ที่คลุกคลีอยู่กับชุมชนและชาวบ้าน การที่กลุ่มนักการเมืองกลุ่มผู้นำท้องถิ่นมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกัน ที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายไปทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมือง หรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน ในการใช้ประโยชน์เชิงนิเวศจากพื้นที่รกร้างของโครงการบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืนทำให้ภาครัฐต้องขับเคลื่อนโดยใช้กลไกกลอำนาจรัฐ ออกกฎหมาย ออกคำสั่งทางปกครอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

หลายประเทศทั่วโลกต่างก็มักจะประสบปัญหา กับพื้นที่ทิ้งร้าง หรือพื้นที่ไร้ประโยชน์ เนื่องจากบางครั้งในการพัฒนาเมือง อาจก่อให้เกิดพื้นที่ว่างเปล่าที่ไร้ประโยชน์ขึ้นได้ อย่างเช่น พื้นที่ใต้ทางด่วน พื้นที่ใต้ทางยกระดับ พื้นที่บริเวณทางรถไฟ พื้นที่แม่น้ำลำคลองที่ถูกปล่อยปละละเลย พื้นที่โครงการโฮปเวลล์ พื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน เป็นต้น ซึ่งทำให้สูญเสียโอกาสในการใช้ประโยชน์ และยังกลายเป็นบริเวณที่เปลี่ยวเสี่ยงให้ก่อเกิดอาชญากรรมได้ ดังนั้นการพัฒนาพื้นที่ทิ้งร้าง หรือพื้นที่ไร้ประโยชน์ที่น่าสนใจขึ้นมาเพื่อเป็นแนวคิดให้แก่สถาปนิก นักวางผังเมือง ผู้พัฒนาโครงการ และภาครัฐให้สนใจพื้นที่ไร้ประโยชน์นำมาพัฒนาต่อไป จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่านที่ร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ประชาชนในท้องถิ่นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวให้มากที่สุด เพราะชุมชนจะมีความรักและความหวงแหน ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมถึงมีความพร้อมที่จะปกป้องดูแล
2. ประชาชนในท้องถิ่นควรศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เข้าใจชัดเจน รวมถึงเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำความรู้ความเข้าใจมาช่วยบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างถูกต้อง และมีประสิทธิภาพ
3. กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ควรมีหน่วยงานหลักในการประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยว
4. กระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมควรมีหน่วยงานหลักในการให้ความช่วยเหลือทั้งในด้านงบประมาณ และการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีศักยภาพ เพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยว
5. หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ และเทศบาล ควรจัดให้มีโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟู และบำรุงรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของทุกชุมชน โดยเน้นโครงการระยะยาวและต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนได้เห็นถึงประโยชน์ เกิดความเชื่อมั่น และตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้น ซึ่งจะทำให้โครงการต่างๆ มีความยั่งยืน

เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษาพื้นที่โครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ที่ปรากฏชัดเจน คือ ระบบราชการไทย ที่มีลักษณะกรณีไหนที่เป็นปัญหา จะไม่ยอมรับหรือเสนอหน่วยงานของตนเข้ามาเป็นเจ้าภาพในการดำเนินการและมีลักษณะที่ขาดการเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจทันที หากเกิดปัญหาภาคประชาชนจะรู้ว่าหน่วยงานไหนมีอำนาจในการตัดสินใจในการแก้ปัญหานั้นได้ ทั้งที่ชาวตำบลคลองด่านมีความเข้มแข็ง มีการออกแบบทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ อนาคตประชาธิปไตยไทย

ต้องเป็นลักษณะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) คือ กระบวนการที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางของพลเมือง ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมีแนวโน้มส่งเสริมรูปแบบการมีส่วนร่วมของพลเมืองที่เกี่ยวข้องมากกว่าและการเป็นผู้แทนทางการเมืองมากกว่าประชาธิปไตยแบบอาศัยตัวแทนแบบเก่าลักษณะผูกขาดอำนาจ ต้องพัฒนาประชาธิปไตยให้เป็นแบบมีส่วนร่วมพยายามสร้างโอกาส และมุ่งขยายวิสัยของประชาชนที่เข้าถึงโอกาสดังกล่าว ได้มีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ในการก่อเกิดถึงขั้นนโยบายไปปฏิบัติได้จริง มุมมองของการศึกษาศึกษากรณีคล่องตัวรัฐบาลที่ผ่านๆมาเป็นที่แน่นอนว่า ประเทศไทยต้องปรับตัวให้ทันกับปัญหา เพื่อรับมือและจัดทำบริการสาธารณะที่ดียิ่งขึ้น มิฉะนั้น การนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติของประเทศไทยก็ยังคงย่ำแย่อยู่กับที่และทั้งปัญหาให้กับสังคมไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

วิวัฒน์ชัย อรรถากร, ฉัตร จันทน์อำไพ, เฉลา ทิมทอง. (2546). *เปิดแฟ้ม ADB แกะรอยบ่อบำบัดน้ำเสีย. “คลองด่าน” 23,700 ล้านบาท*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายศึกษามลกระทบเงินกู้ของรัฐบาล. องค์การจัดการน้ำเสีย. (2559). *รายงานการสำรวจและวิเคราะห์สภาพงานก่อสร้างและการประเมินมูลค่าโครงการ*. กรุงเทพฯ : องค์การจัดการน้ำเสีย.

สัมภาษณ์

ไชยทิศ อิมสำราญรัตน์. หัวหน้าโครงการวิจัยการใช้ประโยชน์พื้นที่บ่อบำบัดน้ำเสียมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (11 ธันวาคม 2559). สัมภาษณ์.

เฉลา ทิมทอง. แกนนำกลุ่มต่อต้านบ่อบำบัดน้ำเสียคลองด่าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

ณัฐนันท์ จิรนนท์เสถียร. ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

พระครูสังวรวิมลกิจ(อาจารย์สำรวม). เจ้าอาวาสวัดแจ่มราษฎร์ศรัทธาธรรม. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

วงศธร สนธิโรจน์. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลของด่าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

ยุทธศักดิ์ กลมกล่อม. กำนันตำบลคลองด่าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

สมบัติ สุตะรัตน์. ชาวบ้าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

สัณห์วัจน์ พรหมลิขิต. ผู้อำนวยการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

อภิญา ดันเกาะใหญ่. ผู้ใหญ่บ้าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

เอนก สุขสำราญ. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน. (11 พฤศจิกายน 2559). สัมภาษณ์.

สภาองค์กรชุมชนกับการส่งเสริมประชาธิปไตย¹

Community Organization Council and Promoting Democracy

จรุงพัฒน์ ใจวงศ์ผาบ²

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชน 2. เพื่อศึกษาผลจากชุมชนเข้มแข็งต่อการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย และ 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนทั้งกรณีที่มีความเข้มแข็งและไม่มีความเข้มแข็ง โดยศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งใช้วิธีศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและการเก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า 1. การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในด้านต่างๆ ได้นำไปสู่การส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง 2. กระบวนการต่างๆ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งส่งผลต่อการเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตย 3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน ได้แก่ ผู้นำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชน, ผู้บริหารท้องถิ่น กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน, แกนนำสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัด, การมีกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมของสภาองค์กรชุมชน

คำสำคัญ : สภาองค์กรชุมชน, ประชาธิปไตยชุมชน, การส่งเสริมประชาธิปไตย, ความเข้มแข็งของชุมชน

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² นักศึกษาปริญญาโท สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: ninja.jarung@gmail.com

Abstract

The main objectives of this research were : 1. to study build up Community Strength by the work Community Organization Council 2. to study results Community Strength its impacts to promoting of democracy 3. to study factors affecting the work of Community Organization Council. This research paper is qualitative by content analysis : the methodology used in this dissertation : Documentary Study, includes data collection, Observation and In-depth Interviews. The research has found that : 1. the work Community Organization Council its impacts to build up Community Strength 2. Many process of build up Community Strength its impacts to promoting of democracy 3. factors affecting the work of Community Organization Council : The leaders and members of the Community Organization Council, the leader of local government organizations and community, Community Organization Council supporter, Community Organization Council has continually and concrete in operations.

Keywords : Community Organization Council, Community Democracy, Promoting Democracy, The Strength of Community

บทนำ

รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับที่ประชาชนได้มีส่วนร่วมทั้งในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญและการบังคับใช้ และการเพิ่มบทบาทให้แก่ชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนี้ ได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวของประชาชนต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งหลังตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ได้มีโครงการต่างๆ ที่สนับสนุนการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เช่น โครงการกองทุนพัฒนาเพื่อสังคม(SIF), โครงการจัดทำแผนชุมชน และโครงการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนและปัญหาสังคม เป็นต้น ซึ่งการที่ประชาชนในท้องถิ่นหรือชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนของตน ซึ่งก็ย่อมเป็นการพัฒนาท้องถิ่นที่ตรงกับบริบทของท้องถิ่นอย่างแท้จริง อีกทั้งทำให้ประชาชนตื่นตัวต่อการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะประโยชน์ต่อท้องถิ่นของตน ส่งผลให้เกิดความสมัคคีสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด (ไพฑูริย์ นิมเหมลิม, 2557)

หากพิจารณาจะพบว่าที่ผ่านมาประชาชนในระดับท้องถิ่นมักเข้าใจว่าตนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการผลประโยชน์ของชุมชน เพียงแค่การเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นและท้องถิ่นให้เข้าสู่ตำแหน่งแล้วปล่อยให้การบริหารจัดการดังกล่าวเป็นหน้าที่ของบุคคลเหล่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่ากลไกในอดีตไม่ได้ส่งเสริมบทบาทของประชาชนในชุมชนให้มีส่วนร่วมทางการเมืองในชุมชนเท่าที่ควร ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2550 ได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิชุมชนมากขึ้น¹

ความสำคัญของปัญหา

หลังจากรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2550 ประกาศใช้ไม่นาน เครือข่ายภาคประชาชนและภาคประชาสังคมได้ร่วมกันผลักดันให้มีกฎหมายรับรองสถานภาพการรวมตัวกันของประชาชนในระดับชุมชน โดยเสนอร่างพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.... เข้าสู่การประชุมสภานิติบัญญัติแห่งชาติ กระทั่ง “พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551” ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2551 โดยเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ

ด้วยชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม แตกต่างหลากหลายตามภูมินิเวศ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอประสบปัญหาความยากจน เกิดปัญหาสังคมมากขึ้น ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายจน

¹ อาทิม มาตรา 66 และมาตรา 67 ของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.2550

เลื่อมโทรม เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ การสร้างระบอบประชาธิปไตย และระบบธรรมาภิบาล ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนและประชาชนให้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตามความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงเห็นสมควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้¹

ภายหลังจากที่พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีผลบังคับใช้ ก็ได้มีการจัดตั้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนในตำบลต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และจากข้อมูลในเดือนกันยายน พ.ศ. 2559 มีการจัดตั้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลทั้งสิ้น 5,655 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 72.27 ของจำนวนองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2559) ส่วนผลลัพธ์เชิงคุณภาพโดยภาพรวมที่เกิดขึ้นต่อชุมชนที่มีการจัดตั้งจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนแล้ว พบว่ามีหลายประการ เช่น เป็นพื้นที่การเมืองใหม่เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น, เป็นพื้นที่กลางที่ประชาชนจะกำหนดอนาคตตนเอง, เป็นขบวนการของภาคประชาชนที่มีกฎหมายรองรับ และเป็นรูปธรรมของการกระจายอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น

เนื่องจากเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวคาดหวังให้การขับเคลื่อนงานของสภาองค์กรชุมชนเป็นกลไกส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับชุมชน อันจะนำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งต่อระบอบประชาธิปไตย แต่อย่างไรก็ดีการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนตำบลที่ผ่านมา ย่อมมีทั้งสภาองค์กรชุมชนตำบลที่มีความเข้มแข็งและไม่มีความเข้มแข็ง ฉะนั้นผู้ศึกษาจึงต้องการ ศึกษาการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยนำ “สภาองค์กรชุมชน” ตามพระราชบัญญัติ สภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มาใช้เป็นหน่วยในการศึกษา นอกจากนี้ผู้ศึกษายังจะศึกษาเชิง เปรียบเทียบจากสภาองค์กรชุมชนตำบลที่มีโครงสร้างคล้ายกัน แต่กลับมีประสิทธิภาพในการ ดำเนินงานที่แตกต่างกัน ซึ่งการศึกษานี้จะทำให้เข้าใจบทบาทและการดำเนินงานของสภาองค์กร ชุมชนได้ดียิ่งขึ้น โดยงานศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์การศึกษาหลัก 3 ประการ ได้แก่

- 1) เพื่อศึกษาการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชน
- 2) เพื่อศึกษาผลจากชุมชนเข้มแข็งต่อการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย
- 3) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนทั้งกรณีที่มีความเข้มแข็งและไม่มีความเข้มแข็ง

¹ พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พุทธศักราช 2551. (2551, 8 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก. หน้า 38

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหา(Content Analysis) โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Study) ที่เกี่ยวข้อง ในรูปแบบต่างๆ เช่น กฎหมาย ระเบียบ งานวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ บันทึกการประชุม เอกสารอื่นๆ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น แล้วนำมาข้อมูลมาวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์

2. การเลือกพื้นที่ศึกษา โดยการพิจารณาจากศักยภาพของสภาองค์กรชุมชนในการดำเนินงาน ตามฐานข้อมูลที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ในฐานะหน่วยงานที่ทำหน้าที่สนับสนุนและพัฒนากิจการของสภาองค์กรชุมชนได้จัดทำข้อมูลไว้ จากนั้นจึงทำการตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้น จากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง 1) ผู้จัดการสำนักเลขานุการสภาองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) 2) ผู้จัดการสำนักงานภาคกรุงเทพฯ ปริมณฑล และตะวันออก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

จากนั้นได้กำหนดองค์ประกอบเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาว่าสภาองค์กรชุมชนใดมีความเข้มแข็งหรือไม่ ดังนี้ มีกลไกคณะทำงานและมีการแบ่งบทบาทการดำเนินงานที่ชัดเจน, มีการประชุม/ปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ, มีการจัดทำแผนพัฒนาตำบลของสภาองค์กรชุมชน, สามารถเสนอแผนพัฒนาตำบลของสภาองค์กรชุมชนบรรจุเป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาตำบลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือแผนการดำเนินงานของหน่วยงานอื่นๆ ได้, มีการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะในชุมชน และมีรูปธรรมความสำเร็จในการดำเนินงาน พบว่า ในกรณีสภาองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ สภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลปากน้ำ จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนกรณีสภาองค์กรชุมชนที่ไม่มีความเข้มแข็ง คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลดอนฉิมพลี จังหวัดฉะเชิงเทรา

3. การเก็บข้อมูล

3.1 การสังเกตการณ์ (Observation) ในการประชุมและกิจกรรมต่างๆ ของสภาองค์กรชุมชนระดับตำบล เพื่อหาปัจจัยที่ทำให้สภาองค์กรชุมชนตำบลมีความเข้มแข็งที่แตกต่างกัน

3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชน จากบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นางมุกดา อินทะสาร อดีตสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, ผู้จัดการสำนักเลขานุการสภาองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ผู้จัดการสำนักงานภาคกรุงเทพฯ ปริมณฑล และตะวันออก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, แกนนำสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัดฉะเชิงเทรา, ประธานและสมาชิกสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลปากน้ำ, ประธานและ

สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลดอนนิมพลี, ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ซึ่งมีส่วนในการสนับสนุนการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการศึกษา โดยการนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ถึงความเชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาที่ได้มากับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และสรุปเนื้อหาสำคัญตามวัตถุประสงค์ตลอดจนให้ข้อเสนอแนะที่ค้นพบจากการศึกษา

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

จากความสำคัญของปัญหาและวัตถุประสงค์ในการศึกษา ผู้ศึกษาจึงกำหนดคำถามในการศึกษา ดังนี้ 1.) การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนจะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างไร 2.) หากชุมชนเกิดความเข้มแข็งจะเกิดผลดีต่อสังคมประชาธิปไตยได้อย่างไร 3.) ปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลให้การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในระดับตำบล มีระดับความเข้มแข็งแตกต่างกัน โดยมีการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. **ประชาสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตย** จากการศึกษาสังคมประชาธิปไตยของอเมริกาของ Alexis De Tocqueville (อ้างถึงใน นิธิ เนื่องจำนงค์, 2555) พบว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยของอเมริกามีความมั่นคง คือ ชาวอเมริกันมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือสมาคม (Association) ซึ่งถือเป็นกลไกที่ทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของประโยชน์สาธารณะ อีกทั้งเป็นการหล่อหลอมทางความคิดและทักษะทางสังคมให้ประชาชน นอกจากนั้นข้อค้นพบสำคัญของ Tocqueville (อ้างถึงใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2552) อีกประการ ก็คือการมีจิตสาธารณะที่ดีของพลเมืองในระดับชุมชนจะส่งผลต่อประโยชน์ที่ดีต่อระดับประเทศในท้ายที่สุด และจากการศึกษาระบบการเมืองการปกครองของประเทศอิตาลี โดย Robert D.Putnam (อ้างถึงใน สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, 2555) พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความเข้มแข็งคือการมีกลุ่มหรือเครือข่ายทางสังคมที่หลากหลาย โดยแนวคิด “civil society” หรือ “ประชาสังคม” ที่เชื่อมโยงประชาชนให้รวมตัวกันทั้งโดยรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อีกทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมที่มุ่งเน้นประโยชน์สาธารณะที่ Putman กล่าวถึงก็ถือว่าเป็นทุนทางสังคม(Social Capital) ที่สำคัญ และมีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของระบอบประชาธิปไตย (รงค์ บุญสวยขวัญ, 2557)

ส่วน Larry Diamond (1996) ได้อธิบายความหมายและลักษณะประการสำคัญของประชาสังคมว่า เป็นการรวมกลุ่ม/เกี่ยวโยงของประชาชนเพื่อร่วมแสดงออกในพื้นที่สาธารณะตามประเด็นหรือเรื่องซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐที่ประชาชนให้ความสนใจ โดยประชาสังคมเป็นตัวกลางระหว่างพื้นที่ส่วนบุคคลและรัฐ ซึ่งการแสดงออกจะเป็นไปตามกฎหมาย ทั้งนี้ประชาสังคมยังเป็น

กลไกในการตรวจสอบความชอบธรรมในการใช้อำนาจของรัฐบนหลักการนิติรัฐ ส่วนลักษณะสำคัญขององค์กรประชาสังคม คือ ให้ความสำคัญกับเรื่องสาธารณะมากกว่าเรื่องส่วนตัวและไม่ได้มุ่งเน้นอำนาจที่เป็นทางการ ทั้งนี้การที่องค์กรประชาสังคมไม่ได้ปรารถนาที่จะครอบครองอำนาจรัฐ ทำให้กลไกขององค์กรประชาสังคมสามารถนำสังคมสู่การเปลี่ยนผ่านประชาธิปไตยโดยสันติได้

สำหรับบทบาทสำคัญของประชาสังคมในการสร้างความมั่นคงให้ระบอบประชาธิปไตย คือ การสอดส่องการใช้อำนาจของรัฐโดยพลทางสังคม เพื่อให้สถาบันการเมืองเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด และประชาสังคมถือเป็นกระบวนการปลุกย่อยของระบอบประชาธิปไตย เช่น การฝึกความอดทน, การไม่ใช้ความรุนแรง ทั้งนี้หลักการสำคัญในการสร้างความมั่นคงของระบอบประชาธิปไตยนั้น ควรมีการสร้างสถาบันทางการเมืองที่ถูกรองรับโดยกฎหมายเพื่อส่งเสริมให้ประชาสังคมมีหลักประกันในการเข้าถึงพลเมืองมากที่สุด อันจะกลายเป็นวัฒนธรรมทางประชาธิปไตย ซึ่งจะทำให้ระบอบประชาธิปไตยมีความยั่งยืนนั่นเอง

ส่วนในสังคมไทยมีข้อเสนอในการสร้างความเป็นประชาธิปไตย (democratization) ควรครอบคลุมไปถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของประชาชน โดยการรวมตัวกันของประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่ม สมาคม ชมรม ฯลฯ เพื่อมีส่วนร่วมในทางการเมือง/การพัฒนา ตามแนวคิดประชาสังคมถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประชาธิปไตย ซึ่งการพัฒนาการเมืองจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาภาคประชาสังคมให้เข้มแข็ง (ทศพล สมพงษ์, 2556) อีกทั้งมีแนวคิดประชาสังคมในไทยประเภทหนึ่งที่มองว่าการพัฒนาที่แท้จริงควรให้ความสำคัญกับระดับชุมชน เนื่องจากเห็นว่าชุมชนเป็นองค์ประกอบย่อยของสังคม ฉะนั้นการทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งก็จะส่งผลให้สังคมระดับประเทศเกิดความเข้มแข็งในท้ายที่สุด ซึ่งแนวคิดนี้ได้กลายมาเป็นแนวคิดหลักในหมู่นักพัฒนาเอกชนตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 20 เป็นต้นมา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2557)

2. แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชน ถือเป็นผลผลิตทางปัญญาของสังคมไทย ที่มีผลมาจากการมองว่าระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ไม่สามารถพัฒนาประชาธิปไตยของไทยได้ จึงได้เสนอแนวคิดใหม่ที่ให้ประชาชนได้ใช้อำนาจทางตรงในลักษณะมีส่วนร่วม โดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มใช้สิทธิจากฐานล่างหรือระดับชุมชน มีจุดเน้นที่ระดับชุมชนเพื่อให้ประชาชนเกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการต่างๆ ของชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคราชการ อันจะถือเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ใช้สิทธิของความเป็นพลเมืองภายใต้แนวคิดชุมชนจัดการตนเอง (ทศพล สมพงษ์, 2555) รวมทั้งยังหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อการจัดการตนเองรูปแบบต่างๆ โดยประชาชนจะต้องมีสำนึกความเป็นพลเมืองในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนของสังคม และต้องให้ความสำคัญแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ฉะนั้นประชาธิปไตยชุมชนจึง

ถือเป็นผลลัพธ์ของการใช้สิทธิพลเมืองและสิทธิชุมชน ทั้งนี้แนวทางที่เป็นรูปธรรมของการสร้างประชาธิปไตยชุมชน เช่น การกำหนดกติกาของชุมชนร่วมกัน, การจัดทำแผนชุมชนและผลักดันสู่การปฏิบัติ และการร่วมกลุ่มเพื่อจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นต้น (เจียรชัย ณ นคร และคณะ, 2553)

นอกจากประชาธิปไตยชุมชน หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชนทุกคนได้ร่วมกันกำหนดนโยบายสาธารณะและแผนการพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับความต้องการชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชน โดยความร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐในชุมชน (สน รูปสูง, 2554) รวมถึงมองว่าประชาธิปไตยชุมชน เป็นเรื่องของการเมืองสมานฉันท์ของชุมชน โดยความเข้มแข็งของชุมชนจะเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาต่างๆ และจะช่วยพัฒนาจิตใจของคนให้สูงขึ้น ฉะนั้นหากสังคมประกอบไปด้วยชุมชนที่เข้มแข็ง ก็จะช่วยสร้างประชาธิปไตยหรือการเมืองสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นได้ (ประเวศ วะสี, 2549)

3. แนวคิดและงานวิจัยเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชน จากการศึกษาเกี่ยวกับสภาองค์กรชุมชนที่ผ่านมา พบว่ามีการอธิบายบทบาทของสภาองค์กรชุมชนไว้ดังนี้

3.1 การส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เมื่อพิจารณาเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภา-องค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 จะพบว่ามี 5 ประการหลัก ได้แก่ 1) เพื่อรับรู้และรับรองสถานภาพและบทบาทขององค์กรชุมชนและสภาองค์กรชุมชนตำบล 2) เพื่อรับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 66 และมาตรา 67 3) เพื่อพัฒนาระบบประชาธิปไตยและระบบธรรมาภิบาลในระดับฐานราก โดยเปิดช่องทางให้ประชาชนได้เรียนรู้ประชาธิปไตยโดยการปฏิบัติจริงในกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม 4) เพื่อให้พื้นที่ทางสังคมแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านและตำบลต่างๆ ในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองและประเทศชาติ 5) เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน เป็นต้น ฉะนั้นอาจสรุปได้ว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้บัญญัติให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง และการเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาหรือความต้องการของประชาชนเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ประสาน บุญโสภณ และคณะ, 2552) ซึ่งจากการศึกษาพบว่าการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน มีดังนี้

การจัดเวทีการปรึกษาหารือ เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาความต้องการ การแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีในการประชุม รวมทั้งการออกเสียงการให้ความคิดเห็น การเสนอแนะปัญหาแนวทางแก้ไขในการพัฒนาชุมชนต่างๆ (ศักดิ์ชาย มรรครัตน์โส, 2557)

การเชื่อมโยงและประสานความร่วมมือ ทั้งกับกลุ่มองค์กรในชุมชนให้ได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกัน ทั้งในรูปของการให้ความร่วมมือสนับสนุนช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกของแต่ละกลุ่มองค์กร จนสามารถระดมพลังและทรัพยากรในการพัฒนาท้องถิ่นจากภายในชุมชนเองได้ รวมถึงประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงภาคส่วนภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการเสนอแนวทางการแก้ไข ปัญหาและความต้องการของประชาชนต่อภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

การบริหารจัดการชีวิตประชาชนอย่างลึกซึ้ง (governmentality) ในฐานะกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยถือเป็นศิลปะในการปกครอง (Art of government) ของรัฐไทยสมัยใหม่ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผลมาจากปฏิบัติการขององค์กรชุมชนในการเพิ่มอำนาจให้แก่ประชาชน (Empowerment) จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของผู้คนที่ตื่นตัวต่อการพัฒนาตนเองจากการเรียนรู้และจากประสบการณ์ที่ก้าวหน้าของประชาชน (รัชนิ ประดับ, 2556)

3.2 การส่งเสริมประชาธิปไตย เนื่องจากเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ถือเป็นกลไกผลักดันการกระจายอำนาจไปสู่ระดับระดับชุมชน โดยการสร้างองค์กรในระดับชุมชนที่เคียงคู่ไปกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนและเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยประชาชนในชุมชน ซึ่งนักวิชาการอย่างเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553) มองว่าเนื้อหาของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 มีหลายประเด็นที่ก้าวหน้า อาทิ มองว่าชุมชนเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคม ไม่ใช่ปัจเจก และเห็นว่าการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาไม่ได้ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนอย่างแท้จริง อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับชุมชนว่าเป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างประชาธิปไตยระดับท้องถิ่นและระดับชาติให้ยั่งยืน สอดคล้องกับประภาส ปันตบแต่ง และคณะ (2555) ที่มองว่า พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ถือเป็นกฎหมายสำคัญฉบับหนึ่งในการวางรากฐานการพัฒนาประชาธิปไตยระดับฐานราก โดยการเปิดพื้นที่สาธารณะถือเป็นมิติใหม่ที่รัฐให้การยอมรับการมีอยู่ขององค์กรชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาประชาธิปไตยจากฐานราก

3.3 องค์กรที่มีสถานะทางกฎหมาย หากพิจารณาการรูปแบบและกระแสทางความคิดของภาคประชาชนในระยะหลังมานี้ จะพบว่าไม่ใช่การเคลื่อนไหวเพื่อปะทะหรือขัดแย้งต่อภาครัฐ แต่เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อประสานความร่วมมือกัน โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวระดับชุมชน พบว่าเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งด้วยการแสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ด้วยความสัมพันธ์แนวนราบ ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของกระแสแนวคิดประชาสังคมบนฐานคิดแบบชุมชนนิยม (ทศพล สมพงษ์, 2556) ต่อมา มีการจำแนกรูปแบบองค์กรภาคประชาสังคมของไทย (กฤษฎา บุญชัย, 2543)

ซึ่งพบว่า *ประชาสังคมแบบชุมชนนิยม* ที่พัฒนาจากแนวคิดชุมชนเข้มแข็ง ที่นอกจากจะไม่ปฏิเสธรัฐแล้ว ยังมองว่ารัฐสามารถเอื้อประโยชน์แก่ประชาชนได้ สอดคล้องกับกลุ่มประชาสังคมแบบเบญจภาคี-ประชาคม และประชารัฐ หรือการเมืองของความร่วมมือ โดยกลุ่มนี้เชื่อว่าการผลักดันการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่นนั้น ต้องดำเนินการด้วยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะรัฐซึ่งมีอำนาจและทรัพยากร (อุเชนทร์ เชียงแสน, 2556)

ประกอบกับอุปสรรคประการสำคัญในการดำเนินงานของภาคประชาชนก่อนมีพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 คือ หน่วยงานภาครัฐไม่ให้ความสำคัญกับองค์กรภาคประชาชน โดยมองว่าไม่มีหน้าที่ในการพัฒนา/แก้ไขปัญหาชุมชน และ *เป็นองค์กรที่ไม่มีสถานะทางกฎหมาย* ที่จะติดต่อประสานงานกับภาครัฐการได้ เป็นต้น (ไพฑูริย์ นิมเหมลิม, 2559) ในขณะที่ภาคประชาชน ก็เห็นว่า การจัดตั้งองค์กรของชุมชนโดยหน่วยงานรัฐและการทำงานเชิงกิจกรรมโครงการที่รัฐสนับสนุน ไม่ได้มาจากความต้องการของประชาชน ส่งผลให้การดำเนินงานรูปแบบดังกล่าว*ไม่มีความต่อเนื่อง* (สำนักสื่อสารการพัฒนา, 2557) อีกทั้งจากการศึกษาขบวนการประชาสังคมไทยเชิงลึก (ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์, 2550) ก็ได้มีข้อเสนอว่า *ภาครัฐควรมีส่งเสริมภาคประชาสังคมให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นโดยการสร้างกลไกทางกฎหมายรองรับและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนและเพื่อฝึกฝนการปฏิบัติการทางการเมืองของประชาชนในระดับชุมชน* อันจะส่งผลต่อการพัฒนาสำนักทางการเมืองของประชาชน ต่อมาจึงมีการผลักดันให้มีกฎหมายสภาองค์กรชุมชนขึ้นเพื่อสนับสนุนให้มีการรวมตัวของภาคประชาชนในชุมชนและเพื่อให้หน่วยงานราชการและการเมืองท้องถิ่นยอมรับการสถาปนาการรวมตัวของภาคประชาชน (ประภาส ปันตบแต่ง และคณะ, 2555) ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นเพื่อรับรู้และรับรองสถานภาพและบทบาทขององค์กรชุมชน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (ประสาน บุญโสภาคย์ และคณะ, 2552)

ผลการศึกษาและอภิปรายผลการศึกษา

เมื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาที่ได้มาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์พบผลการศึกษา และสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยสาระสำคัญของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ได้บัญญัติให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง และการเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาหรือความต้องการของประชาชนเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ประสาน บุญโสภาคย์ และคณะ, 2552) ซึ่งจากการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนที่

ผ่านมา อาทิ การจัดเวทีการปรึกษาหารือ, การเชื่อมโยงและประสานความร่วมมือ ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของผู้คนที่ตื่นตัวต่อการพัฒนาตนเองจากการเรียนรู้และจากประสบการณ์ที่ก้าวหน้าของประชาชน (ศักดิ์ชาย มรรครัตน์โส, 2557; สุจิตา บัวสุขเกษม, 2554) โดยมุกดา อินต๊ะสาร ได้กล่าวถึงบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนว่า “เป็นพื้นที่ให้ปรึกษาหารือ ให้เกิดความเข้าใจ หล่อหลอมความเป็นพี่น้อง การเกื้อกูล การดูแล และการเห็นใจซึ่งกันและกัน และเป็นการพูดคุยกันอย่างฉันทามติ... กระบวนการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้พี่น้องเข้มแข็งทางความคิด เข้าใจกันและกันมากขึ้น” (มุกดา อินต๊ะสาร, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560) รวมถึงมีความเห็นว่าการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในการร่วมกันหาทางพัฒนา/แก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน ถือเป็นกระบวนการสร้างการเรียนรู้ สามารถนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งได้ (ทองใบ สิงสีทา, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) อีกทั้งจากประสบการณ์ที่ได้ใช้บทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะต่างๆ ของชุมชน เกรียงศักดิ์ สมบูรณ์ทรัพย์ (สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2560) มองว่าการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนทั้งการพูดคุยเพื่อร่วมเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชน การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายในและนอกชุมชน ถือเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งในแก่ชุมชนเป็นอย่างดี

2. ผลจากชุมชนเข้มแข็งต่อการเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย พบว่าหลายภาคส่วนในสังคมไทยมองว่าระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในไทยไม่สามารถพัฒนาประชาธิปไตยได้ จึงเกิดแนวคิดประชาธิปไตยชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้สิทธิพลเมืองและสิทธิชุมชน โดยการมีส่วนร่วมทางการเมืองจากฐานล่างหรือระดับชุมชน ซึ่งรูปแบบประชาธิปไตยชุมชนจะนำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการหลายประการ เช่น การกำหนดกติกาของชุมชนร่วมกัน, การจัดทำแผนชุมชนและผลักดันสู่การปฏิบัติ และการร่วมกลุ่มเพื่อจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ถือเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีสำนึกความเป็นพลเมือง ดังนั้นเมื่อชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคม (ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์, 2550; ทศพล สมพงษ์, 2555; เขียวชัย ณ นคร, และคณะ, 2553; ประเวศ วะสี, 2549)

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน จากการศึกษาเชิงเปรียบเทียบสภาองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งและไม่เข้มแข็ง โดยในกรณีสภาองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ สภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลปากน้ำ จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2551 ซึ่งนอกจากมีองค์ประกอบของสภาองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง (ตามที่กำหนดไว้ระเบียบวิธีวิจัย) แล้ว ยังพบว่ามี การดำเนินงานเพื่อพัฒนา/แก้ไขปัญหาของชุมชน ที่น่าสนใจ เช่น ทำแผนพัฒนาตำบล จัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน การจัดการขยะ การส่งเสริมการประกอบอาชีพ การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชน

การแก้ไขปัญหาท้ายอยู่อาศัย เป็นต้น (เกรียงศักดิ์ สมบูรณ์ทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2560) ส่วนกรณีสภาองค์กรชุมชนที่ไม่มีความเข้มแข็ง คือ สภาองค์กรชุมชนตำบลดอนนิมพลี จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2555 แต่เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของสภาองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง(ตามที่กำหนดไว้ระเบียบวิธีวิจัย) พบว่าองค์ประกอบดังกล่าวและการดำเนินงานที่ผ่านมา ยังไม่มีกิจกรรมใดที่เป็นรูปธรรมชัดเจนนัก (พร กองกุล, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560) ทั้งนี้พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน ประการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

1) **ผู้นำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชน** กล่าวคือ หากแกนนำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชนในพื้นที่ใดมีจิตสาธารณะและเห็นประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญและสามารถเสียสละเวลาส่วนตนเพื่อการพัฒนาชุมชนได้ รวมถึงมีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานภาคี ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของสภาองค์กรชุมชนได้ (ธนวัฒน์ เกตุงาม, สัมภาษณ์, 6 กันยายน 2560; เกรียงศักดิ์ สมบูรณ์ทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2560)

2) **ผู้บริหารท้องถิ่น และกำนัน, ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่** กล่าวคือ หากผู้นำในชุมชนให้ความสำคัญและเข้าใจถึงบทบาทในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน ว่าเป็นกลไกหนึ่งในการช่วยพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งหากพิจารณาพบว่าอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานในท้องถิ่นมีข้อจำกัดในบางประการ ซึ่งบทบาทของสภาองค์กรชุมชนสามารถช่วยเติมเต็ม โดยการเชื่อมโยงความร่วมมือบางประการมาสู่ชุมชนได้ ซึ่งการดำเนินงานแบบควบคู่และเข้าใจกันในลักษณะนี้ ก็จะนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาดังกล่าวของชุมชนได้ และส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนนั่นเอง (เกรียงศักดิ์ สมบูรณ์ทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2560; ไพรเทพ นิลนนท์, สัมภาษณ์, 16 กันยายน 2560)

3) **แกนนำสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัด** กล่าวคือ คณะบุคคลระดับที่คอยสนับสนุนและพัฒนาการขับเคลื่อนงานของสภาองค์กรชุมชนในตำบลต่างๆ หากมีการส่งเสริมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการเป็นพี่เลี้ยงที่ดีให้แก่สภาองค์กรชุมชนที่ยังไม่มีความเข้มแข็ง และการผลักดันนโยบายระดับจังหวัดตามความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ก็จะสร้างความเชื่อมั่นและการยอมรับในบทบาทของสภาองค์กรชุมชนได้เป็นอย่างดี (มานิต เดวิเลาะ, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560; พร กองกุล, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560)

4) **การมีกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมของสภาองค์กรชุมชน** ทั้งในการแก้ไขปัญหและพัฒนาชุมชน จะส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่นในการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนทั้งจากคนในชุมชน, หน่วยงานภาคี และสมาชิกสภาองค์กรชุมชน (เกรียงศักดิ์ สมบูรณ์ทรัพย์, สัมภาษณ์, 7 กันยายน 2560; นายไพรเทพ นิลนนท์, สัมภาษณ์, 16 กันยายน 2560)

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในด้านต่างๆ ที่กล่าวมา ได้นำไปสู่การส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเมื่อชุมชนเกิดความเข้มแข็งจะส่งผลต่อการเสริมสร้างระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากกระบวนการต่างๆ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมทางการเมืองจากฐานล่างหรือระดับชุมชนถือเป็นการเรียนรู้และกล่อมเกลாதองศาประชาธิปไตยและการสร้างให้ประชาชนเกิดสำนึกความเป็นพลเมือง ดังนั้นเมื่อกระบวนการดังกล่าวได้เกิดขึ้นในชุมชน กระทั่งชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมในท้ายที่สุด ทั้งนี้จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชน พบว่า ความเข้มแข็งของสภาองค์กรชุมชนเกิดจากปัจจัยประการสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) ผู้นำและสมาชิกสภาองค์กรชุมชน 2) ผู้บริหารท้องถิ่น และกำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน 3) แกนนำสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัด และ 4) การมีกิจกรรมที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรมของสภาองค์กรชุมชน ซึ่งหากทั้ง 4 ปัจจัยนี้มีการประสานความร่วมมือเพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลให้สภาองค์กรชุมชนเกิดความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้นและสามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะ 2 ประการ ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนในการสร้างความเข้มแข็งและเป็นกลไกในการพัฒนา/แก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้ เสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กรมการปกครอง กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ดำเนินการสร้างความเข้าใจถึงบทบาทและเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ให้เกิดความเข้าใจอันดีในหมู่ผู้นำระดับชุมชน กระทั่งมองเห็นว่าสภาองค์กรชุมชนสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างประโยชน์แก่ชุมชนได้

2. เพื่อการสนับสนุนการดำเนินงานและการเชื่อมโยงหน่วยงานของสภาองค์กรชุมชน ไม่ให้เป็นไปโดยการใช้อิทธิพลของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, กำนัน, ผู้ใหญ่บ้าน และผู้บริหารหน่วยงานอื่นๆ เสนอให้มีการบูรณาการกันในเชิงนโยบาย โดยให้หน่วยงานตามข้อ 1.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

ร่วมกันออกกระเปียบ/ข้อบังคับที่ชัดเจน เพื่อส่งเสริมให้การดำเนินงานของสภาองค์กรชุมชนมีผล
ในทางปฏิบัติจริง

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา บุญชัย. 2543. **ชุดแนวคิดทฤษฎีการศึกษาชุมชนและขบวนการทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2557. **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ทศพล สมพงษ์. 2555. **การสังเคราะห์บทเรียนเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า
- ทศพล สมพงษ์. 2556. **พัฒนาการและการพัฒนาประชาสังคม**. กรุงเทพฯ : สภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า.
- เจียรชัย ณ นคร, ปรรธนา ทองรักษ์, เรืองระวี สุวรรณปราชญ์. 2553. **ประชาธิปไตยชุมชน กลไกขับเคลื่อนภาคพลเมืองเข้มแข็ง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า.
- นิธิ เอื้องจำนงค์. 2555. **ประชาสังคมระดับโลก: ข้อถกเถียงทางทฤษฎีและความเป็นไปได้ของแนวคิด**. ใน วารสารวิจัยสังคม ปีที่ 35, ฉบับที่ 1.
- ประเวศ วะสี. 2549. **“การเมืองสมานฉันท์สร้างสรรค์ความเข้มแข็งท้องถิ่น”**. ใน ต้นทางชุมชน ชุมชนประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- ประสาน บุญโสภณ, ศิริราชา เจริญพานิช, และพวงผกา บุญโสภณ. 2552. **รายงานการศึกษาพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551**. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ประภาส ปันตบแต่ง, อัญชลี แยมพยนต์, และศิริพร ยอดกมลศาสตร์. 2555. **กระบวนการขับเคลื่อนสภาองค์กรชุมชน ก้าวอย่างปัญหา มุ่งหาความสำเร็จ**. กรุงเทพฯ : เอดิสัน โปรดักส์.
- พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พุทธศักราช 2551. (2551, 8 กุมภาพันธ์). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก.

ไพฑูริย์ นิมิตติ. 2557. *สภาองค์กรชุมชนตำบล บนเส้นทางสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง.*

สภาองค์กรชุมชนกับการขับเคลื่อนประชาธิปไตยฐานราก 11 พื้นที่รูปธรรมสภาองค์กรชุมชน สู่ชุมชนประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

ไพฑูริย์ นิมิตติ. 2559. *9 ปีสภาองค์กรชุมชน เปิดพื้นที่กลาง สร้างนโยบายสาธารณะ.*

ใน ก้าวสู่ทศวรรษสภาองค์กรชุมชน เปิดพื้นที่กลาง สร้างนโยบาย. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

รัชณี ประดับ. 2556. *สภาองค์กรชุมชน : การเมืองใหม่และการท้าทายต่อกลุ่มอำนาจในท้องถิ่น.*

วารสารสถาบันพระปกเกล้า ปีที่ 11 ฉบับที่ 2.

รงค์ บุญสวยขวัญ. 2557. *การเมืองภาคพลเมือง : ทบทวนวรรณกรรมเพื่อสร้างตัวชี้วัดหรือตัวบ่งบอกการเมืองของพลเมือง. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ปีที่ 6 ฉบับที่ 2.*

ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์. 2550. *ขบวนการประชาสังคม กับการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน.*

วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สน รูปสูง. 2553. *คู่มือประชาธิปไตยชุมชน.* กรุงเทพฯ : สภาพัฒนาการเมือง.

สุธิดา บัวสุขเกษม. *แนวทางการพัฒนาบทบาทของสภาองค์กรชุมชนในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน กรณีศึกษาตำบลหนองประดู่ อำเภอเลาขวัญ จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารนโยบายสวัสดิการสังคม ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2554*

สุรางค์รัตน์ จำเริญพล. 2555. *สาระสำคัญจาก Robert D.Putnam Democracy and Social Capital: What's the Connection?. ในวารสารวิจัยสังคม ปีที่ 35, ฉบับที่ 1.*

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2559. *รายงานประจำปี 2559.* กรุงเทพฯ:

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

สำนักสื่อสารการพัฒนา. 2557. *สภาองค์กรชุมชนกับการขับเคลื่อนประชาธิปไตยฐานราก 11 พื้นที่รูปธรรมสภาองค์กรชุมชน สู่ชุมชนประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

- ศักดิ์ชาย มรรครัตน์ไธ. 2557. บทบาทของสภาองค์กรชุมชนกับการพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษา
สภาองค์กรชุมชนตำบลในเมือง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น. การประชุมวิชาการ
ระดับชาติด้านการบริหารกิจการสาธารณะ ครั้งที่ 2. วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น. วันที่ 7 - 8 สิงหาคม 2557
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2552. แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน : สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของ
ประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2553. ประชาธิปไตยชุมชน: รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน.
กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- อุเชนทร์ เชียงแสน. 2556. ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน ความคิดและปฏิบัติการของ
นักกิจกรรมทางการเมืองในปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Larry Diamond. 1996. *Toward Democratic Consolidation*. In *The Global
Resurgence of Democracy*, edited by Larry Diamond and Marc F. Plattner,
2nd ed. Baltimore : Johns Hopkins University Press.
- สัมภาษณ์**
- นางมุกดา อินตะสาร อดีตสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2560)
- นายทองใบ สิงสีทา ผู้จัดการสำนักเลขานุการสภาองค์กรชุมชน (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560)
- นางสุภาณิตร์ จุมผา ผู้จัดการสำนักงานภาคกรุงเทพฯ ปริมณฑล และตะวันออก (สัมภาษณ์,
1 กันยายน 2560)
- นายธนวัฒน์ เกตุงาม แกนนำสภาองค์กรชุมชนระดับจังหวัดฉะเชิงเทรา (สัมภาษณ์, 6 กันยายน
2560)
- นายเกรียงศักดิ์ สมบูรณ์ทรัพย์ ประธานสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลปากน้ำ (สัมภาษณ์, 7
กันยายน 2560)
- นาย ไชยรัตน์ โชติปทุมวรรณ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนเทศบาลตำบลปากน้ำ (สัมภาษณ์, 16
กันยายน 2560)

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัญญวีรกรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล”

นายพีรเทพ นิลนนท์ รองนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลปากน้ำ (สัมภาษณ์, 16 กันยายน 2560)

นายมานิต เดวีเลาะ ประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลดอนฉิมพลี (สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560)

นายพร กองกุล สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลดอนฉิมพลี (สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560)

นายวิฑูรย์ อีสระพงศา สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลดอนฉิมพลี (สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560)

นายสิทธิศักดิ์ อับดุลเลาะ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลดอนฉิมพลี (สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560)

นายซัช แสงเกษมสันต์ สมาชิกสภาองค์กรชุมชนตำบลดอนฉิมพลี (สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2560)

การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของ
“องค์กรเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ”
Cultural Diversity Management of Human Resources of
“A Private Organization in the Service Industries”

กฤษณะโชติ บัวหล้า¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมและรูปแบบการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมรวมทั้งผลลัพธ์ของการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมขององค์กรเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ กรณีศึกษาคือ โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ร่วมกับการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการรวบรวมข้อมูล โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยผู้บริหารขององค์กร 3 คน ฝ่ายทรัพยากรบุคคลขององค์กร 3 คน ฝ่ายนโยบายและแผนขององค์กร 3 คน บุคลากรทั่วไปในองค์กร 3 คนและผู้ใช้บริการของโรงพยาบาล 3 คน รวมเป็นจำนวน 15 คน ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านบุคคล ได้แก่ ความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และทัศนคติของบุคคล การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของทรัพยากรบุคคลในองค์กร คือ หลักการสร้างความเท่าเทียมท่ามกลางความหลากหลาย และส่งเสริมให้เกิดเป็นวัฒนธรรมองค์กร ผลลัพธ์ของการจัดการคือบุคลากรในองค์กรความพึงพอใจต่อเพื่อนร่วมงานที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติและศาสนา ประสิทธิภาพขององค์กรสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร

คำสำคัญ: องค์กรเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ, การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรม

¹ หลักสูตรการบริหารการพัฒนาสังคม คณะพัฒนาลังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ E-mail: Krisanachot@gmail.com

Abstract

This article aims to study the characteristics of cultural diversity and pattern of cultural diversity management, as well as the outcomes of the cultural diversity management of a private organization in the service industries a case study of Bamrungrad International Hospital. The qualitative research design is applied. To collect data, the researcher conducted non-participant observation, in-depth interview, and documentary research. There were totally 15 main informants including 3 top executives, 3 HR officers, 3 Policy and Plan personnel, 3 general personnel, and 3 service users of the hospital. The data shows that there is cultural diversity in terms of race, religion, and personal perspectives. The cultural diversity management of the organization is to create equality among diversity and promote it as an organizational culture. The outcomes indicate that the personnel, are pleased to work with others who have racial and religious differences, and the organizational effectiveness is well achieved of organization goal.

Keywords: Private Organization in the Service Industrie, Cultural Diversity Management

บทนำ

สังคมโลกทุกวันนี้เป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร (Information Age) ที่ไร้พรมแดน ทำให้ประเทศต่าง ๆ พยายามร่วมมือและเน้นการพึ่งพากันเพื่อสร้างรายได้เปรียบทางเศรษฐกิจ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจและการค้าได้ยึดโยงเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งหากมองย้อนกลับมาใกล้ตัวจะเห็นว่าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการรวมกลุ่มกันระหว่างประเทศสมาชิกเช่นกันที่เรียกว่า ประชาคมอาเซียน หรือ ASEAN community (AEC) ผลที่ตามมาคือ เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานฝีมืออย่างเสรีในกลุ่มประเทศสมาชิก ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันด้านคุณสมบัติในสาขาวิชาชีพ (Mutual Recognition Arrangements: MRAs) ทำให้แรงงานหลายล้านคนหลังไหลเข้าสู่ประเทศอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้อิสระมากขึ้น

ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการแข่งขันทางธุรกิจที่มีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทำให้หลายองค์กรเลือกที่จะปรับตัวโดยการมุ่งเข้าสู่ความเป็นสากลมากขึ้น เพื่อลดแรงกดดันที่อาจส่งผลกระทบต่อองค์กรและสามารถสร้างโอกาสในการเข้าสู่ตลาดที่มีหลากหลายมากขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อประโยชน์สูงสุดขององค์กร (Rurkkhum, 2011) แต่หลายองค์กรกลับประสบปัญหาในการบริหารงานหรือไม่สามารถปรับตัวสำหรับการเข้าสู่ความเป็นสากลได้ โดยเฉพาะองค์กรเอกชนที่ประสบปัญหาด้านความแตกต่างทางวัฒนธรรมทำให้เกิดผลกระทบต่อการทำงานในองค์กร (Foley, Ngo, & Loi, 2012; Werner, 2011; Yalabik, Chen, Lawler, & Kim, 2008) เพราะภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนแห่งพหุสังคม (Plural Society) ซึ่งมีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิต ทำให้องค์กรจำนวนมากในประเทศไทยเกิดความหลากหลายขึ้นในองค์กร

ความหลากหลายในองค์กรส่วนใหญ่เกิดจากปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม (Cultural diversity) ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลและองค์การรวมไปถึงผลการดำเนินงานขององค์กรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Andreassi, Lawter, Brockerhoff, & Rutigliano, 2014; Pauluzzo, 2010) เนื่องจากคุณค่าทางวัฒนธรรมส่งผลกระทบต่อทัศนคติและพฤติกรรมในการทำงานของบุคคล หากวัฒนธรรมมีความแตกต่างกัน ย่อมทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมของพนักงานแตกต่างกันด้วย (Dartey-Baah, 2013) ดังนั้นการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพื่อลดความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural conflict) จะช่วยให้ผู้บริหารสามารถกำหนดแนวทางการบริหารเพื่อนำพาองค์กรให้ไปสู่เป้าหมายและสามารถบริหารบุคคลภายในองค์กรให้อยู่อย่างมีความสุขและเกิดความจงรักภักดีต่อองค์กร การใช้วิธีการบริหารที่วางบนพื้นฐานของความหลากหลายจะสามารถทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจและความกระตือรือร้นมากขึ้น (สุภัทมา ตันตยาภินันท์, 2554) อาจสรุปได้ว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบุคคลเป็นจุดสำคัญในการกำหนด

พฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งการเรียนรู้ความแตกต่างอย่างละเอียดจะช่วยให้ผู้บริหารองค์การสามารถกำหนดกลวิธีการบริหารเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคลให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การทำงานในองค์การโดยเฉพาะองค์การภาคเอกชนที่เน้นประสิทธิภาพและการแข่งขันจึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมของทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ

องค์การเอกชนในประเทศไทยปัจจุบันมักปรากฏในรูปแบบของบริการอุตสาหกรรมบริการ เช่น อุตสาหกรรมบริการสุขภาพ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมการเงิน เป็นต้น องค์การอุตสาหกรรมบริการเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสังคม เพราะมีบทบาทในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและรายได้ของประเทศ ทำให้อัตราการใช้จ่ายในภาคบริการสูงขึ้นมาก ซึ่งแนวโน้มนี้ยังปรากฏทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา งานวิจัยนี้ได้มุ่งศึกษาอุตสาหกรรมบริการสุขภาพ เนื่องจากประเทศไทยมีการขับเคลื่อนในการเป็นศูนย์กลางบริการทางการแพทย์ (Medical Hub) ของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ซึ่งนักท่องเที่ยวอาเซียนเข้ามาในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2558 จำนวนกว่า 10 ล้านคน ในจำนวนนักท่องเที่ยวเหล่านั้นมีแนวโน้มที่จะเข้ามาท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (Medical Tourism) มากขึ้น ตามการทำการตลาดของภาครัฐและเอกชน (ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2558: 83) นอกจากนี้ความต้องการบริการสุขภาพยังมีโอกาสที่เพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ดังนั้นองค์การอุตสาหกรรมบริการซึ่งมีกลุ่มลูกค้าที่ความแตกต่างหลากหลายจึงต้องมีการบริหารจัดการด้านทรัพยากรบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อผลลัพธ์ในการบริการที่มีคุณภาพและสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ใช้บริการ

โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล เป็นโรงพยาบาลเอกชนที่มีศักยภาพในการให้บริการด้านสุขภาพแนวหน้าของประเทศไทย องค์การแห่งนี้มีทรัพยากรบุคคลมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงจนถึงและพนักงานระดับปฏิบัติการ มีผลการดำเนินงานที่ประสบความสำเร็จและสร้างกำไรได้อย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการบริหารงานขององค์การ หากมองตามแนวคิดการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การ ถือได้ว่าองค์การแห่งนี้เป็นองค์การที่มีลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านบุคคลสูง เกิดความท้าทายของผู้บริหารองค์การที่จำเป็นต้องมีรูปแบบการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การที่เหมาะสม ดังนั้นในการศึกษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมขององค์การในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงเลือกทำการศึกษาโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

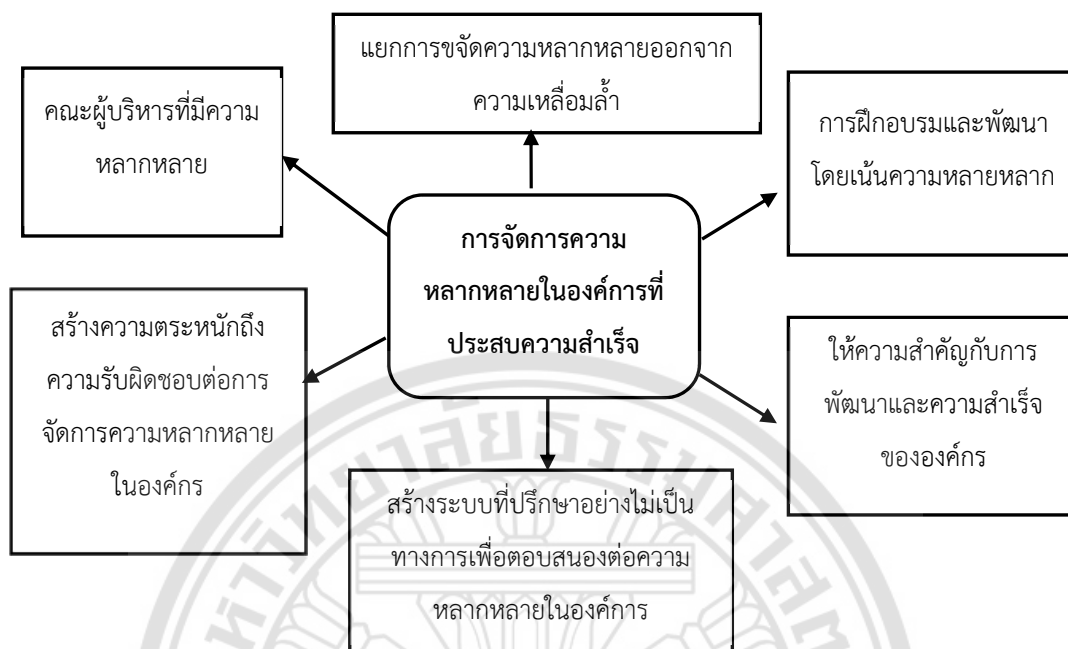
1. เพื่อศึกษาลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลและรูปแบบการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลขององค์การ กรณีศึกษาโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล
2. เพื่อศึกษาผลลัพธ์ของการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลขององค์การ กรณีศึกษาโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล

แนวคิดและการทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดหลักในการนำมาวิเคราะห์ในการวิจัยเรื่อง การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของ “องค์การเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ” ใช้แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการความหลากหลายในองค์การและแนวคิดวัฒนธรรมองค์การ ซึ่งได้สรุปรูปแบบแนวทางเพื่อการจัดการ ดังนี้

แนวคิดการบริหารจัดการความหลากหลายในองค์การ

การจัดการความหลากหลาย (Managing Diversity) คือ กระบวนการในการวางแผนและการปฏิบัติตามระบบขององค์การ รวมถึงแนวปฏิบัติในอันที่จะจัดการกับความหลากหลายของบุคลากรในองค์การ ทั้งในส่วนของสรรหา การรักษาไว้ การให้รางวัล และการเลื่อนตำแหน่ง เพื่อก่อให้เกิดศักยภาพของความได้เปรียบที่มาจากความแตกต่างหลากหลาย (Ivancevich & Gilbert, 2000) และเป็นโอกาสที่จะหาทางขจัดหรือลดข้อเสียเปรียบขององค์การให้เหลือน้อยที่สุด (Cornelius, Gooch & Todd, 2000) ซึ่ง Mathis & Jackson (2002) ได้เสนอแนะวิธีการในการจัดการกับความหลากหลายให้ประสบความสำเร็จ โดยได้นำเสนอองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการความหลากหลายในองค์การ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการความหลากหลายในองค์กร
(Mathis & Jackson, 2002)

นอกจากนี้ Daft (2008) ศึกษาในเรื่องของการบริหารจัดการความหลากหลายในองค์กร ได้กล่าวว่า ความหลากหลายของบุคลากรในองค์กรนั้นมี 2 มิติ ได้แก่ มิติของความหลากหลายที่มีมาแต่กำเนิดและมีผลต่อทั้งชีวิตของบุคลากร (Primary Dimensions) ประกอบด้วย อายุ เพศ รสนิยมทาง เพศเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ความสามารถทางกายภาพ ส่วนอีกมิติหนึ่ง คือ มิติของความหลากหลายที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดชีวิต (Secondary Dimensions) ประกอบด้วย ความเชื่อหรือศาสนา การศึกษา รายได้ ประสบการณ์ทำงาน ประสบการณ์การเป็นทหาร สถานภาพทางการสมรส สถานภาพบิดามารดา และภูมิฐานะ ซึ่งความหลากหลายของบุคคล ล้วนมีผลกระทบต่อองค์กร สิ่งสำคัญคือ ผู้บริหารต้องบริหารความหลากหลายของบุคลากรในองค์กรเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด โดยไม่ให้ความหลากหลายนั้นกลายเป็นปัญหาขององค์กร แต่ผลักดันให้เกิดเป็นพลังสร้างสรรค์ผลสำเร็จขององค์กรแทน

สรุปได้ว่า ความหลากหลายของบุคลากรในองค์กรหากมีการจัดการอย่างเหมาะสมจะนำมาซึ่งความสามารถในการปรับตัวขององค์กร ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม ตลอดจนภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กรอันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์กร

แนวคิดวัฒนธรรมองค์การ

วัฒนธรรมเป็นรากฐานสำคัญขององค์การที่กำหนดทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคลในแต่ละองค์การซึ่งวัฒนธรรมเป็นหลักในการดำรงชีวิต หรือ วิถีชีวิต หรือเป็นแบบแผนสำหรับพฤติกรรมในการทำงานของสังคม ดังที่ Kluckhohn & Kelly (1945) กล่าวว่าวัฒนธรรมองค์การเป็นแบบแผนหรือวิธีการดำรงชีวิตที่ทำให้องค์การมีเอกลักษณ์ของตนเองที่แตกต่างไปจากองค์การอื่นและแบบแผนการดำรงชีวิตนี้สามารถแลกเปลี่ยนระหว่างกันและกันหรือแพร่กระจายออกไปได้ในหมู่สมาชิกของสังคม โดยมีการเรียนรู้ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม วัฒนธรรมเปรียบเสมือนเป็นกาวหรือหลักที่ยึดเหนี่ยว (Cohesion) สำหรับองค์การหรือหน่วยงานให้กลมเกลียวไม่แตกสลายลงไป

กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมองค์การจึงมีผลต่อองค์การ 4 ประการคือ 1. วัฒนธรรมองค์การเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในองค์การ 2. การดำเนินงานขององค์การได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมองค์การทั้งเชิงบวกและเชิงลบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาหรือการริเริ่มงานใหม่ในองค์การ 3. วัฒนธรรมองค์การส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ในองค์การ 4. วัฒนธรรมขององค์การแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกภาพขององค์การ

ปัจจัยทางวัฒนธรรมองค์การที่มีประสิทธิผล

Denison (1990) ได้กล่าวถึงปัจจัยด้านวัฒนธรรมองค์การและประสิทธิผลขององค์การพบว่าวัฒนธรรมองค์การจะส่งผลต่อประสิทธิผล (Effectiveness) ขององค์การเป็นอย่างมาก เมื่อวัฒนธรรมนั้นก่อให้เกิด 1. การผูกพัน (Involvement) และการมีส่วนร่วมในองค์การ 2. การปรับตัว (Adaptability) ที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์การ 3. การประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอคงเส้นคงวา (Consistency) ซึ่งจะก่อให้เกิดการทำงานที่ประสานกันและสามารถคาดการณ์พฤติกรรมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ 4. มีวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์การที่เหมาะสม ทำให้องค์การมีกรอบและทิศทางการดำเนินงานที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม ปัจจัยทั้ง 4 องค์ประกอบจะทำให้องค์การสามารถบรรลุสู่ประสิทธิผล (Effectiveness)

บทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมองค์การ

Ouchi & William (1981) อธิบายว่า ปัจจัยทางวัฒนธรรมองค์การสู่ความสำเร็จจะพบว่ามีบทบาทของวัฒนธรรมองค์การมีผลกระทบต่อสมาชิกหลากหลายลักษณะ ความล้มเหลวหรือความสำเร็จขององค์การล้วนเกิดขึ้นจากวัฒนธรรมของบุคคลในองค์การทั้งสิ้น บทบาท และ หน้าที่ของวัฒนธรรมองค์การจึงมีความสอดคล้องกับการแสดงออกของสมาชิกดังนี้

1. การแสดงเอกลักษณ์ที่แตกต่าง วัฒนธรรมองค์การเป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์ที่แตกต่างของแต่ละองค์การด้วยบทบาท หน้าที่ ที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมของแต่ละองค์การจะถูกกำหนดด้วยความ

พร้อมในเชิงบริหาร ทรัพยากร การกิจ เป้าหมาย วิสัยทัศน์ของแต่ละองค์การ ทำให้เกิดเอกลักษณ์ทางด้านวัฒนธรรมของแต่ละองค์การอย่างชัดเจน

2. ความผูกพันร่วมมือ วัฒนธรรมองค์การมีบทบาท หน้าที่ ให้สมาชิกขององค์การมีความผูกพันร่วมมือเป็นหนึ่งเดียว โดยสมาชิกเกิดความเชื่อในค่านิยม บรรทัดฐาน แนวทางการปฏิบัติในลักษณะเดียวกัน ลดความขัดแย้งภาพรวมของสมาชิกจึงเกิดความผูกพัน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในระดับสูง มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ เปรียบเสมือนครอบครัวขนาดใหญ่

3. การจัดระบบสังคมในองค์การ วัฒนธรรมองค์การมีส่วนสำคัญในการจัดระบบสังคมขององค์การให้เกิดความมั่นคงตามบริบทของสมาชิก เพื่อให้เกิด กฎ ระเบียบ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการกำหนดกรอบ แนวปฏิบัติ โดยสมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนด และยอมรับ เพื่อเป็นบรรทัดฐานโดยรวมทั้งองค์การ สังคมองค์การจึงอยู่อย่างมีความสุข

4. การปรับปรุงสภาพให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมองค์การเป็นตัวกระตุ้นให้สมาชิกขององค์การเกิดความเข้าใจ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมภายในขององค์การ ในด้านการปฏิบัติหน้าที่ ตำแหน่งงานต่าง ๆ กฎกติกาใหม่ที่เกิดขึ้น วัฒนธรรมองค์การจะทำหน้าที่ซึมซับให้สมาชิกตระหนัก เตรียมพร้อมเกิดความเข้าใจไม่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

ดังนั้นวัฒนธรรมองค์การคือกลไกในการนำองค์การไปสู่ความสำเร็จ บางองค์การสร้างวัฒนธรรมองค์การให้เป็นกลยุทธ์ โดยการอบรมให้สมาชิกขององค์การเกิดความเคยชินด้วยการสร้างค่านิยมในเชิงบวกเพื่อส่งผลต่อความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ การกำหนดคำขวัญขององค์การให้สมาชิกตระหนักถึงบทบาทภาระหน้าที่เพื่อให้ผู้ใช้บริการเกิดความคาดหวังความรู้สึกเชิงบวกจากการบริการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกลไกเหล่านี้คือการนำองค์การไปสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

วิธีการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ได้แก่ ผู้บริหารขององค์การระดับสูง จำนวน 1 คน ผู้บริหารขององค์การระดับกลาง จำนวน 2 คน ฝ่ายทรัพยากรบุคคลขององค์การ จำนวน 3 คน ฝ่ายนโยบายและแผนขององค์การ จำนวน 3 คน บุคลากรทั่วไปในองค์การ จำนวน 3 คนและผู้ใช้บริการของโรงพยาบาล จำนวน 3 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวมเป็นจำนวน 15 คน ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลโดยเป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ วิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งเมื่อได้คำถามที่เหมาะสมกับประเด็นสมบูรณ์แล้วจึงทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม

วิธีการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Research) การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ประกอบไปด้วย ข้อมูลเอกสาร ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้องในองค์การ ภาคนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือโดยหลักการสามเส้า (Triangulation Technique)

ผลการศึกษา

การจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล ในฐานะที่เป็นองค์กรเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ มีความมุ่งมั่นในเรื่องการพัฒนาบุคลากรให้สามารถทำงานร่วมกันท่ามกลางความหลากหลายทางเชื้อชาติเพื่อรองรับการให้บริการแก่กลุ่มผู้ใช้บริการที่มีสัดส่วนของชาวต่างชาติมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือเป็นสิ่งท้าทายสำหรับผู้บริหารองค์กรอย่างมาก โดยผลการศึกษาเรื่องการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของ “องค์กรเอกชนในอุตสาหกรรมบริการ” มีดังนี้

ลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์กร

ลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์กรจำเป็นต้องศึกษาในหลายมิติอย่างครอบคลุมเพื่อให้สามารถทำความเข้าใจลักษณะของความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้สามารถกำหนดรูปแบบในการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการศึกษาผู้ให้ข้อมูลจำนวน 15 ราย พบว่า 10 รายคิดเป็นร้อยละ 67 ได้อธิบายลักษณะความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์กรว่ามี 3 มิติ ประการแรกคือ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของทรัพยากรบุคคล ดังคำกล่าวของผู้บริหารระดับสูงท่านหนึ่งว่า

“...บำรุงราษฎร์มีความหลากหลายของบุคลากรที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติมาก เนื่องจากต้องมีบุคลากรที่มีคุณภาพจริง ๆ และพร้อมให้บริการกลุ่มลูกค้าที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างทางเชื้อชาติจะเห็นได้ตั้งแต่ CEO แพทย์ พยาบาล ล่าม พนักงานบริการ...” (นพ. สมยศ (นามสมมุติ), 1 กรกฎาคม 2560)

องค์กรแห่งนี้เน้นความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับการบริการกลุ่มผู้ใช้บริการต่างชาติจำนวนมาก ทำให้การบริหารทรัพยากรบุคคลต้องเปิดกว้างในการรับบุคคลที่มีศักยภาพและมีความหลากหลายทางเชื้อชาติเข้ามาในองค์กร เพื่อรองรับผู้ใช้บริการได้อย่างรวดเร็ว เข้าใจความต้องการที่ตรงจุด สร้างความประทับใจในการบริการได้เป็นอย่างดี เรียกว่า “ความเข้าอกเข้าใจด้วย

ความเป็นเชื้อชาติเดียวกัน” ซึ่งจากการมีบุคคลกรที่มีลักษณะนี้ถือเป็นการสร้างความได้เปรียบให้กับองค์การเป็นอย่างมาก โดยจะส่งผลถึงภาพลักษณ์ขององค์การที่มีความเป็นสากล (International) และสร้างความไว้วางใจในการเลือกที่จะใช้บริการองค์การแห่งนี้ได้อย่างไม่มีความสงสัยลังเล โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล มีทรัพยากรบุคคลที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ตั้งแต่ระดับผู้บริหารลงมาถึงระดับพนักงาน ไม่ว่าจะเป็น ยุโรป ไทย จีน ญี่ปุ่น อินเดีย อาหรับ เป็นต้น การมีความหลากหลายทางเชื้อชาติถือเป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งขององค์การแห่งนี้ เพราะนอกจากบุคลากรที่มีศักยภาพสูงแล้วยังมีการดึงดูดผู้ใช้บริการต่างชาติให้เข้ามาใช้บริการผ่านลักษณะความเป็นเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันที่มีอยู่ในทรัพยากรบุคคลขององค์การแห่งนี้

ส่วนความหลากหลายทางศาสนา เป็นผลจากความหลากหลายทางเชื้อชาติย่อมส่งผลให้มีบุคลากรในองค์การเกิดความหลากหลายทางศาสนา ในองค์การแห่งนี้พบว่ามีหลากหลายทางศาสนาของทรัพยากรบุคคลไม่ว่าจะเป็น พุทธ คริสต์ อิสลาม ฮินดู

และประการสุดท้าย ความหลากหลายทางทัศนคติของบุคคลในองค์การ จากการศึกษาพบว่าลักษณะความหลากหลายทางทัศนคติของบุคลากรขององค์การแห่งนี้แสดงออกในเรื่อง ความพึงพอใจ ของบุคคลในการทำงานท่ามกลางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย พบว่า บุคลากรในองค์การมีความพึงพอใจต่อเพื่อนร่วมงานที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติและศาสนา มีความพร้อมที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมที่แตกต่าง ประการต่อมาคือมีความตระหนัก ถึงการให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลาย พบว่า บุคลากรมีความพร้อมและตระหนักถึงความแตกต่างของเชื้อชาติ ธรรมเนียมปฏิบัติและประเพณี ส่งผลถึงรูปแบบการทำงานของแต่ละบุคคล โดยมีการรับรู้และยอมรับในความแตกต่าง และความตั้งใจซึ่งเป็นองค์ประกอบของทัศนคติที่จะนำไปสู่พฤติกรรม พบว่า สมาชิกในองค์การมีความตั้งใจที่สร้างความมั่นคงในการทำงาน จึงทำให้เกิดการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนร่วมงาน

สรุป โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์มีลักษณะของความหลากหลายทางวัฒนธรรมในตัวองค์กร ทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และทัศนคติของบุคคล ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมทางเชื้อชาติ เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก ส่งผลต่อการนับถือศาสนาและความเชื่อที่มีผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของบุคคล องค์การที่มีความแตกต่างดังกล่าวมากจึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องบริหารจัดการกับความท้าทายเหล่านี้

การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลขององค์การ

องค์การที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องมีวิธีการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อผลการปฏิบัติงานที่มีคุณภาพและการบรรลุเป้าหมายขององค์การ ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือสิ่งยึดโยงกับตัวบุคคล การศึกษาการจัดการความหลากหลายทาง

วัฒนธรรมจำเป็นต้องศึกษาถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง วิธีการจัดการ และการปฏิบัติต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนี้

บทบาทของผู้นำองค์กร ความสำเร็จในการบริหารจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์กรของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล นั้นถือเป็นความสำเร็จที่เกิดจากการให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าว โดยคณะผู้บริหารระดับสูงล้วนเข้ามามีบทบาทในการกำหนดกลยุทธ์ ผู้บริหารสามารถปรับตัวและตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมใหม่ด้วย ความได้เปรียบของผู้บริหารในองค์กรแห่งนี้คือ การมีคณะผู้บริหารที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ทำให้มีทักษะการบริหารข้ามวัฒนธรรม (Cross-Cultural Skills) และเข้าใจถึงความต้องการของสมาชิกที่มาจากหลากหลายประเทศ หลายเชื้อชาติ หลายศาสนาและหลายเพศ จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงที่กล่าวว่า

“...คณะผู้บริหารมีการตระหนักถึงปัญหาตลอดจนพยายามนำความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม ทักษะคิด ค่านิยม และศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำความเข้าใจและการปรับปรุงสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกในองค์กร รวมทั้งลูกค้าหรือผู้ใช้บริการที่มีที่มาจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันให้ดีขึ้นได้...”

(นพ. สมยศ (นามสมมติ), 1 กรกฎาคม 2560)

สะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารในองค์กรมีความตระหนักถึงความจำเป็นในการบริหารจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมเพื่อให้ส่งผลดีต่อประสิทธิภาพขององค์กรและมองเห็นข้อได้เปรียบในการนำความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพและสร้างจุดแข็งให้กับองค์กรและนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นเลิศ

แนวทางในการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์กร ลักษณะของการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรม จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญระดับผู้บริหารระดับสูงและระดับกลางและฝ่ายทรัพยากรบุคคล พบว่าแนวทางในการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สามารถจัดการได้คือ “การสร้างความเท่าเทียม” ท่ามกลางความแตกต่าง ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะอยู่ในลักษณะของนโยบายขององค์กร โดยการกำหนดความเท่าเทียมกันของบุคลากรที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์กรเริ่มจากกระบวนการจัดการทรัพยากรบุคคลมีแนวทางดังนี้

1) กระบวนการคัดเลือกบุคคลหรือการสมัครงาน ด้วยการไม่ระบุข้อจำกัดหรือคุณสมบัติที่ไม่จำเป็น ยึดมั่นในหลักของสิทธิมนุษยชน ตระหนักถึงโอกาสที่เท่าเทียมกันและยึดมั่นในความสามารถเป็นหลัก

2) มีการกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของคนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม องค์การมีการกำหนดความเท่าเทียมด้วยการกำหนดค่าตอบแทนและสวัสดิการที่พึงพอใจ โดยการกำหนดให้ค่าตอบแทนและสวัสดิการเป็นมาตรฐานเดียวกัน ทำให้ทรัพยากรบุคคลอยู่ภายใต้โครงสร้างเดียวกัน ทั้งนี้การพิจารณาจากความสามารถ ความเชี่ยวชาญและผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์การก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีผลต่อค่าตอบแทนรวมไปถึงตำแหน่งในองค์การ ทั้งนี้ไม่ได้คำนึงถึงเพศ เชื้อชาติเป็นสำคัญแต่อย่างใด

3) การจัดการสภาพแวดล้อมในองค์การ นอกจากจะอำนวยความสะดวกเพื่อสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ใช้บริการแล้ว องค์การยังมีการจัดสถานที่หรือสร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เอื้ออำนวยให้เกิดความสะดวกเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงานให้สอดคล้องกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เช่น สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาสำหรับมุสลิม (ห้องละหมาด) มีอาหารที่หลากหลายเหมาะสมสำหรับแต่ละบุคคล สถานที่ทำงานมีความพร้อมทางเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งสะท้อนได้จากการให้สัมภาษณ์ของนายแพทย์ท่านหนึ่งได้กล่าวว่า

“เมื่อก่อนผมทำงานอยู่ในโรงพยาบาลของรัฐชั้นนำ เงินเดือนค่อนข้างสูง แต่ผมลาออกมาทำงานที่นี่เพราะระบบขององค์การที่นั่นค่อนข้างจำกัดในเรื่องการแต่งกายและสภาพแวดล้อมในการทำงาน ผมไม่สามารถไว้เครยาวได้เพราะดูไม่เหมาะสมกับการเป็นแพทย์ ทำให้ผมตัดสินใจย้ายออกมาจากองค์การนั้น”
(นพ. ฮาลิมะห์ (นามสมมุติ), 3 กรกฎาคม 2560)

4) การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาบุคคล เช่น รวมทั้งมีการฝึกอบรมทางวัฒนธรรม (Cultural Training) ทั้งในแง่มุมมองของ กฎหมาย วัฒนธรรม และการตอบสนองทางอารมณ์ของบุคลากร กิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ ได้แก่ กิจกรรม CSR Activity ขององค์การ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้บริหารระดับสูงยังพยายามอบรม (Training) ให้ผู้บริหารระดับกลางกล้าตัดสินใจในขอบเขตงานที่ตนรับผิดชอบโดยไม่ต้องรอการตัดสินใจของผู้บังคับบัญชาเพราะวิธีการนี้จะทำให้การทำงานไหลลื่นไม่ติดขัด

5) ทำให้กลายเป็นวัฒนธรรมองค์การ การศึกษาพบว่าผู้บริหารระดับสูงมีความตั้งใจที่จะทำให้ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การนั้นหลอมรวมกันเป็นหนึ่งเดียวภายใต้วัฒนธรรมองค์การ (unite the cultural diversity as an organization culture) ซึ่งกระบวนการนี้จะเป็นการปรับทัศนคติของบุคลากรที่มีความแตกต่างหลากหลาย แต่เมื่อเข้ามาอยู่องค์การแล้วให้ยึดมั่นวัฒนธรรมองค์การเป็นหลักมากกว่าการยึดมั่นในอัตลักษณ์ส่วนตน อีกทั้งเป็นการสร้างความผูกพันกับองค์การ (Organization Commitment) ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้บุคลากรในองค์การเป็นหนึ่งเดียวภายใต้กรอบของวัฒนธรรมองค์การ

องค์การแห่งนี้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลสูง องค์การมีแนวทางการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลอย่างน่าสนใจ โดยผู้บริหารได้นำเอาหลักการสร้างความเท่าเทียมเข้ามาใช้ในการบริหารเพื่อให้บุคลากรในองค์การทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพและป้องกันปัญหาที่อาจเกิดเป็นความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ยังพยายามสร้างหลักการดังกล่าวให้กลายเป็นวัฒนธรรมองค์การเพื่อให้สมาชิกในองค์การมีความผูกพันกับองค์การและยึดมั่นในเป้าหมายขององค์การเป็นที่ตั้ง

ผลลัพธ์ของการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลขององค์การ

จากการศึกษาพบว่า ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นชัดเจนจากการนำแนวทางการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลขององค์การ ได้แก่

1) ความพึงพอใจของบุคลากรในองค์การ พบว่า บุคลากรมีความพึงพอใจต่อเพื่อนร่วมงานที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติและศาสนา ทั้งนี้ผลเกิดจากการการฝึกอบรมและพัฒนาโดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ทำให้สภาพการทำงานร่วมกันเป็นลักษณะของความร่วมมือและเรียนรู้ซึ่งกันและกันตามบทบาทหน้าที่ของตน อีกทั้งบุคลากรในองค์การมีความพร้อมในเรื่องของภาษาทำให้มีการสื่อสารมีความชัดเจน ทำให้การทำงานของบุคลากรในองค์การมีประสิทธิภาพ

2) ประสิทธิภาพขององค์การ พบว่า โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล มีความสามารถในการบรรลุเป้าหมายขององค์การที่ได้กำหนดไว้ โดยองค์การสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า ประสิทธิภาพขององค์การสะท้อนจากความประสบความสำเร็จอย่างต่อเนื่องในการเป็นที่รู้จักในตลาดต่างประเทศมากกว่า 190 ประเทศ ทำให้มีฐานกลุ่มลูกค้าต่างชาติที่เข้มแข็งรวมทั้งเป็นโรงพยาบาลชั้นนำสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (leader in medical tourism)

สรุปได้ว่า โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล เป็นองค์การเอกชนในอุตสาหกรรมบริการที่มีรูปแบบในการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบุคคลในองค์การโดยใช้หลักความเท่าเทียมเพื่อขจัดความเหลื่อมล้ำในองค์การ โดยประยุกต์ในกระบวนการทำงานของบุคลากร ตั้งแต่การ คัดเลือกบุคคลเข้ามาทำงาน การกำหนดบทบาทหน้าที่ การสร้างสภาพแวดล้อม และการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีความเข้าใจในเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม วิธีการนี้ยังนำไปสู่การเกิดวัฒนธรรมองค์การที่จะสามารถคงรูปแบบการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมขององค์การได้อย่างมั่นคง ซึ่งผลลัพธ์ที่เห็นได้จากรูปแบบดังกล่าวคือ พนักงานมีความพึงพอใจที่จะทำงานในองค์การแห่งนี้และประสิทธิภาพขององค์การสะท้อนจากการมีผู้ใช้บริการทั้งในและต่างประเทศที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาทำให้ทราบรูปแบบแนวทางการจัดการและผลลัพธ์ของความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลของโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล มีการขับเคลื่อนแนวทางการจัดการด้วยความเท่าเทียมและวัฒนธรรมองค์การ ซึ่งข้อค้นพบจากการศึกษานี้มีประเด็นที่สอดคล้องกันและสามารถนำมาอภิปรายผลการศึกษาได้โดยมีรายละเอียดดังนี้

การจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลในองค์การ จากผลการศึกษาสะท้อนบทบาทสำคัญของผู้บริหารองค์การที่มีการให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ส่วนหนึ่งเกิดจากการมีคณะผู้บริหารที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและความตระหนักในการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การ ทำให้ประเด็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้รับการพัฒนาและให้ความสำคัญ ดังที่ Mathis & Jackson (2002) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการความหลากหลายในองค์การว่า ในบทบาทของผู้บริหารองค์การนั้นจะต้องมีความแตกต่างหลากหลายเพราะเป็นผู้ที่จะเข้าใจถึงความต้องการของพนักงานที่มีความแตกต่างกัน และองค์การจะต้องสร้างความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อการจัดการความหลากหลายในองค์การ Daft (2008) อธิบายไว้ว่า ผู้บริหารต้องบริหารความหลากหลายของบุคลากรในองค์การเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด โดยต้องไม่ให้ความหลากหลายนั้นกลายเป็นปัญหาขององค์การ แต่ผลักดันให้เกิดเป็นพลังสร้างสรรค์ผลสำเร็จขององค์การแทน

ทั้งนี้ พิมลพรรณ เชื้อบางแก้ว (2554) ยังอธิบายว่า ผู้บริหารต้องเข้าใจว่าบุคลากรทุกคนมีศักยภาพและความสามารถที่ต่างกัน องค์การจะดึงศักยภาพด้านใดของบุคลากรแต่ละคนให้ปลดปล่อยออกมาเป็นประโยชน์ต่อองค์การโดยการวิเคราะห์ว่าความหลากหลายของบุคลากรในองค์การจะช่วยให้องค์การบรรลุตามวิสัยทัศน์และพันธกิจที่ตั้งไว้ได้อย่างไรและควรประเมินศักยภาพของบุคลากรในองค์การก่อนที่จะบริหารความหลากหลายของบุคลากรโดยการทำความเข้าใจก่อนว่าคนที่องค์การมีอยู่เป็นใคร พวกเขามีความเชื่อ (Belief) ค่านิยม (Value) รูปแบบการใช้ชีวิต (Lifestyle) อย่างไรและวิธีการใดที่เหมาะสมที่สุดที่จะสื่อสารและจูงใจให้เขาทำงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ เช่นเดียวกับ สุภัทมา ตันตยาภินันท์ (2554) อธิบายว่าผู้บริหารที่ดีจะต้องให้ความสำคัญในการศึกษาถึงความแตกต่างของแต่ละบุคคลเพื่อนำข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมบุคคล ข้อเด่นและข้อด้อยมาพัฒนาวิธีการในการบริหารงานบุคคลให้สามารถทำงานร่วมกันภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับขององค์การต่อไป

แนวทางในการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การ จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นแนวทางการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การคือ องค์การแห่งนี้นำหลัก

ความเท่าเทียมเป็นแนวทางในการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่ง Ely & Thomas (2001) ได้กล่าวว่า องค์การจะต้องมีการรับประกันในเรื่องของการมีโอกาสดูแลที่เท่าเทียมกันและการได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรมกับบุคลากรในทุกระดับ ตั้งแต่ผู้บริหารระดับสูงและผู้จัดการแผนทรัพยากรบุคคลจะต้องเน้นความสำคัญในการให้โอกาสในการจ้างงานและความก้าวหน้าในตำแหน่ง ยับยั้งการแบ่งแยกและการเลือกปฏิบัติ พิมลพรรณ เชื้อบางแก้ว (2554) อธิบายว่า การนำหลักความเท่าเทียมเพื่อความหลากหลายจะได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อองค์การ กล่าวคือ การบริหารบุคลากรขององค์การด้วยความเป็นธรรม ยุติธรรม ถูกกฎหมายและไม่เลือกปฏิบัติ เพื่อให้บุคลากรมีความมั่นใจและสบายใจในการที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การในการบริหารความหลากหลาย เช่นเดียวกับ โกเมศ สุพลภัก (2555) ที่อธิบายได้อธิบายรูปแบบและแนวทางการสื่อสารเพื่อการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบริษัทข้ามชาติในประเทศไทยสามารถจำแนกออกเป็น 2 แนวทาง คือ 1) แนวทางด้านการจัดการองค์การ โดยเน้นการสร้างความเท่าเทียมผ่านกระบวนการรับสมัครงานและการคัดเลือก การกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ การกำหนดค่าตอบแทนและสวัสดิการ การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง และ การจัดสถานที่และสภาพแวดล้อมการทำงาน 2) แนวทางด้านการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม คือ การพัฒนาและเพิ่มพูนทักษะการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมที่จำเป็นในตัวบุคลากรด้วยการเตรียมความพร้อมในการอยู่ร่วมและทำงานกับความหลากหลาย ได้แก่ การฝึกอบรมทางวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ การสร้างวัฒนธรรมองค์การ การสื่อสารภายในองค์การและการประชาสัมพันธ์ และการใช้สื่อและช่องทางการสื่อสารให้เหมาะสมกับความหลากหลายแต่ละกลุ่มวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้จากแนวทางการนำหลักความเท่าเทียมเข้ามาใช้ตั้งแต่การรับสมัคร/คัดเลือกบุคคล ค่าตอบแทนสวัสดิการ ตลอดจนการสร้างสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับความหลากหลายในองค์การ

นอกจากนี้ยังการศึกษายังพบอีกว่า วัฒนธรรมองค์การยังเป็นเครื่องมืออีกประการหนึ่งในการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคล DuBrin (2010) กล่าวว่า ผู้บริหารที่มีความฉลาดทางวัฒนธรรม (Cultural Intelligence) จะสามารถนำวัฒนธรรมองค์การมาจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้ส่งผลดีต่อประสิทธิภาพขององค์การ ทั้งนี้ สมุทร ชำนาญ (2554) ได้อธิบายว่า ผู้บริหารองค์การควรเลือกใช้กลยุทธ์ที่ส่งผลกระทบทางบวกให้มากที่สุด เช่น วิธีการซึมซับ (Assimilation) ซึ่งจะเป็นลักษณะของการที่องค์การที่ถูกครอบครองเต็มใจที่จะไปใช้วัฒนธรรมองค์การขององค์การที่มาครอบครอง ซึ่งมักจะเป็นกรณีที่เกิดการที่ครอบครองจะมีขนาดใหญ่กว่า มีวัฒนธรรมองค์การที่แข็งแกร่งกว่าและดีกว่าและ/หรือ การบูรณาการ (Integration) เป็นการรวมและเลือกเอาวัฒนธรรมองค์การขององค์การที่เหมาะสมของทุกแห่งเข้ามาสร้างเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่ดีขึ้น วัฒนธรรมที่รวมกันนี้จะเกิดขึ้นได้จากการผู้บริหารทุก ฝ่ายได้ทำงานร่วมกัน

อย่างใกล้ชิด และมีกลยุทธ์ในการสื่อสารข้อมูลที่สำคัญในการประสานและบูรณาการวัฒนธรรมองค์การขององค์การ จึงจะได้ประโยชน์สูงสุดจากวัฒนธรรมองค์การที่หลากหลาย

ผลลัพธ์ของการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้านทรัพยากรบุคคลขององค์การ
ถือเป็นประเด็นสำคัญกับองค์การและยังยึดโยงกับความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การ ซึ่งความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์การแห่งนี้มีความพึงพอใจกับบทบาทและบรรยากาศขององค์การ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ จิตภา นากา (2552) ที่พบว่า ระดับลักษณะงานและความพึงพอใจในงานของพนักงานอยู่ในระดับสูง และกนกนัส ตูจินดา (2553) พบว่า ปัจจัยที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของพนักงาน ได้แก่ ความพึงพอใจต่องานหลัก ความพึงพอใจต่อเพื่อนร่วมงาน ความมั่นใจในการทำงาน และอภิญา ศรีจันทร์ (2555) ยังพบว่า สภาพแวดล้อมในองค์การนั้นมีความสัมพันธ์กับความสุขในงานทำงานของพยาบาลวิชาชีพด้วย ซึ่งความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของบุคลากรจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องเป็นไปตามปัจจัยความต้องการของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็น ค่าตอบแทนและโอกาสที่ควรได้รับ เสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนร่วมงาน ความมั่นคงในการทำงาน ได้รับการเชิดชูเกียรติ การปฏิบัติหน้าที่เท่าเทียมกัน รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนา จะเห็นได้ว่าความต้องการดังกล่าวนี้ได้สอดคล้องเข้ากับแนวทางการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบุคลากรในองค์การแห่งนี้

นอกจากความพึงพอใจของสมาชิกในองค์การข้างต้น ผลลัพธ์อีกประการหนึ่งคือ ประสิทธิภาพขององค์การ จากศึกษาทำให้เห็นความสำเร็จในการบริหารองค์การให้ดำเนินตามพันธกิจขององค์การ มีการบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ ชนิษฐา เชื้อสุวรรณ (2548) ที่พบว่า การบริหารเชิงกลยุทธ์ขององค์การอยู่ในจุดแข็ง มีการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์การแข่งขันเพื่อรักษาส่วนครองตลาด และเพิ่มรายได้สร้างกำไรสูงสุด โดยการบริหารจัดการภายในองค์การ การพัฒนาเทคโนโลยีให้ทันสมัยและอำนวยความสะดวกให้แก่ลูกค้า พัฒนากลยุทธ์ด้วยการบริการทำให้ลูกค้าประทับใจ ดังนั้นความสำเร็จในการบริหารทรัพยากรบุคคลทั้งหมดล้วนเกิดจากการประยุกต์ศาสตร์และการให้ความสำคัญกับประเด็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม รูปแบบการใช้หลักความเท่าเทียมเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถนำมาใช้กับการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การได้สอดคล้องกับแนวคิดของ Ouchi & William (1981) ในเรื่อง ที่องค์การนี้มีการแสดงเอกลักษณ์ที่แตกต่าง มีความผูกพันร่วมมือ จัดระบบสังคมในองค์การและการปรับสภาพให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้องค์การยังต้องมีการผลักดันให้กลายเป็นวัฒนธรรมองค์การโดยผู้บริหาร ดังที่ Denison (1990) กล่าวว่า องค์การที่มีวัฒนธรรมองค์การอย่างเข้มแข็งจะสามารถรับมือกับปัญหาต่าง ๆ มีการแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อผลประโยชน์สูงสุดต่อองค์การอยู่เสมอ

สรุปได้ว่า ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน องค์การขนาดใหญ่โดยเฉพาะองค์การเอกชนในอุตสาหกรรมบริการมีทรัพยากรบุคคลที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง สืบเนื่องมาจากการเปิดเสรีการเคลื่อนย้ายแรงงานฝีมือ สังคมโลกไร้พรมแดน อัตราประชากรโลกที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องและความเป็นหมู่บ้านโลก (Global Village) ซึ่งเต็มไปด้วยวัฒนธรรมย่อยอย่างมากมาย ให้ทำองค์กรไม่อาจจะหลีกเลี่ยงการปรับปรุงแบบการบริหารองค์การ โดยจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การมากขึ้น ซึ่งองค์การที่มีการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมย่อมส่งผลประสิทธิผลขององค์การ เนื่องจากช่วยป้องกันปัญหาจากความขัดแย้งทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนของแต่ละบุคคล และอาจจะมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพการทำงานของบุคคลและพฤติกรรมองค์การได้ ส่วนวัฒนธรรมองค์การยังเป็นอีกประเด็นที่สำคัญสำหรับผู้บริหารองค์การที่จะต้องวิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนว่า วัฒนธรรมแบบใดคือสิ่งที่สอดคล้องกับธรรมชาติขององค์การ และวัฒนธรรมแบบใดที่เหมาะสมและสามารถนำองค์การไปสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งสามารถปรับตัวหรือรับมือกับพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคของกระแสการเคลื่อนย้ายทางประชากรโลกได้อย่างมั่นคง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา ในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการเพิ่มองค์การหรือหน่วยงานที่มีความหลากหลายมากขึ้นเช่น องค์การภาครัฐ องค์การเอกชนในอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ หรือองค์การอิสระ (NGOs) จะช่วยให้มองเห็นรูปแบบการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้กว้างมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย ประเด็นเรื่องความหลากหลายในองค์การในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเพียงแค่ระดับตัวพนักงาน ทำให้กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยถูกศึกษาอยู่ในประเด็นซ้ำ ๆ ซึ่งหากศึกษาระดับผู้บริหารจะยิ่งทำให้ทราบถึงชุดความรู้หรือแนวทางในการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ ๆ อันจะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้หรือแนวทางที่เหมาะสมกับการพัฒนาองค์การในประเทศไทยได้ดียิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนา องค์การส่วนใหญ่ในประเทศไทยโดยเฉพาะองค์การของรัฐยังไม่มีให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การมากนักเพื่อประสิทธิผลขององค์การ ผู้บริหารจึงควรให้ความสำคัญกับประเด็นนี้มากยิ่งขึ้น รวมทั้งควรจะต้องมีวิธีการจัดการกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมในองค์การให้ออกมาในลักษณะของนโยบายหรือวัฒนธรรมองค์การ ซึ่งความพร้อมดังกล่าวย่อมเป็นกลไกสำคัญที่จะนำไปสู่การยกระดับศักยภาพองค์การให้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กนกนัส ตูจินดา. (2553). **คุณภาพชีวิตของพยาบาลวิชาชีพในโรงพยาบาลบำรุงราษฎร์อินเตอร์เนชั่นแนล**. วิทยานิพนธ์ (วท.ม.). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกเมศ สุพลภัก. (2555). **การรับรู้และการสื่อสารเพื่อการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของบริษัทข้ามชาติในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์บัณฑิต. คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิษฐา เชื้อสุวรรณ. (2548). **การวิเคราะห์ประสิทธิภาพการดำเนินงาน และการบริหารเชิงกลยุทธ์ : กรณีศึกษา บริษัท โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ จำกัด (มหาชน)**. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- จิตาภา นากา. (2552). **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความยืดหยุ่นผูกพันในองค์การของพยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์อินเตอร์เนชั่นแนล**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารโรงพยาบาล บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิมลพรรณ เชื้อบางแก้ว. **การบริหารความหลากหลายของบุคลากรในองค์การ: กลยุทธ์การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในยุคเศรษฐกิจสร้างสรรค์**. วารสารนักบริหาร. 31(1), 153-159.
- รายงานประจำปี 2559 บริษัท โรงพยาบาลบำรุงราษฎร์ จำกัด มหาชน. (2559). สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2560 จาก <http://investor-th.bumrungrad.com/ar.html>.
- ศุณย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2558). **ไทยกับการเป็นศูนย์กลางของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ภาค 2**. ศุณย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมุทร ชำนาญ. (2554). **การบริหารสถานศึกษาท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. *Journal of Educational Administration Burapha University*. วารสาร การ บริหาร การศึกษา มหาวิทยาลัย บุรพา, 6 (1), 1-14.
- สุภัทมา ตันตยาภินันท์ (2554). **ความแตกต่างภายในองค์การกับยุทธวิธีในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Management Tactics for a Diverse Workforce)**. วารสารนักบริหาร. 31(4), 59-64.

- อภิญญา ศรีจันทร์, ปิยธิดา ตรีเดช, & วงเดือน บันดี. (2013). *ความสุขในการทำงานของพยาบาลวิชาชีพโรง พยาบาลบำรุงราษฎร์ อินเตอร์เนชั่นแนล Journal of Boromarajonani College of Nursing, Bangkok. วารสาร วิทยาลัย พยาบาล บรม ราช ชนนี กรุงเทพ, 29 (2), 44-57.*
- อมรา พงศาพิชญ์. 2542. *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม: กระบวนทัศน์และบทบาทในประชา สังคม. พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- Daft, R. L. (2008). *New era of management (2nd ed.)*. Mason, OH: Thompson South-Western.
- Dartey-Baah, K. (2013). The cultural approach to the management of the international human resource: An analysis of Hofstede’s cultural dimensions. *International Journal of Business Administration, 4(2), 39.*
- Denison, D. R. (1990). *Corporate Culture and Organizational Effectiveness*. New York: John Wiley & Sons.
- DuBrin, A. J. (2010). *The Principles of Leadership*. 6th ed. Toronto: Houghton Mifflin Company.
- Dunlop, J. T. (1979). *Public management*. (Working paper). Tallahassee, FL: Department of Political Science Florida State University
- Ely, R. J., & Thomas, D. A. (2001). Cultural diversity at work: The effects of diversity perspectives on work group processes and outcomes. *Administrative science quarterly, 46(2), 229-273.*
- Foley, S., Ngo, H. Y., & Loi, R. (2012). The adoption of high performance work systems in foreign subsidiaries. *Journal of World Business, 47(1), 106-113.*
- Hofstede, G., Hofstede, J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind (3th ed.)*. New York: McGraw-Hill.

- Karin Andreassi, J., Lawter, L., Brockerhoff, M., & J. Rutigliano, P. (2014). Cultural impact of human resource practices on job satisfaction: a global study across 48 countries. *Cross cultural management*, 21(1), 55-77.
- Kluckhohn, C., & Kelly, W. H. (1945). The concept of culture. In the Science of Man in the World Crisis, 78-106, Linton, R. ed.
- Mathis, R. L., & Jackson, J. H. (2002). *Human resource*. Medika Salemba.
- Ouchi, W. G., & Wilkins, A. L. (1985). Organizational culture. *Annual review of sociology*, 11(1), 457-483.
- Pauluzzo, R. (2010). How cultural determinants may affect HRM: The case of Italian companies in China. *Research and Practice in Human Resource Management*, 18(1), 78-95.
- Rurkkhum, S. (2011). Human Resource Development in the Thai Private Sector. *วารสารวิทยาการ จัดการ (Journal of Management Sciences)*, 28(2), 1-13.
- Werner, J. M., & DeSimone, R. L. (2011). *Human resource development*. Cengage Learning.
- Yalabik, Z. Y., CHEN, S. J., Lawler, J., & Kim, K. (2008). High-performance work system and organizational turnover in East and Southeast Asian countries. *Industrial Relations: a journal of economy and society*, 47(1), 145-152.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่ธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือกับประสิทธิภาพของนายอำเภอในการ ขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ

Deliberative Democracy and CDO's Increasing Efficiency in Pracharath Policy
Implementation

พีระศักดิ์ ชินชัยพงษ์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้อธิบายถึงประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของนายอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาวิธีการในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ และเพื่อเสนอแนวทางในการเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานของนายอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ

การศึกษาพบว่านโยบายประชารัฐมาพร้อมกับกลไกในการขับเคลื่อนที่เป็นลักษณะการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน โดยเป็นการนำทุกภาคส่วนของสังคม เข้ามาร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งกลไกดังกล่าวเป็นความพยายามของรัฐในการแก้ไขสภาพปัญหาของการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ แม้ว่ากลไกของนโยบายประชารัฐจะสามารถแก้ไขปัญหาในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ได้ แต่ยังมีปัญหาที่เกิดจากกระบวนการในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ คือ ภาระเบียดของโครงการไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน การขาดความต่อเนื่องในการดำเนินโครงการ และการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน บทความนี้เสนอว่าการนำประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมาใช้จะส่งผลให้การขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐของนายอำเภอมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ: นายอำเภอ, ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ, นโยบายประชารัฐ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

This article examines efficiency of Chief District Officer (CDO) in implementation of Pracharath Policy. The paper aims to develop mechanism to implement the Pracharath Policy. This paper also searches for the ways to increase CDO's efficiency in carrying out such policy.

This research finds that Pracharath Policy was designed as the package of policy implementation, engaging collaborative governance and society into every process of the policy. This mechanism is an attempt to resolve the problems of policy implementation emerging at local levels. This mechanism, to some extent, is able to solve such problems at local levels. There are, however, some problems coming out from the process of policy implementation: mismatch between the policy's rules and the community's demand, lack of continuity of the projects, and lack of people's participation. This paper suggests that adoption of Deliberative Democracy into the Pracharath Policy implementation is a possible mechanism to increase CDO's efficiency in deliberating the policy.

Keyword : Chief District Officers, Deliberative Democracy, Pracharath Policy

บทนำ

การดำเนินนโยบาย “ประชารัฐ” เป็นลักษณะของการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นโยบายประชารัฐจึงเป็นการนำกลไกของการสร้างความร่วมมือกัน (collaboration) เข้ามาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยประชารัฐยังเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 – 2564 ได้นำมาใช้ในการพัฒนาประเทศ การนำนโยบายประชารัฐไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องอาศัยกลไกการทำงานที่มีอยู่ โดยเฉพาะการอาศัยระบบราชการ ผ่านกระทรวง กรม จังหวัด และอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบาย ถึงแม้ว่าการบริหารราชการส่วนภูมิภาค จะมีบทบาทลดลง เนื่องจากการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่บทบาททางสังคมและอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอยังคงมีอยู่ ในการนำนโยบายไปปฏิบัติในระดับอำเภอนั้น นายอำเภอจึงนับเป็นข้าราชการประจำที่เป็นฟันเฟืองหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าว

บทบาทของนายอำเภอในการสร้างความร่วมมือกันของภาคส่วนต่างๆ ในเขตอำเภออย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่จะส่งผลให้นโยบายประชารัฐประสบความสำเร็จ บทบาทความนี้จะนำเสนอถึงบทบาทของนายอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ

การทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือกับประสิทธิภาพของนายอำเภอในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐในครั้งนี้ได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันนำไปสู่การสร้างกรอบการวิเคราะห์ โดยนำเสนอแบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน ดังนี้ **ส่วนที่หนึ่ง** เป็นการทบทวนเกี่ยวกับการนำนโยบายไปปฏิบัติ และสภาพปัญหาของกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ **ส่วนที่สอง** เป็นการทบทวนเกี่ยวกับการจัดทำบริการสาธารณะ การมีส่วนร่วมและประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ **ส่วนที่สาม** เป็นการทบทวนถึงความเป็นมาของนโยบายประชารัฐ และ**ส่วนที่สี่** เป็นการทบทวนเกี่ยวกับบทบาทของนายอำเภอ

1 การนำนโยบายไปปฏิบัติและสภาพปัญหาของกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่

1.1 การนำนโยบายไปปฏิบัติ

การนำนโยบายไปปฏิบัตินับเป็นจุดเชื่อมโยงที่มีความสำคัญที่อยู่ระหว่างการกำหนดนโยบาย และการประเมินผลนโยบาย การทำความเข้าใจเกี่ยวกับการนำนโยบายไปปฏิบัติจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐ โดยในที่นี้จะเป็นการทบทวนถึงขั้นตอนของการนำ

นโยบายไปปฏิบัติ โดย วรเดช จันทรร (2540, หน้า 35-47) ได้แบ่งกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนในระดับมหภาค และ ขั้นตอนในระดับจุลภาค ดังนี้

1. การนำนโยบายไปปฏิบัติในระดับมหภาค (macro implementation) สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ขั้นตอนหลัก คือ **ขั้นตอนแรก** การแปลงนโยบายออกเป็นแนวทางปฏิบัติ หรือออกมาในรูปแบบของแผนงานหรือโครงการ ซึ่งจะต้องมีความชัดเจนไม่ทำให้สับสน **ขั้นตอนที่สอง** ขั้นตอนของการยอมรับ กล่าวคือ เป็นการทำให้หน่วยงานระดับล่างซึ่งเป็นผู้นำนโยบายไปปฏิบัติให้การยอมรับตามที่กำหนด ซึ่งการยอมรับนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของนโยบายไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การยอมรับของหน่วยงานระดับล่างเสมอไป

2. การนำนโยบายไปปฏิบัติระดับจุลภาค (micro implementation) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้ **ขั้นตอนแรก** ขั้นตอนของการระดมพลัง หน่วยงานที่นำนโยบายไปปฏิบัติจะต้องมีการระดมการสนับสนุน ทั้งจากภายในและภายนอกหน่วยงาน เพื่อพิจารณาถึงความสำคัญ ความเร่งด่วน เป้าหมาย และการตอบสนองต่อความต้องการ ซึ่งนับเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง และส่งผลต่อความสำเร็จตลอดจนความต่อเนื่องของการนำนโยบายไปปฏิบัติ **ขั้นตอนที่สอง** ขั้นตอนนี้จะครอบคลุมถึงรูปแบบของการปฏิบัติจริงหลังจากการยอมรับนโยบาย ซึ่งความสำเร็จของการปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับแนวทางในการปฏิบัติงานที่เหมาะสม อีกทั้งหน่วยงานระดับล่างจะต้องหาวิธีการในการเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับนโยบายด้วย **ขั้นตอนสุดท้าย** เป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นหรือความต่อเนื่อง ซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากนโยบายนั้นไม่ได้รับนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องโดยผู้ปฏิบัติแม้จะสิ้นสุดระยะเวลาดำเนินโครงการหรือกิจกรรมไปแล้ว

นโยบายประชารัฐซึ่งถูกกำหนดโดยรัฐบาล มีการขับเคลื่อนโดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทย จนถึงหน่วยงานปฏิบัติระดับล่างก็คืออำเภอ ซึ่งเป็นหน่วยขับเคลื่อนนโยบายระดับล่างที่ต้องดำเนินการตามขั้นตอนในระดับจุลภาคให้นโยบายประสบความสำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย

1.2 สภาพปัญหาของกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการขับเคลื่อนนโยบาย สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญคือสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่ โดย วสันต์ เหลืองประภัสร์ และคณะ (2557, หน้า 147 – 152) ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ภายใต้แนวมองการจัดความสัมพันธ์ของหน่วยการปกครองซึ่งพบปัญหาสำคัญ 5 ด้าน คือ 1) **ปัญหาด้านการรวมศูนย์อำนาจแบบกระจุกกระจาย (fragmented centralism)** หน่วยงานราชการระดับ “กรม” มักจะไม่มีแบ่งอำนาจ หรือโอนอำนาจของตนไปยังหน่วยงานอื่น แต่มักจะเป็นการจัดตั้งหน่วยบริการระดับพื้นที่

ของตนเองโดยไม่ขึ้นตรงต่อส่วนภูมิภาค และกรมต่างๆ ก็ยังขาดการประสานการทำงานร่วมกัน

2) ปัญหาด้าน “กรมธิปไตย” (departmentalism) กรมเป็นศูนย์รวมของอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในการดำเนินการต่างๆ รวมถึงเป็นแหล่งทรัพยากรในการบริหารในการดำเนินนโยบายสาธารณะจึงมีลักษณะเป็นอาณาจักรของตนเอง

3) ปัญหาด้านความเป็นกิจกรรมเฉพาะ (ad hoc activity) ของกลไกการขับเคลื่อนนโยบาย เป็นปัญหาในการทำงานร่วมกัน ส่งผลให้หน่วยงานไม่สามารถดำเนินการกิจที่มีขนาดใหญ่ได้ การดำเนินกิจกรรมจึงเป็นลักษณะของ “กิจกรรมเฉพาะกิจ” มีขนาดเล็กที่ไม่ต้องใช้ระยะเวลาและทรัพยากรมาก และยังขาดความต่อเนื่อง เพราะมีการดำเนินการเป็นครั้งคราวตามการจัดสรรงบประมาณเป็นหลัก

4) ปัญหาด้านการขาดความเป็นสถาบันของกลไกการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ (lack of institutionalization) การขับเคลื่อนนโยบายมักจะมีการตั้ง “คณะกรรมการ” ขึ้นมาขับเคลื่อนงาน แต่ก็เกิดสภาพปัญหา คือ หน่วยงานที่เข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการนั้นมักจะถือว่าไม่ใช่ภารกิจหลัก จึงไม่ให้ความสำคัญ ทำให้ไม่เกิดความเป็นสถาบันที่ทำเป็นหน่วยงานเฉพาะ และ**ปัญหาด้านการไม่สามารถบริหารปกครองได้ (Ungovernability)** และด้านการส่งผ่านนโยบายและการส่งมอบบริการสาธารณะ (Policy transfer and Service delivery) ในระดับพื้นที่ ในพื้นที่สาธารณะหนึ่งนั้น จะมีตัวแสดงในพื้นที่ที่หลากหลายทั้งภาครัฐและไม่ใช้ภาครัฐ ซึ่งยังขาดระบบการประสานการทำงานร่วมกันทำให้เกิดสภาพ “การไม่สามารถปกครองได้” นำไปสู่ปัญหาการไม่สอดคล้องและไม่เกิดการบูรณาการร่วมกัน รวมถึงความรับผิดชอบที่ชัดเจน ส่งผลต่อการส่งผ่านนโยบาย และการส่งมอบบริการสาธารณะในระดับพื้นที่

จากสภาพปัญหาการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อการดำเนินการขับเคลื่อนนโยบายโดยเฉพาะในระดับอำเภอ ซึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติในพื้นที่ที่พบปัญหาต่างๆ ที่ดำรงอยู่ซึ่งนับเป็นอุปสรรคในการขับเคลื่อนนโยบายเป็นอย่างมาก

2 การจัดทำบริการสาธารณะ การมีส่วนร่วม และประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

2.1 การจัดทำบริการสาธารณะ

ในส่วนนี้จะเป็นการทำความเข้าใจเกี่ยวกับบริการสาธารณะ ซึ่งเป็นการกิจของรัฐประเภทหนึ่งในการดำเนินการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการส่วนรวมของประชาชน ซึ่งมีความแตกต่างจากภารกิจในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง โดยภารกิจในการจัดทำบริการสาธารณะนั้น นอกจากรัฐจะเป็นผู้จัดทำเองแล้วยังอาจมีการมอบหมายให้องค์กรอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำได้ (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2555, หน้า 68) โดยการบริการสาธารณะมีองค์ประกอบสำคัญในการพิจารณา 2 ประการ คือ องค์ประกอบด้านโครงสร้างของบริการสาธารณะ ซึ่งคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของฝ่ายปกครองเป็นหลัก และองค์ประกอบด้านวัตถุ โดยกิจกรรมที่จัดทำขึ้นต้องมีลักษณะที่เป็น

การจัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์สาธารณะและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน (lombard,1999 อ้างใน นันทวัฒน์ บรมานันท์,2555, หน้า 75 - 77)

หากพิจารณาจากองค์ประกอบดังกล่าวข้างต้นนโยบายประชารัฐก็นับเป็นการจัดทำบริการสาธารณะของรัฐบาล โดยเป็นนโยบายที่ฝ่ายปกครองได้เข้ามาดำเนินการและเป็นลักษณะของการจัดทำเพื่อประโยชน์สาธารณะและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

2.2 การมีส่วนร่วม

ในการทำความเข้าใจระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อทำความเข้าใจถึงระดับการมีส่วนร่วมตามเป้าประสงค์ของนโยบายประชารัฐนั้น สามารถพิจารณาจากระดับของการมีส่วนร่วมของสมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (International Association of Public Participation) ซึ่งได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระดับ (อรทัย ก๊กผล,2552, หน้า 22 -26) ได้แก่ การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (inform) การมีส่วนร่วมในระดับรับฟังความคิดเห็น (consult) การมีส่วนร่วมในระดับเข้ามามีบทบาท (involve) การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (collaborate) และการมีส่วนร่วมในระดับเสริมอำนาจให้ประชาชน (empower)

จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (collaborate) ซึ่งเป็นระดับในการมีส่วนร่วมตามแนวทางของนโยบายประชารัฐนั้นว่าเป็นการที่เปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก ถวิลฤดี บุรีกุล ได้นำเสนอเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนเอาไว้ 3 ประการ (ถวิลฤดี บุรีกุล,2552, หน้า 16) ได้แก่ ประการแรก **มีอิสรภาพในการเข้าร่วม** กล่าวคือ การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมนั้นต้องไม่เป็นการถูกบังคับให้เข้ามามีส่วนร่วม ประการที่สอง **ต้องมีความเสมอภาค** โดยการที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้นั้นจะต้องมีสิทธิที่เท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ ประการที่สาม **ต้องมีความสามารถ** ประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องมีความสามารถในการร่วมกิจกรรมนั้นๆ

ดังนั้น ในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐนายอำเภอจึงต้องคำนึงและให้ความสำคัญกับเงื่อนไขพื้นฐานดังกล่าว ทั้งในด้านของอิสรภาพ ความเสมอภาค และความสามารถอีกด้วย

2.3 ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) นั้น หากพิจารณาหลักการทางวิชาการสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการ (พัชรี สีโรส, 2557, หน้า 255 - 256) ได้แก่ หลักการให้เหตุผล (reasoning) ระหว่างบุคคล ซึ่งแตกต่างจากการต่อรองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ และหลักการกระทำที่เปิดเผยและเป็นสาธารณะ (public act) โดยกระบวนการให้เหตุผล การยอมรับ หรือการให้น้ำหนักของเหตุผลนั้น จะต้องมีการเปิดเผยเป็นสาธารณะ

โดยพัชรี สีโรส ยังได้กล่าวถึงประโยชน์ที่ได้จากการทำกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเอาไว้ 3 ประการ (พัชรี สีโรส, 2557, หน้า 264 - 265) ได้แก่ ประการแรก **สร้างความชอบธรรม (legitimacy)** เพราะผลของกระบวนการจะทำให้ทุกคนเข้ามา (inclusive) อย่างเท่าเทียมกัน มีการพูดคุยกันด้วยเหตุผลด้วยความสมัครใจ ประการที่สอง **การสร้างให้เกิดการตัดสินใจที่ยุติธรรมและสมเหตุสมผล** แม้ว่าผลของการตัดสินใจที่เกิดจากกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือจะไม่ได้มีการตัดสินใจที่มีข้อยุติสมานฉันท์ได้ แต่อย่างน้อยผลของการร่วมมือกันก็ก่อให้เกิดการตัดสินใจที่ยุติธรรม และประการที่สาม **การตัดสินใจที่รอบคอบและรอบด้าน** ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเห็นถึงความไม่ถูกต้องที่จะเหมารวมว่าบุคคลจะมีความเข้าใจที่ถูกต้อง ครบถ้วน ชัดเจน แต่การที่จะมีวิจาร์ณญาณที่ดีนั้น จะเกิดขึ้นหลังจากการผ่านกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือแล้ว นอกจากนี้ Amy Gutmann และ Dennis Thompson (2004, pp. 10 - 13) ยังกล่าวถึงประโยชน์ของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในการส่งเสริม “มุมมองที่เป็นจิตสำนึกสาธารณะ (public spirited perspectives)” กล่าวคือ เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนพิจารณาถึงประโยชน์ของสาธารณะมากขึ้น ทั้งนี้ ในการที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ Edward C. Weeks (2000, pp. 361 -362) ได้นำเสนอองค์ประกอบเอาไว้ ได้แก่ ประการแรก **การมีส่วนร่วมในวงกว้าง (broad public participation)** หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมที่เป็นลักษณะของกลุ่ม และมีความเป็นตัวแทนของสาธารณะโดยทั่วไป ประการที่สอง **การตัดสินใจจากสาธารณะที่มีความรู้ (informed public judgment)** กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีความรอบรู้ โดยทราบถึงข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไขต่างๆ รวมถึงผลลัพธ์และการสิ่งที่จะต้องแลกมา ประการที่สาม **โอกาสสำหรับการปรึกษาหารือ (opportunities for deliberation)** การได้ข้อมูลมาเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้รับมา โดยมีการประยุกต์ใช้ปัญญาเชิงสร้างสรรค์ (creative intelligence) และการประเมินเชิงคุณค่า (normative evaluation) ในการตัดสินใจ และประการสุดท้าย **ผลลัพธ์ที่น่าเชื่อถือ (credible results)** กระบวนการจะต้องมีความน่าเชื่อถือและไว้วางใจจากประชาชนต่อหน่วยงานหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพเชื่อถือได้ รวมถึงการสื่อสารข้อมูลให้สื่อมวลชนและประชาชนเข้าใจ นอกจากนี้ พัชรี สีโรส (2557, หน้า 260) ยังเห็นว่า การจัดเวทีการปรึกษาหารือ (deliberation) นอกจากเป็นการให้การศึกษาแก่ประชาชน ยังเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมสนทนาแบบประชาธิปไตย (democratic talk) ซึ่งจะเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่จะนำไปสู่ความร่วมมือกัน

ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือจึงเป็นการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อร่วมกันหาทางออกในประเด็นสาธารณะ ซึ่งจะนำไปสู่ความร่วมมือกัน

3 ความเป็นมาของนโยบายประชารัฐ

ความเป็นมาของนโยบายประชารัฐอย่างเป็นทางการอาจเริ่มตั้งแต่ เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2558 ในงาน “สานพลังประชารัฐเพื่อเศรษฐกิจฐานราก” ซึ่งได้มีการกล่าวถึงนโยบายประชารัฐในฐานะแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศของรัฐบาล (สฤณี อาชวานันทกุล, 2559) โดยการขับเคลื่อนตามแนวทางประชารัฐ จะเป็นการสร้างความร่วมมือกันของทุกภาคส่วนในสังคมทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศในลักษณะของการร่วมมือกัน (collaborative governance) สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับประชารัฐนั้น เป็นแนวคิดที่มีการนำเสนอโดย ประเวศ วะสี และมูลนิธิสยามชีพซึ่งได้เสนอมาเป็นเวลานานแล้ว โดยในแนวคิดแต่เดิมนั้นจะเน้นให้ภาคธุรกิจ กลุ่มองค์กร ไม่แสวงหาผลกำไรหรือกลุ่มเอ็นจีโอ และภาคชุมชน ร่วมมือกันเพื่อสร้าง “สัมมาชีพเต็มพื้นที่” แต่ในช่วงของรัฐบาลนี้ ได้มีการนำแนวคิดเดิมมาประยุกต์ใช้ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดให้มีความเหมาะสมกับสภาพบริบททั้งการเมืองเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบัน และได้ให้ความสำคัญกับรัฐบาลและภาคเอกชนในการมีบทบาทนำเพื่อการสร้างความร่วมมือกันในการดำเนินงาน (สฤณี อาชวานันทกุล, 2559) โดยมีพื้นฐานมาจากแนวคิดในการบริหารกิจการบ้านเมืองร่วมสมัย (public governance) เป็นการสร้างความร่วมมือกันระหว่างรัฐและภาคส่วนต่างๆ ภายในสังคม (collaborative governance) เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาต่างๆ (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2559, หน้า 1)

ในการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน (collaborative governance) เป็นรูปแบบของการการบริหารงานในแบบแนวนอนหรือแนวระนาบ มีการสร้างความร่วมมือกันของทุกภาคส่วน โดยเป็นการทำงานข้ามส่วน (cross boundary) เพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งภาคส่วนเดียวเพียงลำพังอาจไม่สามารถแก้ไขได้ และการทำงานร่วมกันของแต่ละภาคส่วนนั้นไม่ได้เป็นเพียงการประสานงาน หรือการทำงานร่วมกัน แต่มีลักษณะของการวางแผนและเป้าหมายร่วมกันการนำเอาทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมถึงการยอมรับความเสี่ยงที่เกิดขึ้นร่วมกัน (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2559, หน้า 4) การดำเนินงานจึงอยู่ในระดับของการร่วมมือกัน (collaboration) โดยความร่วมมือทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศตามบทบาทหน้าที่ของ แต่ละภาคส่วน นำข้อดีของแต่ละภาคส่วนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันเพื่อยกระดับเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมที่เน้นแรงงานเป็นหลัก ไปสู่เศรษฐกิจที่ใช้ฐานความรู้และนวัตกรรม และสามารถหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง (middle income trap) ไปเป็นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้สูง (high income country) (ศรุต์ พฤกษ์ภูการณ, 2559, หน้า 15)

การบริหารประเทศภายใต้แนวนโยบายประชารัฐ จึงนับได้ว่าเป็นแนวนโยบายที่เป็น การ เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาประเทศ

ร่วมกัน โดยอยู่บนพื้นฐานในการร่วมมือกันในรูปแบบ “ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบ” (ทศพร ศิริสัมพันธ์, 2559, หน้า 4) ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์การพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

4. บทบาทของนายอำเภอ

การจัดทำบริการสาธารณะในระดับพื้นที่นั้น จังหวัดมิได้มีการดำเนินการโดยตรงต่อประชาชนแต่เป็นลักษณะของการใช้กลไกต่างๆ ในการดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน ซึ่งกลไกที่มีบทบาทสำคัญและดำเนินการโดยตรงต่อประชาชนหรือหน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาคก็คือ “อำเภอ” (อเนก สิทธิประศาสน์, 2522, หน้า 42) ซึ่งมีนายอำเภอเป็นผู้บังคับบัญชา บทบาท อำนาจหน้าที่ของนายอำเภอมีอยู่อย่างกว้างขวาง โดยอาจจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบต่อนโยบาย นายอำเภอจะเป็นผู้รับนโยบายในระดับต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ จากการศึกษาของอเนก สิทธิประศาสน์ (2522) และอรุณ ฐปเทียน (2537) ได้จำแนกระดับของนโยบายออกเป็นนโยบายของรัฐบาล นโยบายของกระทรวงมหาดไทย และนโยบายของกรมการปกครองซึ่งแบ่งออกเป็นมิติด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมจิตวิทยา ด้านรักษาความมั่นคงและความสงบเรียบร้อย ความรับผิดชอบของนายอำเภอ ต่อนโยบายจึงกระทบต่อประชาชนในพื้นที่

2. อำนาจหน้าที่ของนายอำเภอตามกฎหมาย ในฐานะที่นายอำเภอเป็นหัวหน้าบังคับบัญชาข้าราชการที่ประจำอยู่ในอำเภอ ตามกฎหมายจึงได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอเอาไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งหากพิจารณาจากกรมการปกครองนั้น มีกฎหมายระดับพระราชบัญญัติที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมการปกครอง จำนวน 88 ฉบับ และยังมีกฎหมายลำดับรอง ซึ่งเป็นกฎกระทรวง ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ จำนวน 658 ฉบับ รวมทั้งสิ้น 748 ฉบับ (ส่วนงานนิติกร สำนักการสอบสวนและนิติการ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2555, หน้า 26)

3. บทบาทตามขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทย นอกจากบทบาท อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบต่อนโยบาย รวมถึงอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายแล้ว นายอำเภอยังมีบทบาทตามขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมไทย (อเนก สิทธิประศาสน์, 2522, หน้า 71 - 73) ซึ่งในสังคมไทยนั้นตำแหน่งนายอำเภอนับเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติและได้รับการยอมรับจากประชาชนในพื้นที่ สอดคล้องกับการศึกษาของ ศุภาวุฒิ วรรณกุล (2558, หน้า 98) ซึ่งพบว่าแม้ในปัจจุบันอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอตามบทบัญญัติของกฎหมายจะลดน้อยถอยลง หลังจากการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ในแง่สังคม ผ่านการมองเชิงจิตวิทยาทางสังคมและผู้นำของนายอำเภอนั้นยังเป็นที่เคารพของทั้งข้าราชการและประชาชนอยู่

นายอำเภอจึงมีบทบาทหลากหลายด้าน ทั้งตามกฎหมายที่กำหนดไว้ การขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ และผู้นำทางสังคมที่ได้รับการยอมรับตามขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย

กรอบการวิเคราะห์

นโยบายประชารัฐมีการขับเคลื่อนโดยใช้ลักษณะการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน (collaborative governance) ซึ่งเป็นการนำภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเข้ามาร่วมกันดำเนินงานโดยในอดีตนายอำเภอซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่อาจมีการนำรูปแบบการมีส่วนร่วมดังกล่าวไปใช้แต่ไม่มีความเข้มข้น ในการที่จะขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐจึงควรนำประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) มาร่วมด้วยเพื่อให้การขับเคลื่อนนโยบายมีประสิทธิภาพ โดยสามารถกำหนดเป็นกรอบได้ดังนี้

ในการวิเคราะห์ข้อมูลนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ในส่วนแรกจะเป็นบทบาทตามโครงสร้างของระบบราชการ และส่วนที่สองจะเป็นการวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบาย

นายอำเภอกับการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐตามโครงสร้างระบบราชการ

การดำเนินการตามนโยบายประชารัฐของรัฐบาล ได้มีการจัดตั้งคณะทำงานขึ้นมารับผิดชอบในการดำเนินงานจำนวน 12 คณะ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่มตัวขับเคลื่อนหรือ value driver (7D) จำนวน 7 คณะ และ 2. กลุ่มปัจจัยสนับสนุนหรือ enable driven (5E) จำนวน 5 คณะ (สำนักงานโครงการสานพลังประชารัฐ, 2559) ซึ่งในส่วนของกระทรวงมหาดไทยนั้นจะอยู่ในคณะทำงาน E3 คือคณะทำงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ โดยมีหัวหน้าทีมภาคีรัฐคือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และหัวหน้าทีมภาคเอกชนคือนายสุชาติ ศิริวัฒนภักดี ซึ่งได้สั่งการให้จังหวัดแต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐระดับจังหวัดและอำเภอ โดยในระดับจังหวัดนั้นมีการกำหนดโครงสร้างให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นหัวหน้าทีมภาคีรัฐ ประธานหอการค้าจังหวัดหรือผู้แทนภาคเอกชนที่ได้รับมอบหมายเป็นหัวหน้าทีมภาคเอกชน ในระดับอำเภอนั้นให้นายอำเภอเป็นหัวหน้าทีมภาคีรัฐ ผู้แทนภาคเอกชนเป็นหัวหน้าทีมภาคเอกชน หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนภาคเอกชน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสวรรค ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

และผู้แทน ภาคประชาชนหรือประชาสังคม เป็นคณะทำงานและพัฒนาการอำเภอเป็นคณะทำงาน และเลขานุการ สำหรับคณะทำงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ มีโครงการสำคัญ ในการดำเนินการคือการขับเคลื่อนผ่านการก่อตั้ง บริษัท ประชารัฐรักสามัคคี จำกัด โดยมีลักษณะเป็น วิสาหกิจเพื่อสังคม มีเป้าหมายของโครงการคือการสร้างรายได้ให้ชุมชน ประชาชนมีความสุข และมี รายได้เพิ่มขึ้น (คณะทำงานการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ, หน้า 5-8) โดยการดำเนินงาน แบ่งเป็น 3 กลุ่มงาน คือการเกษตร การแปรรูป (SME/OTOP) และการท่องเที่ยวโดยชุมชน มี กระบวนการ 5 ขั้นตอน โดยเริ่มตั้งแต่ต้นทาง กลางทาง ปลายทาง คือการเข้าถึงปัจจัยการผลิต การ สร้างองค์ความรู้ การตลาด การสื่อสารสร้างการรับรู้เพื่อความยั่งยืน และการบริหารจัดการผ่าน บริษัท ประชารัฐรักสามัคคี (ประเทศไทย) จำกัด และ บริษัท ประชารัฐรักสามัคคี (จังหวัด) จำกัด ทั้ง 76 จังหวัด ภายในบริษัทนั้นจะประกอบไปด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชา สังคม และภาคประชาชน และได้มีการกำหนดเงื่อนไข รวมถึงรูปแบบของการบริหารงานบริษัท การ เป็นหุ้นส่วน สิทธิการออกเสียงภายในบริษัทที่เป็นกรอบของการดำเนินงานไปในแนวทางเดียวกัน จึง แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานที่เป็นลักษณะของการร่วมมือกันของทุกภาคส่วนในสังคม ตั้งแต่ กระบวนการในการวางแผนการดำเนินงานร่วมกัน การแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่ร่วมกัน ทั้งในด้าน ของบุคลากรและงบประมาณ นอกจากนี้ยังต้องยอมรับผลกระทบหรือความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นร่วมกัน อีกด้วย

นอกจากในส่วนของคณะทำงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐแล้ว ยังมีการ ปฏิบัติงานตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐของรัฐบาลที่กระทรวงมหาดไทย รับผิดชอบผ่านโครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทาง ประชารัฐ ภายใต้กรอบแนวคิด “เสนอโดยประชาชน ทำโดยประชาชน เพื่อประโยชน์ของ ประชาชน” ซึ่งเป็นโครงการที่มอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบหลัก โดยมี ผู้ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนหลักคือคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการในระดับอำเภอหรือ คณะกรรมการบริหารงานอำเภอ (กบอ.) โดยมีนายอำเภอเป็นประธานทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาอนุมัติ โครงการที่เสนอเข้ามาจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ที่เน้นความต้องการของประชาชนและเป็นลักษณะ ของโครงการที่เป็นสาธารณประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ แต่ละโครงการต้องมีความ สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีความยั่งยืนและทันต่อกรอบระยะเวลาในการ ดำเนินงาน โดยรัฐบาลได้ดำเนินการจัดสรรงบประมาณหมู่บ้านละ 200,000 บาท ให้ดำเนินการแล้ว เสร็จภายในวันที่ 31 กรกฎาคม 2559 (กรมการปกครอง, หน้า 1-3) ซึ่งมีโครงการที่เสนอและ

ดำเนินการได้จำนวน 85,397 โครงการ ใน 74,588 หมู่บ้าน¹ และภายหลังรัฐบาลยังได้มีการดำเนินการจัดทำโครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางพระราชรัฐ ประจำปีงบประมาณ 2560 ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2559 เห็นชอบโครงการและได้จัดสรรงบประมาณหมู่บ้านละ 250,000 บาท โดยดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในวันที่ 31 มกราคม 2560 ซึ่งมีโครงการที่เสนอและดำเนินการได้จำนวนทั้งสิ้น 82,335 โครงการ ใน 74,655 หมู่บ้าน² ซึ่งในระดับพื้นที่ตามโครงสร้างของระบบราชการจึงมีหน่วยงานภายใต้กระทรวงมหาดไทยทั้งจังหวัดและอำเภอเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญและมีความรับผิดชอบในการดำเนินการผลักดัน สนับสนุน ส่งเสริมให้คณะกรรมการหมู่บ้านสามารถขับเคลื่อนโครงการได้ ซึ่งคณะกรรมการระดับอำเภอมีบทบาทในการอนุมัติโครงการที่เสนอโดยคณะกรรมการหมู่บ้าน และนอกจากนี้อำเภอยังได้มีคำสั่งมอบหมายให้ชุดปฏิบัติการตำบลโดยมีปลัดอำเภอเป็นหัวหน้าชุด ทำหน้าที่ในการร่วมสังเกตการณ์ ติดตามการดำเนินงานของแต่ละหมู่บ้านและรายงานให้อำเภอทราบ และมีการรายงานไปตามสายการบังคับบัญชาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง

ดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่านายอำเภอได้เข้ามามีบทบาทในฐานะของคณะทำงาน ทั้งกรรมการ หรือประธานคณะทำงานในระดับอำเภอ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการขับเคลื่อนนโยบายยังคงมีอุปสรรคจากสภาพปัญหาการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ ถึงแม้กลไกของพระราชรัฐซึ่งอาศัยการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน (collaborative governance) เป็นหัวใจหลักในการขับเคลื่อนโครงการหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อพยายามแก้ไขปัญหและอุปสรรคต่างๆ ในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ แต่ยังคงพบว่าการขับเคลื่อนนโยบายตามกลไกพระราชรัฐยังคงมีสภาพปัญหาในการขับเคลื่อนอยู่ คือ ปัญหาในการดำเนินโครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางพระราชรัฐ ซึ่งกำหนดกรอบระยะเวลาที่จำกัดส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ไม่สามารถวางแผนการดำเนินการตามโครงการได้เองจำเป็นต้องมีการจ้างผู้อื่นในการดำเนินการ และการดำเนินโครงการที่มีการกำหนดข้อห้าม เกี่ยวกับการจัดซื้อครุภัณฑ์ การดำเนินโครงการที่มีลักษณะซ้ำซ้อนแผนงาน/โครงการของส่วนราชการ ซึ่งข้อห้ามที่กำหนดดังกล่าวเป็นสิ่งที่หมู่บ้านต้องการดำเนินการแต่ก็ไม่สามารถดำเนินการได้ จึงต้องเสนอโครงการอื่น

¹ สรุปผลการดำเนินการตามโครงการยกระดับหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางพระราชรัฐ ณ วันที่ 29 สิงหาคม 2559 โดยส่วนพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น สำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง

² สรุปผลการดำเนินการตามโครงการยกระดับหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางพระราชรัฐ ณ วันที่ 24 มีนาคม 2560 โดยส่วนพัฒนาและส่งเสริมการบริหารงานท้องถิ่น สำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง

ทดแทนเพื่อให้เป็นไปตามกรอบของโครงการ การแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งแนวทางในการดำเนินการใช้กลไกประชารัฐในการขับเคลื่อนโดยการนำทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมกันแก้ไข แต่การดำเนินการกลับเป็นการดำเนินการโดยรัฐผ่านระบบราชการเป็นส่วนใหญ่ การดึงภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมภายในระยะเวลาที่จำกัด ขาดการสร้างความรู้ความเข้าใจทำให้การดำเนินการขาดความยั่งยืน เป็นต้น สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อไปที่นายอำเภอในฐานะข้าราชการประจำที่จะต้องขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่จะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

บทวิเคราะห์แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพของนายอำเภอ

จากการดำเนินงานของนายอำเภอเพื่อขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐในฐานะข้าราชการภายในระบบราชการ แม้ว่านโยบายประชารัฐได้มีโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในการดำเนินการตามแนวนโยบายโดยอาศัยกลไกการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน (collaborative governance) เพื่อพยายามแก้ไขสภาพปัญหาของการขับเคลื่อนนโยบายที่ผ่านมา แต่ก็ยังคงมีปัญหาอื่นๆ ที่นายอำเภอยังต้องเผชิญอยู่ ในส่วนนี้จึงจะทำการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาถึงแนวทางที่นายอำเภอจะสามารถนำไปช่วยในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐได้ ดังนี้

การนำนโยบายไปปฏิบัติ เมื่อพิจารณาในขั้นตอนการนำนโยบายไปปฏิบัติในระดับจุลภาค (micro implementation) ภายหลังจากมีการยอมรับนโยบายไปปฏิบัติแล้ว ขั้นตอนของการระดมพลังโดยสร้างการมีส่วนร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินนโยบายนับเป็นขั้นตอนที่ควรให้ความสำคัญ เช่น ในกรณีของนโยบายประชารัฐก็ต้องระดมความคิดเห็นจากภาคส่วนต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นเพื่อพิจารณาแนวทางในการดำเนินการร่วมกัน ซึ่งสัมพันธ์ไปยังขั้นตอนของการปฏิบัติจริงเพื่อที่จะได้แนวทางที่มีความเหมาะสมและปรับพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงานให้สอดคล้องกันกับนโยบายรวมถึงการนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เป็นกิจวัตร เพื่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นแม้ว่าระยะเวลาของการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมตามแนวนโยบายประชารัฐนี้จะสิ้นสุดลงก็ตาม

สภาพปัญหาของกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ ทั้งการรวมศูนย์อำนาจแบบกระจัดกระจาย ปัญหาการเกิดลักษณะของกรมาธิปไตย ปัญหาความเป็นกิจกรรมเฉพาะของกลไกการขับเคลื่อนนโยบาย การขาดสถาบันของกลไกการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ ปัญหาการไม่สามารถบริหารปกครองได้และการส่งผ่านนโยบายและการส่งมอบบริการสาธารณะ ซึ่งเป็นปัญหาในการดำเนินงานของนายอำเภอที่เผชิญอยู่ ถึงแม้ว่ากลไกของนโยบายประชารัฐในการสร้างความร่วมมือ (collaboration) จะช่วยในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ก็ยังคงมีปัญหาอื่นๆ เกิดขึ้น

การจัดทำบริการสาธารณะ หากพิจารณาการดำเนินโครงการตามแนวนโยบายประชารัฐในด้านขององค์ประกอบองค์ประกอบด้านโครงสร้าง และองค์ประกอบด้านวัตถุ จะเห็นได้ว่าการดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มีฝ่ายปกครองเป็นหลักในการจัดทำโดยเปิดโอกาสให้ ภาคส่วนต่างๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ และมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำเพื่อประโยชน์สาธารณะและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน ดังนั้น ในการดำเนินการตามนโยบายประชารัฐจึงต้องคำนึงถึงความต้องการของประชาชนในพื้นที่ด้วย

การมีส่วนร่วม เมื่อพิจารณาเรื่องของการมีส่วนร่วมแล้วจะเห็นได้ว่ากลไกในการขับเคลื่อนของนโยบายประชารัฐ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (collaborate) ซึ่งภาคส่วนต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมาก นายอำเภอในฐานะของผู้ที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานในระดับพื้นที่จึงจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในการขับเคลื่อนนโยบาย โดยเฉพาะการขับเคลื่อนในลักษณะการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน (collaborative governance) อันเป็นกลไกหลักของการดำเนินงานตามนโยบายประชารัฐ ซึ่งเป็นรูปแบบของการการบริหารงานในแบบแนวนอนหรือแนวระนาบ มีการสร้างความร่วมมือกันกับทุกภาคส่วน และเป็นการทำงานข้ามส่วนในการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาและส่งผลให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายร่วมกัน นายอำเภอยังต้องคำนึงถึงเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อที่จะก่อให้เกิดการร่วมมือกันได้

ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) เมื่อพิจารณาถึงขั้นตอนในการนำนโยบายไปปฏิบัติ ที่ต้องมีการระดมความคิดเห็นของภาคส่วนต่างๆ สภาพของปัญหาในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ ซึ่งการนำกลไกความร่วมมือ (collaboration) มาใช้เพียงกลไกเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะดำเนินการตามนโยบายประชารัฐ การจัดทำบริการสาธารณะต้องคำนึงถึงการตอบสนองความต้องการของประชาชน ด้วยเหตุนี้แนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยให้การดำเนินงานของนายอำเภอมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น คือการนำประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) เข้ามาปรับใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อน ดังเช่น การดำเนินการโครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ หากนำองค์ประกอบ ทั้งการมีส่วนร่วมในวงกว้าง (broad public participation) การตัดสินใจจากสาธารณะที่มีความรู้ (informed public judgment) โอกาสสำหรับการปรึกษาหารือ (opportunities for deliberation) และผลลัพธ์ที่น่าเชื่อถือ (credible results) มาปรับใช้ก็จะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนนโยบายที่เกิดความชอบธรรม มีความยุติธรรม มีความรอบคอบและยังก่อให้เกิดมุมมองที่เป็นจิตสำนึกสาธารณะ (public spirited perspectives) อีกด้วย

จากที่ได้กล่าวไป จะเห็นได้ว่าการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐผ่านระบบราชการนั้น นายอำเภอในฐานะผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่ จำเป็นจะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานโดยใช้

กลไกประชารัฐเพื่อนำภาคส่วนต่างๆ เข้ามาร่วมมือกันตามแนวนโยบายของรัฐบาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถึงแม้ว่าจะนำกลไกดังกล่าวไปปฏิบัติจะสามารถช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่มีอยู่ในพื้นที่ได้ แต่ก็ยังพบปัญหาในการปฏิบัติอยู่ ดังนั้นการนำประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือมาใช้จึงอาจเป็นแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของนายอำเภอได้มากขึ้น

สรุป

นโยบาย “ประชารัฐ” เป็นการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคประชาสังคม ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยประชารัฐเป็นกลไกสำคัญที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ได้นำมาใช้เป็นกลไกเพื่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งในการขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐที่ต้องอาศัยระบบราชการในการดำเนินการนั้น นายอำเภอซึ่งเป็นตำแหน่งการปฏิบัติงานที่มีขอบเขตครอบคลุมในหลากหลายมิติ มีความรับผิดชอบต่อนโยบายทั้งระดับรัฐบาล กระทรวงมหาดไทย และกรมการปกครองไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่มีได้จำกัดอยู่เฉพาะในส่วนของการปกครอง และบทบาททางสังคม โดยนายอำเภอในฐานะ “ผู้นำ” ในระดับอำเภอ จึงมีบทบาทในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ ซึ่งจะเห็นได้ว่านายอำเภอเป็นผู้ที่มีบทบาทในคณะกรรมการ คณะทำงานในโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่ขับเคลื่อนภายใต้แนวนโยบายประชารัฐ ทั้งในการเป็นคณะทำงานขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐระดับจังหวัดและอำเภอเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการโครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้านเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐในพื้นที่ของอำเภอ การเป็นคณะทำงานแก้ไขปัญหาผักตบชวา โดยเฉพาะในระดับอำเภอ โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องและเป็นบทบาทหน้าที่ที่นายอำเภอต้องดำเนินการ ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมมาร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

นโยบายประชารัฐมาพร้อมกับกลไกในการขับเคลื่อนคือลักษณะการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกัน (collaborative governance) โดยนำทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยกลไกดังกล่าวก็เป็นความพยายามของรัฐในการแก้ไขสภาพปัญหาการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ อย่างไรก็ตามแม้ว่ากลไกของนโยบายประชารัฐจะสามารถแก้ไขปัญหาในการขับเคลื่อนนโยบายในระดับพื้นที่ได้ แต่ก็ยังพบว่ายังคงมีสภาพปัญหาอื่นๆ ที่ตามมา จึงเห็นได้ว่าการนำเพียงกลไกเดียวมาใช้อาจไม่เพียงพอ และเมื่อพิจารณาถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นพบว่าการนำประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) อาจช่วยแก้ไขปัญหายังคงมีอยู่ และทำให้การขับเคลื่อนนโยบายประชารัฐของนายอำเภอมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. คู่มือการดำเนินงานโครงการยกระดับศักยภาพหมู่บ้าน เพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางประชารัฐ, ม.ป.ท.:ม.ป.พ.
- คชาวุฒิ วรรณกุล. (2558). การเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอ ตั้งแต่ พ.ศ. 2457 – 2557. การค้นคว้าแบบอิสระ หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง และการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- คณะทำงานการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ. คู่มือประชารัฐรักสามัคคี,ม.ป.ท.:ม.ป.พ.
- ถวิลฤดี บุรีกุล. (2552). พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน : จากอดีต จนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550, กรุงเทพฯ : เอ.พี. กราฟิก ดีไซน์และการพิมพ์
- ทศพร ศิริสัมพันธ์. (2559). โครงการสานพลังประชารัฐ. สืบค้น 28 กันยายน 2559, จาก <http://www.สานพลังประชารัฐ.com/2016/05/04/doc-2/>
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2555). มาตรฐานใหม่ของการจัดทำบริการสาธารณะระดับชาติในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ศาลรัฐธรรมนูญ
- พัชรี สีโรส. (2557). พลวัตนโยบายสาธารณะ จากรัฐ เอกชน สู่ประชาชน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : คบไฟ
- วรเดช จันทรศร. (2540). การนำนโยบายไปปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : กราฟิคฟอร์แมต
- วสันต์ เหลืองประภัส และคณะ. (2557). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “การสังเคราะห์ ตัวแบบเชิงทฤษฎีและการบริหารจากผลการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อพัฒนากลไกความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกันของคนในพื้นที่”, เสนอต่ กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ศรุต์ พฤกษ์ภากรณ์. (2559). โครงการสานพลังประชารัฐ (Public – Private Collaboration), เทศาภิบาล, 111(6)
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2559). ประชาชน ประชานิยม และประชารัฐ (จบ). สืบค้น 5 ตุลาคม 2559, จาก <http://thaipublica.org/2016/03/populism-pracharat-5/>
- ส่วนงานนิติการ สำนักงานสอบสวนและนิติการ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2555). กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอำนาจหน้าที่นายอำเภอ. กรุงเทพฯ : อาสารักษาดินแดน
- สำนักงานโครงการสานพลังประชารัฐ. (2559). รายงานความคืบหน้าการดำเนินงานคณะกรรมการ สานพลังประชารัฐ (สิงหาคม 2559), สืบค้น 10 กรกฎาคม 2560, จาก www.สานพลังประชารัฐ.com/2016/09/20/รายงานความคืบหน้าการดำ/

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

อรทัย ก๊กผล. (2552). **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับนักบริหารท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์

อรุณ รูปเทียน. (2537). **ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของนายอำเภอ**. การศึกษาเฉพาะ เรื่องทางการบริหารรัฐกิจ หลักสูตรโครงการปริญญาโทสำหรับนักบริหาร สาขาบริหาร รัฐกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เอนก สิทธิประศาสน์. (2523). **นายอำเภอ : ผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน**. กรุงเทพฯ : ส่วนท้องถิ่น

Amy Gutmann and Dennis Thomson. (2004). **Why Deliberative Democracy?**. Princeton, NJ : Princeton University press

Weeks, Edward C. (2000) “the practice of deliberative democracy : results from four large – scale trials”. **Public Administration review**, 60 (4)

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสุวรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน : กรณีศึกษา

ชุมชนเกตุไพเราะ 3, 4, 5 เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร

Key Success Factors of Community Based Solid Waste Management:

A Case Study of Ket Piroh Community 3, 4, 5 Phrakonong District, Bangkok

นายกิตติ มีศิริ¹

บทคัดย่อ

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนเกตุไพเราะ 3, 4, 5 เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนและวิเคราะห์ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการศึกษาจากเอกสารต่างๆ จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงขององค์ประกอบต่างๆ

ผลการศึกษาพบว่า วิธีการและกระบวนการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเป็นส่วนสำคัญของความสำเร็จในการจัดการขยะชุมชนและปัจจัยที่ทำให้การจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเกตุไพเราะ 3, 4, 5 ประสบผลสำเร็จมี 4 ปัจจัยดังนี้ ปัจจัยแรกคือผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็งและอุทิศตนให้ชุมชน ปัจจัยที่สองคือกระบวนการจัดการขยะมูลฝอย ปัจจัยที่สามคือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและเครือข่ายภายนอก และปัจจัยสุดท้ายคือทุนทางสังคม ซึ่งได้สะท้อนออกมาเป็นการร่วมแรงร่วมใจในการจัดการปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนจนสามารถทำให้ปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไข การบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่ประสบผลสำเร็จนี้ส่งผลให้ชุมชนได้รับรางวัลจากกรุงเทพมหานครและเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานต่างๆ

คำสำคัญ : ปัจจัยความสำเร็จ, การจัดการขยะชุมชน, การมีส่วนร่วมของประชาชน

¹สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร

ABSTRACT

The study of key success factors in solid waste management by communities has two objectives, that is, to study processes of the Ket Piroh Community 3, 4, 5 solid waste management, and to analyze key success factors in solid waste management of this community. The study is a qualitative research. They were interviewed to provide insight into the research questions. Non-participant observation and documentary research were used to analyze realistic phenomenon and linking data's compositions.

The results of the study were about four factors leading the Ket Piroh Community 3, 4, 5 successful solid waste management. The community leader has endeavors, capabilities and strong commitment to the community. Processes of solid waste management run continuously. All people in the community have long, strong and close collaboration, together with external support of organizations. Social capital resources including trust and community relations can be a powerful asset. As a result of these, the Ket Piroh Community 3, 4, 5 was successful in terms of the disposal of solid waste, got rewards from Bangkok Metropolitan Administration, and was the model community of the Zero Waste Community, where was widely accepted by organizations and agencies.

Keywords: Success factors, Community waste management, Public participation

บทนำ

กรมควบคุมมลพิษได้รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทยปี 2558 ว่าปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากชุมชนทั่วประเทศมีประมาณ 26.85 ล้านตัน ปริมาณขยะที่ถูกนำกลับไปใช้ประโยชน์มีเพียง 4.94 ล้านตัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2558) จากสถานการณ์การจัดการขยะมูลฝอยที่ไม่เหมาะสมก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ มากมาย ขยะมูลฝอยที่ตกค้างส่งกลิ่นเหม็นรบกวนสร้างความรำคาญให้แก่ผู้พักอาศัยในชุมชนและเป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรค ขยะมูลฝอยที่มีอินทรีย์วัตถุปะปนเป็นสาเหตุทำให้น้ำเน่าซึ่งส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและเป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์ ส่วนการเผาขยะมูลฝอยทำให้เกิดก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์สู่บรรยากาศซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดสภาวะเรือนกระจกและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

กรุงเทพมหานครผลิตขยะมูลฝอยมากที่สุดในประเทศไทยถึงร้อยละ 20 ของขยะมูลฝอยทั้งหมด ปริมาณขยะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี 2528 เป็นต้นมา ซึ่งปริมาณขยะที่จัดเก็บได้ในปี 2528 มีจำนวน 1.2 ล้านตันต่อปี เพิ่มขึ้นเป็น 2.3 ล้านตันในปี 2536 เพิ่มขึ้นเป็น 3 ล้านตันต่อปี ในปี 2540 และเพิ่มสูงมากที่สุดในปี 2555 ซึ่งเป็นผลพวงมาจากมหาอุทกภัยด้วยส่วนหนึ่ง ทำให้กรุงเทพมหานครต้องกำจัดขยะมากถึง 3.6 ล้านตัน คิดเป็น 9,747 ตัน/วัน และปี 2556 เพิ่มขึ้นเป็น 9,963 ตัน/วัน ในปี 2557 ปริมาณขยะเฉลี่ย 9,940 ตัน/วันและในปี 2558 มีปริมาณขยะเฉลี่ย 10,166 ตัน/วัน (ไทยพับลิก้า, 2560) จากการคาดการณ์ประชากรที่มีอยู่จริงในกรุงเทพมหานครทั้งประชากรตามทะเบียนราษฎร์และประชากรแฝง พบว่า มีประมาณ 10,600,000 คน โดยคาดว่าจะมีอัตราการเกิดขยะประมาณ 1.2 กิโลกรัม/คน/วัน และจะส่งผลให้มีขยะเกิดขึ้น 12,578 ตัน/วัน

ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยของกรุงเทพมหานครเกิดจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รวมถึงการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากชาวต่างชาติ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อปริมาณการบริโภคที่มากขึ้น ประกอบกับพฤติกรรมทิ้งขยะที่ไม่ถูกต้องในชีวิตประจำวัน ไม่มีการคัดแยกหรือนำไปรีไซเคิล ขยะทุกประเภทจึงถูกทิ้งลงถังขยะใบเดียวกัน จนกลายเป็นวัฒนธรรมและพฤติกรรมที่คุ้นชินของประชาชนทั่วไปส่งผลให้เกิดปัญหาขยะล้นเมือง

ทางออกสำคัญของการแก้ปัญหาในการจัดการขยะมูลฝอยคือ การสร้างรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยที่มีความเหมาะสม การวางระเบียบและมาตรการต่างๆ ร่วมกับการสร้างวินัยเพื่อบังคับการจัดการที่ยั่งยืน การจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพจึงประกอบด้วยการจัดการที่ต้นทาง กลางทาง และปลายทาง การจัดการขยะที่ต้นทางคือ ระดับครัวเรือนและชุมชนเพื่อบังคับเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างจิตสำนึกและวินัยในการจัดการขยะ การจัดการขยะกลางทางคือ การจัดระบบการเก็บรวบรวมและขนส่งให้รองรับขยะแบบแยกประเภท การจัดการขยะปลายทาง คือ การใช้หลัก

วิชาการมาช่วยในการนำขยะบางส่วนมารีไซเคิล เห็นได้ว่าการจัดการขยะมูลฝอยสามารถประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมายโดยการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public participation) ในทุกภาคส่วน ดังนั้นจึงต้องมีการร่วมมือในทุกๆมิติเพื่อให้แนวทางดังกล่าวสามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาได้ในระยะยาวและนำไปสู่ความยั่งยืนได้

แนวคิดการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน (Community Based Solid Waste Management: CBM) ได้ถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาขยะมูลฝอยที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งชุมชนและภาคส่วนต่างๆจะต้องเข้ามามีบทบาทในการดำเนินการดังกล่าว CBM ถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่เป็นนวัตกรรมในการจัดการขยะมูลฝอยที่แหล่งกำเนิด เน้นการนำสิ่งของเหลือใช้ ขยะอินทรีย์ เศษอาหาร เศษใบไม้กิ่งไม้ไปใช้สร้างประโยชน์ให้ได้มากที่สุด (สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, 2556) ซึ่งชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการ การจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนนับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ชุมชนน้อยๆ สร้างชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และหากในระดับชุมชนสามารถจัดการขยะสำเร็จได้ด้วยตนเองแล้ว จะส่งผลให้การจัดการขยะมูลฝอยของเมืองและประเทศประสบความสำเร็จตามมา

ชุมชนเขตโพธิ์ 3, 4, 5 เป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน มีรูปแบบการจัดการขยะของตนเอง สามารถลดขยะมูลฝอยและนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง ซึ่งหาได้ยากในชุมชนเมืองที่อยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร เนื่องจากชุมชนเมืองมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ เป็นครอบครัวเดี่ยว ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมีน้อย ขาดความไว้วางใจ ขาดความเชื่อมโยงด้านความสัมพันธ์ในสังคม เช่น ระบบเครือญาติ วัฒนธรรม ประเพณี สิ่งที่น่าสนใจของชุมชนนี้คือ ชุมชนมีโครงการต่างๆ ที่ทำให้เกิดความร่วมมือของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน เช่น โครงการกำจัดขยะอินทรีย์เหลือศูนย์ (Zero organic waste) โครงการถนนปลอดถังขยะ การจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าขยะสามัคคีที่มาจากขยะรีไซเคิล ซึ่งทำให้ชุมชนได้รับรางวัลแห่งความสำเร็จด้านการจัดการขยะมูลฝอยจากองค์กรต่างๆ มากมาย นอกจากนี้ ชุมชนยังได้รับจัดตั้งให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอย และแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการขยะในรูปแบบต่างๆ ให้กับหน่วยงานทั้งในและนอกประเทศ ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเขตโพธิ์เพื่อนำไปสู่การถอดบทเรียนแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยที่ดีสำหรับชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงต่อไป

วิธีการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary study) ค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารวิชาการ หนังสือบทความ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการขยะและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อนำมาสนับสนุนประกอบการศึกษาร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth interview) เก็บข้อมูลสำคัญร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation observation) และพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้อาศัยในชุมชน

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษามุ่งเน้นผู้อาศัยในชุมชนเพื่อบอกเล่าประวัติความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในช่วงเวลาต่างๆ จนกระทั่งการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของคนในชุมชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ประธานชุมชนที่เป็นผู้ริเริ่มแก้ไขปัญหาของชุมชนจนประสบความสำเร็จ คณะกรรมการชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา สมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน เจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่ฝ่ายรักษาความสะอาดของสำนักงานเขตพระโขนง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนของชุมชนเขตทุไฟระ 3,4,5 เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร โดยศึกษาบริบทของชุมชน การจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน และปัจจัยในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ได้แก่ กลไกผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชน กระบวนการจัดการขยะมูลฝอย ความร่วมมือในการจัดการขยะมูลฝอย รวมถึงวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิจัย

ชุมชนเขตทุไฟระ 3,4,5 เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะและจัดกิจกรรมการจัดการขยะอย่างต่อเนื่อง ได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนต้นแบบภายใต้โครงการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนของกรุงเทพมหานคร และได้รับรางวัลอื่นๆ อีกมากมาย ได้แก่ รางวัลชนะเลิศโครงการรักษ์เจ้าพระยา¹ พ.ศ. 2551 จากสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร รางวัลลดโลกร้อนด้วยมือเรา พ.ศ. 2553 จากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยและบริษัทโตต้ามอเตอร์ประเทศไทย จำกัด รางวัลชุมชนปลอด

¹ เป็นโครงการของสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร ในการคัดเลือกชุมชนริมน้ำเจ้าพระยาในพื้นที่กรุงเทพมหานครที่มีการปฏิบัติกิจกรรมที่เป็นกรอนุรักษ์แม่น้ำเจ้าพระยาอย่างโดดเด่นเพื่อเป็นเกียรติและเป็นกำลังใจเพื่อการปฏิบัติอย่างยั่งยืน

ขยะ (Zero waste) พ.ศ. 2554 จากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รางวัลการประกวดผลงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศครั้งที่ 2 จากสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ผู้ศึกษาจึงเลือกชุมชนเกตุโพธิ์ระ 3, 4, 5 ซอยสุขุมวิท 101/1 แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร เพื่อถอดบทเรียนความสำเร็จในครั้งนี้

การนำเสนอผลการวิจัยนั้นใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาความ (Descriptive analysis) เพื่อใช้ในการอธิบายลักษณะและสภาพแวดล้อมชุมชน การบริหารจัดการ ปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนจนประสบความสำเร็จในมิติต่างๆ รวมถึงปัจจัยภายนอกที่มีส่วนทำให้เกิดความสำเร็จภายใต้สภาพสังคมและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

ผลการศึกษา

1. ปัญหาขยะในชุมชน

ชุมชนเกตุโพธิ์ระเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2502 แยกตัวมาจากชุมชนเซ่งโพธิ์ระโดยนาย ประวิน เกตุลอย เข้ามาซื้อที่ดินและได้นำครอบครัวมาอาศัย ณ ที่แห่งนี้ จากนั้นได้มีคนจากหลายพื้นที่เข้ามาเช่าที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย จนกระทั่งได้ก่อตัวเป็นชุมชนโดยมีวัดชีธรรมาสิตเป็นสถานที่เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน มีการทำบุญ ทอดผ้าป่าและร่วมทำกิจกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ

เริ่มแรกนายประวินใช้พื้นที่แห่งนี้ทำการเพาะปลูกข้าว ทำการเกษตรและทำบ่อเลี้ยงปลา เนื่องจากมีพื้นที่ติดกับแหล่งน้ำและได้กลายเป็นแหล่งประกอบอาชีพหลักของคนในชุมชน ในปี 2535 ได้จัดตั้งเป็นชุมชนตามระเบียบของกรุงเทพมหานคร ต่อมานายประวินได้ให้บุคคลจากละแวกใกล้เคียงเข้ามาเช่าที่ดินเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยในพื้นที่ 15 ไร่ ซึ่งด้านหลังชุมชนติดกับลำคลองสาธารณะบ้านหลายซึ่งเป็นคลองย่อยมาจากคลองพระโขนง สภาพชุมชนช่วงนั้นยังไม่มีปัญหาเรื่องขยะมูลฝอยเนื่องจากจำนวนประชากรที่มีอยู่ไม่มากนัก หลังจากที่มีคนเข้ามาอาศัยในชุมชนมากขึ้น มีการปลูกสร้างบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น ทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป มีขยะเพิ่มขึ้น เนื่องจากการสร้างบ้านของชุมชนบนพื้นที่บ่อเลี้ยงปลาเก่าและมีการสะสมของขยะมูลฝอยเป็นระยะเวลานานทำให้เกิดน้ำเน่าเสียและกลายเป็นบ่อขยะขนาดใหญ่ ส่งผลกระทบไปถึงคลองบ้านหลายที่มีลำคลองต่อเนื่องกับพื้นที่ของชุมชน รวมถึงความเป็นอยู่ของทุกคนในชุมชน “ขยะที่อยู่ใต้ถุนบ้านเกิด

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

จากความมั่งคั่งของคน ทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย สร้างมลภาวะให้กับชุมชน เป็นที่อยู่ของยุง แมลงสาบ และสัตว์มีพิษ (เกียรติพงษ์ เกตุลอย, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2560)

เมื่อมีการสร้างถนนเชื่อมต่อจากถนนสุขุมวิท 101/1 กับถนนศรีนครินทร์ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างรอบๆ ชุมชน มีร้านอาหาร หอพัก คอนโดมิเนียม หมู่บ้านเกิดขึ้นมากมาย เพื่อรองรับผู้คนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากต่างจังหวัดเพื่อมาหางานทำในโรงงานและสถานประกอบการต่างๆ บ้านหลายหลังถูกสร้างขึ้นบนพื้นที่ที่เคยเป็นบ่อเลี้ยงปลาเก่า ชุมชนเริ่มมีความแออัด ขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้น เนื่องจากการจัดการขยะที่ด้อยค่า คนต่างทิ้ง ล้างจานล้างจานบ้านหลายเริ่มตันเงิน น้ำเริ่มน้ำเสีย เกิดมลภาวะทางกลิ่นตามมาซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนและละแวกใกล้เคียง

2. การจัดการขยะในชุมชน

ในปี 2546 นายเกียรติพงษ์ เกตุลอย ประธานชุมชนเข้ามารับตำแหน่งต่อจากนายประวิณ เกตุลอย ผู้เป็นบิดา ได้ดำเนินการปรับปรุงและพลิกฟื้นสภาพแวดล้อมของชุมชน โดยเริ่มจากการประสานให้ฝ่ายสิ่งแวดล้อม สำนักงานเขตพระโขนงมาถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยและการนำสิ่งของเหลือใช้จากครัวเรือน เช่น เศษอาหาร เปลือกผักผลไม้ ขยะสดจากบริเวณตลาดหน้าชุมชนมาทดลองทำน้ำยาชีวภาพ เมื่อมีความชำนาญและร่วมกันทำจนได้น้ำยาชีวภาพปริมาณมากจึงได้นำไปใช้ในการปรับสภาพน้ำ ทำให้สภาพน้ำเริ่มดีขึ้น ประกอบกับในปีเดียวกัน กองทุน Miyasawa ได้สนับสนุนเงินแก่เขตพระโขนง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ชัดเจนขึ้น มีการปรับปรุงสภาพพื้นที่ภายในชุมชนให้มีความสะดวกในการเดินทาง มีการขุดลอกคูคลองบริเวณด้านล่างของที่พักอาศัย “ทุกบ้านจะรับผิดชอบเก็บขยะมูลฝอยบริเวณรอบๆ บ้านของตนเอง จากนั้นค่อยไปช่วยบ้านอื่น ทำให้ชุมชนเริ่มมีความสะอาดขึ้นเรื่อยๆ” (สุธี มากพิชัย, สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2560) นอกจากนี้ การศึกษาดูงานการบริหารจัดการขยะมูลฝอยที่เทศบาลตำบลแกลง จังหวัดระยอง ตามโครงการลดโลกร้อนด้วยมือเราได้สร้างแรงบันดาลใจและแนวคิดต่างๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเอง

ปัจจุบันพื้นที่ของชุมชนเขตไพเราะ 3, 4, 5 เปลี่ยนแปลงจากถนนลูกรังเป็นถนนคอนกรีต มีการเดินทางที่สะดวกสบาย มีรถบริการสาธารณะวิ่งผ่าน รอบๆชุมชนมีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นมากมาย ทั้งอาคารพาณิชย์ ร้านอาหาร และด้านนอกของถนนสุขุมวิท 101/1 เป็นที่ตั้งสถานีรถไฟฟ้า BTS ปุณณวิถี และมีการตัดถนนสายใหม่เชื่อมต่อกับถนนศรีนครินทร์

ชุมชนเขตไพเราะ 3, 4, 5 เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการร่วมมือจัดการขยะมูลฝอย คนในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน

ร่วมสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมพร้อมกับการเข้ามาช่วยดูแลป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยกลับมาทำลายสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนได้อีก มีการคัดแยกขยะมูลฝอยก่อนทิ้ง นำขยะบางส่วนกลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์ และเหลือขยะให้สำนักงานเขตไปกำจัดน้อยมาก

ชุมชนเกตุไพบระได้รับการจัดตั้งให้เป็นศูนย์การเรียนรู้การจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน และเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงในเขตพระโขนงและเขตพื้นที่ใกล้เคียง มีการถ่ายทอดความรู้ในการจัดการขยะมูลฝอยให้กับชุมชนใกล้เคียงโดยร่วมกันเป็นเครือข่ายภาคประชาชน และส่งต่อค่านิยมทางความคิด ทักษะคติ รวมถึงการสร้างจิตสำนึกในการรักษาดูแลสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ผ่านกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของชุมชนซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแบบอย่างในการแก้ไขปัญหาขยะและสิ่งแวดล้อมกับชุมชนอื่นได้

3. ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการขยะในชุมชน

ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนเกตุไพบระ 3, 4, 5 ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน สามารถสรุปได้ดังนี้

(1) ปัจจัยด้านผู้นำ

ชุมชนเกตุไพบระมีผู้นำชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีจิตสาธารณะพร้อมที่จะนำสมาชิกในชุมชนต่อสู้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น มีความตั้งใจในการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญของการเกิดมลภาวะต่างๆ ภายในชุมชน ผู้นำชุมชนเกตุไพบระมีลักษณะเป็นผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ (Visionary leadership) และผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agent) โดยนำภูมิปัญญาการใช้เครื่องกรองไขมันมาช่วยบำบัดน้ำทิ้งจากครัวเรือน ผู้นำชุมชนยังเป็นผู้นำในเชิงปฏิรูป (Transformational leadership) โดยการสร้างแรงบันดาลใจ แรงจูงใจร่วมกับการส่งเสริมและปลุกเร้าคนในชุมชนให้รับรู้ถึงปัญหาและร่วมกันหาแนวทางแก้ไขได้อย่างดี (เนตร์พัฒนา ยาวีราช, 2546) ผู้นำชุมชนได้กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

การสร้างจิตสำนึกรักชุมชน ผู้นำชุมชนปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างแก่สมาชิกในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจที่แท้จริงในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนตระหนักถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมมากยิ่งขึ้น เมื่อระยะเวลาผ่านไปและมีผลงานปรากฏชัดเจน ผู้นำชุมชนจึงเริ่มชักชวนให้ทุกคนเข้ามาร่วมกันทำงานเพื่อสังคมส่วนรวม

การสร้างแนวคิดในการทำงานร่วมกัน ระหว่างคณะกรรมการชุมชนและสมาชิกในชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเชื่อมโยงแนวทางและแผนการทำงานให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบ ผู้นำชุมชนจึงริเริ่มให้มีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์โดยใช้เสียงตามสาย(หอกระจายเสียง)ของชุมชน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

และจัดทำป้ายรณรงค์ต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการต่างๆในการจัดการขยะมูลฝอย รวมถึงการเชิญชวนให้เข้าร่วมทำกิจกรรมตามวันเวลาและสถานที่ที่กำหนดไว้

การจัดอบรมศึกษาดูงาน เพื่อให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชนโดยผู้นำชุมชนประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการสร้างความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม อบรมความรู้และหลักวิธีการต่างๆ ในการจัดการขยะมูลฝอย เช่น การทำน้ำยาชีวภาพสูตรต่างๆ การสร้างประโยชน์จากขยะหรือวัสดุเหลือใช้ รวมถึงการจัดโครงการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนและถ่ายทอดให้กับคนอื่นๆที่มีความสนใจ

เห็นได้ว่าผู้นำชุมชนเกตุโพธิ์เป็นผู้นำที่สร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจในการร่วมกันแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้น เป็นผู้นำที่แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นตั้งใจและความเข้มแข็งในการทำงาน มีการปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง มีความชัดเจนในการแก้ปัญหาไม่ใช่เพียงแค่คิดแล้วให้ผู้อื่นทำเพียงอย่างเดียว

(2) ปัจจัยด้านกระบวนการจัดการขยะ

ชุมชนเกตุโพธิ์ได้นำแนวคิดการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน (CBM) ซึ่งบูรณาการแนวทาง วิธีการและความรู้ทางวิชาการหลัก 3R มาดำเนินการให้เกิดผลสัมฤทธิ์ กล่าวคือ

การลดการใช้ (Reduce) คนในชุมชนได้ร่วมกันรณรงค์ให้ทุกครัวเรือนหลีกเลี่ยงการใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายยาก เช่น กล่องโฟม ถังพลาสติก โดยจัดโครงการใช้ถุงผ้าลดโลกร้อนสำหรับนำไปใช้จ่ายตลาดซื้อของ รวมถึงขอความร่วมมือจากผู้ค้าบริเวณตลาดสดหน้าชุมชน ลดใช้ถุงพลาสติกและใช้วัสดุจากธรรมชาติแทน เช่น ใบตองสำหรับใส่อาหาร

การใช้ซ้ำ (Reuse) โดยการนำสิ่งของต่างๆ ที่ผ่านการใช้งานแล้ว แต่ยังมีสภาพที่ใช้งานได้กลับมาใช้อีก เช่น ขวดแก้ว ยางรถยนต์ ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงเป็นกระถางเพื่อปลูกผักสวนครัว เช่น พริก กระเพรา ผักชี ตะไคร้

การแปรรูปนำกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) โดยนำวัสดุที่ได้จากการคัดแยกภายในครัวเรือน เช่น ขวดพลาสติก กระดาษหนังสือพิมพ์ ไปขายให้กับร้านรับซื้อวัสดุรีไซเคิล ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และมีการจัดกิจกรรมผ้าป่ารีไซเคิลเพื่อให้คนในชุมชนนำขยะรีไซเคิลมาร่วมกันและนำไปขาย เงินที่จากการขายขยะรีไซเคิลจะถูกรวบรวมและนำไปบริจาคที่วัดวชิรธรรมสาธิตในนามของชาวชุมชน

ชุมชนเกตุโพธิ์มีวิธีการกำจัดขยะโดยแยกเป็น 4 ประเภทหลัก กล่าวคือ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่วรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ขยะที่ย่อยสลายได้ ส่วนใหญ่เป็นขยะจากครัวเรือนและจากตลาดสดหน้าชุมชน มีจุดทิ้งขยะส่วนกลางเพื่อนำมาทำปุ๋ยและน้ำชีวภาพ เช่น เศษผัก เศษผลไม้ ส่วนเศษอาหารจะนำไปเลี้ยงปลาบริเวณใต้ถุนบ้าน

ขยะทั่วไป เช่น ถุงพลาสติก โฟม เศษผ้า จะถูกรวบรวมเพื่อขายให้กับบริษัท SCG นำไปทำเชื้อเพลิง ส่วนที่ทำประโยชน์ไม่ได้จะถูกนำไปทิ้งที่ถังขยะทั่วไปที่จัดเตรียมไว้

ขยะรีไซเคิล จะถูกแยกไว้เพื่อรอการขายโดยสามารถเก็บไว้ที่จุดรวมขยะรีไซเคิลส่วนกลางที่ประธานชุมชนจัดไว้ให้

ขยะที่ไม่สามารถกำจัดได้ เช่น ซากถ่านไฟฉาย หลอดไฟเก่า จะนำมาทิ้งที่จุดทิ้งบริเวณด้านหน้าหมู่บ้านซึ่งมีถังขยะของสำนักงานเขตพระโขนงจัดเตรียมไว้เพื่อนำไปกำจัดต่อไป

นอกจากการใช้หลัก 3R แล้ว การจัดการขยะมูลฝอยที่ดีต้องอาศัยเทคโนโลยีและวิธีการที่มีความเหมาะสมด้วย ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในการจัดการขยะมูลฝอย หากส่งผลเสียมากกว่าก็ไม่สมควรทำเพราะการแก้ไขปัญหาขยะและสิ่งแวดล้อมด้านหนึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาอีกด้านหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม แนวทางและวิธีปฏิบัติของชุมชนในการแก้ไขปัญหาขยะและสิ่งแวดล้อมสามารถทำได้หลายวิธีโดยไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูง แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับสภาพชุมชนโดยไม่ต้องใช้เงินลงทุนมากนักด้วยการคิดค้นและดัดแปลง

(3) ปัจจัยด้านความร่วมมือภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอก

ชุมชนเกิดุไฟเรามีรูปแบบและกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ดังนี้

รูปแบบของการมีส่วนร่วม มีการใช้เครื่องมือและเทคนิคการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหลายรูปแบบทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ รูปแบบที่เห็นได้ชัดมากที่สุด คือ การประชาสัมพันธ์ข่าวสารให้คนในชุมชนรับทราบโดยผ่านเสียงตามสายชุมชน การจัดทำแผ่นพับเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารของชุมชน ทำให้ทุกบ้านรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และเกิดการรวมกลุ่มอาสาสมัครเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนในการจัดการขยะ

ระดับการมีส่วนร่วม พบว่า มีระดับการมีส่วนร่วมในการเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี (Collaborate) การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือเป็นการให้ความสำคัญต่อบทบาทของคนในชุมชนในระดับสูง โดยผู้นำชุมชน กรรมการชุมชนและคนในชุมชนทำงานร่วมกัน มีกระบวนการตัดสินใจโดยรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชนก่อน ซึ่งจะทำให้เลือกแนวทางแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสมและตอบสนองความต้องการของชุมชนมากยิ่งขึ้น มีกระบวนการออกเสียงประชามติของ

ชุมชนเพื่อตัดสินใจว่ากิจกรรมหรือโครงการจะดำเนินการหรือไม่ กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเกิดุไฟเพราะประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1) นัดประชุมสมาชิกในชุมชน ให้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลอย่างเปิดกว้าง ร่วมกันพิจารณาถึงสภาพปัญหาขยะของชุมชนที่สะสมมาเป็นเวลานานซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมชุมชน มีการนำเสนอแนวคิด วิธีการต่างๆ และสิ่งที่จะต้องปฏิบัติต่อที่ประชุม มีการกำหนดเป้าหมายในการจัดการขยะแต่ละประเภท นอกจากนี้ ประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชน และผู้อาศัยในชุมชนลงสำรวจพื้นที่ร่วมกันเพื่อให้เกิดความชัดเจนก่อนที่จะเริ่มวางแผน

2) ร่วมวางแผนในทุกระดับ โดยประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชนและตัวแทนของผู้อาศัยในชุมชนร่วมกันวิเคราะห์หาสาเหตุที่ทำให้ชุมชนเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ร่วมกันหาทางออกโดยเลือกวิธีการที่เหมาะสมสำหรับการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน และฟื้นฟูสภาพพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการเน่าเสียของขยะมูลฝอย การดำเนินงานยึดหลักคิดร่วมกันคือ ต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนและไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอื่นที่อยู่ข้างเคียง โดยมีการกำหนดระยะเวลาดำเนินการอย่างชัดเจน

3) ร่วมดำเนินการตามแผนที่ได้จัดวางไว้ มีการแบ่งหน้าที่กันทำงานตั้งแต่ฝ่ายปฏิบัติงาน ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายกฎหมายและฝ่ายสนับสนุน ลำดับแรกคือทุกบ้านจะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในครัวเรือนให้ผลิตขยะลดน้อยลง และนำขยะที่สะสมบริเวณบ้านของตนเองออกจากพื้นที่อาศัยโดยนำไปไว้ในจุดรวมที่ทางคณะกรรมการชุมชนจัดเตรียมไว้ ซึ่งได้ประสานขอความช่วยเหลือจากสำนักงานเขตพระโขนงให้มาดำเนินการนำขยะไปกำจัดอย่างถูกสุขลักษณะ เมื่อจัดการขยะในเขตที่อยู่อาศัยแล้ว จากนั้นจะร่วมกันดำเนินการในเขตที่เป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน ได้แก่ หน้าบริเวณชุมชน ถนนและลำคลองท้ายหมู่บ้าน รวมถึงร่วมปรับปรุง ภูมิทัศน์รอบๆ ชุมชนให้มีความสวยงาม สามารถเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจได้

4) ร่วมติดตามผล โดยประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชน และสมาชิกของชุมชนจะนัดประชุมกันในวันเสาร์เพื่อติดตามความก้าวหน้าของแผนงานจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน มีการรายงานผลการปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้ หากยังไม่บรรลุตามแผน ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนจะมีการปรับแผนเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์นั้นๆ จากนั้นจะนำแผนที่ได้ปรับใหม่ลงมือทำทันที และให้คณะกรรมการชุมชนร่วมสังเกตการณ์เพื่อตรวจสอบว่าแผนการดังกล่าวสามารถใช้ได้จริงและไม่เกิดปัญหาซ้ำเหมือนเดิม

การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นในการประชุมตั้งแต่เริ่มโครงการ ร่วมดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ จนกระทั่งการประเมินผล แสดงให้เห็นว่ากิจกรรม

ดังกล่าวเกิดจากการร่วมมือของสมาชิกในชุมชนจริงๆ ไม่ได้เกิดจากการตัดสินใจของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

นอกจากความร่วมมือภายในชุมชนแล้ว ยังพบว่ามีความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกชุมชนทั้งจากสำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานครและสำนักงานเขตพระโขนง โดยการนำผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนไปศึกษาดูงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยที่เทศบาลตำบลแก่ง จังหวัดระยองซึ่งเป็นเทศบาลที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการขยะ ส่งผลให้คนในชุมชนได้ความรู้เพิ่มเติมและเกิดแรงบันดาลใจในการนำวิธีการต่างๆ มาประยุกต์ใช้กับชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะเรื่องการนำขยะมูลฝอยมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ชุมชนเกิดไฟเราะมีความเข้มแข็งและสามารถบริหารจัดการขยะภายในชุมชนของตนเองได้ ทำให้ปริมาณขยะในชุมชนลดน้อยลง มีรายได้จากขยะอย่างเป็นรูปธรรม เกิดความรักความสามัคคีภายในชุมชน และสามารถพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ส่งผลให้ชุมชนได้รับรางวัลจากหน่วยงานต่างๆ และเป็นแบบอย่างด้านการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนให้กับชุมชนอื่นได้เป็นอย่างดี

(4) ปัจจัยด้านทุนทางสังคม

ทุนทางสังคมต่อความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเกิดไฟเราะ คือ ความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนาน การช่วยเหลือ ความเอื้ออาทรและความไว้วางใจ ช่วยหล่อหลอมให้ชาวบ้านในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะและร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การร่วมทำบุญในกิจกรรมของวัดวชิรธรรมสาธิตในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ การร่วมทำบุญไถ่ชีวิตโคกระบือ การร่วมกันช่วยงานบุญของวัดทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ การร่วมกันทำความสะอาดพื้นที่วัดในงานบุญต่างๆ ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาหรือผลกระทบต่างๆ ในชุมชน คนในชุมชนจึงไม่หวังจะรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ได้ร่วมกันหาทางออกของปัญหาและร่วมกันแก้ไขให้สำเร็จอย่างยั่งยืนโดยการนำของประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน

ความรู้สึกเหมือนเป็นญาติพี่น้อง มีความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสามัคคี รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและจิตสำนึกสาธารณะสะท้อนให้เห็นผ่านกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดีจะส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมที่มากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้น การขอความร่วมมือจึงเป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการและมีความเป็นกันเอง ทำให้ความร่วมมือออกมาในลักษณะแบบเห็นพ้องกันด้วยความสมัครใจที่จะทำให้ชุมชนมีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย

ชาวชุมชนเกิดไฟเราะได้นำความรู้ในด้านต่างๆ มาใช้ในการจัดการขยะโดยพึ่งพาตนเองเป็นหลัก นำมาซึ่งความสำเร็จดังที่เห็นได้ในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า หากสามารถนำเครือข่ายทางสังคม ความรู้ ภูมิปัญญา ความเอื้ออาทรและความร่วมมือในชุมชนไปใช้ในเชิงสร้างสรรค์ได้ จะ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ก่อให้เกิดประโยชน์ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน รวมไปถึงระดับชาติ การที่ชุมชนสามารถร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและสามารถทำได้สำเร็จเนื่องจากทุกคนมีความรัก ความผูกพันต่อกันที่อยู่ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่ทุกคนมีส่วนร่วมกันมายาวนานทำให้เกิดพลังของชุมชน ในการร่วมดูแลสิ่งแวดล้อมเพื่อชีวิตที่ดีกว่า ทูทางสังคมของชุมชนรวมถึงค่านิยม วัฒนธรรม ความไว้วางใจกันสามารถเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนได้ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์ (2546, น. 304) ซึ่งกล่าวไว้ว่า “*ทุนที่มีอยู่ในชุมชนสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยสร้างพลังให้เกิดแก่ชุมชน ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ ส่งผลให้เกิดผลดีแก่สังคมโดยรวม ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้จริงและยั่งยืน*” ชุมชนเกตุโพธิ์เราได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนและเครือข่ายชุมชนเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมร่วมกับกรุงเทพมหานคร โดยเชื่อมโยงการจัดการขยะสู่การพัฒนาและรักษาความสะอาดของแม่น้ำลำคลอง ชุมชนได้ร่วมเป็นพื้นที่นำร่องในการร่วมรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำและเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการขยะของชุมชนใกล้เคียงเพื่อถ่ายทอดแนวทางแห่งความสำเร็จนี้ส่งต่อไปยังชุมชนอื่นต่อไป

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาพบว่า ชุมชนเน้นการพึ่งพาตนเองและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกซึ่งเป็นแรงเสริมทำให้การดำเนินการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น กระบวนการทำงานเน้นการจัดการขยะมูลฝอยที่แหล่งกำเนิดให้ได้มากที่สุดก่อนที่จะส่งต่อไปให้สำนักงานเขตพระโขนงนำไปกำจัด กระบวนการที่สำคัญในการจัดการขยะมูลฝอยชุมชน ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกกรักรชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักโดยผ่านกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน การรณรงค์ประชาสัมพันธ์โดยใช้หอกระจายเสียงของชุมชนและการจัดทำป้ายรณรงค์ต่างๆ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรู้และความเข้าใจถึงวิธีการต่างๆ ในการจัดการขยะมูลฝอย รวมถึงการจัดอบรมศึกษาดูงานให้ความรู้แก่สมาชิกในชุมชน

ปัจจัยแห่งความสำเร็จในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเกตุโพธิ์ระ 4 ปัจจัย คือ ผู้นำชุมชน กระบวนการจัดการขยะมูลฝอย การมีส่วนร่วม และทุนทางสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

(1) ปัจจัยด้านผู้นำ พบว่า ชุมชนเกตุโพธิ์ระ 3, 4, 5 มีผู้นำชุมชนที่มุ่งมั่น เข้มแข็ง มีจิตสาธารณะ เสียสละ มีมนุษยสัมพันธ์และปรับตัวเข้ากับทุกคนได้เป็นอย่างดี มีความสามารถนำสมาชิกในชุมชนเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหายุ่งยากและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้ มีการวางแผนขั้นตอนการดำเนินการต่างๆ อย่างชัดเจน นำแนวคิดและองค์ความรู้ต่างๆ มาปรับใช้ในการแก้ไขปัญหายุ่งยากของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จัดกิจกรรมในการรักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อมชุมชนโดยสร้างสำนึกร่วมในการดูแลชุมชน นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังเป็นนักพัฒนาและนักคิดในการแก้ไขปัญหา รณรงค์ให้ประชาชนเล็งเห็นข้อดีในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ปลุกฝังให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการร่วมกันแก้ไขและป้องกันปัญหายุ่งยากของชุมชนและเป็นผู้ดำเนินการสร้างความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกชุมชนโดยผ่านกิจกรรมต่างๆ

(2) ปัจจัยด้านกระบวนการจัดการขยะ พบว่า ชุมชนนำแนวคิดวิธีการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน (CBM) มาดำเนินการและประยุกต์ใช้ตามหลัก 3R เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ กล่าวคือ การลดการใช้โดยการรณรงค์ให้ทุกครัวเรือนหลีกเลี่ยงการใช้บรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายยาก การจัดโครงการใช้ถุงผ้าลดโลกร้อนสำหรับจ่ายตลาดซื้อของ และขอความร่วมมือจากผู้ค้าบริเวณตลาดสดหน้าชุมชนให้ใช้วัสดุจากธรรมชาติแทน การใช้ซ้ำโดยการนำสิ่งของต่างๆ ที่ผ่านการใช้งานแล้วแต่ยังมีสภาพที่ใช้ทำงานได้กลับมาใช้อีก การแปรรูปนำกลับมาใช้ใหม่โดยนำขยะรีไซเคิลที่ได้จากการคัดแยกภายในครัวเรือนไปขายให้กับร้านรับซื้อ สามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และจัดกิจกรรมต่างๆ ที่

สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนในการบริหารจัดการขยะ เช่น ผ้าป่ารีไซเคิล โดยนำรายได้จากการขายไปร่วมกันทำบุญที่วัด

ชุมชนเกตุโพธิ์เขามีวิธีการกำจัดขยะโดยแยกเป็น 4 ประเภทหลัก กล่าวคือ

ขยะที่ย่อยสลายได้ เช่น เศษผัก เศษผลไม้ จากครัวเรือนและตลาดสดหน้าชุมชนนำไปทิ้งที่จุดทิ้งส่วนกลางเพื่อทำปุ๋ยและน้ำชีวภาพ ส่วนเศษอาหารจะนำไปเลี้ยงปลาบริเวณใต้ถุนบ้าน

ขยะทั่วไป เช่น ถุงพลาสติก โฟม เศษผ้า จะถูกรวบรวมเพื่อขายให้กับบริษัท SCG นำไปทำเชื้อเพลิง ส่วนที่ทำประโยชน์ไม่ได้จะถูกนำไปทิ้งที่ถังขยะทั่วไปที่จัดเตรียมไว้

ขยะรีไซเคิล จะถูกแยกไว้เพื่อรอการขายโดยสามารถเก็บไว้ที่จุดรวมขยะรีไซเคิลส่วนกลางที่ประธานชุมชนจัดไว้ให้

ขยะที่ไม่สามารถกำจัดได้ เช่น ซากถ่านไฟฉาย หลอดไฟเก่า จะนำมาทิ้งที่จุดทิ้งบริเวณด้านหน้าหมู่บ้านซึ่งมีถังขยะของสำนักงานเขตพระโขนงจัดเตรียมไว้เพื่อนำไปกำจัดต่อไป

(3) **ปัจจัยด้านความร่วมมือภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอก** พบว่า คนในชุมชนให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาขยะและปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนโดยการเข้าร่วมรับฟังและแสดงความคิดเห็น ร่วมดำเนินการแก้ไขและประเมินผล นอกจากนี้ ชุมชนยังได้รับความร่วมมือจากสำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานครและสำนักงานเขตพระโขนงที่ให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ ทั้งการให้ความรู้และสาธิตวิธีการแยกขยะที่ถูกต้อง การนำขยะที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ไปทำลายอย่างถูกสุขลักษณะ และการนำคนในชุมชนไปศึกษาดูงานด้านการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ

(4) **ปัจจัยด้านทุนทางสังคม** พบว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่สืบเนื่องกันมาอย่างยาวนาน ความรู้สึกเหมือนเป็นญาติพี่น้อง ความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ความสามัคคี ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของพื้นที่ ทำให้คนในชุมชนสมัครใจและเต็มใจเข้าร่วมกิจกรรม การมีจิตสำนึกสาธารณะของคนในชุมชนสะท้อนให้เห็นผ่านการทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันมาโดยตลอด ความสัมพันธ์ที่ดีจะส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมที่มากขึ้นตามไปด้วย ทุนทางสังคมจึงทำให้ชุมชนมีระบบคิดที่เอื้อให้เกิดสังคมที่เข้มแข็ง สามารถลดช่องว่างต่างๆ ระหว่างคนในสังคมได้ เกิดความไว้วางใจกัน มีเป้าหมายร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนช่วยกันทำงานร่วมกันอย่างเต็มที่ ส่งผลให้บรรลุเป้าหมายตามที่ทุกคนได้ตั้งไว้

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

ข้อเสนอแนะต่อการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเขตไพเราะ

ชุมชนควรพัฒนาการจัดการขยะชุมชนในรูปแบบอื่นๆร่วมด้วย เช่น ธนาคารขยะรีไซเคิล การก่อตั้งวิสาหกิจชุมชนโดยรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชนในการผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆที่ได้จากการแปรรูปขยะซึ่งจะสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน และยังเป็น การเสริมการเรียนรู้ในการสร้างประโยชน์จากสิ่งของเหลือใช้ให้กับเยาวชนในชุมชน ชุมชนควรเชิญวิทยากรที่มีความรู้ความชำนาญในการสร้างมูลค่าจากขยะและสิ่งของเหลือใช้มาให้ความรู้ทางเทคนิคและวิธีการต่างๆ

การพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนควรมุ่งเน้นที่ระบบความคิดของคนในชุมชนควบคู่ไปกับการทำกิจกรรม เนื่องจากการวัดความสำเร็จในเชิงรูปธรรมอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ ซึ่งหากมีการพัฒนาระบบคิดควบคู่ไปด้วยจะสามารถส่งผลสำเร็จได้ในระยะยาว โดยเฉพาะเยาวชนในชุมชนหากได้รับการหล่อหลอมที่ดี จะกลายเป็นกำลังสำคัญในการร่วมกันจัดการขยะอย่างยั่งยืนได้

การสนับสนุนให้มีการถอดบทเรียนความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่และถ่ายทอดแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ของชุมชน รวมถึงมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำกิจกรรมด้านการจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมกับชุมชนใกล้เคียงเพื่อให้ความรู้เหล่านั้นยังคงอยู่ต่อไป ซึ่งการทำกิจกรรมต่างๆควรมีการสอดแทรกทัศนคติ ค่านิยม และสร้างจิตสำนึกที่ดีควบคู่ไปกับกิจกรรมหรือโครงการของชุมชน ซึ่งจะส่งผลถึงพฤติกรรมที่ถูกต้องในอนาคตด้วย

ข้อเสนอแนะต่อการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนต่อกรุงเทพมหานคร

กรุงเทพมหานครควรพัฒนาระบบจัดการความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชน มีระบบจัดเก็บข้อมูลที่ดีเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลสำหรับการบริหารจัดการชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อมในกรุงเทพมหานครนั้นจะต้องทราบถึงข้อมูลในหลายๆ ด้าน ทั้งข้อมูลเชิงพื้นที่ของชุมชน ข้อมูลและผลลัพธ์ของโครงการที่เคยดำเนินการในพื้นที่ชุมชนต่างๆ ของหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกกรุงเทพ ข้อมูลของศูนย์เรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ชุมชนทั้งที่ดำเนินการเองและดำเนินการโดยภาคประชาชนหรือภาคเอกชน ข้อมูลสำคัญเหล่านี้จะทำให้เห็นภาพรวมของระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ และนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการโครงการต่างๆ

การกำหนดหลักเกณฑ์ในการส่งเสริมชุมชนและองค์กรต้นแบบในการรักษาสิ่งแวดล้อมต้องชัดเจน การสร้างชุมชนต้นแบบสามารถกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันเพื่อที่จะดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม การจัดการขยะ การดูแลรักษาแม่น้ำคูคลองเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น กรุงเทพมหานครจึงควรมีการจัดทำคู่มือหลักเกณฑ์การเป็นชุมชนต้นแบบหรือการเป็นองค์กรต้นแบบโดยมีรายละเอียดหลักเกณฑ์ในการพัฒนาแต่ละด้าน พร้อมทั้งยกตัวอย่างวิธีการ ขั้นตอนในการพัฒนาไว้ในคู่มืออย่างละเอียดเพื่อให้ชุมชนสามารถนำไปปฏิบัติและประยุกต์ใช้กับการทำงานในชุมชนได้ด้วยตนเองต่อไป

การส่งเสริมความเข้าใจในระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนในกรุงเทพมหานครเพื่อสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้กับสังคม เพื่อให้ปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างถูกต้อง โดยอาศัยกลไกขับเคลื่อนจากเครือข่ายภายในชุมชนและให้ผู้นำชุมชนเป็นคนกลางในการสื่อสารให้กับคนในชุมชน นำข้อกำหนดของกฎหมายมาเป็นส่วนหนึ่งในการวางแผนการทำงานและดูแลพื้นที่ของชุมชน อาจจะเน้นที่การพัฒนาการสื่อสารประชาสัมพันธ์ต่างๆ เช่น การทำโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ติดในพื้นที่ชุมชน การจัดทำคู่มือสำหรับผู้อยู่อาศัยในชุมชน

บทสรุป

จากการศึกษาปัจจัยในการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชนของชุมชนเกตุไพเราะ จะเห็นได้ว่าบทบาทของผู้นำท้องถิ่นมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับชุมชนของสังคมไทย ประกอบกับการร่วมคิดร่วมทำของสมาชิกในชุมชนโดยมีเป้าหมายร่วมกันในการจัดการขยะมูลฝอยที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงการสร้างจิตสำนึกรักชุมชนซึ่งก่อให้เกิดพลังร่วมกันในการขับเคลื่อนภารกิจต่างๆจนประสบผลสำเร็จ

ผลความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ผู้นำที่มีจิตใจสาธารณะและเป็นแบบอย่างที่ดีในการทำงานให้กับชุมชน ช่วยกระตุ้นในการจัดกิจกรรมต่างๆของชุมชนและสามารถดึงเยาวชนคนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกรักชุมชนให้กับเยาวชน การนำความรู้ที่ได้จากการไปศึกษาดูงานยังสถานที่ต่างๆที่ประสบความสำเร็จมาปรับใช้กับชุมชนของตน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในชุมชนนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริง การผสมผสานออกแบบระบบและการจัดการที่มีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชนสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ นอกจากนี้ ทูทางสังคมที่มีความเอื้ออาทรเป็นพื้นฐานสำคัญส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมที่มากขึ้นและเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จในการจัดการปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชนเกตุไพเราะ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2548). **คู่มือการจัดการขยะมูลฝอยโดยชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: กองส่งเสริมและเผยแพร่.

กรมควบคุมมลพิษ. **รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทยปี 2558**. สืบค้น 6 ตุลาคม 2559, จาก <http://www.pcd.go.th>, [http://infofile.pcd.go.th/mgt/ThailandPollut 2558_Final. pdf?CFID= 2405970&CFTOKEN=12469606](http://infofile.pcd.go.th/mgt/ThailandPollut%202558_Final.pdf?CFID=2405970&CFTOKEN=12469606).

กองนโยบายและแผนสำนักสิ่งแวดล้อมกรุงเทพมหานคร. (2557). **รักชุมชนรักสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม.

ไทยพับลิก้า. **ปัญหาขยะมูลฝอย**. สืบค้น 27 พฤษภาคม 2560, จาก [http://thaipublica.org/2014/ 11/bangkok-big-garbage- problem/](http://thaipublica.org/2014/11/bangkok-big-garbage-problem/).

เนตร์พัฒนา ยาวีราข. (2546). **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เซนทรัลเอ็กซ์เพรส.

วรุฒิ โรมรัตน์พันธ์. (2546). **ทุนทางสังคมกระบวนการทัศน์ใหม่ในการจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักสิ่งแวดล้อมกรุงเทพมหานคร. (2556). **คู่มือแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: มาตาการพิมพ์.

เกียรติพงษ์ เกตุลอย. (19 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์

ชาติ ปุชนกิจ. (29 เมษายน 2560). สัมภาษณ์

ฐานิตย์ สัมฤทธิ์. (19 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์

เตือนใจ เอี่ยมสินธร. (19 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์

เที่ยง บัวคลี่. (19 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์

ธันติตา สมฤทธิ์. (19 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

สมใจ รักดีวงศ์. (29 เมษายน 2560). สัมภาษณ์

สิทธิสมบูรณ์ เจริญพาณิชย์พันธ์. (4 กรกฎาคม 2560). สัมภาษณ์

สุธี มากพิชัย. (29 เมษายน 2560). สัมภาษณ์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

กลุ่มที่ 3 ออกแบบสร้างชน สู่สังคมสร้างสรรค์

1. อัตลักษณ์จากผ้าขาวเขาสู่งานออกแบบร่วมสมัย
2. ลวดลายจาก: งานพุทธศิลป์ บนหน้าหมอนแม่แจ่ม
3. ผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ”: อัตลักษณ์อันทรงคุณค่าแห่งเมืองแม่แจ่ม
4. ข้อจำกัดที่สร้างความพอดีในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา
5. “ขึ้นตีนจก แม่แจ่ม”: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบและกรรมวิธีการทอ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสุวรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

อัตลักษณ์จากผ้าชาวเขาสู่งานออกแบบร่วมสมัย

Identity from embroidery hill tribe to contemporary design

บุษกร ฮวบรัมย์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับงานออกแบบผลิตภัณฑ์ในปัจจุบัน ที่นำเอาอัตลักษณ์จากงานผ้าปักชาวเขาที่มีความประณีตงดงาม แสดงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนาน จากรุ่นสู่รุ่น นำมาผสมผสานกับความทันสมัยที่สอดคล้องกับวิถีโลกในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของหน้าที่ ประโยชน์ใช้สอยของผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้กับชีวิตปัจจุบันได้มากขึ้นโดยไม่รู้สึกขัดใจ แต่ก็ยังคงกลิ่นอายจิตวิญญาณของกลุ่มชาติพันธุ์เอาไว้ด้วย ซึ่งผลงานของนักออกแบบที่ได้นำมาสร้างสรรค์ต้องการสะท้อนถึงรากเหง้าความงดงามของผ้าปักซึ่งเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งที่ชาวเขาค้นเคยกันดีตั้งแต่พวกเขาถือกำเนิดขึ้นมา เพราะเครื่องนุ่งห่มเป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ของมนุษย์แต่หากในสมัยก่อนเครื่องมือเครื่องมือและเทคโนโลยียังไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการอำนวยความสะดวกสบายในชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะพื้นที่บนยอดดอยที่ยากต่อการเดินทางเข้าไปถึงแล้วด้วยทุกสิ่งทุกอย่างจึงจำเป็นต้องสร้างขึ้นมามีมือและแรงงานของตนเอง วัตถุดิบที่หาได้เท่าที่มีในพื้นที่ซึ่งสิ่งที่ได้มานั้นกลับมีคุณค่ายิ่ง

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, ผ้าชาวเขา, งานออกแบบร่วมสมัย

¹อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาวิชาออกแบบหัตถอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

Abstract

This article about contemporary product designs which identities taken from tribal work applique with exquisitely gorgeous. Represents a way of life. Cultural heritage, long lasting from generation to generation. Taken in combination with the modern world, in accordance with the current trajectory. Whether it is a matter of functional duties of the various products that can be applied to the present life, without feeling a lot more polished, but still produces the aura of the spirit of ethnic groups with which the work of designers who have brought creative need to reflect. The beauty of embroidery, which is just a little piece that's familiar from the tribes they originated because apparel is one of the 4 factors of human, but if in the past, wood, tools, and technologies not yet in the facility in the human life. Especially the area atop the difficult access to, and with, everything needs to be established with the skill and labour of their own. Finding raw materials as there is in the vernacular, which is something the more valuable.

Keywords: Identity, embroidery hill tribe, contemporary design

บทนำ

ชาวเขาเป็นส่วนหนึ่งของชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนเอง และมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่รวมอยู่ในสังคมไทย ประกอบด้วยชน 9 ชาติพันธุ์ คือ กระเหรี่ยง ม้ง เมี่ยน (เย้า) อาข่า (อีเก้อ) มูเซอ (ลาหู่) ลีซอ ถิ่น ขมุ และลัวะ ตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่นบริเวณพื้นที่ภูเขาทางภาคเหนือและตลอดแนวชายแดนทางภาคตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งเป็นส่วนสร้างสรรค์ความหลากหลายให้แก่สังคมไทย ความหลากหลายดังกล่าวบางอย่างปรากฏเป็นรูปลักษณะที่โดดเด่นอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นแบบแผนการแต่งกายที่บ่งบอกความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์

ผ้าปักชาวเขามีมาตั้งแต่อดีต เอกลักษณ์และคุณค่าของผ้าปักชาวเขาถือเป็นงานฝีมือที่งดงามและต้องใช้ความละเอียด ประณีต ความอดทนและระยะเวลาที่ใช้กว่าจะปรากฏออกมาเป็นลวดลายบนผืนผ้าปักแต่ละผืนได้นั้นมิใช่เรื่องง่ายเลย เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา ความงดงามทางศิลปะ โดยแฝงความเชื่อ ความผูกพัน ความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งชาวเขาแต่ละเผ่าเองก็ยังคงอนุรักษ์ลวดลายโบราณดั้งเดิมคงความเป็นตัวตนไว้ ทั้งนี้ยังเป็นการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองตามวิถีชุมชนอย่างยั่งยืนอีกด้วย เป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษที่ผู้หญิงชาวเขาต้องมีหน้าที่ตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้กับคนในครอบครัว ซึ่งแต่ละชนเผ่าก็จะมี การประติประดอยให้สวยงามด้วยลายปักอันเลื่องชื่อที่สืบทอดความเชี่ยวชาญจากรุ่นสู่รุ่นนับเวลาหลายร้อยปีด้วยลักษณะเฉพาะตัว ในอดีตผู้หญิงชาวเขาจะปักผ้าให้สมาชิกในครัวเรือนใช้นุ่งห่มและตกแต่งร่างกายเท่านั้น ก่อนจะมาเป็นผ้าหนึ่งชิ้นต้องผ่านกรรมวิธีตั้งแต่เริ่มต้นหาวัสดุมาทำเส้นด้าย ปั่น ย้อม ทอ ปัก ตัดเป็นชุดเพื่อสวมใส่

นอกออกแบบในยุคปัจจุบันต้องการนำเสนอความงดงามของผ้าชาวเขา สุนทรียศาสตร์ที่แต่เดิมมีขอบเขตเฉพาะกลุ่มจึงได้ถูกนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผ่านรูปแบบและศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยก่อนมาหลอมรวมกับความคิดสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่เพื่อให้เกิดการพัฒนาการทางการออกแบบที่มีการผสมผสานของวัฒนธรรมจากรูปแบบดั้งเดิมให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน

แรงบันดาลใจจากชนเผ่าชาวล่าหู่

ล่าหู่หรือมุเซอ คำว่ามุเซอมีความหมายว่านายพรานซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับนิสัยที่โดดเด่นของ ล่าหู่ คือมีความเชี่ยวชาญในการล่าสัตว์ เดิมล่าหู่มีถิ่นฐานกำเนิดอยู่ในแถบที่ราบสูงของทิเบต ต่อมาได้อพยพโยกย้ายไปอยู่ในประเทศ จีน พม่า ลาว และเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณปี พ.ศ.2500 อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ตาก แม่ฮ่องสอน น่าน และกำแพงเพชร ด้านวิถีชีวิตของชนเผ่าล่าหู่ นั้น โดยปกติแล้วชนเผ่าล่าหู่ชอบอาศัยอยู่บนที่สูง และเป็นชนเผ่าที่ไม่ชอบความวุ่นวาย มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เป็นชนเผ่าที่สามารถปรับตัวเข้ากับผู้คนได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าจะยังชีพด้วยการเป็นชาวนา ปลูกข้าว และข้าวโพด เพื่อการบริโภคในครัวเรือน ล่าหู่ก็ยังมีภูมิใจกับการเป็นนักล่าสัตว์ นอกจากนี้ล่าหู่ยังเคร่งครัดกับกฎระเบียบของความถูกต้อง ทุกๆ คนจะตอบคำถามในพื้นฐานเดียวกับคนรุ่นเก่า ชาวล่าหู่เข้มแข็งต่อการยึดมั่นต่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และทำงานด้วยกันเพื่อยังชีพ ล่าหู่อาจเป็นกลุ่มคนที่มีความเท่าเทียมทางด้านเพศมากที่สุดในโลก

ล่าหู่ หรือ มุเซอ นั้นค่อนข้างมีหลายกลุ่ม เท่าที่บันทึกไว้ มุเซอแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้ 4 กลุ่ม กลุ่มใหญ่ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือมุเซอดำและมุเซอแดง กลุ่มเล็ก 2 กลุ่มหลังคือมุเซอณี หรือมุเซอกุย และมุเซอเฒ่า การแบ่งเป็น 4 กลุ่มย่อย เช่นนี้เป็นการแบ่ง แต่เพียงคร่าว ๆ ตามความแตกต่างเพียงผิวเผินในเรื่องพิธีกรรมทางศาสนา และการแต่งกาย แต่ในทางภาษาศาสตร์แล้ว ภาษามุเซอดำ มุเซอแดง และมุเซอเฒ่า ใช้พูดติดต่อกันได้ ยกเว้นภาษา มุเซอกุยเท่านั้นที่ใช้พูดติดต่อกับมุเซอกลุ่มอื่นไม่ได้

มุเซอดำ เรียกตนเองว่า ละหู่ละ อาจกล่าวได้ว่าพวกนี้เป็นมุเซอดั้งเดิมที่อพยพมาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมาร์และญวนนาน

มุเซอแดง น่าจะถือได้ว่าเป็นสาขาที่แตกต่างจากมุเซอดำ พวกนี้เรียกตนเองว่า ละหู่ณีย่า ที่เรียกว่ามุเซอแดงนั้นมีความหมาย 2 ประการ คือหมายถึงแถบสีแดงผืนผ้าของผู้หญิง หรืออาจหมายถึงพรานป่าก็ได้

มุเซอณี หรือมุเซอเหลื่อง ซึ่งคนไทยและไทยใหญ่เรียกว่ามุเซอกุย พวกนี้เป็นมุเซอที่มา จากทางใต้แบ่งเป็นกลุ่มย่อย ได้ 4 กลุ่มคือมุเซอชินะตอ มุเซอชีอะ ดออะกา ทั้ง 2 กลุ่มนี้อยู่ทางใต้ของญวนนาน อีก 2 กลุ่มคือ มุเซอชีบาหลาและมุเซอชีบาเกี้ยว อาศัยในรัฐเชียงตุง รัฐฉาน ในเมียนมาร์และ ในประเทศไทย

มุเซอเมเล เรียกตัวเองว่า นะเหมียว มาแต่ครั้งที่ยังตั้งหลักแหล่งอยู่ในยูนนาน และเพิ่งมาเรียกตนเองว่ามุเซอเมเลก็เมื่ออพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทย คนไทยเรียกพวกนี้ว่า มุเซอดำ โดยดูจากลักษณะการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดสีดำ มุเซอเมเลในประเทศไทยมี 3 กลุ่ม มุเซอพะคอ มุเซอนะมือ และมุเซอมะเหลาะ (มะลอ) ชาวลาหู่ในแต่ละกลุ่มมีเครื่องแต่งกายที่เป็นลักษณะเฉพาะตัวในด้านสีสันทัน และผ้าของลาหู่ใช้ผ้าสีดำ หรือผ้าสีฟ้าและสีแดง ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าลาหู่กลุ่มใด และตกแต่งด้วยผ้าหลายสีเป็นลวดลายสวยงาม รูปแบบของเสื้อลาหู่จึงแตกต่างกันไปตามกลุ่ม แต่ทุกกลุ่มจะนุ่งเช่นเดียวกัน รูปแบบของเสื้อผู้หญิง จะเป็นเสื้อแขนยาวตัวสั้นแค่อว ตกแต่งด้วยผ้าหลากสีและเครื่องเงิน สำหรับเสื้อของผู้ชายลาหู่ ทั้งเสื้อและกางเกงจะใช้ผ้าสีดำและใช้ผ้าสีต่างๆ ลวดลายที่สวยงามเหมือนของผู้หญิง(<http://www.sawadee.co.th/>, สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560) ลักษณะการตกแต่งลวดลายบนเสื้อผ้าของชาวลาหู่ ส่วนใหญ่จะเน้นการใช้แถบผ้า เป็นริ้วเล็กๆ สลับสี และตกแต่งให้สวยงามด้วยชิ้นด้วยเม็ดโลหะหรือเงินในบางส่วน

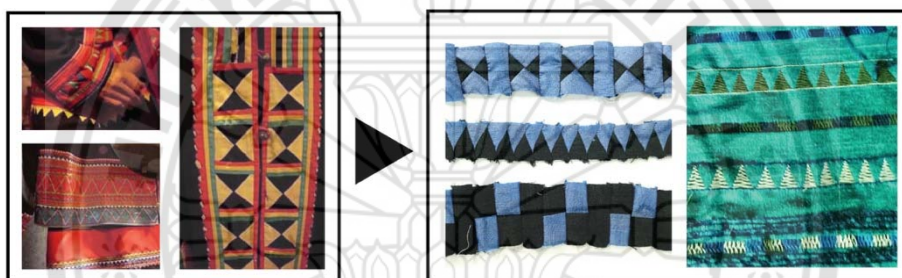
ภาพที่ 1 การแต่งกายของผู้หญิงชาวลาหู่ (มุเซอแดง) ซึ่งจะเน้นการตกแต่งด้วยผ้าสีแดงเป็นหลักบนผ้าพื้นสีดำ

ที่มา : <http://forum.munkonggadget.com/> สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560

Home coming, Dono Ye Collection หวนคืนสู่บ้านกับวิถีของชาวลาหู่

วรพันธ์ กันธวงค์ นักออกแบบชาวเชียงใหม่ ได้นำเสนอเรื่องราวของหญิงสาวชนเผ่าลาหู่กับเครื่องแต่งกายที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอันงดงาม เพื่อทดแทนความคิดถึงบ้านในยามที่ต้องมาใช้ชีวิตในเมืองหลวง เราทั้งหลายต่างตามหาสิ่งที่ต้องการ จนบางครั้งหลงลืมรากเหง้า จิตวิญญาณที่แท้จริง ความสุขสงบที่แท้จริงของชีวิตการกลับไปสู่ตัวตนย้อนหวนถึงความทรงจำที่ดีในอดีตนับเป็นวิถีที่จะได้พบความสุขใจอีกครั้งสีสันของธรรมชาติที่แวดล้อมเราอยู่ถูกนำมาใช้ในการ

ออกแบบในผลงาน Home coming, Dono Ye Collection ซึ่งชาวลาหู่เชื่อว่าสีและธาตุต่างๆ มีความหมาย อย่างเช่น หินและดินเป็นเครื่องหมายของชีวิตที่ยืนยาว สีฟ้าแทนท้องฟ้า สีเขียวแทนพืชผักที่อุดมสมบูรณ์ สีส้มตาลแทนผืนแผ่นดินที่อยู่อาศัย สีขาวแทนข้าว ลวดลายต่างๆ ที่นำมาใช้ก็มาจากรูปทรงของธรรมชาติเช่นกัน สามเหลี่ยมจากภูเขา สี่เหลี่ยมแทนผืนนา เรื่องราวความสำคัญของธรรมชาติที่มีต่อชาวลาหู่และต่อโลกของเรา จึงได้ถูกนำมาสร้างสรรค์ลงบนผืนผ้า เส้นทึบและความงามในงานผ้าโบราณของชาวลาหู่ด้วยการนำผ้าชิ้นเล็กๆ มาเย็บต่อกันเหมือนการทำ Patchwork การเย็บผ้าด้วยมือใช้ระยะเวลาหลายวันกว่าจะได้ผืนผ้าทั้งดงามและมีคุณค่าทางจิตใจ ผลงานชุดนี้เป็นฝีมือการเย็บผ้าจากกลุ่มเย็บผ้าบ้านยาป่าแหน อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชาวเขาเผ่าลาหู่ นั่นเอง

ภาพที่ 4 เทคนิคและลวดลายการเย็บต่อผ้าแบบ Patchwork ผสมกับการปักแบบเดินเส้น

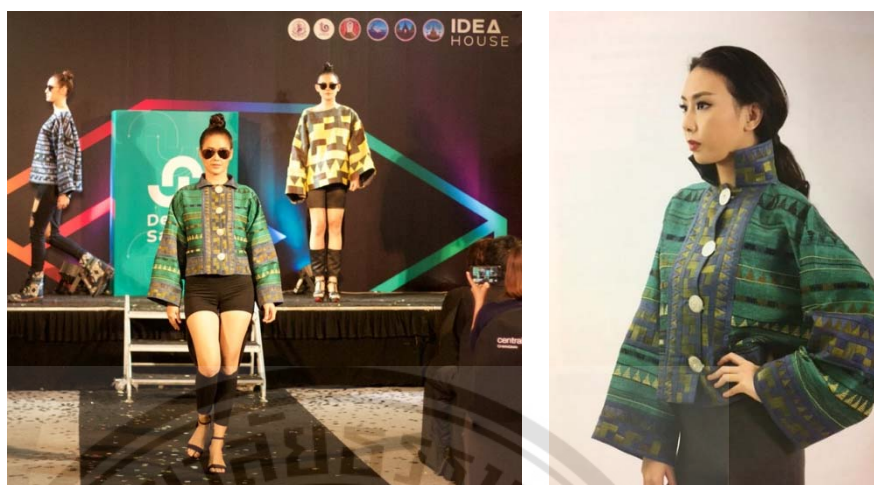
Home Coming Lahu

Dono Ye

ภาพที่ 5-6 แบบร่างผลงาน Home coming, Dono Ye Collection การออกแบบเสื้อผ้าของ วรพันธ์ กันธะวงศ์ ที่ใช้โทนสีที่มีที่มาจากธรรมชาติตามวิถีชีวิตของชาวล่าหู่
ที่มา : ภาพถ่ายจากโครงการ Design Savvy, เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม 2560

การแต่งตัวในแบบ Urban vintage ปี 90s' ได้นำมาเป็นอีกหนึ่งแรงบันดาลใจของผลงานในชุดนี้ด้วยเช่นกัน เพราะแพทเทิร์นเสื้อผ้าของชนเผ่าล่าหู่มีความคล้ายกับเสื้อผ้าในยุค 90s' และในอดีตชนเผ่าใช้รูปแบบที่เรียบง่ายในการตัดเย็บเสื้อผ้า การใส่เสื้อ Over size แบบ vintage สามารถใส่ได้ทั้งหญิงและชาย ซึ่งง่ายต่อการสวมใส่ โดยเฉพาะสำหรับคนที่ไม่ค่อยมั่นใจในรูปร่างเสื้อทรงนี้จึงนับเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง

ภาพที่ 7-8 การเดินแฟชั่นโชว์ชุด Home coming, Dono Ye Collection จากผลงานการออกแบบของวรพันธ์
กันธะวงศ์ ชุดต้นแบบที่ตัดเย็บจากฝีมือชาวเขาเผ่าลาหู่ กลุ่มเย็บผ้าบ้านยาปาแหน
ในพิธีเปิดนิทรรศการแสดงศักยภาพด้านความคิดสร้างสรรค์ - IDEA FEST ณ ศูนย์การค้าเซ็นทรัลเฟสติวัล
ที่มา : ภาพจากโครงการ Design Savvy 15 สิงหาคม 2560

การนำแฟชั่นที่มีรูปแบบความแตกต่างกันจากสองวัฒนธรรมมาผสมผสานให้เกิดความแปลก
ใหม่ได้อย่างลงตัว ลักษณะพิเศษของงานออกแบบ Home coming, Dono Ye Collection นี้ สิ่งที่
นักออกแบบคิดจากการมองตัวตนของชาวลาหู่บวกกับฝีมือแรงงานจากชนเผ่าอันปราณีงดงามจาก
การสั่งสมประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้รู้สึกถึงชีวิตและจิตวิญญาณจากยอดดอยที่ออกมาแสดง
ตัวตนอยู่บนเวทีสากลได้อย่างไม่ขัดเขิน ซ้ำยังประกาศให้โลกภายนอกได้รับรู้ถึงศักยภาพของชน
กลุ่มน้อยอย่างลาหู่ว่ามีเอกลักษณ์อันดีงามควรแก่การจดจำและกล่าวถึง

ภาพที่ 9 แนวความคิดของการนำผ้าปักชาวลาหู่มาใช้ในการออกแบบผลงานเครื่องแต่งกายชุด
Home coming, Dono Ye Collection

“ชนเผ่าแห่งความพอเพียง” กับผลิตภัณฑ์จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟดอยลาหู่

การนำเอาอัตลักษณ์จากผ้าและเครื่องแต่งกายของชาวเขาเผ่าลาหู่ออกมาสะท้อนในงานออกแบบที่ใช้กับผลผลิตจากชาวลาหู่เองก็เป็นสิ่งที่ธารวิชา หมั่นชำนาญ นักออกแบบอิสระ ได้ร่วมงานกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟดอยลาหู่ ก่อนการออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับใส่เมล็ดกาแฟ ซึ่งผู้เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟดอยลาหู่ เดิมเป็นชนเผ่ามูเซอดำ ปลุกกาแฟขายเอง บรรจุภัณฑ์ใส่กาแฟเดิม เป็นถุงพริอยด์พลาสติกใส่กาแฟเหมือนทั่วไปตามท้องตลาด ได้มีการพูดคุยถึงเรื่องราวความเป็นมาของผู้ประกอบการ ว่าเป็นอย่างไร พอรู้ถึงชีวิตเรื่องราวในระดับหนึ่ง ก็เริ่มคิดเริ่มวิเคราะห์ถึงวิถีชีวิตของชนเผ่ามูเซอดำ มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย แบบชาวบ้านอยู่กันแบบครอบครัว พึ่งพาอาศัย อยู่กันแบบพอเพียง จึงคิดหาอะไรสักอย่างเพื่อมาเป็นสัญลักษณ์มาสะท้อนวิถีชีวิต ของพวกชนเผ่าที่มี วิถีชีวิตอยู่ตามเขาตามดอย ในชีวิตประจำวัน มีการทำอาชีพเลี้ยงตัวเอง เลี้ยงครอบครัว โดยการเก็บใบชา เก็บเมล็ดกาแฟ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของวิถีชีวิตชนเผ่าต่างๆ บนดอย ประกอบกับชุดเสื้อผ้าของชนเผ่าต่างๆ ที่มีอัตลักษณ์ สีสัน สวยงาม ทำให้นึกถึงถุงผ้ากระสอบที่ใส่ข้าวสาร เลยจินตนาการ (มีความเป็นชนบท เป็นชาวบ้าน) ถุงผ้ากระสอบให้มีแขนเสื้อออกมา นึกถึงชุดชนเผ่าจึงได้ลองสเก็ตไอเดียออกมาเหมือนจำลองวิถีชีวิตชนเผ่าที่กำลังเก็บเมล็ดกาแฟ เก็บใบชา ให้เป็นของที่ระลึก เสมือนว่าได้มาเยือนชนเผ่าแห่งความพอเพียง

ภาพที่ 10-11 การแต่งกายของผู้หญิงชาวเขาเผ่าลาหู่หรือกลุ่มมุเซอตา ต้นแรงบันดาลใจของนักออกแบบ
ที่มา : <http://tribalcenter.blogspot.com/> , สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560

การนำการแต่งกายที่แสดงถึงเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวลาหู่ กลุ่มมุเซอตา นำเสนอถึงวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกับธรรมชาติมาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแปดอยลาหู่ ห้วยตาด อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ซึ่งธรรวิชา หมิ่นชำนาญ ได้ต้องการแสดงความเป็นตัวตนของแหล่งผลิตกาแปดจากบนยอดดอยที่มีภูมิประเทศ ภูมิอากาศอันอุดมสมบูรณ์ และเป็นการส่งเสริมรายได้ให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนอย่างกลุ่มชาวเขาชาติพันธุ์ลาหู่ นับว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนสร้างพื้นที่ให้กลุ่มชาติพันธุ์เล็กๆ เหล่านี้ได้มีตัวตนสู่สังคมภายนอก การเพิ่มมูลค่าสินค้าด้วยความโดดเด่นของบรรจุภัณฑ์ที่สื่อสารด้วยงานทำมือยิ่งนับว่าเป็นการสะท้อนจิตวิญญาณของลาหู่ ที่มีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายในการใช้ชีวิตกับธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรหรือล่าสัตว์ก็เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวเท่านั้น ดังนั้นกระบวนการผลิตทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกกาแปดเก็บเกี่ยว แปรรูปตลอดจนการบรรจุและทำบรรจุภัณฑ์จึงสามารถแรงงานจากกลุ่มชนในพื้นที่ได้เองทั้งหมดดังแนวความคิด ที่ ธรรวิชา หมิ่นชำนาญ ต้องการนำเสนอว่า “ชนเผ่าแห่งความพอเพียง”

ภาพที่ 12-14 บรรจุภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟดอยลาหู่และแบบร่างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ ที่นำการแต่งกายชาวลาหู่มาใช้ออกแบบ โดย ธารวิชา หมีนชำนาญ

ที่มา : ภาพถ่ายโดย บุษกร ฮวบแฉ่ม และภาพถ่ายจากโครงการ Design Savvy , เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 15 การเลือกใช้สีที่มีที่มาจากธรรมชาติสัญลักษณ์ที่นำมาใช้เพื่อสื่อถึงวิถีชีวิตที่มีความผูกพันและเชื่อมโยงสู่ธรรมชาติตามวิถีตัวตนของชาวลาหู่

ภาพที่ 16 แนวความคิดของการนำเครื่องแต่งกายของชาวลาหู่มาใช้ในการออกแบบ
บรรจุภัณฑ์กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแปดอยลาหู่

อัตลักษณ์จากลวดลายผ้าปักม้งสู่การออกแบบเครื่องเรือน

ทั้งนี้ผู้เขียนได้นำส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาลวดลายผ้าปักชาวเขาเผ่าม้ง บ้านใหม่พัฒนา อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง” เพื่อประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นโครงการวิจัยของผู้เขียนเองมาประกอบ การนำคุณค่าของความงามของผ้าปักชาวเขาเผ่าม้ง บ้านใหม่พัฒนา อำเภอมืองปาน จังหวัดลำปาง เทคนิควิธีการสร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้าปักด้วยเทคนิควิธีการปักไขว้ (Cross Stitch) ที่มีความน่าสนใจเพื่อให้เกิดการสร้างลวดลายแบบต่างๆ อีกทั้งรูปแบบสีเส้นของด้ายที่ใช้ปักผ้ายังเป็นเอกลักษณ์สำคัญของการสร้างสรรค์งานศิลปะบนผืนผ้าของชาวเขาเผ่าม้ง ซึ่งมีรูปแบบความงามที่มีใช้เป็นเพียงประโยชน์ใช้สอยเพื่อการนุ่งห่มเพียงอย่างเดียว ทั้งยังแสดงถึงศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต แนวความคิดที่จะนำเอาคุณค่าของความงามเหล่านั้นมาถ่ายทอดโดยการประยุกต์ใช้เพื่อการออกแบบผลิตภัณฑ์ จึงมีการวิเคราะห์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เพื่อนำมาออกแบบให้เหมาะสมเข้ากับรูปแบบของเครื่องเรือนที่สามารถเข้ากับบริบทของความร่วมสมัย

ม้ง เป็นกลุ่มชนเผ่าหนึ่ง มีเชื้อสายของชนชาติจีน และได้อพยพมาด้วยเหตุสงคราม ย้ายมาอยู่ประเทศพม่า ลาว และในแถบภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

ม้งขาว จะมีแถบผ้าสีขาวติดทาบอยู่บนปลายแขนเสื้อ ผู้หญิงสวมกระโปรงสีขาว

ม้งดำ ชอบแต่งกายด้วยชุดสีดำมากกว่าชุดสีอื่น

มั่งลาย ผู้ชายสวมเสื้อยาวถึงเอว กางเกงสีดำยาว ผู้หญิงสวมกระโปรงจีบดอก โปกศีระชะด้วยผ้าลาย (สืบสานศิลปะชาวเขา สู่เส้นทางแห่งศิลปาชีพ ,2556, น.118 (มั่งบ้านใหม่พัฒนา อพยพมาจากภูเขาสูง อพยพมากว่าหนึ่งร้อยปี เป็นมั่งดำ

ก่อนปี 2536 บ้านใหม่พัฒนา ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง มีสมาชิกเครือข่าย 152 คน โดยแต่เดิมอาศัยอยู่ที่ ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และย้ายมาอยู่จังหวัดลำปาง ได้ประมาณ 40 ปี มีอาชีพเพาะปลูก ทางเกษตร มีปัญหาการลักลอบตัดไม้ลูกกล้าพื้นที่ป่า และการปลูกฝิ่น เกิดปัญหาในการดำรงชีวิต และการปักผ้า ชาวเขาเผ่าม้ง เป็นงานที่สืบทอดและทำกัน เป็นกิจวัตรหลังจากพักการเกษตร เดิมการปักจะใช้สีเข้ม สด เป็นกลุ่มสีที่โบราณใช้สำหรับพรางตัว กลุ่มสีแรกที่ใช้ คือ สีฟ้า และสีแดงพื้นดำ ความแตกต่างระหว่างชาวเขาเผ่าม้ง กับชาวเขาชนเผ่าอื่น (เช่น ชาวเขาเผ่าเย้า เมี่ยน)จะอยู่ที่สีที่สด และเทคนิคการซ้อนผ้า และการซ้อนด้ายในสมัยก่อนจะใช้ผ้าของจีน และลาว ด้ายสีย้อมธรรมชาติ ใช้เทคนิคในการปักผ้าแล้วใช้เหรียญกริดผ้า สอยผ้า แล้วเย็บด้วยการเนา

ภาพที่ 17-18 ชาวเขาเผ่าม้งบ้านใหม่พัฒนา อ.เมืองปาน จ.ลำปาง กับการแต่งกายที่มีเอกลักษณ์

ด้วยการประดับลวดลายผ้าปักที่สวยงามประณีต

ที่มา : หนังสือ สืบสานศิลปะชาวเขา สู่เส้นทางแห่งศิลปาชีพ , 2556

ในปี 2536 จากปัญหาความเดือดร้อนจากการลักลอบตัดไม้ ทางโครงการหลวงของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ หรือแม่หลวงของชาวเขาเผ่าม้ง ได้ทรงเข้ามาเยี่ยมและพัฒนาส่งเสริมอาชีพ โดยการพัฒนาผ้าปักจากเดิมที่ปักในชีวิตประจำวัน นำไปสู่การค้าขายเกิดช่องทางในการสร้างรายได้ใหม่ให้กับชาวม้ง ได้ทรงให้มีการเข้าสู่ยุคสมัยมากขึ้นโดยการใช้เฉดสีใหม่ และการสร้างให้เกิดลายใหม่ โดยสีและลายจะถูกกำหนดด้วยโครงการหลวง ร่วมกับการพัฒนาของคนในชุมชนชาวเขาเผ่าม้งทำให้เกิดเฉดสีที่ร่วมสมัย รวมถึงการพัฒนาลายใหม่ๆ และมีการเก็บรวบรวมลายต่างๆ ในปัจจุบัน มีการออกแบบ จัดวางองค์ประกอบโดยชาวเขาเผ่าม้งร่วมกับนักออกแบบ เพื่อแกะลายแล้วนำเข้าสู่เครื่องปักแบบอุตสาหกรรม ให้เกิดความรวดเร็วในการผลิตลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวเขาเผ่าม้ง คือ ลายกันหอย เทคนิคการตัดโค้ง เก็บขอบผ้า ซ้อนผ้า

เอกลักษณ์และคุณค่าของผ้าปักชาวเขาเผ่าม้ง ผ้าปักชาวเขาเผ่าม้งถือเป็นงานฝีมือที่งดงาม และต้องใช้ความละเอียด ประณีต ความอดทนและระยะเวลาที่ใช้กว่าจะปรากฏออกมาเป็นลวดลายบนผืนผ้าปักแต่ละผืนได้นั้นมิใช่เรื่องง่ายเลย เพราะลวดลายผืนนั้นๆ เกิดจากจินตนาการของผู้ปักแต่ละคน ซึ่งชาวเขาเผ่าม้งเองก็ยังคงอนุรักษ์ลวดลายโบราณดั้งเดิมไว้ ทั้งนี้ยังเป็นการส่งเสริมการพึ่งพาตนเองตามวิถีชุมชนอย่างยั่งยืนอีกด้วย เป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษที่ผู้หญิงชาวม้งต้องมีหน้าที่ตัดเย็บเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้กับคนในครอบครัว เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของชนเผ่าม้งจะมีการประดับประดาให้สวยงามด้วยลายปักอันเลื่องชื่อที่สืบทอดความเชี่ยวชาญจากรุ่นสู่รุ่นนับเวลาหลายร้อยปี จนมีคำกล่าวขานต่อกันในกลุ่มคนเผ่าคนแก่เผ่าม้งว่า ม้งกำเนิดเมื่อไหร่ก็มีผ้าปักเมื่อนั้น การประดิษฐ์ลวดลายผ้าของชาวเขาเผ่าม้งมีหลายเทคนิค ซึ่งมีการปักไขว้ ปักทึบ เดินเส้น ลูกโซ่ และการตัดปะผ้า และยังมีการเขียนลายด้วยขี้ผึ้งและย้อมเส้นเกี่ยวกับการทำผ้าบาติกด้วย

ภาพที่ 19-21 ลวดลายการปักผ้าแบบดั้งเดิมด้วยเทคนิคการปักไขว้ของชาวเขาเผ่าม้งบ้านใหม่พัฒนา
อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

ที่มา : ภาพถ่ายโดย บุษกร ฮาบแซม, บ้านใหม่พัฒนา อ.เมืองปาน จ.ลำปาง วันที่ 24 มีนาคม 2558

ภาพที่ 22-24 ลวดลายการปักผ้าแบบดั้งเดิมด้วยเทคนิคการปักและการตัดปะผ้าของชาวเขาเผ่าม้ง
บ้านใหม่พัฒนา อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

ที่มา : ภาพถ่ายโดย บุษกร ฮวบแซม, บ้านใหม่พัฒนา อ.เมืองปาน จ.ลำปาง วันที่ 24 มีนาคม 2558

ภาพที่ 25 การวิเคราะห์เทคนิคและลวดลายการปักผ้าของชาวเขาเผ่าม้งบ้านใหม่พัฒนา อ.เมืองปาน จ.ลำปาง

จากการศึกษาตลาดและเทคนิคการปักผ้าของชาวเขาเผ่าม้งบ้านใหม่พัฒนาทั้งหมดนี้ ผู้เขียนจึงได้ทำการวิเคราะห์และสรุปตลาดที่จะนำไปใช้กับการออกแบบเครื่องเรือนแต่ละชนิดซึ่ง ในขั้นต้นจะนำไปใช้ทดลองในการออกแบบชิ้นใส่ของเพื่อหารูปทรงและโครงสร้างที่เหมาะสมกับตลาดที่วิเคราะห์ไว้

ลายปักผ้า

วิเคราะห์การจัดองค์ประกอบลวดลายผ้าปักชาวเขาเผ่าม้ง

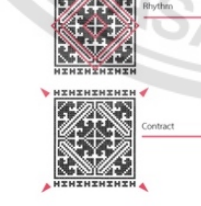
ตามหลักองค์ประกอบศิลป์

Emphasis

Harmony

Rhythm

Contrast

Balance

Proportion

เทคนิค (Technic) : การปักโครี แบบดั้งเดิม เน้นการใช้เส้นตั้ง เส้นนอน เชื่อมต่อกันกับบริเวณว่างมีความสัมพันธ์กับบริเวณลวดลายที่มีเส้นทแยงจากเรขาคณิต พื้นหลังเป็นผ้ายี่สิบตารางหรือรวมชาติจากโยกยู่ยง สีต่างๆ

รูปร่างและรูปทรง (Shape&Form) : การใช้รูปเรขาคณิต การปักรูปร่างขึ้นโดยมีโครงสร้างพื้นฐานเป็นรูปเรขาคณิต ได้แก่ สี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม

สี (Colour) : มีการใช้สีที่มีความโดดเด่นและตัดกับพื้นหลัง

ช่องว่าง (Space) : ที่ว่างบวกและลบ การจัดองค์ประกอบโดยมีช่องว่าง ระยะห่างที่เท่าๆกันโดยรอบ การเว้นช่องว่างระยะ สี่ ทำให้อัตราส่วนโดยรอบเป็นอัตราส่วนที่ลงตัว และที่ว่างบนเป็นได้ทั้งด้านหลังที่ขึ้นว่างและด้านหน้าที่ยังอยู่ ยังมีการกำหนดขอบเขตโดยรูปร่างให้เกิดความหมาย

การเน้นจุดแห่งความสนใจ (Emphasis) : การเน้นโดยการวางตำแหน่ง (Emphasis by Placement) การวางตำแหน่งในการปักการปักประกอบอื่นๆ ขึ้นมาที่จุดเดียวกัน ความสนใจก็จะมุ่งไปที่จุดนั้น

กลมกลืน (Harmony) : การสร้างความกลมกลืนทางด้านโครงสร้าง ด้วยการจัดวาง ด้วยเส้น รูปร่าง บริเวณว่าง การออกแบบของสิ่งหนึ่งทำให้เกิดรูปร่างเป็นตัวประสานและเกิดความกลมกลืนกับภาพ

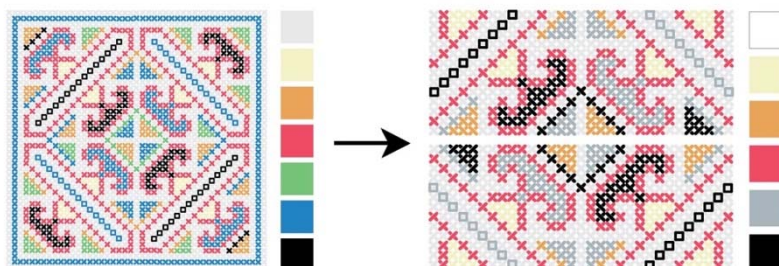
จังหวะ (Rhythm) : จังหวะเกิดจากการซ้ำกัน (Repetition Rhythm) การซ้ำของสิ่งหนึ่ง เส้น ลวดลายทำให้เกิด ลวดลาย (Pattern) โยขึ้น มีการซ้ำต่อเนื่องบางส่วน

ความขัดแย้ง (Contrast) : การสร้างความแตกต่างด้วยทิศทาง การนำลวดลายต่างกันและซ้ำความขัดแย้งของทิศทาง จนเกิดเป็นลวดลาย (True Contrast) แต่มีความผสมผสานกันอย่างลงตัว

สัดส่วน (Proportion) : สัดส่วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ลวดลายมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่อง

สมดุล (Balance) : ความสมดุลที่เท่ากัน (Symmetrical Balance) ลวดลายมีความสอดคล้องเหมือนกัน (Mirror Image) โดยมีเส้นแบ่งครึ่งตามแนวตั้งเป็นแกนกลาง สิ่งที่มีเพียงหนึ่งเดียวอยู่ตรงกลางจะมีลักษณะสองข้างเท่ากัน

ภาพที่ 26 ตารางวิเคราะห์ลดตายเพื่อนำไปใช้ในการออกแบบ

ภาพที่ 27 การถอดแบบลายจากลายผ้าปักม้งเรขาคณิตแบบดั้งเดิมและนำมาตัดทอน
ปรับโทนสีเพื่อให้เหมาะสมกับการนำไปใช้กับการออกแบบเครื่องเรือน

การออกแบบเครื่องเรือนจากการปรับใช้ลวดลายเรขาคณิตแบบดั้งเดิม รูปทรงของเครื่องเรือนจึงมีความเรียบง่ายและมีการปรับโทนสีให้เหมาะสมกับวัสดุที่ใช้ซึ่งทำจากไม้และหวายวัสดุจากธรรมชาติ การออกแบบต้องรู้จักวางแผนจัดตั้งขั้นตอน และรู้จักเลือกใช้วัสดุวิธีการเพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบและคุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิดตามความคิดสร้างสรรค์ และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมา การวางแผนและขั้นตอนการทำงาน กระบวนการคิดวิเคราะห์จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะสิ่งที่ผู้ออกแบบต้องการ นั่นคือการนำกลิ่นอายของชาติพันธุ์ม้งมานำเสนอในรูปแบบที่ร่วมสมัยและเข้าถึงได้ง่ายกับบริบทของสังคมในปัจจุบัน

ภาพที่ 28 ต้นแบบชิ้นใหม่ของจากการออกแบบที่ผสมผสานจากลวดลายผ้าปักชาวเขาเผ่าม้ง
ออกแบบโดย บุษกร ฮาบแหม่

ภาพที่ 29 แนวความคิดของการนำลวดลายผ้าปักม้งมาใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องเรือน

On The Wood (Hmong Textile)

ภาพที่ 30-31 ภาพแสดงการวิเคราะห์ลวดลายผ้าปักม้งและนำไปออกแบบเป็นโต๊ะกลาง(Coffee Table)

ที่มา : การศึกษาลวดลายผ้าปักชาวเขาเผ่าม้ง เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์เครื่องเรือน, 2558

จากผลงาน On The Wood (Hmong Textile) ของ ปรียากร บุรณะ นักศึกษาจาก สาขาวิชาออกแบบหัตถอุตสาหกรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง ที่นำลวดลายผ้าปักชาวเขาเผ่าม้งมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบชุดเครื่องเรือน ประเภทโต๊ะกลาง

(Coffee Table) โดยใช้ลวดลายผ้าปักกลุ่มเรขาคณิต สามเหลี่ยมซ้อน (triangle in triangle) มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบโครงสร้างจากลวดลายที่เป็นระนาบให้เกิดลวดลาย 3 มิติ เล่นน้ำหนักตื้นลึกที่ลวดลายมีความสอดคล้องกัน เพื่อให้เกิดความน่าสนใจ ซึ่งแรงบันดาลใจที่ต้องการสะท้อนถึงรากเหง้าความเป็นอยู่ภูมิปัญญาของชาวเขาเผ่าม้ง โดยพื้นโต๊ะด้านบนมีความลดหลั่นเพิ่มมิติเหมือนกับภูเขาผสมผสานกับลวดลาย และการออกแบบมาเป็นโต๊ะกลาง (Coffee Table) สอดคล้องกับ การทำเกษตรกรปลูกกาแฟเป็นอาชีพรองนอกจากการปักผ้าของชาวม้ง

การวิเคราะห์และตีความหมายจากลวดลายผ้าปักม้งสู่การสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่ของปริยากร ได้แสดงถึงความร่วมสมัยได้เป็นอย่างดี การนำลวดลายของผ้าที่เป็นระนาบ 2 มิติ ซึ่งใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มมาเปลี่ยนบทบาทให้เป็นเครื่องเรือนที่มีความแข็งแรงเพื่อรองรับประโยชน์ใช้สอย รูปลักษณ์ใหม่จึงเกิดขึ้น เป็นการคิดวิเคราะห์ที่ดึงเอาสัญลักษณ์บางส่วนของความเป็นม้งมาใช้ในงานออกแบบที่น่าสนใจ

วิถีชีวิตของชาวเขาได้ถูกเทคโนโลยีความทันสมัยบดบังและจำกัดสิ่งเหล่านั้นไว้ในพื้นที่ห่างไกล จนถึงวันที่สังคมเมืองมีมากกว่าสังคมชนบท การปรับตัวเพื่อความอยู่รอดค่อยๆเข้ามาแทนที่จารีตในสมัยก่อน ดังนั้นการนำอัตลักษณ์จากผ้าปักชาวเขามาใช้สร้างสรรค์งานออกแบบเพื่อนำเสนอตัวตนของชาวเขาออกมาให้สังคมได้รับรู้และสัมผัสความสุนทรีย์ผ่านจิตวิญญาณดังที่นักออกแบบหลายๆคนได้สัมผัสถึง กลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นเสมือนต้นแรงบันดาลใจที่สำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานการออกแบบ ซึ่งนักออกแบบแต่ละคนจะมองในส่วนตัวหรือหยิบกในส่วนไหนของกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นสิ่งสำคัญมาใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานร่วมสมัยและน่าสนใจเพียงใดนั้นสิ่งนี้ยังคงเป็นเรื่องที่น่าท้าทายสำหรับนักออกแบบอีกมากมายนัก

ภาพที่ 32 แนวความคิดของการนำลวดลายผ้าปักม้งมาใช้ในการออกแบบ
ผลิตภัณฑ์เครื่องเรือนชุด On The Wood (Hmong Textile)

บทสรุป

จากการศึกษาตัวอย่างผลงานการออกแบบร่วมสมัย ที่นักออกแบบได้มีแรงบันดาลใจมากจากผ้าชาวเขา กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอัตลักษณ์ ในแต่ละชนเผ่าที่ได้แสดงตัวตน วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี สภาพแวดล้อม ที่น่าสนใจผ่านการปักผ้า นั้นย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงรากเหง้าที่มีและสะสมมาตั้งแต่อดีต เป็นคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ที่นักออกแบบรุ่นใหม่มองเห็นและต้องการนำเสนอมุมมองที่ตนได้สัมผัสและประทับใจให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้ผ่านผลงานการสร้างสรรค์ที่ตนเองถนัด ซึ่งแต่ละคนก็ได้นำเสนอมุมมองผ่านผลงานการออกมาในรูปแบบที่ต่างกันขึ้นอยู่กับแนวความคิดของแต่ละคน แต่จุดเริ่มต้นได้มีมาจากการศึกษาอัตลักษณ์จากผ้าชาวเขา นำมาวิเคราะห์และตีความหมาย โดยอาศัยพื้นฐานด้านการออกแบบมาใช้ สิ่งที่น่าสนใจในผลงานการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้องเป็นการสะท้อนถึงจิตวิญญาณของชนเผ่าแต่ก็ต้องตอบโจทย์กับความร่วมสมัยที่บุคคลทั่วไปจะรับรู้และง่ายต่อการเข้าถึงในยุคปัจจุบันด้วย ซึ่งนับว่าเป็นโจทย์ที่สร้างความท้าทายให้กับนักออกแบบไม่น้อย ความเหมาะสม ไม่มาก ไม่น้อยเกินไปในเรื่องของการเลือกที่จะนำสิ่งไหนของงานผ้าชาวเขามาใช้อย่างลงตัวของผลงานจึงเป็นสิ่งสำคัญ อีกทั้งเรื่องบริบทและหน้าที่ใช้สอยที่เปลี่ยนไปด้วยการออกแบบก็ทำให้ได้พบประสบการณ์ที่แปลกใหม่ จากผ้าที่แต่เดิมทำหน้าที่เป็นเครื่องนุ่งห่ม นักออกแบบก็ได้นำมาออกแบบการใช้งานในรูปแบบของบรรจุภัณฑ์และเครื่องเรือน ซึ่งในยุคปัจจุบันมีนักออกแบบอีกมากมายที่หลงใหลในกลิ่นอายของความงดงามจากชาติพันธุ์และ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

พยายามถ่ายทอดความประทับใจนั้นออกมาเป็นผลงานการออกแบบในสาขาต่างๆ นับว่าเป็นการช่วยสานต่อความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มเล็กจากดินแดนที่ห่างไกลสังคมเมืองในสมัยอดีต เปิดเผยให้สังคมยุคใหม่รู้จักว่าพวกเขาก็มีตัวตน มีวิถีวัฒนธรรม อันทรงงาม ที่จะช่วยสร้างสุนทรียะให้กับสังคมปัจจุบันนี้ได้เช่นกัน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

- กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. 2543. **ผ้าชาวเขา**. กรุงเทพฯ: บริษัทไร่ไทยเพรส จำกัด.
- ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ. 2556. **สืบสานศิลปะชาวเขา สู่เส้นทางแห่งศิลปาชีพ**. กรุงเทพฯ: สยามเอเชียพรีนซ์ จำกัด.
- พรสุข เกิดสว่าง. 2555. **เส้น สี ชีวิต อัจฉริยะทางศิลปะของชนชาติพันธุ์ในแดนเหนือ**. นนทบุรี: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- เกศินี ศรีรัตน์. 2553. **บทบาทของผ้าปักต่อวิถีชีวิตชาวม้งบ้านหนองหอย ต.แม่แรม อ.แมริม. จ.เชียงใหม่**. งานวิจัย โครงการหลวง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนพื้นที่สูง, เชียงใหม่
- รติรส บุญญะฤทธิ. 2554. **โครงการวิจัยการออกแบบลวดลายในงานผ้าปักด้วยมือสำหรับใช้ในงานเคหะสิ่งทอ** : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชาศิลป จังหัดเชียงใหม่
- ในพื้นที่โครงการหลวง** : กรณีศึกษาผ้าปักและผ้าบาติกชาติพันธุ์ม้ง. รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์ สถาบันวิจัยเชียงใหม่
- โครงการพิพิธภัณฑ์ชนเผ่า Online**. (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อ 29 ตุลาคม 2557. จาก www.hilltribe.org
- ชนันท์วิไล ธงเชื้อ .**เส้นสายลายปักม้ง** .(ออนไลน์) . สืบค้นเมื่อ 3 พฤศจิกายน 2557. จาก [www.http://chanant5gmailcom.blogspot.com/2011/05blog-post.html](http://chanant5gmailcom.blogspot.com/2011/05blog-post.html)
<http://www.sawadee.co.th/>, สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560
<http://forum.munkonggadget.com/> , สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560
<http://tribalcenter.blogspot.com/> , สืบค้นเมื่อวันที่ 4 กันยายน 2560

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ลวดลายจก: งานพุทธศิลป์ บนหน้าหมอนแม่แจ่ม

Chok Textile : Buddhist Art on a Front Pillow of Mae Chaem.

เจษฎาภรณ์ พันธุ์มี¹

ภาณุพงศ์ จงขานลิทโช², วันชัย เพ็ญแดง³

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผสมผสานความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ของชาวอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ว่าด้วยเรื่อง “ลายหน้าหมอน” ซึ่งถือเป็นงานพุทธศิลป์ โดยการวิเคราะห์ลวดลายการจกเส้นฝ้ายบนหน้าหมอนที่สะท้อนให้เห็นวิถีพุทธของชาวแม่แจ่ม ลวดลายหน้าหมอนส่วนใหญ่สร้างสรรค์โดยเทศหญิง โดยที่เด็กหญิงชาวแม่แจ่มจะเริ่มฝึกหัดการทอจกด้วยการจกลวดลายหน้าหมอนก่อน ตามด้วยลวดลายที่ง่ายจนมีความชำนาญ แล้วค่อยเริ่มหัดการจกลวดลายดินขึ้น ซึ่งเป็นลายที่มีความยากและซับซ้อนยิ่งขึ้นไป ด้วยการจกเส้นฝ้าย หรือจกด้วยไหมพรม ลวดลายหน้าหมอนแตกต่างจาก ลวดลายตีนจก กล่าวคือ ตีนจกหรือขึ้นตีนจกถือเป็นของที่อยู่ต่ำ แต่ศีรษะถือเป็นของที่อยู่สูง จะนำลวดลายบนขึ้นมามาทำหน้าหมอนที่ใช้สำหรับหนุนนอนมิได้ อีกทั้งลวดลายที่หน้าหมอนก็มีขนาดใหญ่กว่าบนผืนขึ้น เกิดจากบริบทของผู้ทอ แล้วถ่ายทอดจินตนาการลงบนผืนผ้า อาทิเช่น ลายอุทุมคติที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ได้แก่ ลายนาค ลายหงส์ ลายชันทอก ลวดลายพรรณพฤกษา ได้แก่ ลายดอกจันทน์ ลายกุศฝักแวน ลวดลายที่เปรียบเทียบกับสิ่งของใกล้ตัว ได้แก่ ลายฟันปลา ลายขมเปี้ยกปูน ลายกุศ ตาแสง ลายกุศพ้อเอือนเมา ลายกุศกระแจ ลายกุศขอเบ็ด ลายกุศสามเสา และลวดลายจากรูปสัตว์ ได้แก่ ลายช้าง ลายม้า ลายกบ ลายปู เป็นต้น จากการลงพื้นที่สอบถาม ชาวบ้านพบว่าหมอนนอกจากจะใช้ในทุกบ้านแล้ว ยังเป็นสิ่งสำคัญในการจำแนกความเป็นเจ้าของได้อีกด้วย เพราะในวันพระหรือวันศีลของคนล้านนา ชาวบ้านที่นี่จะหอบเสื่อหอบหมอนไปนอนกันที่วัด เพื่อปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด ดังนั้น “ลวดลายหน้าหมอน” จึงแสดงถึงเอกลักษณ์ในการทอของ

1 2 3 สาขาศิลปและการออกแบบสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ช่างทอแต่ละบ้าน และผลของลวดลายที่แตกต่างกัน ผสานกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของ
ชาวแม่แจ่ม ทำให้พระพุทธศาสนาในอำเภอแม่แจ่มมีความเจริญรุ่งเรือง แม้กาลเวลาจะผ่านไปนาน
เท่าใด ลวดลายจกหน้าหมอนแม่แจ่ม ก็สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชาวอำเภอแม่แจ่ม
จังหวัดเชียงใหม่ ได้เป็นอย่างดีตราบทุกวันนี้ และถือเป็นงานพุทธศิลป์ได้โดยแท้จริง

คำสำคัญ : จก, หมอน, แม่แจ่ม, พุทธศิลป์

ABSTRACTS

This article aims to present the subject. "A Front Pillow Textile" in Tin Chok Mae Chaem's Handicrafts. Which is the local wisdom merged beliefs and Faiths in Buddhism. This is an important factor in creative work and calling patterns for textiles. A study on the issue of benefits, analysis patterns part of the cotton on the pillow and to convey the experience of a real space. This is Buddhist Art from women's weavers in Mae Chaem community. Mae Chaem girls practice will begin from the front pillow first before patterns that simple that skillful and then started chasing skirt. This is a difficult and complex even more. The pattern will not take foot striped skirt. The Tin Chok skirt is considered to be low. But the head is considered to be of high This will bring a pillow for support nor sleep. The pattern used is larger than Tin Chok skirt and the pattern used to compare the items near the body of the garment to imagine then transferred onto fabric same as painting on canvas such as the ideal pattern that are influenced by Buddhism, floral patterns, pattern comparing yourself and patterns of animals. The pillows are used in every home. Pillow is also important to identify the owner as well. On Holy Day, everybody will use the pillow to sleep together at the temple. In order to practice Dharma strictly. A Front Pillow showed identity of the abscess woven home too. And the faith in Buddhism of the Mae Chaem's people as well. The Buddhism resulted in Mae Chaem's prosperity too. Mae Chaem's, it reflects a way of life. Culture of Mae Buddhist art and is not real.

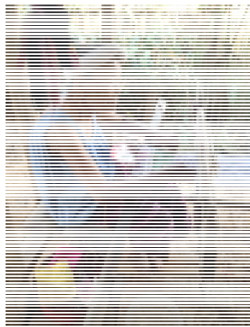
Keywords: Chok, Pillow, Mae Chaem, Buddhist Art

หมอนแม่แจ่ม นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรม และเป็นอีกหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ใช้สอย ซึ่งแฝงไปด้วยคุณค่าทางศิลปะการทอผ้า การจกเส้นฝ้าย ทำให้เกิดความสวยงาม และการสร้างมูลค่าเพิ่ม สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการทอผ้าตีนจกที่มีความซับซ้อน และมีความยากในการทอ ผู้ทอจึงต้องอาศัยการฝึกฝนเพื่อทำให้เกิดความชำนาญ หมอนทำขึ้นเพื่อใช้ในครัวเรือน สำหรับรับแขก เป็นของฝาก ถวายวัด หรือให้ลูกหลานเวลาออกเรือน เด็กหญิงชาวแม่แจ่ม จะเริ่มฝึกหัดจากการจกวดลายหน้าหมอนก่อน ซึ่งถือว่าลวดลายที่ง่าย จนมีความชำนาญแล้วค่อยเริ่มหัดจกวดลายตีนจก ซึ่งเป็นลายที่มีความยากและซับซ้อนยิ่งขึ้นไป โดยลายหน้าหมอนที่ได้รับความนิยมกันมาก ได้แก่ ลายฟันปลา ลายขนมเปียกปูน ลายดอกจันทร์ และลายรูปสัตว์ เช่น ม้าช้าง กบ ปู เป็นต้น วัสดุที่ใช้ในการจกหน้าหมอนอาจจะใช้ฝ้ายสองเส้น หรือใช้ไหมพรมก็ได้ แล้วแต่ผู้ทอลวดลายบนหน้าหมอน เป็นลวดลายที่เน้นลายธรรมชาติและสะท้อนความเชื่อในศาสนา และการเลือกตำแหน่งสำหรับวางลวดลายนั้นจะวางไว้ด้านข้างหมอนทั้งสองข้าง ทำให้เห็นลวดลายได้ชัดเจน รูปทรงของหมอนเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีความหนาเพื่อรับกับศีรษะศีรษะของมนุษย์ในขณะนอน บริเวณที่ศีรษะหนุนนอนนั้นจะเรียกไม่มีลวดลาย ฝัทอของช่างทอแต่ละคนมีเอกลักษณ์ของแต่ละบ้านที่ถูกสั่งสมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้สามารถแยกแยะความเป็นเจ้าของหมอนใบนั้นได้ขณะที่จำศีลที่วัด เพราะมีโอกาสที่หมอนจะปะปนกันได้ การเรียกกำหนดด้านของหมอน คือ ด้านหน้า จึงถือเป็นภูมิปัญญาในการเรียกชื่อ “ลายหน้าหมอน” อำเภอแม่แจ่มในอดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่ามี ลัวะ กะเหรี่ยง ปกาเกอญอ ม้ง ไทจีน และไทลื้ออาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นจำนวนมาก โดยกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อจะมีการใช้ผ้าทอในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ดังคำกล่าวที่ว่า “สิ่งของที่ชาวไทลื้อ ใช้ในการทำบุญถวายทานมักจะมีผ้าเป็นส่วนประกอบเสมอ” (สร้อยดี อ่องสกุล, 2553.) ชาวไทลื้อ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่ง ซึ่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในมณฑลยูนนาน ทางตอนใต้ของประเทศจีน และต่อมาชาวไทลื้อบางส่วนได้อพยพโยกย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในรัฐฉานของประเทศพม่า บางส่วนอยู่ในประเทศลาว และบางส่วนอยู่กระจายตัวโดยทั่วไปในดินแดนล้านนาหรือภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งยังคงรักษาเอกลักษณ์ในการทอผ้าและยังมีการใช้ผ้าในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ในปัจจุบัน มีคติเรื่องผ้า ความเชื่อ และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับผ้าทอไทลื้อที่ใช้ในพระพุทธศาสนา (พระอัมภากรณ กิตติภโท, 2554.)

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสวรรช ธรรมศาสตรล่ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ภาพที่ 1 แม่อุ้ยปัน อินตะกอน อายุ 85 ปี
ที่มา : บันทึกภาพโดยนายเจษฎาภรณ์ พันธุ์มี
ณ บ้านพ่ออุ้ยก้อนแก้ว บ้านทำปิ่นปักผมโบราณ
28 มกราคม 2560

ภาพที่ 2 ผลิตภัณฑ์หมอนแม่แจ่มในปัจจุบัน
ที่มา : บันทึกภาพโดย นางสาวตรีชฎา สมพอง
งานมหรกรรมผ้าตีนจกฯ ครั้งที่ 24
28 มกราคม 2560

การจกเป็นศิลปะการสร้างลวดลายบนผ้าของชาวแม่แจ่มที่มีเอกลักษณ์ เพราะใช้มือในการจกเส้นฝ้าย สามารถสร้างจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์ของตนเองได้มากที่สุด เช่นเดียวกับการวาดภาพและแต้มสีลงบนผืนผ้า ผลงานที่เกิดขึ้นจึงสามารถพัฒนาการไปได้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ผ้าจกแม่แจ่มมีลักษณะเด่น ของช่างทอแต่ละคนในการสร้างผลงาน ขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งลายดั้งเดิม เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมของชาวอำเภอแม่แจ่ม สิ่งนี้มีความสำคัญ คือ เป็นสิ่งที่สั่งสมกันมาตั้งแต่เด็กจนโตเฉพาะเพศหญิงเท่านั้น ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเชื้อสายในครอบครัว โดยถ่ายทอดศิลปะผ่านทางวิธีชีวิตและประเพณี ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ ตลอดจนประยุกต์ใช้มาเป็นผ้าทอตีนจกอันทรงคุณค่าได้อย่างงดงาม ภูมิปัญญานี้มีกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเริ่มแรกคือการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ก่อนที่จะสร้างสรรค์งานด้วยตนเองโดยทำให้เกิดเอกลักษณ์เฉพาะตน

แม่แจ่มถือเป็น “เมืองที่บ่แจ่มพุทธศิลป์” คำกล่าวนี้นี้มีที่มาจากการประสมคำ ซึ่งมีนัยสำคัญ 3 คำ ได้แก่ บ่แจ่ม และพุทธศิลป์ คำว่า “บ่” นั้นเป็นภาษาพื้นเมืองล้านนาที่แปลว่า “ไม่” ส่วนคำว่า “แจ่ม” นั้นมาจากภาษาละว้า (ละว้า) แปลว่า มีน้อย ไม่พอเพียง หรือขาดแคลน ต่อมาเมื่อกลุ่มคนไท-ยวน (ไต) มาอยู่จึงเรียกชื่อตามสำเนียงไท-ยวนว่า “เมืองแจ่ม” และเพี้ยนเป็นเมืองแจ่มหรือ “แม่แจ่ม” หมายถึงเมืองแห่งความแจ่มใสอันเป็นนามมงคล (<https://th.wikipedia.org>, 2560) ส่วนคำว่าพุทธศิลป์นั้น มีความหมายถึงงานศิลปะที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นการอุทิศ และรับใช้ด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ก่อให้เกิดความศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนาโดยอาศัยองค์รวมของการสืบทอด อายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป สิ่งที่ถือเป็นพุทธศิลป์ ได้แก่ ความงดงามทางด้านศิลปะ ในพระพุทธศาสนายังมีความชื่นชม ยินดีกับความงามของธรรมชาติ ป่าเขา

ลำเนาไพร เสียงเพลง เสียงดนตรี เสียงขับกล่อม เสียงเสียดสีของต้นไม้ ใบไม้ แม้กระทั่งเสียงลม และเสียงคลื่น ถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสื่อถึงปรัชญาของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการเสริมสร้างความรู้สึก ความนึกคิด ความเข้าใจ และรู้จักการปล่อยวาง สามารถเป็นสื่อในการเข้าใจ เข้าถึงธรรมะที่ลึกซึ้งได้ เนื้อคำบรรยายใด ๆ (ปรีชา ชันชนันต์, 2556) ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกได้อย่างชัดเจน ได้แก่ พุทธศิลป์ คืองานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นจิตรกรรมประติมากรรม หรือสถาปัตยกรรม ก็ล้วนแล้วแต่เรียกได้ว่าเป็น พุทธศิลป์ ทั้งสิ้น เกิดขึ้นนับตั้งแต่มีการค้นพบศิลปวัตถุชิ้นแรกจนถึงปัจจุบัน (สุวิญ รักษ์สัตย์, 2553) จึงสรุป คำว่า “เมืองที่เปี่ยมพุทธศิลป์” มีความหมายคือ “เมืองที่มีพุทธศิลป์มากมาย” นั่นเอง

ภาพที่ 3 การมีปฏิสัมพันธ์กันขณะทอผ้าของ

ผู้หญิงชาวแม่แจ่ม

ที่มา : บันทึกภาพโดย นางสาวตรีชฎา สมพงษ์

ณ งานมหกรรมผ้าตีนจกฯ ครั้งที่ 24

28 มกราคม 2560

ภาพที่ 4 การจกเส้นฝ้ายด้วยมือ เอกลักษณ์

ลายทอของแม่แจ่ม

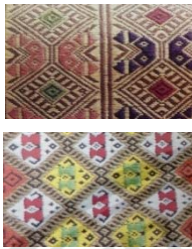
ที่มา : บันทึกภาพโดย นางสาวตรีชฎา สมพงษ์

ณ งานมหกรรมผ้าตีนจกฯ ครั้งที่ 24

28 มกราคม 2560

ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ลวดลายหน้าหมอนคือ ความจำเป็นในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต ที่เกี่ยวกับความเชื่อ หลักคำสอนของศาสนาพุทธ ทุกวันพระหรือวันศีล ชาวบ้านจะหอบเสื่อหอบหมอนไปนอนกันที่วัด ฉะนั้น เพื่อจำแนกไม่ให้เกิดความสับสนระหว่างหมอนแต่ละใบ ลายบนหน้าหมอนจึงเป็นสิ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ในการทอของช่างทอของบ้านนั้น ๆ ดูได้จากผีทอ หรือลวดลายที่แตกต่างกัน และการทอลวดลายหน้าหมอนจะไม่ใช้ลายที่อยู่ตรงตีนขึ้น เพราะถือว่าศีรษะเป็นของสูง จึงมีการประยุกต์ลวดลายจากสิ่งที่พบเห็นรอบ ๆ ตัว มาใช้เป็นปัจจัยหลักในการสร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้า จัดว่าเป็นภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์และประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน มีภูมิปัญญาในการเรียกขานชื่อเพื่อกำหนดด้านของหมอน การเรียกขานชื่อลวดลายเลียนแบบตามธรรมชาติ และลวดลายในอุดมคติ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ลวดลายการจกเส้นฝ้ายบนหน้าหมอน ลักษณะกายภาพ และประโยชน์ใช้สอยของหมอนจกแม่แจ่ม ได้ดังตารางที่ 1 – 3

ตารางที่ 1 การจำแนกลักษณะลวดลายการจกเส้นฝ้ายบนหน้าหมอน และผลิตภัณฑ์อื่นที่เกี่ยวข้อง

ลักษณะลวดลาย	ตัวอย่าง ภาพลวดลาย	ชื่อลวดลาย	ผลิตภัณฑ์ที่นำมาใช้
ลายอุดมคติ		ลายโคม ลายน้ำตัน ลายหงส์ ลายทางสะเปา	ใช้ประกอบขึ้นเป็นชิ้นดินจก, (เป็นรูปที่เกี่ยวข้องกับศาสนา) ผ้าป่าด (ผ้าพาดบ่า)
		ลายหงส์ ลายนาค	หน้าหมอน
ลายคนและสัตว์		ลายม้า ลายช้าง ลายไก่ ลายนก ลายเขี้ยวหมา ลายงูเตวาตาง ลายฟันปลา ลายคน	ผ้าหลบสะหลี (ผ้าปูที่นอน) ผ้าป่าด (ผ้าพาดบ่า) หน้าหมอน
		ลายปู ลายกบ	หน้าหมอน

ตารางที่ 1 (ต่อ) การจำแนกลักษณะลวดลายการจกเส้นฝ้ายบนหน้าหมอนฯ

ลักษณะลวดลาย	ตัวอย่างภาพลวดลาย	ชื่อลวดลาย	ผลิตภัณฑ์ที่นำมาใช้
ลายพรรณพฤกษา	 	ลายดอกจันทร์ ลายกุดผักแว่น	หน้าหมอน
ลวดลายที่เปรียบเทียบกับสิ่งของใกล้ตัว	 	ลายกุดตาแสง ลายกุดกระแจะ ลายกุดพ้อเหือนเมา ลายกุดขอเบ็ด ลายกุดสามเสา	หน้าหมอน

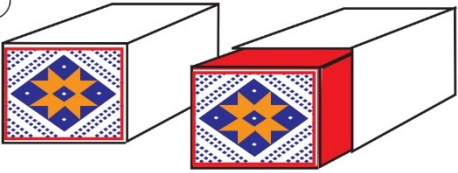
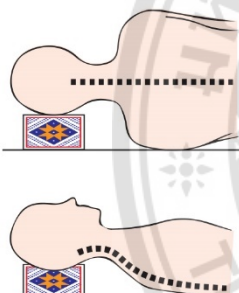
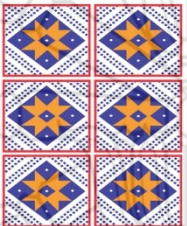

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่วรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ลวดลายที่ใช้บนหน้าหมอนจกแม่แจ่ม

ชื่อลวดลาย	การวิเคราะห์จากแหล่งที่มา/การเรียกขานชื่อลวดลาย
ลายหงส์ ลายนาค	เป็นลายอุดมคติที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่ง “หงส์” หมายถึงความรุ่งเรืองส่วน “นาค” เป็นสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ และใช้เรียกผู้ที่เตรียมบวช
ลายปู ลายกบ	เป็นลายที่ได้จากสัตว์ตามท้องทุ่งนาเพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ปลูกข้าวและหาสัตว์ตามท้องทุ่งนาใช้เป็นอาหาร เช่น ปูนา กบ เขียด เห็นได้จากอาหารของคนแม่แจ่ม คือ น้ำปู เขียดทอด
ลายดอกจันทร์	มาจากรูปทรงธรรมชาติของดอกจันทร์ เพราะมีลักษณะเป็นแฉกเหมือนดอกไม้
ลายกุดผักแว่น ลายกุดขอเบ็ด ลายกุดกระแจ ลายกุดพ้อเฮือนเมา ลายกุดตาแสง ลายกุดสามเสา	ลวดลายที่พบบนหน้าหมอนส่วนใหญ่จะมีชื่อเรียกที่ขึ้นต้นด้วย คำว่า “กุด” ทุกลายซึ่งพบมากในหน้าหมอนเป็นส่วนใหญ่อีกด้วยคำว่า “กุด” เป็นภาษาล้านนา หมายถึง ด่วน หรือ ลักษณะปลายด้านหนึ่งถูกตัดด้วย (อ้างอิง : เจริญกุด หรือ สุวรรณจิงโกญเจริญ เป็นเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระนางจามเทวี ยอดพระเจดีย์ได้หักลงตามกาลเวลาชาวบ้านจึงได้เรียกวัดนี้ว่าวัดกุด) ซึ่งมีลักษณะตรงกับรูปทรงของ ผักแว่น ขอเบ็ด กระแจ (ภาษากลาง : ลูกกัญแจ) ส่วนลายกุดพ้อเฮือนเมา ลายกุดตาแสง และลายกุดสามเสา น่าจะมาจากการเปรียบเทียบจากการประสมประสานกับประสบการณ์ของผู้ทอ

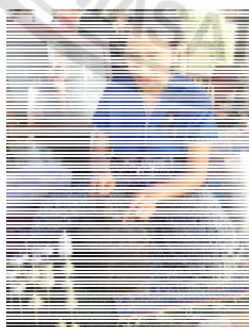
ตารางที่ 3 การวิเคราะห์ลักษณะกายภาพ และประโยชน์ใช้สอยของหมอนจกแม่แจ่ม

ภาพกราฟิกลักษณะหมอน	การวิเคราะห์ลักษณะกายภาพ และประโยชน์ใช้สอย
① ② ตัวหมอน ปลอกหมอน ③ Ergonomics ④ การจัดเรียงเพื่อเก็บรักษา การตลาด และการจำหน่าย 	1. หมอนเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ก x ย x ส ประมาณ 7 x 12 x 5 นิ้ว มีลาย 2 ด้าน คือ หน้าและหลัง ส่วนด้านอื่นไม่มีลวดลาย ใช้ผ้าฝ้ายดิบสีธรรมชาติ 2. ส่วนประกอบของหมอน ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ด้านในที่เป็นตัวหมอน ทำหน้าที่เป็นโครงสร้าง ด้านในตัวหมอนยัดนุ่น/ฝ้ายมีลาย 2 ด้านบนผ้าฝ้ายสีพื้น และด้านนอกส่วนที่เป็นปลอกหมอน ใช้ผ้าฝ้ายดิบสีธรรมชาติ สวมก่อนใช้งาน เพื่อสามารถถอดซัก/เปลี่ยนได้ 3. ด้านสรีระศาสตร์ หมอนมีความสูงและความกว้างพอดี รับผิดชอบต่อขนาดของศีรษะมนุษย์ ความยาวรับกับกิริยาการพลิกตัว/ตะแคงตัวในขณะหลับ ทำให้เพียงพอที่จะไม่ให้นอนตกหมอนได้ ปลอกหมอนทำหน้าที่ป้องกันเหงื่อ/น้ำลาย/ไรผม/โคล และง่ายต่อการถอดซักหรือเปลี่ยนได้ สาเหตุที่ใช้ฝ้ายธรรมชาติ สันนิษฐานว่าเหมือนสีขาวบริสุทธิ์ ไม่มีสี ไม่มีลวดลาย และเพื่อสามารถสังเกตเห็นคราบสกปรกของหมอนได้ง่ายนั่นเอง 4. การจัดเรียงในการเก็บรักษาและการจำหน่าย จะใช้วิธีเรียงซ้อนกัน โดยจะหันหน้าหมอนออกมาไว้ด้านหน้า ซึ่งอาจจะเป็นที่มาในการเรียกขานด้านของหมอนได้ ลวดลาย/สีที่ต่างกันทำให้แยกแยะความเป็นเจ้าของได้ ทางด้านการตลาด เป็นการโชว์ลวดลาย/สีที่แตกต่างกัน เพื่อง่ายต่อการเลือกซื้อ และการหันหน้าหมอนออกมา ทำให้พื้นที่วางสั้นลง ทำให้วางสินค้าได้มากขึ้นส่วนสีธรรมชาติของปลอกหมอนนั้น ทำให้สินค้าเมื่อวางอยู่หลายใบเกิดลักษณะเป็นหน่วยเดียวกัน (Unity) มีผลทำให้สินค้าดูเด่นขึ้นมาเมื่อวางคู่สินค้าอื่น ๆ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

จากทั้ง 3 ตารางข้างต้นนั้นสรุปได้ว่า ลวดลายที่สตรีชาวแม่แจ่มเลือกใช้ในการจกลายหน้าหมอนมากที่สุดเกิดจากลายในอุดมคติทางพุทธศาสนา ได้แก่ ลายหงส์ และลายนาค ลายที่มาจากสัตว์ ได้แก่ ลายปู และลายกบ ลายที่มาจากพรรณพฤกษา ได้แก่ ลายดอกจันทน์ และลายกุดผักแว่น และลายที่นำมาทำลายหน้าหมอนมากที่สุดคือ ลายกุดต่าง ๆ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบจากสิ่งของใกล้ตัว ได้แก่ ลายกุดตาแสง ลายกุดกระแจ ลายกุดพ้อเฮือนเมา ลายกุดขอเบ็ด และลายกุดสามเสา และที่มาของการเรียกชื่อยาลายหน้าหมอนแต่ละลายนั้นเกิดจากประสบการณ์ของผู้ทอ และเรียกชื่อตามสิ่งที่พบเห็นจากธรรมชาติ ในบริเวณที่อาศัยนั้น ๆ ประกอบกับวิถีชีวิตของชาวแม่แจ่ม ทำให้เกิดชื่อยาลายปู ลายกบ ลายกุดผักแว่น และลายอื่น ๆ ลายกุดส่วนมากจะเป็นภาษาล้านนา บ่งบอกถึงวัฒนธรรมและภาษาของชาวแม่แจ่มได้อย่างชัดเจน รวมไปถึงตำแหน่งของลวดลายบนหน้าหมอน ทำให้สามารถระบุด้านของหมอนได้ อีกทั้ง หมอนมีความสูงและความกว้างพอดีรับกับขนาดศีรษะของสตรีชนนุชย์ ความยาวรับกับกริยาการพลิกตัวและการตะแคงตัวในขณะหลับ ปลอกหมอนใช้ผ้ายาสีธรรมชาติเปรียบเหมือนสีชาวยุโรป ไม่มีสี ไม่มีลวดลาย เหมาะสมกับศีรษะที่ถือเป็นของสูง และเพื่อสามารถสังเกตเห็นคราบสกปรกของหมอน เพื่อง่ายต่อการทำความสะอาดหรือถอดเปลี่ยน การวางเรียงโดยหันหน้าหมอนออกมาไว้ด้านหน้า ลวดลายและสีที่ต่างกันทำให้แยกแยะความเป็นเจ้าของได้ ในทางด้านการตลาดเพื่อง่ายต่อการเลือกซื้อ และทำให้พื้นที่ว่างสั้นลง ทำให้วางสินค้าได้มากขึ้น ส่วนสีธรรมชาติของปลอกหมอนนั้น ทำให้สินค้าเมื่อวางอยู่หลายใบเกิดลักษณะที่เป็นหน่วยเดียวกัน

ภาพที่ 5-6 ลูกสาวลูกจ๋อนแก้ว กำลังทำ
ปิ่นทองเหลืองโบราณ ที่เป็นภูมิปัญญาจากรุ่นสู่อีกรุ่น
ที่มา : บันทึกภาพโดยนายเจษฎาภัทร์ พันธุ์มี
ณ บ้านพ่ออ้อยจ๋อนแก้ว บ้านท่าปิ่นปักผมโบราณ

28 มกราคม 2560

ภาพที่ 7 แม่อ้อยปัน อินตะก่อน อายุ 85 ปี
ที่มา : บันทึกภาพโดยนายเจษฎาภัทร์ พันธุ์มี
ณ บ้านพ่ออ้อยหลาน ฟองตา บ้านช่างเค็งบน

28 มกราคม 2560

จากการลงพื้นที่ศึกษาดูงานที่อำเภอแม่แจ่มในครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าวิถีชีวิตของคนแม่แจ่ม เป็นวิถีพุทธใช้ชีวิตเรียบง่าย ผู้คนตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ไม่มีโจรขโมย อยู่กันอย่างซื่อสัตย์สุจริตที่ สังเกตเห็นเด่นชัดเลยก็คือ ไร่บ้านแต่ละหลังจะต่ำ บ้างก็ไม่มีไร่บ้าน บ้างก็ทำไร่เป็นพืชผักสวนครัว มี น้ำใจแบ่งปันซึ่งกันและกันถือเป็นที่มีความสงบสุขที่หาได้จากในเมือง ที่นี้ผู้คนมักประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ปลูกนาขั้นบันได ปลูกผักและผลไม้ ที่สำคัญเป็นแหล่งอาชีพสิ่งทอที่สำคัญของจังหวัด เชียงใหม่ นั่นก็คือผ้าชิ้นตีนจกแม่แจ่ม โดยสังเกตแต่ละบ้านจะพบก็ ทอผ้า บ้างก็พบคนเฒ่าคนแก่ หรือผู้หญิงบ้านนั้น ๆ นั่งจกเส้นฝ้ายทอมือกันในทุก ๆ บ้าน อีกทั้งยังพักแรมค้างคืนที่บ้านทพ เป็น บ้านพ่ออยู่ก่อนแล้ว อินตะก่อน บ้านทำปิ่นปักผมโบราณที่ทรงคุณค่าของชาวล้านนา ทำให้เห็นแม่ และลูกสาวมีปฏิสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดสายใยและความอบอุ่นในครอบครัว ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวแม่ แจ่มตั้งแต่อดีต แต่ยังคงสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนมาถึงปัจจุบัน และยังคงไว้ได้อย่างไม่ผิดเพี้ยน ไปจากอดีตและเยี่ยมชมงาน จักสานที่บ้านพ่ออยู่หลาน ฟองดา บ้านช่างเค็งบน ซึ่งถือเป็นงาน หัตถกรรมที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างแท้จริง และเป็นพุทธศิลป์ที่ควรอนุรักษ์และสืบสานให้คงอยู่ เพราะปัจจุบันหากไม่มีผู้เรียนรู้หรือศึกษาภูมิปัญญานี้อาจจะ สูญหายไปได้ในอนาคต นอกจากนี้จาก คำบอกเล่าของอาจารย์สุพจน์ ใหม่กันทะ ได้กล่าวว่า “ในวันศีล (ภาษากลาง : วันพระ) ชาวบ้านจะ หอบเสื่อหอบหมอนไปนอนกันที่วัดเพื่อฟังเทศน์ฟังธรรม จะพบเห็นเสื่อและหมอนวางอยู่ตามมุมหรือ ไกลธรรมาสันในวิหารวัดต่าง ๆ ที่สำคัญในอำเภอแม่แจ่ม เช่น วัดพุทธเอ็น วัดเจียง วัดยางหลวง วัด บ้านทพ เป็นต้น สื่อให้เห็นถึงความศรัทธาของคนที่นี่ที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จะเห็นได้ ว่า “หมอน” เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นอกจากประโยชน์ใช้สอยแล้วยังบ่งบอกตัวตน ความคิดของผู้ทอที่ ถ่ายทอดออกมาบนผืนผ้าลาย จก เป็นการใช้ความคิดสร้างสรรค์ทั้งนามธรรม และสิ่งที่พบเห็นเป็น รูปธรรม เช่นเดียวกับงานพุทธศิลป์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่วรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ภาพที่ 8 แม่อุ้ยกำลังอ้วฝ้าย
เป็นวิธีแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย
ที่มา : บันทึกภาพโดย
นายเจษฎาภัทร พันธุ์มี
ณ งานมหกรรมผ้าตีนจกฯ ครั้งที่ 24
28 มกราคม 2560

ภาพที่ 9 การสอบถามการเรียกขาน
ชื่อลายทอบนผืนผ้าขึ้นตีนจกแม่แจ่ม
ที่มา : บันทึกภาพโดย
นางสาวตรีชฎา สมพงษ์
ณ งานมหกรรมผ้าตีนจกฯ ครั้งที่ 24
28 มกราคม 2560

ภาพที่ 10 พระพุทธรูปพระเจ้าแสนทอง
ประดิษฐานภายในมณฑป
ที่มา : บันทึกภาพโดย
นางสาวตรีชฎา สมพงษ์
ณ วัดเจียง ตำบลช้างเค้
อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

จากที่กล่าวมาทั้งหมด “ลวดลายหน้าหมอน” จึงถือได้ว่าเป็นงานหัตถกรรมและป็นงาน
พุทธศิลป์ของอำเภอแม่แจ่ม เป็นภูมิปัญญาของชาวแม่แจ่ม ที่มีแนวคิดมาจากธรรมชาติและอิทธิพล
จากพระพุทธศาสนา วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของล้านนาโบราณ เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันรุ่นต่อรุ่น
โดยเฉพาะเพศหญิงจากรุ่นแม่สู่รุ่นลูก ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว อาจจะกล่าวได้ว่า
ลวดลายหน้าหมอนเป็นจุดเริ่มต้นก่อนการสร้างสรรค์ผ้าทอตีนจกที่มีความซับซ้อน โดยทำให้เกิดอัต
ลักษณ์ในแต่ละฝัทอ การเคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ลายหน้าหมอนจึง บ่งบอกความเป็น
เจ้าของหมอน และฝัทอของแต่ละบ้านได้ การสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เกิดความ
เจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาตามไปด้วย จึงถือว่าการจกผ้าของชาวแม่แจ่มนั้นมีความอบอุ่นทั้ง
กายและใจ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางด้านศิลปะ แนวคิดในการสร้างสรรค์ ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้
ชั่วลูกชั่วหลาน แต่ถ้าหากวัฒนธรรม หรือค่านิยมที่เข้ามาเปลี่ยนวิถีชีวิต ก็คงต้องมีวิธีที่จะดำรงและ
อนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นพุทธศิลป์ของล้านนาไทย และชาวแม่แจ่มให้คงอยู่ตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- จุฬาเกษม ชินะผา. (2547). **หมอนหน้าจก**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.
- ทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล. (2551). **มรดกวัฒนธรรมผ้าทอไทลื้อ**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นุสรา เตียงเกตุ. (2545). **ลายจกแม่แจ่ม**. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.
- ฝอยทอง สมวธา และคณะ. (2549). **โครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก-ผ้าทอแม่แจ่ม**.
- พระอัฐภากรณ์ กิตติภุโท (ฉัตรนันท์). (2554). **การศึกษารูปแบบและความเชื่อเรื่องผ้าทอที่ใช้ในพระพุทธรูปของชาวไทลื้อเชียงใหม่**.
- สรสวดี อ่องสกุล. (2553). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**.
- แพรวไหม จริยงามวงศ์. (2545). **การศึกษาลวดลายจกในหน้าหมอนแม่แจ่ม**. เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปรีชา ชันพนันต์. (2556). **พุทธศิลป์**, 2560. www.gotoknow.org/posts/548679
- ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2559). **จกหน้าหมอน**, 2560. www.chiangmai-cityofcrafts.com
- วิกิพีเดีย สารานุกรมออนไลน์เสรี. (2560). **ที่มาของชื่ออำเภอแม่แจ่ม**, 2560. <https://th.wikipedia.org>
- สุวิญ รักษ์สัตย์. (2553). **พุทธศิลป์กับวัฒนธรรมไทย**, 2560. <http://puzinnian.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>
- สุพจน์ ใหม่กันทะ. (2560, มกราคม 28) **บทสัมภาษณ์ ณ บ้านทัพ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่**.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

“ผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ”: อัตลักษณ์อันทรงคุณค่าแห่งเมืองแม่แจ่ม

"Pgazkoenyau Karen's Textile": A Valuable Identity of Mae Chaem.

ตรีชฎา สมพงษ์¹, ภาณุพงศ์ จงขานลิทโธ², วันชัย เพ็ญแดง¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการนำเสนอเรื่อง “ผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ” ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ปกากะญอ ผ้าทอเป็นงานหัตถกรรมในวิถีชีวิตของชนเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งมีถิ่นอาศัยในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นความสำคัญของการสร้างงานหัตถกรรมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ในประเด็นของการออกแบบ วัสดุที่ใช้ทำ กรรมวิธีการผลิต ประโยชน์ใช้สอย โดยการเปลี่ยนแปลงในบริบทของสังคมปัจจุบันด้านต่าง อันส่งผลในเชิงอนุรักษ์และการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีคุณค่า เนื่องจากศิลปะลวดลายบนผืนผ้าทอกะเหรี่ยงนั้นมีเอกลักษณ์โดดเด่นที่แสดงถึงตัวตนของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ลวดลายต่างๆ เกิดจากการสังเกต การใช้จินตนาการ การนำเอาลักษณะเด่นจากสิ่งๆ พบเห็นในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวตลอดจนประเพณีและคตินิยม นำลวดลายมาประยุกต์และถ่ายทอดเป็นศิลปะในงานหัตถกรรมบนผืนผ้าได้อย่างสวยงาม ด้วยขั้นตอนการสร้างสรรค์ที่หลากหลาย ทั้งการจัก การทอยกดอก การมัดหมี่ และการปักผ้าด้วยเส้นด้ายจากฝ้ายหลากสีประดับตกแต่งด้วยลูกเดือยที่มีทั้งลักษณะกลมและวงรี ชุดแต่งกายของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงปกากะญอ ที่สวมใส่ในชีวิตประจำวันนั้น สามารถบ่งบอกถึงสถานภาพให้ทราบได้อย่างชัดเจน ปัจจุบันนี้ผ้าทอปกากะญอ ได้พัฒนาจากเครื่องนุ่งห่มสู่ผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น หมอน ผ้าห่มที่นอน กระเป๋า ฯลฯ ที่สามารถสร้างรายได้และเพิ่มมูลค่าให้กับผ้าทอของชาติพันธุ์กะเหรี่ยงปกากะญอ ได้อย่างมากมาย

คำสำคัญ: ผ้าทอ, กะเหรี่ยง, ปกากะญอ, อัตลักษณ์, แม่แจ่ม

^{1 2 3} สาขาศิลปะและการออกแบบสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่

ABSTRACTS

This article is present " Pgazkoenyau Karen's Textile " They are hand-woven cloth in Karen Pgazkoenyau lifestyle, who has been living in Maecham district at Chiang Mai Province. The aim of this article was show an important of the local wisdom crafting in subject of design, material and textile processing. Analysis of the characteristics of local wisdom and in the current social context clues changes affect to conserving and inheritance the valuable cultural local wisdom. The pattern of Karen Pgazkoenyau have an identity woven of fabric that inherited from predecessor. The Karen's textile has a pattern from imagination by nature, environmental of habitat, traditional and belief behavior to applied adapted into the textile pattern beautifully. By the procedure of variety techniques such as weaving, Jok, dye and lace by colorful of yarn. The embroidered with seeds as millet. The costumes of the Karen Pgazkoenyau in everyday life can be raising a repletion of the status image. In the present, Karen Pgazkoenyau's textile has evolved from clothing to other products such as pillows, blankets, mattresses, bags, etc. It can make income and value from product importantly to the Karen Pgazkoenyau.

Keyword: Textile, Karen, Pgazkoenyau, identity, Mae Chaem

กะเหรี่ยงเป็นชนเผ่าจากประเทศพม่าที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเมื่อ 200 กว่าปีที่แล้ว นับว่าเป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีประชากรมากที่สุดในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย มีถิ่นที่อยู่อาศัยกระจายอยู่หลายพื้นที่ ทั้งพื้นที่ภูเขาสูง และพื้นที่ราบ (รจนา ชื่นศิริกุลชัย, 2553) ได้กล่าวถึงการแบ่งกลุ่มกะเหรี่ยงที่พบในชายแดนไทย-พม่า เป็น 4 กลุ่มใหญ่ๆ คือ 1) กะเหรี่ยงสะกอ หรือที่คนเชียงใหม่เรียกว่า “ยางขาว” แต่กะเหรี่ยงสะกอเรียกตัวเองว่า “ปะกาเกอญอ” 2) กะเหรี่ยงโปว์ เรียกตนเองว่า “โพล่ง” 3) กะเหรี่ยงปะโอ หรือชื่อเรียกในภาษาพม่าว่า “ตองสู” 4) กะเหรี่ยงคอยาว หรือ “ปาดอง” ในภาษาไทยล้านนา ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การแต่งกายของชนเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ที่มา : www.topicstock.pantip.com/blueplanet/topicstock/2007/07/E5603917/E5603917.html (17 มีนาคม 2560)

ผ้าทอกะเหรี่ยง

ผ้าทอกะเหรี่ยงจัดเป็นงานหัตถกรรมประเภทผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า ถือเป็นศิลปะพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่นิยมทำกันมานานแล้วในชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงแทบทุกบ้าน โดยที่ทอด้วยเครื่องทอผ้าแบบกี่เอว ซึ่งจะมีลักษณะพิเศษที่สามารถเคลื่อนย้ายไปทอในที่ต่างๆ ได้อย่างสะดวก (ขวัญชีวัน บัวแดง, 2546) ในสมัยก่อนที่ทอผ้าเป็นกี่เอวทำด้วยไม้สัก เพราะเป็นไม้เนื้ออ่อนที่สามารถแต่งเป็นรูปทรงง่าย ส่วนลวดลายผ้าที่ทอนั้นมีเพียงไม่กี่ลาย เช่น ลายเมล็ดฝักทอง ลายดอกพริก ลายแมงมุม และลายหัวเต่า เป็นต้น ซึ่งล้วนได้รับแรงบันดาลใจมาจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังนิยมใช้ลูกเดือยปักตกแต่งบนผืนผ้าอย่างสวยงาม สำหรับวัตถุประสงค์หลักที่นำมาใช้ในการทอผ้า คือ ผ้ายืน ทั้งนี้เพราะดูความชื้นได้ง่ายพร้อมทั้งระบายอากาศได้ดีทำให้ผู้สวมใส่จะรู้สึกเย็นสบายเมื่อร้อน อีกทั้งผ้ายังปลูกได้ทั่วไป นับเป็นเอกลักษณ์ผ้าทอพื้นเมืองชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงอย่างแท้จริง

เอกลักษณ์บนผืนผ้าทอที่สะท้อนถึงทักษะความเชี่ยวชาญในด้านศิลปะการสร้างลวดลายบนผืนผ้าที่สวยงามนั้นส่วนมากจะพบเห็น 2 กลุ่มใหญ่ นั่นคือ กลุ่มกะเหรี่ยงโปว์ และกลุ่มกะเหรี่ยงสะกอ หรือปกาเกอะญอ ผู้หญิงชาวกะเหรี่ยงได้รับการกล่าวขานต่อกันมาว่าเป็นชนเผ่าผู้มีทักษะฝีมือในการทอผ้าชนเผ่าหนึ่ง เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้ทักษะฝีมือการทอผ้ามาจากผู้เป็นมารดาตั้งแต่ยังเป็นเด็กหญิงในวัยประมาณ 10 ปี ผู้หญิงชาวกะเหรี่ยงมักจะทอเสื้อผ้าไว้ใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวันทั้งของตนเองและของสมาชิกในครอบครัว หรือทอเก็บไว้ใช้ในงานพิธีสำคัญ ได้แก่ งานแต่งงาน และงานประเพณีสำคัญต่างๆ ผ้าทอกะเหรี่ยงมีลักษณะเป็นผ้าทอหน้าแคบ หรือ หน้าธรรมดา โดยทั่วไปจะมีหน้ากว้างประมาณ 36 – 44 นิ้ว ซึ่งจะแตกต่างจากผ้าหน้ากว้างโดยทั่วไปจะมีหน้ากว้าง 60 นิ้ว ใช้เครื่องมือทอแบบห้างหลัง ผ้าทอหน้าแคบหรือที่เรียกกันว่าเกี้ยวผ้าที่ทอจะถูกกำหนดตามความต้องการใช้งานตั้งแต่เริ่มต้นทอ เช่น ผ้าทอสำหรับเสื้อ ผ้าทอสำหรับผ้าขืน ผ้าทอสำหรับผ้าโพกศีรษะ หรือผ้าทอสำหรับทำเป็นย่าม เป็นต้น

ศิลปะลวดลายบนผืนผ้าของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกาเกอะญออำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีเอกลักษณ์โดดเด่นที่แสดงถึงตัวตนของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี ลวดลายต่างๆ มักเกิดจากการสังเกต การใช้จินตนาการ นำเอาลักษณะเด่นจากสิ่งที่พบเห็นในธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทั้งพืชพรรณ ดอกไม้ ต้นไม้ และสัตว์ ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดไปจนถึงประเพณีและคตินิยมของชนเผ่ามาประยุกต์ถ่ายทอดลงสู่ลวดลายบนผืนผ้าได้อย่างงดงาม ด้วยเทคนิคการสร้างสรรค์ลวดลายที่หลากหลาย ทั้งการจก การยกดอก การมัดหมี่ การปักด้วยด้ายหรือไหมพรมหลากสีร่วมกับการปักประดับตกแต่งด้วยเมล็ดลูกเดือย เป็นต้น ดังภาพที่ 2-4

ภาพที่ 2 เสื้อกะเหรี่ยงที่ตกแต่งด้วย
ลูกเดือย อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่
ที่มา : บันทึกภาพโดย
ตรีชฎา สมพอง

ภาพที่ 3 ผ้าทอที่ตกแต่งด้วย
ไหมพรม อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่
ที่มา : บันทึกภาพโดย
ตรีชฎา สมพอง

ภาพที่ 4 ผ้าทอที่ตกแต่งด้วยไหมพรม
หลากสี อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่
ที่มา : บันทึกภาพโดย
ตรีชฎา สมพอง

เอกลักษณ์ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าทอกะเหรี่ยงที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน เป็นลวดลายที่พบได้ในกะเหรี่ยงโปว์และกะเหรี่ยงปกาเกอญอ แทบทุกพื้นที่ เช่น ลักษณะลายเป็นสีเหลี่ยมขนมเปียกปูนรูปแบบต่างๆ ลายดอกไม้ ลายเส้นตรง ลายกากบาท เป็นต้น ชื่อของลวดลายผ้าทอกะเหรี่ยงนั้นอาจไม่มีชื่อหรือความหมายที่เป็นภาษาไทยที่จะเข้าใจหรือรับรู้ได้ง่าย เนื่องจากเป็นชื่อเรียกลวดลายโบราณดั้งเดิมของชนเผ่าที่ถูกเรียกขานและถ่ายทอดต่อกันมานับตั้งแต่บรรพบุรุษด้วยภาษาของชนเผ่ากะเหรี่ยงในแต่ละท้องถิ่นนั่นเอง

กะเหรี่ยงกลุ่มปกาเกอญอ

(พรทิพย์ ทาภู, 2560) ให้ความหมายคำว่า ปกาเกอญอ หรือปะกาเกอญอ แปลว่า เรียบง่าย อิสระหรือแปลตรงตัวก็คือ เร่ง่าย ความหมายดังกล่าวตรงกับชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย และรักความสงบ ความหมายนี้อาจจะตรงกับลักษณะนิสัยการดำเนินชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ปกาเกอญอชอบอะไรที่เรียบง่าย ไม่ชอบมีเรื่องมีราวกับใคร ซึ่งสังเกตจากการแต่งกาย การสร้างบ้านเรือนในอดีต ลักษณะทางสังคมที่อาศัยอยู่กันเป็นครอบครัวเดียว การล่าสัตว์ การหาแหล่งอาหารมาหล่อเลี้ยงชีวิต การค้าขายสร้างรายได้ และเกษตรกรรมการทำนาขั้นบันได ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ชาวปกาเกอญอ จะใช้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติตามลักษณะของภูมิประเทศที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งสื่อให้เห็นถึงลักษณะนิสัย วิถีชีวิตที่เรียบง่ายรักความสงบ ชาวกะเหรี่ยงมีความถนัดในการทอผ้า ฝ้ายและการทำนามากกว่าทำไร่ ซึ่งต่างกับชนเผ่าอาข่าและชนเผ่าลาหู่ จะเห็นได้ว่าการตั้งถิ่นฐาน

บ้านเรือนของกะเหรี่ยงตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน มักจะตั้งถิ่นฐานอยู่ระหว่างหุบเขาและใกล้แหล่งน้ำ

การแต่งกายของชาวกระเหรี่ยงปกากะญอ

ผ้าซิ่นเป็นเครื่องแต่งกายที่สะท้อนถึงความเป็นสตรีชนเผ่ากะเหรี่ยงได้อย่างชัดเจน ซึ่งผ้าซิ่นกะเหรี่ยงนิยมทอด้วยฝ้าย ซึ่งเป็นฝ้ายที่มาจากการบินเป็นเส้นด้ายและการย้อมสีจากธรรมชาติที่ทำขึ้นเอง ลักษณะของผ้าทอเป็นผ้าหน้าแคบที่ทอด้วยกี่เอวจึงต้องใช้ผ้าที่ทอเหมือนกัน 2 ผืนมาเย็บต่อกันจึงจะได้ผ้าซิ่น 1 ผืน ผ้าซิ่นกะเหรี่ยง มีเทคนิคการทอลายสลักสี การสร้างลวดลายด้วยเทคนิคการจก ชิด และมัดหมี่ (ผ้าซิ่นมัดหมี่ของชนเผ่ากะเหรี่ยงจะเป็นผ้ามัดหมี่เส้นยืน ซึ่งจะแตกต่างจากผ้ามัดหมี่ของภาคอีสานซึ่งเป็นมัดหมี่แบบเส้นพุ่ง) หรืออาจมีการผสมผสานกันระหว่างมัดหมี่จก และชิด ในผืนเดียวกัน ลักษณะลวดลายของผืนผ้าซิ่นเผ่ากะเหรี่ยงยังคงเอกลักษณ์ลวดลายโบราณดั้งเดิมที่สืบทอดต่อเนื่องมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ที่มาของลวดลายก็ด้วยการสร้างสรรค์ตามจินตนาการและการเลียนแบบลักษณะของธรรมชาติ สัตว์ และสิ่งแวดล้อมรอบตัว บางลวดลายจะใช้เฉพาะพิธีการที่สำคัญเท่านั้น เช่น ผ้าซิ่นที่เป็นผ้าสำหรับใช้ในงานหมั้นตามประเพณีชาวกระเหรี่ยงที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษโดยนับตั้งแต่สมัยโบราณ ในพิธีหมั้นของชายหญิงชาวกระเหรี่ยง ฝ่ายชายจะต้องนำผ้าซิ่นทอมือมามอบให้กับผู้ใหญ่อฝ่ายหญิง โดยในตัวผืนผ้าซิ่นนั้นก็จะมีลวดลายเฉพาะที่บ่งบอกได้ว่าผ้าผืนนี้ใช้เพื่อพิธีหมั้นนี้เท่านั้น หากไม่ปรากฏลายนั่นก็จะไม่ถือว่าผ้าผืนนี้เป็นผ้าสำหรับใช้ในงานหมั้นก็จะประกอบพิธีหมั้นไม่ได้ ผู้หญิงชาวกระเหรี่ยงทุกคนที่มีลูกชายจึงจะต้องทอผ้าซิ่นที่มีลักษณะลายพิเศษนี้เก็บไว้เพื่อให้ลูกชายนำไปมอบให้ผู้ใหญ่อฝ่ายหญิงในวันหมั้นถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมาในทุกครอบครัวของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ ดังนั้นการที่เลือกลายผ้าทอมาใช้นั้น ต้องรู้จักความหมาย ความสำคัญของลวดลาย และความเชื่อเสียก่อน ก่อนที่จะนำมาใช้งาน กล่าวคือ

1. การแต่งกายของผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน ไม่ว่าวัยเด็กหรือผู้ใหญ่ นิยมใส่ชุดสีขาวเท่านั้น มีการตกแต่งลวดลายเล็กน้อย โปกหัวด้วยผ้าทอที่มีลวดลาย คอเสื้อไม่ผ่าลึก เนื่องจากมีความเชื่อว่าถ้าผ่าลึกจะผิดประเพณี ทำอะไรก็ไม่เจริญ (ชิด) และไม่นิยมสวมเครื่องประดับ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การแต่งกายเด็กหญิงชนเผ่ากะเหรี่ยงในขบวนแห่งานมหกรรมผ้าตีนจก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่
ที่มา : บันทึกภาพโดยตรีชฎา สมพอง

การแต่งกายด้วยชุดสีขาวของเด็กผู้หญิงและหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานของชนเผ่ากะเหรี่ยง ปกาเกอญอนั้น ถ้าเปรียบเทียบการเลือกใช้สีขาวของคนไทย เหมือนกับสื่อความหมายถึงความบริสุทธิ์ การใช้สีขาวเป็นสีที่บริสุทธิ์ หรือเด็กเปรียบเหมือนผ้าขาวที่บริสุทธิ์ ชุดประดับตกแต่งด้วยเส้นด้ายสีแดง โดยการปักเย็บเป็นเส้นตรงตั้งแต่ตรงกลางของคอเสื้อจนไปถึงปลายชุด มองดูแล้วมีความสวยงามสมมาตร สง่า มั่นคง และชัดเจน สีของผ้าโพกหัวของเด็กหญิงชาวกะเหรี่ยงไม่จำกัดเรื่องสี แล้วแต่จะเลือกสวมใส่ในบางโอกาสเท่านั้น

2. การแต่งกายของผู้ชายในวัยเด็กหรือผู้ใหญ่ โคร่งเสื้อจะเหมือนกับผู้หญิง ไม่มีการตกแต่งเสริม สวมกางเกงแบบจีน ที่เรียกว่า กุยเฮง ดังภาพที่ 6-7

ภาพที่ 6 เด็กชายและเด็กหญิงชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ออกผารู
ที่มา : www.otoptoday.com (17 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 7 เด็กชายชนเผ่ากะเหรี่ยง อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่
ที่มา : www.sites.google.com (17 มีนาคม 2560)

การสวมเสื้อสีแดงของเด็กชาย แสดงถึงความมีพลัง และความเข้มแข็ง แต่โครงเสื้อจะเป็นทรงสอบเช่นเดียวกับเด็กผู้หญิง แตกต่างจากเด็กผู้หญิงนั่นคือ เสื้อจะไม่รูดยาวเป็นชุดกระโปรงหรือผ้าถุง เด็กผู้ชายและผู้ชายของชาวกะเหรี่ยงนิยมใส่กางเกง เนื่องจากได้มีความทะมัดทะแมงทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างสะดวกดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 ลายเซเคิ้ล ลวดลายทอลงบนผืนผ้าของผู้ชายชาวกะเหรี่ยงปกากะญอ
ที่มา : ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) (2557: 36)

ลวดลายที่ใช้ทอเสื้อผู้ชายเป็นการทอที่ง่ายและใช้เวลาน้อยกว่าลวดลายอื่น เรียกว่า เซเคิ้ล เป็นภาษาเผ่าปกากะญอ หมายถึง เส้นยาวต่อเนื่องกันไป การเรียกชื่อลวดลายเรียกตามลักษณะของลายที่มีลักษณะการทอเป็นเส้นยาวต่อเนื่องติดต่อกัน แสดงถึงความซื่อตรง มั่นคง และแข็งแรง มักใช้เป็นลวดลายของเสื้อผู้ชายชาวกะเหรี่ยงปกากะญอ

3. การแต่งกายของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ตัวเสื้อสั้นเนื่องจากต้องให้ลูกกินนมแม่ ตัวเสื้อมีการปักลวดลายด้วยเส้นด้ายฝ้ายและลูกเดือย สวมผ้าถุง ที่ขาดไม่ได้คือสร้อยคอลูกปัดหลากสีหลายๆ เส้น ยิ่งใส่มากยิ่งแสดงให้เห็นถึงความมีฐานะ และโพกหัวด้วยผ้าสีพื้น สีขาว ฟ้ายาและชมพู ดังภาพที่ 9-10

ภาพที่ 9 การแต่งกายชายหญิงชนเผ่ากะเหรี่ยงที่แต่งงานแล้ว ภาพที่ 10 ผู้สูงอายุชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่ออกผารู
อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่ ที่มา : www.otoptoday.com
ที่มา : www.sites.google.com (17 มีนาคม 2560) (17 มีนาคม 2560)

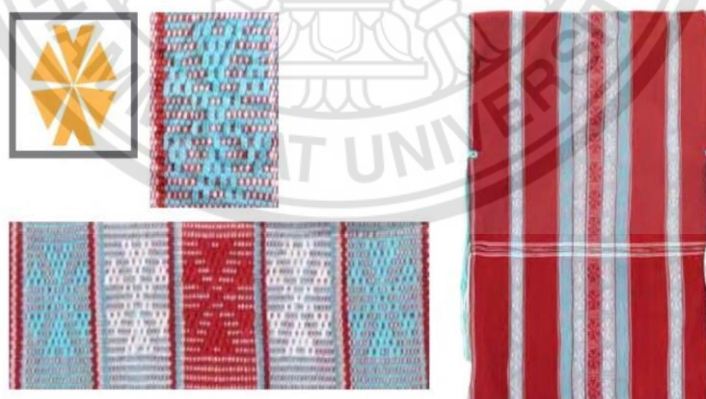
ผู้หญิงกะเหรี่ยงที่แต่งงานแล้ว จะสวมเสื้อประดับด้วยลูกเดือยและฝ้ายสี การประดิษฐ์
ลวดลาย และการใช้สีเส้นต่างๆ คิดขึ้นมาจากสิ่งที่เห็นอยู่รอบตัว เช่น นำเม็ดลูกเดือยเมล็ดกลมมา
เรียงกัน 2 เม็ด หมายถึงรอยเท้าสุนัข หรือการปักไขว้ด้วยด้ายสีแดงเป็นรัศมี หมายถึงพระอาทิตย์
เป็นต้น เสื้อดังกล่าวเป็นรูปทรงกระสอบ ตัวสั้นเหนือเอว คอเสื้อเป็นรูปตัววี แขนสั้นเลยไหล่มา
เล็กน้อย เสื้อนี้เรียกว่า “เซ่ซุ” และสวมผ้าซิ่น ทั้งเสื้อและผ้าซิ่นเป็นเครื่องหมายแสดงว่ามีเจ้าของ
แล้ว จะไม่มีชายอื่นมาเกี่ยวข้องกับอีก

ชุดเสื้อผ้าหลังแต่งงานมีลักษณะเป็นเสื้อสีดำ เรียกว่า “เซซุ” ผ้านุ่งสีแดง เรียกว่า “หนี่”
โดยสีแดง หมายถึง การให้กำเนิด ให้เลือดเนื้อ และสีดำ หมายถึง ความรับผิดชอบที่มีต่อลูกๆ และ
ครอบครัว เสื้อของชายกะเหรี่ยง จะใส่แบบเดิมตั้งแต่เข้าวัยรุ่นจนแก่เฒ่า ในอดีตนิยมสีแดงสลับสี
ขาวเท่านั้นโดย สีแดง หมายถึงความเป็นผู้นำ ความเข้มแข็ง สีขาว หมายถึง ความซื่อใส รักสงบ
รักสันติ สันโดษ กางเกงของชายกะเหรี่ยง จะเป็นสีดำ หมายถึง ความอดทน ความรับผิดชอบต่อ
ครอบครัว ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 การแต่งกายของคู่บ่าวสาว ในพิธีแต่งงาน ของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ
ที่มา : www.nightvisanukorn.blogspot.com (9 เมษายน 2560)

ลวดลายที่ใช้เนื่องในโอกาสที่สำคัญของผู้ชายเผ่ากะเหรี่ยง จะใช้ลาย “ตะข้อเกาะ” เป็นภาษาของชาวเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ ลักษณะของลวดลายมองดูคล้ายดอกไม้ที่มีกลีบ กลีบ 6 กลีบ หลักขนาดใหญ่ 2 กลีบมองดูคล้ายรูปหัวใจ ขณะที่กลีบดอกเล็กอีก กลีบ ตัดกันอย่าง 4 สมมาตร แลดูคล้ายรูปหัวใจดวงเล็กๆ ย่อส่วนลงมาเป็นเชิงชั้นงดงามอ่อนช้อย เปรียบดังคนกำลังมีความรัก ลายตะข้อเกาะ มักนิยมใช้ในเสื้อผู้ชายที่สวมใส่เฉพาะในโอกาสสำคัญ เช่น งานแต่งงาน ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 ลายตะข้อเกาะลวดลายทองบนพื้นผ้าผู้ชายชาวกะเหรี่ยงปกากะญอ
ที่มา : วารสารศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) (2557:42)

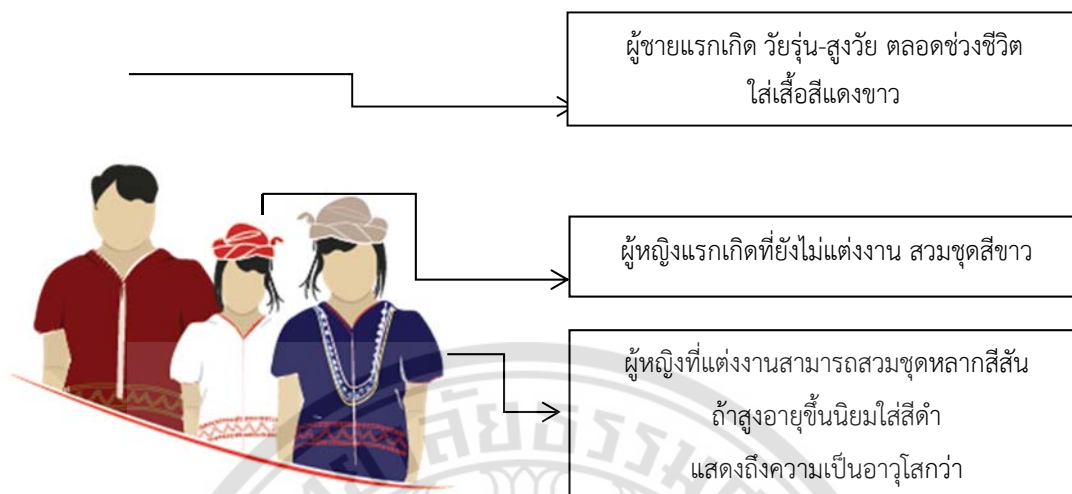
ลวดลายของเสื้อผู้หญิงที่ใช้ในพิธีแต่งงาน เรียกกันว่า “ตะเก็กเกาะ” เป็นภาษาของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ ใช้เรียกลวดลายงานปักลูกเต๋อยโบราณลายหนึ่งที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้ง

บรรพบุรุษ ลักษณะลวดลายการปักใช้การวางลูกเต๋อยเป็นเม็ตรีเอียงสลับขึ้นลงต่อเนื่องกันเหมือนลูกคลื่น บรรพบุรุษชาวกะเหรี่ยงจึงตั้งชื่อลวดลายนี้ว่า ตะเก็กเกาะ ซึ่งมีความหมายในภาษาไทยว่า หนทางเดินที่ขรุขระไม่เรียบ นิยมใช้ปักตรงชายเสื้อด้านล่างในเสื้อแต่งงานของผู้หญิง อาจสื่อความหมายหมายถึง การให้คู่บ่าวสาวที่จะต้องใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันต้องมีความอดทน เดินไปด้วยกันในทุกเส้นทางของชีวิต ไม่ว่าเส้นทางนั้นจะขรุขระมากเพียงใดก็ตาม ซึ่งเป็นความเชื่อเรื่องของผ้าทอกะเหรี่ยงปกากะญอ

ภาพที่ 13 ลายตะเก็กเกาะ (ทางขรุขระ)ที่ใช้ในพิธีแต่งงาน ผู้หญิงของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ
ที่มา : วารสารศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) (2557: 47)

จากการศึกษาข้อมูลการแต่งกายของกะเหรี่ยงปกากะญอข้างต้น ทำให้เราทราบได้ว่าการแต่งกายบ่งบอกถึงสถานภาพของตนได้อย่างชัดเจน โดยการแบ่งแยกความต่างจากสี ลักษณะของรูปแบบการทอ การสร้างลวดลาย การตกแต่งของผ้าทอที่สวมใส่ สามารถสรุปโดยแสดงภาพเชิงสัญลักษณ์ได้ ดังนี้

ภาพที่ 14 ภาพเป็นสัญลักษณ์แสดงการแต่งกายของชนเผ่ากะเหรี่ยง
ที่มา : ภาพวาดโดยตรีชฎา สมพอง

การเปลี่ยนแปลงผ้าทอกะเหรี่ยงในบริบททางสังคม

ชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ เป็นชนเผ่าที่มีความสามัคคีกันมาก ผู้หญิงชนเผ่ากระเหรี่ยงส่วนใหญ่มักจะทอผ้า ทั้งใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบ เรียบง่าย นับถือผี พุทธ และคริสต์ สังคมกะเหรี่ยงเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งหมายถึงว่าในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยพ่อแม่และลูกเท่านั้น เมื่อลูกสาวแต่งงาน ชายจะต้องมาอยู่บ้านภรรยาเป็นเวลา 1 ฤดูกาลเกษตร (คือเริ่มจากการถางไร่ ปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวข้าวประมาณ 7-8 เดือน) หลังจากนั้นก็จะปลูกบ้านใหม่หลังเล็กๆ ใกล้กับพ่อแม่ฝ่ายภรรยา ดังภาพที่ 15-16

ภาพที่ 15 พิธีแต่งงานของคู่บ่าวสาวชนเผ่ากะเหรี่ยง
ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย
ที่มา : www.topicstock.pantip.com
(22 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 16 แม่ ลูก พ่อ ครอบครัวชนเผ่ากะเหรี่ยง
ต.แม่ยาว อ.เมือง จ.เชียงราย
ที่มา : www.topicstock.pantip.com
(22 มีนาคม 2560)

การสร้างสัญลักษณ์บริบททางด้านสังคม

เป็นการสร้างสัญลักษณ์จากการวิเคราะห์ โดยนำเอาจุดเด่นที่เห็นได้ชัดเจนของการใช้ชีวิตของชนเผ่ากะเหรี่ยง นั่นคือการมีสังคมและการใช้ชีวิต แบบครอบครัวเดี่ยว ซึ่งหมายถึงว่าในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยพ่อแม่ และลูกเท่านั้น จึงได้นำมาวิเคราะห์และตัดทอนในเชิงสัญลักษณ์ให้เห็นภาพ โดยให้เป็นที่ยอมรับและเข้าใจง่าย ดังภาพที่ 17

ภาพที่ 17 ภาพสัญลักษณ์แสดงบริบททางด้านสังคมของชนเผ่ากะเหรี่ยง

ที่มา : วาดภาพโดยตรีชฎา สมพงษ์

การเปลี่ยนแปลงในบริบทสังคมปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ยังคงใช้ชีวิตตามวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงทั่วไป เว้นแต่หนุ่มสาวปัจจุบันที่ได้มีโอกาสไปศึกษาและทำงานในเมืองใหญ่ เหลือแต่ผู้ใหญ่วัยชรา ที่อาศัยอยู่ตามบ้านเรือน ถึงแม้ว่าวัยหนุ่มสาวที่มาอาศัยอยู่ในเมืองใหญ่จะปรับเปลี่ยนการแต่งกายไปตามสภาพแวดล้อมตามชาวเมืองใหญ่ ทั้งนี้เมื่อพวกเขากลับมายังถิ่นฐานบ้านเกิดเดิม แต่ก็ยังคงมีการแต่งกายตามขนบธรรมเนียมและพูดภาษากะเหรี่ยงดังเดิม แสดงให้เห็นถึงความผูกพัน รักบ้านเกิด และยังคงรักษาวัฒนธรรมความเป็นอัตลักษณ์ขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของชนเผ่าตนเอาไว้ได้เป็นอย่างดี

การเปลี่ยนแปลงผ้าทอกะเหรี่ยงในบริบททางด้านเศรษฐกิจ

ชนเผ่ากะเหรี่ยงมีความสามารถในการเลี้ยงช้างและการฝึกช้าง สำหรับผู้หญิงจะมีฝีมือและความโดดเด่นในการทอผ้า นิยมใส่เสื้อผ้าฝ้ายทอมือมาแต่สมัยโบราณและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งแต่เดิมชาวกะเหรี่ยงจะปลูกฝ้ายเอง นำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมด้วยสีธรรมชาติ สร้างลวดลายด้วยการทอ การปักด้วยเส้นไหม และลูกเต๋อย การทอผ้านอกเหนือจากการทอไว้ใช้ในครัวเรือนแล้วยังเป็นการสร้างรายได้เพิ่มอีกทางหนึ่ง เศรษฐกิจของกะเหรี่ยงอยู่ในสภาพที่เรียกว่า “เพื่อยังชีพ” ซึ่งหมายถึงการเพาะปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก ได้แก่ การปลูกข้าวไร่ และการทำนาขั้นบันไดตามหุบเขา นอกจากนั้นแล้วกะเหรี่ยงนิยมเลี้ยงสัตว์ต่างๆ โดยเฉพาะไก่และหมูที่เลี้ยงไว้เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ดังภาพที่ 18

ภาพที่ 18 บริบททางด้านเศรษฐกิจของชนเผ่ากะเหรี่ยง
ที่มา : ศรีสุภา สมพอง (2559: 2)

การสร้างสัญลักษณ์บริบททางด้านเศรษฐกิจ

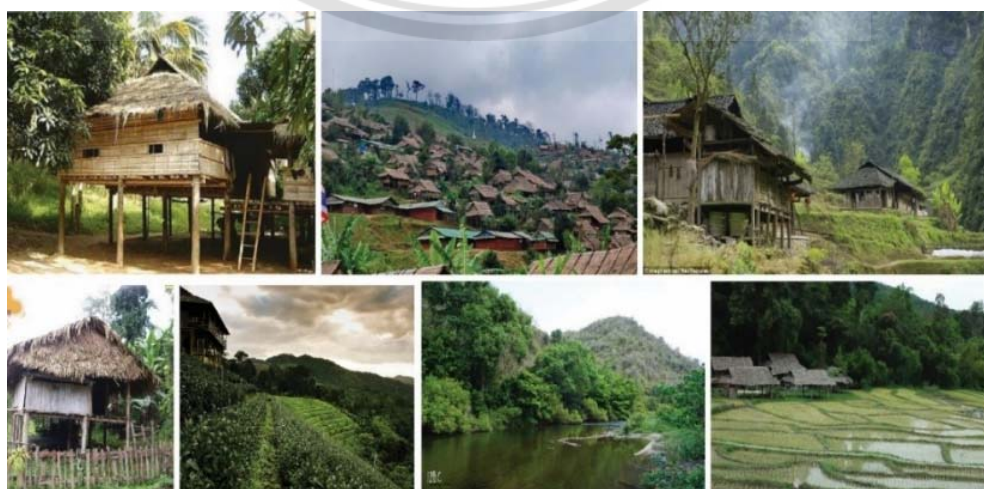
เป็นการสร้างสัญลักษณ์จากการวิเคราะห์ โดยนำเอาจุดเด่นที่เห็นได้ชัดเจนของอาชีพหลักที่สร้างรายได้เป็นส่วนใหญ่ให้กับชนเผ่ากะเหรี่ยง และลักษณะเด่นของวิถีทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ชัดเจนของชนเผ่ากะเหรี่ยง นั่นคือ การทอผ้าแบบทอมือแบบเกี้ยวของชนเผ่ากะเหรี่ยง จึงได้นำมาวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์และตัดทอนให้เห็นภาพโดยให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจง่าย ดังภาพที่ 19

ภาพที่ 19 ภาพสัญลักษณ์แสดงบริบททางด้านเศรษฐกิจของชนเผ่ากะเหรี่ยง
ที่มา : สร้างสัญลักษณ์โดยตรีชฎา สมพอง

การเปลี่ยนแปลงผ้าทอกะเหรี่ยงในบริบททางด้านสิ่งแวดล้อม

ลักษณะเด่นของบ้านชาวกะเหรี่ยงคือสร้างจากไม้ไผ่และไม้ท่อนเป็นหลัก ส่วนใหญ่มีใต้ถุนสูง หลังคาลาดเอียง บ้านของกะเหรี่ยงจะเป็นบ้านโล่ง ๆ ไม่นิยมกั้นห้อง ถ้าจะมีห้องก็มีเพียงห้องเดียว สำหรับเป็นที่นอนของลูกสาวเท่านั้น ความคล้ายคลึงของบ้านชาวกะเหรี่ยงหลายชนเผ่าคือมีหน้าต่างน้อยมาก เพียง 2-3 บานหรือแค่บานเดียว สันนิษฐานว่าเพื่อความปลอดภัยในทรัพย์สิน รวมถึงป้องกันภัยจากสภาพอากาศที่หนาวเย็นและมีฝนตกชุก ดังภาพที่ 20

ภาพที่ 20 บริบททางด้านสิ่งแวดล้อมของชนเผ่ากะเหรี่ยง
ที่มา : ตรีชฎา สมพอง (2559: 3)

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวกะเหรี่ยงนั้น เป็นแบบไม่มีการวางแผน (Unlaned Settlement) อยู่ตามสภาพธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกและการล่าสัตว์ ซึ่งมักจะปรากฏให้เห็นอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1.การตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (Cluster Settlement) ตามบริเวณที่ใกล้แหล่งน้ำหรือบริเวณที่ราบลุ่มเพื่อสะดวกในการทำเกษตร เช่น กะเหรี่ยงบ้านวังวน ตำบลสองพี่น้องและกะเหรี่ยงบ้านห้วยแห้ง

2.การตั้งบ้านเรือนไปตามแนวถนนหรือแม่น้ำลำคลอง (Line Settlement) เช่น กะเหรี่ยงสองพี่น้อง หมู่ที่ 1 ตำบลสองพี่น้อง และกะเหรี่ยงบริเวณเหนือเขื่อนแก่งกระจาน

การสร้างสัญลักษณ์บริบททางด้านสิ่งแวดล้อม

เป็นการสร้างสัญลักษณ์จากการวิเคราะห์ โดยนำเอาจุดเด่นที่เห็นได้ชัดเจนของสภาพภูมิประเทศลักษณะทางสถาปัตยกรรมหรือบ้านที่อยู่อาศัย และการใช้ชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยสายน้ำของชนเผ่ากะเหรี่ยง จึงได้นำมาวิเคราะห์และตัดทอนให้เห็นภาพในเชิงสัญลักษณ์ โดยให้เป็นที่รับรู้และเข้าใจง่าย ดังภาพที่ 21

ภาพที่ 21 ภาพสัญลักษณ์แสดงบริบททางด้านสิ่งแวดล้อมของชนเผ่ากะเหรี่ยง

ที่มา : สร้างสัญลักษณ์โดยตรีชฎา สมฟอง

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสวรรช ธรรมศาสตรล่ำปำง นำทางประชา พัฒนาลู่ศำกล

การวิเคราะห์ลักษณะทางภูมิปัญญา

การสร้างสรรค์ผ้าทอของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 วิเคราะห์ลักษณะทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ผ้าทอของชนเผ่ากะเหรี่ยง

ด้านมิติของผ้าทอกะเหรี่ยง	วิเคราะห์ลักษณะทางภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอกะเหรี่ยง
1. ด้านการออกแบบ	แนวคิดการออกแบบลวดลายผ้าของชาวกะเหรี่ยง ใช้การย้อมสีเส้นเส้นด้ายจากธรรมชาติมาปักสร้างลวดลายที่สวยงามลงบนผืนผ้า โดยได้แรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวที่พบเห็น มาใช้เรียกขานชื่อและสร้างสรรค์บนลายผ้าทอด้วยเทคนิคที่มีเอกลักษณ์เฉพาะชาวกะเหรี่ยง มีการนำเมล็ดเตี๋ย ซึ่งเป็นวัชพืชป่า ปักบนผืนผ้า ลวดลายสวยงามที่ปรากฏบนผืนผ้าทอมือของชนเผ่ากะเหรี่ยง สร้างมาจากแรงบันดาลใจของผู้ทอ จากสิ่งที่พบเห็นและสัมผัสกับสิ่งรอบข้าง เช่น หมู ไก่ ดอกไม้ ต้นไม้ ลูกเตี๋ยปัก สายน้ำ ภูเขา คน เป็นต้น นำสิ่งเหล่านี้มาออกแบบและสร้างเป็นลวดลายลักษณะเฉพาะของผ้าทอชนเผ่ากะเหรี่ยง มีความสวยงาม ทำให้เป็นที่สะดุดตา และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เมื่อพบเห็นจึงทราบได้ทันทีว่าเป็นผ้าทอของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ
ด้านมิติของผ้าทอกะเหรี่ยง	วิเคราะห์ลักษณะทางภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอกะเหรี่ยง
2. ด้านวัสดุ	วัสดุหลักที่นำมาใช้ในการทอผ้า คือ ผ้าฝ้าย ทั้งนี้เพราะดูความขึ้นได้ง่ายผู้สวมใส่จะรู้สึกเย็นสบายเหมาะกับอากาศเมืองร้อน อีกทั้งยังปลูกง่ายโตไวปลูกได้ตามภูมิประเทศทั่วไป วัสดุตกแต่งมีการนำไหมพรมสีต่างๆ ที่ได้จากการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ และเมล็ดเตี๋ย ซึ่งเป็นวัชพืชป่า นำมาใช้ปักบนตกแต่งสร้างลวดลายผืนผ้า เพราะหาได้ง่ายตามสันเขา และถิ่นที่อยู่อาศัยของชนเผ่ากะเหรี่ยง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยการนำวัสดุใกล้ตัวธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์

3. ด้านกรรมวิธีการผลิต	ชาวกะเหรี่ยงจะปลูกฝ้ายเอง นำฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นด้าย ย้อมด้วยสีธรรมชาติ สร้างลวดลายด้วยการทอ การปักด้วยเส้นไหม และลูกเดือย ส่วนกรรมวิธีการทอ ฝ้ายจะทำให้ผืนผ้ามีเนื้อแน่น จะแสดงถึงผ้ามีคุณภาพดี การทอแต่ละครั้ง หากดึงไม้ยกดอกให้ตึง เส้นด้ายจะไม่สมำเสมอ ลวดลายจะเสียและไม่ได้คุณภาพ และการกรอเส้นฝ้าย ให้มีความสมำเสมอกัน จะทำให้ลวดลาย เส้นฝ้ายสวยงามได้มาตรฐาน ลักษณะลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอ เป็นการแสดงองค์ภูมิความรู้ ตามวิถีความเชื่อกะเหรี่ยง โดยการแสดงลวดลายบนผืนผ้าทอ จากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น
4. ด้านประโยชน์ใช้สอย	นอกเหนือจากการทอผ้าไว้ใช้ในครัวเรือนแล้ว ยังเป็นการสร้างรายได้เพิ่มอีกทางหนึ่ง ด้วยปัจจุบันนี้ผ้าทอกะเหรี่ยง ได้รับการพัฒนาคุณภาพจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง อีกทั้งทำให้รูปแบบที่แตกต่างจากเครื่องนุ่มห่มทั่วไป ทำให้เป็นรูปแบบของผลิตภัณฑ์เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น สร้างงานสร้างรายได้แก่ผู้ผลิต อย่างยั่งยืน ตลอดจนสืบสานภูมิปัญญาชาวกะเหรี่ยง ปกาเกอญอ เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นและทรงคุณค่าของผ้าทอ กะเหรี่ยงอีกด้วย

ด้วยภาวะทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมในสังคมเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงไป สังคมชนเผ่ากะเหรี่ยงก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน ในปัจจุบันอาจมีชุมชนเผ่ากะเหรี่ยงในหลายพื้นที่ที่มีการทอผ้าน้อยลง ผ้าชิ้นที่ใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวันจึงนิยมซื้อหาจากท้องตลาดมาสวมใส่กันมากขึ้นเพื่อความสะดวกและง่ายต่อการดำเนินชีวิต แต่ก็ยังคงมีอีกหลายพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มกะเหรี่ยงปกาเกอญอ บนดอยสูงที่ยังคงทอผ้าด้วยตัวเองเพื่อใช้สวมใส่ในครอบครัว และใช้สำหรับพิธีสำคัญตามวัฒนธรรมของชนเผ่าแต่ถึงอย่างไรก็ตามชนเผ่ากะเหรี่ยงปกาเกอญอ ก็ยังคงเอกลักษณ์ที่สะท้อนวิถีชีวิตของชนเผ่าไว้อย่างเหนียวแน่นเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงบ้านโป่งแดง. 2555. **บันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าทอกะเหรี่ยง.**

เอกสารอื่น OTOP กลุ่มทอผ้ากะเหรี่ยงบ้านโป่งแดง. ลำพูน: สำนักงานพัฒนาชุมชน
อำเภอทุ่งหัวช้าง กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย จังหวัดลำพูน. (อัดสำเนา)

ขวัญชีวัน บัวแดง. 2542. **การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยง.** รายงานวิจัย.
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ณรงค์เดช นทีพายัพพิศ. 2557. **ผ้าทอกะเหรี่ยง.** ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ. (องค์การ
มหาชน). วารสารเย็บ ปัก ถัก ทอ เอกลักษณ์และศิลปะลวดลายผ้าชาวเขา.
พิมพ์ครั้งที่1 ปีพุทธศักราช 2557 : หน้า17-49.

ตรีชฎา สมฟอง. 2559. **งานศึกษาอัตลักษณ์และสร้างสัญลักษณ์ของชนเผ่ากะเหรี่ยง.** รายงาน
สอบปลายภาค วิชาสัมมนาอาเซียน คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, หน้า1-8.

พรทิพย์ ทากู. 2560. **ลักษณะนิสัยดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ.** [ระบบออนไลน์].
แหล่งที่มา <http://www.cmdiocese.org/th/ethnic/karen>.

รจนา ชื่นศิริกุลชัย. 2556. **อัตลักษณ์ชนเผ่ากะเหรี่ยงในลุ่มน้ำสาละวิน: กรณีศึกษา ชนเผ่าสะกอ**
อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. รายงานวิจัย. ระดับปริญญาเอก สาขาภูมิภาคลุ่ม
น้ำโขงและสาละวินศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, เชียงใหม่.

การแต่งกายของคู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน ของชนเผ่ากะเหรี่ยงปกากะญอ. [ระบบออนไลน์].
แหล่งที่มา www.nightvisanukorn.blogspot.com

การแต่งกายของชนเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย.
[ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา www.topicstock.pantip.com

การแต่งกายชายหญิงชนเผ่ากะเหรี่ยงที่แต่งงานแล้ว อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่.
[ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา www.sites.google.com

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ครอบครัวชนเผ่ากะเหรี่ยง ตำบลแม่ยาว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. [ระบบออนไลน์].

แหล่งที่มา www.topicstock.pantip.com

เด็กชายชนเผ่ากะเหรี่ยง อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่. [ระบบออนไลน์].

แหล่งที่มา www.sites.google.com

เด็กชายและเด็กหญิงชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่ออกผาธุ. [ระบบออนไลน์].

แหล่งที่มา www.otoptoday.com

ผู้สูงอายุชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านแม่ออกผาธุ. [ระบบออนไลน์].

แหล่งที่มา www.otoptoday.com

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ข้อจำกัดที่สร้างความพอดีในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา

Restriction that created fit in ceramic creation.

จำลอง สุวรรณชาติ¹

บทคัดย่อ

เนื้อหาบทความนี้ถ่ายทอดหลักการเบื้องต้นในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา โดยการนำข้อจำกัดต่างๆ ในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาตั้งเป็นข้อที่ต้องคำนึงเพื่อให้เกิดความพอดี อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานให้ประสบผลสำเร็จและมีคุณภาพ ซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย 2 ประเด็นใหญ่ๆ คือประเด็นด้านความงามอันประกอบด้วยรูปทรงและการตกแต่ง ส่วนอีกประเด็นกล่าวถึงด้านเทคนิค ซึ่งประกอบด้วยเนื้อดิน เคลือบ และการเผา ข้อจำกัดที่ต้องคำนึงในงานเครื่องปั้นดินเผาที่กล่าวในบทความนี้เหมาะจะนำไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบศิลปะ หรืองานหัตถกรรม

คำสำคัญ: ข้อจำกัด, พอดี, เครื่องปั้นดินเผา

¹ อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ สาขาวิชาออกแบบหัตถอุตสาหกรรม
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

Abstract

The content of this article convey principles of creative works. By introducing restrictions The production process is set up to take into account to achieve a perfect fit. This will lead to the creation of a successful and quality. This issue contains two main issues for aesthetic beauty, including the shape and decoration. The other issues discussed technical. Consisting of clay, glazed and ceramic firing. Restrictions that must be considered in the above article is intended to be used in the creation of the art form or handicrafts.

Keywords: Restriction, Fit, Ceramics

บทนำ

การสร้างสรรคศิลปะเครื่องปั้นดินเผาหรือเซรามิกสในแนวทางศิลปะ เป็นการสร้างสรรค์ที่ประกอบด้วยกระบวนการหลายขั้นตอนที่จะนำมาสู่ผลงานสำเร็จ แต่การจะได้มาซึ่งผลงานศิลปะเครื่องปั้นดินเผาที่ดี และสมบูรณ์นั้น ต้องสร้างสรรค์ขึ้นด้วยความเชี่ยวชาญของช่าง หรือศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นๆ ศาสตร์ในการสร้างสรรค์หรือการผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นมีข้อจำกัดที่ค่อนข้างซับซ้อนหลายขั้นตอน จึงมีความจำเป็นที่ช่างฝีมือ ศิลปิน หรือช่างเทคนิคจะต้องศึกษาเรียนรู้ให้เกิดความชำนาญเพื่อนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่ดินนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอเหมาะพอดีจึงจะทำให้ได้มาซึ่งผลงานที่สมบูรณ์และมีคุณภาพ นั่นหมายถึงหากน้อยไปก็อาจจะได้ผลงานที่ไม่มีคุณภาพ หรือมากไปก็อาจจะทำให้ผลงานนั้นเสียหายได้ ความพอดีที่กล่าวมานั้นแบ่งได้เป็นสองส่วนใหญ่ คือ ความพอดีด้านความงาม กับความพอดีด้านเทคนิค ซึ่งทั้งสองส่วนนี้จะต้องประกอบรวมกันไม่สามารถแยกจากกันได้ จึงจะทำให้เกิดผลงานสำเร็จที่ดีและมีคุณภาพ

ความพอดีด้านความงาม

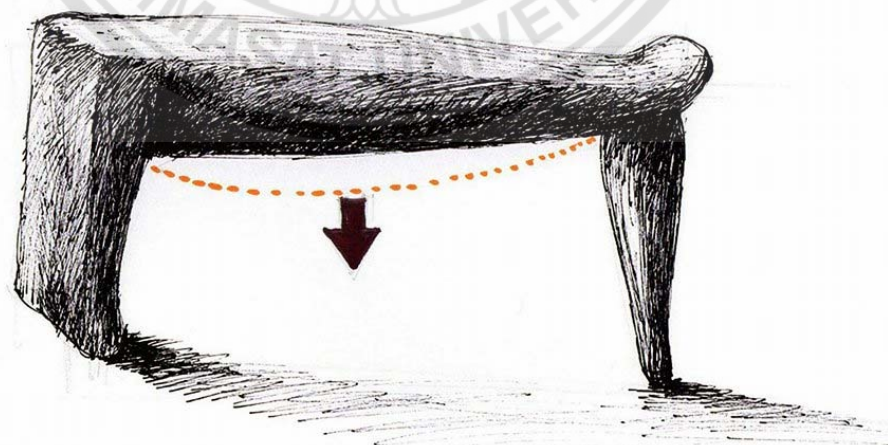
ความพอดีด้านความงามในงานเครื่องปั้นดินเผาได้แก่ ความงามในรูปทรง และความงามจากการตกแต่ง สำหรับความงามในรูปทรงนั้นเป็นความงามเชิงสามมิติที่มีลักษณะความงามแบบประติมากรรม ส่วนความงามจากการตกแต่งนั้นเป็นการสร้างความงามให้เกิดขึ้นบนพื้นผิวของรูปทรง หรือชิ้นงานเครื่องปั้นดินเผา ทั้งสองส่วน นี้ต้องประกอบกันด้วยความพอเหมาะพอดีจึงจะสร้างความงามให้เกิดขึ้นในผลงาน

รูปทรง

รูปทรง (ชูลูด นิ่มเสมอ, หน้า 18.) คือสิ่งที่มองเห็นได้ในทัศนศิลป์เป็นส่วนที่ศิลปินสร้างขึ้นด้วยการประสานกันอย่างมีเอกภาพของทัศนธาตุ (Visual element) ซึ่งได้แก่ เส้น น้ำหนักอ่อนแก่ของ ขาว-ดำ ที่ว่าง สี และลักษณะผิว รูปทรงให้ความพอใจต่อความรู้สึกสัมผัส เป็นความสุขทางตาพร้อมกันนั้นก็สร้างเนื้อหาให้กับตัวรูปทรงเอง และเป็นสัญลักษณ์ให้แก่อารมณ์ ความรู้สึกหรือปัญญาความคิดที่เกิดขึ้นในจิตด้วยถ้าเปรียบกับชีวิต รูปทรงก็คือส่วนที่เป็นกาย เนื้อหาคือส่วนที่เป็นใจ รูปทรงกับเนื้อหาจึงมีอาจแยกจากกันได้ ในงานศิลปะที่ดี ทั้งสองส่วนจะรวมเป็นสิ่งเดียวกันถ้าแยกกันอยู่เอกภาพจะถูกทำลาย ชีวิตของศิลปะก็ไม่อาจอุบัติขึ้น รูปทรงมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นโครงสร้างของรูปทรงและส่วนที่เป็นโครงสร้างของวัตถุ ส่วนที่เป็นโครงสร้างของ

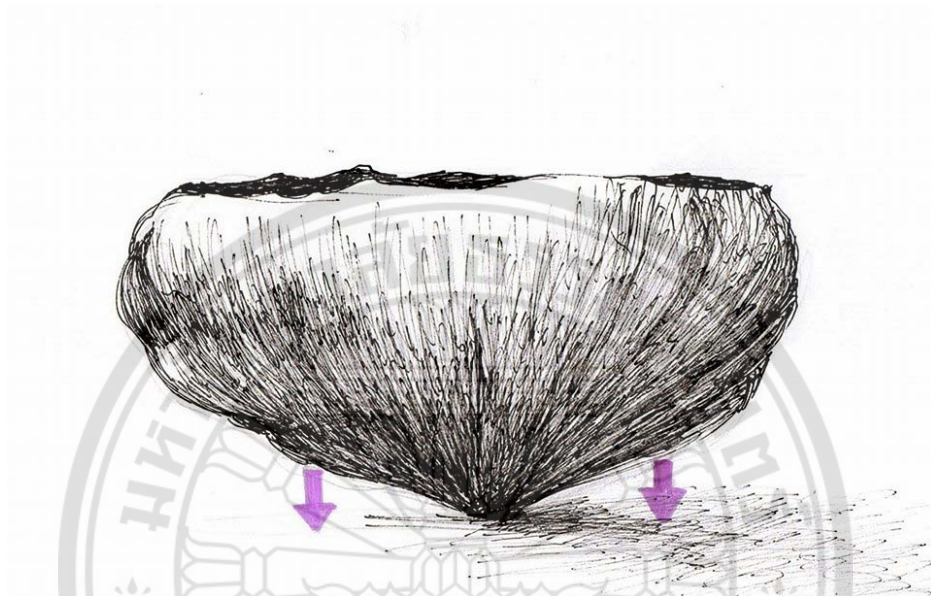
รูปทรง ได้แก่ ทัศนธาตุที่รวมตัวกันอย่างมีเอกภาพ ส่วนที่เป็นโครงสร้างทางวัตถุ ได้แก่ วัสดุที่ใช้ในการสร้างรูป เช่น สี ดินเหนียว หิน ไม้ กระดาษ ผ้า โลหะ ฯลฯ และเทคนิคที่ใช้กับวัสดุเหล่านั้น เช่น การระบาย การปั้น การแกะ การตัดปะ การทอ การเชื่อมต่อ ฯลฯ เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคงทนถาวรของผลงาน และความแนบเนียนของฝีมือแต่เดิมนั้นงานเครื่องปั้นดินเผาโดยส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นภาชนะ (Pottery) ซึ่งเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ รูปทรงของเครื่องปั้นดินเผาลักษณะนี้ไม่ค่อยซับซ้อนเพื่อสะดวกต่อการใช้งาน และง่ายต่อการผลิต เนื่องจากในกระบวนการผลิตหรือสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผามีข้อจำกัดในเรื่องของลักษณะรูปทรงอยู่หลายประการ โดยเฉพาะงานเครื่องปั้นดินเผาในเชิงศิลปะที่มีรูปทรงที่ซับซ้อนขึ้น สามารถถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกสู่ผู้ชมผลงาน โดยเฉพาะงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาที่แสดงออกเป็นรูปทรงสามมิติ ซึ่งอาจจะมีลักษณะรูปทรงบางอย่างที่ต้องคำนึงซึ่งเป็นข้อจำกัดหรืออาจจะต้องมีเทคนิคที่เหมาะสมในการสร้างสรรค์ ดังรูปทรงจะกล่าวต่อไป

รูปทรงแนวนอนที่ยกออกจากพื้น เนื่องจากการเผาานเซรามิกส์ เนื้อดินจะหดตัวทั้งแนวดิ่งและแนวนอน และขณะเนื้อดินสุกตัวก็จะเกิดการหลอมอ่อนตัว น้ำหนักที่กดลงมาจะทำให้เนื้อดินที่เป็นแนวนอนจะแอ่นตัวโค้งงอ หรือถ้าน้ำหนักมากหรือขึ้นใหญ่ หรือมีความยาวมากอาจจะทำให้เนื้อดินฉีกหรือแตกร้าวได้

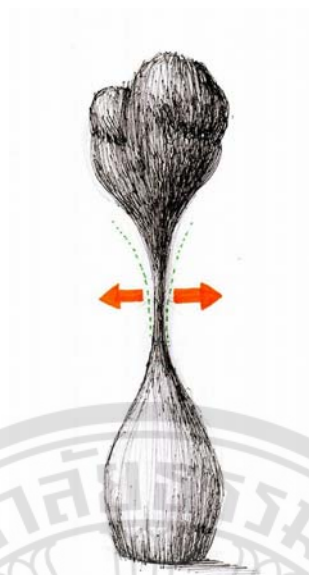
ภาพที่ 1 ลักษณะรูปทรงแนวนอนที่อาจเกิดการแอ่นตัวเมื่อผ่านการเผาในอุณหภูมิสูง

รูปทรงที่มีส่วนที่สัมผัสพื้นหรือมีพื้นที่รับน้ำหนักน้อยมาก และส่วนปากหรือส่วนบนมีความกว้างผายออกมากซึ่งมีลักษณะคล้ายรูปทรงแฉวงนอนที่กล่าวมาข้างต้น คือมีน้ำหนักกดลงมามากแต่มีส่วนที่รับน้ำหนักน้อย เมื่อเผาเคลือบหรือเผาในอุณหภูมิสูง อาจจะทำให้ชิ้นงานแตกร้าวเสียหายได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความทนทานของเนื้อดินแต่ละชนิดด้วยว่าจะสามารถทนทานได้มากน้อยเพียงใด

ภาพที่ 2 ลักษณะรูปทรงที่มีก้นแคบเล็กและส่วนบนผายออกมากอาจเกิดการแตกร้าวจากน้ำหนักที่กดลงมา

รูปทรงที่มีส่วนเล็กคอดเป็นส่วนรับน้ำหนัก เนื่องจากส่วนที่คอดเล็กเมื่อต้องรับน้ำหนักจากด้านบนจะทำให้เกิดการบิดเบี้ยวเสียรูปทรงได้ โดยเฉพาะขั้นตอนการเผาเคลือบซึ่งมีความร้อนสูงทำให้เนื้อดินอ่อนตัวและไม่สามารถรับน้ำหนักได้

ภาพที่ 3 ลักษณะของรูปทรงที่เล็กคอดรับน้ำหนักที่อาจจะโค้งงอเมื่อเผาในอุณหภูมิสูง

รูปทรงที่ยาวเรียว หรือรูปทรงที่มีความสูงมาก เช่น รูปทรงกระบอกที่มีความยาวมาก เมื่อเนื้อดินหดตัวขณะแห้ง หรือขณะเผาซึ่งอาจเกิดการหดตัวของแต่ละส่วนไม่พร้อมกันทำให้รูปทรงบิดเบี้ยวออกจากศูนย์กลาง ทำให้เสียรูปทรงได้

ภาพที่ 4 ลักษณะของรูปทรงที่เป็นแท่งเรียวยาวง่ายต่อการโค้งงอและบิดเบี้ยว

การตกแต่ง

การตกแต่งในงานเครื่องปั้นดินเผาเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการสร้างสรรค์ที่เพิ่มคุณค่าความงามแก่ผลงาน ซึ่งการตกแต่งในเครื่องปั้นดินเผามี 2 ลักษณะ คือ การตกแต่งที่มีลักษณะเป็นมิติลงบนเนื้อดิน คือ การกระทำโดยการแกะสลัก การกดประทับ การตัดฉลุ หรือกระทำให้น้ำดินเกิดเป็นร่องรอยปรากฏเป็นความงามเกิดขึ้น และการตกแต่งอีกลักษณะ คือ การตกแต่งที่แสดงผลด้วยสี โดยการใช้สีของออกไซด์ สีสำเร็จรูปใต้เคลือบ สีสำเร็จรูปบนเคลือบ สีที่ผสมลงในเนื้อดิน หรือการใช้เคลือบสำหรับการตกแต่ง เพื่อให้เกิดความงามและความน่าสนใจต่อผลงาน รวมถึงอาจจะสร้างเอกลักษณ์เฉพาะให้เกิดขึ้นกับชิ้นงานด้วย ซึ่งการตกแต่งในงานเครื่องปั้นดินเผามีข้อจำกัด หรือข้อควรต้องคำนึงให้เกิดความเหมาะสมพอดีในการสร้างสรรค์เพื่อให้ได้ผลงานที่สมบูรณ์ที่สุด ข้อจำกัดในการกระบวนการตกแต่งในลักษณะต่างๆ มีดังนี้

การตกแต่งให้มีลักษณะเป็นมิติบนเนื้อดินที่เป็นรูปทรงของผลงานเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นการตกแต่งให้เกิดเป็นลวดลาย เกิดเป็นมิติ ตื้น ลึก ช่องว่าง การตกแต่งลักษณะนี้ได้แก่ การกดประทับ (Stamp) การกดลายด้วยลูกกลิ้ง (Roller) การแกะสลักบนเนื้อดิน (Carving) และการเจาะฉลุ (Cutting) เอาเนื้อดินออกจากรูปทรงของชิ้นงาน สร้างเป็นลวดลาย ช่องว่างบนชิ้นงาน ซึ่งการตกแต่งลักษณะนี้เป็นการเอาเนื้อดินบางส่วนจากรูปทรงออกไป ซึ่งหากมากเกินไปหรือกระทำอย่างไม่ระมัดระวังจะทำให้โครงสร้างของรูปทรงและรายละเอียดของลวดลายเสียหายได้ การตกแต่งในลักษณะนี้จึงต้องคำนึงถึงความมากน้อยของการตกแต่ง เพื่อให้ได้ผลงานที่ดี ลดความเสียหายที่จะเกิดกับผลงาน การตกแต่งให้เกิดมิติบนเนื้อดินสามารถกระทำร่วมกับการตกแต่งด้วยเคลือบและสีสำหรับงานเครื่องปั้นดินเผาเพื่อให้ได้ผลงานที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ภาพที่ 5 ผลงานดินดิบที่แตกเสียหายจากการตกแต่งแบบเจาะฉลุเนื้อดินออกมากเกินไป

การตกแต่งด้วยเคลือบ ในบทความนี้มีการกล่าวถึงเคลือบทั้งในด้านความงามและด้านเทคนิค เนื่องจากเคลือบมีความเกี่ยวข้องและมีผลทั้งสองด้าน ความหมายของเคลือบ คือ สารประกอบซิลิเกตเป็นชั้นแก้วบางๆ ฉาบบนผิวของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ส่งเสริมคุณสมบัติทางกายภาพให้ชิ้นงานมีความแข็งแรงขึ้น ป้องกันการซึมผ่านของน้ำและแก๊ส ในด้านความงามนั้นเคลือบทำหน้าที่ปิดบังความบกพร่องของเนื้อดิน และใช้สำหรับการตกแต่งผลงานเครื่องปั้นดินเผาให้เกิดความงาม มีคุณค่าในเชิงศิลปะและการออกแบบ แต่ทั้งนี้ก็มีข้อจำกัด หรือข้อที่ต้องคำนึงในการใช้เคลือบให้เกิดความงามที่เหมาะสมกับงานในแต่ละประเภท เพื่อให้ส่งผลให้ได้ผลงานที่สมบูรณ์และมีคุณค่าสูงสุด อันได้แก่ ผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งแสดงความงามด้วยรูปทรงสามมิติ ดังนั้นการใช้เคลือบกับงานประเภทนี้จึงต้องเป็นเคลือบที่ส่งเสริมรูปทรง หลีกเลี่ยงการใช้เคลือบที่ทำลายความงามหรือรบกวน ปิดบังการมองเห็นความงามของรูปทรงนั้นๆ เช่น การใช้เคลือบที่มันวาวสะท้อนแสงอย่างรุนแรง เพราะการสะท้อนแสงจะไปรบกวนการมองเห็นความงามของรูปทรง ซึ่งเป็นการทำลายคุณค่าของรูปทรงของประติมากรรม หรือการเคลือบผลงานที่มีรายละเอียด ลวดลายบนเนื้อดิน หรือผลงานที่มีผิวขรุขระควรหลีกเลี่ยงการใช้เคลือบที่มีรายละเอียดมาก เช่น เคลือบรานเคลือบผลึก ซึ่งจะทำให้รายละเอียดบนเนื้อดินถูกรบกวนโดยรายละเอียดของเคลือบ

ภาพที่ 6 เคลือบที่ไปรบกวนทำลายความงามของรูปทรง ผลงานทดลอง โดย สุชนัน พิงพา

การตกแต่งด้วยสีสำหรับงานเครื่องปั้นดินเผา สารให้สีในงานเครื่องปั้นดินเผา มี 2 ประเภท คือ สีจากออกไซด์ของโลหะ ซึ่งเกิดจากสนิมของโลหะ อันได้แก่ เพอร์ริกออกไซด์หรือเหล็กออกไซด์ แมงกานีสไดออกไซด์ คอปเปอร์ออกไซด์หรือทองแดงออกไซด์ โคบอลท์ออกไซด์ โครเมียมออกไซด์ และนิกเกิลออกไซด์ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะนำไปผสมในเคลือบ หรือผสมในเนื้อดิน ทั้งที่เป็นเนื้อดินปั้น และน้ำดินหล่อ ส่วนสีอีกประเภทที่ใช้ในงานเครื่องปั้นดินเผา คือสีสำเร็จรูป ซึ่งมีอยู่ 3 ชนิด แบ่งตามวิธีการใช้ได้ดังนี้

สีในเคลือบ (Inglaze Stain) เป็นสีสำเร็จรูปที่ผสมลงในน้ำเคลือบเพื่อให้สีแก่เคลือบ หรือผสมในเนื้อดินปั้น น้ำดินหล่อเช่นเดียวกับสีของออกไซด์

สีใต้เคลือบ (Underglaze Stain) เป็นสีสำเร็จรูปที่ใช้สำหรับนำไปเขียนตกแต่งบนดินดิบ หรือดินที่เผาดิบแล้ว จากนั้นจึงนำไปชุบเคลือบใส แล้วจึงนำไปเผาในอุณหภูมิที่เคลือบสุกตัว ก็จะปรากฏลวดลายหรือรูปที่เขียนตกแต่งไว้บนชิ้นงาน และฉาบปิดด้วยเคลือบใส

สีบนเคลือบ (Overglaze Stain) เป็นสีสำเร็จรูปที่ใช้ในการเขียนตกแต่งบนชิ้นงาน เครื่องปั้นดินเผาที่เผาเคลือบแล้ว โดยการนำสีชนิดนี้เขียนลวดลายตกแต่งบนชิ้นงาน จากนั้นนำไปเผาที่อุณหภูมิประมาณ 800 องศาเซลเซียส ก็จะปรากฏลวดลายที่เขียนตกแต่งไว้ติดอยู่บนพื้นผิวของชิ้นงาน ผลงานที่ตกแต่งด้วยสีชนิดนี้ ได้แก่ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาเบญจรงค์ กระเบื้องที่ตกแต่ง ลวดลายสีบนเคลือบซึ่งใช้ประกอบสถาปัตยกรรม เช่น กระเบื้องที่ใช้ในวัดราชพิตร

การตกแต่งชิ้นงานด้วยการใช้สีในงานเครื่องปั้นดินเผา หรือการเขียนตกแต่งลวดลายที่ใช้สี ใต้เคลือบและสีบนเคลือบจำต้องเข้าใจหลักองค์ประกอบศิลป์ และนำหลักทฤษฎีสีมาใช้อย่างเหมาะสม เพื่อให้ผลงานสำเร็จที่มีความงามอย่างพอดี เป็นผลงานมีความสมบูรณ์และมีคุณค่า

ภาพที่ 7 ผลงานเชิงอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาสังคโลก เป็นผลงานที่มีความงามจากความพอดี ในการจัดองค์ประกอบของการตกแต่ง

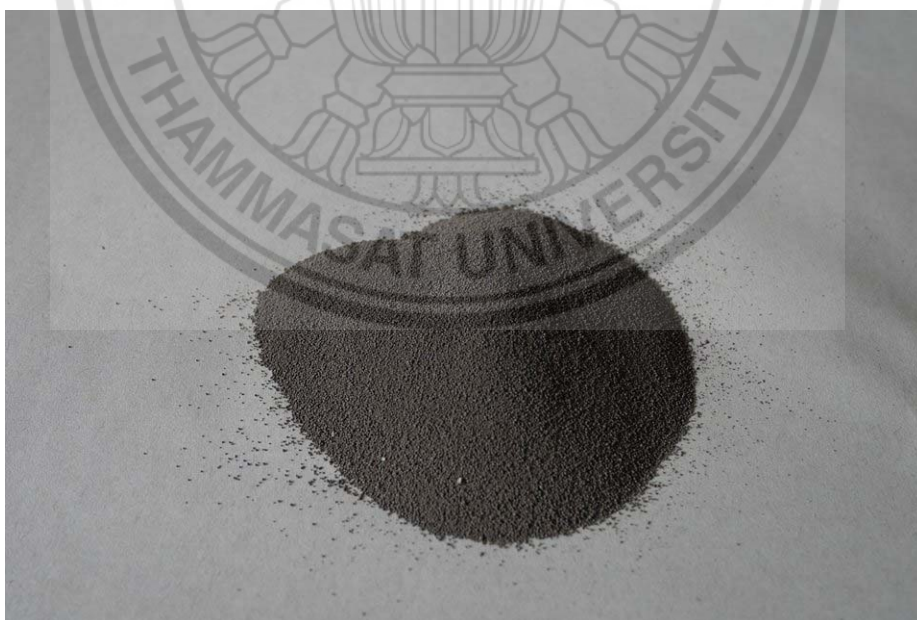
ความพอดีในด้านเทคนิค

เทคนิคสำคัญที่นำมาประกอบกันในการสร้างสรรค์เครื่องปั้นดินเผานั้นมีด้วยกัน 3 เทคนิค คือ เนื้อดิน เคลือบ และการเผา ซึ่งผู้สร้างสรรค์หรือศิลปิน นักออกแบบ จะต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจเทคนิคเหล่านี้ให้ทราบถึงคุณสมบัติของวัตถุดิบที่นำมาใช้ กรรมวิธีต่างๆ ในการสร้างสรรค์ หรือ ข้อจำกัดที่ต้องคำนึงในการนำมาใช้ร่วมกันในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผา

เนื้อดิน

เนื้อดินที่ใช้ในกระบวนการผลิตหรือสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผานั้นส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยส่วนผสมจากวัตถุดิบหลายชนิดที่ต่างคุณสมบัติกัน ทั้งนี้เนื่องจากวัตถุดิบเพียงอย่างเดียวอาจจะมีคุณสมบัติที่ไม่เพียงพอในการนำมาใช้สร้างผลงาน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำวัตถุดิบชนิดอื่นมาชดเชยข้อบกพร่องและสร้างคุณสมบัติที่ดีเพื่อให้ได้ผลงานสร้างสรรค์ที่มีคุณภาพ ข้อคำนึงในการเลือกใช้วัตถุดิบที่นำมาเป็นส่วนผสมของเนื้อดิน

ดินดำ (Ball clay) เป็นดินที่มีความเหนียวดีมาก แต่เป็นดินที่หดรัดตัวมากเช่นกัน หากนำไปใช้ขึ้นรูปโดยไม่มีส่วนผสมของวัตถุดิบอื่นที่เป็นโครงสร้างจะทำให้ชิ้นงานบิดเบี้ยว หรือแตกร้าวได้ง่าย

ภาพที่ 8 ดินดำเป็นวัตถุดิบสำคัญที่ให้ความเหนียวในเนื้อดินเครื่องปั้นดินเผา

ดินขาว (Kaolin or China clay) เป็นวัตถุดิบที่มีความทนไฟสูง และหดตัวน้อย แต่ขาดความเหนียวหรือมีความเหนียวน้อย ยากต่อการขึ้นรูป จึงจำเป็นต้องนำวัตถุดิบอื่น เช่น ดินดำ ดินเหนียว ซึ่งมีความเหนียวเกาะตัวกันดีมาผสมเพื่อให้สามารถขึ้นรูปได้ง่ายขึ้น

ภาพที่ 9 ดินขาวเป็นวัตถุดิบหลักในเนื้อดิน มีคุณสมบัติลดการหดตัว ทนต่ออุณหภูมิสูง

ดินแดง หรือดินพื้นบ้าน หรือดินท้องถิ่นทั่วไปที่นิยมนำมาทำอิฐมอญ กระถาง หรือเตาอังโล่ ดินชนิดนี้มีความเหนียวดีแต่การหดตัวค่อนข้างมาก และทนไฟได้ไม่สูงนัก หากจะใช้ดินชนิดนี้มาสร้างผลงานเครื่องปั้นดินเผาที่เผาในอุณหภูมิสูง จะต้องใช้วัตถุดิบที่เป็นโครงสร้างในเนื้อดินและมีความทนต่ออุณหภูมิสูงมาผสมลงในเนื้อดิน ได้แก่ ทรายละเอียด ดินเชื้อหรือดินเผาดิบแล้วบด วัตถุดิบเหล่านี้ใช้ผสมเพื่อปรับคุณสมบัติให้เนื้อดินทนอุณหภูมิสูงขึ้นทำให้เนื้อดินแข็งแกร่งขึ้น

วัตถุดิบที่เป็นโครงสร้างในเนื้อดินจำพวกทราย ดินเชื้อ วัตถุดิบเหล่านี้ทำหน้าที่ลดการหดตัวของเนื้อดินและทนต่อการเผาในอุณหภูมิสูง แต่เนื้อดินที่มีส่วนผสมเหล่านี้ในปริมาณมากจะทำให้เนื้อดินหยาบ ทำผิวเรียบได้ยาก ทั้งยังทำให้ความเหนียวของเนื้อดินลดลง ขึ้นรูปยาก ดังนั้นการผสมวัตถุดิบเหล่านี้ลงในเนื้อดิน ควรมีปริมาณที่พอเหมาะต่อการเป็นโครงสร้างและความหยาบละเอียดของเนื้อดิน

วัตถุดิบที่ให้ความพรุนตัวแก่เนื้อดิน ได้แก่ ขี้เถ้าแกลบ ดินเชื้อ ใช้ผสมในเนื้อดินให้เกิดความพรุนตัว ลดการแตกเสียหายในขณะเผา เนื่องจากน้ำในเนื้อดินจะระเหยออกมาทางรูพรุนโดยง่าย โดยเฉพาะผลงานที่มีความหนาแน่นมาก เช่นงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาแต่ดินที่มีความพรุนตัวสูง

ก็ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ผลิตเป็นของใช้จำพวก ผลิตภัณฑ์ชุดอาหาร เครื่องดื่ม หรือใส่ของเหลวเพราะของเหลวจะซึมผ่านและเกาะตัวฝังอยู่ในเนื้อดินเหล่านั้นและเป็นแหล่งสะสมเชื้อโรคได้

เคลือบ

ความหมายของเคลือบ คือชั้นบางๆ เหมือนแก้วที่ฉาบอยู่บนผิวของผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเกิดจากสารประกอบซิลิเกตที่ผ่านการเผาในอุณหภูมิสูงพอที่ทำให้หลอมเป็นเนื้อเดียวกัน เคลือบซึ่งได้กล่าวมาแล้วในเรื่องความงาม และการมีผลต่อการมอง แต่ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงข้อที่ต้องคำนึงถึงการเคลือบในด้านเทคนิค ซึ่งส่งผลถึงความสมบูรณ์ และคุณภาพของชิ้นงาน ข้อจำกัดและสิ่งที่ต้องคำนึงถึงของเคลือบมีดังนี้

จุดสำคัญของเคลือบ หากจะยึดเอาอุณหภูมิใดเป็นเกณฑ์ แล้วนำเคลือบที่สุกตัวในอุณหภูมิสูงกว่ามาเผาในอุณหภูมินั้น เคลือบที่ออกมาจะเป็นเคลือบไม่หลอมสุกตัว แต่ถ้าในอุณหภูมิต่ำกว่ามาเผา จะทำให้เคลือบถูกเผาเกินจุดสุกตัวอาจจะเกิดการไหลตัว หรือระเหยทำให้ผลงานเสียหายได้ แต่หากเรายึดเคลือบเป็นหลัก การเผาจะมีผลต่อเคลือบ (โกลด์ รักษ์วงศ์, หน้า 8.) การเผาเคลือบในอุณหภูมิต่ำ น้ำเคลือบจะไม่หลอมตัว ลักษณะของผิวเคลือบและสีตามต้องการจะไม่ปรากฏขึ้น ผิวเคลือบจะไม่เรียบ มีรอยซากที่พื้นผิว เคลือบที่เผาในอุณหภูมิสูงเกินไปน้ำเคลือบจะไหลตัว สีอาจจะจางหายไป ดังนั้นไม่ว่าจะยึดอุณหภูมิหรือยึดเอาเคลือบเป็นหลัก แต่ทั้งสองอย่างต้องมีความสัมพันธ์กันมีความเหมาะสมกันจึงจะได้เคลือบที่ดี สุกตัวสวยงาม

ภาพที่ 10 การเปรียบเทียบการสุกตัวที่ต่างกันของเคลือบชนิดเดียวกัน ซ้ายเผาที่อุณหภูมิ 1,200 องศาเซลเซียส ขวาเผาที่อุณหภูมิ 1,230 องศาเซลเซียส

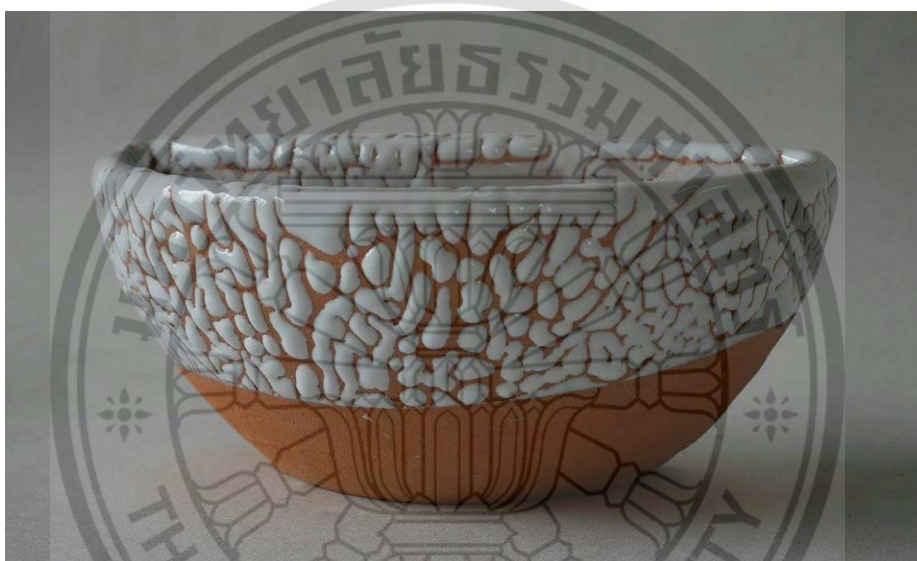
ภาพที่ 11 การเปรียบเทียบการไหลตัวของเคลือบที่ต่างส่วนผสมกันในอุณหภูมิ 1,230 องศาเซลเซียส

การเกิดตำหนิต่างๆ ในเนื้อเคลือบ ซึ่งเกิดมาจากความไม่พอดีในส่วนผสมของน้ำเคลือบ ความไม่สัมพันธ์กันของเคลือบกับเนื้อดิน และการเผา ทำให้เคลือบที่เผาออกมาแล้วมีตำหนิ เป็นเคลือบที่ไม่สมบูรณ์ เช่น เคลือบราน เกิดจากการเผาเคลือบที่มีค่าการขยายตัวมากกว่าเนื้อดิน ในขณะที่เผา แต่เมื่ออุณหภูมิลดลง เคลือบก็หดตัวมากกว่าเนื้อดินเช่นกัน ทำให้เกิดการร้าวตัวของเคลือบบนเนื้อดิน ทำให้เคลือบเกิดเป็นรอยร้าวขึ้น ตำหนิอีกอย่างที่เกิดจากส่วนผสมที่ไม่พอดี คือ การเกิดเคลือบร่อน ซึ่งเกิดจากการที่เคลือบขยายตัวน้อยกว่าเนื้อดินจึงทำให้เคลือบร่อนออกจากตามริมหรือขอบของชิ้นงาน หรือเคลือบไม่ติดบนเนื้อดินที่เกิดจากส่วนผสมของเคลือบมีปริมาณซิลิกา มากเกินไป

ภาพที่ 12 เคลือบรานเป็นตำหนิของเคลือบที่กลับเป็นความงามบนชิ้นงานเครื่องปั้นดินเผา

ความหนาบางของเคลือบที่ไม่พอดีนํามาซึ่งความไม่สมบูรณ์ของเคลือบ และส่งผลเสียต่อชิ้นงานด้วย เช่น การเคลือบหนาเกินไปทำให้เคลือบไม่ติดเนื้อดิน หรือ Crawling ซึ่งทำให้ได้ผลงานที่มีตำหนิไม่สมบูรณ์ ผลเสียอีกข้อที่เกิดจากการเคลือบที่หนาจนเกินไป คือ เคลือบไหลตัว หรือ Glaze running เคลือบหนามากเท่าใดปริมาณเคลือบที่ไหลก็จะมากขึ้นเช่นกัน เคลือบที่ไหลตัวลงไปถึงชั้นวางจะไปหลอมเชื่อมให้ชิ้นงานติดกับชั้นวางในเตา และจะทำให้ชิ้นงานแตกเสียหายได้ หรือเคลือบอาจจะไหลไปเกาะติดกับอุปกรณ์ภายในเตา เช่น อิฐพื้นเตา ขดลวด ซึ่งสร้างความเสียหายแก่อุปกรณ์เหล่านั้นได้

ภาพที่ 13 ตำหนิที่เกิดจากการเคลือบที่หนาเกินไปทำให้เคลือบไม่ติดเนื้อดิน

การเผา

ข้อกำหนดของการเผาผลงานเครื่องปั้นดินเผาจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับคุณสมบัติของเนื้อดินและเคลือบ การเผามีข้อกำหนดสำคัญ 2 ข้อ คือ

อุณหภูมิในการเผา ซึ่งเรียกได้ตามระดับของอุณหภูมิเช่น การเผาอุณหภูมิต่ำ การเผาอุณหภูมิปานกลาง การเผาอุณหภูมิสูง หรือการบอกอุณหภูมิเป็นตัวเลขตามองศาที่เผา ในการเผาเครื่องปั้นดินเผามีการบอกอุณหภูมิอีกแบบ คือ โคน (Pyrometric cone) ซึ่งจะอ่านค่าเป็นเลข เช่น โคน 5 โคน 6 ซึ่งวัดได้จากแท่งโคนที่วางในเตาเผา และได้อุณหภูมิตามต้องการเมื่อโคนหลอมและล้มลง

ภาพที่ 14 Pyrometric cone ก่อน และหลังใช้งานในการเผา

บรรยากาศในการเผา ซึ่งมี 2 บรรยากาศ ได้แก่

การเผาในบรรยากาศแบบสันดาปสมบูรณ์ (Oxidation firing) คือการเผาที่ให้อากาศหรือออกซิเจนสมดุลกับเชื้อเพลิง เช่น แก๊ส คือเมื่อเผาแล้วจะไม่เกิดคาร์บอนไปทำปฏิกิริยากับเนื้อดินและเคลือบ หรือการเผาด้วยเตาไฟฟ้าซึ่งเป็นเตาที่ให้ความร้อนด้วยขดลวดความร้อนโดยไม่มีเชื้อเพลิง และให้บรรยากาศสันดาปสมบูรณ์ที่สุด

การเผาในบรรยากาศแบบสันดาปไม่สมบูรณ์ (Reduction firing) คือการเผาไหม้แบบลดอากาศหรือออกซิเจน ซึ่งจะทำให้เกิดคาร์บอนไปทำปฏิกิริยากับเนื้อดินและเคลือบ นิยมใช้เผาเคลือบชนิดพิเศษ เช่น เคลือบคอปเปอร์เรด เคลือบคินโย แต่การเผาในบรรยากาศแบบสันดาปไม่สมบูรณ์ไม่นิยมเผางานที่ใช้สีสำเร็จรูป เช่น สีใต้เคลือบ สีบนเคลือบ หรือสีที่ผสมลงในเคลือบ เนื่องจากการเผาในบรรยากาศแบบสันดาปไม่สมบูรณ์จะทำให้สีของเคลือบที่มีสีสำเร็จรูปหม่นลง หรือได้สีที่ไม่สดใสตามที่ควรจะเป็น หรือได้สีที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม

จะเห็นว่าเทคนิคสำคัญทั้งสามอย่าง คือ เนื้อดิน เคลือบ และการเผา ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการผลิต หรือสร้างสรรค์งานเครื่องปั้นดินเผา มีความสัมพันธ์กันโดยตรง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานที่ดีมีคุณภาพ ดังนั้น การกำหนดประเภทหรือลักษณะของเทคนิคใดๆ เป็นหลักย่อมส่งผลถึงการนำเทคนิคอื่นมาประกอบกัน เพื่อให้การนำมาใช้ร่วมกันได้อย่างมีความเหมาะสม นำไปสู่การสร้างสรรค์ที่ประสบผลสำเร็จ

สรุป

ที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดเป็นการนำข้อจำกัด ข้อกำหนด หรือข้อคำนึงเพื่อหาความพอดี ความลงตัวที่จะนำมาใช้ในการผลิตหรือการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผาให้ได้ผลงานที่ดีมีคุณภาพ หรือให้มีจุดบกพร่อง เกิดความเสียหายน้อยที่สุด จากที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นสิ่งที่ผู้สร้างสรรค์งานเครื่องปั้นดินเผาควรรู้เป็นพื้นฐานที่สามารถทำได้ง่าย ซึ่งเหมาะสมกับการนำไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานเครื่องปั้นดินเผาในเชิงศิลปะ ผลงานในเชิงหัตถกรรม หรือการสร้างสรรค์ผลงานในเชิงช่างประณีต แต่สำหรับการผลิตในระบบอุตสาหกรรมซึ่งมีกระบวนการที่ซับซ้อนกว่า และมีมาตรฐานที่เที่ยงตรงสูง ซึ่งจะต้องมีข้อกำหนดต่างๆ มากขึ้น รวมทั้งกระบวนการทดลองเทคนิคต่างๆ เพื่อให้เกิดความเสถียร สามารถผลิตชิ้นงานได้ในจำนวนมาก มีความสะดวกปลอดภัยต่อผู้บริโภคในการนำไปใช้ ซึ่งจะต้องศึกษากระบวนการต่างๆ เหล่านั้นเป็นอย่างดีเพื่อกระบวนการผลิตที่มีประสิทธิภาพต่อไป ทั้งนี้อยากจะฝากถึงผู้ที่เริ่มต้นศึกษาเครื่องปั้นดินเผา ในเบื้องต้นควรศึกษาความรู้ต่างๆ ในเครื่องปั้นดินเผาให้ถ่องแท้ ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการค้นคว้าทดลอง ให้ได้เทคนิคต่างๆ ที่เหมาะสม มีความพอดี เพื่อการนำไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานที่ดี มีคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

โกมล รักษ์วงศ์.(2538). เอกสารคำสอนเคลือบ 2. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏพระนคร.

ชลุด นิ่มเสมอ.(2539). องค์ประกอบของศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ไพจิตร อิงศิริวัฒน์. (2541). เนื้อดินเซรามิก.กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ไพโรจน์ ชมณี. (2548). ศิลปะวิจารณ์:การเข้าถึงความคิด. กรุงเทพฯ: ศิลปาคร.

โอสธสภา. (2535). เครื่องถ้วยสุทัย:พัฒนาการของเครื่องถ้วยไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พรินต์ติ้งกรุ๊ป.

Daniel Rhodes. (1968). Kiln Design, Construction and Operation.
Philadelphia: Chilton.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสุวรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

“ซินตีนจก แม่แจ่ม”: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบและกรรมวิธีการทอ

"Sin Teen Jok Mae Chaem": local wisdom in the design and process
of weaving.

ชนัญชิตา กิรติการกุล¹, ภาณุพงศ์ จงขานลิทโช², วันชัย เพ็ญมั่ง³

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอเรื่อง “ซินตีนจก” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงของอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เกี่ยวกับการทอ การออกแบบ เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต กรรมวิธีการผลิต รวมถึงการวิเคราะห์การผลิต อันส่งผลในเชิง อนุรักษ์ และการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่มีคุณค่า การผลิตผ้าขึ้นด้วยการ จก เป็นการทอผ้าของกลุ่มชาวไทยวน เป็นการทอที่ค่อนข้างยาก ต้องมีความประณีต จึงจะได้ลวดลายที่อ่อนช้อย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความอดทน อุทิศของช่างทอ การทอจกเพื่อให้ ได้ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของแม่แจ่มจะมีลักษณะพิเศษคือ เวลาทอลายจะคว่ำลงข้างล่าง เรียกว่า จกบน ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็จะทำการทอด้วยความเรียบร้อยไม่มีเส้นด้ายไขว้ไปมา จึงสามารถสวมใส่ ได้ทั้ง 2 ด้าน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการทอจกที่เป็นภูมิปัญญา สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนแม่แจ่มอย่าง ชัดเจนที่สุด ผ้าซินตีนจกแม่แจ่มแต่ละผืนใช้เวลาทอเป็นระยะเวลาช้านาน ช่างทอจึงมีความหวงแหน และให้ความสำคัญกับผืนผ้าเป็นอย่างมาก อีกทั้งผ้าซินตีนจกยังนำไปเป็นของกำนัลแก่ผู้ใหญ่ที่ เคารพนับถือ ในโอกาสพิเศษต่างๆ ด้วย

คำสำคัญ : ซินตีนจก แม่แจ่ม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การออกแบบ กรรมวิธีการทอ

1 2 3 สาขาศิลปะและการออกแบบสร้างสรรค์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาเชียงใหม่

ABSTRACT

This Academic article aims to present the "Sin Teen Jok", which is a famous local wisdom on textile of the Mae Chaem district Chiang Mai Province. It is about weaving, design, tools and equipment used in manufacturing processes, including production analysis, conservative and the inheritance of valuable local cultural heritage. The production of Sin Teen Jok is by a group of ethnic minority Thai Yuan in Thailand. Weaving is quite difficult as it must be neat and the pattern is delicate which reflects the patience and painstaking attention of the weavers. Characteristics of woven pattern Mae Chaem is unique. There is an upside-down pattern, called Jok on the top. While the other side is smooth with no cross-thread and it can be worn on both sides. The Teen Jok weaving wisdom is unique to the locals in Mae Chaem and reflects the lives of the Mae Chaem people most clearly. Each Sin Teen Jok takes a long time to weave and is regarded closely by the locals due to its importance. In addition, during special occasions Sin Teen Jok fabric also brings it use to be gifts for respected person.

Key words : Sin Teen Jok , Mae Chaem , Local Wisdom , Designing , Weaving

แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

แม่แจ่ม เป็นอำเภอหนึ่งที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ในหุบเขา ซึ่งมีเทือกเขาถนนธงชัย และดอยอินทนนท์ ล้อมรอบ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าไม้ นับเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของภาคเหนือ อำเภอแม่แจ่ม หรือที่ชาวบ้านพูดติดปากว่า “เมืองแจ่ม” อำเภอเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในหุบเขา มีแม่น้ำแจ่ม เป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชาวแม่แจ่ม เป็นแม่น้ำสายใหญ่มีสัดส่วน 48 % ของแม่น้ำปิง (เที่ยวแม่แจ่ม, 2560: ออนไลน์) และไหลไปบรรจบเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา การดำเนินชีวิตของคนแม่แจ่ม เรียบง่ายแต่แฝงไว้ด้วยนัยยะตามหลักพุทธธรรมคำสอน แม่แจ่มเป็นเมืองสงบ ไร้การปรุงแต่งมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มีวัดวาอารามเก่าแก่อันทรงคุณค่า ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิม เสน่ห์ของคนแม่แจ่ม คือการอยู่ร่วมกันในชุมชนแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกันมีขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ที่สืบทอดต่อกันมา และยังคงอนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน

ชินตีนจก

ผ้าชิน คือ ผ้าที่เย็บเป็นถุงสำหรับผู้หญิงนุ่ง มีทั้งชนิดที่ทอเป็นผ้าสี่เหลี่ยมไม่มีลวดลาย และทอเป็นลวดลายมีสีแตกต่างกัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550: 71) โดยจะมีขนาดสั้นยาว และกว้างแคบต่างๆ กันไปขึ้นอยู่กับรูปร่างของผู้หญิงและวิธีการนุ่ง นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับโอกาส เวลา และสถานที่ ตลอดจนอาจจะเปลี่ยนแปลงตามความนิยมในแต่ละยุคสมัย ผ้าชินมีความสำคัญเพราะเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงสถานภาพ และแหล่งกำเนิดของกลุ่มชน ซึ่งดูได้จากโครงสร้าง ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้า ซึ่งแตกต่างจากผ้าประเภทอื่นๆ ที่มักจะไม่มีลักษณะบ่งชี้ที่มีรายละเอียดเท่าผ้าชิน

“ชินตีนจก หรือ ผ้าชินจก” เป็นภาษาไทยกลาง ส่วนภาษาไทยล้านนา เรียกว่า “ลั่นตีนจก” มีความละเอียดประณีตอ่อนช้อย มีความหมายในตัวเอง ความประณีตของลวดลายเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้ มีอารมณ์เยือกเย็นสุขุม กฎเกณฑ์ บางครั้งอาจซ่อนเร้นเรื่องราวและเนื้อหาที่สามารถเล่าขานถึงความเป็นมาทาง ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน การตั้งถิ่นฐาน เชื้อชาติสภาพภูมิศาสตร์ ความเชื่อ ประเพณี” (ทิพปอง อินปอง, 2560: ออนไลน์)

ช่างทอชินตีนจกสืบเชื้อสายมาจากพญาเชื่อนแก้ว พญาใจ และวงศ์วานที่ได้อพยพเข้ามาอยู่บ้านอาฮาม อำเภอแม่แจ่ม ในอดีต ชินตีนจกแม่แจ่มที่ทอด้วยดินเงินดินทองจะผลิตขึ้นเพื่อส่งส่วยเจ้าเชียงใหม่ โดยทางคุ้มเจ้าเชียงใหม่ส่งดินเงินดินทองมาให้และห้ามชาวบ้าน “โพร” นุ่งชินที่ทอจกด้วยดินเงินดินทอง ให้ใช้เส้นฝ้ายเพียงอย่างเดียว ชินตีนจกถือเป็นสมบัติล้ำค่า และเป็นสิ่งบ่งชี้ฐานะทางสังคม ผู้หญิงจะใช้นุ่งไปวัดตอนบุญใหญ่ ได้แก่ งานปอยหลวง งานเป็งต่างๆ วันศีลหลวง หญิงผู้น้อยใช้ให้แม่สามีเมื่อแต่งงานใหม่ ผู้หญิงคนแก่ เก็บไว้ 1 ผืนสำหรับนุ่งให้ตัวเองตอนตาย

และอีก 1 ผืน สำหรับให้ลูกหลานทำบุญอุทิศให้แก่ตัวเอง โดยเอาชิ้นดินจกใส่สังฆทาน ให้พ่ออาจารย์ (มัคนายก) เพื่อใช้ประกอบในพิธีกรรมถวายทานเพราะเชื่อว่า การเวรทาน (เวรदान) จะเป็นการบอกทางไปสู่สวรรค์ ประมาณ พ.ศ.2506 อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอกเริ่มหลั่งไหลเข้ามา ทำให้วิถีชีวิตของ ผู้คนเริ่มเปลี่ยนไป ผู้หญิงแม่แจ่มหรือสตรีไม่นิยมทอผ้า และนุ่งผ้าซิ่น ทำให้ชิ้นดินจกแม่แจ่มเกือบจะสูญไป จนกระทั่งปี พ.ศ.2517 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตรและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรชาวแม่แจ่มเป็นครั้งแรก ทรงมีพระราชดำริให้ชาวแม่แจ่มฝึกทอดินจกแบบประยุกต์โดยใช้เส้นใยที่ชาวบ้านเรียกว่า “ไหมประดิษฐ์” ทำให้ทอได้เร็วขึ้นเป็นผลให้ล้าหน้าเกิดการตื่นตัวแต่งกายย้อนยุค ผู้หญิงนุ่งซิ่นโดยเฉพาะซิ่นดินจกแบบโบราณ ซิ่นดินจกแม่แจ่มจึงถูกกล่าวขวัญเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้ง และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เป็นต้นมา มีการจัด “งานเทศกาลผ้าดินจกแม่แจ่ม” ขึ้นในอำเภอแม่แจ่มเป็นประจำทุกปี ช่วงเวลานั้นผู้หญิงแม่แจ่มจะแต่งกายงดงามด้วยผ้าซิ่นดินจกมาร่วมกันย้อนสู่วิถีชีวิตแบบวันวาน การที่ “ผ้าซิ่นดินจกแม่แจ่ม” ได้รับการอนุรักษ์ไว้จนถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวแม่แจ่มต่างตระหนักถึงความวิริยะและอุตสาหะในการสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่ามิให้สูญหายไปตามกาลเวลา (พรทิพย์ ไชยศิริ, 2560: ออนไลน์)

การทอผ้าซิ่นที่มีดินจกที่เป็นจุดเด่น ถือเป็นอัตลักษณ์ จนมีชื่อเสียงของชาวแม่แจ่ม จึงเป็นที่มาของงานมหกรรมผ้าทอดินจกและชนเผ่าต่างๆ ที่ยังคงอนุรักษ์เอกลักษณ์วัฒนธรรมการแต่งกายที่แสดงถึงลักษณะของแต่ละชนเผ่า เช่น กะเหรี่ยงปกากะญอ ลัวะ และม้ง เป็นต้น มีให้พบเห็นเป็นจำนวนมาก ซึ่งยากที่จะสามารถพบเห็นได้ในงานอื่นๆ แม่แจ่ม นับเป็นหนึ่งในชุมชนไม่กี่แห่งของไทยที่ยังคงรักษา และสืบทอดมรดกพื้นเมือง ผ้าซิ่นดินจกแม่แจ่มจึงเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีความงดงาม อันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้น และสร้างลวดลายขึ้นบนผืนผ้าด้วยการจก คือ การสอดหรือควักเส้นฝ้ายสีต่างๆ ซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษที่สอดสลับกันเป็นช่วงๆ ทอให้เกิดเป็นรูปและลวดลายต่างๆ ขึ้นมา โดยใช้ขนเม่น โลหะ หรือไม้ปลายแหลมเป็นเครื่องมือ การทอผ้าของชุมชนแม่แจ่มโดยส่วนใหญ่ในปัจจุบันก็คงยังนิยมทอ และใช้ผ้าทอที่ทำขึ้นเองในท้องถิ่น มีทั้งทอเป็น เสื้อผ้า สะลี (ที่นอน) หมอน ผ้าตัวบ (ผ้าห่ม) ซิ่นแบบต่างๆ ได้แก่ ซิ่นหอมอ้วน ซิ่นตาล่อง ซิ่นแอม ซิ่นดาตอบ ซิ่นลัวะ ซิ่นยาง ตลอดจนซิ่นดินจก นอกจากนี้ ยังมีผ้าที่ใช้เทคนิคการจกในการตกแต่งลวดลาย ได้แก่ ผ้าเช็ดผ้าป่าด (ผ้าพาดป่า) ผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) ตลอดจนหน้าหมอน การจกนับเป็นศิลปะการสร้างลวดลายบนผ้าที่มีความเป็นอิสระในตัวเอง ซึ่งผู้ทอสามารถสร้างจินตนาการและแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของตนเองได้มากที่สุด เช่นเดียวกับการวาดภาพ และแต้มสีลงบนผืนผ้า ผลงานที่เกิดขึ้นจึงสามารถพัฒนาการไปได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัด

ชิ้นตีนจก ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

1. **เอวขึ้น** หรือ หัวขึ้น คือ ผ้าพื้นสีขาวเย็บต่อกับผ้าพื้นสีแดงหรือดำ มีความกว้างเมื่อเย็บต่อกัน ประมาณ 1 คืบ

2. **ตัวขึ้น** คือ ส่วนกลางของขึ้น อยู่ระหว่างเอวขึ้นกับตีนขึ้น ทอเป็นผ้าผืนแล้วนำมาเย็บต่อกับส่วนเอวขึ้น อาจเป็นทั้งผ้าสีพื้น ผ้าลายที่เป็นลายริ้วขวางกับลำตัวหรือขนานกับลำตัวก็ได้

3. **ตีนขึ้น** คือส่วนล่างสุดของขึ้น ทอด้วยการจกเย็บต่อจากตัวขึ้น เป็นลายเรขาคณิต มักมีวรรณะสีสลับลายเชิงหรือสะเปาแคบ ปล่อยเป็นพื้นสีแดง (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550: 81)

ภาพที่ องค์ประกอบของขึ้นตีนจก 1

ที่มา : นุสรา เตียเขตต์ 2545 ,: 25

จากองค์ประกอบของขึ้นตีนจก สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การตั้งชื่อนั้น เรียกจากตำแหน่งของร่างกาย และเป็นคำที่ง่ายต่อการเรียกขานแบบล้านนา ดังภาพที่ 1

ลวดลายจกแม่แจ่ม แบ่งตามลักษณะของลวดลาย ได้ดังนี้

1. **ลวดลายอุดมคติ** เป็นลวดลายที่สะท้อนความเชื่อในพุทธศาสนาออกมาเป็นรูปสัญลักษณ์ และลวดลายในลักษณะนี้ส่วนใหญ่ที่พบได้แก่ ลายโคม ลายขัน ลายน้ำตัน ลายนาค ลายหงส์ ลายหางสะเปา ที่ประกอบกันขึ้นเป็นผ้าขึ้นตีนจก นอกจากนี้ยังปรากฏ ลายขันดอก ลายหงส์ในผ้าป่าด (ผ้าพาดบ่า) หรือลายนาคบนหน้าหมอน เป็นต้น

2. **ลวดลายคนและสัตว์** ส่วนใหญ่พบบนผ้าหอบ (ผ้าปูที่นอน) ผ้าป่าด (ผ้าพาดบ่า) ได้แก่ ลายม้า ลายช้าง ลายไก่ ลายเขี้ยวหมา ลายงูเตวดาง ลายพินปลา และลายคน บนหน้าหมอน ได้แก่ ลายปู ลายกบ

3. **ลวดลายพรรณพฤกษา** พบบนหน้าหมอน ได้แก่ ลายดอกจันทร์ ลายกุดผักแว่น

4. **ลวดลายเปรียบเทียบสิ่งของใกล้ตัว** ส่วนใหญ่พบบนหน้าหมอน เช่น ลายกุดตาแสง ลายกุดพ้อเือนมา ลายกุดกระแจ ลายกุดขอเบ็ด ลายนกสามเส้า เป็นต้น (ทิพปอง อินปอง, 2560:

ออนไลน์) ลวดลายจากโบราณแต่ละลายอาจไม่สามารถบ่งบอกความหมายได้ รู้แต่เพียงชื่อลายเท่านั้น เพราะเป็นการสืบทอดต่อกันมา

เพื่อให้ชัดเจนเกี่ยวกับลวดลายจากมากยิ่งขึ้น จึงขอยกตัวอย่างลวดลายจากจากชิ้นดินจกที่เป็นลายดั้งเดิม 16 ลาย ดังภาพที่ 2 ต่อไปนี้

ภาพที่ 2 ลายผ้าชิ้นดินจกทั้ง 16 ลาย

ที่มา : ฝอยทอง สมบัติ, 2557: 38-90

การออกแบบลวดลายและการวิเคราะห์

การออกแบบลวดลายผ้าชิ้นดินจก เป็นการนำภูมิปัญญาจากวิถีชีวิตดั้งเดิม ที่มีเฉพาะถิ่น ชาวแม่แจ่ม มีวิถีชีวิตสืบทอดตามวิถีชาวพุทธ มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงนำเอาอัตลักษณ์ทาง พุทธศาสนามาใช้ ดังจะเห็นได้จากลวดลาย โกม (โคม) ขัน นาค หงส์ สะเปา อันเป็นสัญลักษณ์ สำคัญของความเชื่อในพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึง เขาพระสุเมรุ ทะเลสี่ทิศ และสัตว์หิมพานต์

ดังที่ปรากฏในอุโบสถวัดหรือในการเทศน์มหาชาติ ขึ้นต้นจกน่าจะเกิดในช่วงที่พระพุทธศาสนาของล้านนาเจริญรุ่งเรือง รูปลักษณะไม่ได้ตอบสนองเพียงเพื่อความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่แฝงไว้ด้วยความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา แสดงออกถึงการเคารพสักการะ เป็นพุทธบูชาของผู้ทอและผู้สวมใส่ อย่างไรก็ตาม บางลายอาจเกิดจากจินตนาการของผู้ทอเอง บางลายเปรียบเทียบกับธรรมชาติ เช่น ลายชั้นเอวอู (ลักษณะม้วนตรงเอว) ลายนกกอนกุ่ม (ลักษณะการนอนของนก) ผสมผสานกับศิลปะ บางลายอาจไม่มีความหมายที่ชัดเจน เช่น ลายหละกอน เป็นต้น เมื่อพิจารณาแล้ว สามารถแบ่งลวดลายออกเป็นกลุ่มได้ คือ 1) กลุ่มหละกอน มีหละกอนน้อย หละกอนกลาง หละกอนหลวง ซึ่งอาจหมายถึง ลักษณะของลายที่มีความถี่ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ตามลำดับ 2) กลุ่มเจียงแสน มีเจียงแสนหลวง เจียงแสนน้อย 3) กลุ่มที่ขึ้นต้นด้วย คำว่า หงส์ มีหงส์ปล่อย หงส์บี จะเป็นลักษณะหงส์ตัวใหญ่และตัวเล็กๆ อยู่ในโกม 4) กลุ่มที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ชั้น” มี ชั้นสามเอว ชั้นเอวอู ชั้นจะเป็นรูปสามเหลี่ยมบนและล่างอยู่ระหว่างโกม 5) กลุ่มที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “โกม” ซึ่งเป็นรูปคล้ายโกมมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนเรียงติดกัน 6) กลุ่มที่มีคำว่า “กุ่ม” จะเป็นรูปลักษณะลายหลักเดียวกันเรียงติดกัน เป็นต้น

ลวดลายขึ้นต้นจกส่วนใหญ่ที่พบนิยมทอลายหลัก ที่เป็นลายดั้งเดิม ด้วยลายเจียงแสนและลายหละกอน สังกัดได้จากลักษณะการทอเป็นผืนขึ้น ที่มีลวดลายที่วิจิตรมากขึ้น ซึ่งการทอผืนผ้าขึ้นในยุคหลังๆ นิยมทอจกทั้งผืนด้วยเส้นฝ้าย มี 22 เงื่อนขึ้นไป โดยใช้ลายชั้นหละกอน ลายโกม จะนิยมใช้ลายเจียงแสนหรือลายหงส์ดำไว้ภายใน โดยลวดลายที่ยากและถือว่างดงามที่สุด คือ ลายชั้นเลียนสำ เป็นลายที่ใช้ฝ้ายหลายสีซ้อนในรายละเอียด มี 26 เงื่อนขึ้นไป ซึ่งต้องใช้ความละเอียดถี่ถ้วนเป็นพิเศษ (ผอยทอง สมบัติ, 2557 : 33)

ภาพที่ 3 เจียงแสนหลวงกุดแม่แจ๋

ภาพที่ 4 ลายหละกอนหลวง

ภาพที่ 5 ลายชั้นเลียนสำ

ภาพที่ 3-5 ที่มา: ผอยทอง สมบัติ, 2557 : 44,70,72

จากการวิเคราะห์ ลักษณะของลวดลายที่เด่นชัดของผ้าขึ้นต้นจก สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ดังภาพที่ 6-7 ดังนี้

1. ขึ้นต้นจกลายโกม มีลักษณะลายโกมหลักเป็นสำคัญ เช่น โกมนก โกมเจียงแสน โกมหละกอน เป็นต้น ลายโกมจะมีลักษณะเด่นชัด เป็นรูปสามเหลี่ยมขนมเปียกปูนติดกันตลอดผืน

ยี่งสีเหลี่ยมขนมเปียกปูนมีขนาดเล็กแหลมเท่าใด ยิ่งแสดงให้เห็นถึงความละเอียด ประณีตเท่านั้น ซึ่งจะมียี่งประกอบของห้องนก ชัน โคม ขอล่ หางสะเปา ดังภาพที่ 6 ประกอบด้วยกันกับลายประกอบอื่นๆ เช่น ลายห้องนก ลายชัน ลายโคม ลายขอล่ ลายน้ำตัน หางสะเปา เป็นต้น

ภาพที่ 6 ลายโคมเจียงแสน

ที่มา : นุสรรา เตียงเกตุ , (2545: 30) บันทึกภาพและวาดภาพโดย ชนัญชิตา กิริติการกุล

2. ชันตีนจกลายกุ่ม เป็นลักษณะพิเศษของชันตีนจก คือไม่มีมียี่งประกอบของโคมหรือชัน และห้องนก แต่มีลวดลายหลักลายเดียว เรียงชิดติดกันเป็นกลุ่มตลอดผืนต่อด้วยหางสะเปาบนเชิงชันสีแดง ดังภาพที่ 7

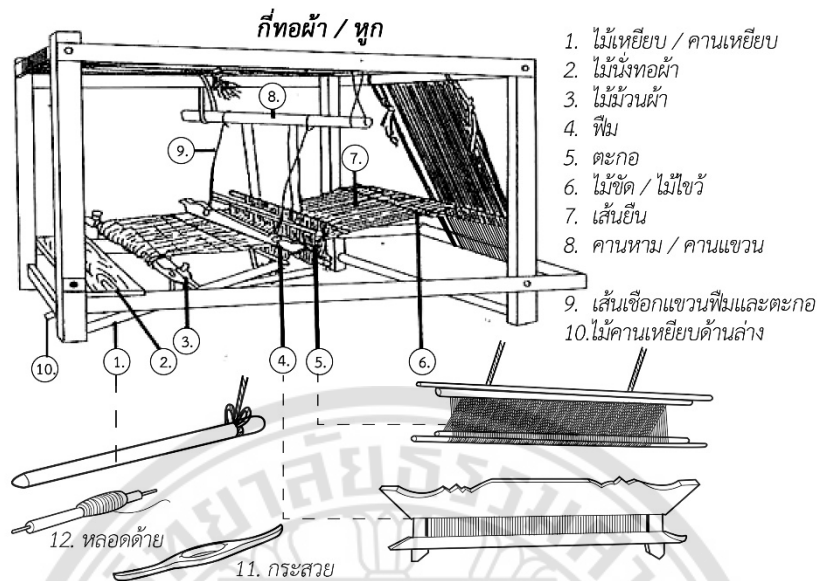
ภาพที่ 7 ลายนกนอนกุ่ม

ที่มา : บันทึกภาพและวาดภาพโดย ชนัญชิตา กิริติการกุล ณ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

จากผ้าทอชันจกทั้ง 2 ผืน เห็นได้ว่า ลายนกนอนกุ่มไม่มีมียี่งประกอบของโคม ชัน และห้องนก ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบลายอื่นๆ

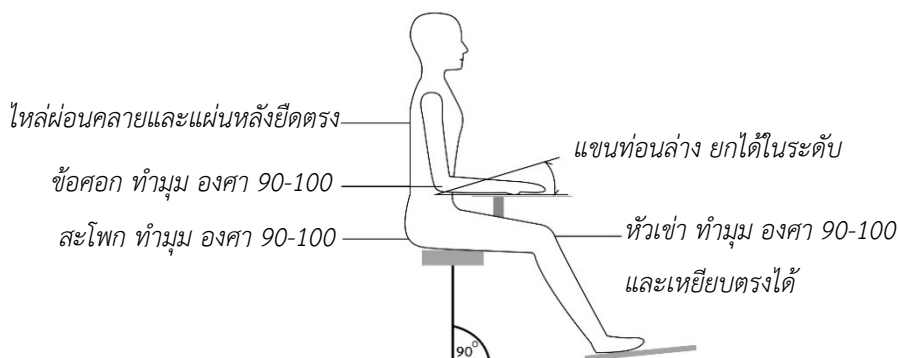
เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

เครื่องมือและอุปกรณ์ทอผ้าที่สำคัญ คือ กี่ หรือ หูก พบโดยทั่วไป มี 2 ชนิด คือ กี่ตั้งและกี่ยก ซึ่งประกอบด้วยอุปกรณ์ต่างๆ ได้แก่ ไม้เหยียบหูก ไม้หาบหูก ฟืม ตะกอล ไม้ขัด คานหาม กระสวย หลอดด้าย เป็นต้น ดังภาพที่ 8

ภาพที่ 8 อุปกรณ์การทอผ้า ที่มา : (กรมหม่อนไหม,2537:ออนไลน์) วาดภาพโดย ชนัญชิตา กীরติการกุล

จากลักษณะของอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า สังเกตได้ว่า วัสดุส่วนใหญ่จะใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก โดยเฉพาะที่จะต้องใช้ไม้ที่มีความแข็งแรง เพื่อรองรับแรงกระแทกจากน้ำหนักมือระหว่างการทอของช่างทอ โดยก็มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมพื้นผ้า มี 4 เส้า ขนาด ประมาณ 1 x 2 เมตร คานแขวนด้านบนเป็นระบบชักรอกที่สัมพันธ์กับการยกฟืม ตะกอลและเหยียบคานเหยียบด้านล่าง เป็นระบบกลไกอย่างง่ายที่ใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมคิดสร้างสรรค์ขึ้นมา ความสูงของที่นั่งจากพื้นดินเป็นความสูงที่นั่งได้สะดวก ผู้ทอต้องนั่งทอด้วยท่าทางที่สบายด้วยหลักการยศาสตร์ (Ergonomics) การนั่งที่ถูกหลักนั้นควรนั่งในลักษณะหลังตรง หัวเข่าควรตั้งฉากกับพื้นหรือมุม 90-100 องศา สามารถยกขยับเท้าที่เหยียบไม้คานได้อย่างถนัด การวางแขนอยู่ในระดับไม่สูงเกินระดับข้อศอก ซึ่งจะช่วยลดอาการปวดและเมื่อยล้าได้ เนื่องด้วยผู้ทอต้องนั่งทอเป็นระยะเวลานาน ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 ลักษณะการนั่งทอผ้าตามหลักการยศาสตร์ (Ergonomics) ที่มา : ชนัญชิตา กীরติการกุล

กรรมวิธีการทอและการวิเคราะห์

กรรมวิธีการทอผ้าขึ้นต้นจกในสมัยโบราณ มีความยุ่งยากกว่าสมัยปัจจุบันมาก เพราะผ้าขึ้นในสมัยก่อนทำด้วยมือทั้งหมด แต่ปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปที่คอยอำนวยความสะดวก เช่น เส้นใยสังเคราะห์ที่หาซื้อได้ง่ายสามารถนำมาทอได้เลย หรืออุปกรณ์อย่างอื่นที่จะเห็นได้ทั่วไปในท้องตลาดในอดีตกว่าจะได้ผ้าขึ้นผืนหนึ่งต้องใช้เวลานานพอสมควร เริ่มจากการปลูกฝ้าย เก็บดอกฝ้ายที่แก่แล้วนำมาตากให้แห้งแล้ว มาทำการอ้วฝ้าย (“อ้ว” แปลว่า เครื่องหีบ อ้วสำหรับหีบฝ้ายเรียก “อ้วฝ้าย” ภาษากลางเรียก เครื่องหีบฝ้าย ภาษาล้านนาเรียก อีด หรือ อีดฝ้าย) นำดอกฝ้ายที่กำลังร้อนจากการผึ่งแดดมาป้อนเข้าฟันเฟืองของอ้ว จะทำให้ได้วงฝ้ายฟูงาม และยวงฝ้ายกับเมล็ดฝ้ายแยกออกจากกัน จากนั้น นำปุ๋ยฝ้ายมาตีให้ขึ้นฟู (ตีฝ้าย) แล้วจะทำการม้วนปุ๋ยฝ้ายที่ตีเป็นปุ๋ยละเอียดแล้ว (ภาษาล้านนาเรียกผัดหลูหลี่ หรือผัดหน่วยหลี่ ภาษาอีสานเรียก ล้อฝ้าย) ให้เป็นหลอดกลม ยาวประมาณ 1 คืบ (ผอยทอง สมบัติ, 2557 : 33) ก่อนจะนำหลอดฝ้ายนี้ ไปทำการปั่นด้วยเครื่องปั่นฝ้ายเป็นเส้นด้ายฝ้าย เมื่อได้เส้นด้ายฝ้ายแล้ว นำมาย้อมสีตามที่ต้องการ สีที่ใช้ย้อมสมัยก่อนจะหาได้จากธรรมชาติ เช่น เปลือกกอก จะให้สีโอลด์โรส (Old Rose) ใบเตยให้สีเขียว และดอกอัญชันให้สีน้ำเงิน เป็นต้น การย้อมสียังคง เป็นภูมิปัญญาในการเลือกใช้สีจากสิ่งรอบตัวที่อยู่ในธรรมชาติ อีกทั้งชาวบ้านคุ้นเคยและอยู่กับธรรมชาติตลอดเวลา จึงไม่จำเป็นที่จะแสวงหาสีจากแหล่งอื่นมาทดแทน

ภาพที่ 10 เครื่องอ้ว เครื่องมือสำหรับแยกเมล็ดฝ้าย ภาพที่ 11 การอ้วฝ้าย เป็นการแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุ๋ยฝ้าย

ภาพที่ 12 การตีฝ้าย ภาพที่ 13 การม้วนฝ้ายให้เป็นหลอดยาวประมาณ 1 คืบ

ภาพที่ 14 เครื่องปั่นฝ้าย หรือ กรอไหม การปั่นใยฝ้ายให้เป็นเส้นฝ้าย

ภาพที่ 10-14 ที่มา: บันทึกภาพโดย ชนัญชิตา กิริติการกุล ณ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 15 การต้มเพื่อสกัดสีมาทำน้ำย้อม

ภาพที่ 16 ฝ้ายที่ได้จากการย้อมด้วยที่จากสีธรรมชาติ

ภาพที่ 15-16 ที่มา : <http://lovemaejam.blogspot.com> วันที่สืบค้น 13 มีนาคม 2560

กรรมวิธีการผลิตขึ้นต้นจก เริ่มตั้งแต่การเตรียมเส้นใยในการทอผ้า โดยนำเส้นใยที่เตรียมไว้เป็นเส้นยืนที่ฟอกย้อมสีเรียบร้อยแล้ว มากโรยใส่หลอดทำการเดินเส้นยืน นำเครือเส้นยืนมาสับเส้นต่อเส้นใยเข้ากับฟืม ซึ่งเป็นอุปกรณ์สำหรับเรียงเส้นด้ายยืนบนก่ทอผ้า เรียกว่า สับเครือหูก เป็นการเตรียมเส้นยืนในการทอผ้า สำหรับการเตรียมเส้นใยพุ่ง จะกรอเส้นใยลงในแกนหลอดด้ายเพื่อบรรจุในกระสวยเตรียมทอ โดยเตรียมเป็นทั้งเส้นพุ่ง และเส้นพุ่งพิเศษเพื่อใช้ในการจก หลังจากเตรียมเส้นยืนและโยงเครือหูกเข้ากับก่ทอผ้าเรียบร้อยแล้ว จึงเริ่มการทอโดยการเหยียบไม้ที่ผูกติดตะกอล เส้นยืนจะถูกแยกออก และเกิดช่องว่างให้สอดกระสวยเพื่อให้เส้นพุ่งผ่านได้ เมื่อพุ่งกระสวยแล้วต้องกระทบฟืมเสมอเพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกัน เมื่อทอได้ผ้าความยาวช่วงหนึ่งจะเริ่มทำการจกการทอผ้านี้ มือและเท้าของผู้ทอต้องสัมพันธ์กัน เท้าที่ใช้เหยียบต้องมั่นคงเพื่อคอยเหยียบสลับตะกอล กล่าวคือ เท้าเหยียบไม้คานเหยียบ มือหนึ่งพุ่งกระสวย อีกมือหนึ่งกระทบฟืมและยังต้องสัมพันธ์กับสายตาก็ด้วย

ภาพที่ 17 การทอผ้าต้นจก ของ แม่ปัน อินตะก้อน
อายุ 85 ปี บ้านช่างเค็ง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : บันทึกภาพโดย ชนัญชิตา กิริติการกุล

สำหรับการจก ใช้ชนเม่นหรือเหล็กแหลมควักด้วยเส้นพุ่งพิเศษตามแต่ลวดลายในแต่ละแถว จนครบทั้งแถว และทอสอดปิดด้วยเส้นพุ่งธรรมดาที่เตรียมไว้ด้วยกระสวย 1 ครั้ง แล้วกระทบฟืม ซึ่งผู้ทอใช้ทอสลัสดำได้หลากหลายตามภูมิปัญญา ความชำนาญและจินตนาการที่เกิดจากธรรมชาติโดยรอบ เป็นการจกลวดลายที่ถี่แน่น เป็นการจกแบบ “คว่ำลายลง” คือจกด้านหลังของผ้า ซึ่งง่ายต่อการผูกเก็บปมเส้นพุ่งพิเศษด้านบน ช่วยทำให้ผูกเก็บเส้นด้ายได้แน่นเรียบร้อยและเป็นระเบียบสวยงาม ไม่มีเส้นด้ายไขว้ไปมา ผ้าที่ได้จะมีลวดลายแน่นเรียบ คล้ายกันทั้งด้านหน้าและด้านหลัง สามารถใช้ผ้าได้ทั้งสองด้าน (ศูนย์หัตถกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม, 2560 : ออนไลน์) ดังภาพที่ 18-21

ภาพที่ 18-19 การจกผ้า โดยใช้ชนเม่นเป็นการจกแบบคว่ำลาย ภาพที่ 20 ด้านหน้า ภาพที่ 21 ด้านหลังผ้าชิ้นตีนจก
ที่มา : มุลนิธิเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2560 : ออนไลน์

การทอผ้าจกเป็นการแสดงให้เห็นถึง อากัปกิริยาของการจกได้อย่างเด่นชัด โดยต้องเป็น การใช้สีที่แตกต่างกัน จึงทำให้เห็นลายเส้นที่ชัดเจน ทักษะเกิดจากการใช้สีและประสมสีที่แตกต่างกัน จนเกิดเป็นความชำนาญและสร้างความแม่นยำมากยิ่งขึ้น การใช้ชนเม่น สันนิษฐานว่า อาจมีขนาดที่พอเหมาะ จึงสามารถนำมาใช้เพื่อความสะดวกในการจก (สะกิด) เส้นด้ายพุ่งพิเศษแต่ละเส้นขึ้นมา

ลวดลายชิ้นตีนจกทั้ง 16 ลายดั้งเดิมปัจจุบันสามารถทอประสานกันได้ในพื้นที่เดียว แสดงให้เห็นถึงจินตนาการและแนวความคิดที่จะทำให้เกิดความลงตัวเป็นหนึ่งเดียว อีกทั้งยังเป็นการต่อยอดสืบสานและบูรณาการทางความคิดของผู้ทอให้เกิดความแปลกใหม่ในสิ่งเดิมๆ ทั้งนี้ทั้งนั้น ยังคงอนุรักษ์การจกในลายแบบดั้งเดิมอยู่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคตามสมัย ดังภาพที่ 22

ที่มา : บันทึกภาพโดย ชนัญชิตา กิรติการกุล ณ อำเภอมะแม่ม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2560

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสุวรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

การทอดผ้าขึ้นดินจกนี้ถือเป็นมรดกของชาติ ดังนั้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 กระทรวงวัฒนธรรมโดยสำนักงานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ได้นำขึ้นดินจกแม่แจ่มไปขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ “เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ” และเดือนตุลาคม พ.ศ. 2551 ได้รับประกาศจากกรมทรัพย์สินทางปัญญา ขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) ตรา G.I. ติดดินจกที่ผ่านการตรวจสอบการันตีในคุณภาพ ทะเบียนเลขที่ สช 50100015 โดยการผลักดันจากกลุ่มนักวิจัยท้องถิ่น นำโดย ฝอยทอง สมบัติ สมวาท หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ผ้าดินจก ผ้าทอแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (ณัฐกร สุคนธมาลา, 2555: 32) ในการอนุรักษ์ลวดลายขึ้นดินจกดั้งเดิมของแม่แจ่มจำนวน 16 ลาย การขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้ เป็นการสร้างคุณค่าในความเป็นผ้าขึ้นแม่แจ่มอย่างแท้จริง อันสามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ผ้าทอขึ้นดินจกที่ทอจากแหล่งอื่นจะอ้างว่าเป็นผ้าทอขึ้นดินจกจากแม่แจ่มไม่ได้ การขึ้นทะเบียนดังกล่าวเพื่อเป็นการคุ้มครองผู้บริโภคหรือผู้ใช้สินค้าแล้ว ยังเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ทำให้เห็นถึงความสำคัญในเรื่องของพื้นที่ เป็นการชี้ชัดในเรื่องของแหล่งกำเนิด ที่ตั้ง รวมถึงแหล่งผลิตผ้าทอที่มีคุณภาพจากแหล่งนั้นๆ ด้วย

ภาพที่ 23 ตราสัญลักษณ์สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI)

ที่มา : <http://www.thairiceforlife.com/consumer/index> (สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2560)

เพื่อให้ชัดเจนความแตกต่างของผ้าทอจากแต่ละชาติพันธุ์จึงนำรูปแบบผ้าขึ้นดินจกแม่แจ่มที่สืบเชื้อสายชาติพันธุ์ไทวนมาเปรียบเทียบกับผ้าขึ้นดินจกชาติพันธุ์อื่น ซึ่งในประเทศไทยมีการทอดผ้าจกในภาคเหนือและภาคกลาง รูปแบบ ลวดลาย สี สัน ของผ้าจก จะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับท้องถิ่นหรือเอกลักษณ์ของแต่ละเผ่าพันธุ์ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษ หากแบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์พบว่ามีการทอดผ้าจกตามชาติพันธุ์ใหญ่ๆ ดังนี้ 1) ผ้าจกไท-ยวน 2) ผ้าจกไท-พวน 3) ผ้าจกไท-ลื้อ 4) ผ้าจกลาวครั้ง (สำนักอนุรักษ์และตรวจสอบมาตรฐานหม่อนไหม, 2560 : ออนไลน์)

รูปแบบผ้าขึ้นตีนจก สามารถแบ่งตามกลุ่มชาติพันธุ์ ได้ดังตารางที่ 1 ดังนี้

กลุ่มชาติพันธุ์	ลักษณะ	ภาพตัวอย่าง
1.ผ้าจกไท-ยวน	พบในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ การทอจกด้วยการคว่ำลายลายขึ้นแนวขวาง สีลายมักมีสีอ่อนเป็นริ้ว ตัดด้วยสีเข้ม หัวขึ้นเป็นผ้าพื้นสีขาว ตีนขึ้นเป็นฝ้ายสีแดง ดำ ลาย ถ้าเป็นโอกาสพิเศษ ตีนขึ้นจะสอดแทรกดินทอง ตัวขึ้นสีดำหรือสีเข้ม ขวาง หน้าแคบ ลายเรขาคณิตและลายจินตนาการของผู้ทอ สะเปามีสีแดงแคบ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550 : 81,157) (ที่มาของภาพ: ฝอยทอง สมบัติ, 2557: 72)	
2.ผ้าจกไท-พวน	พบในภาคกลาง สุโขทัย ชัยนาท สิงห์บุรี สุพรรณบุรี เป็นต้น ลวดลายธรรมดา ลวดลายต่างๆ เห็นพื้นสีแดงชัดเจน การทอจกดั้งเดิมของหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัย ทอโดยฝ้ายสลับไหมเป็นลายขวางลำตัว มีเชิงลวดลายจก โดยการจกด้านล่าง ลายปรากฏด้านบนตัวขึ้นนิยมทอลายมุกในเส้นยืน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550 : 59,76,147)	
3. ผ้าจกไท-ลื้อ	พบในจังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน นิยมทอลายขึ้นเป็นลายริ้ว ขวางลำตัว ขนาดริ้วไม่เท่ากัน ลายน้ำไหล นิยมไหมเงิน ไหลทอง ลายน้ำไหลคั่นด้วยลายมุก สร้างลวดลายด้วยวิธีการล้วงด้วยมือ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2550 : 78-79) (ที่มาของภาพ: Thaitambon,2560: ออนไลน์)	
4.ผ้าจกลาวครั้ง	พบในภาคกลางจังหวัดอุทัยธานี ชัยนาท สุพรรณบุรี เป็นต้น ผ้าจกลาวครั้ง ใช้สีที่ให้ความรู้สึกอ่อนแรง เช่น สีแดงครั้ง สีส้มหมากสุก สีเหลือง และลวดลายผ้าทอที่ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว ผ้าขึ้นนิยมสีน้ำเงินกรมท่า มีริ้วขนานกับลำตัว (ที่มา: Openbase,2560: ออนไลน์)	

จากตารางที่ 1 จะเห็นว่าขึ้นต้นจกแม่แจ่มสืบทอดมาจากชาติพันธุ์ไทยวน มีเอกลักษณ์และความแตกต่างจากชาติพันธุ์อื่นคือ ลวดลายที่ถ่ายทอดมาจากจินตนาการและวิถีชีวิตของชาวแม่แจ่ม ทอโดยให้ด้านหลังของจกอยู่ด้านบนหรือคว่ำลาย ด้านหลังจะไม่มีเส้นฝ้ายไขว้ไปมา จึงสามารถสวมใส่ได้ทั้ง 2 ด้าน จกลายแน่นจนไม่เห็นท้องผ้าสีดำ บางลายใช้ฝ้ายหลายสีซ้อนกันหลายชั้นอย่างละเอียด ทำให้เกิดลวดลายที่วิจิตรงดงามและอ่อนช้อยเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นต่างจากที่อื่น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า สมควรแก่การขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ G.I. เป็นอย่างยิ่ง

บทสรุป

ขึ้นต้นจก นับเป็นงานทอผ้าที่มีกรรมวิธีการผลิตอันยาวนาน มีสีสันและลวดลายที่วิจิตรงดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งแสดงออกถึงความเพียรพยายาม ในจิตวิญญาณของผู้ถักทอจากสภาพสังคมที่สงบสุข เลียนแบบลวดลายจากธรรมชาติ วัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา รวมถึงตามวิถีชีวิตที่ดำเนินหรือพฤติกรรมที่ทำอยู่เป็นประจำ การออกแบบใช้ความคิดสร้างสรรค์ บ่งบอกถึงความเป็นตัวตนที่แฝงด้วยจิตวิญญาณของแต่ละบุคคลที่ทำ ซึ่งผ้าทอแต่ละผืนก็จะให้รูปแบบที่มีคุณค่าแตกต่างกันไป วัตถุประสงค์ในการทอผ้าก็คือ ผูกให้ผู้หญิงที่ทอผ้ามีสมาธิ ละเอียดลออในการทอ เป็นกุศโลบายให้ผู้หญิงที่ทอ มีความรัก ห่วงเห่นในผ้าทอที่ตนทำ เพราะกว่าจะได้ผ้าทอมาแต่ละผืนต้องใช้เวลานาน การตั้งชื่อเพื่อง่ายต่อการเรียกขาน และจดจำได้นาน ทอด้วยลวดลายที่แน่น ด้วยความประณีต และอ่อนช้อย ด้านหลังไม่มีเส้นฝ้ายไขว้ไปมา ใช้สีเส้นที่ตัดกันระหว่างเส้นยืนกับเส้นพุ่ง การผลิตเน้นประโยชน์ใช้สอยเพื่อความคงทน ที่สามารถใช้ได้ทั้ง 2 ด้าน ซึ่งไม่เหมือนผ้าทอที่อื่น จนสามารถขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ “เป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ” และขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ตรา G.I. ลายดั้งเดิม 16 ลาย ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นผ้าขึ้น แต่ยังมีประโยชน์สามารถทำสิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ผ้าคลุม หมอน ยาม และอื่นๆ รวมถึงให้เป็นของขวัญ สำหรับผู้ที่เคารพนับถือตามประเพณีการทำขึ้นต้นจกถือเป็น การสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการอนุรักษ์งานหัตถกรรมของท้องถิ่นให้ยังคงอยู่สืบไป

ดงภาพที่ 24

จากเรื่องราวทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า สมควรให้จัดตั้งแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมให้เด็กในพื้นที่ได้เรียนรู้ เสนอแนวทางให้มีความยั่งยืน ให้มีพิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต และส่งเสริมเป็นอาชีพที่ยั่งยืนตลอดไป

ภาพที่ 24 ผลิตภัณฑ์จากผ้าตีนจกแม่แจ่ม
ที่มา : บันทึกภาพโดย ชนัญชิตา กิริติการกุล
ณ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
เมื่อวันที่ 28 มกราคม 2560

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

กรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2537). **เครื่องมือและอุปกรณ์ทอผ้า.**

.สืบค้นเมื่อวันที่ 14 มีนาคม 2560.จาก http://www.qsds.go.th/qsis_nort/inside

ณัฐกร สุคันธมาลา. (2555). **ชีนตีนจกแห่งลุ่มแม่น้ำปิง.** เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

ถิ่นล้านนา ณ หุบเขา เมืองแม่แจ่ม. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2560. จาก <http://maejam.blogspot.com>.

เที่ยวแม่แจ่ม [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2560. จาก https://www.youtube.com/watch?v=dL_tVHuivuU&feature

นุสรดา เตียงเกตุ. (2545). **ลายจกแม่แจ่ม.** เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

ผอวยทอง สมบัติ. (2557). **ผ้าตีนจกแม่แจ่ม.** เชียงใหม่ : ณิชรา.

พรทิพย์ ไชยศิริ. **บ้านตีนจกแม่แจ่ม** สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2560. จาก <http://teenjokmaejam.blogspot.com/p/blog-page.htm>.

ทิพปอง อินปอง . **ผ้าชีนจก (ตีนจก) แม่แจ่ม ผ้าทอแห่งจิตวิญญาณสืบสานภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ.** สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2560. จาก <http://www.chiangmainews.co.th/page/archives>

ผ้าชีนตีนจก...ผ้าทอตีนจก....หนึ่งเดียวในโลก. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2560 จาก http://lovemaejam.blogspot.com/2016/02/bolg-spot_30html.

มูลนิธิเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (2560). **จากเส้นใยสู่ลายผ้า.** จาก https://www.youtube.com/watch?v=k_AtPCb2sXs&feature=youtu.be

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. (2550). **สารานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ.** กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์.

ศูนย์หัตถกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม เชียงใหม่ , สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2560. จาก <http://www.zthailand.com/place/mae-chaems-teen-jok-handicrafts-center->

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

สัญลักษณ์สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2560. จาก

http://www.thairiceforlife.com/_consumer/index

สำนักอนุรักษ์และตรวจสอบมาตรฐานหม่อนไหม กรมหม่อนไหม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ผ้าจากไทยวน จังหวัดราชบุรี . สืบค้นเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2560. จาก

http://www.qsds.go.th/silkcotton/k_29.php .

Openbase. ผ้าจกวัฒนธรรมยังยืนกลุ่มเชื้อสายลาวคั่ง หรือลาวครั่ง. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม

2560 จาก <http://www.openbase.in.th/node/5467>

Thaitambon. ผ้าทอจากไทลื้อ. สืบค้นเมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2560 <http://www.thaitambon.com>

/product/13325141732

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

กลุ่มที่ 4 กฎหมายกับการพัฒนา

1. มาตรการในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมการควบคุมและกำจัดแมลง และสัตว์พาหะนำโรค ในการอนามัยสิ่งแวดล้อม ภายใต้แนวคิดสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี
2. การรับรู้ของประชาชนและปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในเขตวัดดอกบัว ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา
3. การเปลี่ยนระบบการกำหนดตำแหน่งเข้าสู่ระบบแท่งและองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

**มาตรการในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในกิจกรรมการควบคุม
และกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำโรคในการอนามัยสิ่งแวดล้อม
ภายใต้แนวคิดสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี**

**A Measure in the assessment of environmental impacts a vector control
under the concept of rights to live in a healthy ecosystem.**

นิภาภรณ์ ลามเสถียร¹

ดร.ธิดา ไวกวี²

บทคัดย่อ

ด้วยกฎหมายสิ่งแวดล้อมของไทยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกที่มุ่งเน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางธรรมชาติ เปรียบดังเป็น “ผู้พิชิตธรรมชาติ” จึงส่งผลต่อการปฏิบัติต่อธรรมชาติและกฎหมายและแนวนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งรวมถึงกฎเกณฑ์การควบคุมและกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำโรค งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึง สิทธิในการดำรงชีวิตที่ดีเชิงนิเวศ และวิเคราะห์มาตรการกำจัดยุงลายที่ไม่คำนึงถึงระบบนิเวศแม้กิจกรรมนี้จะเป็นการปกป้องสิทธิประโยชน์ของมนุษย์ แต่กลับสร้างผลกระทบให้กับวงจรชีวิตในระบบนิเวศ อันขัดแย้งกับความเป็นจริงตามธรรมชาติและแนวคิดนิเวศเป็นศูนย์กลาง และสร้างความเสียหายให้กับระบบนิเวศและสุขภาพอนามัยของมนุษย์ในระยะยาว วัตถุประสงค์ของผู้วิจัย คือ ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากกระบวนการดำเนินกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค เพื่อคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ อันเกิดจากแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางธรรมชาติ (Anthropocentric Paradigm) รวมทั้งเสนอมาตรการทางกฎหมายในการแก้ไขปัญหา

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ไม่มีกฎหมายสำหรับการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค เมื่อการปกป้องระบบนิเวศเป็นสิ่งสำคัญที่รัฐจะต้องตระหนักและให้ความสำคัญเพื่อปกป้องสิทธิของประชาชนให้ได้ดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี จึงขอเสนอแนะว่ากระบวนการในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค จะต้องมีการประเมินผลกระทบ

¹ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

² อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ทางสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินการ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายของสรรพสิ่งในระบบนิเวศ
เมื่อระบบนิเวศสามารถให้บริการได้อย่างปกติ สุขภาพของประชาชนก็ย่อมจะดีด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: สิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี, กฎหมายสิ่งแวดล้อม, ยุบลาย,
แนวคิดที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง, การควบคุมและกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำโรค

Abstract

Environmental law of Thailand are influenced by western philosophy which is focused on anthropocentric paradigm as the conqueror of nature. As a result of West influence, it affects legal system and all relevant state policies, which here in this paper includes regulation of vector control process (VCP) under Public health Act, 1992 of Thailand. This research argues human paradigms under a concept of right to live a healthy ecosystem (RLHE) and attempt to make a critical analysis that the regulation of vector control process lacks of ecological concerns. Therefore, VCP cannot solve fundamental problem of diseases transmitted by mosquitoes. Although the VCP aims to safeguard human wellbeing, it will be useful for the short term and its impact will leave the long term problem to ecosystem. The objective of research is to study a potential of environmental impact assessment as a prerequisite procedure in VCP. In summary, this paper points that it is a loophole of legal regulations under Public health Act, 1992, that focuses on human health but ignores ecosystem health because both are connected. Hence governmental agency relating to public health should recognize and give priority to concept of RLHE. The researcher suggests that the process of vector control should apply to the assessment of environmental impacts.

Keyword: Rights to Live in a Healthy Ecosystem, Environment Law, Mosquito, Anthropocentric Paradigm, vector control under

บทนำ

เนื่องจากแนวคิดที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีลักษณะยึดตนเองเป็นศูนย์กลางธรรมชาติ (Anthropocentric Paradigm) กล่าวคือ มนุษย์คิดว่าสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มีไว้ใช้เพื่อประโยชน์และตอบสนองความต้องการของตน (Pimentel, 1995) (โสธรรัตน์วิโรจน์, 2557) แนวคิดนี้จึงมีอิทธิพลต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีของมนุษย์ กล่าวคือ การตีความกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี อยู่ภายใต้ประโยชน์และการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์เป็นสำคัญ กล่าวคือ การให้สิทธิแก่มนุษย์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ดี เพื่อให้มนุษย์ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับตนเอง โดยละเลยต่อความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับความสมดุลในระบบนิเวศ จึงขัดแย้งกับความเป็นจริงที่ว่า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตหนึ่งในระบบนิเวศ ซึ่งเป็นหลักการของแนวคิดนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric Paradigm) ที่เป็นข้อตรงข้ามกับแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric Paradigm) (ผ่านพูล, 2558) ด้วยแนวคิดที่มนุษย์ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางธรรมชาติ (Anthropocentric Paradigm) ทำให้มนุษย์คิดว่าตนเองอยู่เหนือธรรมชาติ การพัฒนาภายใต้แนวคิดนี้ จึงเป็นสาเหตุของความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ส่วนแนวคิดนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric Paradigm) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศทั้งระบบ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งมีชีวิตหนึ่ง มนุษย์จึงต้องเคารพสิ่งอื่นๆ ในระบบนิเวศด้วย การปกป้องสิ่งแวดล้อมจึงมีขึ้นเพื่อประโยชน์ของทุกชีวิตในระบบนิเวศมิใช่แต่เพียงประโยชน์ของมนุษย์เท่านั้น แต่แม้แนวคิดนี้จะมีข้อเสนอหรือแนวทางในเชิงปฏิบัติการขึ้นมา แต่ก็กลับยังไม่มีพลังขับเคลื่อนในสังคมมากเท่าที่ควร

ในทางนิเวศวิทยาอธิบายว่า ระบบนิเวศเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการสนับสนุนให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ (คชเสนี, 2558) โดยอาศัยบริการจากระบบนิเวศ แนวคิดนิเวศเป็นศูนย์กลางจึงสนับสนุนการปกป้องและฟื้นฟูระบบนิเวศเป็นสำคัญ เพราะความเป็นองค์รวมระหว่างการดำรงชีวิตของมนุษย์และระบบนิเวศเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้น การคุ้มครองสิทธิในการอยู่อาศัยมีสุขของมนุษย์ จึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการให้บริการจากระบบนิเวศ (Ecosystem Services) การตีความเพื่อคุ้มครองสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี จึงต้องเพิ่มองค์ประกอบทางนิเวศวิทยาเข้าไปด้วย

จากการศึกษา พบว่ากิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค มีการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของสรรพสิ่งในระบบนิเวศ อาจส่งผลให้ระบบนิเวศไม่สามารถให้บริการอย่างมีคุณภาพได้ สิทธิที่มนุษย์จะได้ดำรงชีวิตในระบบนิเวศที่มีคุณภาพก็จะถูกกระทบไปด้วย

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม จากการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวเพื่อปกป้องสุขภาพของระบบนิเวศด้วย

ความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันการคุ้มครองสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ปรากฏในรูปของสิทธิในเชิงกระบวนการตามกฎหมายต่างๆ เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 43 (2) สิทธิในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ หรือตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 6 (1) สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของทางราชการในเรื่องเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม มาตรา 6 (2) สิทธิในการได้รับการชดเชยค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐในกรณีที่ได้รับ ความเสียหายจากภัยอันตรายที่เกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษหรือภาวะมลพิษ อันมีสาเหตุมาจากกิจการหรือโครงการใดที่ริเริ่ม สนับสนุนหรือดำเนินการโดยส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ เป็นต้น แต่การตีความในการคุ้มครองมนุษย์โดยละเอียดต่อความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับระบบนิเวศ ทำให้กิจกรรมบางอย่างในการเอื้อประโยชน์หรือให้ความคุ้มครองแก่มนุษย์ไปทำลายระบบนิเวศ เช่น กิจกรรมการพนันสารเคมีเพื่อกำจัดยุงลายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้สารเคมีตกค้างในระบบนิเวศและเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ ในระบบนิเวศ เมื่อระบบนิเวศถูกแทรกแซง อาจส่งผลให้ระบบนิเวศไม่สามารถให้บริการแก่มนุษย์และสรรพสิ่งอื่นๆ ได้อย่างมีคุณภาพ

สิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี (Rights to Live in Healthy Environment) จึงมีหลักการที่สำคัญในการปกป้องประโยชน์ของมนุษย์ให้ดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่ตัวมนุษย์ แต่การปกป้องสิทธิของมนุษย์ในบางครั้ง อาจไปกระทบความความมั่นคงและความสมดุลในระบบนิเวศได้ ดังนั้น การบัญญัติกฎหมาย ประกาศ หรือคำสั่งต่างๆ จำต้องเคารพต่อคุณค่าของสรรพสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ ให้เท่าเทียมกับมนุษย์ด้วย เพราะความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์และความหลากหลายในระบบนิเวศ สิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี (Rights to Live in a Healthy Ecosystem) จึงแตกต่างจากสิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี เพราะมีหลักการของแนวคิดนิเวศเป็นศูนย์กลาง เป็นส่วนขยายความ เพื่ออธิบายถึงกระบวนการเพื่อคุ้มครองสิทธิของมนุษย์อยู่ในระบบนิเวศที่ดี โดยไม่ทำลายสรรพสิ่งอื่นๆ ในระบบนิเวศ

จากการศึกษาพบว่าโรคติดต่อมาโดยแมลงเป็นปัญหาสุขภาพที่สำคัญของท้องถิ่น ซึ่งกฎหมายที่เกี่ยวกับการกำจัดและควบคุมพาหะนำโรค คือ พระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 และพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 หมวด 5 เหตุร้ายกาจ ที่ประกาศกระทรวง

สาธารณสุข กำหนดให้แหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายเป็นจัดเป็นเหตุรำคาญ โดยให้ราชการส่วนท้องถิ่น เจ้าพนักงานท้องถิ่นและเจ้าพนักงานสาธารณสุขสามารถดำเนินการควบคุมได้ เพื่อให้ประชาชนอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีพ โดยในหลายพื้นที่มีการตราเทศบัญญัติเกี่ยวกับการควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย

แต่กระบวนการควบคุมพาหะนำโรคในปัจจุบัน มีการใช้สารเคมี ซึ่งแม้จะสามารถควบคุมความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับมนุษย์ได้อย่างทันที่ แต่กลับทิ้งความเสียหายทางสิ่งแวดล้อมไว้ในระยะยาว เช่น การใช้สารเคมีเพื่อกำจัดยุงติดต่อกันเป็นเวลานาน เป็นสาเหตุให้ยุงพัฒนาตัวเองจนสามารถต้านทานยาฆ่าแมลงได้ และเมื่อมีการพ่นสารเคมีมากขึ้น สารเคมีเหล่านั้นจะไปสะสมในอากาศ ดิน น้ำ สะสมในห่วงโซ่อาหารซึ่งไปกระทบต่อสัตว์ แมลง หรือพันธุ์พืชอื่นๆ ในระบบนิเวศ ดังนั้นการพ่นหมอกควันเพื่อกำจัดพาหะนำโรคเป็นการแก้ไขปัญหที่ปลายเหตุ และไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับระบบนิเวศในระยะยาว

ดังนั้นปัญหาที่พบในการทำวิจัยนี้คือ กระบวนการในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคดังกล่าวอาจสร้างความเสียหายให้กับความสมดุลของระบบนิเวศธรรมชาติ แต่กลับไม่มีการประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินกิจกรรม เพื่อลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ เนื่องจากระบบนิเวศในแต่ละพื้นที่มีความอ่อนไหวและไวต่อการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่ากัน

งานวิจัยนี้ต้องการนำเสนอถึงปัญหาการใช้สารเคมีในกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค ที่ปราศจากการประเมินผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางนิเวศในระยะยาวได้

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ในกิจกรรมการควบคุมพาหะนำโรคในงานอนามัยสิ่งแวดล้อม เป็นทางออกเพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยแบบผสมผสานประกอบด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ กล่าวคือ

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และวิเคราะห์ข้อมูลจากตำรา วิทยานิพนธ์ บทความวิชาการ เว็บไซต์ โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรม รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นการออกแบบสอบถาม เพื่อสัมภาษณ์ผู้ดำเนินงานของกองสาธารณสุขและ

สิ่งแวดล้อม ในกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค โดยเฉพาะเรื่องการพ่นหมอกควันเพื่อกำจัดยุงลาย

ผลการศึกษา

1. กิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคเป็นกิจกรรมที่ทำให้ความหลากหลายในระบบนิเวศ

เนื่องจากแนวความคิดที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ ทำให้การพัฒนาเพื่อความสะดวกสบายและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นำมาซึ่งความทรุดโทรมของระบบนิเวศ เมื่อมนุษย์เริ่มเห็นว่า สัตว์ แมลง หรือแม้แต่พืชบางชนิด เป็นตัวการในการสร้างความเสียหายหรือเป็นอันตรายต่อชีวิต สุขภาพหรือทรัพย์สิน จึงเริ่มใช้สารเคมีเพื่อกำจัดและควบคุมปริมาณของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น การใช้สารเคมีมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในทุกๆ ปี โดยวัดจากปริมาณมูลค่าการนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชในประเทศที่มากถึงปีละ 18,000 ล้านบาท (ศิริพานิช, 2556) ความหลากหลายในระบบนิเวศจึงถูกคุกคามจากการดำเนินกิจกรรมของมนุษย์ อันได้แก่ การใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช ยาปราบวัชพืช หรือสารเคมีอื่น (ชลสาคร, 2540) มนุษย์จึงตัวการสำคัญในการสร้างความเสียหายให้กับระบบนิเวศจนเสียสมดุล ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวให้ข้อมูลว่า การใช้สารเคมีเพื่อควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค แม้จะเป็นวิธีการที่ได้ผลรวดเร็ว แต่อาจมีการสะสมของสารเคมีในระยะยาว ซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่นในระบบนิเวศและมนุษย์ได้ และสารเคมีที่นำมาใช้ในกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคมักจะมีการเปลี่ยนไปทุกๆ 4-5 ปี เนื่องจากสัตว์และแมลงเหล่านั้นจะดื้อยาและมีความต้านทานต่อสารเคมีมากขึ้น (นักวิชาการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, 2560)

การใช้สารเคมีเพื่อกำจัดพาหะนำโรคที่มากเกินไปจนความจำเป็นหรือใช้โดยขาดความระมัดระวัง จึงอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพราะการใช้สารเคมีเพื่อกำจัดพาหะนำโรคไม่สามารถที่จะกำหนดให้มีผลเฉพาะกับสิ่งที่เป็นพาหะที่ต้องการได้เท่านั้น สารเคมีบางส่วนจึงกระจัดกระจายและตกค้างในอากาศ ดิน น้ำ อันส่งผลต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ (Pimentel, 1995)

โดยสรุปผลกระทบที่เกิดจากการใช้สารเคมีในการกำจัดพาหะนำโรคนำมาซึ่งปัญหาดังต่อไปนี้ 1. ทำให้แมลงต้านทานต่อสารเคมี เนื่องจากคุณสมบัติทางวิวัฒนาการของแมลงที่ต้องดำรงเผ่าพันธุ์ของตัวเองไว้ ซึ่งการพัฒนาความสามารถในการทนทานต่อสารเคมียังถูกถ่ายทอดสู่ลูกหลาน ทำให้เผ่าพันธุ์ของแมลงสามารถอยู่รอดต่อไปได้ 2. ทำให้แมลงกลับมาระบาดรุนแรงขึ้นมากกว่าเดิม 3. สร้างผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ กล่าวคือ สารเคมีจะไปตกค้างอยู่

ในสิ่งแวดล้อม ทำให้สิ่งมีชีวิตอื่นในห่วงโซ่อาหารได้รับสารเคมีไปด้วย หากมีการตกค้างในปริมาณที่มากขึ้นเรื่อยๆ อาจทำให้สิ่งมีชีวิตอื่นกลายพันธุ์หรือสูญพันธุ์ไปได้ เมื่อสิ่งมีชีวิตบางชนิดสูญพันธุ์หรือเหลืออยู่ในจำนวนที่น้อยลง หน้าที่และการทำงานในระบบนิเวศจากสิ่งมีชีวิตนั้นก็จะเป็นไปด้วยระบบนิเวศที่เคยสมดุลก็จะแปรปรวน ทำให้กระทบต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ (ชลสาคร, 2540)

2. อิทธิพลของแนวคิดมนุษยอยู่เหนือธรรมชาติที่มีผลต่อกฎหมายในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคเพื่อการอนามัยสิ่งแวดล้อม

โรคติดต่อมาโดยแมลงยังเป็นปัญหาสุขภาพที่สำคัญของท้องถิ่น กฎหมายในการกำจัดและควบคุมพาหะนำโรค ปรากฏในพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ.2558 พระราชบัญญัตินี้จึงกำหนดขึ้นเพื่อใช้ควบคุมและป้องกันโรคติดต่อที่เกิดขึ้นจากเชื้อโรคหรือพิษของเชื้อโรคชนิดหนึ่งชนิดใดที่อาจถ่ายทอดจากคนหรือสัตว์ มิให้มีการระบาดในประเทศ หากมีโรคระบาดเกิดขึ้นก็ต้องกำจัดโรคหรือพาหะของโรคให้เสร็จสิ้นโดยเร็วด้วยวิธีการต่างๆ ตามหลักวิชาการควบคุมโรคติดต่อเพื่อต้องการให้โรคติดต่อสงบลง และพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 หมวด 5 เหตุรำคาญ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องกำหนดให้แหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายเป็นเหตุรำคาญในพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 ที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มการกำกับดูแลและป้องกันอนามัยสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มนุษย์ปราศจากโรคและดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี จะเห็นได้ว่ากฎหมายเหล่านี้ต้องการคุ้มครองสุขภาพอนามัยของมนุษย์เป็นหลัก

ภารกิจในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค เป็นอำนาจและหน้าที่ในการจัดระบบการบริการสาธารณะ ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.2535 โดยในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ที่มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงาน ในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค เช่น การพ่นหมอกควันเพื่อกำจัดลูกน้ำ ยุงลาย

ผลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ทราบว่าการดำเนินงานในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค มีหลักเกณฑ์ในการดำเนินงาน จากความต้องการของประชาชนในพื้นที่และจำนวนผู้ป่วยตามรายงานของโรงพยาบาล กล่าวคือ หากมีรายงานผู้ป่วยที่เป็นโรคไข้เลือดออก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะจัดเจ้าหน้าที่เข้าไปทำการฉีดพ่นสารเคมีเพื่อกำจัดพาหะ ในแต่ละกรณีการฉีดพ่นสารเคมีจะทำการพ่นซ้ำจำนวนทั้งหมด 3 ครั้ง คือ 1.วันที่พบว่ามีผู้ป่วย 2.วันที่ถัดจากวันแรกที่ฉีดพ่น 3.นับไปอีกเจ็ดวันหลังจากการฉีดพ่นในครั้งแรก และหากมีรายงานผู้ป่วยหลายรายบริเวณพื้นที่การฉีดพ่นและปริมาณสารเคมีก็จะเพิ่มมากขึ้นไปด้วย (มณฑุณ, 2560)

ทั้งนี้เอกสารเรื่องแนวทางการใช้เครื่องพ่นหมอกควันสะพ่ายไล่ลดควบคุมโรคไข้เลือดออกของสำนักโรคติดต่อนำโดยแมลง โดยกรมควบคุมโรค พบว่า ปกติการพ่นจะพ่นได้ต่อเมื่อได้รับการ

ยืนยันว่าผู้ป่วยที่เป็นไข้เลือดออกจากแพทย์ แต่หน่วยงานที่ดูแลควบคุมโรคในพื้นที่สามารถพบได้ทันที ในพื้นที่จำพวก โรงงาน โรงเรียน สำนักงาน เมื่อสงสัยว่าอาจมีการป่วยเป็นโรคไข้เลือดออกเกิดขึ้น เพราะเป็นแหล่งรวมผู้คนและรวมโรค อาจนำโรคไปแพร่ที่อื่นได้ (สำนักโรคติดต่ออันตราย, 2558)

จากการวิเคราะห์พบว่าการดำเนินงานภายใต้กฎหมายเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ การคุ้มครองสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์เป็นหลักที่สำคัญที่ต้องกระทำอย่างเร่งด่วน เช่น หากมีการรายงานว่าผู้ป่วยหรือมีการเขียนคำร้องเข้ามาทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่ามีสัตว์ที่เป็นพาหะ ที่อาจกระทบต่อความปลอดภัยของประชาชน ทางเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะเข้าไปดำเนินการกำจัดพาหะนำโรคทันที ซึ่งการกำจัดพาหะเหล่านี้มักใช้สารเคมี ที่มีประสิทธิภาพอย่างรวดเร็วในการกำจัดพาหะนำโรคเหล่านั้น แต่ก็เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศด้วย การดำเนินงานภายใต้กฎหมายเหล่านี้จึงจะลดต่อความเสียหายที่จะเกิดกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศ หรือการสะสมของสารเคมีในอากาศ น้ำ หรือดิน ที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในระยะยาว ทั้งที่มีงานวิจัยมากมายที่ชี้ว่าการใช้สารเคมีในการกำจัดแมลงนำมาซึ่งความเสียหายของระบบห่วงโซ่อาหาร และสร้างความเสียหายให้กับระบบนิเวศ

การปกป้องสิทธิของมนุษย์เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นสิ่งที่รัฐควรกระทำ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าการดำเนินงานเพื่อคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ในกิจกรรมนี้ เป็นการมุ่งคุ้มครองมนุษย์ตามแนวคิดแบบมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric Paradigm) แต่เพียงอย่างเดียว โดยละเลยต่อความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศจากการใช้สารเคมี ที่จะสะสมในระบบนิเวศระยะยาว หากพิจารณาแนวคิดนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric Paradigm) การดำเนินกิจกรรมนี้เป็นหนึ่งในกิจกรรมที่อาจจะสร้างความเสียหายให้กับสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีกระบวนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินกิจกรรม เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับระบบนิเวศด้วย

3. แนวทางในการพัฒนากฎหมายเพื่อการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมการควบคุมพาหะนำโรคในการอนามัยสิ่งแวดล้อม

การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินโครงการหรือกิจกรรม เป็นไปตามหลักการป้องกันไว้ล่วงหน้า กล่าวคือ เป็นการกำหนดให้เจ้าของโครงการหรือกิจกรรม จะต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ถึงผลกระทบของโครงการหรือกิจกรรมที่อาจจะเกิดกับสิ่งแวดล้อมและผลกระทบที่อาจจะเกิดกับสุขภาพของมนุษย์ ก่อนการดำเนินโครงการหรือกิจกรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการพิจารณาเพื่อการตัดสินใจต่อเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงเพื่อหามาตรการและแนวทางในการ

ป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นไว้ล่วงหน้า ตามหลักการป้องกันไว้ล่วงหน้า (Precautionary) ซึ่งเป็นหลักการสากลทางสิ่งแวดล้อม (เครือข่ายธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม ประเทศไทย , 2560)

การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม คือ การศึกษาเพื่อคาดการณ์ถึงผลที่จะเกิดต่อสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินการของโครงการ อีกทั้งเสนอแนะวิธีลดผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการดำเนินการเพื่อให้โครงการสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ทำลายทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จึงเป็นกระบวนการที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อคาดการณ์ วิเคราะห์ และประเมินผลกระทบของการพัฒนาโครงการหรือกิจการที่จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อมนุษย์ในทุกๆ ด้าน ทั้งนี้เพื่อหามาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาค่าที่จะเกิดจากผลกระทบดังกล่าว รวมถึงเพื่อการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่าอย่างถึงที่สุด (สินธิพงษ์, 2556) ประโยชน์ของการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมคือ 1. ช่วยให้แนวทางการพัฒนาคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของมนุษย์ 2. ช่วยในการจำแนกทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ขั้นตอนของการวางแผนโครงการเพื่อช่วยให้มีการกำหนดทางเลือกที่เหมาะสม ใช้การจัดการสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีที่ดีที่สุด 3. ถือเป็นเอกสารที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนในการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับโครงการการพัฒนาต่างๆ 4. ช่วยสนับสนุนให้เกิดความสมดุลในการพัฒนาที่จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงเกินสมควร (สำนักงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม, 2560)

การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ปรากฏในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการออกประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อกำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และหลักเกณฑ์ วิธีการระเบียบปฏิบัติ และแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535

ยกตัวอย่างโครงการหรือกิจการที่ต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่องกำหนดประเภทและขนาดของโครงการหรือกิจการซึ่งต้องจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และหลักเกณฑ์ วิธีการระเบียบปฏิบัติ และแนวทางการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2558 เช่น โครงการโรงไฟฟ้าพลังความร้อนทุกประเภทยกเว้นโรงไฟฟ้าพลังความร้อนที่ใช้ขยะมูลฝอยเป็นเชื้อเพลิง ที่มีกำลังผลิตกระแสไฟฟ้าตั้งแต่ 10 เมกะวัตต์ขึ้นไป หรืออุตสาหกรรมผลิตถ่านโค้ก อยู่ในประกาศฉบับที่ 6 พ.ศ. 2557 เป็นต้น

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เมื่อกิจกรรมในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคเป็นกิจกรรมที่สร้างผลกระทบต่อความสมดุลให้กับระบบนิเวศ ดังนั้นควรมีแนวทางในการจัดการเพื่อคุ้มครองความหลากหลายของระบบนิเวศด้วยเช่นเดียวกัน โดยอาศัยแนวคิดเรื่องการป้องกันไว้ล่วงหน้า ตามแบบอย่างการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ทุกองค์กรที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือกันในการวางแผนเพื่อหาวิธีการที่เหมาะสมในการดำเนินกิจกรรมไม่ให้กระทบต่อความสมดุลในระบบนิเวศ กล่าวคือ

1. ต้องสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อบูรณาการความรู้ ความชำนาญของแต่ละหน่วยงานเพื่อแก้ไขปัญหาในลักษณะองค์รวมให้เป็นทิศทางเดียวกัน
2. ออกแบบการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม สำหรับการดำเนินกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค
3. ปรับกระบวนการที่มีต่อการออกแบบการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค ให้มีลักษณะที่แม้จะเอื้อต่อประโยชน์ของมนุษย์แต่ต้องไม่ทำลายความสามารถในการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในระบบนิเวศด้วย

เมื่อเทียบเคียงขั้นตอนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินโครงการ อาจเสนอให้กิจกรรมในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคมีขั้นตอนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ โดยการประเมินระดับจะพิจารณาจากปริมาณสารเคมีและความกว้างของพื้นที่ที่มีการฉีดพ่น จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้รับผิดชอบ ให้ความเห็นว่าการฉีดพ่นสารเคมีเพื่อควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค เช่น ยุงลาย มีระยะการฉีดพ่นดังนี้ หากพบว่าในชุมชนมีผู้ป่วย 1 ราย จะฉีดพ่นที่บ้านผู้ป่วย และในรัศมีอีก 100 เมตร หากมีผู้ป่วย 2 ราย จะฉีดพ่นทั้งชุมชน หากมีผู้ป่วย 3 รายขึ้นไป จะฉีดพ่นชุมชนนั้นและชุมชนข้างเคียง รูปแบบการประเมินอาจแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ

1. หากมีปริมาณและการกระจายของการฉีดพ่นสารเคมีในปริมาณน้อย (เทียบกับการพบผู้ป่วย 1 ราย) จะอยู่ในระดับที่ 1 ที่แทบจะไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศหรือส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน้อย เพราะปริมาณของการใช้สารเคมีจะน้อยกว่าเนื่องจากมีบริเวณการฉีดพ่นแค่บ้านผู้ป่วยและห่างจากบ้านผู้ป่วยไปอีก 100 เมตร
2. หากมีปริมาณและการกระจายของการฉีดพ่นสารเคมีในปริมาณปานกลาง (เทียบกับการพบผู้ป่วย 2 ราย) จะอยู่ในระดับที่ 2 มีความเสี่ยงที่อาจจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในระดับปานกลาง พอที่ระบบนิเวศจะฟื้นตัวขึ้นเองได้ในระยะเวลาอันสั้นหรือต้องมีการช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศด้วยเล็กน้อย เนื่องจากปริมาณสารเคมีที่ใช้มีจำนวนปานกลางและบริเวณการฉีดพ่นน้อยกว่าระดับที่ 3

3. หากมีปริมาณและการกระจายของการฉีดพ่นสารเคมีในปริมาณมาก (เทียบกับการพ่นผู้ป่วย 3 รายขึ้นไป) จะอยู่ในระดับที่ 3 มีความเสี่ยงที่อาจจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในระดับสูง ระบบนิเวศจำเป็นต้องได้รับการปกป้องและฟื้นฟูควบคู่ไปด้วยการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวและต้องมีการติดตาม ตรวจสอบผลกระทบภายหลังการดำเนินกิจกรรมด้วย

ทั้งนี้ระดับ 1 อาจไม่จำเป็นต้องมีการประเมินผลกระทบ แต่ระดับ 2 และ 3 จำต้องมีการประเมินผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับระบบนิเวศ โดยระดับ 2 ต้องมีการจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น IEE (Initial Environmental Examination) ก่อนการดำเนินกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค กล่าวคือ 1.กำหนดแนวทางเลือกเบื้องต้น กล่าวคือ จะใช้วิธีการทางเคมีแต่เพียงอย่างเดียว หรือใช้วิธีการทางชีวภาพร่วมด้วย ในสัดส่วนเท่าใดต่อการดำเนินกิจกรรม 2. การคัดเลือกแนวทางเลือกที่มีความเหมาะสมกับกิจกรรม เช่น หากวิเคราะห์พื้นที่เบื้องต้นแล้วพบว่า ไม่มีสัตว์ชนิดอื่นๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงทางนิเวศ หรือไม่ได้อยู่ใกล้แหล่งน้ำสาธารณะ อาจใช้วิธีการทางเคมีอย่างเดียวได้ หรือใช้ได้ปริมาณที่น้อยลง 3 . ศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นของแนวทางเลือกที่ได้รับการคัดเลือก เช่น การฉีดพ่นอาจทำให้มีการฟุ้งกระจายของสารเคมีที่อาจเป็นอันตรายต่อแมลงชนิดอื่นๆ ที่บินอยู่ในบริเวณกว้างเนื่องจากมีบริเวณการฉีดพ่นที่กว้างกว่าระดับที่ 1 4. เสนอมาตรการป้องกันและแก้ไขสำหรับการดำเนินกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค เช่น หลีกเลี่ยงการฉีดพ่นในบริเวณที่มีแมลงหลายสายพันธุ์อันเป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศ และระดับที่ 3 ต้องมีการจัดทำรายการการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment) โดยเมื่อเทียบกับขั้นตอนการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินโครงการหรือกิจการตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะได้ขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กำหนดขอบเขต และประเด็นสำคัญในการประเมินผลกระทบให้ถูกต้องครอบคลุม และชัดเจน
2. ดำเนินการประเมินผลกระทบ เพื่อศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในด้านต่างๆ จากการดำเนินกิจกรรม เป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ประเมินและจัดลำดับความสำคัญของผลกระทบ และกำหนดมาตรการป้องกันและแก้ไขผลกระทบ
3. การทบทวนรายงานที่ได้จากการประเมินผลกระทบ
4. กระบวนการในการตัดสินใจเพื่อพิจารณาอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ดำเนินการ พร้อมทั้งให้เหตุผลประกอบการพิจารณา
5. กระบวนการติดตามและประเมินผลภายหลังการดำเนินกิจกรรม

โดยสรุป ระยะที่ถูกระเบิดออกเพื่อการประเมินผลกระทบต่อความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายแก่ระบบนิเวศ ขึ้นอยู่กับปริมาณสารเคมีและความกว้างของพื้นที่ที่มีการฉีดพ่นสารเคมีเพื่อควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค โดยเฉพาะยุงลายที่เป็นปัญหาสำคัญต่อสุขภาพของมนุษย์และสุขภาวะของระบบนิเวศ

สรุปผลการศึกษา

กฎหมายที่มีในปัจจุบันมุ่งประสงค์คุ้มครองสิทธิของมนุษย์เป็นสำคัญ ทำให้การดำเนินกิจกรรมเพื่อปกป้องความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ ไปทำลายความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ หนึ่งในกิจกรรมดังกล่าวคือ การควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีการใช้สารเคมี อาจส่งผลให้เกิดความลดลงของความหลากหลายในระบบนิเวศ และสร้างผลกระทบให้กับสิ่งแวดล้อมในระยะยาวได้ ซึ่งสมมติฐานของงานวิจัยนี้คือ การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ก่อนการดำเนินกิจกรรมควบคุมพาหะนำโรคในการอนามัยสิ่งแวดล้อม จะทำให้การปกป้องสุขภาพของมนุษย์และสุขภาวะของระบบนิเวศยั่งยืนมากขึ้น

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า กฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันอยู่ภายใต้แนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลางธรรมชาติ ทำให้กระบวนการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ ไปกระทบต่อความมั่นคงทางระบบนิเวศ อย่างเช่น กิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศไม่สามารถให้บริการแก่มนุษย์และสรรพสิ่งได้อย่างสมบูรณ์ และท้ายที่สุดก็จะส่งผลกระทบต่อสิทธิของประชาชนในการดำรงชีวิตอยู่ในระบบนิเวศที่ดี ดังนั้นหากรัฐประสงค์ให้พลเมืองของตนมีสุขภาพที่ดีภายใต้สิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพ จึงมีความจำเป็นต้องมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เพื่อปกป้องไว้ซึ่งความหลากหลายในระบบนิเวศ อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชาติอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมก่อนการดำเนินกิจกรรมการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรคเป็นทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศอันเกิดจากการใช้สารเคมีในการควบคุมและกำจัดพาหะนำโรค โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น หน่วยงานสาธารณสุข หน่วยงานทางสิ่งแวดล้อม องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิชาการทางนิเวศวิทยา ร่วมกันรับผิดชอบในการออกแบบและวางแผนสำหรับการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการดำเนินกิจกรรมในการกำจัดพาหะนำโรคที่ต้องใช้สารเคมีฉีดพ่นหรือต้องปนเปื้อนในแหล่งธรรมชาติ โดยอาจออกเป็นประกาศ ข้อกำหนดท้องถิ่น หลักการในประกาศ หรือข้อกำหนดเหล่านั้นต้องอยู่ภายใต้แนวคิด

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสุวรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ธรรมชาตีสันศูนย์กลาง กล่าวคือ ในประกาศหรือข้อกำหนด จะแบ่งแยกประเภทของกิจกรรมที่
จะต้องมีการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม หากกิจกรรมใดเข้าข่ายที่จะสร้างความเสียหายให้กับ
ระบบนิเวศในวงกว้างจะต้องมีขั้นตอนในการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในลำดับถัดไป ทั้งนี้
ในข้อกำหนดนั้นจะต้องกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือแนวทางการป้องกันอื่นๆ ที่จะเกิด
จากการอนุญาตให้มีการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวด้วย นอกจากนี้การส่งเสริมการวิจัยและการเผยแพร่
ความรู้เกี่ยวกับวิธีการในการกำจัดแมลงหรือสัตว์พาหะด้วยวิธีการทางธรรมชาติ เป็นแนวทางในการ
แก้ไขปัญหาที่จะต้องทำควบคู่ไปกับการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมด้วย เพื่อวัตถุประสงค์
หลักในการปกป้องความหลากหลายในระบบนิเวศให้มีความยั่งยืน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่ธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม. (2533). **กฎหมายสิ่งแวดล้อม**.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เครือข่ายธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อม ประเทศไทย. (16 สิงหาคม 2560). เข้าถึงได้จาก

<http://www.tei.or.th/>: <http://www.tei.or.th/tai/2014-Book-EIA.pdf>

จิราภรณ์ คชเสนี และนันทนา คชเสนี. (2558). **นิเวศวิทยาเพื่อสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐพล โสตริตต์นวิโรจน์. (2557). **จริยศาสตร์ของการพัฒนา: บทสำรวจวิวัฒนาการด้วยการพัฒนา**.

ปัญญาภิวัฒน์, 284-285.

ดร.ปิยะพันธุ์ นันทา. (2555). **โรคติดต่อและโรคไม่ติดต่อ**. เอกสารประกอบการสอน เรื่องการ

พยาบาลอนามัยชุมชน 1. วิทยาลัยพยาบาลและสุขภาพ, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

จาก <http://www.libarts.mju.ac.th/libdocument/EBook/013>

นักวิชาการกองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม. (5 สิงหาคม 2560). **การควบคุมและกำจัดแมลงและ**

สัตว์พาหะนำโรคในงานอนามัยสิ่งแวดล้อม. (นางสาวนิภาภรณ์ ลาภเสถียร, ผู้สัมภาษณ์)

นางอรพรรณ มงคุณ. (5 สิงหาคม 2560). **การควบคุมและกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำโรคในการ**

อนามัยสิ่งแวดล้อม. (นางสาวนิภาภรณ์ ลาภเสถียร, ผู้สัมภาษณ์)

นางอรพรรณ มงคุณ หัวหน้าศูนย์บริการสาธารณสุข ตำบลเวียง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา.

(5 สิงหาคม 2560). **การดำเนินงานเกี่ยวกับการควบคุมและกำจัดแมลงและสัตว์พาหะนำ**

โรคในการอนามัยสิ่งแวดล้อม. (นางสาวนิภาภรณ์ ลาภเสถียร, ผู้สัมภาษณ์)

พุทธิพร ชลสาคร. (2540). **มลพิษจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช**. พัฒนบริหารศาสตร์, 111-124.

รองศาสตราจารย์อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2556). **กฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร:

วิญญูชน.

วลัยพร อดออมพานิช. (25 สิงหาคม 2560). เข้าถึงได้จาก มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน :

<http://www.sathai.org/autopagev4/>

วันทนี หมวดเมื่อง. (12 สิงหาคม 2560). ความหลากหลายและโครงสร้างของระบบนิเวศ.
กาฬสินธุ์, ไทย.

ศูนย์วิจัยกฎหมายและการพัฒนา คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2559). ความสัมพันธ์
ระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมเพื่อการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้อง
สิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืน. ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อมเพื่อการ
คุ้มครองสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน, (หน้า 27-28). กรุงเทพมหานคร.

แสงโฉม ศิริพานิช. (8 พฤศจิกายน 2556). เข้าถึงได้จาก สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค
กระทรวงสาธารณสุข: http://epid.moph.go.th/wesr/file/y56/F56441_1384.pdf

สำนักโรคติดต่อโดยแมลง. (29 ตุลาคม 2558). เข้าถึงได้จาก สำนักโรคติดต่อโดยแมลง
กรมควบคุมโรค: http://www.thaivbd.org/n/uploads/file/file_PDF

สำนักงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม. (15 สิงหาคม 2560). เข้าถึงได้จาก สำนักงานวิเคราะห์
ผลกระทบสิ่งแวดล้อม:
<http://www.onep.go.th/eia/index.php>

สุธาณี อึ้งสูงเนิน. (2558). ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช.
วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย ฉบับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 51.

อาทิตย์ ผ่านพูล. (2558). นิเวศปรัชญากับความสำนึกทางนิเวศวิทยา. มนุษย์ศาสตร์ละ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 28.

David Pimentel. (1995). Amounts of Pesticides Reaching Target Pests:
Environmental Impacts and Ethics. Agricultural and Environmental Ethics,
1.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

การรับรู้ของประชาชนและปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติ

ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551

ในเขตวัดดอกบัว ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา

The public awareness and the problems with the enforcement of the Alcoholic

Beverage Control Act B.E. 2551 in area of Wat Dok Bua, Ta wang tong

Sub-district, Muang District, Phayao Province.

นริศรา ประสิทธิพานวัง¹

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้กฎหมายของประชาชนตลอดจนปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในวัดดอกบัว ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนรับรู้กฎหมายควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพิ่มขึ้นและฝ่าฝืนกฎหมายลดลง อันเป็นผลมาจากมาตรการแก้ไขปัญหาลดการเข้าถึงแอลกอฮอล์ของผู้นำชุมชน แต่ทั้งนี้การรับรู้กฎหมายดังกล่าวยังคงคลาดเคลื่อนในบางประเด็น งานวิจัยฉบับนี้จึงเสนอแนะให้เผยแพร่สาระสำคัญของพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้ประชาชนมากขึ้น และรณรงค์สนับสนุนมาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพื่อให้ประชาชนเข้าใจและไม่ฝ่าฝืนกฎหมาย นอกจากนี้พบปัญหาการขาดหน่วยงานหลักในการประสานความร่วมมือกับพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องในการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะในขั้นตอนของการประสานเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อตรวจตราและจับกุมผู้กระทำความผิด ทำให้ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันจึงไม่พบสถิติการจับกุมผู้กระทำความผิดหรือผู้ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเขตวัดดอกบัว นับเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาการฝ่าฝืนกฎหมายเรื่อยมา เนื่องจากความไม่ยำเกรงต่อกฎหมาย เพราะการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีความเคร่งครัด ดังนั้นจึงเสนอแนะให้ชมรมผู้ใหญ่บ้านดอกบัวเป็นหน่วยงานหลักในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นเพื่อบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้มีประสิทธิภาพ และเคร่งครัดต่อไป

คำสำคัญ: การรับรู้, การบังคับใช้ พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551

¹ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา จังหวัดพะเยา 56000 E-mail: aj.narisa@gmail.com

Abstract

This research aims at studying the public awareness of the law and problems with the Alcoholic Beverage Control Act B.E. 2551 in Wat Dok Bua, Ta wang tong Sub-district, Muang District, Phayao Province. The result revealed that the public awareness of the law on alcoholic beverage control was raised because the measure for solving alcohol-related problems organized by the community leaders. However, there are some public misconceptions of the law in some respects, so this research proposed that the important details of the Alcoholic Beverage Control Act should be introduced to the public and there should be the campaign for supporting alcohol control measures in order to ensure that people understand and do not violate laws. In addition, there is a lack of key agencies in coordinating with the competent officers who involved in the enforcement of law, especially in the process of coordination of law enforcement with police officers to monitor and arrest the offender. Up until now, there is no arrest record of offenders or violators of the Alcoholic Beverage Control Act in the area of Wat Dok Bua and this is one of the causes of the violation of such law. Since there is no deterrent effect of such law due to its ineffective and insufficient enforcement, this research recommends that the village leaders clubs of Ban Dok Bua should be the main unit in coordinating with other agencies to effectively and strictly enforce the Alcoholic Beverage Control Act.

Keywords: awareness, enforcement, Alcohol Beverage Control Act B.E.2551

บทนำ

การบริโภครีองดื่มแอลกอฮอล์จนมึนเมา ถือเป็นสาเหตุหนึ่งอันจะนำไปสู่ปัญหาสังคมได้หลายด้าน ปัจจุบันจึงมีความร่วมมือจากหลายหน่วยงานผลักดันให้มีกฎหมายควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ทั้งในด้านการผลิต การโฆษณา ตลอดจนการจำหน่าย และการบริโภค เช่น การห้ามจำหน่ายและบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในสถานที่หรือบริเวณบางแห่ง ซึ่งมีการกำหนดบทลงโทษไว้อย่างชัดเจน ตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ได้แก่ วัด หรือ สถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ประชาชนรับรู้เกี่ยวกับข้อห้ามตามกฎหมายดังกล่าวมาน้อยเพียงใด มีปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในวัดหรือไม่ เนื่องจากมักพบการฝ่าฝืนบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดอยู่ เรื่อยมา โดยเฉพาะเมื่อมีการจัดงานเทศกาลรื่นเริงในบริเวณวัด

ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีกฎหมายหลักในการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด คือพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551¹ ซึ่งแม้จะมีพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวออกมาใช้บังคับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 แล้ว แต่ยังคงพบการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวัดอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ทางผู้วิจัย จึงเห็นสมควรศึกษาวิจัย การรับรู้กฎหมายของประชาชนเกี่ยวกับการห้ามมิให้ขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด รวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัด โดยเลือกศึกษาในบริเวณวัดดอกบัว ต.ท่าวังทอง อ.เมือง จ.พะเยา เนื่องจากเป็นวัดในชุมชน(วัดราษฎร์²) ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนในหมู่บ้าน สุ่มเสี่ยงต่อการละเมิดกฎหมายดังกล่าวมากกว่าวัดอารามหลวงอื่นๆ ในจังหวัด และที่ผ่านมามีพบเห็นการฝ่าฝืนบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ช่วงที่มีการจัดงานรื่นเริงในบริเวณวัดอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งมักเป็นการฝ่าฝืนกฎหมายโดยประชาชนในหมู่บ้านเอง ดังนี้เพื่อวิเคราะห์การรับรู้กฎหมายของประชาชนในหมู่บ้านว่ารับรู้กฎหมายนี้มากน้อยเพียงใด เหตุใดจึงยังไม่เกรงกลัวกฎหมาย มีการฝ่าฝืนกฎหมายภายหลังจากที่มีการบังคับใช้ของพระราชบัญญัติฯ นี้เรื่อยมา ตลอดจนศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในการบังคับใช้พระราชบัญญัติ ฯ นี้ในเขตพื้นที่ดังกล่าว

¹ พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551, ราชกิจจานุเบกษา, 13 กุมภาพันธ์ 2551, เล่ม 125 ตอนที่ 33 ก, หน้า 34.

² วัดราษฎร์ หมายถึงวัดที่ได้รับพระราชทานที่วิสุงคามสีมา แต่ไม่ได้เข้าบัญชีเป็นพระอารามหลวง รวมไปถึง วัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์

อันจะนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างเหมาะสม และผลักดันให้ชุมชนหมู่บ้านดอกบัวเป็นชุมชนต้นแบบทางด้านการปลอดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวัดต่อไป

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงการรับรู้กฎหมายตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัว ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ของประชาชนในพื้นที่
2. เพื่อให้ทราบถึงปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัว ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ
3. เพื่อศึกษาถึงแนวทางแก้ไขปัญหาการรับรู้และการฝ่าฝืนกฎหมาย ตลอดจนปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัว ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ ศึกษาเฉพาะในเขตพื้นที่วัดดอกบัว ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา¹ โดยมุ่งศึกษาการรับรู้กฎหมายตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 มาตรา 27(1), 31(1), 39 และมาตรา 42 ของประชาชน ตลอดจนศึกษาถึงสภาพปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณพื้นที่ดังกล่าว สำหรับวิธีการดำเนินวิจัยนี้เป็นแบบผสมผสานได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ และเชิงพรรณนา ประกอบด้วยการวิจัยจากตำราและเอกสารทางกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลการรับรู้กฎหมายของประชาชน จากแบบสอบถามด้วยวิธีการสุ่มอย่างง่าย จาก กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ประชาชนในหมู่บ้านจำนวน 100 คน ประกอบกับการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ใหญ่บ้านบ้านดอกบัวจำนวน 3 หมู่บ้าน² รวมทั้งการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดดอกบัว เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์การรับรู้กฎหมายของประชาชนในหมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูล

¹ เป็นวัดเพียงแห่งเดียวในหมู่บ้านดอกบัว ที่ประกอบไปด้วยโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช ตามความแห่งพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ต้องห้ามมิให้ขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด

² ประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7, หมู่ 10 และ หมู่ 11 กล่าวคือ ตำบลท่าวังทองแบ่งเขตการปกครอง เป็น 11 หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่1 บ้านเจดีย์งาม , หมู่2 บ้านห้วยน้ำขาว , หมู่3 บ้านป่าแดง , หมู่4 บ้านหนองบึง , หมู่5 บ้านศาลาหนองหวี , หมู่6 บ้านแพะ , หมู่7 บ้านดอกบัว , หมู่8 บ้านเชียงทอง , หมู่9 บ้านร่องจ้อง , หมู่10 บ้านดอกบัว และหมู่11 บ้านดอกบัว

แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ดังกล่าวสองครั้ง กล่าวคือ การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ครั้งที่ 1 ในวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2559¹ และเก็บข้อมูลครั้งที่ 2 ในวันที่ 20 กรกฎาคม 2560² เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับทั้งสองครั้งมาเปรียบเทียบกัน รวมไปถึงการเก็บข้อมูลด้านการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ในเขตวัดดอแก้ว โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กำนันตำบลท่าวังทอง ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่าวังทอง และเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรเมืองพะเยา ซึ่งเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ในเขตพื้นที่โดยตรง และนำข้อมูลเหล่านั้นมาศึกษาวิเคราะห์ปัญหาในทางบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดดอแก้วต่อไป

ผลการศึกษา

1. **หลักกฎหมายที่เกี่ยวข้อง** ตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ได้กำหนดไว้ใน มาตรา 27 “ห้ามขายเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ในสถานที่หรือบริเวณดังต่อไปนี้ (1) วัดหรือสถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา” องค์ประกอบของการกระทำความผิด ประกอบไปด้วย องค์ประกอบภายนอก คือ 1) ผู้ใด 2) ขายเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ 3) ในบริเวณวัดหรือสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา และองค์ประกอบภายใน คือ เจตนา (ประสงค์ต่อผลหรือเล็งเห็นผล) สำหรับมาตรา 31 กำหนด “ห้ามมิให้ผู้ใดบริโภคเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ในสถานที่หรือบริเวณดังต่อไปนี้ (1) วัดหรือสถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา³ เว้นแต่เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา” องค์ประกอบของการกระทำความผิด ประกอบไปด้วย องค์ประกอบภายนอก คือ 1) ผู้ใด 2) บริโภคเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ 3) ในบริเวณวัดหรือสถานที่ปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา 4)

¹ ซึ่งศึกษาข้อมูลนับตั้งแต่มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2551 จนถึงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2559

² โดยเป็นการศึกษาข้อมูลนับตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2559 (ซึ่งมีการดัดป้อนมาตรการแก้ไขปัญหามาจากแอลกอฮอล์ภายในหมู่บ้าน) จนกระทั่งถึงวันที่ 20 กรกฎาคม 2560 (ภายหลังจากที่มีการดัดป้อนรณรงค์มาระยะหนึ่งแล้ว)

³ สำหรับคำว่า “วัด” และ “สถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา” นั้น คณะกรรมการควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ ได้ให้ความหมายคำว่า “วัด” ว่าหมายถึง สถานที่ทางศาสนาของทุกศาสนาโดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร ที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช ส่วน “สถานที่สำหรับปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา” หมายถึง สถานที่ที่ใช้เป็นที่ประกอบพิธีบูชาทางศาสนา ทั้งที่เป็นพิธีกรรมที่เนื่องด้วยงานมงคลและอวมงคล ตูรยละเอียดเพิ่มเติมได้จากประกาศสำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ ฉบับที่ 1/2552, แนวทางการดำเนินการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551, สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดัดแปลงแอลกอฮอล์, กรมควบคุมโรค, กระทรวงสาธารณสุข, น. 7-8

ยกเว้นเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา และองค์ประกอบภายใน คือ เจตนา (ประสงค์ต่อผล หรือเล็งเห็นผล) ด้วยเหตุนี้เมื่อมีการขายหรือบริโภครีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวัดโดยเจตนา ย่อมครบองค์ประกอบความผิดตามพระราชบัญญัติแล้ว ไม่ว่าจะมีการขายหรือบริโภคในปริมาณมากน้อยเพียงใดก็ตาม¹ ซึ่งการกระทำความผิดทั้งสองมาตรา หากฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับตามมาตรา 39 และมาตรา 42 ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม มีข้อยกเว้นสำหรับกรณีที่การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งไม่มีความผิดตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ตามมาตรา 31(1) แต่อย่างใด กรณีนี้เมื่อพิจารณาพิธีกรรมตามศาสนาในปัจจุบัน เช่น ตามศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น ไม่พบพิธีกรรมที่กำหนดให้มีการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อันเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมทางศาสนาด้วยแต่อย่างใด จะมีก็แต่เพียงในศาสนาคริสต์สำหรับพิธีศีลมหาสนิท² เท่านั้น³ ด้วยเหตุนี้เองจึงไม่พบคำพิพากษาของศาลเกี่ยวกับการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดตามศาสนาพุทธที่ได้รับข้อยกเว้นดังกล่าว⁴

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากคำพิพากษาศาลแขวงอุบลราชธานี คดีหมายเลขแดงที่ 1683/2552, คำพิพากษาศาลแขวงนครสวรรค์ คดีหมายเลขแดงที่ 2779/2552, คำพิพากษาศาลจังหวัดอุทัยธานี คดีหมายเลขแดงที่ 339/2552, คำพิพากษาศาลแขวงพิษณุโลก คดีหมายเลขแดงที่ 876/2552 และคำพิพากษาศาลแขวงลพบุรี คดีหมายเลขแดงที่ 125/2552, (2556) สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ กรมควบคุมโรค, รวบรวมคำพิพากษาศาลตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551, น. 4, 11-12

² เนื่องจากเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาคริสต์ เพื่อแสดงถึงการร่วมสนิทกับพระเยซู โดยในพิธีดังกล่าว ศาสนิกชนทั้งนิกายโรมันคาทอลิกและนิกายโปรเตสแตนต์ จะต้องรับประทานขนมปัง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระกายของพระเยซูและดื่มไวน์ อันเป็นสัญลักษณ์แทนพระโลหิตของพระเยซู

³ ศีลสารภาพบาปและศีลมหาสนิท. มุลนิธิชาวคริสต์ศาสนนออร์โธดอกซ์ในประเทศไทย, 7 มกราคม 2559, สืบค้นจาก http://www.orthodox.or.th/index.php?content=literature&sub_content=ConfessionEucharist&lang=th

⁴ จะมีก็แต่เพียงคำพิพากษาของศาลที่พิพากษาว่ามีความผิดตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยไม่มีข้อยกเว้นเท่านั้น โดยพิจารณาได้จากคำพิพากษาศาลแขวงอุบลราชธานี คดีหมายเลขแดงที่ 298/2552 และในอีกคดีหนึ่งตามคำพิพากษาศาลแขวงอุบลราชธานี คดีหมายเลขแดงที่ 462/2553 ที่ได้วินิจฉัยไว้ในทำนองเดียวกัน, อ้างแล้ว, น. 12

2. กรณีศึกษา

2.1 การรับรู้ของประชาชนในหมู่บ้านดอกบัว ต่อการบังคับใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัว

สำหรับวัดดอกบัว มักพบการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่มีการจัดงานรื่นเริงในบริเวณวัด เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีสลากภัต ตลอดจนงานทอดผ้าป่า กลืน เป็นต้น ซึ่งผู้ที่ฝ่าฝืนบริโภคส่วนใหญ่เป็นประชาชนในหมู่บ้านเอง และพบการขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดบ้างเล็กน้อยช่วงที่มีการจัดงานรื่นเริงดังกล่าวซึ่งเป็นผู้ขายต่างถิ่นมิใช่ประชาชนในหมู่บ้าน ซึ่งนับตั้งแต่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในปี พ.ศ. 2551 ยังคงพบเห็นการฝ่าฝืนกฎหมายในบริเวณวัดเรื่อยมาช่วงที่มีการจัดงานบุญที่กล่าวมาข้างต้น สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้รับจากการเก็บข้อมูลครั้งที่ 1 ทั้งนี้ในระยะหลังมีการร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดพะเยาเพื่อแก้ไขปัญหาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ นำมาสู่การติดป้ายและรณรงค์ประชาสัมพันธ์โดยชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในวันที่ 1 เมษายน 2559 ทางผู้วิจัยจึงลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลครั้งที่ 2 เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับทั้งสองครั้งมาเปรียบเทียบกัน โดยสามารถสรุปผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก การรับรู้ต่อการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในพื้นที่วัดดอกบัว ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยาในกลุ่มประชาชนหมู่บ้านดอกบัว ได้โดยผู้วิจัยได้มุ่งเน้นศึกษาการรับรู้ของประชาชนเกี่ยวกับมาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัว โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 กรณี ได้แก่

1) รับรู้เกี่ยวกับการห้ามขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดหรือไม่ ข้อมูลที่ได้รับจากการแจกแบบสอบถามในครั้งแรก ประชาชนมีการรับรู้เกี่ยวกับการห้ามขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดในจำนวนที่น้อยกว่าร้อยละ 50 กล่าวคือ มีการรับรู้เพียงร้อยละ 34 เท่านั้น เปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้รับในครั้งที่ 2 มีการรับรู้เพิ่มมากขึ้นคิดเป็นร้อยละ 89 เท่ากับว่าเมื่อมีการรณรงค์อย่างเข้มงวดของทางหมู่บ้าน ประชาชนจึงมีการรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการห้ามขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดมากขึ้น

2) รับรู้เกี่ยวกับการห้ามบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดหรือไม่ ข้อมูลจากการแจกแบบสอบถามครั้งที่ 1 ประชาชนรับรู้ว่ามีความหมายห้ามบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์บริเวณวัดคิดเป็นร้อยละ 42 และในการแจกแบบสอบถามครั้งที่ 2 คิดเป็นร้อยละ 95 เมื่อได้รับผลจากแบบสอบถามในจำนวนที่ต่างกันค่อนข้างมาก อันจะส่งผลต่อการลดลงของจำนวนผู้บริโภคเครื่องดื่ม

แอลกอฮอล์ในวัด ซึ่งเป็นประชาชนในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ ผู้วิจัยจึงลงพื้นที่อีกครั้ง¹ เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ตอบแบบสอบถามเพิ่มเติม ได้รับข้อมูลว่าหลังจากที่ทางหมู่บ้านได้รณรงค์ห้ามบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด ส่งผลให้ประชาชนได้รับรู้เพิ่มขึ้นว่ามีกฎหมายห้ามมิให้บริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด อันสอดคล้องกับผลการรับรู้จากการแจกแบบสอบถามครั้งที่ 2 ซึ่งการรับรู้อยู่ในระดับที่ดีมากเกือบร้อยละ 95)

3) รับรู้เกี่ยวกับบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 กรณีการขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด หรือไม่ ในประเด็นนี้ จากการแจกแบบสอบถามครั้งที่ 1 ประชาชน รับรู้เกี่ยวกับบทลงโทษคิดเป็นร้อยละ 30 และจากแบบสอบถามครั้งที่สอง คิดเป็นร้อยละ 81 เช่นเดียวกันกับประเด็นที่ 2 เมื่อมีความแตกต่างของการรับรู้ที่ค่อนข้างมาก ทางผู้วิจัยจึงใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชนโดยวิธีการสุ่มเพิ่มเติม ในประเด็นนี้ร่วมด้วย พบข้อมูลที่น่าสนใจว่า ประชาชนรับรู้มากขึ้นว่าการฝ่าฝืนขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดนั้นเป็นความผิดและมีบทลงโทษ แต่บางส่วนยังคงเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าบทลงโทษการฝ่าฝืนนี้เป็นเพียงกฎของทางหมู่บ้านมิใช่โทษทางกฎหมายแต่อย่างใด และประการสำคัญมีผู้ที่ทราบอัตราโทษที่ชัดเจนของการฝ่าฝืนพระราชบัญญัตินี้ นั่นคือ อัตราโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน ปรับไม่เกิน 10,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ มีจำนวนที่น้อยมาก

4) รับรู้เกี่ยวกับมาตรการเปรียบเทียบปรับสำหรับการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ กรณีการขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดหรือไม่ ในประเด็นนี้ผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสองครั้งตรงกัน กล่าวคือ ไม่เคยรับรู้มาก่อนว่ามีมาตรการเปรียบเทียบปรับคิดเป็นร้อยละ 100 ในการนี้จะเห็นได้ว่า ประชาชนไม่ทราบว่ามาตรการเปรียบเทียบปรับโดยพนักงานสอบสวนหากมีการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 กรณีที่มีการบริโภคหรือขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นกฎหมายทางด้านการบังคับใช้ของเจ้าพนักงานตำรวจนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่า ภายหลังจากมีการรณรงค์ของทางหมู่บ้านแล้ว ประชาชนบางส่วนแม้จะรับรู้ว่ามีความหมายห้ามมิให้บริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดต่อกับ แต่ก็ยังคงลักลอบบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด ช่วงที่มีการจัดงานเทศกาลรื่นเริงอยู่บ้าง โดยให้เหตุผลว่า เป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินมาจนเป็นปกติวิสัยแล้ว เพียงแต่ในการฝ่าฝืนดังกล่าวมีความเกรงกลัวมากขึ้น นั่นคือ ใช้วิธีการบริโภคที่ปกปิดมากขึ้น มิได้

¹ ลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ตอบแบบสอบถามเพิ่มเติม ในวันที่ 27 กรกฎาคม 2560

บริโภคอย่างเปิดเผยอย่างเช่นในอดีตที่ผ่านมา ส่วนการฝ่าฝืนขายเครื่องต้มแอลกอฮอล์นั้น ไม่ปรากฏการขายเครื่องต้มแอลกอฮอล์ในวัดดอกบัวอีก เนื่องจากการห้ามปรามจากผู้นำชุมชน

ประเด็นที่สอง การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เพื่อพิจารณาประกอบการรับรู้การบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องต้มแอลกอฮอล์ของประชาชนในหมู่บ้าน ได้รับข้อมูลว่าทางผู้นำชุมชนได้เริ่มโครงการรณรงค์เกี่ยวกับมาตรการแก้ไขปัญหามาจากแอลกอฮอล์ในหมู่บ้าน สืบเนื่องจากที่จังหวัดพะเยาได้รับการจัดอันดับให้เป็นจังหวัดที่มีผู้ดื่มแอลกอฮอล์มากที่สุดในปี พ.ศ. 2554¹ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดพะเยาจึงมีนโยบายที่จะรณรงค์ลดการบริโภคเครื่องต้มแอลกอฮอล์ในจังหวัดลง โดยเพิ่มพื้นที่รณรงค์ห้ามขายและห้ามบริโภคเครื่องต้มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดเข้ามาด้วย หมู่บ้านดอกบัวจึงได้ขานรับนโยบายดังกล่าว โดยชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ร่วมมือกันกำหนดมาตรการแก้ไขปัญหามาจากแอลกอฮอล์ และติดป้ายประชาสัมพันธ์การห้ามบริโภคเครื่องต้มแอลกอฮอล์ในตำบลท่าวังทองขึ้น โดยมีการกำหนดโทษของการฝ่าฝืนเป็นมาตรการของหมู่บ้าน กล่าวคือ ผู้ใดฝ่าฝืน ปรับ 3,000 บาท ซึ่งเป็นการนำเงินเข้ากองทุนของหมู่บ้านต่อไป นโยบายตามป้ายประกาศนี้เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2559 เป็นต้นมา โดยมีรายละเอียดกล่าวคือ 1. ไม่ขาย ไม่ดื่มแอลกอฮอล์ ในสถานที่ที่กฎหมายห้าม 2. ร้านค้าไม่ขายเครื่องต้มแอลกอฮอล์ให้แก่เด็กอายุต่ำกว่า 20 ปี 3. จดเหล้าในงานศพ กลืน ฟ้าป่า งานบวช สลากภัต และงานในวัด 4. ดื่มแอลกอฮอล์แล้วห้ามก่อเหตุทะเลาะวิวาทและ 5. ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แกนนำหมู่บ้านเป็นตัวอย่างปฏิบัติตามมาตรการและสนับสนุนการจัดงานปลอดแอลกอฮอล์

ภายหลังจากการรณรงค์มาตรการเกี่ยวกับเครื่องต้มแอลกอฮอล์ดังกล่าว พบว่า ประชาชนในหมู่บ้านให้ความร่วมมือกับมาตรการนี้ตามลำดับ พบเจอการกระทำที่ฝ่าฝืนบ้างเล็กน้อย ที่ผ่านมาแต่ละหมู่บ้านยังไม่มีกรณีการปรับ 3,000 บาท มีเพียงการตักเตือนเบื้องต้นและภาคทัณฑ์ไว้เท่านั้น ซึ่งในกรณีนี้ถือเป็นการใช้มาตรการบังคับของทางหมู่บ้านแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อลดความบาดหมางหรือความขัดแย้งในหมู่บ้าน โดยให้ประชาชนในหมู่บ้านค่อยๆ ปรับตัว และให้ความร่วมมือกับทางหมู่บ้านในทางที่ดีขึ้นต่อไป

ประเด็นที่สาม การสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าอาวาสวัดดอกบัว เพื่อพิจารณาประกอบการรับรู้การบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องต้มแอลกอฮอล์ของประชาชนในหมู่บ้าน ได้รับข้อมูลที่น่าสนใจว่าทางคณะสงฆ์จังหวัดพะเยา ได้มีโครงการสร้างความปรองดองสมานฉันท์โดยใช้หลักธรรม

¹ สุรศักดิ์ ไชยสงค์, กณณพนธ์ ภักดีเศรษฐกุล และ ทักษพล ธรรมรังสี, (2556), รายงานสถานการณ์การบริโภคเครื่องต้มแอลกอฮอล์รายจังหวัด พ.ศ. 2554, นนทบุรี: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข, น.13.

ทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ของจังหวัดพะเยา วัดดอกบัวจึงขานรับนโยบายดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการห้ามขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด ซึ่งทางวัดได้จัดทำป้ายประกาศห้ามมิให้ขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด หากผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ จะเห็นได้ว่าการติดป้ายประกาศของทางวัดเกี่ยวกับมาตรการห้ามบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นั้นมีการระบุอย่างชัดเจน สอดคล้องและเป็นไปตามหลักการเดียวกันกับพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551

2.2 ปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัว เนื่องด้วยการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ กฎหมายกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ข้าราชการจากหลายหน่วยงานเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์¹ ได้แก่ ข้าราชการกระทรวงการสาธารณสุข ข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ข้าราชการสังกัดเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ดังนั้นการบังคับใช้กฎหมายฉบับนี้จึงต้องมีการประสานความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย

เมื่อพิจารณาประกอบข้อมูลคู่มือการปฏิบัติงานการบังคับใช้กฎหมายที่จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์² มีขั้นตอนของการเข้าสู่กระบวนการบังคับใช้กฎหมาย ได้แก่ กระบวนการจัดการเรื่องร้องเรียน กระบวนการลงพื้นที่ตรวจสอบ กระบวนการตรวจจับการกระทำความผิด กระบวนการตรวจสอบการกระทำความผิด เป็นต้น ซึ่งแต่ละขั้นตอน ประกอบไปด้วยการประสานความร่วมมือกับผู้รับผิดชอบที่เกี่ยวข้อง เช่น นักวิชาการศูนย์รับเรื่องร้องเรียน นิติกร พนักงานเจ้าหน้าที่ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จากการวิจัยพบปัญหาในการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ในบริเวณวัดดอกบัวดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก ปัญหาการขาดหน่วยงานหลักผู้ทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับผู้รับผิดชอบแต่ละภาคส่วนในการบังคับใช้กฎหมาย ทำให้การบังคับใช้กฎหมายในพื้นที่ไม่สำเร็จลุล่วงตามขั้นตอนของกฎหมาย กล่าวคือ เมื่อไม่มีหน่วยงานใดเป็นหน่วยงานหลักในการประสานความร่วมมือการบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ในวัดดอกบัว ที่ผ่านมาจึงพบเพียงการรณรงค์ และการตรวจตราโดย

¹ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558, ราชกิจจานุเบกษา, 21 ธันวาคม 2558, เล่ม 132 ตอนพิเศษ 335 ง, น. 11-12.

² จัดทำเอกสารกระบวนการบังคับใช้กฎหมาย ในการแก้ไขครั้งที่ 2 วันที่บังคับใช้ 2 มิถุนายน 2558

ผู้นำชุมชน ซึ่งรับนโยบายมาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดพะเยาเป็นหลักเท่านั้น ขาดการประสานงานไปยังหน่วยงานอื่นๆ เพื่อบังคับใช้กฎหมายแต่ละกระบวนการให้ครบถ้วน

สอดคล้องกับข้อมูลที่พบว่า แม้หน่วยงานระดับจังหวัดจะมีการกำหนดนโยบายเร่งด่วนโดยมีเป้าหมายหลักคือ จังหวัดพะเยาต้องไม่เป็นจังหวัดที่มีผู้ดื่มแอลกอฮอล์ เป็นอันดับ 1 โดยกำหนดยุทธศาสตร์การควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์¹ และเร่งดำเนินงานโครงการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของจังหวัดพะเยา หรือที่เรียกว่า “พะเยาโมเดล” ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ซึ่งได้มีการตั้งศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ การบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยาขึ้นในปี พ.ศ. 2557² และมีการขยายผลมายังระดับชุมชนผ่านทางผู้นำชุมชน ได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น แต่มาตรการส่วนใหญ่เป็นเพียงการรณรงค์ และการตรวจเตือนเท่านั้น

นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์พนักงานเจ้าหน้าที่ ที่ได้รับการแต่งตั้งเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนบ้านดอกบัวมากที่สุด ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่าวังทอง กำนันตำบลท่าวังทอง และผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวทั้ง 3 หมู่บ้าน⁴ ได้รับข้อมูลว่า ทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลท่าวังทองมีนโยบายร่วมมือกับทางชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านตำบลท่าวังทอง เกี่ยวกับการรณรงค์ให้ประชาชนทราบถึงผลกระทบด้านสุขภาพของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพื่อลดอัตราผู้ป่วยโรคสุราเรื้อรังซึ่งถือเป็นโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชนลง เช่นเดียวกันกับข้อมูลที่

¹ ยุทธศาสตร์การควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ 5 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) สร้างคณะทำงานและเครือข่ายทุกระดับเชื่อมต่อคณะกรรมการเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จังหวัด 2) สร้างทีมวิทยากรกระบวนการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ 3) พัฒนาทีมสื่อมวลชนนักจัดรายการวิทยุเชิงสร้างสรรค์สังคม 4) ควบคุมการผลิตจำหน่ายสุราชุมชน สุราเถื่อน จัดโซนนิ่งมีมาตรการภาษีและกำหนดพื้นที่ปลอดเหล้ามากขึ้น และ 5) พัฒนาชุมชนให้เกิดเครือข่ายเข้มแข็งลดปัจจัยเสี่ยง แลกเปลี่ยนและคัดเลือกคนต้นแบบ หมู่บ้านต้นแบบ และส่งเสริมการศึกษาวิจัยในพื้นที่

² โดยคำสั่ง 863/2557 ลงวันที่ 1 เมษายน 2557 แต่งตั้งคณะกรรมการศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยาเป็นประธาน ปลัดจังหวัดพะเยาเป็นผู้อำนวยการศูนย์ฯ คณะกรรมการประกอบด้วยบุคลากรที่มาจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยถือเป็นศูนย์เดียวในประเทศไทยที่ทำงานด้านปัญหามลพิษทางอากาศเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่างเป็นรูปธรรมโดยมีภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย และมีการขับเคลื่อนการทำงานจากทุกภาคส่วนดังที่กล่าวมา

³ ทั้งนี้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558 ตูรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากราชกิจจานุเบกษา, 21 ธันวาคม 2558 (ฉบับที่ 2), เล่ม 132 ตอนพิเศษ 335 ง, น. 11.

⁴ สัมภาษณ์ในวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2560

ได้รับจากการสัมภาษณ์กำนันตำบลท่าวังทอง และผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านดอกบัวทั้ง 3 หมู่บ้าน ที่มีนโยบายเน้นทางการรณรงค์ประกาศชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านตำบลท่าวังทองเกี่ยวกับมาตรการในการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นหลัก รองลงมาคือกระบวนการลงพื้นที่ตรวจสอบ และหยุดอยู่ที่กระบวนการนี้เท่านั้น ดังนั้นเมื่อไม่มีหน่วยงานหลักในการประสานความร่วมมือไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกระบวนการอื่นๆต่อไป จึงประสบปัญหาขาดการประสานงานเพื่อเข้าสู่กระบวนการบังคับใช้ที่สำคัญนั่นคือ กระบวนการตรวจจับการกระทำความผิด ตลอดจนกระบวนการตรวจสอบการกระทำความผิด อย่างจริงจังตามมา

ประเด็นที่สอง ปัญหาด้านการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 อย่างเคร่งครัดในกระบวนการตรวจจับผู้ที่ฝ่าฝืนบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดซึ่งถือเป็นการบังคับใช้กฎหมายอย่างเป็นรูปธรรมที่สุด โดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ¹ ผู้มีอำนาจสืบสวนสอบสวน จับกุม และดำเนินคดีอาญา² ผู้ที่ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดดอกบัว กรณีนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรเมืองพะเยา กลุ่มงานป้องกันและปราบปราม ชัยประทวน 3 นายและชั้นสัญญาบัตร 2 นาย³ ได้รับข้อมูลว่า การปฏิบัติงานเพื่อบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551 ในบริเวณวัดดอกบัวนั้น แม้พระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นพระราชบัญญัติที่มีโทษทางอาญา แต่ในขั้นตอนของการลงพื้นที่เพื่อตรวจจับการกระทำความผิด(จับกุมผู้กระทำความผิด)นั้น จำเป็นต้องได้รับการประสานงานร่วมมือจากหลายฝ่าย ซึ่งที่ผ่านมาไม่มีการประสานงานมายังเจ้าหน้าที่ตำรวจในกรณีดังกล่าว จึงทำให้ที่ผ่านมาไม่มีสถิติการจับกุมผู้ที่ฝ่าฝืนขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวัด สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านที่ได้กล่าวไปแล้วว่า เมื่อทางผู้ใหญ่บ้านตรวจตราพบผู้ที่ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ที่ผ่านมามีเพียงการตักเตือนและภาคทัณฑ์ไว้เท่านั้น ไม่มีการประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อจับกุมและดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดแต่อย่างใด จึงเป็นเหตุ

¹ ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อปฏิบัติตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558 ได้กำหนด “ให้เจ้าหน้าที่สังกัดสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ซึ่งเป็นข้าราชการตำรวจชั้นประทวนผู้มียศตั้งแต่สิบตำรวจตรีขึ้นไปและชั้นสัญญาบัตรผู้มียศตั้งแต่ร้อยตำรวจตรีขึ้นไป เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 เฉพาะในเขตท้องที่ที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลและรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการ”

² พนักงานเจ้าหน้าที่อื่นๆตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีนอกจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ จึงไม่มีอำนาจ จับ ชัง คั่น ปล่อย ชั่วคราว เนื่องจากเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าพนักงานตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาโดยตรง

³ สัมภาษณ์ในวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2560

ให้เกิดปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในกระบวนการตรวจจับผู้ที่ฝ่าฝืนบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดดอแก้วอย่างเคร่งครัดโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจผู้มีอำนาจ

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัย มีประเด็นน่าสนใจซึ่งจะนำมาอภิปรายผล กล่าวคือ ในประเด็นการรับรู้กฎหมายของประชาชนนั้น จากการวิจัยพบการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดดอแก้วหลังการประกาศใช้เรื่อยมา ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่าการเผยแพร่ความรู้ตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551 ยังไม่แพร่หลายและเข้าถึงประชาชนเท่าที่ควร สอดคล้องกับการเก็บข้อมูลในครั้งที่ 1 ซึ่งพบว่าประชาชนรับรู้ข้อห้ามตามพระราชบัญญัตินี้ค่อนข้างน้อย อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อมีการเผยแพร่มาตรการแก้ไขปัญหจากแอลกอฮอล์โดยผู้นำชุมชนนั้น แม้จะทำให้ประชาชนรับรู้ข้อห้ามตามกฎหมายมากขึ้น แต่ยังคงเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าข้อห้ามตามป้ายประกาศสัมพันธ์เป็นเพียงกฎของทางหมู่บ้านเท่านั้น เพราะมีการระบุปรับผู้ที่ฝ่าฝืน 3,000 บาท โดยนำเงินค่าปรับนี้เข้ากองทุนหมู่บ้านต่อไป อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาป้ายประกาศของวัดดอแก้ว ระบุห้ามมิให้ขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด ผู้ใดฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือนหรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ จะเห็นได้ว่า มีการระบุข้อห้ามและบทลงโทษอย่างชัดเจน เป็นไปตามหลักการเดียวกันกับพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551 มากกว่าป้ายมาตรการแก้ไขปัญหจากแอลกอฮอล์ของทางหมู่บ้าน กรณีนี้จึงเป็นส่วนช่วยให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับทราบมาตรการทางกฎหมาย ห้ามขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดเพิ่มมากขึ้น แต่ทั้งนี้เมื่อการรณรงค์มาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์จากวัดและผู้นำชุมชนในหมู่บ้านมีเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ดังนี้ย่อมทำให้ประชาชนในหมู่บ้านเกิดความสับสนและเข้าใจคลาดเคลื่อนได้

ในประเด็นปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551 ในพื้นที่วัดดอแก้ว ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยานั้น จากผลการวิจัยพบว่า แม้จะมีการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติ ฯ โดยเฉพาะการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดเรื่อยมา แต่เนื่องด้วยลักษณะเฉพาะของพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากพนักงานเจ้าหน้าที่หลายภาคส่วน ในการเข้าสู่กระบวนการบังคับใช้กฎหมายได้แก่ กระบวนการจัดการเรื่องร้องเรียน กระบวนการลงพื้นที่ตรวจสอบ กระบวนการตรวจจับการกระทำความผิด กระบวนการตรวจสอบการกระทำความผิด จึงประสบปัญหาการขาดแรงงานที่เป็นหน่วยงานหลักในการประสานความร่วมมือจากภาคส่วนอื่นๆ ในกระบวนการบังคับใช้กฎหมาย ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อไม่มีหน่วยงานหลักในการประสานงานเพื่อบังคับใช้กฎหมาย ที่ผ่านมาก็ยังไม่มี

การประสานงานเพื่อร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการตรวจตราจับกุมผู้กระทำความผิด ซึ่งถือเป็นสาเหตุอันนำไปสู่ปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 อย่างเคร่งครัดและเป็นรูปธรรมในเขตพื้นที่วัดดอกบัว

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัย สรุปผลได้ว่า แม้จะมีการประกาศในราชกิจจานุเบกษาบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มาช่วงระยะเวลาเกือบสี่ปีแล้ว แต่ไม่ถือเป็นปัจจัยหลักในการรับรู้การบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดดอกบัวของประชาชนในหมู่บ้านแต่อย่างใด และแม้จะมีการรณรงค์มาตรการแก้ไขปัญหามาจากแอลกอฮอล์ของผู้นำชุมชน ประชาชนบางส่วนยังมีความเข้าใจข้อกฎหมายที่คลาดเคลื่อน สำหรับการบังคับใช้กฎหมายโดยพนักงานเจ้าหน้าที่นั้น ประสบปัญหาด้านการขาดหน่วยงานหลักที่เป็นผู้ประสานความร่วมมือเพื่อนำไปสู่กระบวนการบังคับใช้กฎหมายแก่ผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมายในวัดดอกบัว อันนำไปสู่ปัญหาการบังคับใช้พระราชบัญญัติอย่างเคร่งครัดในกระบวนการตรวจจับผู้กระทำความผิดตามมา จึงนำมาสู่ข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. แนวทางการแก้ปัญหาการรับรู้ข้อกฎหมายตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 ที่คลาดเคลื่อน และการแก้ปัญหาการละเมิดกฎหมายดังกล่าวของประชาชนในวัดดอกบัว

1) ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอกบัวแต่ละหมู่บ้าน ควรประสานความร่วมมือกับศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา จัดให้มีเวทีเผยแพร่ความรู้ทางกฎหมาย เกี่ยวกับเนื้อหาสาระของพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ.2551 รวมไปถึงบทกำหนดโทษกรณีที่มีการฝ่าฝืนบริโภคหรือขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัด และมาตรการในการเปรียบเทียบปรับของทางเจ้าพนักงานตำรวจ โดยนักกฎหมาย หรือนักวิชาการ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในหมู่บ้านเข้าใจมาตรการข้อห้ามตามกฎหมายที่ถูกต้องชัดเจน

2) ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอกบัวแต่ละหมู่บ้าน ควรประสานความร่วมมือกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน เพื่อให้ทันวิชาการทางด้านสาธารณสุขมาเผยแพร่ข้อมูลการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และภัยจากการบริโภคดีดังกล่าว เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านตระหนักถึงการมีสุขภาพชีวิตและสุขภาพจิตที่ดี เมื่อห่างไกลการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เต็มใจที่จะปฏิบัติตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 อย่างยั่งยืน

3) ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอกบัวแต่ละหมู่บ้าน ควรร่วมกันย้าเตือนให้ความรู้เกี่ยวข้อห้ามตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ผ่านทางเครื่องกระจายเสียงของผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเป็นการย้าเตือนประชาชน โดยเฉพาะช่วงก่อนหน้าการจัดงานเทศกาลรื่นเริงต่างๆ ในวัด เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจด้านกฎหมายและเป็นการป้องกันการละเมิดกฎหมายล่วงหน้าได้เป็นอย่างดี

4) จัดให้มีการเฝ้าระวังสมาชิกในหมู่บ้านด้วยตนเอง โดยเฉพาะการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดดอกบัว ช่วงที่มีการจัดงานเทศกาลรื่นเริง เพื่อให้เพื่อนช่วยเพื่อน ดูแลตักเตือนกันอย่างใกล้ชิด อันเป็นการป้องกันมิให้ฝ่าฝืนกฎหมายได้อีกทางหนึ่ง

5) ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอกบัวแต่ละหมู่บ้านและแกนนำชุมชน ควรจัดเวทีสัมมนากับประชาชนในหมู่บ้านเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พร้อมด้วยดำเนินโครงการมาตรการแก้ปัญหาจากแอลกอฮอล์ต่อไป เพื่อผลักดันให้หมู่บ้านดอกบัวเป็นชุมชนต้นแบบด้านการปลอดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวัด ต่อไป

2. แนวทางการแก้ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551

1) ศูนย์ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา ควรประสานขอความร่วมมือจากนักกฎหมาย และนักวิชาการ ในการให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการบังคับใช้กฎหมายของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องแต่ละขั้นตอน เพื่อให้มีการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ครบทุกขั้นตอน

2) ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอกบัวทั้ง 3 หมู่บ้าน ควรเป็นหน่วยงานหลักในการทำหน้าที่ประสานงานเพื่อดำเนินการบังคับใช้พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในวัดดอกบัว เป็นระบบ ครบทุกขั้นตอนอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3) เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจภูธรเมืองพะเยา ควรประสานความร่วมมือกับทางผู้นำชุมชนซึ่งปัจจุบันมีการใช้กติกาชุมชนในการควบคุมการฝ่าฝืนขายหรือบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในบริเวณวัดอยู่แล้ว ให้แจ้งการตรวจพบการกระทำความผิดดังกล่าวไปยังสถานีตำรวจ เพื่อนำไปสู่ขั้นตอนการตราตราจับกุมผู้กระทำความผิดโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจอย่างจริงจังต่อไป

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่ธรรม ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มภาคีเครือข่ายและสื่อสารสาธารณะ. กระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพเพื่อควบคุม
เครื่องดื่มแอลกอฮอล์โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน. สำนักงานคณะกรรมการ
ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. สืบค้นจาก

<http://www.thaiantialcohol.com/uploads/files/albums/3.2.pdf>

คู่มือปฏิบัติงานการดำเนินคดีตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551.

(2557). สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. กรมควบคุมโรค.

กระทรวงสาธารณสุข

จุฑาภรณ์ แก้วมุงคุณ และคณะ.(2551). การทบทวนองค์ความรู้และการวิเคราะห์ทิศทางการวิจัย
การควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทย พ.ศ. 2493-2550. ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา.

แนวทางการดำเนินการตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551.

สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. กรมควบคุมโรค.

กระทรวงสาธารณสุข

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัติ
ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา. 21 ธันวาคม 2558

(ฉบับที่ 2). เล่ม 132 ตอนพิเศษ 335 ง. น. 11.

พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา. 6 กุมภาพันธ์ 2551.

เล่ม 125 ตอนที่ 33 ก. น. 34.

พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551. (2557). สำนักงานคณะกรรมการ

ควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. กรมควบคุมโรค. กระทรวงสาธารณสุข

รายงานประจำปี 2559. (2557). สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์.

กรมควบคุมโรค. กระทรวงสาธารณสุข

รวบรวมคำพิพากษาตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551. (2556).

สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. กรมควบคุมโรค.

กระทรวงสาธารณสุข

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสวรรช ธรรมศาสตรล่ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

สุรศักดิ์ ไชยสงค์, กณณพนธ์ ภักดีเศรษฐกุล, ทักษพล ธรรมรังสี.(2556). รายงานสถานการณ์การ
บริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์รายจังหวัด พ.ศ. 2554. นนทบุรี: ศูนย์วิจัยปัญหาสุรา
สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ กระทรวงสาธารณสุข. น.13.

สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ กรมควบคุมโรค
กระทรวงสาธารณสุข. (2551). พระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

Babor T, Caetano R, Casswell S, et al.(2003). **Alcohol No Ordinary Commodity:
Research and Public Policy**. Oxford medical Publications.

Thomas Babor, R.C., Sally Casswell, Griffith Edwards, Norman Giebrect, Kathryn
Graham,Joel Grube, Linda Hill, Harold Holder, Ross Homel, Michael
Livingston, Esa Osterberg,Jurgen Rehm, Robin Room, Ingeborg Rossow,
Alcohol No Ordinary Commodity : research and public policy. 2010.

การเข้าสู่ระบบแท่งและองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร

Broadbanding and Organizational Structure of Customs Department

นิติ เฉลยรส²

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การเข้าสู่ระบบแท่ง และองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า การเข้าสู่ระบบแท่งมีผลต่อระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ องค์ประกอบเชิงโครงสร้างขององค์การ และการบรรลุพันธกิจของกรมศุลกากร หรือไม่ อย่างไร และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายใต้การเปลี่ยนแปลง เพื่อเสนอเป็นแนวทางดำเนินการของกรมศุลกากรต่อไป โดยศึกษาจากเอกสาร สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่และผู้บริหาร และใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลเพิ่มเติมบางประเด็น จากการศึกษาพบว่า ระบบแท่งออกแบบโดยเปลี่ยนแปลงใน 2 ด้านที่สำคัญ ได้แก่ การกำหนดตำแหน่งและค่าตอบแทน ด้านการกำหนดตำแหน่ง ประกอบด้วย การยุบรวมสายงานด้านศุลกากร และการยุบรวมระดับตำแหน่ง ด้านค่าตอบแทนประกอบด้วย การแยกบัญชีเงินเดือนออกตามแท่ง และการยุบรวมขั้นเงินเดือนเป็นช่วงเงินเดือนเดียวในแต่ละแท่งย่อย แต่ยังคงกำหนดตัวควบคุมเงินเดือน คือ ค่าสูงสุด ค่าต่ำสุด และค่ากลาง เป็นฐานคำนวณเงินเดือน เพื่อป้องกันปัญหาด้านงบประมาณ

ผลและความสัมพันธ์ต่อระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ พบว่า ระบบการบริหารผลงาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินผลงาน แต่ปัญหาจากความซับซ้อนของหลักเกณฑ์ ความเข้าใจของบุคลากร และวงเงินงบประมาณในการเลื่อนเงินเดือน ทำให้ในทางปฏิบัติ ยังคงมีการใช้วิธีการประเมินในแบบเดิม ส่วนการหมุนเวียนอัตราค่าจ้าง และนโยบายบริหารทรัพยากรมนุษย์ มีความคล่องตัวและความยืดหยุ่นเพิ่มขึ้น เนื่องจากการยุบรวมสายงานและระดับตำแหน่ง ทำให้ลดข้อจำกัดจากโครงสร้างตำแหน่งและหลักเกณฑ์ลง

² นักศึกษาปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการค้นคว้าอิสระ เรื่อง “การเปลี่ยนระบบการกำหนดตำแหน่งเข้าสู่ระบบแท่ง และองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร” หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ) คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุนิสา ซ่อแก้ว เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

ผลและความสัมพันธ์ต่อองค์ประกอบเชิงโครงสร้าง พบว่า โครงสร้างและสายบังคับบัญชาเปลี่ยนแปลง ทำให้หน่วยงานระดับล่างถูกยุบ และสายบังคับบัญชาสั้นลง อย่างไรก็ตาม การมอบอำนาจเปิดช่องให้หน่วยงานย่อยอาจกำหนดสายการบังคับบัญชา กระบวนงาน และโครงสร้างเพิ่มเติมได้ โครงสร้างและสายการบังคับบัญชาจึงไม่ได้ลดลงในทุกหน่วยงานย่อย แต่ก็มีความคล่องตัวในการบริหารจัดการมากขึ้น ด้านกระบวนงานมุ่งเน้นการเปลี่ยนไปสู่กระบวนงานเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว โดยลดขั้นตอนลงจากการยุบรวมสายงาน จากเดิมที่จะต้องใช้เจ้าหน้าที่หลายคน ลดลงเป็นเจ้าหน้าที่เพียงหนึ่งถึงสองคน และมีการนำระบบอิเล็กทรอนิกส์มาทดแทนหรือลดขั้นตอนในบางส่วน

ผลและความสัมพันธ์ที่มีต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์การ พบว่า การบริหารผลงานซึ่งควรเป็นกลไกที่ช่วยให้ระบบแห่งสนับสนุนต่อการบรรลุเป้าหมาย ยังขาดประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่ง การออกแบบระบบแห่งที่มุ่งเน้นปรับโครงสร้างให้การตอบสนองต่อเป้าหมายด้านการอำนวยความสะดวกทางการค้า กลับประสบผลสำเร็จ โครงสร้างและกระบวนงานมีความคล่องตัวเพิ่มขึ้น สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายได้ อย่างไรก็ตาม การขยายขอบเขตงาน จากการยุบรวมสายงาน ทำให้เกิดปัญหาการสั่งสมความรู้ความเชี่ยวชาญในสายงานหลัก กระทบต่อประสิทธิภาพในการบรรลุเป้าหมายด้านการจัดเก็บภาษีและการปกป้องสังคม ซึ่งเป็นเป้าหมายในอีกด้านหนึ่งขององค์การ

จากผลการศึกษา สะท้อนให้เห็นว่า การออกแบบที่มุ่งเน้นด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงรูปธรรม (Hard HRM) โดยไม่ได้คำนึงในด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงนามธรรม (Soft HRM) ทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดแรงต้าน เนื่องจากไม่ได้คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงในแง่คุณค่าพฤติกรรมและค่านิยมของบุคลากร อีกทั้ง ไม่มีกลไกจัดการความเสี่ยงและแก้ไขปัญหามาจากแรงต้านดังกล่าว ทำให้ระบบการบริหารผลงาน ไม่ประสบผลในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ การเข้าสู่ระบบแห่งยังขาดกลไกการติดตามและจัดการผลกระทบ โดยเฉพาะประเด็น การขยายขอบเขตของงาน (Enlargement) ที่มีการยุบรวมสายงาน ซึ่งส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์การ

คำสำคัญ: ระบบแห่ง, การบริหารทรัพยากรมนุษย์, โครงสร้างองค์การ

ABSTRACT

The objectives of the study on “ Change in Job Classification System into Broadbanding and Organizational Structure of Customs Department” are to study whether and how engaging into broadbanding affects human resource management system, element of organizational structure, and achievement of organizational mission of Customs Department; and to study the correlation of the said elements under change for presentation as operating guideline of Customs Department accordingly. The study was conducted from related documents, interview with officers and executives, and using questionnaires for collection of additional data in some aspects.

The study finding indicated that broadbanding was designed under change in system in two significant areas including Job Classification and Compensation. The change in job classification consisted of dissolution and aggregation of customs occupation and dissolution and aggregation of position level. Change in compensation consisted of bands-based payroll separation and dissolution and aggregation of salary bracket into single salary span in each sub-band. However, although compensation structure was determined as single salary span in each sub-band but salary controller consisting of maximum value, minimum value and mean, was determined as salary calculation basis to prevent budget problem.

Result and correlation of broadbanding affecting human resource management (HRM) indicated as follows: Application of performance management system resulted in change in criteria and procedure of performance appraisal. However, the primary appraisal method has still been used due to the problems from complexity of criteria, personnel understanding and budget limit of salary increase. More flexibility and adjustability of man power rotation and HRM policy due to dissolution and aggregation of occupation and position level resulted in abatement of restriction from position structure and criteria.

Result and correlation of broadbanding affecting structural element indicated as follows: Change in structure and hierarchy from dissolution and aggregation of position level and occupation resulted in dissolution of lower level work units from the structure and

shorter hierarchy. However, the existing empowerment mechanism has given sub-work units the chance of possibility on additional determination of hierarchy, work process and structure. Therefore, structure and hierarchy have not been reduced in every sub-work unit but management flexibility has been more flexible. Change of work process toward One Stop Service was emphasized under reduction of procedure from dissolution and aggregation of occupations previously from decrease in requirement for use of officers in each occupation in that work process to be one to two officers only, and replacement with electronics system or reduction of some procedures.

Result and correlation of broadbanding affecting organizational goal achievement indicated inefficiency of performance management which should be the main mechanism in contribution of broadbanding to support goal achievement. However, on the other hand, the restructuring-focused broadbanding design to meet commercial facilitation goal has become successful and the structure and work process have been more flexible to be able to meet goal. However, job enlargement from dissolution and aggregation of occupations caused the problem of knowledge and expertise accumulation in major occupations and then affected the efficiency on goal achievement in tax collection and social protection which are one of the organizational goals.

According to the study results, they reflected Hard HRM-focused design without concern on Soft HRM, resulting in resistance toward change due to non-concern on change in viewpoint of personnel behavior and value, and non-mechanism of risk management and problem solving from such resistance. Therefore, performance management system has been failed in practice. In addition, impact monitoring and management mechanism has been deficient in entering into broadbanding, particularly in the aspect of job enlargement with dissolution and aggregation of occupations, affecting organizational goal achievement.

Keywords: Broadbanding, Human Resource Management, Organization Structure

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ระบบการกำหนดตำแหน่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดตำแหน่ง หน้าที่ และค่าตอบแทน ซึ่งเป็นระบบที่มีความสำคัญต่อการบริหารงานในระบบราชการไทย เพราะองค์ประกอบเชิงโครงสร้างและการบริหารทรัพยากรมนุษย์กำหนดขึ้นบนฐานของตำแหน่ง ทั้งการจัดสายการบังคับบัญชา อัตรากำลัง และโครงสร้าง ตลอดจนเป็นกรอบการวางหลักเกณฑ์ของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ด้านอื่น

การตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ที่เปลี่ยนระบบกำหนดตำแหน่งเข้าสู่ระบบแท่ง จึงถูกคาดหวังว่าจะเป็นตัวแปรสำคัญในการขับเคลื่อนให้เกิดระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสม ช่วยสร้างความสอดคล้องให้กับการบริหารราชการแนวใหม่¹ ตามการปฏิรูประบบราชการที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2545 โดยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบต่างๆ และสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ทั้งนี้ จากการเปลี่ยนแปลงในระบบงานให้การส่งต่องานและความรับผิดชอบตามสายบังคับบัญชา เปลี่ยนไปสู่การทำงานให้สำเร็จในชั้นเดียว (ในคนเดียวหรือกลุ่มเดียว)² ตลอดจนทำให้เกิดโครงสร้างองค์การแนวราบแบบ 3 ชั้น (Flat Organization/3 Layers) แทนที่โครงสร้างเดิม³

อย่างไรก็ตาม การเข้าสู่ระบบแท่งกลับมีประเด็นปัญหาและข้อถกเถียงในเชิงโครงสร้าง⁴ แม้จะถูกออกแบบมาเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงระบบและโครงสร้างก็ตาม โดยมีจุดร่วมในองค์การขนาดใหญ่ที่มีความ

¹ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, "สาระสำคัญในการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับใหม่," ใน สาระสำคัญในการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับใหม่, บรรณาธิการโดย กลุ่มสื่อสารองค์กร สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2550), 8-9.

² เรื่องเดียวกัน, 35.

³ โปรดดู เอกสารแนบ 1 ที่แนบท้ายร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ... ใน หนังสือสำนักงาน ก.พ. ที่ นร 1001/1527 เรื่อง ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ... ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2548

⁴ ในขั้นตอนของการออกแบบเชิงโครงสร้างที่จะส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบเชิงโครงสร้างขององค์การนั้น มีการโต้แย้งในบางประเด็นที่มีความน่าสนใจ คือ ในประเด็นการรวมหรือแยกของแท่งของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติ และการกำหนดแท่งย่อย ตลอดจนมุมมองในการอธิบายโครงสร้างใหม่ที่จะเกิดขึ้น โปรดดูรายละเอียดใน หนังสือสำนักงาน ก.พ. ที่ นร 1001/1522 เรื่อง ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ... ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2548

ซับซ้อน สอดคล้องกับผลการวิจัยและข้อถกเถียงทางวิชาการซึ่งมีความเห็นขัดแย้งกันในด้านผลเชิงโครงสร้างและปัญหาจากการนำระบบมาใช้¹

ภายใต้ข้อถกเถียงดังกล่าว กรมศุลกากรมีการปรับเชิงโครงสร้างหลายด้านที่น่าสนใจ ในระยะที่มีการนำระบบแท่งมาใช้ เช่น การปรับโครงสร้าง² การยุบรวมตำแหน่งในสายงานหลัก เป็นต้น ประกอบกับ แม้กรมศุลกากรจะเป็นหน่วยงานขนาดกลาง แต่โครงสร้างในการกิจหลัก (Core Function) มีความซับซ้อนหลากหลายครอบคลุมทั้งงานปฏิบัติการ/พื้นที่ (Operating) งานวิชาการ/เทคนิคเฉพาะ (Techno structure) งานการต่างประเทศ และมีหน่วยสนับสนุนการบริหารในด้านต่างๆ อีกทั้งการจัดโครงสร้างและระบบงานของกรมศุลกากรยังมีความแตกต่างจากปริมาณงานและลักษณะเฉพาะบางประการ ได้แก่ ความแตกต่างจากลักษณะของการขนส่งและพิธีการ ซึ่งการขนส่งแต่ละรูปแบบมีวิธีปฏิบัติหรือระบบงานแตกต่างกัน และความแตกต่างจากปริมาณงาน ซึ่งแต่ละท่าที่มีการนำเข้า-ส่งออกมีปริมาณงานแตกต่างกันค่อนข้างมากส่งผลโดยตรงต่อการจัดโครงสร้างอัตรากำลัง ทำให้แม้จะมีลักษณะงานที่เหมือนกัน อาจมีโครงสร้างที่ต่างกันมาก

จึงมีความน่าสนใจว่า ภายใต้ข้อถกเถียงในประเด็นเชิงโครงสร้างและการออกแบบโครงสร้างที่มีความซับซ้อนหลากหลาย กรมศุลกากรได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบแท่งต่อองค์ประกอบเป็นประการใดบ้าง เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่มุ่งหวังไว้หรือไม่ อย่างไร การออกแบบและความสอดคล้องในองค์ประกอบ ตลอดจนผลต่างระหว่างโครงสร้างหน้าที่ที่แตกต่างกันและรองรับภารกิจที่แตกต่างกันอย่างไร และ/หรือมีปัญหาหรือผลกระทบเชิงโครงสร้างองค์การในลักษณะเดียวกับที่มีการถกเถียงหรือไม่ อย่างไร

¹ เป็นประเด็นข้อถกเถียงที่ว่า หากยุบรวมจนเหลือชั้นหรือระดับเพียงไม่กี่แห่ง และกระจายอำนาจมากเกินไป จะมีแนวโน้มนำไปสู่การจ่ายค่าตอบแทนที่ความไม่เป็นธรรม ความพยายามในการแก้ไขปัญหาจะนำระบบกลับไปมีลักษณะคล้ายกับระบบเดิม ดังนั้น ระบบแท่งจึงไม่อาจแก้ปัญหาขององค์การได้ อย่างไรก็ตาม ผู้ที่สนับสนุนระบบแท่งมีประเด็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิดจากความขัดแย้งในแนวคิดและการออกแบบของระบบแท่ง หากแต่เกิดจากการออกแบบที่ไม่รอบคอบ โดยบางส่วนสนับสนุนระบบแท่งที่มีแท่งย่อย (Sub-bands) และมีค่ากลาง โดยเรียกว่า Second Generation แต่ความเห็นในอีกทางหนึ่ง กลับมองว่า ระบบแท่งที่มีแท่งย่อย (Sub-bands) และมีค่ากลาง เป็นเพียงสิ่งที่ตักค้ำงมากจากระบบเดิม การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างและระบบด้วยระบบแท่ง ไม่ควรกลับไปมีโครงสร้างย่อยในลักษณะของระบบเดิม ซึ่งจะทำให้ระบบแท่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างได้

² โปรดดูรายละเอียดใน กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศุลกากร กระทรวงการคลัง พ.ศ. 2551, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 125 ตอนที่ 22 ก (25 มกราคม 2551): 109-124. กฎกระทรวงฉบับนี้ ประกาศในวันเดียวกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551

วิธีการศึกษา

การศึกษา เรื่อง “การเปลี่ยนระบบการกำหนดตำแหน่งเข้าสู่ระบบแท่ง และองค์ประกอบเชิงโครงสร้างของกรมศุลกากร” เป็นการศึกษาแบบผสม (Mixed Method) โดยใช้การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) รวบรวมประเด็นและข้อถกเถียง เพื่อกำหนดกรอบการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ แล้วนำประเด็นที่ได้มากำหนดแบบสอบถาม เพื่อเก็บข้อมูลและยืนยันประเด็นปัญหาด้วยวิธีการทางสถิติในบางประเด็น โดยใช้ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าทีกรณีกลุ่มตัวอย่างเป็นอิสระต่อกันในการแปลผล

เอกสารที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ บทความวิชาการ ระเบียบและกฎหมาย ตลอดจนรายงานและสถิติ จากหนังสือและระบบอินทราเน็ตของกรมศุลกากร โดยกลุ่มประชากรเป็นข้าราชการสังกัดกรมศุลกากร สุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ แบ่งกลุ่มออกเป็นนักทรัพยากรบุคคล และข้าราชการทั่วไป และแบ่งตามประเภทตำแหน่ง เป็นตำแหน่งในแท่งวิชาการและตำแหน่งในแท่งทั่วไป

กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาได้ประยุกต์จาก Michigan Model, Harvard Model, ตัวแบบของ Michael Colenso เป็นหลัก โดยพิจารณาจากองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงองค์การ ซึ่งจำแนกตามการบริหารทรัพยากรมนุษย์ แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ องค์ประกอบเชิงรูปธรรม (Hard) และองค์ประกอบเชิงนามธรรม (Soft)

หากพิจารณาองค์ประกอบในประเด็นที่ทำการศึกษานี้ ระบบแท่งมีความสอดคล้องกับตัวแบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ ทั้งตัวแบบเชิงรูปธรรมและเชิงนามธรรม (Hard and Soft HRM) เนื่องจากถูกออกแบบมาเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ตอบสนองต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงขององค์การ สอดคล้องกับตัวแบบ Michigan Model ที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์กับโครงสร้าง ซึ่งจะต้องออกแบบโดยรองรับและตอบสนองต่อพันธกิจและกลยุทธ์ (Organization's Strategy, Structure and HRM Systems) ในขณะเดียวกัน ระบบแท่งยังคงจุดมุ่งเน้นเชิงนามธรรม (Soft HRM) ในด้านศักยภาพหรือสมรรถนะของบุคลากร ความก้าวหน้าในสายอาชีพ ตลอดจนการกระจายอำนาจในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ และระบบงานแบบทีม สอดคล้องกับนโยบายการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ปรากฏในตัวแบบ Harvard Model ในเรื่องนโยบายการบริหารทรัพยากรมนุษย์กับระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์

ส่วนองค์ประกอบเชิงโครงสร้างมีความสอดคล้องตัวแบบของ Michael Colenso ทั้งนี้ โครงสร้างองค์การเป็นภาพกว้างเชิงโครงสร้าง ส่วนสายการบังคับบัญชากับระบบงาน การจัดลำดับอาจแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับมุมมองในแต่ละประเด็น

ระบบแห่งของกรมศุลกากร : แนวคิดและการออกแบบ

ระบบแห่งของกรมศุลกากรมีลักษณะสำคัญ คือ มีลักษณะแบบ Broad Grade หรือ Second Generation ซึ่งเป็นการออกแบบที่คงการควบคุมในโครงสร้างและค่าตอบแทน และมีการแบ่งระดับชั้นเป็นกลไกในการควบคุมอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการขาดความสอดคล้องเชิงโครงสร้างและการควบคุมที่เกิดขึ้นกับระบบแห่งในระยะแรก¹ อย่างไรก็ตาม มีผู้เห็นว่าเป็นการย้อนกลับไปสู่ระบบเดิมที่เน้นระบบพวกพ้องและความไม่เสมอต้นเสมอปลาย (favoritism and inconsistencies) และไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์การ ทั้งนี้ หากพิจารณาในโครงสร้างของกรมศุลกากรจะพบว่า โครงสร้างในแนวคิดเปลี่ยนแปลงไปไม่มาก เนื่องจากระบบเดิมได้ปรับลดระดับตำแหน่ง โดยรวบเป็นระดับควบคุมอยู่แล้ว ประกอบกับภายหลังเข้าสู่ระบบแห่งมีการใช้กลไกทางบริหาร เพื่อกำหนดระดับย่อยเพิ่มจากโครงสร้างตามกฎหมาย การยุบระดับจึงมีไม่มาก และความซ้ำซ้อนในโครงสร้างใกล้เคียงกับระบบเดิม

อีกด้านหนึ่ง ระบบแห่งในกรมศุลกากร ถูกออกแบบโดยมุ่งขยายขอบเขตงาน จากการสัมภาษณ์² พบว่ามีความพยายามเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ ปี 2541 - 2545 จากการเน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะ (Enrichment) ไปสู่การมุ่งเน้นทักษะที่หลากหลาย (Enlargement) เพื่อลดระยะเวลาและขั้นตอนในระบบงาน เนื่องจากกรมได้เปลี่ยนจุดมุ่งเน้นจากพันธกิจในการจัดเก็บภาษีอากรและการปกป้องสังคมไปสู่การอำนวยความสะดวกทางการค้า โดยมีปัจจัยมาจากการลดอัตราอากรศุลกากร และกระแสการค้าเสรี ประกอบกับแผนแม่บทการปฏิรูประบบราชการ (พ.ศ. 2540 - 2544) และแนวความคิดการปฏิรูประบบงานศุลกากรให้ทันสมัย (Customs Modernization Reform) ขององค์การศุลกากรโลก แต่การเปลี่ยนแปลงในช่วงดังกล่าว ไม่ประสบความสำเร็จภายใต้โครงสร้างของระบบการกำหนดตำแหน่งแบบเดิม

การออกแบบดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดในด้านระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ของระบบแห่งที่ต้องการให้ตำแหน่งงานมีหน้าที่ความรับผิดชอบกว้าง เส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพสั้น เพื่อทำ

¹ Frank L. Giancola, "A Framework for Understanding New Concepts in Compensation Management," 14-15.

² กลุ่มผู้บริหารทรัพยากรมนุษย์, สัมภาษณ์โดย นิติ เฉลยรส, กรมศุลกากร, 25 พฤษภาคม 2560.

ให้กำหนดตำแหน่งและค่าตอบแทนมีความยืดหยุ่นคล่องตัว¹ โดยบุคลากรมีความก้าวหน้าไปในแนวทางมากกว่าเลื่อนขั้นในแนวดิ่ง² มุ่งเน้นการพัฒนาอาชีพและทักษะ และเพื่อปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมไปสู่การทำงานเป็นทีม³ ดังนั้น ระบบแท่ง จึงถูกนำมาเป็นเครื่องมือปรับขยายขอบเขตงานหรือการยุบรวมสายงาน ได้อย่างมีความสอดคล้องในเชิงการออกแบบ และจะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเข้าสู่ระบบแท่ง กรมศุลกากรประสบความสำเร็จในการยุบรวมสายงานได้เป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ ระบบแท่งนำการบริหารผลการปฏิบัติงานและแนวคิดสมรรถนะมาเป็นกลไกรองรับการออกแบบที่สนับสนุนการปรับระบบและโครงสร้างให้มีความแบนราบและสร้างความเชื่อมโยงเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างเป้าหมายขององค์การกับระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ โดยถูกออกแบบพร้อมกับตัวระบบแท่ง ตั้งแต่การศึกษาเพื่อปรับปรุงระบบจำแนกตำแหน่งของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ร่วมกับบริษัท เฮย์ กรุ๊ป จำกัด⁴ โดยหลักการ กลไกดังกล่าวจะสร้างความเชื่อมโยงระหว่างตำแหน่ง สมรรถนะ และผลงานที่เป็นส่วนหนึ่งของการบรรลุเป้าหมายขององค์การ เข้ากับแรงจูงใจระบบค่าตอบแทน และกระตุ้นให้เติบโตในแนวราบจากการเพิ่มพูนสมรรถนะจากความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานที่เพิ่มขึ้น เพื่อทดแทนการเลื่อนระดับ

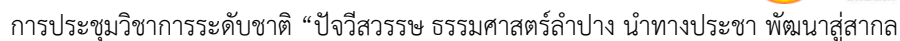
จะเห็นว่าระบบแท่งมีการออกแบบให้มีลักษณะแบบ Broad Grade โดยมีการยุบรวมในเชิงในระดับไม่มากนัก แต่มีการยุบรวมสายงานเพื่อขยายขอบเขตหน้าที่ (Enlargement) โดยมีกลไกจากการบริหารผลงาน (Performance Management) และแนวคิดสมรรถนะ (Competency) สนับสนุนการเติบโตในแนวราบและสร้างความเชื่อมโยงเชิงยุทธศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหาว่า การออกแบบในลักษณะนี้ส่งผลตามที่วางไว้หรือไม่ ตลอดจนประเด็นที่เป็นข้อถกเถียงในเชิงแนวคิดนั้น ผลที่เกิดขึ้นกับกรมศุลกากรเป็นไปในรูปแบบใด ซึ่งจะกล่าวถึงในผลการศึกษาในลำดับต่อไป

¹ วรณดี ภูพันธ์ตระกูล, "ความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนระบบจำแนกตำแหน่งและค่าตอบแทนใหม่ของข้าราชการพลเรือนสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย," (ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา, 2552), 14.

² ศุภชัย ยาวะประภาษ, การบริหารงานบุคคลภาครัฐไทย : กระแสใหม่และสิ่งท้าทาย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: จุฑทอง, 2548), 95.

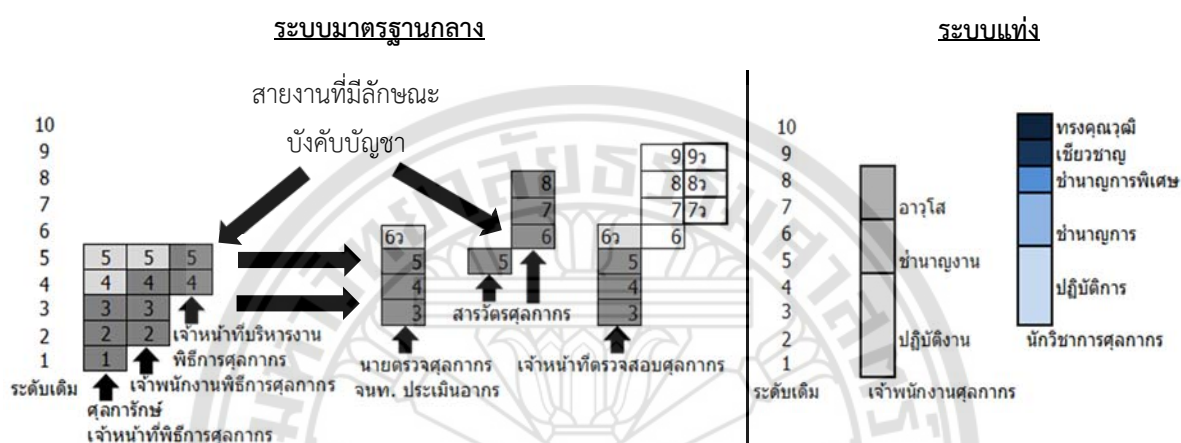
³ ธัญญา ผลอนันต์, บริหารค่าตอบแทนแบบสร้างสรรค์ด้วยระบบ Broadbanding, พิมพ์ครั้งที่ 2 [แก้ไขปรับปรุง] (กรุงเทพฯ: ขวัญข้าว' 94, 2551), 28-31.

⁴ คณะทำงานโครงการสมรรถนะ, คู่มือสมรรถนะข้าราชการพลเรือนไทย (นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2548), 9.

จากการออกแบบดังกล่าว พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในระบบการกำหนดตำแหน่ง 2 ด้านที่สำคัญ ได้แก่ การกำหนดตำแหน่ง (Job Classification) และค่าตอบแทน (Compensation)

การเปลี่ยนแปลงในด้านการกำหนดตำแหน่ง ประกอบด้วย การยุบรวมสายงาน และการยุบรวมระดับตำแหน่ง ทำให้โครงสร้างของตำแหน่งในระดับกลางและระดับล่างมีความยืดหยุ่นมากขึ้น

ภาพที่ 1 เปรียบเทียบโครงสร้างระดับตำแหน่งและสายงานในกรมศุลกากร ระหว่างระบบมาตรฐานกลางกับระบบ
 แห่ง สรจากเปรมปรี หลงปาน, แบบสรุปผลงานและผลงาน เพื่อขอรับการประเมินแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง
 บุคลากร ๖๖: โครงการปรับปรุงการกำหนดชื่อสายงานและมาตรฐานกำหนดตำแหน่งในกรมศุลกากร (กรุงเทพฯ;
 กรมศุลกากร, 2544), 8-9. และกรมศุลกากร, “สรุปการจัดตำแหน่งข้าราชการเข้าระบบจำแนกตำแหน่งใหม่,”
 กรมศุลกากร, <http://intranet.customs.net/wps/wcm/myconnect/> (สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2560).

ทั้งนี้ สายงานด้านบุคลากร เดิมถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ สายงานของเจ้าหน้าที่ และสายงานที่มีลักษณะบังคับบัญชา รวมมีจำนวนถึง 8 สายงาน เนื่องจากต้องการสร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะ ทั้งนี้การยุบรวมสายงาน ส่งผลทั้งในด้านระดับตำแหน่งและขอบเขตงาน ด้านระดับตำแหน่งเกิดจากการยุบกลุ่มสายงานเข้าด้วยกัน ทำให้การเลื่อนระดับในระดับต้นลดลง เพราะไม่ต้องเลื่อนเข้ากลุ่มสายงานที่มีลักษณะบังคับบัญชาเพื่อเลื่อนระดับขึ้น ส่วนด้านขอบเขตเกิดจากการยุบรวมสายงานหลายสายงานเข้าเป็นสายงานเดียว จึงเกิดความคล่องตัวในการบริหารทรัพยากรมนุษย์โดยปริยาย เนื่องจากลดข้อจำกัดจากโครงสร้างที่ถูกกำหนดขึ้นตามสายงาน ซึ่งเป็นข้อจำกัดทั้งในการเลื่อนตำแหน่งและการโยกย้าย

การยุบรวมเชิงระดับเปลี่ยนแปลงไปไม่มาก โดยมีการยุบรวมระดับตำแหน่งเดิมจาก 10 ระดับ (ภายในกรมศุลกากร) แล้วกำหนดเป็น 4 แห่ง (Bands) 12 แห่งย่อย (Sub-Bands)

ทั้งนี้ หากพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับระบบเดิมแล้ว พบว่าตั้งแต่ระดับ 8 ขึ้นไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างตำแหน่ง และอัตรากำลังในระดับนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

ในระดับกลาง 6-7 พบว่า ระยะแรกเกิดปัญหาจากการยุบรวมระดับ เนื่องจากเป็นระดับที่มีการครองตำแหน่งทั้งสายงานเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานและผู้บังคับบัญชา ทำให้ตำแหน่งผู้บังคับบัญชาในระดับหัวหน้างาน 6 และหัวหน้าฝ่าย 7 ถูกยกเลิกโดยปริยาย แต่ในตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายมีการปรับแก้โดยกำหนดเป็นตำแหน่งตามโครงสร้างภายใน¹ ประกอบกับใช้ระบบค่าตอบแทนพิเศษให้ได้รับค่าตอบแทนมากกว่าเจ้าหน้าที่ในระดับเดียวกัน² และกำหนดเป็นคุณสมบัติในการเลื่อนระดับ³

สำหรับเจ้าหน้าที่ในระดับต้นเดิมมีการกำหนดเป็นระดับควบทั้งในประเภททั่วไป และประเภทวิชาการ การยุบรวมจึงไม่ส่งผลต่อโครงสร้างและระบบงาน เพราะยังคงเป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานและมีลักษณะงานเช่นเดิม แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารพบว่า ในการปฏิบัติงานและการบริหารงาน ช่วยให้เกิดการยึดในระดับตำแหน่งของเจ้าหน้าที่ การบริหารจัดการในระดับหน่วยงานจึงมีความคล่องตัว ประกอบกับการกำหนดโครงสร้างอัตรากำลังในส่วนของผู้ที่ระดับต้นเป็นอัตรารวม ปฏิบัติงานหรือชำนาญงาน และปฏิบัติการหรือชำนาญการ จึงไม่ติดข้อจำกัดจากโครงสร้างตำแหน่ง ทำให้ผู้บริหารมีอิสระในการจัดการทรัพยากรบุคคลภายในหน่วยงานมากขึ้น

ด้านโครงสร้างค่าตอบแทน จากเดิมมีเพียงบัญชีเงินเดือนบัญชีเดียว ซึ่งแบ่งตามระดับในมาตรฐานกลาง 11 ระดับ โดยมีขั้นเงินเดือนย่อยแต่ละระดับ ตั้งแต่ 10 ขั้น ถึง 24 ขั้น⁴ แต่ระบบใหม่

¹ กลุ่มผู้บริหาร, สัมภาษณ์โดย นิติ เกลยรส, ม.ป.ท., 26 พฤษภาคม 2560.

² ประมวลระเบียบปฏิบัติบุคลากร 2556 ข้อ 1 04 04 04 (17) หลักเกณฑ์และอัตราส่วนการแบ่งจ่ายค่าทำกรล่วงหน้า กำหนดว่า

- ระดับชำนาญงาน ได้รับในอัตรา 8 ส่วน, ระดับชำนาญงานที่เคยดำรงตำแหน่งระดับ 6 และระดับชำนาญงานที่ดำรงตำแหน่งระดับหัวหน้างาน/ฝ่ายหรือเทียบเท่า ได้รับในอัตรา 9 ส่วน

- ระดับชำนาญการ หรือผู้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่าย/ส่วน ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งระดับ 6 ได้รับในอัตรา 9 ส่วน, ระดับชำนาญการ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งระดับ 7 หรือ ระดับชำนาญการ ที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้างาน หรือ หัวหน้าฝ่าย/ส่วน ได้รับในอัตรา 10 ส่วน

³ ประกาศ ที่ 161/2558 ลงวันที่ 23 กรกฎาคม 2558 เรื่อง เส้นทางความก้าวหน้าในสายอาชีพ (Career Path) ของกรมศุลกากร

⁴ พระราชกฤษฎีกาการปรับอัตราเงินเดือนของข้าราชการ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2550, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฎหมาย เล่ม 124 ตอนที่ 50 ก (3 กันยายน 2550): 1-3. แบ่งออกเป็น อันดับ ท.1-ท.11 และ บ.11 ในแต่ละอันดับมีขั้นเงินเดือน ตั้งแต่ 10-24 ขั้น โดยมีการแบ่งขั้นครึ่งระหว่างแต่ละขั้น (1 1.5 2 2.5 ...)

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

บัญชีเงินเดือนจะถูกแยกออกตามประเภทเป็น 4 บัญชี ซึ่งกำหนดออกเป็นช่วงเงินเดือนตามแต่ละแห่งย่อย (Sub-bands) โดยแห่งย่อยในแห่ง (Bands) หรือประเภทเดียวกัน จะมีช่วงคาบเกี่ยว เนื่องจากค่างานในแต่ละช่วงคาบเกี่ยวกันจากทักษะงานที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ความกว้างของแห่งย่อย (Width of Sub-bands) มีช่วงระยะตั้งแต่ร้อยละ 36.21852 (ประเภทบริหารระดับสูง) ถึงร้อยละ 331.4168 (ประเภททั่วไประดับปฏิบัติงาน) ความกว้างของแห่งย่อยลดลงตามระดับเพิ่มขึ้น โดยจะเห็นได้ว่า แม้ตำแหน่งที่เดิมอยู่ในระดับเดียวกัน แต่มีความกว้างของแห่งย่อยแตกต่างกันมาก การแยกบัญชีจึงช่วยให้มีความยืดหยุ่นในการปรับค่าตอบแทน สามารถปรับให้สอดคล้องกับค่างานมากกว่าระบบมาตรฐานกลาง

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบเงินเดือน ช่วงกว้างของแต่ละแห่งย่อย

ระดับ/ร้อยละ	ความกว้าง (ร้อยละ)				
แห่งย่อย				บต(9)/45.33	บส(10)/36.22
			อต(8)/123.18	อส(9)/114.19	
	ปก(3-5)/222.54	ชก(6-7)/189.70	ชพ(8)/163.73	ชช(9)/119.87	ทว(10)/75.30
	ปง(1-4)/331.42	ชง(5-6)/280.27	อว(7-8)/255.74	ทพ(9)/43.18	

ที่มา : คำนวนจาก บัญชีเงินเดือนแนบท้าย พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558, ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 132 ตอนที่ 43 ก (21 พฤษภาคม 2558): 1-3.

นอกจากนี้ มีการกำหนดตัวควบคุมตามลักษณะการออกแบบระบบแห่งแบบ Broad Grades เพื่อป้องกันปัญหางบประมาณ โดยตัวควบคุมที่กำหนดแตกต่างจากระบบมาตรฐานกลางที่ใช้ระบบขั้นเงินเดือน สำหรับตัวควบคุมของระบบแห่ง จะใช้เงินเดือนขั้นต่ำขั้นสูงและค่ากลางในการกำหนดฐานคำนวณเงินเดือนตามกฎหมาย ก.พ. ว่าด้วยการเลื่อนเงินเดือน พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นกลไกที่ช่วยในการกำหนดระดับตำแหน่งย่อยในโครงสร้าง และทำให้ความยืดหยุ่นในการปรับค่าตอบแทนลดลง

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบ รายจ่ายกรมศุลกากร (เงินเดือน) ระหว่าง ปี 2550-2553

ปี	จำนวนข้าราชการ	รายจ่ายเงินเดือน บาท/ปี	เงินเดือนเฉลี่ย ข้าราชการ/คน/ปี	เพิ่มขึ้นร้อยละ
2550*	4,433	1,181,562,169.02	266,537.8229	-
2551*	4,763	1,238,928,738.39	260,115.2086	-2.41
2552	4,763	1,274,109,260.12	267,501.4193	2.84
2553	4,739	1,302,424,993.62	274,831.1867	2.74

ก่อนการเข้ารับตำแหน่ง

ที่มา : คำนวณและสรุปจาก ส่วนสื่อสารองค์กร สำนักบริหารกลาง, รายงานประจำปี กรมศุลกากร 2550-2553 (กรุงเทพฯ; กรมศุลกากร, 2551-2554)

อย่างไรก็ตาม การควบคุมในโครงสร้างเงินเดือน อัตราการเลื่อนเงินเดือนเพิ่มขึ้นในระดับต่ำ โดยพิจารณาจากบัญชีรายจ่ายของกรมศุลกากร ในรายจ่าย ค่าใช้จ่ายบุคลากร เงินเดือน ของ ข้าราชการ หลังจากเข้าสู่ระบบแห่งเปลี่ยนแปลงไปไม่มาก ไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการปรับระบบค่าตอบแทนให้สามารถแข่งขันในตลาดแรงงานได้ สอดคล้องกับความเห็นจากการสัมภาษณ์ กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เป็นข้าราชการก่อน ปี 2551 ที่เห็นว่าอัตราค่าตอบแทนไม่แตกต่างจากระบบเดิม

ระบบแห่งกับระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์

ระบบแห่งมุ่งเน้นเน้นความยืดหยุ่นและการปรับระบบต่างๆ ให้มีความสอดคล้องกัน สร้างความเชื่อมโยงเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างเป้าหมายขององค์การกับระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ ต่างจากระบบมาตรฐานกลางที่เป็นลักษณะการจัดการงานบุคคล (Personnel Management) มุ่งเน้นเฉพาะด้านบุคคลเท่านั้น เนื่องจากมุ่งสร้างมาตรฐานในการจัดการงานบุคคลให้เป็นระบบและมาตรฐาน

กลไกสำคัญที่นำมาใช้ในการสร้างความเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ คือ การบริหารผลงาน (Performance Management) และแนวคิดสมรรถนะ (Competency) ทั้งนี้ จากการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ร่วมกับบริษัท เฮย์ กรุ๊ป จำกัด เพื่อปรับปรุงระบบจำแนกตำแหน่ง¹ ระบบแห่งถูกออกแบบโดยวางโครงสร้างบนแนวคิดสมรรถนะ และใช้แนวคิดสมรรถนะในระบบการบริหารทรัพยากรบุคคลด้านต่างๆ ตามหนังสือสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ที่ นร1008/ว27 ลง

¹ คณะทำงานโครงการสมรรถนะ, คู่มือสมรรถนะข้าราชการพลเรือนไทย, 9.

วันที่ 29 กันยายน 2552 เรื่อง มาตรฐานและแนวทางการกำหนดความรู้ความสามารถ ทักษะ และสมรรถนะ ที่จำเป็นสำหรับข้าราชการพลเรือนสามัญ

การบริหารผลงานโดยหลักการเป็นกลไกหลักที่เชื่อมโยงสมรรถนะ ระบบค่าตอบแทน และเป้าหมาย เข้าด้วยกันผ่านการประเมินผลงาน โดยผลจากการประเมินผลงานเชื่อมโยงกับค่าตอบแทนและการเลื่อนระดับ ดังนั้น การบริหารผลงานจะสร้างแรงจูงใจสำหรับการพัฒนาสมรรถนะ ควบคุมการสร้างแรงจูงใจในการบรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ และเป็นกลไกหนึ่งในการติดตามความสำเร็จของเป้าหมายดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของผู้บริหารทรัพยากรมนุษย์¹ ที่เห็นว่า ภายใต้อาณัติการปรับเปลี่ยนดังกล่าว ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับการบรรลุเป้าหมาย โดยมีการกำหนดตำแหน่งและสมรรถนะที่สอดคล้องกับเป้าหมาย ตลอดจนมีการบริหารผลงานที่เป็นระบบ ด้วยการยึดโยงกับการบรรลุพันธกิจของหน่วยงานเข้ากับการประเมินผลงานของบุคลากร ทำให้สามารถติดตามและประเมินผลความสำเร็จเชิงยุทธศาสตร์ได้โดยง่าย

อย่างไรก็ตาม ความเห็นดังกล่าว ตรงข้ามกับความเห็นของกลุ่มเจ้าหน้าที่และผู้บริหารที่เห็นว่า ในทางปฏิบัติจริง ยังคงมีปัญหา ดังนี้

- (ก) หลักเกณฑ์การประเมินที่มีความซับซ้อนจากความคลุมเครือของการกำหนดนิยาม
- (ข) ไม่มีการนำหลักสมรรถนะมาใช้ในการประเมินจริง เพราะมีความยุ่งยาก ออกแบบและประเมินผลให้มีความเป็นธรรมเที่ยงตรงได้ยากจากความแตกต่างในเชิงคุณภาพและปัจจัยอื่น
- (ค) กรอบวงเงินจำกัด จึงไม่สามารถประเมินตามผลงานจริงได้ เพราะโควตาไม่เพียงพอ
- (ง) ผู้ประเมินเป็นผู้บังคับบัญชาเพียงผู้เดียว ทำให้ไม่มีความแตกต่างจากการประเมินในระบบเดิม ส่งผลให้การประเมินอาจขาดความเที่ยงตรง
- (จ) เจ้าหน้าที่เห็นว่า หลักเกณฑ์การประเมินผลงาน ไม่ส่งผลต่อการประเมินจริงจากประเด็นดังกล่าว สะท้อนถึง ปัญหาด้านประสิทธิภาพในการนำแนวคิดสมรรถนะและการบริหารผลงานมาใช้ โดยเกิดจากปัญหาด้านความรู้ความเข้าใจของบุคลากร หลักเกณฑ์และวิธีการประเมินและข้อจำกัดจากกรอบวงเงิน

¹ กลุ่มผู้บริหารทรัพยากรมนุษย์, สัมภาษณ์โดย นิติ เกลยรส, กรมศุลกากร, 25 พฤษภาคม 2560.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ตารางที่ 3 ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ของหน่วยงานทั่วไป (จำนวน 378 คน)

คำถาม	ค่าเฉลี่ย* (0 - 4)	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลผล
1. การเลื่อนเงินเดือนและการประเมินผลงาน มีความยุ่งยาก ซับซ้อน	2.5238	.70670	เห็นด้วย
2. ปัจจุบันท่านคิดว่าตนเองยังไม่เข้าใจในหลักเกณฑ์และวิธีการประเมินผลงานอย่างเพียงพอ	2.6429	.68090	เห็นด้วย
3. ระบบแห่งทำให้สามารถโยกย้ายข้ามสายงานได้ง่าย	2.3513	.69285	ไม่เห็นด้วย
4. การโยกย้ายข้ามสายงาน และการโอนข้ามหน่วยงาน มีหลักเกณฑ์ชัดเจนและมีความเป็นธรรม	2.2381	.66070	ไม่เห็นด้วย
5. การโอนย้ายข้ามสายงานหรือหน่วยงาน ของระดับผู้บังคับบัญชา มีความรู้สามารถในเรื่องที่เกี่ยวข้องเพียงพอในการปฏิบัติหน้าที่	2.3783	.65330	ไม่เห็นด้วย
6. การเลื่อนตำแหน่งเป็นไปโดยความรู้ความสามารถและหลักสมรรถนะ	2.4735	.66003	ไม่เห็นด้วย

* แบบสอบถามแบ่งเป็น 4 ระดับ เทียบเป็นค่าตั้งแต่ 1-4 โดยมีค่ากลางเท่ากับ 2.5

ทั้งนี้ จากการสำรวจ พบว่ามีความสอดคล้องกับปัญหาจากการสัมภาษณ์ในประเด็นด้านความรู้ความเข้าใจของบุคลากร หลักเกณฑ์และวิธีการประเมิน ตลอดจนพบประเด็นรายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนของสมรรถนะที่เกี่ยวข้องกับการหมุนเวียนบุคลากร แสดงให้เห็นว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงโดยนำการบริหารผลงานและสมรรถนะมาใช้ แต่ในทางปฏิบัติ ทั้งเจ้าหน้าที่และผู้บริหารยังไม่เชื่อมั่น ประกอบกับขั้นตอนที่มีความซับซ้อน และกรอบเงินเป็นอุปสรรค ทำให้ไม่ประสบผลในทางปฏิบัติ

ในด้านการหมุนเวียนอัตรากำลัง ส่วนการโอนและย้าย ระบบแห่งมุ่งเน้นการหมุนเวียนอัตรากำลังภายใต้สมรรถนะประจำตำแหน่ง เช่น การแยกตำแหน่งที่มีวุฒิการศึกษาในระดับปริญญาตรี กับวุฒิการศึกษาในระดับต่ำกว่า เป็นต้น แต่ผลสำรวจพบว่า ปัญหาเกี่ยวกับความชัดเจนของหลักเกณฑ์และความเป็นธรรมในการโอนย้ายข้ามสายงานหรือหน่วยงาน สอดคล้องกับความเห็นจากการสัมภาษณ์กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่เห็นว่า แม้จะมีการนำแนวคิดสมรรถนะมาใช้ แต่กลับไม่นำมาพิจารณาในการโอนย้ายข้ามสายงานหรือหน่วยงาน ทำให้ไม่มีความเป็นธรรมกับเจ้าหน้าที่ภายในกรม เอื้อต่อระบบ

อุปถัมภ์ และส่งผลที่ผู้ที่โอนหรือย้ายมาอาจไม่มีสมรรถนะที่เหมาะสมกับตำแหน่ง โดยเฉพาะตำแหน่งระดับกลางและตำแหน่งที่จะต้องใช้ประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงานสูง สำหรับการเลื่อนระดับตำแหน่งและความก้าวหน้าในสายอาชีพนั้น ความยุ่งยากลดลง เนื่องจากยกเลิกการแบ่งออกเป็นสายงานของเจ้าหน้าที่และสายงานที่มีลักษณะบังคับบัญชา ส่งผลโดยตรงต่อระดับชั้นในการเลื่อนระดับ เพราะเดิมจะต้องสอบเปลี่ยนสายงานไปสายงานที่มีลักษณะบังคับบัญชา ประกอบกับชั้นย่อยในระดับกลางถูกยุบรวมกันจาก 6ว 6 7 เป็นระดับชำนาญการ ส่งผลให้จำนวนระดับในการเลื่อนตำแหน่งและหลักเกณฑ์ลดลงจากการที่ไม่ต้องเปลี่ยนสายงาน แต่อย่างไรก็ตาม การกำหนดความก้าวหน้าในสายอาชีพ (Career Path) ที่กำหนดให้ต้องดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายก่อนการเลื่อนขึ้นระดับชำนาญการพิเศษ แต่ตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายอยู่นอกโครงสร้างของระบบแห่ง จึงไม่มีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการเลื่อนระดับ ส่งผลต่อความเป็นธรรมในการเลื่อนระดับและความก้าวหน้าของเจ้าหน้าที่ โดยหลักการนโยบายบริหารทรัพยากรมนุษย์จะมุ่งกระจายอำนาจให้ระดับผู้จัดการ (Line manager) ทั้งการบริหารกำลังคน (Man power) การบริหารผลงาน (Performance management) และให้มีส่วนร่วมในการกำหนดตำแหน่ง แต่การเข้าสู่ระบบแห่งมีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่มาก เพราะเดิมมีการแต่งตั้งคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ซึ่งมีอำนาจในการพิจารณาในหลายประเด็นอยู่แล้ว ประกอบกับมีการมอบอำนาจให้กรมสามารถพิจารณาเกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์หลายประการ แต่การเปลี่ยนแปลงในเชิงระดับ กลับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อนโยบายบริหารทรัพยากรมนุษย์โดยตรง เนื่องจากการยุบรวมสายงานและตำแหน่งในระดับล่างถึงระดับกลาง ทำให้โครงสร้างตำแหน่งหลวม ตำแหน่งของเจ้าหน้าที่ในสายงานหลัก เหลือเพียง 2 สายงาน โดยแต่ละสายงานมีระดับตำแหน่งของเจ้าหน้าที่เพียง 2 ระดับ ซึ่งมีลักษณะงานเดียวกัน จึงไม่มีข้อจำกัดจากโครงสร้างตำแหน่งและสายงาน ประกอบกับกรมศุลกากรมีการมอบอำนาจในลักษณะที่เป็นการทั่วไป ไปยังผู้บังคับบัญชาทุกระดับทุกประเภทงาน ทำให้สามารถมอบหมายงาน ส่งให้ปฏิบัติหน้าที่อื่น และโยกย้ายภายในได้ ผู้บริหารระดับกลางจึงมีความอิสระในการจัดการภายใน แตกต่างจากเดิมที่แม้ได้รับมอบอำนาจ แต่ไม่สามารถสับเปลี่ยนหรือมอบหมายและจัดการภายในได้มากนัก เพราะติดปัญหาจากระดับของตำแหน่งและสายงาน จึงขาดความอิสระในการบริหาร สอดคล้องกับความเห็นของกลุ่มผู้บริหารระดับกลาง ที่เห็นว่า การบริหารมีความอิสระเพิ่มขึ้น เกิดความคล่องตัวในการบริหารทรัพยากรมนุษย์

ระบบแท่งกับองค์ประกอบเชิงโครงสร้าง

การเปลี่ยนเข้าสู่ระบบแท่ง ส่งผลต่อโครงสร้างภาพรวมไม่มากนัก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะโครงสร้างในภาพรวมที่เป็นการจัดแบ่งหน้าที่ภายในมีการปรับโครงสร้างให้มีความสอดคล้องกับปริมาณและลักษณะงาน โดยมีการจัดโครงสร้างตามหน้าที่ (Function) และพื้นที่ (Area) ตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงการคลัง พ.ศ. 2551 ซึ่งประกาศใช้วันเดียวกับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 ทั้งนี้ การปรับโครงสร้างดังกล่าว เป็นการปรับตามการปฏิรูประบบราชการและปัจจัยภายนอกของกรมศิลปากร จึงไม่เกี่ยวข้องกันกับการเข้าสู่ระบบแท่งโดยตรง

อย่างไรก็ตาม ในส่วนโครงสร้างระดับล่าง การปรับโดยรวมตำแหน่ง 6ว-7 เข้าด้วยกันเป็นตำแหน่งระดับชำนาญการ และการยุบสายงานที่มีลักษณะบังคับบัญชา ทำให้โครงสร้างหน่วยงานในระดับงานถูกยุบจากโครงสร้างปกติโดยปริยาย ทั้งนี้ หน่วยงานที่จำเป็นจะต้องมีหน่วยระดับงาน จะกำหนดขึ้นภายในหน่วยโดยการอาศัยคำสั่งมอบอำนาจ¹ ในลักษณะที่ผู้บริหารหน่วยงานย่อมมอบอำนาจในการตัดสินใจ อนุมัติ อนุญาต ไปยังเจ้าหน้าที่ในระดับชำนาญการได้ ทำให้โครงสร้างในระดับล่างคล่องตัว เพราะผู้บริหารในระดับสำนักและด้านศิลปากรสามารถบริหารจัดการโครงสร้างในระดับนี้ ทั้งการสับเปลี่ยน ยุบ และตั้งได้โดยไม่กระทบกับโครงสร้างอัตรากำลังในส่วนของกระบวนการงาน จากการสัมภาษณ์ทุกกลุ่มเห็นว่า มีความคล่องตัวมากขึ้น เนื่องจากการยุบเลิกสายงาน ทำให้เกิดกระบวนการในลักษณะเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One stop service) จากเดิมมีสายงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านศิลปากร 8 สายงาน ซึ่งทำให้ขั้นตอนในการผ่านพิธีการศิลปากร มีถึง 4-5 ขั้นตอน โดยผู้ประกอบการหรือตัวแทนจะต้องนำเอกสารมาให้เจ้าหน้าที่พิธีการตรวจสอบ แล้วส่งให้เจ้าหน้าที่ประเมินอากรตรวจสอบพิกัตอัตราศิลปากรและราคา แล้วนำไปให้สารวัตรศิลปากรพิจารณาและกำหนดชื่อนายตรวจศิลปากร เพื่อทำการตรวจสอบทางกายภาพ

เมื่อยุบรวมสายงานและนำระบบอิเล็กทรอนิกส์มาใช้ ทำให้ผู้ประกอบการสามารถดำเนินการและยื่นเอกสารได้ในระบบฯ และทำการตรวจปล่อยกับเจ้าหน้าที่ในตำแหน่งนักวิชาการศิลปากร ซึ่งจะพิจารณาทั้งเอกสาร พิกัดอัตราศิลปากร ราคา ใบอนุญาต และตรวจสอบทางกายภาพ โดยไม่ต้องไปผ่าน

¹ เนื่องจากการตัดสินใจหลายประการเป็นอำนาจของอธิบดีกรมศิลปากรตามกฎหมายว่าด้วยศิลปากร เพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการพิจารณา โดยปกติ จะมีการมอบอำนาจโดยทำเป็นคำสั่ง ซึ่งกำหนดกรอบอำนาจที่ได้รับมอบ ทั้งนี้ผู้รับมอบอำนาจ มีการกำหนดไว้ทั้งโดยตำแหน่งและที่กำหนดไว้เป็นหลักเกณฑ์ เช่น ข้าราชการในตำแหน่งประเภทวิชาการ ระดับชำนาญการ และตำแหน่งประเภททั่วไป ระดับอาวุโส ที่ได้รับมอบหมาย เป็นต้น ปัจจุบัน คือ คำสั่งกรมศิลปากร ที่ 1118/2558 ลงวันที่ 18 ธันวาคม 2558

เจ้าหน้าที่ในสายงานอื่นอีก เนื่องจากยุบรวมสายงานโดยรวมอำนาจหน้าที่ในการปฏิบัติงานมาในสายงานนี้ จึงลดขั้นตอนจากประมาณ 4-5 ขั้นตอนให้เหลือเพียงขั้นตอนเดียวได้

ในด้านสายบังคับบัญชา การยุบสายงานสารวัตรศุลกากรซึ่งเป็นสายงานบังคับบัญชา มารวมกับสายงานของเจ้าหน้าที่ เป็นสายงานนักวิชาการศุลกากร ทำให้เจ้าหน้าที่และผู้บังคับบัญชาอยู่ในระดับและเท่าเทียมกัน โครงสร้างสายการบังคับบัญชาในระดับล่างหายไปจากโครงสร้าง ยกเว้นระดับหัวหน้าฝ่าย (7) ที่ใช้กลไกทางบริหารและระบบค่าตอบแทนพิเศษ กำหนดให้เป็นตำแหน่งตามโครงสร้าง ส่วนตำแหน่งในระดับที่สูงขึ้นไป มีโครงสร้างตามระบบแห่งรองรับทั้งหมด โดยสามารถเทียบตำแหน่งได้ในระดับตำแหน่งต่อเท่าเทียม โดยไม่มีการเทียบแบบระดับควบ ทั้งนี้ ตำแหน่งในระดับ 7 ขึ้นไป ทั้งระบบเดิมและระบบใหม่ ไม่ใช่ตำแหน่งควบ ผู้ที่เลื่อนขึ้นจะต้องให้ผู้ครองตำแหน่งพ้นจากตำแหน่งไปก่อน ดังนั้น สายการบังคับบัญชาในระดับบนจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงจากการปรับโครงสร้างเข้าระบบแห่ง

ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามพบว่า การกำหนดคงสายบังคับบัญชาในระดับหัวหน้าฝ่ายไว้ เหมาะสมกับภาระงาน เพราะการมอบอำนาจส่วนใหญ่ลงไปยังระดับบริหารระดับกลางและผู้บริหารระดับสูงในหน่วยงานย่อยเกือบทุกเรื่อง โดยแบ่งระดับตามความรับผิดชอบและดุลยพินิจ ทำให้งานบางส่วน/ระดับจะต้องแบ่งภาระงานลงมา เพื่อไม่ให้เกิดความล่าช้าและการตัดสินใจบางประเด็น จำเป็นจะต้องผ่านกลั่นกรองในขั้นต้นจากเจ้าหน้าที่ที่มีประสบการณ์ ให้เกิดความรัดกุมและไม่เป็นปัญหาในภายหลัง อย่างไรก็ตาม จากแบบสอบถามที่เห็นว่าสายการบังคับบัญชายาวเกินไป จากการสัมภาษณ์พบว่า เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในโครงสร้างในระดับบน คือ ตั้งแต่ระดับชำนาญการพิเศษขึ้นไป เพราะโครงสร้าง ยังไม่มีการยุบรวมของระดับขั้นแต่อย่างใด ความล่าช้าในส่งต่องานจึงยังคงเกิดขึ้นในช่วงระดับนี้

ตารางที่ 4 องค์ประกอบเชิงโครงสร้าง

คำถาม	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลผล
1. ในหน่วยของท่าน มีการตั้งตำแหน่งนอกโครงสร้าง	ตอบว่ามีการตำแหน่งนอกโครงสร้าง จำนวน 185 คน		
2. การตั้งตำแหน่งเพิ่มเติมใน ข้อ 1 มีความเหมาะสมกับภาระงานและการปฏิบัติหน้าที่จริง*	2.8016	.55498	เห็นด้วย
3. การกำหนดตำแหน่งหัวหน้าฝ่าย เหมาะสมกับภาระงานและการปฏิบัติหน้าที่จริง	2.6314	.59229	เห็นด้วย
4. การจัดโครงสร้างในหน่วยงานของท่าน เหมาะสมกับการปฏิบัติงานจริง และสอดคล้องกับลักษณะงาน	2.6820	.58480	เห็นด้วย
6. สายการบังคับบัญชายาวเกินความจำเป็น	2.8641	.64243	เห็นด้วย
7. การมอบอำนาจช่วยลดขั้นตอนที่เกินความจำเป็น และเพิ่มความสะดวกรวดเร็วในการปฏิบัติงาน	2.6314	.57979	เห็นด้วย

ส่วนในระดับหัวหน้างานที่ถูกยุบโดยการเปลี่ยนแปลงระบบกำหนดตำแหน่งโดยปริยายนั้น ส่งผลให้สายการบังคับบัญชาในหน่วยงานวิชาการมีความเหมาะสม ไม่ยาวเกินความจำเป็น ส่วนหน่วยงานพื้นที่/ปฏิบัติ ยังสามารถปรับเปลี่ยนสายบังคับบัญชาในระดับที่ต่ำกว่าหัวหน้าฝ่ายได้โดยอาศัยกลไกทางบริหาร ซึ่งสามารถปรับได้ตามความเหมาะสม กับลักษณะงานที่มีความแตกต่างกัน เช่น สนามบินซึ่งเปิดทำการตลอด 24 ชั่วโมง โดยไม่มีวันหยุด จำเป็นจะต้องแบ่งออกเป็นผลัด ไม่น้อยกว่า 3 ผลัด เพื่อให้สามารถเปิดทำการได้ตลอดเวลา จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดผู้บังคับบัญชาในระดับล่าง เพื่อให้การตัดสินใจในการปฏิบัติงานของหน่วยงานมีความคล่องตัว เป็นต้น

ระบบแห่งการบรรลุปเป้าหมายขององค์การ

สำหรับการบรรลุปเป้าหมายขององค์การ แม้ระบบแห่งกำหนดโดยหลักสมรรถนะ เพื่อช่วยสร้างกลไกในการบรรลุปเป้าหมายขององค์การ โดยยึดการกำหนดตำแหน่งเข้ากับเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ และสร้างความชัดเจนในการแบ่งตำแหน่ง/สายงานจากเดิมที่มีความซับซ้อนและยุ่งยาก ทำให้การประเมินมีความคล่องตัว เกิดความเชื่อมโยงกับเป้าหมาย ซึ่งจะส่งผลกับการบรรลุปพันธกิจโดยตรง

แต่กลับพบปัญหาในประเด็นความรู้ความเข้าใจของบุคลากร หลักเกณฑ์วิธีการที่ยุ่งยาก ซับซ้อน และการบริหารผลงานไม่เป็นไปตามผลงานจริงจากข้อจำกัดของการประเมินผล ประกอบกับ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ไม่ได้นำสมรรถนะมาใช้จริง ซึ่งเป็นประเด็นที่สะท้อนจากกลุ่มผู้บริหาร ประกอบกับกลุ่มเจ้าหน้าที่เห็นว่ายังไม่สร้างแรงจูงใจเพียงพอ และไม่ได้ประเมินจากการสะท้อนผ่านผลงานและสมรรถนะ

แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่าจากการสัมภาษณ์ว่า ระบบแห่งตอบสนองต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กร จากการออกแบบโครงสร้างที่ยุบรวมสายงานและระดับของตำแหน่ง ซึ่งช่วยให้เกิดคล่องตัวในการบริหารจัดการบุคลากรภายในหน่วยงานและความคล่องตัวในการจัดการเชิงโครงสร้าง/สายการบังคับบัญชา ประกอบกับกลไกการมอบอำนาจ ขั้นตอนและความยุ่งยากในการปฏิบัติพิธีการจึงลดลง ส่งผลต่อการบรรลุพันธกิจด้านการอำนวยความสะดวก

ตารางที่ 5 ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ เฉพาะตำแหน่งที่ยุบรวมสายงาน แยกตามตำแหน่ง¹

คำถาม	F	Sig.	T	Sig.	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน
<u>ตำแหน่ง นักวิชาการศุลกากร/ตำแหน่งอื่น</u>						
1. การยุบรวมสายงานในตำแหน่งของท่าน สนับสนุนในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ประกอบการ ทำให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติหน้าที่	.301	.584	-1.091	.276	2.4600	.64013
					2.5636	.68755
2. การยุบรวมสายงานในตำแหน่งของท่าน ทำให้เจ้าหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น	8.717	.003	3.499	.001	3.0300	.70053
					2.6364	.77850
3. การยุบรวมสายงานในตำแหน่งของท่าน ทำให้เกิดปัญหาในการสั่งสมความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพราะ	13.920	.000	3.131	.003	3.1900	.61250
					2.8182	.84087
4. สายงานของท่านมีปัญหาด้านการถ่ายทอด และสั่งสมความรู้ความเชี่ยวชาญในงาน	8.263	.004	4.130	.000	3.1300	.59522
					2.7091	.71162

แต่จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ พบว่าพันธกิจในอีกด้านหนึ่งกลับเป็นไปในทางตรงข้าม เพราะการให้เจ้าหน้าที่เพียงคนเดียวรับผิดชอบหน้าที่ซึ่งเดิมเป็นของเจ้าหน้าที่อย่างน้อย 2-3 คน ทำให้ต้องรับผิดชอบมากเกินไป ส่งผลต่อขวัญกำลังใจ ประกอบกับการยุบรวมสายงาน ทำให้ไม่เกิดความเชี่ยวชาญในงาน ระบบแห่งจึงสนับสนุนเฉพาะด้านอำนวยความสะดวกเท่านั้น แต่

¹ ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าบนเป็นค่าของตำแหน่งนักวิชาการศุลกากร ค่าล่างเป็นค่าของตำแหน่งอื่น

ประสิทธิภาพการจัดเก็บภาษีและการปกป้องสังคมจากการตรวจสอบสินค้ากลับได้รับผลกระทบ สอดคล้องกับผลการสำรวจที่พบว่า สายงานที่สนับสนุนพันธกิจหลักซึ่งมีการยุบรวมจากสายงาน เฉพาะเดิมเกิดปัญหาในด้านความรับผิดชอบในตำแหน่ง การส่งสมความเชี่ยวชาญ และการถ่ายทอด ความรู้ ซึ่งปัญหาในสายงานหลักนี้ (นักวิชาการศุลกากร) ส่งผลโดยตรงต่อพันธกิจในการตรวจสอบ การจัดเก็บภาษี และการปกป้องสังคมขององค์กร เนื่องจากเป็นสายงานที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านนี้โดยตรง

ประเด็นและปัญหาด้านแนวคิดและการออกแบบ

ระบบแห่ง เป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงรูปธรรม (Hard HRM) ที่มุ่งเน้นความสอดคล้องระหว่างกลยุทธ์และเป้าหมายขององค์กรกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ซึ่ง ความสำเร็จขององค์กรจะเกิดจากการจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างเหมาะสม¹ จากผลการศึกษาพบว่า มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบดังกล่าว โดยแบ่งตามรายประเด็นได้ ดังนี้

(ก) นโยบายการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ทำให้เกิดการกระจายอำนาจโดยปริยายจากการ เปลี่ยนแปลงในโครงสร้างตำแหน่งและสายงาน ประกอบกับกลไกการมอบอำนาจ ทำให้ผู้บริหาร หน่วยงานย่อยมีอิสระในการจัดการบุคลากรในหน่วยงาน เกิดความคล่องตัว สามารถจัดการหมุนเวียน สับเปลี่ยนกำลังคนภายในได้เอง โดยไม่มีข้อจำกัดจากระดับตำแหน่งและสายงาน

(ข) องค์ประกอบเชิงโครงสร้างมีความยืดหยุ่น เพราะการยุบระดับตำแหน่ง ทำให้โครงสร้าง อัตรากำลังที่เชื่อมโยงอยู่กับระดับตำแหน่งเปลี่ยนแปลง โดยหน่วยงานย่อยในระดับถูกยุบจากการ ปรับโครงสร้างตำแหน่ง เมื่อประกอบกับการนำกลไกการมอบอำนาจมาใช้ ทำให้ผู้บริหารหน่วยงาน ย่อยสามารถจัดการโครงสร้างในระดับล่างได้อย่างอิสระ อีกด้านหนึ่ง การยุบรวมสายงาน ส่งผลโดยตรงกับ กระบวนการในการตรวจปล่อย ซึ่งเป็นกระบวนการหลักตามภารกิจ การที่สายงานที่ลดลง ทำให้ลด ขั้นตอนจากการผ่านเจ้าหน้าที่หลายสายงาน เหลือเพียงเจ้าหน้าที่คนเดียว กระบวนการจึงสั้นลง

(ค) การบรรลุเป้าหมายขององค์กร การบริหารผลงานและสมรรถนะถูกมุ่งหวังให้เป็นระบบ ขับเคลื่อนในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า ยังไม่ประสบผลในการ เชื่อมโยงเข้ากับการบรรลุเป้าหมาย แต่การออกแบบโครงสร้างที่มุ่งให้เกิดความยืดหยุ่นคล่องตัว เป็นไป

¹ Wendy Bloisi, *Introduction to Human Resource Management* (London; McGraw-Hill Education, 2007), 23-24.

ตามความคาดหวัง ตอบสนองต่อเป้าหมายการอำนวยความสะดวกทางการค้า ในอีกด้านหนึ่ง การยุบรวม
สายงานเกิดผลกระทบต่อประสิทธิภาพและการบรรลุเป้าหมายด้านการจัดเก็บภาษีและการป้องกันสังคม

จากผลสอคล้องดังกล่าว สะท้อนได้ว่า ระบบแห่งมีการเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบเชิง
โครงสร้าง การบริหารทรัพยากรมนุษย์ เข้ากับการจัดการเชิงกลยุทธ์ และผลที่เกิดขึ้นแสดงว่า
องค์ประกอบในแต่ละด้านมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งในเชิงการออกแบบและในเชิงผลกระทบ สอดคล้อง
กับตัวแบบ Michigan Model ที่เห็นว่า ระบบขององค์การจะต้องมีความสอดคล้องกันระหว่าง กลยุทธ์
โครงสร้าง และระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Organization's Strategy, Structure and HRM
Systems) โดยมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดอรรถประโยชน์ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดแก่องค์กร¹

อย่างไรก็ตาม ระบบบริหารผลงานและสมรรถนะที่ไม่ประสบผล ซึ่งเกิดจากปัญหาและความ
ซับซ้อนในหลักเกณฑ์วิธีการประเมิน และความไม่เข้าใจไม่เชื่อมั่นของบุคลากร ตลอดจนการสร้างขึ้นย่อย
ในระดับหัวหน้าฝ่ายและการกำหนดสายการบังคับบัญชาเพิ่มเติมในระดับล่างของหลายหน่วย โดยไม่มี
การทดลองนำเครื่องมือของระบบแห่งอย่างการทำงานเป็นทีมเข้ามาทดแทน สะท้อนว่าค่านิยมของ
บุคลากรเป็นอุปสรรคในการเปลี่ยนแปลงวิธีปฏิบัติ ยังคงยึดติดรูปแบบในแบบสายการบังคับบัญชา

ทั้งนี้ ไม่พบว่ามีการใช้กลไกการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในเชิงนามธรรม (Soft HRM) ในการ
สื่อสาร การจูงใจ และภาวะผู้นำ ที่จะพัฒนาเพื่อสร้างความตกลง/ความเข้าใจร่วมกัน (Commitment)
ระหว่างผู้จัดการ (Managers) กับบุคลากร² เพื่อเสริมแรงในการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันเชิงนามธรรม

การไม่คำนึงถึงปัจจัยในด้านดังกล่าว ทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดแรงต้าน เพราะขาดแง่มุมด้าน
พฤติกรรมและค่านิยม สอดคล้องกับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงองค์การ ที่เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงองค์การ
อาจเป็นในด้านวิทยาการ กระบวนการ หรือโครงสร้าง แต่ในที่สุด ผลกระทบจะตกอยู่กับคนหรือ
บุคลากร³ การเปลี่ยนแปลงองค์การจึงเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งโครงสร้างองค์การ
กระบวนการปฏิบัติงาน และมิติด้านทรัพยากรมนุษย์

¹ C.J. Fombrun, N.M. Tichy, and M.A. Devanna, *Strategic Human Resource Management* (Hoboken, N. J.; John Wiley & Sons, 1984), 41, quote in Wendy Bloisi, *Introduction to Human Resource Management* (London; McGraw-Hill Education, 2007), 23.

² Wendy Bloisi, *Introduction to Human Resource Management*, 14-23.

³ สมยศ นาวิการ, *การบริหาร : การพัฒนาองค์การ และการจูงใจ* (กรุงเทพฯ; บรรณกิจ, 2547), 59.

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงรูปธรรม (Hard HRM) จะต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในเชิงนามธรรม (Soft HRM) ด้วย เพราะหากไม่คำนึงแง่มุมด้านพฤติกรรมและค่านิยมของบุคลากรแล้ว อาจส่งผลให้เกิดแรงต้านหรือเปลี่ยนแปลงแต่รูปแบบ แต่ค่านิยมและวิธีปฏิบัติไม่เปลี่ยนแปลงตาม ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงได้

ประเด็นและปัญหาด้านกระบวนการ

จากปัญหาในด้านแนวคิดและการออกแบบ สิ่งที่เกิดขึ้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในเชิงกระบวนการ กล่าวคือ ไม่มีกลไกในการจัดการความเสี่ยงและแก้ไขปัญหาจากแรงต้าน ทำให้การบริหารผลงาน ที่ควรเป็นกลไกในการเชื่อมโยงระหว่างระบบแห่ง ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ และการบรรลุเป้าหมายขององค์การขาดประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ การเข้าสู่ระบบแห่งเป็นการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ที่มีมิติเกี่ยวข้องกับทุกองค์ประกอบในองค์การ ทำให้ผลที่เกิดขึ้นมีความสลับซับซ้อน หากพิจารณาในแง่การเปลี่ยนแปลงองค์การ ตามตัวแบบของ Kurt Lewin ทุกการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดแรงต้านได้ทั้งสิ้น เพราะความกลัวในผลกระทบและความไม่แน่นอนสอดคล้องกับผลการศึกษาที่บุคลากรทั้งในฐานะผู้รับการประเมินและผู้ประเมินไม่เข้าใจ ไม่เชื่อมั่นในการประเมินผลงานแบบใหม่

นอกจากนี้ ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานสะท้อนการรักษาสถานะเดิมอย่างชัดเจนจากความพยายามรักษารูปแบบการทำงานในแบบสายการบังคับบัญชาไว้โดยไม่มีการปรับเปลี่ยนไปสู่วิธีการทำงานแบบทีมที่มีความสอดคล้องกับระบบที่เปลี่ยนแปลงมากกว่า ทำให้เกิดการทวนกระแส โดยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง ด้วยการพยายามสร้างระบบเก่า ซ้อนขึ้นมาในระบบใหม่ แม้การเปลี่ยนแปลงนี้ จะอาศัยกลไกเชิงบังคับโดยการตราเป็นกฎหมายและระเบียบ แต่จากผลการศึกษาที่สะท้อนให้เห็นแล้ว มีกลไกการปรับตัวที่ทำให้กลไกทางกฎหมาย ไม่เกิดผลในทางปฏิบัติ

ในประเด็นเหล่านี้ ไม่พบว่ามีความพยายามใดในการออกแบบกลไกรองรับหรือวางแผนในการจัดการกับแรงต้านที่เกิดขึ้น สะท้อนให้ปัญหาในเชิงกระบวนการว่าไม่มีการวางแผนหรือกลไกรองรับเพื่อจัดการกับแรงต้านในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงขาดประสิทธิภาพและไม่เป็นไปตามเป้าหมายที่ออกแบบไว้ในที่สุด

นอกจากนี้ การเข้าสู่ระบบแห่ง ยังขาดการวางแผน การประเมิน และจัดการผลกระทบ โดยเฉพาะในเรื่องการขยายขอบเขตของงาน (Enlargement) ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพในการบรรลุ

เป้าหมายขององค์การ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ เนื่องจากกระทบต่อขวัญกำลังใจของบุคลากร และการบรรลุเป้าหมายที่เป็นพันธกิจหลักขององค์การ การขาดการวางแผนในการจัดการผลกระทบ ตลอดจนไม่มีกลไกในการติดตามผล ทำให้แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ ปี 2551 แต่ปัจจุบันปัญหาดังกล่าว ยังคงไม่ได้รับการแก้ไข ซึ่งจะสร้างปัญหาให้กับองค์การในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะมีใน 2 ประเด็น คือ ข้อเสนอในเชิงกระบวนการ และข้อเสนอในเชิงองค์การ ข้อเสนอในเชิงกระบวนการมาจากปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงโดยไม่ได้คำนึงปัจจัยด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงนามธรรม (Soft HRM) และไม่มี การวางแผนจัดการกับแรงต้านและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ทำให้ไม่สามารถจัดการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงมีข้อเสนอว่า ในการเปลี่ยนแปลงจะต้องคำนึงทั้งปัจจัยด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงนามธรรมและรูปธรรม (Soft and Hard HRM) ควบคู่กัน เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงมีความสอดคล้องกันในทุก 2 ด้าน สามารถจัดการผลกระทบหรือป้องกันจากแรงต้านที่อาจเกิดขึ้น โดยเฉพาะแง่มุมมองเชิงพฤติกรรม ด้านการสร้าง ความเข้าใจ และการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ยาก และจะต้องวางแผนในการเปลี่ยนแปลงประเด็นในด้านนี้ ให้สอดคล้องกับระบบที่จะมีการเปลี่ยนแปลงด้วย เนื่องจากบุคลากรจะเป็นผู้ที่ได้รับผลโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลง และเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดผลในทางปฏิบัติ

นอกจากนี้ ในการเปลี่ยนแปลงองค์การทุกครั้งจะต้องมีการวางแผน ติดตาม และประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนแก้ไขในกรณีที่การเปลี่ยนแปลงไม่เกิดผลตามที่ออกแบบไว้ได้อย่างทันทั่วทั้งที่

ส่วนข้อเสนอในเชิงองค์การมาจากผลการศึกษา พบว่า มีปัญหาที่จะต้องมีการปรับ เปลี่ยนให้ระบบแห่งมีประสิทธิภาพและลดปัญหาผลกระทบต่อองค์ประกอบขององค์การ โดยปัญหาจากการยุบ รวมสายงาน เกิดจากการเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งเน้นในการกำหนดตำแหน่งและการบริหารทรัพยากรมนุษย์ จากการมุ่งเน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ไปเป็นการมุ่งเน้นความเชี่ยวชาญที่หลากหลาย โดยที่ลักษณะของงานหรือสมรรถนะที่ต้องการยังมีลักษณะต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะและประสบการณ์อยู่ อย่างไรก็ตาม หากแก้ไขโดยการเปลี่ยนแปลงโดยแยกตำแหน่งสายงานก็อาจกระทบต่อพันธกิจหลักที่ต้องมุ่งเน้นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ประกอบการได้

ดังนั้น การแก้ไขจึงจำเป็นต้องเปลี่ยนที่ระบบการพัฒนาบุคลากร เพราะจากการศึกษา จะเห็นได้ว่า แม้การอบรมขั้นต้นจะเพียงพอต่อการปฏิบัติงาน แต่ไม่อาจแก้ไขให้ข้าราชการสามารถ

สังคมความเชี่ยวชาญได้ ในสายงานเฉพาะยังคงเกิดปัญหาด้านการสังคมความเชี่ยวชาญและการถ่ายทอด ส่งผลโดยต่อประสิทธิภาพในการบรรลุเป้าหมายพันธกิจในการตรวจสอบ การจัดเก็บภาษี และการปกป้องสังคมขององค์กร

จึงควรกำหนดให้การอบรมมีความเข้มข้นในหลักสูตรมากขึ้น และเพิ่มเติมการพัฒนาในลักษณะที่สร้างประสบการณ์ โดยใช้การพัฒนาในลักษณะวิชาชีพ เพราะสอดคล้องกับการพัฒนาที่มุ่งเน้นด้านการถ่ายทอดประสบการณ์และทักษะ เช่น ระบบพี่เลี้ยง หรือระบบหมุนเวียนงานในหน่วยวิชาการ เพื่อบุคลากรให้มีประสบการณ์เพียงพอต่อการตัดสินใจ โดยมุ่งเน้นหลักวิชาการทางศุลกากร ทั้งในด้านพิกัดอัตราศุลกากร และราคา เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในหน้าที่การประเมินอากร จึงหมุนเวียนออกไปปฏิบัติหน้าที่ ณ หน่วยงานจัดเก็บที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ทั้งการประเมินอากรและการตรวจปล่อย

สำหรับปัญหาการบริหารผลงานเป็นปัญหาที่มีข้อจำกัดมาก เนื่องจากกรอบสมรรถนะประจำตำแหน่งและเงินในการเลื่อนเงินถูกกำหนดโดยสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน แต่หน่วยงานสามารถปรับในส่วนของผู้ประเมิน ขั้นตอนการประเมิน และการนิยามกรอบการประเมินได้ ทั้งนี้ เห็นว่าควรมีการกำหนดนิยามขององค์ประกอบในการประเมินให้มีความชัดเจน และมีความเที่ยงในการวัดผล เพิ่มเติมจากพจนานุกรมสมรรถนะที่กำหนดโดยสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน และทำให้เข้าใจง่าย เพื่อให้ข้าราชการมีความมั่นใจในผลการประเมิน ซึ่งจะทำให้กลไกการบริหารผลงาน เกิดประสิทธิภาพในการเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติงานให้บรรลุผล ส่วนขั้นตอนประเมินและผู้ประเมินนั้น ควรนำกลไกการประเมินผลแบบ 360 องศามาใช้ เนื่องจากสอดคล้องกับลักษณะงานบริการซึ่งเป็นหน้าที่งานหลัก โดยนอกจากจะช่วยลดอคติในการประเมินลงแล้ว ยังทำให้การประเมินสะท้อนผลการปฏิบัติที่แท้จริงจากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างเป็นรูปธรรม

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, สำนักงาน. **สาระสำคัญในการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบ**

ข้าราชการพลเรือนฉบับใหม่. ใน **สาระสำคัญในการปรับปรุงพระราชบัญญัติระเบียบ**

ข้าราชการพลเรือนฉบับใหม่. บรรณาธิการโดย กลุ่มสื่อสารองค์กร สำนักงานคณะกรรมการ

ข้าราชการพลเรือน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2550: 8-19.

คณะกรรมการโครงการสมรรถนะ. **คู่มือสมรรถนะข้าราชการพลเรือนไทย.** นนทบุรี: สำนักงาน

คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2548.

เจษฎา ประกอบทรัพย์, สุชาติ แสงทองสวัสดิ์, อลิณี ธนะวัฒน์สังจะเสรี, ธีรนนท์ โกศลยุทธสาร, คมกฤช

พอนอ่วม และชินพันธ์ ฤกษ์จำนง. **ระบบการกำหนดตำแหน่งและค่าตอบแทน.** นนทบุรี:

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, 2551.

ธัญญา ผลอนันต์. **บริหารค่าตอบแทนแบบสร้างสรรค์ด้วยระบบ Broadbanding.** พิมพ์ครั้งที่ 2

[แก้ไขปรับปรุง] กรุงเทพฯ: ขวัญข้าว 94, 2551.

ศุภชัย ยาวะประภาส. **การบริหารงานบุคคลภาครัฐไทย : กระแสใหม่และสิ่งท้าทาย.** พิมพ์ครั้งที่ 2

กรุงเทพฯ: จุฑาทอง, 2548.

สมยศ นาวิการ. **การบริหาร : การพัฒนาองค์การ และการจูงใจ.** กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2547.

Beer, M. Spector, B. Lawrence, P.R. Mills, D. Quinn and Walton, R.E. *Managing*

Human Assets. New York: Free Press, 1984. quote in Bloisi, Wendy.

Introduction to Human Resource Management. London: McGraw-Hill

Education, 2007.

Bloisi, Wendy. *Introduction to Human Resource Management.* London: McGraw-

Hill Education, 2007.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่วรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

Gerhart, Barry "Compensation Strategy and Organizational Performance." in
Compensation in Organizations : Current Research and Practice. ed. Rynes, Sara
L. and Gerhart, Barry. San Francisco: Jossey-Bass, 2000: 151-194.

พยัต วุฒิรงค์. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงระบบค่าตอบแทนแบบดั้งเดิมสู่ Broadbanding.
วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ 48, ฉ. 3, (2551): 19-46.

Brown, Duncan. *Broadbanding: A Study of Company Practices in the United Kingdom*.
Compensation and Benefits Review 28, no. 6, (Nov/Dec, 1996): 41-49.

Giancola, Frank L. *A Framework for Understanding New Concepts in Compensation Management*. *Benefits & Compensation Digest* 46, no. 9, September, 2009: 13-16.

Hofrichter, David. *Broadbanding: A Second Generation Approach*. *Compensation and Benefits Review* 25, no. 5, September/October, 1993: 53-58.

Parus, Barbara. *Broadbanding Highly Effective, Survey Shows*. *ACA News* 41, no. 7, July/August, 1998: 40-42.

Wright, Patrick M. and McMahan, Gary C. *Theoretical Perspectives for Strategic Human Resource Management*. *Journal of Management* 18, no. 2, 1992: 295-320.

ฐาปกรณ์ ก้นเกตุ. การปรับบทบาทและการเปลี่ยนแปลงองค์การของกรมศุลกากร. ภาคนิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. สาขาบริหารธุรกิจ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

วรรณดี ภูพันธ์ตระกูล. *ความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนระบบจำแนกตำแหน่งและค่าตอบแทนใหม่ของ
ข้าราชการพลเรือนสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย*. ปัญหาพิเศษปริญญาโทบริหาร
สาขาวิชาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา, 2552.

กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมศุลกากร กระทรวงการคลัง พ.ศ. 2551. ราชกิจจานุเบกษา
ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 125 ตอนที่ 22 ก. 25 มกราคม 2551.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยี่สววรรษ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

คำสั่งกรมศุลกากร ที่ 1118/2558. ลงวันที่ 18 ธันวาคม 2558.

ประกาศกรมศุลกากร ที่ 161/2558 .ลงวันที่ 23 กรกฎาคม 2558. เรื่อง เส้นทางความก้าวหน้า
ในสายอาชีพ (Career Path) ของกรมศุลกากร.

พระราชกฤษฎีกาการปรับเงินเดือนขั้นต่ำขั้นสูงของข้าราชการพลเรือนสามัญ พ.ศ. 2544.

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม 128 ตอนที่ 22 ก. 31 มีนาคม 2554.

หนังสือสำนักงาน ก.พ. ที่ นร 1001/1527 เรื่อง ร่างพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน.

ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2548.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรรรษ ธรรมศาสตร์ล้ำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีสมรรธ ธรรมศาสตรล่ำปาง นำทางประชา พัฒนาลู่สากล

สรุปความเห็นจากการสัมภาษณ์ ประเด็น การบริหารทรัพยากรมนุษย์

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร		
	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	ทรัพยากรบุคคล	กลางและสูง	
การกำหนดตำแหน่ง และค่าตอบแทน	- การยุบสายงานนายตรวจฯ และประเมินอากรเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดปัญหาด้านการส่งสมความรู้ความเชี่ยวชาญ เจ้าหน้าที่ต้องรับผิดชอบเกิดตำแหน่งที่กำหนด และกระทบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน - การยุบสายงาน ส่งผลต่อการสั่งสมและถ่ายทอดความรู้ เพราะสายงานเดิมที่ยุบรวมมีต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเฉพาะสูง เมื่อมายุบรวมกัน ทำให้บุคลากรต้องทำงานกว้างขึ้น ทั้งที่แต่ละด้านต้องอาศัยความเชี่ยวชาญ - ไม่มีปัญหาค่าตอบแทน เพราะมีความแตกต่างจากระบบเดิมน้อย แต่ดีกว่าเพราะเงินเดือนไม่ตัน		- การยุบรวมสายงานเป็นปัญหาสำคัญต่อการปฏิบัติงานและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ - ความเห็นส่วนใหญ่ไปในทางเดียวกับกลุ่มเจ้าหน้าที่		- ระบบแบ่งช่วยลดสายบังคับบัญชา และตอบสนองกับภารกิจ เพราะกำหนดขึ้นโดยยึดกับสมรรถนะและภาระงาน - ระบบแบ่งทำให้เกิดความสอดคล้องระหว่างตำแหน่งหน้าที่/ภาระงาน และพันธกิจ - กรมศุลกากรเลือกที่จะเน้นขยายขอบเขตงาน (Enlargement) เพราะพันธกิจด้านจัดเก็บลดลง จากการลดอัตราภาษี จึงต้องมุ่งการอำนวยความสะดวก ดังนั้นต้องกำหนดสายงานที่กว้างเพื่อตอบสนองพันธกิจ - ความเห็นอื่น สอดคล้องกับกลุ่มนักทรัพยากรบุคคล ที่รับราชการหลัง 2551		- การยุบสายงานนายตรวจฯ และประเมินอากรเข้าด้วยกัน กระทบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน - ระบบแบ่งมีการกำหนดตำแหน่งที่เหมาะสมในระดับหนึ่ง แต่ในระยะแรกเกิดปัญหาจากการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะตำแหน่งหัวหน้าฝ่าย แต่มีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวแล้ว - ไม่มีปัญหาค่าตอบแทน เพราะมีความแตกต่างจากระบบเดิมน้อย แต่ดีกว่าเพราะเงินเดือนไม่ตัน

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	ทรัพยากรบุคคล	กลางและสูง
ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์	- ระบบแห่งทำให้สามารถโอนหรือย้ายมาในระดับผู้บังคับบัญชาในหน่วยงานที่ไม่เคยปฏิบัติหน้าที่ได้ ทำให้มีความรู้ความสามารถไม่เพียงพอในการตัดสินใจ - ระบบการทำผลงานวิชาการไม่สะท้อนสมรรถนะและความสามารถจริงเปิดช่องให้เกิดระบบอุปถัมภ์ หรือได้ผู้ที่มีความสามารถไม่	- ระบบการอบรมและพัฒนาของข้าราชการใหม่ไม่เพียงพอ เพราะต้องอาศัยความเชี่ยวชาญในงานสูง - ระบบแห่งเปิดมากเกินไป ทำให้คนที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญไม่เพียงขึ้นสู่ตำแหน่งระดับบนได้ - ไม่ควรรับโอนมาในตำแหน่งผู้บังคับบัญชา ควร	- ความเห็นส่วนใหญ่สอดคล้องกับกลุ่มเจ้าหน้าที่ บางเรื่องไม่ออกความเห็นเนื่องจากไม่ได้ปฏิบัติงานในด้านนี้แล้ว	- ความเห็นสอดคล้องกับกลุ่มผู้บริหารทรัพยากรมนุษย์	- ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ ปรับไปสู่การสนับสนุนการบรรลุเป้าหมาย และมุ่งเน้นการยึดผลสัมฤทธิ์ - ระบบแห่ง ทำให้มีความยืดหยุ่น และมีการนำเอา NPM มาใช้ โดยมีการปรับให้สอดคล้องกัน โดยมุ่งเน้นประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ผ่านการปรับระบบงานโครงสร้างระบบแห่ง และสมรรถนะ - ทำให้เกิดความชัดเจน	- มีอำนาจในการบริหารบุคคลมากขึ้น มีความคล่องตัว มีอิสระในการจัดการภายในหน่วยงาน เพราะตำแหน่ง/ระดับเดียวกันหมด การจัดการและการมอบหมายงาน ไม่ติดข้อจำกัดจากตำแหน่งและระดับชั้นของตำแหน่ง - คนรุ่นใหม่ไม่มีความเชี่ยวชาญเพียงพอการอบรมและพัฒนาต้องทำ แต่ยังไม่เพียงพอในปัจจุบัน - ระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ ระยะแรกมีปัญหา แต่ปัจจุบันกรมมีการปรับหมดแล้ว - การกำหนดตำแหน่งมีผลต่อความก้าวหน้าเนื่องจากบางส่วนยังมีความจำเป็นต้องตั้งหัวหน้างานหรือเทียบเท่า แต่อาจลดลงมาได้ เพราะเป็นเพียงการมอบหมาย

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	ทรัพยากรบุคคล	กลางและสูง
ระบบ บริหาร ทรัพยากร มนุษย์ (ต่อ)	สอดคล้องกับตำแหน่ง ได้รับการแต่งตั้ง - หัวหน้าฝ่ายมาจาก การแต่งตั้ง เป็นช่วง ว่างที่ทำให้เกิดระบบ อุปถัมภ์ - Career Path ทำให้ คนในกรมมีโอกาส เติบโตได้ยาก เจื่อนไซ บางอย่างทำให้คนใน กรม เติบโตได้ช้ากว่า คนนอกกรม จนอาจถูก คนนอกโอนมา ครองตำแหน่งทำให้ ไม่มีโอกาสเติบโต	ให้มีความรู้ทาง ศุลกากรก่อนแต่งตั้ง - นปร. HiPPs และ การโอนย้ายจาก ภายนอกทำให้ เจ้าหน้าที่ในสายงาน หลักไม่มีโอกาส ก้าวหน้า เพราะ อัตราตำแหน่งมีน้อย - ไม่เชื่อมั่นใน Career Path และ Career Path ไม่ สอดคล้องกับการสั่ง สมความรู้ ในการขึ้นสู่ตำแหน่ง			ในการติดตามผลงาน - ปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิด จากระบบแต่เกิดจาก 1. รัฐบาลเปลี่ยนแปลงทั้ง ระบบ แต่ไม่มีการ ประชาสัมพันธ์ ทำความ เข้าใจที่เพียงพอ 2. มีบางกลุ่มได้รับผลกระทบ ในทางลบ จึงเกิดการต่อต้าน - Career Path ปัจจุบันใช้ แบบกว้าง เพื่อสร้างความ ยืดหยุ่น เป็นลดข้อจำกัด ให้กับบุคลากร ทำให้มีโอกาส ก้าวหน้า	- ตำแหน่งหัวหน้าฝ่าย (ชก/ชพ-7) ไม่ใช่ ตำแหน่งตามระบบแต่ ทำให้ไม่มีหลักเกณฑ์ ในการเลื่อน ขึ้นอยู่กับการแต่งตั้ง แต่กรม กำหนด Career Path ให้ต้องผ่านก่อนขึ้นใน ระดับชำนาญการพิเศษ - การเลื่อนขั้น ทำได้ง่าย โดยไม่ติดกับสาย งานหรือตำแหน่ง แต่จะเป็นการดีถ้าทำจาก Performance Management จริง - หากนำ Performance Management จะ เป็นการดี แต่ก็อาจเกิดระบบอุปถัมภ์ได้ง่าย - Career Path กับระบบแห่งที่กำหนดไม่ สอดคล้องกัน การโตไม่ได้เป็นไปตามสาย งานและแห่ง เพราะระบบเปิดมากเกินไป

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	ทรัพยากรบุคคล	กลางและสูง
สมรรถนะ และการ บริหาร ผลงาน	- เป็นไปในทางเดียวกับ กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่รับ ราชการหลัง 2551 และกลุ่มผู้บริหาร	- การประเมินไม่ เป็นไปตามสมรรถนะ และผลงาน ใช้การวน ผลการประเมินอยู่ดี - การประเมินไม่มี เกณฑ์และไม่มี ความสอดคล้องกับ ผลงาน กระทั่งกับ แรงจูงใจของ เจ้าหน้าที่ คนที่ ผลงานไม่ได้ คะแนนเยอะกว่า - ไม่ทราบ รายละเอียด/ หลักเกณฑ์ การประเมิน/เลื่อน/ ย้าย เพราะเห็นว่า	- ความเห็นส่วนใหญ่ สอดคล้องกับ เจ้าหน้าที่ บางเรื่อง ไม่ออกความเห็น เนื่องจากไม่ได้ ปฏิบัติงานในด้านนี้ แล้ว	- ความเห็นสอดคล้อง กับกลุ่มผู้บริหาร ทรัพยากรมนุษย์	- ระบบแห่ง มีเรื่องอื่นเข้ามา เกี่ยวข้องด้วย คือ สมรรถนะ (Competence) ทำให้ การกำหนดตำแหน่ง สอดคล้องกับการจัดตาม ลักษณะงาน ส่งผลต่อการ ประเมินและการบริหาร เชิงกลยุทธ์ - ระบบแห่งที่กำหนดโดย หลักสมรรถนะ ทำให้ สามารถติดตามประเมินผลได้ ง่าย เพราะยึดการกำหนด ตำแหน่งเข้ากับยุทธศาสตร์ และพันธกิจ มีความชัดเจนใน การแบ่งตำแหน่งจากเดิมที่มี ความซับซ้อนและยุ่งยาก และทำให้การประเมินมีความ	- ระบบเดิมก็มีการกำหนดเกี่ยวกับสมรรถนะ เหมือนกัน ไม่แตกต่างกันเท่าใด สุดท้ายไม่ได้ ใช้จริง กลายเป็นระบบเฉลี่ยสุข เพราะมี โควตาเงินเดือน (กรอบวงเงิน) ไม่สามารถ ประเมินตามจริงได้ เนื่องจากจะเกิดความไม่ เป็นธรรม และกระทบต่อขวัญกำลังใจของ เจ้าหน้าที่ - ไม่ได้วัดกับผลงานจริง เพราะวัดได้ยาก แต่ละงานที่มอบหมาย มีความยากง่ายไม่ เท่ากัน จึงไม่อาจวัดได้โดยง่าย - การยุบตำแหน่ง มีปัญหาเกี่ยวกับสมรรถนะ สร้างเสริมได้ยาก เพราะกว้างเกินไป สุดท้าย กลายเป็นไม่ถนัดอะไรเลย - การเปลี่ยนระบบ ไม่มีผลเปลี่ยนแปลง ในการประเมินและการบริหารผลงานเลย สุดท้ายผู้บังคับบัญชา คือผู้ประเมิน ไม่ว่าจะ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	รับราชการก่อน 2551	รับราชการหลัง 2551	ทรัพยากรบุคคล	กลางและสูง
		ไม่ได้เป็นสาระสำคัญในการประเมินจริง			คล่องตัว เกิดความเชื่อมโยงกับเป้าหมาย - มีความชัดเจนในการมอบหมายงานและติดตาม	ระบบเก่าหรือระบบใหม่ ก็ใช้การประเมินเป็นรายบุคคลอยู่ดี - หลักสมรรถนะ ถ้านำมาใช้ได้จริงก็จะดี แต่ในทางปฏิบัติจริง ไม่ได้นำมาใช้ บริหารงานและประเมินผล เพราะในความเป็นจริง มีปัจจัยอื่นเข้ามา ส่งผลต่อความแน่นอนในความคาดหวังความก้าวหน้า (Career Path) ของเจ้าหน้าที่ รวมถึง ไม่สร้างแรงจูงใจใดๆ ให้เจ้าหน้าที่ที่มีความอยากทำงาน กลับกัน ถ้าประเมินทางลบก็จะทำลายขวัญกำลังใจ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่วรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

สรุปความเห็นจากการสัมภาษณ์ ประเด็น องค์ประกอบเชิงโครงสร้างและการบรรลุเป้าหมาย

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	HR	กลางและสูง
โครงสร้าง	โครงสร้างและการจัดแบ่งหน้าที่ตามโครงสร้าง มีความเหมาะสม สอดคล้องกับภาระหน้าที่ในการปฏิบัติงานจริง แต่ปัญหาในด้านโครงสร้าง เป็นการจัดอัตรากำลัง ทั้งนี้ บางส่วนเห็นว่า อัตราในหน่วยขาดแคลน และบางส่วนเห็นว่า มีการเกลี่ยอัตรากำลังในหน่วยงาน ยังไม่เหมาะสมกับปริมาณงาน		- โครงสร้างปัจจุบัน มีการแบ่งตามหน้าที่งาน มีความเหมาะสมแล้ว การยุบหน่วยระดับงานลง ทำให้เกิดความคล่องตัว สำหรับหน่วยงานระดับฝ่ายมีความจำเป็นในการช่วยกลั่นกรองและตรวจสอบงาน เพราะงานมีความซับซ้อนและปริมาณมาก			
ระบบงาน	- ระบบงาน มีขั้นตอน ลดลง จากการยุบรวมสายงาน เดิมการผ่านพิธีการจะต้องผ่าน สารวัตร ประเมิน อากร และนายตรวจ ประกอบกับการทำ One Stop จึงลดขั้นตอนลงอีก	- ระบบงาน มีขั้นตอน ลดลง จากการยกเลิกหน่วย ระดับงาน (สารวัตร 6 เดิม) และกรมมีแนวทางการลด ขั้นตอนงานมาก - เห็นว่า ระบบงาน มีความเหมาะสมดีแล้ว	- การจัดระบบงาน มีความเหมาะสม เพราะโครงสร้างมีการแบ่งตามลักษณะงาน/ภารกิจ ทำให้ง่ายต่อการติดตาม ระบบงานมีความคล่องตัวและติดตามผลได้ง่าย มีความสอดคล้องเชิงยุทธศาสตร์ ระบบงานภายใต้ระบบใหม่ จึงเป็นระบบงานที่ตอบสนองกับเป้าหมาย มีความชัดเจน		- ผู้บริหารเกิดความคล่องตัว และมีความอิสระในการบริหารงาน เนื่องจากไม่ติดข้อจำกัดจากตำแหน่งและระดับแบบระบบเดิม - การยุบรวมตำแหน่ง ทั้งการยุบสายงาน และ	

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	HR	กลางและสูง
	- เห็นว่า ระบบงาน มีความเหมาะสมดีแล้ว (ขั้นตอนการผ่านงาน) - เห็นว่า ระบบงาน ซับซ้อนเกินไป และไม่ สอดคล้องกับระบบใหม่	โดยบางหน่วย มีการ กำหนดหน่วยงานระดับ งานภายใน บางหน่วยเพิ่ งยุบหน่วยงานระดับงานไป ไม่ เมื่อ 2 ปี ทั้งนี้ ทั้งหมด เห็นว่า ระบบปัจจุบันเหมาะสม แล้ว				การยุบระดับ ทำให้สามารถ มอบหมายบุคลากรคน เดียวทำงานได้หลายอย่าง และช่วยลดขั้นตอนในการ ทำงาน แต่อีกด้านหนึ่ง ประสิทธิภาพในการ ทำงานลดลง เพราะทำให้คนรุ่นใหม่ไม่มี ความเชี่ยวชาญ และ มอบหมายงานให้ตรง ความสามารถได้ยาก เพราะเพราะตำแหน่ง เดียวกันหมด ทำให้ไม่ทราบ ว่าถนัดด้านใด - ระบบงาน โดยเฉพาะ กฎระเบียบหลายฉบับ ยังเป็นไปตามระบบเดิมอยู่ ทำให้ใช้ข้อดีจากระบบ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	HR	กลางและสูง
			แต่งได้ไม่เต็มที่ กระบวนการส่วนใหญ่ ยังคงเป็นแบบเดิม - ในช่วงแรก ระบบแห่งมี ปัญหามาก แต่กรม ปรับปรุง ทำให้ระบบแห่ง ในกรม ยังมีลักษณะคล้าย ระบบเดิมมากกว่า แต่ ในทางปฏิบัติ ช่วยลด ปัญหาที่เกิดขึ้นในระยะแรก ลงได้			
สายการบังคับบัญชา	เห็นว่า การกำหนดของกรมมีความเหมาะสมแล้ว มีการกลั่นกรองงานในระดับที่เหมาะสม ยุบให้น้อยกว่านี้ไม่ได้ เพราะงานมีความรับผิดชอบและความซับซ้อนสูง จำเป็นต้องมีการกลั่นกรองทั้งหมดเห็นตรงกันว่า การกำหนดตำแหน่งในระดับหัวหน้าฝ่ายให้เป็นตำแหน่งในโครงสร้าง (เป็นการกำหนดนอกกระบวนแห่ง) มีความจำเป็น ไม่เป็นผลเสียให้สายการบังคับบัญชายาวเกินไป					
พันธกิจ	- สนับสนุนต่อการบรรลุพันธกิจกรม เพราะไม่มีได้แบ่งย่อย ตำแหน่ง แต่ความรับผิดชอบตกอยู่กับเจ้าหน้าที่มากเกินไป		- ระบบแห่งที่กำหนดโดยหลักสมรรถนะ ทำให้ สามารถติดตามประเมินผลได้ง่าย เพราะยึดการกำหนดตำแหน่งเข้ากับยุทธศาสตร์และพันธกิจ มีความชัดเจนในการแบ่ง		- ระบบแห่งตอบสนองต่อพันธกิจ เพราะเป้าหมายของกรมเน้นการอำนวย	

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่วรรณ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ประเด็น	เจ้าหน้าที่		นักทรัพยากรบุคคล		ผู้บริหาร	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	HR	กลางและสูง
				ตำแหน่งจากเดิมที่มีความซับซ้อนและยุ่งยาก และทำให้ การประเมิน มีความคล่องตัว เกิดความเชื่อมโยงกับเป้าหมาย จึงส่งผล กับการบรรลุพันธกิจโดยตรง		ความสะดวก และการลด ขั้นตอน แต่สนับสนุน เฉพาะด้านนี้เท่านั้น - ในด้านอื่น ระบบแห่ง กระทบต่อประสิทธิภาพ การทำงาน และอาจส่งผล ต่อเป้าหมายในระยะยาว

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

นวัตกรรมสุขภาพ เพื่อสุขภาวะที่ยั่งยืน

1. พฤติกรรมสุขภาพและความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ
2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2
3. ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ในจังหวัดพะเยา

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยสวัสดิ์ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

พฤติกรรมสุขภาพและความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

HEALTH BEHAVIORS AND NEEDS OF HEALTH PROMOTION OF STUDENTS OF MAEJO UNIVERSITY PHRAE CAMPUS

ดร.วรัญญ์ รีมัย¹, พีระสันต์ กระต่ายทอง²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ และศึกษาความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน จำนวน 400 คน และเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้แบบสอบถาม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีพฤติกรรมสุขภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับ ดี เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการรับประทานอาหาร อยู่ในระดับดีมาก รองลงมาคือ ด้านการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ด้านการจัดการกับความเครียด อยู่ในระดับดี ส่วนด้านการออกกำลังกายและด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ อยู่ในระดับ ปานกลาง ตามลำดับ นักศึกษามีความต้องการสร้างเสริมสุขภาพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านสุขภาวะทางปัญญา เป็นข้อที่มีค่าเฉลี่ยความต้องการสร้างเสริมสุขภาพ ระดับมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านสุขภาวะทางจิต ด้านสุขภาวะทางสังคม และด้านสุขภาวะทางกาย ตามลำดับ ข้อเสนอแนะคือ นักศึกษาที่ต้องการมีสุขภาพดีต้องมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพที่ดี โดยต้องสามารถกระทำได้ด้วยตนเอง สถานศึกษาต้องมีความร่วมมือระหว่างองค์กรนักศึกษา งานกีฬา และงานอนามัย ตลอดจนกลุ่มชุมชนร่วมมือกันจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ ผู้บริหารที่กำหนดนโยบายต้องสร้างนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพ เพื่อนักศึกษา เน้นการมีส่วนร่วม

คำสำคัญ: พฤติกรรมสุขภาพ, ส่งเสริมสุขภาพ

^{1,2} มหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ 17 หมู่ 3 ต.แม่ทราย อ.ร้องกวาง จ.แพร่ 54140

Email: warunyoo318@gmail.com

ABSTRACT

The purpose of this research was to study the health of the students Maejo University Phrae Campus and to study the health promotion needs of students in Maejo University Phrae Campus. The selection by Multi-Stage Random Sampling, So the total population was 400 people, The data collection by using questionnaires. The research has been data analysis by percentage, mean and standard deviation. The results found that the students have the health behavior was a good level, when considering each side found that the nutrition was very good level, and then the spiritual development, Interpersonal relationships, stress management were a good level. Physical activity and responsibility for health were moderate levels respectively. In part of health promotion needs of students was a good level, when considering each side found that the cognitive health has the average of health promotion needs was the highest level. And then, the mental health, social well-being, and physical health respectively. The recommendation of the study was the students must have a good health care behaviors by themselves, which the education institution need to cooperate with students organization, sports and health, as well as community groups to organize for health promotion activities And the manager must create a public health policy for students by the focus on participation.

Keyword: HEALTH BEHAVIOR, HEALTH PROMOTION

บทนำ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยนับว่ามีความก้าวหน้าในการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะในการกำหนดนโยบายและการจัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งระดับชาติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ และการยกย่องเพื่อปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนให้ทันสมัย

การปฏิบัติตามแผนและการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพเป็นประเด็นที่มีความท้าทาย นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองทั้งในประเทศและในระดับสากล ยังส่งผลให้เกิดความท้าทายใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนไทยอย่างไม่หยุดยั้ง (กระทรวงการพัฒนาศักยภาพและความมั่นคงของมนุษย์, 2554)

เยาวชนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ถ้าหากเยาวชนตกอยู่ในสภาพที่เสื่อมถอย ทั้งในด้านสุขภาพร่างกาย-จิตใจ ด้านความรู้ความสามารถ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านสำนึกความรับผิดชอบ การพัฒนาประเทศก็จะดำเนินไปได้ยากถ้าหากเยาวชนในปัจจุบันมีคุณภาพไม่ดีพอ อนาคตของประเทศชาติก็ต้องประสบกับวิกฤตการณ์ด้านทรัพยากรมนุษย์และความไม่มีเสถียรภาพทางสังคมอย่างแน่นอน ยิ่งไปกว่านั้น สภาพความเป็นจริงที่ปรากฏทางสังคมในปัจจุบันก็เป็นผลลัพธ์บางส่วนมาจากคุณภาพของเยาวชนในอดีต (นพดล กรรณิกา, 2548)

พฤติกรรมสุขภาพในช่วงวัยรุ่น และเยาวชน ส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพต่อเนื่องถึงวัยผู้ใหญ่ ปัจจุบันทั่วโลกพบว่าวัยรุ่นและเยาวชนมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพมากขึ้น และเร็วก่อนวัย ปัญหาสุขภาพของวัยรุ่นและเยาวชนที่พบบ่อย และเป็นปัญหาสาธารณสุขทั่วโลกคือ ภาวะโรคอ้วน การบาดเจ็บและเสียชีวิตจากอุบัติเหตุการติดเชื่อโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โรคเอดส์ การตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ และผลกระทบจากการทำแท้ง พฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพในวัยรุ่น และเยาวชน ได้แก่ การได้รับสารอาหารกลุ่มผักผลไม้ และนม ต่ำกว่าเกณฑ์ที่ควรได้รับ การไม่ได้ออกกำลังกายสม่ำเสมออย่างน้อย 3 ครั้งต่อสัปดาห์ การสูบบุหรี่ การดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ และการใช้สารเสพติดต่างๆ พฤติกรรมการขับขี่รถจักรยานยนต์ รถยนต์ที่ไม่ปลอดภัย และพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศซึ่งเป็นสาเหตุทำให้วัยรุ่นและเยาวชนเจ็บป่วย หรือเสียชีวิตได้ การพัฒนาเยาวชนของชาติต้องมี การส่งเสริมทั้งทางด้านการศึกษาและสุขภาพควบคู่กันไป เพื่อให้มีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงในทุกๆ ด้าน แต่ผลจากการศึกษาหลายเรื่อง พบว่า วัยรุ่นเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูงในการเกิดพฤติกรรมและโรคต่างๆ เช่น การศึกษาของสำนักส่งเสริมสุขภาพ ส่วนอนามัยเด็กวัยเรียนและเยาวชน ที่พบว่าเด็กอายุ ระหว่าง 14-20 ปี ร้อยละ 10.4 ลองสารเสพติดในช่วง 1 ปีที่ผ่านมาโดยจำแนกเป็น ดื่มสุราและของมีเมา ร้อยละ 70.7 เล่นการพนัน ร้อยละ 51.1 สูบบุหรี่ ร้อยละ 6.1 เสพกัญชา ร้อยละ 4.7 และดมสารระเหย ร้อยละ 1.5

ผลการสำรวจด้านเพศ และโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ พบว่าเยาวชนอายุต่ำกว่า 25 ปี ป่วยเป็นกามโรค ร้อยละ 29 และเคยทำแท้งร้อยละ 46 จากจำนวนผู้ป่วยทั้งหมดทั่วประเทศ (เรณู พุกบุญมี, 2540 อ้างใน อานนท์ สีดาเพ็ง, 2556) และสอดคล้องกับผลการศึกษาของอานนท์ สีดาเพ็ง (2556) พบว่านักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้ มีพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง

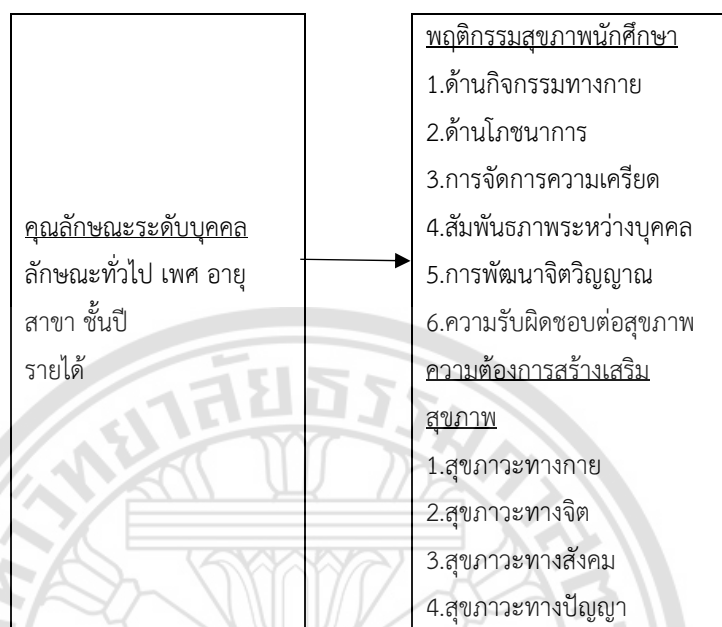
สถาบันการศึกษาเป็นองค์กรที่มีความสำคัญ และมีบทบาทอย่างยิ่งในการที่จะส่งเสริมและพัฒนาเยาวชนรวมถึงประชากรวัยศึกษาในระดับต่างๆ ให้เจริญเติบโตในทุกด้าน เพื่อเป็นประชาชนที่มีภาวะสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง กลวิธีที่สำคัญคือการปลูกฝังให้เกิดพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพจนเกิดเป็นค่านิยม ที่ถูกต้องทางสุขภาพ(อานนท์ สีดาเพ็ง, 2556) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Pender (1996) ที่ได้กล่าวถึงพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ 6 ด้าน คือ กิจกรรมทางกาย การรับประทานอาหาร ความรับผิดชอบต่อสุขภาพ สัมพันธภาพระหว่างบุคคล การจัดการความเครียดและการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ซึ่งหากบุคคลนำไปปฏิบัติอย่างครอบคลุมจะคงไว้ซึ่งการมีสุขภาพดีทั้งด้านกาย จิต สังคมและจิตวิญญาณ

นักศึกษาในมหาวิทยาลัย เป็นกลุ่มเยาวชนที่มีการปรับตัวผ่านจากช่วงวัยรุ่นเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ตอนต้น เป็นช่วงที่มีการเรียนรู้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม รูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต โดยอาจจะมีความเสี่ยงต่อสุขภาพได้ ถ้าได้รับอิทธิพลจากปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ในขณะเดียวกันก็เป็นวัยที่ควรส่งเสริมให้มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดีตามความต้องการของวัย ซึ่งเป็นพื้นฐานพฤติกรรมสุขภาพในวัยผู้ใหญ่ต่อไป นักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ เป็นกลุ่มเยาวชนที่มาจากต่างจังหวัดทั่วประเทศ การใช้ชีวิต ความเป็นอยู่ในมหาวิทยาลัย และปัจจัยพื้นฐานเดิมส่วนบุคคล อาจทำให้นักศึกษามีพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ และความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ เพื่อใช้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาพฤติกรรมสุขภาพ และความต้องการสร้างเสริมพฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ
2. เพื่อศึกษาความต้องการการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

กรอบแนวคิดการวิจัย

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

พฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษา หมายถึง การกระทำและการรับรู้ของบุคคลเพื่อคงไว้ส่งเสริมให้เกิดความผาสุก รู้สึกมีคุณค่าและความสุขสมบูรณ์ในชีวิตของแต่ละบุคคลครอบคลุมพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคด้านต่าง ๆ 6 ด้าน คือ ความรับผิดชอบต่อสุขภาพ การออกกำลังกาย การรับประทานอาหาร สัมพันธภาพระหว่างบุคคล การจัดการกับความเครียด และการพัฒนาทางจิตวิญญาณ

ความรับผิดชอบต่อสุขภาพ หมายถึง กิจกรรมที่นักศึกษาปฏิบัติสนใจ เอาใจใส่สุขภาพของตนเอง โดยมีการดูแลสุขภาพและสังเกตอาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง รวมทั้งการแสวงหาข้อมูลและความรู้ที่เป็นประโยชน์มีการใช้ระบบบริการสุขภาพ

การออกกำลังกาย หมายถึง รูปแบบการปฏิบัติตัวของนักศึกษาในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ลักษณะท่าทางการเคลื่อนไหว การออกกำลังกาย การเล่นกีฬา

การรับประทานอาหาร หมายถึง รูปแบบในการปฏิบัติของนักศึกษาเกี่ยวกับการรับประทานอาหาร ลักษณะนิสัยในการรับประทานอาหาร และการเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับความ ต้องการของร่างกาย

สัมพันธภาพระหว่างบุคคล หมายถึง ลักษณะที่นักศึกษาได้แสดงออกถึงความสามารถและวิธีการสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ทำให้ได้รับการสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น คำแนะนำ คำปรึกษา กำลังใจ หรือสิ่งต่างๆ เพื่อช่วยให้นักศึกษาปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม

การจัดการกับความเครียด หมายถึง กิจกรรมใดๆ ก็ตามที่จะช่วยให้นักศึกษาผ่อนคลายความตึงเครียด มีการแสดงอารมณ์อย่างเหมาะสม รวมถึงเทคนิค และวิธีการเผชิญปัญหาด้วยปัญญา สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงการพักผ่อนด้วย

การพัฒนาทางจิตวิญญาณ หมายถึง การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของนักศึกษาเพื่อความพึงพอใจในชีวิตและความรู้สึกที่มีคุณค่าในตนเอง ซึ่งจะส่งผลให้นักศึกษามีสุขภาพจิตดี มีกำลังใจในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ

ความต้องการสร้างเสริมสุขภาพนักศึกษา หมายถึง ความต้องการที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรม หรือกิจกรรมในชีวิตประจำวันของนักศึกษาที่ปฏิบัติเพื่อส่งเสริมให้นักศึกษามีสุขภาพดีทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม อันจะนำไปสู่ความปกติสุข ความมีศักยภาพสูงสุดตามสภาพของบุคคล ครอบครัว ซึ่งรูปแบบที่นำมาใช้ในการวิจัย คือรูปแบบการส่งเสริมพฤติกรรมตามแนวคิดสุขภาพองค์รวม ซึ่งประกอบด้วย 4 ด้าน คือ สุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา

สุขภาวะทางกาย หมายถึง การที่นักศึกษามีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง คล่องแคล่ว มีกำลัง ไม่พิการ มีเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จำเป็นเพียงพอ ตลอดจนไม่มีอุบัติเหตุหรืออันตราย มีสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมสุขภาพ คำว่า กาย ในที่นี้ หมายถึง ทางกายภาพด้วย

สุขภาวะทางจิต หมายถึง การที่นักศึกษามีจิตใจที่เป็นสุข ผ่อนคลาย ไม่เครียด คล่องแคล่ว มีความเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันได้ เป็นต้น

สุขภาวะทางสังคม หมายถึง การที่นักศึกษามีการอยู่ร่วมกันกับสังคมด้วยดีแบบมีความสุข ในครอบครัว ในชุมชน ในที่ทำงาน ในสังคม ในโลก ซึ่งรวมถึงการมีบริการทางสังคมที่ดี และมีสันติภาพ เป็นต้น

สุขภาวะทางปัญญา หมายถึง การที่นักศึกษามีความสุขอันประเสริฐที่เกิดจากมีจิตใจสูง เข้าถึงความจริงทั้งหมด ละความเห็นแก่ตัว มุ่งเข้าถึงสิ่งสูงสุด ซึ่งหมายถึงพระนิพพาน หรือพระผู้เป็นเจ้า หรือความดีสูงสุด สุดแล้วแต่ความเชื่อที่แตกต่างกันของแต่ละคน อีกทั้งใช้ปัญญาพิจารณาทางเลือกในการดูแลสุขภาพของนักศึกษาเอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา (Descriptive research)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ ระดับปริญญาตรีชั้นปีที่ 1- 4 ภาคปกติซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในภาคเรียนการศึกษา 2558 จำนวน 2,049 คน กลุ่มตัวอย่าง คำนวณหาขนาดตัวอย่าง (Sample Size) โดยใช้สูตรการคำนวณหาขนาดตัวอย่างของ Yamane (Taro Yamane, 1967) จากสูตรงานวิจัยครั้งนี้จัดเก็บข้อมูล 400 คน และทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างประชากรตามสัดส่วนของจำนวนประชากรทั้งหมด โดยใช้สูตร (Naghtalon, 1983)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นแบบสอบถามโดยผู้วิจัยได้สร้างขึ้นแบ่งลักษณะแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1. แบบสอบถามข้อมูลลักษณะทั่วไปของนักศึกษา โดยมีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบและเติมข้อความ ประกอบด้วยข้อความเกี่ยวกับ เพศ อายุ สาขาวิชา ชั้นปี ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเดือน

ส่วนที่ 2. แบบสอบถามพฤติกรรมสุขภาพโดยผู้วิจัยขออนุญาตปรับใช้แบบสอบถามของ วิภาพร สิทธิสารและสุชาดา สนวนุ่ม (2550) ลักษณะคำถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) แบ่งเป็น 4 อันดับตัวเลือก คือ ปฏิบัติสม่ำเสมอ ปฏิบัติบ่อยครั้ง ปฏิบัตินานๆ ครั้ง ไม่ปฏิบัติเลย ให้ผู้ตอบเลือกตอบเพียงคำตอบเดียว ข้อคำถามแยกออกเป็นด้านการออกกำลังกาย 5 ข้อ ด้านการรับประทานอาหาร 5 ข้อ ด้านการจัดการความเครียด 5 ข้อ ด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ 5 ข้อ ด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคล 5 ข้อ และด้านการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ 5 ข้อ โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

การให้คะแนนแบบสอบถามได้กำหนดเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

ปฏิบัติสม่ำเสมอ หมายถึง พฤติกรรมนั้นทำเป็นประจำทุกวันหรือเกือบทุกวัน = 4 คะแนน

ปฏิบัติบ่อยครั้ง หมายถึง พฤติกรรมนั้นทำบ่อยๆ เว้นบ้างเป็นบางวัน = 3 คะแนน

ปฏิบัตินานๆ ครั้ง หมายถึง พฤติกรรมนั้นทำเป็นบางครั้งหรือน้อยมาก = 2 คะแนน

ไม่ปฏิบัติเลย หมายถึง พฤติกรรมนั้นทำไม่เคยทำเลย = 1 คะแนน

การแปลความหมายของระดับพฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษามีเกณฑ์พิจารณา ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 3.50 - 4.00 หมายถึง ระดับพฤติกรรมสุขภาพระดับดีมาก

คะแนนเฉลี่ย 2.50 - 3.49 หมายถึง ระดับพฤติกรรมสุขภาพระดับดี

คะแนนเฉลี่ย 1.50 - 2.49 หมายถึง ระดับพฤติกรรมสุขภาพระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.49 หมายถึง ระดับพฤติกรรมสุขภาพระดับพอใช้
(พิชิต ฤทธิ์จัญญ, 2557)

ส่วนที่ 3. แบบสอบถามความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ ลักษณะแบบสอบถามด้านสุขภาวะทางกาย สุขภาวะทางจิต สุขภาวะทางสังคม และสุขภาวะทางปัญญา โดยผู้วิจัยขออนุญาตปรับใช้แบบสอบถามของบุญชิน เสาวภาภรณ์และคณะ (2557) จำนวน 48 ข้อ เป็นแบบให้เลือกตอบ แบบมาตราส่วนประมาณค่า แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ ต้องการมากที่สุด ต้องการมาก ต้องการปานกลาง และต้องการน้อยที่สุด ให้ผู้ตอบเลือกตอบเพียงคำตอบเดียว โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนดังนี้

ต้องการมากที่สุด หมายถึง = 4 คะแนน

ต้องการมาก หมายถึง = 3 คะแนน

ต้องการปานกลาง หมายถึง = 2 คะแนน

ต้องการน้อยที่สุด หมายถึง = 1 คะแนน

การแปลความหมายของระดับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพมีเกณฑ์พิจารณาดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 3.50 - 4.00 หมายถึง ระดับความต้องการระดับมากที่สุด

คะแนนเฉลี่ย 2.50 - 3.49 หมายถึง ระดับความต้องการระดับมาก

คะแนนเฉลี่ย 1.50 - 2.49 หมายถึง ระดับความต้องการระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.49 หมายถึง ระดับความต้องการระดับน้อยที่สุด

(พิชิต ฤทธิ์จัญญ, 2557)

การทดสอบเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน (index of item-objective congruence: IOC) ได้ค่าระดับคะแนนอยู่ระหว่าง 0.6-1.0 และนำไปทดสอบ(Try out) กับนักศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน เพื่อค่าความเที่ยง (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยใช้วิธีสัมประสิทธิ์แอลฟา (Cronbach's Alpha Coefficient) ได้ค่าความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ 0.98

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. พฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

ผลการศึกษา พบว่า พฤติกรรมสุขภาพโดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับ ดี ($\bar{X}$ = 2.80) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเพนเดอร์ (Pender, 1996, pp.134-135) ที่ได้กล่าวถึงพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ 6 ด้าน ซึ่งหากบุคคลนำไปปฏิบัติอย่างครอบคลุมจะคงไว้ซึ่งการมีสุขภาพดีทั้งด้านกาย จิต สังคม และปัญญา (จิตวิญญาณ) แบบแผนชีวิตที่ส่งเสริมสุขภาพทั้ง 6 ด้าน เป็นแบบแผนชีวิตที่จะต้องปฏิบัติรักษาความสมดุลของภาวะสุขภาพได้ แต่พฤติกรรมหรือแบบแผนชีวิตดังกล่าวจะมีความแตกต่างกันไป

กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพด้านการออกกำลังกายโดยภาพรวมอยู่ในระดับ ปานกลาง ($\bar{X}$ = 2.29) ซึ่งรายงานวิจัยจำนวนมากพบว่าการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอและเพียงพอ จะช่วยลดการป่วยด้วยโรคหัวใจ โรคเบาหวาน โรคกระดูกเปราะ (Friedman, 1992) และทำให้ร่างกายแข็งแรง ประโยชน์ของการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอทางด้านจิตใจ ทำให้อารมณ์ดี ลดความรู้สึกตึงเครียดในการดำรงชีวิตทางด้านสรีรวิทยา ทำให้บริโภคนิสัยดีขึ้นและช่วยควบคุมน้ำหนัก ทำให้อัตราการเต้นของหัวใจลดลง ระดับไขมันในเลือดลดลง (Ardell, 1979) นอกจากนี้มีการศึกษาของบอร์ทและพอสนอร์ (Bortz & Posner cited in Forbes, 1992) พบว่าการขาดการออกกำลังกายเป็นสิ่งสำคัญที่บั่นทอนภาวะสุขภาพ และจากการศึกษาของพาฟเฟนบาร์เกอร์ (Paffenbarger, 1986 อ้างใน สุรินทร์ ฐิตดำรงพันธ์, 2535) ซึ่งเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ไม่ออกกำลังกายกับกลุ่มที่ออกกำลังกายสม่ำเสมอเป็นเวลา 18 ปี พบว่ากลุ่มที่ไม่ออกกำลังกายมีอัตราการตายสูงกว่ากลุ่มที่ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ซึ่งการออกกำลังกายนอกจากจะทำให้หัวใจและเกือบทุกส่วนของร่างกายทำงานได้ดีขึ้นแล้ว ยังทำให้ภูมิคุ้มกันโรคต่างๆ ของร่างกายสูงขึ้นด้วย การออกกำลังกายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุคคล ควรที่จะกระทำอย่างต่อเนื่องและปฏิบัติจนเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อช่วยให้บุคคลมีภาวะสุขภาพที่ดีขึ้น การออกกำลังกายในเยาวชนควรเป็นการออกกำลังกายแบบแอโรบิก (Aerobic Exercise) ชนิดค่อนข้างหนักๆ ควรยืดความหลากหลาย เพื่อพัฒนากล้ามเนื้อ ให้ครบทุกส่วนของร่างกาย และปฏิบัติให้เป็นกิจวัตรประจำวัน วันละอย่างน้อย 1 ชั่วโมง เช่น การวิ่ง ว่ายน้ำ ถีบจักรยาน เล่นบาสเกตบอล วอลเลย์บอล แบดมินตัน เทนนิส เป็นการออกกำลังกายอย่างต่อเนื่องมากกว่าเป็นเวลาอย่างน้อย 3-5 วันต่อสัปดาห์ (Walker, Sechrist, & Pender, 1995 as cited in Pender, 1996) สอดคล้องกับการวิจัย ของประพันธ์ ชันติธีระกุล (2550) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พบว่า นักศึกษากลุ่มตัวอย่างที่มีชั้นปีการศึกษาต่างกัน มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพแตกต่างกันในด้านการออกกำลังกาย ดังนั้นการออกกำลังกายในวัยรุ่นเป็นปัจจัยที่ทำให้เยาวชนมีชีวิตยืนยาว ลดปัจจัย

เสี่ยงของการเกิดโรคต่าง ๆ และลดความรุนแรงของการเจ็บป่วย ชนิดการออกกำลังกายแบ่งเป็นการออกกำลังกายที่มีรูปแบบ (Leisure Time Exercise) และการออกกำลังกายที่ไม่มีรูปแบบ (Lifestyle Exercise) ดังนั้นกิจกรรมทางเลือกใหม่ในการออกกำลังกาย ช่วยส่งเสริมให้มีแรงจูงใจในการออกกำลังกายมากขึ้น โดยช่วยลดอุปสรรคการออกกำลังกายที่มีรูปแบบที่ต้องใช้เครื่องมือที่ทันสมัย มีการวางแผน และกำหนดสถานที่อย่างชัดเจน แต่การออกกำลังกายที่ไม่มีรูปแบบสามารถปฏิบัติผสมผสานไปกับการทำกิจวัตรประจำวัน ดังนั้นรูปแบบการออกกำลังกายที่เหมาะสมในปัจจุบันจึงเปลี่ยนจากการออกกำลังกายที่มีรูปแบบมาเป็นการออกกำลังกายที่ไม่มีรูปแบบ (Conn, 1998)

กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพด้านการรับประทานอาหารโดยภาพรวมอยู่ในระดับ ดีมาก ($\bar{X} = 3.68$) พฤติกรรมการรับประทานอาหารจะเป็นการปฏิบัติมาตั้งแต่วัยเด็ก การเรียนรู้เรื่องอาหารดีมีประโยชน์ จะเลือกรับประทานอาหารแบบใด และหลีกเลี่ยงอาหารที่จะทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้ เมื่อระยะเวลาผ่านไปจะกลายเป็นสิ่งที่เยาวชนได้ทำเป็นประจำจนกลายเป็นนิสัย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายและปัญหาของแต่ละบุคคล ตรงข้ามกับการศึกษาของประพันธ์ ชันติธีระกุล (2550) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการบริโภคอาหารของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พบว่า นักศึกษามีความรู้เกี่ยวกับการบริโภคอาหารส่วนใหญ่อยู่ในระดับพอใช้คิดเป็นร้อยละ 64.2 ความรู้ที่อยู่ในระดับดี คิดเป็นร้อยละ 17.1 ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับอาหารที่เป็นปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรค ความรู้ที่อยู่ในระดับต้องปรับปรุง เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับอาหารที่ให้โปรตีน วิตามินและเกลือแร่ ส่วนพฤติกรรมการบริโภคอาหารโดยส่วนรวมมีพฤติกรรมอยู่ในระดับพอใช้ คิดเป็นร้อยละ 71.9 พฤติกรรมที่ดีของนักศึกษา เช่น การดื่มนมเป็นประจำทุกวัน การล้างผักผลไม้ก่อนรับประทาน การรับประทานอาหารเย็นตรงเวลา สำหรับพฤติกรรมที่นักศึกษาต้องปรับปรุง เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขวิทยาส่วนบุคคล วิธีการรับประทานอาหาร และการเลือกรับประทานอาหาร ได้แก่ รับประทานอาหารโดยไม่ใช้ช้อนกลาง ดื่มน้ำอัดลมและรับประทานอาหารโดยไม่คำนึงถึงการได้รับสารอาหารครบ 5 หมู่ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของนักศึกษา พบว่า ความรู้เกี่ยวกับการบริโภคอาหารของนักศึกษา มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของนักศึกษา ในระดับต่ำ ($r = .156$) นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะทั่วไปในการรับประทานอาหารของครอบครัวนักศึกษามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของนักศึกษา ในระดับค่อนข้างต่ำ ($r = .398$) ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึงควรจัดเอกสารทางด้านอาหารและโภชนาการที่ทันสมัยให้นักศึกษาไว้ศึกษาค้นคว้ารวมทั้งจัดนิทรรศการเพื่อให้ความรู้แก่นักศึกษาเพิ่มมากขึ้น บิดา - มารดา ของนักศึกษาควรมีส่วนร่วมในการให้ความรู้ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการบริโภคอาหารที่ถูกต้องกับนักศึกษาด้วย

กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพด้านการจัดการกับความเครียด โดยภาพรวมอยู่ในระดับดี ($\bar{X}= 2.60$) ความเครียดสามารถเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความเครียดที่เกิดขึ้นจะมีผลต่อภาวะสุขภาพ จำเป็นต้องหาวิธีการควบคุมหรือจัดการกับความเครียดเพื่อคงไว้ซึ่งสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งเพนเดอร์ (Pender, 1996) ได้เสนอวิธีการควบคุมและการจัดการกับความเครียด ครอบคลุมตามความเชื่อและแนวคิดของความเครียดทั้ง 3 กลุ่มข้างต้นดังนี้ (1). ลดความถี่ของสิ่งเร้าที่มากระตุ้นบุคคลที่ทำให้เกิดความเครียด เช่นการเปลี่ยนแปลงภาวะแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเครียด หลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในชีวิต การกำหนดช่วงเวลาการบริหารเวลา (2). การเพิ่มความต้านทานต่อความเครียด เช่น การออกกำลังกาย การเพิ่มความมีคุณค่าในตนเอง การเสริมสร้างประสิทธิภาพของตนเอง เพิ่มความเชื่อมั่นให้กับตนเอง (Assertiveness) พัฒนาเป้าหมายทดแทนให้บรรลุผลสำเร็จ การสร้างแหล่งแก้ไข (Coping Resources) (3). สร้างสถานการณ์ต้านทานสิ่งเร้าทางสรีรวิทยา เช่น การใช้เทคนิคการผ่อนคลายที่ทำให้ร่างกายเกิดการผ่อนคลายและลดความเครียด ผลการวิจัยที่ได้ไม่สอดคล้องกับการศึกษาของประพันธ์ ชันดิธีระกุล (2550) เรื่องพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม พบว่า (1) นักศึกษากลุ่มตัวอย่าง เพศชาย และเพศหญิงมีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพแตกต่างกันในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนพฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้านอื่นๆ ไม่พบความแตกต่าง ข้อเสนอแนะ (1). เนื่องจากผลการวิจัยพบว่า นักศึกษามีระดับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมควรมีนโยบายในการส่งเสริมพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของนักศึกษา เพื่อให้ นักศึกษามีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีประสิทธิภาพในการเรียนมากขึ้น (2). ผู้บริหารมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมควรวางนโยบายในการส่งเสริมพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของนักศึกษา

กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}= 2.29$) สอดคล้องกับการศึกษาของเอ็ดลินและโกแลนตี กล่าวว่ (Edin & Golanty, 1985) การปฏิบัติเพื่อป้องกันการเกิดโรคอันเป็นความรับผิดชอบต่อของบุคคลเพื่อให้ปราศจากโรค มีสุขภาพที่ดีและมีชีวิตยืนยาว ได้แก่ การนอนหลับพักผ่อนในเวลากลางคืน ประมาณวันละ 7 - 8 ชั่วโมง รับประทานอาหารเข้า ไม่รับประทานอาหารระหว่างมื้อ ควบคุมน้ำหนัก หลีกเลี่ยงการดื่มแอลกอฮอล์ ไม่สูบบุหรี่ ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ตระหนักถึงภาวะสุขภาพ และความสำคัญของการให้ความรู้ทางด้านสุขภาพของชุมชน รู้จักแหล่งสนับสนุนทางด้านสุขภาพ สามารถนำข้อมูลข่าวสารทางด้านสุขภาพที่ได้รับจากแหล่งบริการทางสุขภาพมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในการดำรงชีวิตและศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสิทธิในการได้รับการบริการของตนเอง

กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคล โดยภาพรวมอยู่ในระดับดี ($\bar{X}= 2.93$) สอดคล้องกับการศึกษาของเพนเดอร์ (1996) ได้กล่าวว่าการมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งระหว่างบุคคล และภายในกลุ่มก่อให้เกิดการให้และการรับการสนับสนุนทางสังคม ทำให้คลายเหงา ไม่รู้สึกโดดเดี่ยวสภาวะทางอารมณ์ดีขึ้นส่งผลให้มีการเผชิญความเครียดได้สำเร็จ และทำให้มีชีวิตอย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ (Pender, 1996)ซึ่งแหล่งสนับสนุนที่สำคัญทางสังคมและใกล้ชิดมากที่สุดคือ ครอบครัว รองลงมา คือ ญาติพี่น้องและเพื่อน

กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมสุขภาพด้านการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ โดยภาพรวมอยู่ในระดับดี ($\bar{X}= 3.04$) สอดคล้องกับเพนเดอร์ (1996) กล่าวว่าการประเมินทางด้านจิตวิญญาณเป็นการค้นหาเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ และความรู้สึกเกี่ยวกับความหมายของชีวิตความรู้สึก ความหวัง การให้อภัย และชีวิตหลังความตาย (Pender, 1996) เป็นความรู้สึกที่สัมพันธ์กับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจ และมีความสำคัญต่อชีวิต (Walker, Sechrist, & Pender, 1995 as cited in Pender, 1996) ซึ่งอิทธิพลที่มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้หญิงได้หวั่นคือศาสนาพุทธและลัทธิเต๋าเพราะศาสนาสอนให้คนไม่มีความเห็นแก่ตัว หลุดพ้นจากความมีตัวตน (ประเวศ วะสี, 2543) มักจะมองโลกในแง่ดี มีความภาคภูมิใจในตนเอง มีความกระตือรือร้น เอาใจใส่ต่อชีวิต ตั้งเป้าหมายระยะยาวในชีวิตและใช้ความพยายามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

พฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษา	$\bar{X}$	S.D	ระดับ
1. ด้านการออกกำลังกาย	2.29	.394	ปานกลาง
2. ด้านการรับประทานอาหาร	3.68	.277	ดีมาก
3. ด้านการจัดการกับความเครียด	2.60	.439	ดี
4. ด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ	2.28	.428	ปานกลาง
5. ด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคล	2.93	.306	ดี
6. ด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ	3.04	.364	ดี
รวม	3.36	.441	ดี

ตารางที่ 1 แสดงผลพฤติกรรมสุขภาพของนักศึกษา

2. ความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยแม่โจ้-แพร่ เฉลิมพระเกียรติ

กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการสร้างเสริมสุขภาพด้านสุขภาวะทางกายโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=2.70$) อาหารมีความสัมพันธ์กับภาวะสุขภาพการที่บุคคลจะมีสุขภาพดีได้นั้นเริ่มต้นจากการบริโภคอาหารที่ดีเนื่องจากร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องได้รับการบำรุงจากอาหารตามปกติร่างกายควรได้รับอาหารครบทั้ง 5 หมู่ ในปริมาณที่เพียงพอทุกวันในทุกวัย เพราะไม่มีอาหารชนิดใดเพียงชนิดเดียว ที่มีสารอาหารที่ให้ประโยชน์แก่ร่างกายเพียงพอ และครบถ้วน การปฏิบัติกิจกรรมเกี่ยวกับการรับประทานอาหารที่ถูกต้องเหมาะสม การได้รับอาหารที่จำเป็นครบถ้วนเพียงพอ ซึ่งมีความสำคัญในการป้องกันโรคและทำให้เกิดประสิทธิภาพในการซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ (Pender, 1996) อาหารที่รับประทานมีความเกี่ยวข้องกับภาวะสุขภาพ ในแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – 2559 ได้วางเป้าหมายให้ประชาชนมีการเสริมสร้างพฤติกรรมสุขภาพ ที่เป็นปัจจัยเอื้อต่อการมีสุขภาพดีโดยใช้โภชนาบำบัด คือข้อปฏิบัติการรับประทานอาหารเพื่อสุขภาพที่ดีของคนไทย 9 ข้อ ประกอบด้วย 1) รับประทานอาหารครบ 5 หมู่ แต่ละหมู่ให้หลากหลายและหมั่นดูแลน้ำหนักตัว 2) รับประทานอาหารเป็นอาหารหลัก สลับกับอาหารประเภทแป้งเป็นบางมื้อ 3) รับประทานอาหารผักให้มากและผลไม้เป็นประจำ 4) รับประทานปลาเนื้อสัตว์ที่ไม่ติดมัน ไข่และถั่วเมล็ดแห้งเป็นประจำ 5) ดื่มนมให้เหมาะสมตามวัย 6) รับประทานอาหารที่มีไขมันแต่พอควร 7) หลีกเลี่ยงการรับประทานอาหารรสจัดและเค็มจัด 8) รับประทานอาหารที่สะอาดปราศจากการปนเปื้อน 9) งดหรือลดเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ (คณะกรรมการอำนวยการจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 11, 2555) พฤติกรรมการรับประทานอาหารจะเป็นการปฏิบัติมาตั้งแต่วัยเด็ก การเรียนรู้เรื่องอาหารดีมีประโยชน์ จะเลือกรับประทานอาหารแบบใด และหลีกเลี่ยงอาหารที่จะทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้ เมื่อระยะเวลาผ่านไปจะกลายเป็นสิ่งที่เยาวชนได้ทำเป็นประจำจนกลายเป็นนิสัย เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายและปัญหาของแต่ละบุคคล การปฏิบัติกิจกรรมเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวแบบแผนการออกกำลังกาย และความสม่ำเสมอในการออกกำลังกาย การออกกำลังกายเป็นแบบแผนชีวิตที่ส่งเสริมสุขภาพที่สำคัญ รายงานวิจัยจำนวนมากพบว่าการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอและเพียงพอ จะช่วยลดการป่วยด้วยโรคหัวใจ โรคเบาหวาน โรคกระดูกพรุน (Friedman, 1992) และทำให้ร่างกายแข็งแรง ประโยชน์ของการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอทางด้านจิตใจ ทำให้อารมณ์ดี ลดความรู้สึกตึงเครียดในการดำรงชีวิต ทางด้านสรีรวิทยา ทำให้บริโภคนิสัยดีขึ้นและช่วยควบคุมน้ำหนัก ทำให้อัตราการเต้นของหัวใจลดลง ระดับไขมันในเลือดลดลง (Ardell, 1979)

นอกจากนี้มีการศึกษาของบอร์ทและพอสเนอร์ (Bortz & Posner cited in Forbes, 1992) พบว่าการขาดการออกกำลังกายเป็นสิ่งสำคัญที่บั่นทอนภาวะสุขภาพ และจากการศึกษาของพาฟเฟนบาร์เกอร์ (Paffenbarger, 1986 อ้างใน สุรินทร์ ฐิติดำรงพันธ์, 2535) ซึ่งเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ไม่ออกกำลังกายกับกลุ่มที่ออกกำลังกายสม่ำเสมอเป็นเวลา 18 ปี พบว่ากลุ่มที่ไม่ออกกำลังกายมีอัตราตายสูงกว่ากลุ่มที่ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ซึ่งการออกกำลังกายนอกจากจะทำให้หัวใจและหลอดเลือดของร่างกายทำงานได้ดีขึ้นแล้ว ยังทำให้ภูมิต้านทานโรคต่างๆ ของร่างกายสูงขึ้นด้วย การออกกำลังกายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุคคล ควรที่จะกระทำอย่างต่อเนื่องและปฏิบัติจนเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อช่วยให้บุคคลมีภาวะสุขภาพที่ดีขึ้น การออกกำลังกายในเยาวชนควรเป็นการออกกำลังกายแบบแอโรบิก (Aerobic Exercise) ชนิดค่อนข้างหนักๆ ควรยึดความหลากหลาย เพื่อพัฒนากล้ามเนื้อ ให้ครบทุกส่วนของร่างกาย และปฏิบัติให้เป็นกิจวัตรประจำวัน วันละอย่างน้อย 1 ชั่วโมง เช่น การวิ่ง ว่ายน้ำ ถีบจักรยาน เล่นบาสเกตบอล วอลเลย์บอล แบดมินตัน เทนนิส เป็นการออกกำลังกายอย่างต่อเนื่องมากกว่าเป็นเวลาอย่างน้อย 3-5 วันต่อสัปดาห์ (Walker, Sechrist, & Pender, 1995 as cited in Pender, 1996) แบบแผนการออกกำลังกาย ประกอบด้วย 4 ระยะ คือ 1) ระยะอบอุ่นร่างกาย (Warming Up) ใช้เวลาประมาณ 5-10 นาที 2) ระยะการออกกำลังกายอย่างเต็มที่ (Endurance Exercise) ควรจะออกกำลังกายประมาณ 20-60 นาที และถ้าเป็นการฝึกการทำงานของหัวใจใช้เวลา 20-30 นาที 3) Recreation Activity 4) ระยะผ่อนคลาย (Cooling Down) ใช้เวลา 5-10 นาที (ACSM, 2010) สำหรับข้อควรระวังในการออกกำลังกาย คือไม่ควรออกกำลังกายจนมีอาการเวียนศีรษะ ตามัว หูอื้อ หายใจหอบ ซีดพร่นเร็วเกิน 190-200 ครั้งต่อนาที เยาวชนไม่ควรออกกำลังกายเมื่อรู้สึกไม่สบายหลังพินไช หรือหลังรับประทานอาหารเสร็จใหม่ๆ และควรงดออกกำลังกายในวันที่อากาศร้อนและอบอ้าว โครงการประชาชนสุขภาพดีปี ค.ศ. 2000 (Healthy People 2000 cited in Pender, 1996)

กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการสร้างเสริมสุขภาพด้านสุขภาวะทางจิต โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.17$) สุขภาพจิตและความเครียดเป็นภาวะที่มนุษย์ทุกคนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงต่อร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมร่วมกับภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจปัจจุบันล้วนเป็นแรงผลักดัน และเป็นภาวะที่ก่อให้เกิดความเครียดได้ นักทฤษฎีกลุ่มต่าง ๆ ได้ศึกษาถึงความเครียดและให้ความหมายของความเครียดทั้งที่เหมือนและแตกต่างกัน ลาซารัส และฟอล์คแมน (Lazarus & Folkman, 1984) เห็นได้ว่าความเครียดสามารถจะเกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ความเครียดที่เกิดขึ้นจะมีผลต่อภาวะสุขภาพ จำเป็นต้องหาวิธีการควบคุมหรือจัดการกับความเครียดเพื่อคงไว้ซึ่งสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งเพนเดอร์ (Pender, 1996)

ได้เสนอวิธีการควบคุมและการจัดการกับความเครียด ครอบคลุมตามความเชื่อและแนวคิดของความเครียดทั้ง 3 กลุ่มข้างต้นดังนี้

1. ลดความถี่ของสิ่งเร้าที่มากระตุ้นบุคคลที่ทำให้เกิดความเครียด เช่น การเปลี่ยนแปลงภาวะแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเครียด หลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในชีวิต การกำหนดช่วงเวลาการบริหารเวลา

2. การเพิ่มความต้านทานต่อความเครียด เช่น การออกกำลังกาย การเพิ่มความมีคุณค่าในตนเอง การเสริมสร้างประสิทธิภาพของตนเอง เพิ่มความเชื่อมั่นให้กับตนเอง (Assertiveness) พัฒนาเป้าหมายทดแทนให้บรรลุผลสำเร็จ การสร้างแหล่งแก้ไข (Coping Resources)

3. สร้างสถานการณ์ต้านทานสิ่งเร้าทางสรีรวิทยา เช่น การใช้เทคนิคการผ่อนคลายที่ทำให้ร่างกายเกิดการผ่อนคลายและลดความเครียด

กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการสร้างเสริมสุขภาพด้านสุขภาวะทางสังคม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.04$) กิจกรรมที่เกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนบุคคลเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทั้งด้านการให้ข้อมูล คำปรึกษากำลังใจเป็นการตระหนักถึงความรู้สึกใกล้ชิดสนิทสนม การรักษาสัมพันธภาพกับบุคคลในครอบครัว เพื่อน เพื่อนบ้าน หรือสังคมไว้ เพราะมนุษย์ทุกคนไม่สามารถมีชีวิตอยู่คนเดียวในโลกได้จะต้องมีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม เยาวชนที่มีความสัมพันธ์อันดีกับบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง จะเป็นเยาวชนที่มีความสุขและมีความสุขในชีวิตมากกว่าเยาวชนที่ไม่มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น (Creezy Berg & Wright, 1985) การสนับสนุนระหว่างบุคคลรวมถึงการเข้ากลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น เช่น การทำศาสนกิจต่างๆ จะช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เห็นว่าตนเองมีคุณค่า ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในขณะที่บางคนยังทำให้สังคมเห็นว่ายังมีประโยชน์มีคุณค่าสมควรแก่การยกย่อง ซึ่งเป็นการสนับสนุนด้านอารมณ์จากสังคมที่สามารถช่วยให้บุคคลสามารถยืนหยัดต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ได้ (Pender, 1996) นอกจากนี้การใช้เวลาอยู่กับเพื่อนสนิท เมื่อมีปัญหาข้อขัดแย้งเกิดขึ้นได้ให้คำปรึกษาแก่บุคคลอื่นและมีการประนีประนอมกัน (Walker, Sechrist, & Pender, 1995 cited in Pender, 1996) การมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้งระหว่างบุคคล และภายในกลุ่มก่อให้เกิดการให้และการรับการสนับสนุนทางสังคม ทำให้คลายเหงา ไม่รู้สึกโดดเดี่ยวสภาวะทางอารมณ์ดีขึ้นส่งผลให้มีการเผชิญความเครียดได้สำเร็จ และทำให้มีชีวิตอย่างมีความสุขและมีประสิทธิภาพ (Pender, 1996) ซึ่งแหล่งสนับสนุนที่สำคัญทางสังคมและใกล้ชิดมากที่สุด คือ ครอบครัว รองลงมา คือ ญาติพี่น้องและเพื่อน จากการศึกษาของเกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์ , สุรีย์ บุญญานุพงศ์, และสมศักดิ์ ฉันทะ (2533) พบว่า ครอบครัวและสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุตรหลาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้บุคคลมีสุขภาพดี

ทั้งนี้เพราะครอบครัวและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของสมาชิกในครอบครัวเป็นแหล่งสนับสนุนทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อบุคคล ถือว่าเป็นระบบการสนับสนุนตามธรรมชาติ ซึ่งจะถ่ายทอดค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมเกี่ยวกับสุขภาพ แบบแผนการดำเนินชีวิตตลอดจนการปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิต (Lindberg, Hunter, & Kruszewski, 1990) นอกจากนี้สัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนบ้านและบุคคลในสังคม โดยเฉพาะเพื่อนร่วมวัยก็มีประโยชน์มาก การสนทนากับเพื่อนที่ถูกใจได้ระบายความในใจต่อกัน จะทำให้เกิดความสบายใจดังนั้นการคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลรอบข้าง มีส่วนช่วยการเปลี่ยนแปลงของทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์สังคม สามารถดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข เพื่อการมีสุขภาพดี และมีอายุยืนยาว (Beckman & Breslow, 1983 cited in Walker, Volkan, Sechrist, & Pender, 1987)

กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการสร้างเสริมสุขภาพด้านสุขภาวะทางปัญญา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}= 3.37$) กิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาจิตวิญญาณของบุคคลเพื่อให้มีศักยภาพสูงสุดรวมทั้งความสามารถในการค้นพบเป้าหมายของชีวิต การเรียนรู้ประสบการณ์ด้านความรัก ความสนุก ความสงบ ความสมบูรณ์ในชีวิต และรู้ว่าควรจะจัดการช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นอย่างไรในการทำให้เกิดศักยภาพสูงสุด (Pender, 1996) การประเมินทางด้านจิตวิญญาณเป็นการค้นหาเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ และความรู้สึกเกี่ยวกับความหมายของชีวิต ความรู้สึก ความหวัง การให้อภัย และชีวิตหลังความตาย (Pender, 1996) เป็นความรู้สึกที่สัมพันธ์กับสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจ และมีความสำคัญต่อชีวิต (Walker, Sechrist, & Pender, 1995 as cited in Pender, 1996) ซึ่งอิทธิพลที่มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้หญิงได้หวั่นคือศาสนาพุทธและลัทธิเต๋า เพราะศาสนาสอนให้คนไม่มีความเห็นแก่ตัว หลุดพ้นจากความมีตัวตน(ประเวศ วะสี, 2543) มักจะมองโลกในแง่ดี มีความภาคภูมิใจในตนเอง มีความกระตือรือร้น เอาใจใส่ต่อชีวิต ตั้งเป้าหมายระยะยาวในชีวิตและใช้ความพยายามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการสร้างเสริมสุขภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X}= 3.07$) สุขภาพทางปัญญาเป็นความรู้สึกศรัทธา มีปัญญาเข้าถึงความดีสูงสุดแล้วจะเกิดความสุขสงบทางจิตใจและมีความสุข ซึ่งจะช่วยให้มีสุขภาพกายดี จิตใจดีไม่เห็นแก่ตัว การสร้างสุขภาพที่ดีของบุคคลไม่ใช่การสร้างที่ตัวบุคคลเท่านั้นแต่ต้องมีการพยายามสร้างทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมบุคคลที่มีกายกับจิตที่ดีจะช่วยสร้างสังคมที่ดี มีความสมานฉันท์ไม่เห็นแก่ตัวก็จะส่งผลให้เกิดผู้คนที่ดีทั้งสุขภาพดี นั่นคือ การตอบสนองความต้องการชีวิตที่มีคุณค่า มีความหมาย สามารถอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามค่านิยมของตนเอง มีพลังในการดำรงชีวิต ซึ่งจะเป็นการสร้างความสุขให้ตัวเอง ก็จะส่งผลให้มีสุขภาพดี มีชีวิตที่ยืนยาวและมีความสุข

อย่างแท้จริงซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของกมลชนก กำเนิดนก ในช่วงอายุ 17 ถึง 25 ปี นั้น นักศึกษาหรือบุคคลควรบรรลุนตามขั้นพัฒนาการ 7 ลักษณะ คือ

1. การพัฒนาความสามารถ (Developing Competence) ในระหว่างที่ศึกษาในมหาวิทยาลัย นิสิตนักศึกษาจะพัฒนาความสามารถ 3 ด้าน คือ ความสามารถด้านสติปัญญา ความสามารถทางร่างกาย และความสามารถในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น หรือด้านสังคม นิสิตนักศึกษา จะมีความรู้สึกว่าตนมีความสามารถมากขึ้น เพื่อพวกเขาได้เรียนรู้ที่จะไว้วางใจในความสามารถของตนยอมรับคำวิจารณ์จากผู้อื่น และบูรณาการทักษะต่างๆ ของเขาให้กลายเป็นความมั่นใจในตนเอง

2. การจัดการด้านอารมณ์ (Managing Emotions) นิสิตนักศึกษาหลายคนต้องประสบกับอารมณ์ในด้านไม่ดีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความโกรธ ความกลัว ความเจ็บปวด ความคิดถึง ความเบื่อหน่าย หรือความเครียด ผลจากการศึกษาพบว่า ความวิตกกังวล ความโกรธ ความรู้สึกหดหู่ ความต้องการ ความรู้สึกผิด และความอายนั้น เมื่อมีมากเกินไป จะมีอิทธิพลต่อกระบวนการศึกษาดังนั้น จึงต้องมีการจัดการด้านอารมณ์ที่ดี งานสำคัญในการพัฒนานิสิตศึกษาด้านนี้ ไม่ได้เป็นการกำจัดอารมณ์ต่างๆ เหล่านี้ แต่จะต้องตระหนักและรับรู้ถึงอารมณ์ เหล่านี้ว่าเป็นสัญญาณบอกสิ่งต่างๆ

3. การพัฒนาจากความเป็นตัวของตัวเองไปสู่ การพึ่งพาอาศัยกัน (Moving Through Autonomy Toward Interdependence) สิ่งสำคัญที่นิสิตนักศึกษาจะต้องพัฒนาในที่นี้ก็คือการเรียนรู้ที่จะพอใจในตนเอง มีความรับผิดชอบในการบรรลุเป้าหมายที่ตนได้เลือกไว้ ไม่ถูกชักนำโดยความคิดเห็นของคนอื่น การพัฒนาในด้านนี้จะต้องนำไปสู่ความเป็นอิสระทั้งทางอารมณ์ และในด้านความต้องการความช่วยเหลือจากภายนอก และนำไปสู่การยอมรับการพึ่งพาอาศัยกันในขั้นต่อมา

4. การพัฒนาสัมพันธภาพกับผู้อื่นอย่างมีวุฒิภาวะ (Developing Mature Interpersonal Relationships) รวมถึง การยอมรับและชื่นชมความแตกต่างระหว่างบุคคล และความสามารถในการใกล้ชิดผูกพันกับผู้อื่น การยอมรับความแตกต่าง นอกจากจะหมายถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้วยังหมายความว่ารวมถึงในบริบทที่มีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมด้วย การตระหนักถึงความแตกต่าง การมีประสบการณ์ที่กว้างขวาง ความเปิดเผย ความอยากรู้อยากเห็น และการเป็น ปรวิสัย (objective) ไม่ยึดติดกับความเห็นของตน

5. การสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตน (Establishing Identity) การสร้างเอกลักษณ์นั้น ขึ้นอยู่กับการพัฒนาในด้านอื่นๆ ที่กล่าวมาก่อนแล้ว คือ ความสามารถ การจัดการกับอารมณ์ การเป็นตัวของตัวเอง และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี การพัฒนาเอกลักษณ์นั้นเป็นกระบวนการค้นหาว่าประสบการณ์ชนิดใด

ระดับใด และการทำประสบการณ์นั้นๆ บ่อยเท่าไร ที่จะทำให้เราพึงพอใจ รู้สึกปลอดภัย และมั่นใจในตนเอง

6. การพัฒนาเป้าหมาย (Developing Purpose) เป็นการเพิ่มความสามารถในการเป็นคนที่มีความตั้งใจแน่วแน่ ความสามารถในการประเมินความสนใจและทางเลือกต่างๆ โดยจะต้องมีการวางแผนสำหรับการกระทำ และมีการกำหนดสิ่งที่ควรจะทำก่อนใน 3 ด้าน คือ แผนและแรงบันดาลใจเกี่ยวกับอาชีพ ความสนใจส่วนตัว และความผูกพันกับบุคคลอื่นและครอบครัว นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการมีความสามารถที่จะเชื่อมโยงเป้าหมายที่แตกต่างกันของตนให้อยู่ภายใต้เป้าหมายหลักที่ใหญ่กว่าและมีความหมายมากกว่าและการมีความตั้งใจในการทำสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

7. การพัฒนาความมีคุณธรรม (Developing Integrity) การพัฒนาความมีคุณธรรมนั้นใกล้เคียงกับการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตน และการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน การพัฒนาความมีคุณธรรมประกอบด้วย 3 ขั้นตอนที่มีลำดับซ้อนกันอยู่ คือ

7.1. ค่านิยมในด้านเกี่ยวกับมนุษย์จะเปลี่ยนจากการทำตามความเชื่อต่างๆ โดยอัตโนมัติไปสู่การรักษาความสมดุลระหว่างความสนใจของตนเองกับความสนใจของเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ

7.2. ค่านิยมเกี่ยวกับบุคคล เป็นการยอมรับค่านิยมและความเชื่อต่างๆ อย่างมีสติ ในขณะที่เดียวกันก็เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น

7.3. การพัฒนาความเหมาะสม หมายถึง การประสานระหว่างค่านิยมส่วนตัวกับพฤติกรรมที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม (พงษ์ศักดิ์ แก้วแสนเมือง ทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษาของชิกเกอร์ริง และไรเซอร์ (Arthur W. Chickering & Reiser, 1993)

ความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษา โดยรวม	$\bar{X}$	S.D	ระดับ
1. ด้านสุขภาวะทางกาย	2.70	.752	มาก
2. ด้านสุขภาวะทางจิต	3.17	.661	มาก
3. ด้านสุขภาวะทางสังคม	3.04	.772	มาก
4. ด้านสุขภาวะทางปัญญา	3.37	.623	มาก
รวม	3.07	.702	มาก

ตารางที่ 2 แสดงผลความต้องการสร้างเสริมสุขภาพของนักศึกษา

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อนำไปกำหนดนโยบายให้ชัดเจนจึงต้องคำนึงถึงกลุ่มบุคคล ชุมชนและองค์กร เหล่านี้

1. ระดับบุคคล นักศึกษาที่ต้องการมีสุขภาพของตนเองที่ดี จะต้องมียุติกรรมการดูแลสุขภาพที่ดีด้วยโดยการต้องปฏิบัติตน กระทำได้ด้วยตนเอง มีการวางแผนการดำเนินชีวิตประจำวันสามารถทำให้ตนเองมีชีวิตยืนยาวได้ด้วยการศึกษาหาความรู้ แล้วนำไปปฏิบัติ พัฒนาทักษะในการดูแลตนเอง ด้านสุขภาพทั้ง 4 มิติ กาย จิต สังคมและปัญญา

2. ระดับชุมชนภายในสถานศึกษา มีการร่วมมือกันระหว่างองค์กรนักศึกษา งานกีฬา งานอนามัย กลุ่มชมรม สโมสรนักศึกษาและฝ่ายพัฒนานักศึกษา รวมทั้งนักศึกษาในสถานศึกษา เป็นการสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลสุขภาพนักศึกษา เป็นการสร้างเสริมสุขภาพที่ยั่งยืนและมีประสิทธิภาพสถานศึกษาจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนได้มีส่วนร่วมอย่างเป็นอิสระโดยความสมัครใจ ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์

3. ระดับนโยบายหรือหน่วยงาน ต้องสร้างนโยบายสาธารณะด้านสุขภาพเพื่อนักศึกษา

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

กมลชนก กำเนิดนก. 2551. การพัฒนาศักยภาพตนเองของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร.

รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยนเรศวร.

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์. 2554. โครงการกำหนดดัชนีคุณภาพชีวิต.

กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์.

นภดล กรรณิกา, 2548. โครงการเฝ้าระวังรักษาคุณภาพอนาคตเยาวชนไทย. รายงานการวิจัย.

มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

บุญชิน เสาวภาภรณ์ และคณะ. 2557. รูปแบบการส่งเสริมสุขภาวะแบบองค์รวมของผู้สูงอายุใน
จังหวัดฉะเชิงเทรา. วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 9, 1
(มกราคม-เมษายน 2557):47-59.

ประพันธ์ ชันดีธีระกุล. 2550. พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

รายงานการวิจัย. นครปฐม : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

ประเวศ วะสี. 2543. สุขภาพในฐานะอุดมการณ์ของมนุษย์. วารสารหมออนามัย. 9, 6
(พฤษภาคม-มิถุนายน): 13-16.

พิชิต ฤทธิ์จัญญ. 2557. หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

วิภาพร สิทธิศาสตร์และสุชาดา สนวนุ่ม. 2550. พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในชุมชน เขต
ความรับผิดชอบของสถานีนอนามัยบ้านเสาหิน ตำบลวัดพริก อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก.
พิษณุโลก:วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พุทธชินราช สถาบันพระบรมราชชนก สำนักงาน
ปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2551. รายงานวิเคราะห์การ
เปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการพัฒนาประเทศ. กรุงเทพฯ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2555. **ประมวลสถิติสำคัญของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.

อานนท์ สีดาเพ็ง. 2556. **พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของนักศึกษามหาวิทยาลัย**. รายงานวิจัย. เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Ardell, D. B. 1979. **High level Wellness: An Alternative to Doctor, Drug, and Disease**. New York: bantam Book.

Arthur Chickering. 1993. **Commuting versus resident students**. San Francisco : Jossey-Bass.

Creedy, R. F., Berg, W. E., and Wright, R. 1985. Loneliness among the Elderly: Causal Approach. **Journal of Gerontology**, 40, 4, 487-493.

Conn, V. S. 1998. Older women beliefs about physical activity. **Public Health Nursing**, 15, 5, 370-378.

Edlin, G. and Golanty, E. 1985. **Health And Wellness**. 2nded. Boston: Jones and Bartlett.

Friedman, M. M. 1992. **Family Nursing: Theory and Assessment**. New York: Memillan.

Forbes, J. E. 1992. Exercise: wellness maintenance for the elderly client. **Holistic Nursing Practice**, 6, 2: 14-16.

Lazarus, R. S., and Folkman, S. 1984. **Stress, Appraisal And Coping**. New York: Springer.

Lindberg, J. B., Hunter, M. L. and Kruszewski, A. Z. 1990. **Introduction to Person**. Philadelphia: J.B. Lippincott.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรรัช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

Paffenbarger. 1986. **Principle of exercise in physical fitness and wellness.** 2nded.

Boston: Allyn and Bacon.

Pender, N.J. 1996. **Health Promotion in nursing practice.** 2nd ed. Connecticut :

Appleton & Lange.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรส ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวาน

ชนิดที่ 2

Factors Related to Oral Health Care Behaviors of People
with Type 2 Diabetes Mellitus

ศิริพันธ์ หอมแก่นจันทร์¹

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวางในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง กลุ่มตัวอย่างจำนวน 153 คน จากการสุ่มตัวอย่างแบบเป็นระบบ เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ข้อมูลปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ ปัจจัยเสริมและพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก ระหว่างเดือนกันยายน - ตุลาคม พ.ศ. 2559 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและไคสแควร์ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยนำความรู้ในระดับต่ำร้อยละ 57.5 ทักษะและความเชื่อด้านสุขภาพอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 55.6 และ 66.7 ตามลำดับ ปัจจัยเอื้อ อุปกรณ์ทำความสะอาดช่องปากที่มีน้อยคือ ไหมขัดฟัน ร้อยละ 9.2 การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรมอยู่ในระดับต่ำร้อยละ 78.4 ปัจจัยเสริมการได้รับสนับสนุนจากบุคคลและการได้รับข้อมูลข่าวสารการดูแลสุขภาพช่องปาก อยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 59.5 และ 59.5 ตามลำดับ พฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับพอใช้ ร้อยละ 88.9 พฤติกรรมที่ไม่เคยปฏิบัติคือ การใช้ไหมขัดฟันช่วยในการทำความสะอาดช่องปากร้อยละ 82.4 ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ อายุ การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรม และการได้รับข้อมูลข่าวสารการดูแลสุขภาพช่องปาก ($p\text{-value} < 0.05$) ดังนั้นทีมบุคลากรสุขภาพควรมีการให้ความรู้และทักษะการใช้อุปกรณ์เสริมช่วยในการทำความสะอาดช่องปากอันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

¹ Public Health Technical Officer Professional Level, Numtok Sub-District Health Promoting Hospitals, Maetha District, Lamphang Province E-mail: siriphan.ho@gmail.com

2 Corresponding Author, Assistant Professor, Faculty of Public Health, Thammasat University

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสี่ธรรม ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

คำสำคัญ: พฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก, ผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2, โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

ABSTRACT

A survey research aimed to study oral health care behaviors and factors related to oral health care behaviors of people with type 2 diabetes mellitus (DM) in Sub-District Health Promoting Hospitals, Maetha District, Lampang Province. The data were collected from 153 people with type 2 DM, by the systematic random sampling method. Collecting data by using questionnaires of personal characteristics, questionnaires of predisposing factors, enabling factors, reinforcing factors, and oral health care behaviors questionnaires during September– October, 2016. Data were analyzed by descriptive statistics and Chi-square test. The results revealed that the predisposing factors, the subject had low level of knowledge toward oral health care accounting for 57.5%, had a middle level of attitude toward oral health care and health belief accounting for 55.6% and 66.7% respectively. For the enabling factors, all of subjects had less of dental floss 9.2% for accessories of oral health care. However, they had a low level of access to dental service accounting for 78.4%. For the reinforcing factors, they had a middle of social support, and receiving information about oral health care accounting for 59.5% and 59.5% respectively. Moreover, they had a middle level of oral health care behaviors accounting for 88.9%. The behavior that never practical was the use of dental floss helps to clean the oral accounting for 82.4%. The factors associated with oral health care behaviors were age, access to dental service and receiving information about oral health care (p -value <0.05). Therefore, the health professional team should provide knowledge, and oral hygiene skills of using accessories. These will lead to promote oral health care behaviors.

Keywords: Oral health care behaviors, Diabetes mellitus type 2, Sub-District Health Promoting Hospitals

บทนำ

โรคเบาหวานเป็นภาวะที่ร่างกายมีระดับน้ำตาลในเลือดสูงกว่าปกติ ซึ่งเป็นผลจากความบกพร่องในการหลั่งอินซูลินหรือการออกฤทธิ์ของอินซูลิน หรือทั้งสองอย่างร่วมกันทำให้ร่างกายไม่สามารถนำน้ำตาลในเลือดไปใช้ได้ตามปกติ น้ำตาลในเลือดที่สูงอยู่เป็นระยะเวลานานทำให้เกิดโรคแทรกซ้อนที่หลอดเลือดขนาดใหญ่และขนาดเล็กทำให้เกิดพยาธิสภาพตามมา (สุทิน ศรีอัฐภาพร & วรณีย์ นิธิยานนท์, 2548) จากรายงานขององค์การอนามัยโลกพบว่า มีผู้ป่วยเบาหวานทั่วโลกประมาณ 50 ล้านคนในปี พ.ศ.2528 ในขณะนี้มีผู้ป่วยเบาหวานทั่วโลกประมาณ 250 ล้านคน และได้มีการประมาณการว่าจะมีจำนวนผู้ป่วยเบาหวานทั่วโลกเพิ่มมากกว่า 360 ล้านคนในปี พ.ศ. 2573 (World Health Organization (2012), World Health Statistics 2012, อ้างในสมลักษณ์ จึงสมาน 2557) ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของสหพันธ์เบาหวานนานาชาติ (International Diabetes Federation : IDF) ที่พบว่า จะมีผู้ป่วยโรคเบาหวานทั่วโลกจากจำนวน 415 ล้านคน เป็น 642 ล้านคนในปี พ.ศ.2583 (International Diabetes Federation(2012), Diabetes fact sheet, อ้างในสมลักษณ์ จึงสมาน, 2557) สำหรับประเทศไทยจำนวนผู้ป่วยโรคเบาหวานทั่วประเทศมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเช่นกัน โดยพบจำนวนผู้ป่วยเบาหวาน 621,411 คน ในปี พ.ศ. 2554, 674,826 คน ในปี พ.ศ. 2555 และพบจำนวนมากที่สุด 698,720 คน ในปี พ.ศ. 2556 (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2559) จังหวัดลำปางมีจำนวนผู้ป่วยโรคเบาหวาน 3 ปีซ้อนหลังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2557 จำนวน 8496, 8486, 8419 คน ตามลำดับ (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2559) ในส่วนอำเภอแม่ทะ พบอัตราความชุกโรคเบาหวานมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่ามีปี พ.ศ. 2556 - พ.ศ. 2559 มีจำนวนผู้ป่วยเบาหวาน 2,587, 2,846, 3,113 และ 3,362 คน ตามลำดับ (งานโรคไม่ติดต่อ โรงพยาบาลแม่ทะ, 2559) กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดตัวชี้วัดในการควบคุมระดับน้ำตาลไม่เกิน 126 มิลลิกรัมต่อเดซิลิตรและฮีโมโกลบิน A1C น้อยกว่า 7 มิลลิกรัมเปอร์เซ็นต์ของผู้ป่วยเบาหวาน ไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข, 2559) อำเภอแม่ทะ พบว่าผู้ป่วยควบคุมระดับน้ำตาลได้ตามเกณฑ์ในปี พ.ศ. 2558 ร้อยละ 27.65 ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายที่กระทรวงกำหนด (สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง, 2559) แสดงว่าผู้ป่วยควบคุมระดับน้ำตาลได้ไม่ดีส่งผลให้เกิดภาวะแทรกซ้อนได้ง่าย

โรคเบาหวานมีความสัมพันธ์ต่อการเกิดโรคในช่องปากทั้งโรคปริทันต์ โรคเหงือกอักเสบรวมทั้งโรคเนื้อเยื่อในช่องปากเช่น การหายของแผลซ้ำ การตอบสนองต่อเชื้อโรคต่ำ ติดเชื้อราได้ง่าย ภาวะปากแห้ง ทำให้เพิ่มโอกาสเสี่ยงต่อการอักเสบของเหงือกและการสูญเสียเนื้อเยื่อรอบฟันและกระดูกขากรรไกร

ฟันได้ง่าย โดยเฉพาะผู้ที่ไม่สามารถควบคุมระดับน้ำตาลให้อยู่ในระดับดีได้ (จันทนา อึ้งชูศักดิ์ และคณะ, 2554) ภาวะแทรกซ้อนของโรคเบาหวานเกิดได้ทั้งแบบเฉียบพลันและเรื้อรังส่งผลกระทบต่อระบบต่าง ๆ ของร่างกาย ได้แก่ ระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบประสาท ระบบภูมิคุ้มกัน และก่อให้เกิดความผิดปกติทั้งภาวะแทรกซ้อนทางตา ภาวะแทรกซ้อนทางไต รวมทั้งภาวะแทรกซ้อนต่อสุขภาพช่องปาก โดยเฉพาะโรคเหงือกและฟันหรือโรคปริทันต์ โรคเบาหวานกับสุขภาพช่องปากมีความสัมพันธ์กันแบบ 2 ทางคือผู้ป่วยโรคเบาหวานมีความไวต่อการติดเชื้อในช่องปากรวมทั้งโรคปริทันต์เมื่อมีการควบคุมโรคเบาหวานที่ไม่ดี ส่วนการมีโรคปริทันต์ที่แสดงอาการชัดเจนมีผลทำให้การควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของโรคเบาหวานลดลงได้ การรักษาเบาหวานควบคู่กับการรักษาโรคในช่องปาก รวมถึงการที่ผู้ป่วยมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพช่องปากจึงมีความสำคัญที่จะช่วยลดการสูญเสียฟันและทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ (วัชรารักษ์ เสนสอน และคณะ, 2553)

จากผลการตรวจคัดกรองภาวะสุขภาพช่องปากผู้ป่วยเบาหวานในปี 2559 จำนวน 500 ราย พบมีปัญหาสภาวะปริทันต์ คือมีหินน้ำลายมากที่สุดจำนวน 393 ราย คิดเป็นร้อยละ 78.60 โรคฟันผุจำนวน 129 ราย คิดเป็นร้อยละ 25.80 และโรคปริทันต์อักเสบรุนแรงจำนวน 88 ราย คิดเป็นร้อยละ 17.60 (ฝ่ายทันตสาธารณสุข โรงพยาบาลแม่ทะ, 2559) ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยทั้งในด้านการรับประทานอาหาร ปัญหาด้านอารมณ์และจิตใจและการสูญเสียฟัน ซึ่งมีสาเหตุมาจากอาการปวดฟัน ฟันโยก การมีเหงือกบวม และโรคฟันผุ (ธนา ไวยวาจิ, สุภาภรณ์ ฉัตรชัยวัฒนา, นุจรี ประทีปะวนิช จอห์นส, & และมุขดา ศิริเทพทวี, 2556; เศรษฐพล เจริญธัญรักษ์, จิราพร เขียวอยู่, วิลาวัลย์ วีระอาชากุล 2557) ความชุกของการสูญเสียฟันในคนที่เป็นเบาหวานมากกว่าคนไม่เป็นโรค นอกจากนี้การมีโรคปริทันต์อักเสบเรื้อรังที่ไม่ได้รับการรักษายังเป็นตัวบ่งชี้ถึงภาวะเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือด รวมถึงโรคหลอดเลือดสมองได้อีกด้วย (Chester W. Douglass, 2006) ความรุนแรงของภาวะแทรกซ้อนที่เกิดขึ้นขึ้นอยู่กับการควบคุมระดับน้ำตาล ชนิดของโรคเบาหวานและพฤติกรรมของผู้ป่วย

จากข้อมูลดังกล่าวผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพฤติกรรม การดูแลสุขภาพช่องปากและปัจจัยใดมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยประยุกต์แนวคิดทฤษฎี PRECEDE-PROCEED model ของกรีนและ ครูเตอร์ (Green, Kreuter, Deeds, 2005) ในระยะที่ 3 มาวิเคราะห์เพื่อหาปัจจัยด้านต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายในตัวบุคคลและปัจจัยภายนอกตัวบุคคลที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพ ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และปัจจัยเสริม ร่วมกับทฤษฎีแบบแผน

ความเชื่อด้านสุขภาพ (Health belief model) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายการป้องกันโรคระดับบุคคลมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาเพื่อจะได้นำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานส่งเสริมทันตสุขภาพของผู้ป่วยเบาหวาน เพื่อลดอัตราเสี่ยงต่อการเกิดภาวะแทรกซ้อนของโรคในช่องปากและให้ผู้ป่วยเบาหวานมีสุขภาพช่องปากที่ดีต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวาน ชนิดที่ 2
2. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ ปัจจัยเสริม ที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

1. **ปัจจัยส่วนบุคคล** หมายถึง ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ สถานภาพสมรส อาชีพ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่เป็นโรคเบาหวาน ประวัติการสูบบุหรี่ และประวัติการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์
2. **ปัจจัยนำ** หมายถึง ปัจจัยที่ทำให้เกิดแรงจูงใจในการดูแลสุขภาพช่องปาก ได้แก่ ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปาก ทักษะเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก และความเชื่อด้านสุขภาพ
3. **ปัจจัยเอื้อ** หมายถึง ปัจจัยที่สนับสนุนให้แสดงพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก ได้แก่ อุปกรณ์ทำความสะอาดฟันและการเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรม
4. **ปัจจัยเสริม** หมายถึง การได้รับการสนับสนุนจากบุคคลหรือแรงกระตุ้นจากบุคคลอื่นที่มีบทบาทในการจูงใจให้ยอมรับหรือไม่ยอมรับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนจากบุคคล และการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก
5. **พฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก** หมายถึง การทำความสะอาดช่องปาก (การแปรงฟัน การใช้ไหมขัดฟัน การใช้ไม้จิ้มฟัน และแปรงซอกฟัน) การตรวจสุขภาพช่องปากด้วยตนเอง การบริโภคอาหารที่เสี่ยงต่อการเกิดโรคในช่องปาก และการไปรับบริการทันตกรรม

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจ (Survey study) ประชากรที่ใช้ในการศึกษานี้คือผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 อายุ 35- 59 ปี โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัด

ลำปาง ซึ่งมีทั้งหมด 6 แห่ง จำนวน 245 คน การคำนวณขนาดตัวอย่างเพื่อประมาณค่าเฉลี่ยของประชากร กรณีทราบขนาดของประชากร (อรุณ จิรวัดน์กุล, 2552)

$$n = \frac{NZ^2 \alpha/2 \sigma^2}{e^2 (N-1) + Z^2 \alpha/2 \sigma^2}$$

โดยกำหนด n = จำนวนขนาดตัวอย่าง N = ขนาดของผู้ป่วยเบาหวานที่ขึ้นทะเบียนและรับบริการในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 245 คน α = ความผิดพลาดของการสรุปลักษณะประชากร Z = Confidence coefficient ได้จากความเชื่อมั่นที่กำหนด $(1-\alpha) = 95\%$ ($\alpha = 0.05$ หรือ $Z\alpha/2 = 1.96$) e = ความแม่นยำของการประมาณค่า = 0.0692 (ให้ e เท่ากับร้อยละ 4 ของค่าเฉลี่ยพฤติกรรมกรรมการตรวจสุขภาพช่องปาก = 1.73) (จิรนนท์ อาษาพนม, 2556) σ^2 = ความแปรปรวนของพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก (จิรนนท์ อาษาพนม, 2556) พบว่า พฤติกรรมการตรวจสุขภาพช่องปากด้วยตนเอง ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.63) ขนาดตัวอย่างที่คำนวณได้ 139 คน เพื่อป้องกันการถอนตัวของกลุ่มตัวอย่างจึงได้เพิ่มจำนวนผู้เข้าร่วมการศึกษาอีก 10 % ดังนั้นจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการศึกษาทั้งสิ้น 153 คน คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มแบบเป็นระบบจากผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 ที่มารับบริการตรวจรักษาตามนัดที่คลินิกเบาหวานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล กำหนดช่วงของการสุ่มด้วยวิธีการ $I = N/n$ แล้วสุ่มอย่างง่ายโดยทำฉลากเลข 1 - 3 แล้วสุ่มขึ้นมา 1 เลขเป็นจุดเริ่มต้นในการนับ หลังจากได้รับการพิจารณาผ่านคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 3 สาขาวิทยาศาสตร์ เลขที่ COA No. 149/2559 เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2559 จึงประสานกับสาธารณสุขอำเภอ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โดยผู้ศึกษาดำเนินการเก็บข้อมูล ณ คลินิกเบาหวานของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล โดยใช้แบบสอบถามเข้าพบผู้ป่วยเบาหวานขณะรอเจาะเลือด รอพบแพทย์หรือหลังรับบริการตรวจและรอรับยาตามวันนัดรับบริการตรวจรักษาเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือของจิรนนท์ อาษาพนม (2556) (จิรนนท์ อาษาพนม, 2556) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 ที่มารับบริการในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอห้วยชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคความเชื่อมั่นโดยรวม เท่ากับ 0.86 ด้านความรู้ ด้านพฤติกรรมเท่ากับ 0.87 และประยุกต์ใช้เครื่องมือของพัชรารัตน์ โกสิยานภาพ และคณะ (2551) (พัชรารัตน์ โกสิยานภาพ, ไพศาล ภูสามสาย, ศิริวรรณ ภูสามสาย, 2551) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคเบาหวาน กรณีศึกษา : อำเภอพรหม

พินาม จังหวัดพิษณุโลก โดยมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคด้านการรับรู้โอกาสเสี่ยงเท่ากับ 0.79 ด้านการรับรู้ความรุนแรงเท่ากับ 0.88 ด้านการรับรู้ประโยชน์เปรียบเทียบกับอุปสรรคเท่ากับ 0.88 แบบสอบถาม ประกอบด้วย 5 ส่วนดังนี้ส่วนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ส่วนที่ 2 ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย 3 ตอนคือ ตอนที่ 1 แบบวัดความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปาก จำนวน 15 ข้อ วัดเป็นใช่ ไม่แน่ใจ ไม่ใช่ ตอบถูกได้ 1 คะแนน ตอบผิด ไม่แน่ใจ ได้ 0 คะแนน แบ่งระดับโดยอิงเกณฑ์ของ Bloom (1971) (Bloom, 1971) คือ กลุ่มความรู้ต่ำ (<60 %) กลุ่มความรู้ปานกลาง (60-79%) และกลุ่มผู้มีความรู้สูง (80% ขึ้นไป) ตอนที่ 2 แบบสอบถามทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก จำนวน 9 ข้อ วัดเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) เป็น 3 ระดับ คือ เห็นด้วย เห็นด้วยปานกลาง ไม่เห็นด้วย เกณฑ์การแบ่งระดับทัศนคติ คือ ไม่ดี (คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50) ปานกลาง (คะแนนเฉลี่ย 1.51 - 2.50) และดี (คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.00) ตอนที่ 3 แบบสอบถามความเชื่อด้านสุขภาพ จำนวน 16 ข้อ วัดเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) เกณฑ์การแบ่งความเชื่อด้านสุขภาพคือ ต่ำ (คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50) ปานกลาง (คะแนนเฉลี่ย 1.51 - 2.50) และสูง (คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.00) ส่วนที่ 3 ปัจจัยเอื้อ ประกอบด้วย แบบสอบถามเกี่ยวกับอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำมาสะอาดช่องปาก (1 ข้อ) แบบสอบถามการเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรม (1ข้อ) ส่วนที่ 4 ปัจจัยเสริม ประกอบด้วย แบบสอบถามการได้รับการสนับสนุนจากบุคคล (5 ข้อ) แบบสอบถามการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก (2 ข้อ) ส่วนที่ 5 แบบสอบถามพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก (9 ข้อ) แบ่งระดับพฤติกรรม คือ ต้องปรับปรุง (คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50) พอใช้ (คะแนนเฉลี่ย 1.51 - 2.50) และดี (คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.00)

การหาคุณภาพเครื่องมือ

แบบสอบถามได้รับการประเมินความตรงของเนื้อหา (Content validity) โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านทันตสาธารณสุข 1 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านโรคทางระบบ 1 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านการพยาบาล 1 ท่าน ภายหลังจากผ่านการพิจารณาตรวจสอบความตรงของเนื้อหาและความเหมาะสมของภาษาที่ใช้ มีค่าดัชนีความตรงตามเนื้อหา = 0.95 (scale-level CVI/Ave) และดำเนินการทดสอบหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ (Reliability) โดยทดลองใช้กับกลุ่มผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 จำนวน 30 ราย ในพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม การดำรงชีวิต คล้ายคลึงกันกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้ค่าความเชื่อมั่นโดยรวม (Cronbach's Alpha Coefficient) = 0.86

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานวิเคราะห์หาความเกี่ยวข้องระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ ปัจจัยเสริม กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก โดยใช้สถิติไคสแควร์ (Chi-square test)

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิงร้อยละ 71.9 มีอายุระหว่าง 56- 59 ปีร้อยละ 35.9 อายุเฉลี่ย 52.59 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 5.34 สถานภาพสมรสคู่ร้อยละ 88.2 ประกอบอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ 64.1 จบการศึกษาระดับประถมศึกษาร้อยละ 81.0 ระยะเวลาที่ป่วยเป็นโรคเบาหวานอยู่ในช่วง 1-5 ปี ร้อยละ 59.5 ระยะเวลาที่ป่วยเป็นโรคเบาหวานเฉลี่ย 6.48 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 4.69 ประวัติการสูบบุหรี่ไม่สูบบุหรี่ร้อยละ 85.0 และประวัติการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ไม่ดื่ม ร้อยละ 60.8 ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามข้อมูลทั่วไป (n = 153)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n=153)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	43	28.1
หญิง	110	71.9
อายุ (ปี)		
35 - 40 ปี	4	2.6
41 - 45 ปี	15	9.8
46 - 50 ปี	26	17.0
51 - 55 ปี	53	34.6
56 - 59 ปี	55	35.9
Mean = 52.59 , SD = 5.34 , Min = 36 , Max = 59		
สถานภาพสมรส		
โสด	4	2.6
คู่	135	88.2
หม้าย/หย่า/แยก	14	9.2
อาชีพ		
เกษตรกรรม	98	64.1

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจฉิมนิเทศ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

รับจ้าง	38	24.8
ค้าขาย	8	5.2
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	1	0.7
อื่นๆ เช่น แม่บ้าน พระ	8	5.2
ระยะเวลาที่เป็นโรคเบาหวาน (ปี)		
1- 5 ปี	91	59.5
6 - 10 ปี	38	24.8
11 - 15 ปี	15	9.8
16 ปีขึ้นไป	9	5.9
Mean = 6.48 , SD = 4.69 , Min = 1 , Max = 27		
ประวัติการสูบบุหรี่		
ไม่เคยสูบ	129	84.3
สูบบุหรี่	12	7.8
เคยสูบแต่เลิกแล้ว	12	7.8
ประวัติการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์		
ไม่เคยดื่ม	93	60.8
ดื่มอยู่	46	30.1
เคยดื่มแต่เลิกแล้ว	14	9.2

ข้อมูลปัจจัยนำ ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้อยู่ในระดับต่ำร้อยละ 57.5 รองมาคือมีความรู้ในระดับปานกลางร้อยละ 38.6 คะแนนเฉลี่ยความรู้เท่ากับ 8.88 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 2.25 คะแนนต่ำสุด เท่ากับ 3 คะแนนและได้คะแนนสูงสุดเท่ากับ 14 คะแนน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ระดับความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 (n= 153)

ระดับความรู้การดูแลสุขภาพช่องปาก	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำ (คะแนนไม่เกินร้อยละ 59)	88	57.5
ปานกลาง (คะแนนร้อยละ 60-79)	59	38.6
สูง (คะแนนร้อยละ 80 -100)	6	3.9
Mean = 8.88 , SD = 2.25 , Min = 3 , Max = 14		

ทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 66.7 และมีทัศนคติอยู่ในระดับสูงร้อยละ 33.3 คะแนนเฉลี่ยทัศนคติเท่ากับ 21.85 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 2.56 คะแนนต่ำสุด เท่ากับ 15 คะแนน และได้คะแนนสูงสุดเท่ากับ 27 คะแนน ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ระดับทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 (n= 153)

ระดับทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ดี (คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50)	0	0.0
ปานกลาง (คะแนนเฉลี่ย 1.51 – 2.50)	85	55.6
สูง (คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.00)	68	44.4
Mean =21.85 , SD = 2.56 , Min = 15 , Max = 27		

ความเชื่อด้านสุขภาพพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเชื่อด้านสุขภาพอยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 66.7 และมีความเชื่อด้านสุขภาพอยู่ในระดับสูงร้อยละ 33.3 คะแนนเฉลี่ยความเชื่อด้านสุขภาพเท่ากับ 28.31 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 3.72 คะแนนต่ำสุดเท่ากับ 27 คะแนนและได้คะแนนสูงสุดเท่ากับ 45 คะแนน ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ระดับความเชื่อด้านสุขภาพของการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 (n= 153)

ระดับความเชื่อด้านสุขภาพ	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำ (คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50)	0	0.0
ปานกลาง (คะแนนเฉลี่ย 1.51 – 2.50)	102	66.7
สูง (คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.00)	51	33.3
Mean = 28.31 , SD = 3.72 , Min = 27 , Max = 45		

ข้อมูลปัจจัยเอื้อ การมีอุปกรณ์ทำความสะอาดช่องปากมีร้อยละ 100 คือ แปรงสีฟัน อุปกรณ์ที่มีน้อยที่สุดคือ ไหมขัดฟันร้อยละ 9.2 การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรมอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 78.4 แหล่งบริการทันตกรรมที่เข้าถึงมากคือ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) หรือสถานีนามัยใกล้บ้านร้อยละ 18.3

ข้อมูลปัจจัยเสริม การได้รับสนับสนุนจากบุคคลพบว่า อยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 59.5 โดยได้รับสนับสนุนด้านเจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้ความรู้ คำแนะนำในเรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากมากที่สุด ร้อยละ 37.9 การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปาก อยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 59.5 แหล่งที่ได้รับข้อมูลข่าวสารเป็นประจำคือ โทรทัศน์ ร้อยละ 30.1

พฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปาก พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับพอใช้ร้อยละ 88.9 และระดับดีร้อยละ 11.1 คะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปากเท่ากับ 20.24 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 1.97 คะแนนต่ำสุด เท่ากับ 15 คะแนนและได้คะแนนสูงสุดเท่ากับ 25 คะแนน ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ระดับพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 (n= 153)

ระดับพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปาก	จำนวน	ร้อยละ
ต้องปรับปรุง (คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.50)	0	0.00
พอใช้ (คะแนนเฉลี่ย 1.51 - 2.50)	136	88.9
ดี (คะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.00)	17	11.1
Mean = 20.24 , SD = 1.97 , Min = 15 , Max = 25		

กลุ่มตัวอย่างมีการปฏิบัติเป็นประจำมากที่สุดคือ ใช้ยาสีฟันที่มีฟลูออไรด์เป็นส่วนผสมทุกครั้งในการแปรงฟันร้อยละ 91.5 ส่วนพฤติกรรมที่กลุ่มตัวอย่างไม่เคยปฏิบัติในการดูแลสุขภาพช่องปากคือ การใช้ไหมขัดฟันช่วยในการทำความสะอาดช่องปากระหว่างซี่ฟันร้อยละ 82.4

ความเกี่ยวข้องระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ ปัจจัยเสริมกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 พบว่าอายุ การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรม และการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพช่องปากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value < 0.05) ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของกลุ่มตัวอย่าง
(n=153)

ปัจจัย	รวม (n=153)	ระดับพฤติกรรม		X ²	p- value
		การดูแลสุขภาพช่อง			
		ปาก			
		พอใช้	ดี		
	n %	n %	n %		
อายุ					
≤ 50 ปี	45 (100)	34 (75.6)	11 (24.4)	11.475	0.001*
51- 59 ปี	108 (100)	102 (94.4)	6 (5.6)		
การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรม					
ระดับต่ำ	120 (100)	112 (93.3)	8 (6.7)	9.139	0.003+*
ระดับปานกลาง	33 (100)	24 (72.7)	9 (27.3)		
การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ					
ช่องปาก					
ระดับต่ำ	59 (100)	57 (96.6)	2 (3.4)	5.797	0.016*
ระดับปานกลาง	94 (100)	79 (84.0)	15 (16.0)		

† Fisher'Exact Test , * p – value < 0.05

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากและปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับต่ำร้อยละ 57.5 ทั้งนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาและมีอายุอยู่ในช่วง 55-59 ปี มากที่สุด ภาวิณี ดวงศรี (ภาวิณี ดวงศรี, 2552) กล่าวว่า บุคคลที่มีการศึกษาต่ำจะมีการใส่ใจดูแลสุขภาพช่องปากน้อยกว่าบุคคลที่มีการศึกษาสูง และเมื่อเกิดโรคฟันผุไม่ได้รับการรักษาทำให้โรคลุกลามได้ ระดับการศึกษาที่สูงขึ้นมีผลต่อพฤติกรรมการรวมกลุ่มทำให้เพิ่มโอกาสในการได้รับข้อมูลข่าวสารความรู้ด้านทันตสุขภาพมากขึ้น

ทัศนคติเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 66.7 ทัศนคติที่ดีคือ ควรแปรงฟันร่วมกับการใช้ยาสีฟันที่ผสมฟลูออไรด์เพื่อป้องกันฟันผุร้อยละ 88.9 สอดคล้องกับผลการสำรวจการใช้ยาสีฟันผสมฟลูออไรด์ของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2532 เทียบกับปี พ.ศ. 2537 พบว่า เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 80.4 (ทุกกลุ่มอายุ) เป็นร้อยละ 81.6 (ในกลุ่มอายุ 35-44 ปี) และผลการสำรวจครั้งล่าสุดในปี พ.ศ. 2555 พบว่า มีการใช้ยาสีฟันผสมฟลูออไรด์ร้อยละ 81.0 (กลุ่มอายุ 35-44 ปี) (สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2556) ซึ่งการใช้ยาสีฟันที่ผสมฟลูออไรด์เป็นกลวิธีหลักที่องค์การอนามัยโลกนำไปใช้ในการป้องกันฟันผุกับทุกกลุ่มอายุ (สุรัตน์ มงคลชัยอรัญญา, 2559) ทัศนคติที่ไม่ดีคือ การเกิดโรคฟันผุเป็นเรื่องธรรมชาติไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ร้อยละ 39.9 สอดคล้องกับผลการศึกษาของมนัสนันท์ ชัยประทาน และสมเดช พินิจสุนทร (มนัสนันท์ ชัยประทาน, สมเดช พินิจสุนทร, 2558) ที่ศึกษาความรู้ ทัศนคติและพฤติกรรมในการป้องกันโรคฟันผุของอาสาสมัครสาธารณสุขในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู รองมาคือ ผู้ป่วยเบาหวานที่ไม่มีปัญหาช่องปากไม่จำเป็นต้องไปพบหมอฟัน ร้อยละ 30.7 ซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับการรับบริการทันตกรรมของผู้ป่วยเบาหวาน คือควรไปรับบริการตรวจสุขภาพช่องปากทุก ๆ 6 เดือนและทำการรักษาโรคในช่องปาก แม้ไม่มีอาการแสดงของโรค เพราะลักษณะการดำเนินโรคในช่องปากมักไม่แสดงในระยะเริ่มแรก การมาพบหมอฟันควรไปพบอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และควรปฏิบัติเป็นประจำสม่ำเสมอและต่อเนื่อง (ภรณ์ พิรนนท์, พิศาล เทพลีธา, 2546)

ความเชื่อด้านสุขภาพอยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 66.7 กลุ่มตัวอย่างมีการรับรู้โอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคในช่องปากคือ ผู้ป่วยเบาหวานที่มีระดับน้ำตาลในเลือดสูงมีผลทำให้แผลในช่องปากหายช้า ร้อยละ 82.4 ซึ่งลักษณะอาการแสดงที่สำคัญอย่างหนึ่งของโรคเบาหวานคือ การเป็นแผลง่ายและแผล

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสภาวะ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

หายช้า หากมีแผลบริเวณผิวหนัง เช่น มีดบาด เกิดการติดเชื้อหรือรอยขีดข่วน แผลจะหายช้ามากรวมทั้งแผลในช่องปากและการมีกลุ่มอาการแสบร้อนในช่องปาก โดยภาวะแทรกซ้อนที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากระดับน้ำตาลในเลือดสูง การรับรู้ความรุนแรงของการเกิดโรคในช่องปากคือ ผู้ป่วยเบาหวานที่มีระดับน้ำตาลในเลือดสูงจะมีผลทำให้โรคเหงือกอักเสบรักษาได้ยากขึ้นมากที่สุดร้อยละ 77.1 โรคเบาหวานถือเป็นปัจจัยเสี่ยงของการเกิดโรคเหงือกอักเสบและปริทันต์อักเสบ ความรุนแรงของเหงือกอักเสบและการทำลายอวัยวะปริทันต์พบได้สูงในผู้ที่ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดได้ไม่ดี (วัชรภรณ์

เสนสอน และคณะ, 2553) สอดคล้องกับผลการศึกษาของสุภาพร อัครวรชัยและคณะ (สุภาพร อัครวรชัย, สุภาพร ฉัตรชัยวิวัฒนา, เสาวนันท์ บำเรอราช, มุขดา ศิริเทพทวี, 2556) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดโรคปริทันต์อักเสบระดับรุนแรงในผู้ป่วยโรคเบาหวานชนิดที่ 2 จังหวัดสระแก้ว พบว่า การสูญเสียระดับยี่ดของอวัยวะปริทันต์ทางคลินิกตั้งแต่ 9 มิลลิเมตรขึ้นไปของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 สัมพันธ์กับระดับค่าน้ำตาลเฉลี่ยสะสมในเลือด การรับรู้ประโยชน์ของการดูแลสุขภาพช่องปากคือ หลังรับประทานอาหารหวานเหนียวติดฟันแล้วควรแปรงฟันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดโรคฟันผุมากที่สุดร้อยละ 89.5 ซึ่งการรับรู้ประโยชน์ของการป้องกันโรคฟันผุเป็นการรับรู้ที่มีผลต่อการปฏิบัติตัวในการป้องกันโรคฟันผุ การรับรู้ประโยชน์เป็นการประเมินคุณค่าหรือประโยชน์ที่จะได้รับว่า เมื่อปฏิบัติตัวแล้วจะช่วยลดโอกาสเสี่ยงหรือความรุนแรงของการเกิดโรคในช่องปากได้ (จุฬารักษ์ โสตะ, 2546) ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการแปรงฟันหลังการรับประทานอาหารที่เสี่ยงต่อการเกิดโรคฟันผุ และการแปรงฟันด้วยยาสีฟันที่มีส่วนผสมของฟลูออไรด์ การรับรู้อุปสรรคของการดูแลสุขภาพช่องปากคือ การใช้ไหมขัดฟันในการทำ ความสะอาดฟันเป็นเรื่องยาก เสียเวลาร้อยละ 27.5 สอดคล้องกับผลการศึกษาของเพียรทอง มูลเทพ (เพียรทอง มูลเทพ, 2552) พบว่า ผู้ป่วยมีทักษะการใช้ไหมขัดฟันที่ไม่ถูกต้อง ผลจากการศึกษาของอนิษฐา เสนพริก (อนิษฐา เสนพริก, 2556) พบว่า ผู้ที่ไม่ใช้ไหมขัดฟันมีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดโรคปริทันต์อักเสบเป็น 2.98 เท่าของผู้ที่ใช้ไหมขัดฟัน การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่านักสาธารณสุขและทันตบุคลากรควร สนับสนุนให้ผู้ป่วยเบาหวานแปรงฟันให้ ถูกวิธี ร่วมกับใช้ไหมขัดฟันในการทำ ความสะอาดช่องปาก (เพียรทอง มูลเทพ, 2552)

พฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก พบว่า อยู่ในระดับพอใช้ร้อยละ 88.9 สอดคล้องกับผลการศึกษาของจิรนนท์ อาษาพนม (2556) และเพียรทอง มูลเทพ (2552) ที่พบว่าผู้ป่วยเบาหวานมีพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับปานกลางร้อยละ 52.93 และร้อยละ 74.66 ตามลำดับ และปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 พบว่า

อายุ การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรม และการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$)

โอแรม (Orem, D.E. อ้างใน นิรัชรา จ้อยชูและคณะ, 1991) กล่าวว่าไว้ว่า อายุมีอิทธิต่อพฤติกรรมการดูแลตนเอง โดยพฤติกรรมการดูแลตนเองจะเพิ่มมากขึ้นตาม ทั้งนี้อายุจัดเป็นปัจจัยด้านประชากรที่มีผลต่อแนวโน้มในการปฏิบัติพฤติกรรม อายุที่เพิ่มขึ้นทำให้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมามากส่งผลให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะการเจ็บป่วยที่ส่งผลต่อกระบวนการรับรู้ จนทำให้เกิดการปฏิบัติพฤติกรรมสุขภาพในทางที่เหมาะสม (Rosenstock, I. M, อ้างใน นิรัชรา จ้อยชู และคณะ, 1974)

การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากในการเข้ารับบริการทันตกรรมผู้ป่วยเบาหวาน ก่อนและหลังการให้บริการทันตบุคลากรผู้ให้การรักษาจะมีการให้ความรู้ คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวหลังการรักษา และการปฏิบัติตัวในการดูแลสุขภาพช่องปากตนเอง นอกจากนี้การผ่านประสบการณ์การรับบริการทันตกรรมทำให้มีความคุ้นเคยกับทันตบุคลากรส่งผลให้การเข้าถึงแหล่งบริการทันตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับการพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก

การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพจากสื่อต่าง ๆ สนับสนุนให้บุคคลปฏิบัติพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ (วรรณวิมล เมฆวิมล, 2553) การได้รับสนับสนุนข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อโทรทัศน์ วิทยุ สื่อบุคคล (เจ้าหน้าที่สาธารณสุข) มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลทั้งความรู้ ทักษะคติ ซึ่งสื่อที่มีผลมากที่สุดคือ โทรทัศน์เพราะเป็นสื่อที่เข้าถึงผู้รับฟังได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ทำให้เห็นภาพและได้ยินเสียงส่งผลให้สามารถจดจำสิ่งต่างได้อย่างแม่นยำ (สุมาพร ศรีสุข, 2556) ซึ่งมีผลทำให้การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพช่องปากมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปาก

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรกำหนดเป็นนโยบายให้เจ้าหน้าที่หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีการให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากและทักษะการใช้อุปกรณ์เสริมช่วยในการทำทำความสะอาดช่องปาก ทั้งนี้จากผลการศึกษาพบว่าผู้ป่วยเบาหวานมีความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากอยู่ในระดับต่ำ อันนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาหาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานเพื่อนำผลการศึกษาที่ได้มาใช้ในการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานทันตสาธารณสุข ทั้งในของการจัดระบบบริการทันตกรรม การให้ความรู้และทักษะในการทำความสะอาดช่องปาก เป็นต้น
2. ควรมีการศึกษารูปแบบโปรแกรมการให้ความรู้และฝึกทักษะเรื่องการดูแลสุขภาพช่องปากแก่ผู้ป่วยเบาหวาน
3. ควรมีการศึกษาในกลุ่มที่มีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากในระดับต่ำ เพื่อหาทางช่วยเหลือกลุ่มนี้ให้สามารถดูแลสุขภาพช่องปากให้ดีขึ้น และถอดบทเรียนจากกลุ่มที่มีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากในระดับสูงว่ากลุ่มนี้มีจุดแข็งอย่างไรเพื่อนำเอามาเป็นบทเรียนในการพัฒนาเพื่อช่วยเหลือกลุ่มด้อยโอกาสกว่าต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Bloom, B. S. (1971). *Toxonomy of education objective : Handbook I cognitive domain*. New York ; David.
- Chester W. Douglass (2006). *Risk assessment and management of periodontal disease*. JADA, 137, 27s-32s.
- Green, L. W., Kreuter, M. W., & Deeds, S. P., K. . (2005). *Health Promotion Planning An Education and Ecological Approach*. Mayfield: Mountain View.
- International Diabetes Federation (2012), Diabetes fact sheet, & อ้างในสมลักษณ์ จีงสมาน. (2557). แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยเบาหวาน ชนิดที่ 2. การพิมพ์ดอกคอม.
- Orem., D.E. อ้างใน นิรัชรา จ้อยชูและคณะ. (1991). *Nursing: Concepts of practice*. St. Louis, MO: Mosby-Year Book.
- Rosenstock, I. M, อ้างใน นิรัชรา จ้อยชู และคณะ. (1974). Historical origins of the health belief model. In M. H. Becker (Eds), *Health belief model and personal health behavior*. Thorofare, NJ:Charles B. Slack, 1-8.
- World Health Organization (2012), *World Health Statistics 2012*, อ้างในสมลักษณ์ จีงสมาน (2557). แนวทางการดูแลรักษาผู้ป่วยโรคเบาหวาน ชนิดที่ 2. การพิมพ์ดอกคอม.
- งานโรคไม่ติดต่อ โรงพยาบาลแม่ทะ. (2559). ทะเบียนผู้ป่วยโรคเรื้อรัง.
- จันทนา อึ้งชูศักดิ์ และคณะ. (2554). *ทันตสาธารณสุข*. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์ชุมนุมการเกษตรแห่งประเทศไทย.
- จิรนนท์ อาษาพนม. (2556). *ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวาน ชนิดที่ 2 ที่มารับบริการในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลในเขตอำเภอสังขั จังหวัดกาฬสินธุ์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น), มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

จุฬารัตน์ โสตะ. (2546). **กลยุทธ์การพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพ**. ขอนแก่น: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ฝ่ายทันตสาธารณสุข โรงพยาบาลแม่ทะ. (2559). รายงานการสำรวจสภาวะสุขภาพช่องปากผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ประจำปี 2559 (ตุลาคม-ธันวาคม 2559).

พัชรภรณ์ โกสิยานภาพ, ไพศาล ภูสามสาย, ศิริวรรณ ภูสามสาย. (2551). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรม การดูแลสุขภาพช่องปากของผู้สูงอายุที่ป่วยด้วยโรคเบาหวาน กรณีศึกษา: ในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. (สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยนเรศวร.

เพียรทอง มูลเทพ. (2552). การดูแลสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 ที่มารับบริการศูนย์สุขภาพชุมชนตำบลสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. (วิทยานิพนธ์ สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสาธารณสุข บัณฑิตวิทยาลัย), มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

ภรณ์ พิรนนท์, พิศาล เทพลีธา. (2546). **ทันตกรรมป้องกัน**. กรุงเทพฯ: ชวนการพิมพ์.

ภาวินี ดวงศรี. (2552). พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้ดูแลเด็กก่อนวัยเรียนในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จังหวัดอำนาจเจริญ. (วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต), มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

มนัสนันท์ ชัยประทาน, สมเดช พินิจสุนทร. (2558). ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมในการป้องกันโรคฟันผุของอาสาสมัครสาธารณสุขในเขตอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู. วารสารการพัฒนาสุขภาพชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 3(3), 357- 366.

รณนา ไวยวาจิ, สุภาภรณ์ ฉัตรชัยวัฒนา, นุจรี ประทีปะวงษ์ จอห์น, และมุขดา ศิริเทพทวี. (2556). ผลกระทบของการเกิดโรคปริทันต์อักเสบและสภาวะอื่นๆในช่องปากต่อคุณภาพชีวิตในมิติสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวานชนิดที่ 2 ในจังหวัดสระแก้ว. การประชุมมหาดไทยวิชาการ ครั้งที่ 4 เรื่อง "การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย", 72-81.

วรรณวิมล เมฆวิมล. (2553). พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ฝึกปฏิบัติงานของนักศึกษาสาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

วัชรภรณ์ เสนอน, สุภาภรณ์ ฉัตรชัยวัฒนา, เสาวนันท บำเรอราช. (2553). โรคเบาหวานกับสุขภาพช่องปาก. วิทยาสารทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 13(2), 132-147.

เศรษฐพล เจริญธัญรักษ์, จิราพร เขียวอยู่, วิลาวัลย์ วีระอาชากุล (2557). คุณภาพชีวิตในมิติสุขภาพช่องปากของผู้ป่วยเบาหวาน : กรณีศึกษาในเขตอำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู. ศรีนครินทร์เวชสาร, 29(4), 339-344.

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดลำปาง. (2559, 25 May 2016). คลังข้อมูลสุขภาพ 43 แฟ้ม (HDC). ร้อยละผู้ป่วยโรคเบาหวานที่ควบคุมระดับน้ำตาลได้ดี. Retrieved from http://lpg.hdc.moph.go.th/hdc/reports/page_kpi.php?flag_kpi_level=2&flag_kpi_year=2015

สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2556). รายงานผลการสำรวจสภาวะสุขภาพช่องปากระดับประเทศ ครั้งที่ 7 ประเทศไทย พ.ศ. 2555 (18 Ed.). สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข. (2559, 5 April 2016). ยุทธศาสตร์ ตัวชี้วัด และแนวทางการจัดเก็บข้อมูล กระทรวงสาธารณสุข ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558. Retrieved from http://region5.moph.go.th/docs/mophplan_2559_final.pdf

สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2559, 9 May 2016). จำนวนและอัตราผู้ป่วยในด้วยโรคเบาหวาน. Retrieved from <http://thaincd.com/information-statistic/non-communicable-disease-data.php>

สุทิน ศรีอำพร, วรณี นิธิยานนท์. (2548). โรคเบาหวาน. กรุงเทพฯ:เรือนแก้วการพิมพ์.

สุภาพร อัครบวรชัย, สุภาภรณ์ ฉัตรชัยวัฒนา, เสาวนันท บำเรอราช, มุขดา ศิริเทพทวี. (2556). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเกิดโรคปริทันต์อักเสบระดับรุนแรงในผู้ป่วยโรคเบาหวานชนิดที่ 2 จังหวัดสระแก้ว. 101-110.

สุภาพร แสงอ่วม และคณะ. (2558). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการเข้าถึงบริการทันตกรรมของผู้สูงอายุในเขตภาคเหนือตอนล่าง ประเทศไทย. ชม. ทันตสาร, 36(1), 53-61.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

สุมาพร ศรีสุข. (2556). ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการดูแลผู้ป่วยเบาหวานที่บ้านของญาติในจังหวัดอุบลราชธานี. วารสารศรีวันาลัยวิจัย, 3(5), 74-83.

สุรัตน์ มงคลชัยอรัญญา. (2559, 2October 2016). ยาสีฟันผสมฟลูออไรด์. Retrieved from <http://dental.anamai.moph.go.th/elderly/happysmile/media/comf/thai.html>

อนิษฐา เสนพริก. (2556). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการเกิดโรคปริทันต์อักเสบของกลุ่มอายุ 35-44 ปี ในอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย), มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อรุณ จิรวรรณกุล. (2552). สถิติทางวิทยาศาสตร์สุขภาพเพื่อการวิจัย. กรุงเทพฯ:วิทย์พัฒน์.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋วยีศวรราช ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ และปัจจัยที่สัมพันธ์ กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ในจังหวัดพะเยา Self-Care Behaviors and Factors Related to Self-care Behaviors among Elderly of Phayao Province

พงศธร ศิลาเงิน¹, อติศักดิ์ สัตย์ธรรม², ลภัสรดา หนู่มคำ³

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ และศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุในจังหวัดพะเยา กลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองได้ดี ที่ได้รับการคัดกรองจากบุคลากรทางด้านสาธารณสุข จำนวน 238 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมดูแลสุขภาพ และแบบสอบถามพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น มีความเชื่อมั่น Alpha coefficients ของ Cronbach เท่ากับ 0.74 และ 0.81 ตามลำดับ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ร้อยละ, ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน หาความสัมพันธ์โดยใช้ Chi-square, Pearson product-moment correlation และ Spearman rank correlation coefficient

ผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงอายุร้อยละ 52.5 มีพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง อยู่ในระดับปานกลาง ด้านปัจจัยที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) ได้แก่ สถานภาพสมรส, การเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ, การเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ, การมี และการใช้คู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ, การได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัว และการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนการเป็นสมาชิก และการเข้าร่วมกิจกรรมของทางชมรมผู้สูงอายุ รวมถึงส่งเสริมการใช้คู่มือการส่งเสริม และดูแลสุขภาพผู้สูงอายุเพื่อการมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุ

คำสำคัญ : ผู้สูงอายุ, พฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง, จังหวัดพะเยา, ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์

¹ นักศึกษาหลักสูตรสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

³ คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

This research study was descriptive research with the objectives to study the self-care behaviors of the elderly and examine the relationship between factors of interest and self-care behaviors of the elderly in Phayao province. The samples consist of 238 well elderly screened by human resource for health in the area. The data were collected by using questionnaire researcher developed to be factors related to health care behavior and self-care behaviors. The Cronbach's Alpha coefficient were 0.74 and 0.81, respectively. The data were analyzed by descriptive statistics, percentage, mean, and standard deviation. The relationship between the factors and self-care behaviors was examined by using chi-square, Pearson product-moment correlation, and Spearman rank correlation coefficient.

The results revealed that 52.5 percentage of the elderly exhibited their self-care behaviors at a moderate level. The factors related to self-care behaviors of the elderly with statistically significant ($p\text{-value} < 0.05$) were marital status, membership of the elderly club, participation in the activities of elderly club, having and use of elderly health promotion handbook, getting support from family members and receiving of health information. So those involved should support membership, participation in the activities of elderly club and promote the use of elderly health promotion handbook for the elderly to have good health behavior among the elderly.

Key word: Elderly, Self-Care Behaviors, Phayao Province, Factors Related

บทนำ

การสูงวัยของประชากรเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก อันเป็นผลมาจากการที่อัตราการเกิดของประเทศต่างๆ ได้ลดต่ำลง ในขณะที่ผู้คนมีอายุยืนยาวขึ้น องค์การสหประชาชาติได้ประเมินสถานการณ์ประชากรทั่วโลกที่กำลังมีช่วงชีวิตที่ยืนยาว พบว่า คนส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัย 60 ปี ซึ่งร้อยละ 80 ของผู้สูงอายุทั้งหมดมีเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำ (1) หากพิจารณาตามค่านิยมของสังคมสูงวัยด้วยการใช้ร้อยละเป็นตัวชี้วัด ในปี พ.ศ. 2556 ประเทศไทยได้เข้าสู่สังคมสูงวัยแล้ว (2) ซึ่งมีถึงร้อยละ 14.9 ของประชากรทั้งหมด (3) และผลจากความก้าวหน้าทางการแพทย์ การสาธารณสุข และเทคโนโลยี ทำให้อายุขัยเฉลี่ยของประชากรสูงขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2559 อายุขัยเฉลี่ยของประชากรไทย เพศหญิงมีค่าเท่ากับ 78.6 ปี ส่วนเพศชายมีอายุขัยเฉลี่ย 71.8 ปี (4) จากการสำรวจของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพะเยา พบว่าในปี พ.ศ. 2558 จังหวัดพะเยา มีประชากรผู้สูงอายุราว 79,977 คน มีดัชนีการสูงวัย (Index of aging) เท่ากับ 120.1 (5) ซึ่งติด 1 ใน 10 ของจังหวัดที่มีดัชนีการสูงวัยสูงสุดของประเทศ ผลกระทบที่ตามมาคือแบบแผนการเกิดโรคเรื้อรังที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น โดยปัญหาสุขภาพที่สำคัญ 3 ลำดับแรก คือ โรคความดันโลหิตสูง ไตวายเรื้อรัง และโรคเบาหวาน ซึ่งยังคงเป็นกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หรือ “โรควิถีชีวิต” (6)

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ออกกำลังกาย รับประทานผักสด/ผลไม้สด และดื่มน้ำวันละ 8 แก้วเป็นประจำ ร้อยละ 57, 66 และ 64 ตามลำดับ (7) ไม่มีพฤติกรรมการดื่มสุรา/เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์และสูบบุหรี่ ร้อยละ 83 และ 84 ตามลำดับ (7) มีการออกกำลังกายเป็นประจำอย่างสม่ำเสมอร้อยละ 32.4 กินผักและผลไม้เป็นประจำ ร้อยละ 64.9 ดื่มน้ำสะอาดอย่างเพียงพอเป็นประจำ 8 แก้วหรือมากกว่าร้อยละ 58.5 สำหรับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ และดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ พบเพียงร้อยละ 9.5 และ 2.8 ตามลำดับ และพบเพียงร้อยละ 1.5 ที่ทั้งสูบบุหรี่ และดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เป็นประจำ (7)

สำหรับพฤติกรรมด้านการจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาของนอริ นิ ทะหาว และปวิตร ชัยวิสิทธิ์ (8) พบว่า สภาพแวดล้อมของบ้านที่อยู่ปัจจุบัน มีปัญหาร้อยละ 61.50 ห้องน้ำไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน ร้อยละ 47.10, ห้องนอน ร้อยละ 33.20 และลักษณะที่พ้องอาศัยไม่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ (ร้อยละ 29.90) สอดคล้องกับการรายงานของ นิศา โพลที่ได้ร่วมกับ ศูนย์วิจัยสังคมสูงอายุ (Center for Aging Society Research – CASR) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) พบว่าผู้สูงอายุ ร้อยละ 72.93 ระบุว่า มีถนนหรือทางเดินที่ผู้สูงอายุหรือผู้พิการเดินไปมาได้อย่างสะดวก ด้านความปลอดภัยในชีวิตในการอยู่อาศัยในละแวกบ้าน พบว่า ร้อยละ 87.53 ระบุว่า รู้สึกว่ามีความ

ปลอดภัย ขณะที่ร้อยละ 12.47 ระบุว่า ไม่มีความปลอดภัย ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุ หรือผู้พิการ พบว่า ร้อยละ 77.07 ระบุว่า มีสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุหรือผู้พิการ (9)

นอกจากนี้พบว่าปัจจัยที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ เกี่ยวข้องหลายๆ ด้านทั้งปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ เพศ ระดับการศึกษา (7) อายุ (10) สถานภาพของผู้สูงอายุ (11) รายได้ (12) ความรู้ในเรื่องของการดูแลสุขภาพ ลักษณะครอบครัว (13) และปัจจัยภายนอกบุคคล ได้แก่ การเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุข หรือแม้กระทั่งการได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายใน ครอบครัว ชุมชน และจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเอง (13)

การศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุในภาพรวมของจังหวัดพะเยาที่เป็นจังหวัดติดอันดับ 1 ใน 10 จังหวัดที่มีดัชนีการสูงวัยสูงสุด (14) ยังไม่ปรากฏชัดเจนในเรื่องของพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ มีเพียงแต่การศึกษากลุ่มผู้ดูแลผู้สูงอายุ, การพัฒนาโปรแกรมในการจัดการผู้สูงอายุ, การศึกษาเฉพาะพื้นที่ และการศึกษาเพียงแค่งานกลุ่มชมรมผู้สูงอายุ ผลการศึกษาที่ผ่านมา พบว่า ส่วนใหญ่ปัจจัยนำ (Predisposing factors) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำปัจจัยดังกล่าวมาศึกษาต่อในภาพรวมของจังหวัดพะเยาได้ ประกอบกับบริบทของจังหวัดพะเยาที่มี อัตราการป่วย ด้วยโรคระบบไหลเวียนเลือด, โรคเกี่ยวกับต่อมไร้ท่อ โภชนาการ และเมตาบอลิซึม ที่มีอัตราป่วยอยู่ที่ 65,837,47,810 ต่อประชากรแสนคน ตามลำดับ (6) ซึ่งสาเหตุการป่วยด้วยโรคส่วนใหญ่นั้น มาจากพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง อีกทั้ง การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้านการจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อมของผู้สูงอายุ ที่เป็นปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการดูแลสุขภาพ ซึ่งยังไม่มีใครได้ทำการศึกษา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพดังกล่าวเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุและใช้เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในการดูแลผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน

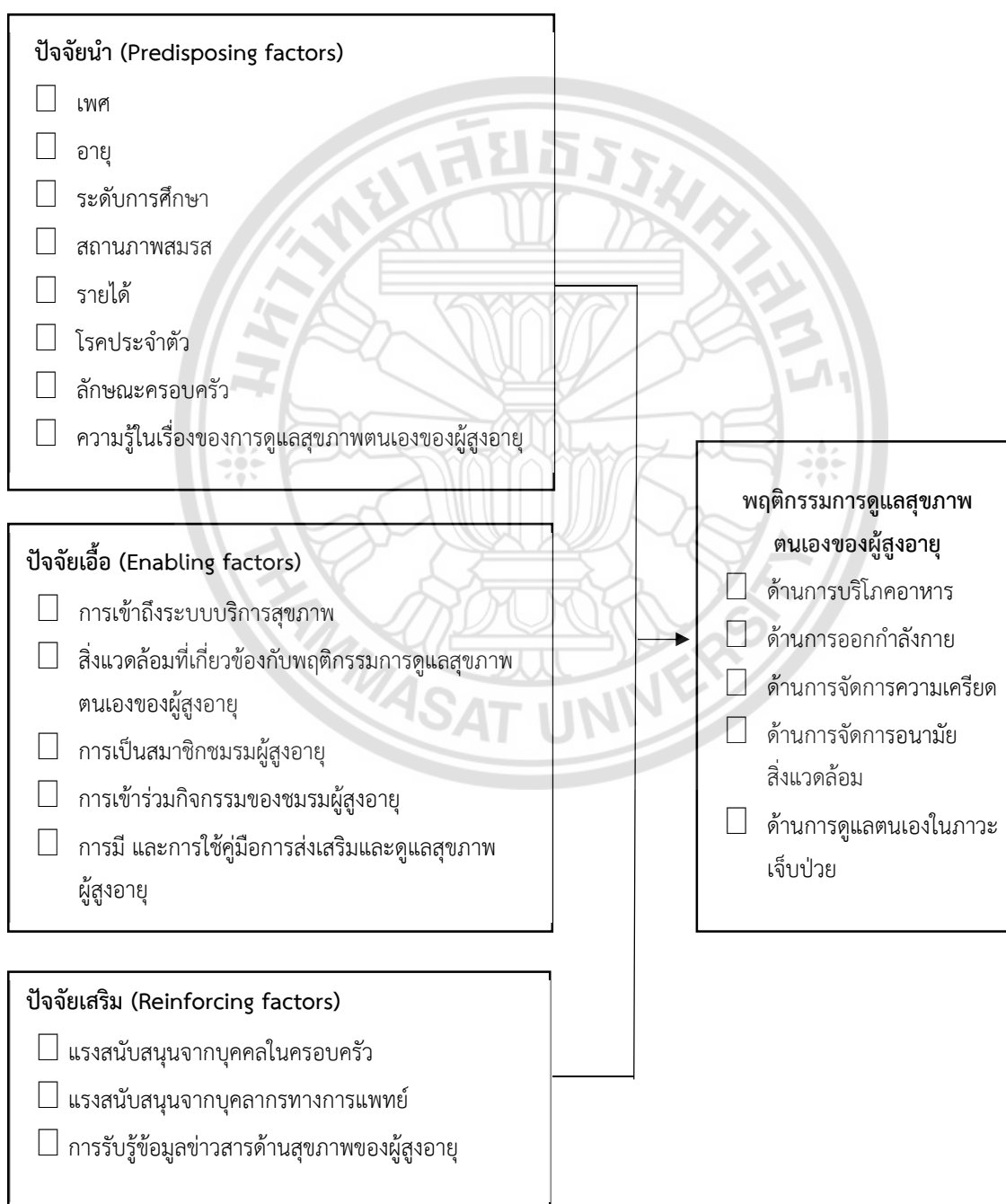
การศึกษานี้อาศัยทฤษฎี PRECEDE Model เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์พฤติกรรมสุขภาพแบบสหปัจจัย (Multiple Casualty Assumption) มีสมมติฐานว่า พฤติกรรมสุขภาพของบุคคลมีสาเหตุมาจากปัจจัยหลายปัจจัย ซึ่งแนวคิดนี้ได้ให้ความสำคัญต่อปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพ 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยนำซึ่งปัจจัยพื้นฐานที่เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ติดตัวมา ปัจจัยเอื้อคือสิ่งที่เป็นแหล่งทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อม ที่เอื้อต่อการแสดงพฤติกรรมของบุคคล และปัจจัยเสริมคือการเสริมหรือแรงกระตุ้นให้กระทำ เป็นปัจจัยภายนอกที่มาจากบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีอิทธิพลต่อบุคคลนั้น

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ

กรอบแนวคิด

วิธีการดำเนินการ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) ประชากรในการศึกษาครั้งนี้เป็นผู้สูงอายุประเภทช่วยเหลือตนเองได้ดี (Well elder) จำนวน 51,180 ราย (6) คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ เครซี่และมอร์แกน (15) ซึ่งใช้ในการประมาณค่าสัดส่วนของประชากร และกำหนดให้สัดส่วนของลักษณะที่สนใจในประชากร เท่ากับ 0.5 ระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ 5% และระดับความเชื่อมั่น 95% ซึ่งสามารถคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้เท่ากับ 216 ราย เมื่อรวมกับ attrition rate 10% ของกลุ่มตัวอย่าง จึงใช้กลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 238 ราย

เกณฑ์สำหรับคัดกลุ่มตัวอย่างเข้าศึกษา (Inclusion criteria)

ประชาชนที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป อาศัยอยู่ในจังหวัดพะเยา ในปัจจุบัน ตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไปทั้งเพศชาย และเพศหญิง และได้รับการตรวจคัดกรองสมรรถนะผู้สูงอายุเกี่ยวกับความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน (ADL) อยู่ในช่วง 12-20 คะแนน เป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ดี โดยการใช้การทดสอบสภาพสมองเบื้องต้น ฉบับภาษาไทย : MMSE-Thai 200 (16) ในส่วนของ Orientation for Time 5 ข้อ ซึ่งจะมีการประเมินจากผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย ในวันที่ทำการลงเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

- 1) แบบสอบถามข้อมูลส่วนบุคคลของผู้สูงอายุ
- 2) แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยข้อคำถาม 33 ข้อ เป็นแบบมาตราส่วนแบบประมาณค่า 3 อันดับ ได้แก่

ไม่เห็นด้วย	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ภาวะสุขภาพของท่านในระดับน้อยหรือไม่มีเลย
ไม่แน่ใจ	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ภาวะสุขภาพของท่านในระดับปานกลาง
เห็นด้วย	หมายถึง	ข้อความนั้นตรงกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการรับรู้ภาวะสุขภาพของท่านในระดับมาก

เกณฑ์การให้คะแนนลักษณะคำตอบของข้อความจาก ไม่เห็นด้วย,ไม่แน่ใจ และเห็นด้วยให้คะแนน 1, 2 และ 3 ตามลำดับ ส่วนในข้อคำถามที่เป็นข้อความตรงกันข้าม จะให้คะแนนกลับกัน

- 3) แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยข้อคำถาม 30 ข้อ เป็นแบบมาตราส่วนแบบประมาณค่า 3 อันดับ ได้แก่

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ปฏิบัติทุกครั้ง	หมายถึง	ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมหรือปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องนั้นเป็นประจำวันหรือตามที่กำหนด
ปฏิบัติบางครั้ง	หมายถึง	ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมหรือปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องนั้นเป็น บางวันหรือ 2-3 วัน
ไม่เคยปฏิบัติเลย	หมายถึง	ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมหรือปฏิบัติกิจกรรมในเรื่องนั้น นาน ๆ ครั้งหรือไม่เคยปฏิบัติเลย

เกณฑ์การให้คะแนนลักษณะคำตอบของข้อความที่แสดงถึงพฤติกรรมสุขภาพที่ผู้สูงอายุปฏิบัติ ทุกครั้ง, ปฏิบัติบางครั้ง และไม่เคยปฏิบัติเลย ให้คะแนน 3, 2 และ 1 ตามลำดับ ส่วนในข้อคำถามที่เป็นข้อความตรงกันข้าม จะให้คะแนนกลับกัน

จากนั้นนำเครื่องมือในส่วนที่ 2 และ 3 ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย นายแพทย์, อาจารย์ผู้มีความเชี่ยวชาญทางด้านการพยาบาล และนักวิชาการสาธารณสุขผู้ทำงานด้าน เป็นผู้พิจารณาตรวจสอบความเหมาะสมด้านเนื้อหา โดยการหาค่า IOC (Index of item objective congruence) หลังจากนั้นนำมาแก้ไขปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ และนำไปทดลองใช้กับกลุ่มผู้สูงอายุที่มี ลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ราย เพื่อนำมาหาค่าความเชื่อมั่นด้วยสูตรสัมประสิทธิ์ อัลฟาของครอนบาค (Cronbach's coefficients) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .735 และ .808 ตามลำดับ

การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติ

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS version 20.0 (ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) กำหนดระดับนัยสำคัญที่ 0.05 ในการประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่, หาค่าร้อยละ, ค่าเฉลี่ย, ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน หาค่าความสัมพันธ์โดยใช้การวิเคราะห์แบบ ไค-สแควร์ (Chi-square), ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson product moment correlation coefficient) และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบสเปียร์แมน (Spearman rank correlation coefficient)

ผลการวิจัย

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

จากตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 238 คน พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นเพศ หญิง มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 68.41 ± 4.71 ปี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสคู่ มีการศึกษาอยู่ในระดับชั้น ประถมศึกษา มีค่ามัธยฐานของรายได้อยู่ที่ 700 บาท/เดือน โรคประจำตัวที่พบมากที่สุดคือ

กลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรังได้แก่ โรคเบาหวาน/ความดันโลหิตสูง/ภาวะไขมันในเส้นเลือดสูง ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียว และผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องของการดูแลสุขภาพตนเองมาก ร้อยละ 97.9

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามลักษณะทั่วไป (N=238)

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง		จำนวน	ร้อยละ
เพศ	ชาย	97	40.8
	หญิง	141	59.2
อายุ	60-69 ปี	152	63.9
	70 ปีขึ้นไป	86	36.1
	Mean = 68.41 ปี, SD. = 6.47 ปี, Min = 60 ปี, Max = 92 ปี		
ระดับการศึกษา	ไม่ได้รับการศึกษา	55	23.1
	ประถมศึกษา	161	67.6
	มัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นไป	22	9.2
สถานภาพสมรส	โสด	98	41.2
	คู่	140	58.8
รายได้ต่อเดือน			
	ต่ำกว่า 1,000 บาท	169	71.0
	1,001 บาทขึ้นไป	69	29.0
โรคประจำตัวที่เป็น			
	ไม่มี	75	31.4
	เบาหวาน/ความดัน/ไขมันในเส้นเลือด	117	49.2
	โรคข้อเข่าเสื่อมหรือกระดูกพรุน	23	9.7
	อื่นๆ	23	9.7
ลักษณะครอบครัว			
	ครอบครัวเดี่ยว	158	66.4
	ครอบครัวขยาย	80	33.6
ความรู้ในเรื่องของการดูแลสุขภาพตนเอง			

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ความรู้ปานกลาง	5	2.1
ความรู้มาก	233	97.9
เพียงพอ และเหลือเก็บ	18	7.6

จากตารางที่ 2 พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรม ร้อยละ 81.5 เข้าร่วมกิจกรรมของทางชมรมผู้สูงอายุ ร้อยละ 81.5 ส่วนใหญ่มีสมุดคู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ และมีการนำไปใช้ ร้อยละ 50.0 เข้าถึงระบบบริการสุขภาพได้ง่ายที่สุด ร้อยละ 86.1 และมีสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องมากกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพ ร้อยละ 65.7

ตารางที่ 2 จำนวน และร้อยละ ของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามปัจจัยเอื้อ

ปัจจัยเอื้อ	จำนวน	ร้อยละ
การเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ		
เข้าถึงได้ง่าย	33	13.9
เข้าถึงได้ง่ายที่สุด	205	86.1
สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมดูแลสุขภาพ		
เกี่ยวข้องน้อยถึงปานกลาง	97	34.3
เกี่ยวข้องมาก	141	65.7
การเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ		
1. ไม่เป็นสมาชิกชมรม	44	18.5
2. เป็นสมาชิกชมรม	194	81.5
การเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ		
1. ไม่ได้เข้าร่วม	44	18.5
2. เข้าร่วม	194	81.5
การมี และการใช้คู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ		
1. ไม่มีสมุด	91	38.2
2. มีสมุด และมีการนำไปใช้	119	50.0
3. มีสมุดแต่ไม่มีการนำไปใช้	28	11.8

จากตารางที่ 3 พบว่า ผู้สูงอายุส่วนได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัวร้อยละ 90.3 ได้รับแรงสนับสนุนจากบุคลากรทางการแพทย์มาก ร้อยละ 86.1 และมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพมาก ร้อยละ 88.2

ตารางที่ 3 จำนวน และร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามปัจจัยเสริม

ปัจจัยเสริม	จำนวน	ร้อยละ
แรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัว		
ได้รับแรงสนับสนุนน้อยถึงปานกลาง	23	9.7
ได้รับแรงสนับสนุนมาก	215	90.3
แรงสนับสนุนจากบุคลากรทางการแพทย์		
ได้รับแรงสนับสนุนน้อยถึงปานกลาง	33	13.9
ได้รับแรงสนับสนุนมาก	205	86.1
การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ		
รับรู้ถึงปานกลาง	28	11.8
รับรู้มาก	210	88.2

พฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ

จากตารางที่ 4 พบว่า ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 52.5) โดยพฤติกรรมด้านการจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อม และด้านการบริโภคอาหารอยู่ในระดับสูง ค่าเฉลี่ย 2.50 และ 2.46 ตามลำดับ ส่วนพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองระดับน้อยที่สุด คือ ด้านการดูแลตนเองในภาวะเจ็บป่วย โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.18

ตารางที่ 4 ระดับพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเอง ของผู้สูงอายุ ในจังหวัดพะเยา

พฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองของ ผู้สูงอายุ	ระดับพฤติกรรม			$\bar{X}$
	ระดับต่ำ (1.00-1.66)	ระดับปานกลาง (1.67-2.33)	ระดับสูง (2.34-3.00)	
ด้านการบริโภคอาหาร	0 (0)	68 (28.6)	170 (71.4)	2.46
ด้านการออกกำลังกาย	40 (16.8)	104 (43.7)	94 (39.5)	2.19
ด้านการจัดการความเครียด	37 (15.5)	95 (39.9)	106 (44.5)	2.28
ด้านการจัดการอนามัยสิ่งแวดล้อม	4 (1.7)	65 (27.3)	169 (71.0)	2.50
ด้านการดูแลตนเองในภาวะเจ็บป่วย	41 17.2	90 (37.8)	107 (45.0)	2.18
พฤติกรรมดูแลสุขภาพโดยรวม	0 (0)	125 (52.5)	113 (47.5)	2.33

3) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ

จากการทดสอบความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำ ปัจจัยเอื้อ และปัจจัยเสริมกับระดับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุด้วยสถิติ Chi-square, Person correlation และ Spearman rank correlation พบว่า ปัจจัยนำ (สถานภาพสมรส), ปัจจัยเอื้อ (การเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ, การเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ, การมี และการใช้คู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ) และปัจจัยเสริม (การได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัว, การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพ) มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 (ดังตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุในจังหวัดพะเยา

ตัวแปร	ระดับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง		สถิติที่ใช้ทดสอบ
	น้อยและปานกลาง n (%)	มาก n (%)	
ปัจจัยนำ			
สถานภาพสมรส			$R_s = -0.128$ $\chi^2 = 3.882^*$
โสด	44 (44.9)	54 (55.1)	
คู่	81 (57.9)	59 (42.1)	
ปัจจัยเอื้อ			
การเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ			$R_s = 0.258$ $\chi^2 = 15.809^{***}$
ไม่เป็น	35 (79.5)	9 (20.5)	
เป็น	90 (46.4)	104 (53.6)	
การเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ			$R_s = 0.343$ $\chi^2 = 27.990^{***}$
ไม่ได้เข้าร่วม	35 (79.5)	9 (20.5)	
เข้าร่วม	90 (46.4)	104 (53.6)	
ปัจจัยเสริม			
การมี และการใช้คู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ			$R_s = 0.210$ $\chi^2 = 10.531^{**}$
ไม่มีคู่มือ	75 (62.5)	74 (56.5)	
มีคู่มือ และมีการนำไปใช้	50 (42.0)	69 (58.0)	

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

การเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ			$R_c = -0.020$
			$\chi^2 = 0.250$
เข้าถึงได้ง่าย	16 (48.5)	17 (51.5)	
เข้าถึงได้ง่ายที่สุด	136 (66.3)	69 (33.7)	

ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ในจังหวัดพะเยา (ต่อ)

ตัวแปร	ระดับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง		สถิติที่ใช้ทดสอบ
	น้อยและปานกลาง	มาก	
	n (%)	n (%)	
สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ			$R_c = 0.084$
เกี่ยวข้องน้อยถึงปานกลาง	46 (47.4)	51 (52.6)	$\chi^2 = 1.707$
เกี่ยวข้องมาก	79 (56.0)	62 (44.0)	
ปัจจัยเสริม			
การได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลในครอบครัว			$R_c = 0.152$
ได้รับแรงสนับสนุนน้อยถึงปานกลาง	17 (73.9)	6 (26.1)	$\chi^2 = 4.672^*$
ได้รับแรงสนับสนุนมาก	108 (50.2)	107 (49.8)	
การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ			$R_c = 0.184$
รับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพน้อยถึงปานกลาง	21 (75.0)	7 (25.0)	$\chi^2 = 6.430^*$
รับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพมาก	104 (49.5)	106 (50.5)	
แรงสนับสนุนจากบุคลากรทางการแพทย์			$R_c = 0.073$
			$\chi^2 = 3.074$
ได้รับแรงสนับสนุนน้อยถึงปานกลาง	22 (66.7)	11 (33.3)	
ได้รับแรงสนับสนุนมาก	103 (50.2)	102 (49.8)	

หมายเหตุ * , ** , *** หมายถึง $p\text{-value} < 0.05, 0.001, < 0.001$ ตามลำดับ

R_s หมายถึง ค่าสหสัมพันธ์ซึ่งหาได้จากวิธีแบบสเปียร์แมน, R_c หมายถึง ค่าสหสัมพันธ์ซึ่งหาได้จากวิธีแบบเพียร์สัน

การอภิปรายผล

จากผลการศึกษา ด้านปัจจัยนำ พบว่า สถานภาพ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสดี ไม่ต้องมีภาระในการดูแลบุคคลอื่นหรือคู่ชีวิตภายในครอบครัว ทำให้มีเวลาในการส่งเสริม ป้องกันและดูแลสุขภาพของตนเองได้มากกว่า มีโอกาสที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม พบปะแลกเปลี่ยนการใช้ชีวิต หรือแม้กระทั่งความรู้ และพฤติกรรมที่ดีในการดูแลสุขภาพตนเอง สอดคล้องกับการศึกษาของ เบญจพร สว่างศรีและเสริมศิริ แต่งงาน (17) ที่พบว่า ผู้สูงอายุที่มีสถานภาพโสดมีพฤติกรรมการดูแลตนเองสูงกว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรส

สำหรับปัจจัยเอื้อ พบว่า การเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ, การเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ และการมี และการใช้คู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุโดยพบว่า ผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกชมรม จะมีระดับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่เป็นสมาชิกชมรม อาจเนื่องมาจากการเป็นสมาชิกชมรม ทำให้ผู้สูงอายุได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ องค์ความรู้ที่ตนเองมีกับบุคคลอื่น ประกอบกับในทางชมรมฯ ก็ได้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพ/ป้องกันโรคอันเป็นประโยชน์แก่ตัวของผู้สูงอายุเอง สอดคล้องกับการศึกษาของกมล วิเศษงามปกรณ และวัชร ศรีทอง (18) ที่พบว่า การเข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมของผู้สูงอายุและการเข้าร่วมกิจกรรมของชมรม จะทำให้มีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยผู้ที่ เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ และเข้าร่วมกิจกรรมของชมรมจะมีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองดีกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ส่วนผู้ที่มีคู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ และมีการนำไปใช้ประโยชน์ จะมีพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีคู่มือฯ ทั้งนี้เนื่องจาก การที่ผู้สูงอายุมีการนำคู่มือการดูแลส่งเสริมสุขภาพตนเองไปใช้ประโยชน์ จะทำให้ผู้สูงอายุ สามารถประเมิน พฤติกรรมสุขภาพ และสภาวะสุขภาพของตนเองเบื้องต้นได้ อันจะเป็นการป้องกันและส่งเสริมเพื่อไม่ให้ เกิดโรค หรือภาวะอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นตามมา ซึ่งจะทำให้ตัวของผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพที่พึง ประสงค์ สอดคล้องกับการศึกษาของ สุรเดช ดวงทิพย์สิริกุล และคณะ ที่พบว่า การมีและใช้สมุดคู่มือ การดูแลส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุเป็นปัจจัยสัมพันธ์เชิงบวกที่สำคัญต่อการที่ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมสุขภาพที่ พึงประสงค์ (OR = 1.1 95%CI : 1.4-2.7) (7)

สำหรับปัจจัยเสริม ด้านการได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัว และการรับรู้ข้อมูล ข่าวสารด้านสุขภาพ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง สามารถอธิบายได้ว่า การที่ผู้สูงอายุได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลภายในครอบครัวที่เป็นสถาบันที่มีความใกล้ชิด จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้

ผู้สูงอายุเกิดความตระหนักในการดูแลสุขภาพตนเอง ทำให้ผู้สูงอายุสามารถเผชิญปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และควบคุมหรือปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมให้ตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของอินทกานต์ กุลไว (19) ที่พบว่า การสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลางกับความสามารถในการดูแลตนเองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เช่นเดียวกับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพ ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุสามารถอธิบายได้ว่า จากการศึกษาในครั้งนี้กลุ่มผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี อีกทั้งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกของชมรมผู้สูงอายุ จึงเป็นโอกาสที่ผู้สูงอายุจะได้รับข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพ นอกเหนือจากการได้รับจากสื่อต่างๆ จากบุคคลภายในครอบครัวตลอดจน บุคลากรทางด้านสาธารณสุข เพราะบุคคลที่เป็นสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุนั้น ต่างมีความหลากหลายทางด้านอาชีพ และประสบการณ์ที่เคยผ่านมา ทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในด้านการดูแลสุขภาพตนเอง จะเห็นได้จากผลการศึกษาที่พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพของผู้สูงอายุอยู่ในระดับสูง สอดคล้องกับงานวิจัยของสุศรี ศิริวงศ์พาการ (20) ที่พบว่าพฤติกรรมการเปิดรับข่าวของผู้สูงอายุจากทุกสื่อ ได้แก่ วิทยุโทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง, อินเทอร์เน็ต, สิ่งพิมพ์, สื่ออิเล็กทรอนิกส์, สื่อบุคคล มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และยังสอดคล้องกับการศึกษาของมนทิญา กงลา และจรรย กงลา (13) ที่พบว่า การได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ส่วนปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเอง คือ แรงสนับสนุนจากบุคลากรทางการแพทย์, การเข้าถึงระบบบริการสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากพื้นที่ ที่ทำการศึกษา มีสถานบริการที่เพียงพอต่อความต้องการของผู้สูงอายุ มีกระบวนการและวิธีการในการตรวจรักษาที่ชัดเจน ประกอบกับการกระบวนการสร้างนำซ่อมของกระทรวงสาธารณสุข ที่เน้นการบริการเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ และเน้นการดูแลตนเองเป็นสำคัญทำให้ผู้สูงอายุสามารถรักษาดูแลสุขภาพตนเองในยามเจ็บป่วยเบื้องต้นได้ การดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุจึงไม่ต้องเน้นการพึ่ง การบริการของรัฐเพียงอย่างเดียวเช่นแต่ก่อน สอดคล้องกับการศึกษาของ สติติ พงษ์เจตสุพรรณ (10) ที่พบว่า การเข้าถึงสถานบริการสุขภาพ ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ส่วนในด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพจากการศึกษาในครั้งนี้ไม่ได้เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่มีสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุในจังหวัดพะเยา อาจเนื่องมาจาก ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่ยังสามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพอยู่ในเกณฑ์ที่ดี ประกอบกับส่วนใหญ่เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุมีกระบวนการหรือแบบแผนวิธีการในการ

ประเพณีปฏิบัติตน ตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกตนเอง และร่วมเรียนรู้ถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลง และกลวิธีในการปรับตัวในเข้ากับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน สอดคล้องกับการศึกษาของเสาวนิจ นิจนันต์ชัย และมาลี สันตฐิรศักดิ์ ที่พบว่าปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ไม่มีผลต่อการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ (21) ส่วนแรงกระตุ้นจากบุคลากรทางการแพทย์ อาจไม่มีน้ำหนักเพียงพอ เท่ากับบุคคลภายในครอบครัว ที่จะทำให้ตัวของผู้สูงอายุเกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลง หรือแม้กระทั่ง การขัดขวางพฤติกรรมสุขภาพที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสถิต พงษ์เจตสุพรรณ (12) ที่พบว่า แรงสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรม的自我ดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ แต่ขัดแย้งกับการศึกษาของเบญจมาศ นาควิจิตร (22) ที่พบว่า การสนับสนุนด้านการดูแลสุขภาพตนเอง จากบุคลากรทางการแพทย์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรม的自我ดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

1. บุคลากรทางด้านสาธารณสุขควรมีการกระตุ้นเตือน ให้ผู้สูงอายุมีการใช้คู่มือการส่งเสริมและดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ เพื่อการดูแลสุขภาพของตนเองในเบื้องต้น และบันทึกภาวะสุขภาพของตนเองเบื้องต้น
2. การเข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรม และการเข้าร่วมกิจกรรมของทางชมรมผู้สูงอายุที่ได้จัดขึ้นถือได้ว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อพฤติกรรม的自我ดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ อีกทั้งยังเป็นช่องทางการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพและด้านอื่นๆ ดังนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนจึงควรสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกชมรมให้มากที่สุด
3. แรงสนับสนุนจากบุคคลในครอบครัว ถือสิ่งสำคัญอันดับต้นๆของการ自我ดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ เพราะสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันที่มีความใกล้ชิดกับตัวของผู้สูงอายุมากที่สุด การได้รับแรงสนับสนุนจากบุคคลในครอบครัว นอกจากจะเป็นทางด้านวัตถุ/สิ่งของ การได้รับกำลังใจหรือแม้กระทั่งคำแนะนำ ก็จะเป็นแรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันให้ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมในการ自我ดูแลสุขภาพตนเองที่ดีขึ้น ดังนั้นบุคคลภายในครอบครัวควรให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์กันภายในครอบครัว เพราะหากผู้สูงอายุได้รับกำลังใจ หรือคำแนะนำที่ดีจากบุคคลภายในครอบครัว จะทำให้ผู้สูงอายุเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหรือปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอยู่ในสังคมตลอดช่วงชีวิตที่เหลือได้อย่างมีความสุข
4. การได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพของผู้สูงอายุ นอกจากการได้รับจากบุคคลภายในครอบครัวหรือบุคลากรทางการแพทย์แล้วนั้น สื่อต่างๆ ก็มีความสำคัญ สื่อจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ป๋าวีสารธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

ความต้องการของผู้สูงอายุ ที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคนสำคัญ เพราะถ้าผู้สูงอายุมีการเข้าถึงสื่อได้ง่าย และถูกต้อง ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

เอกสารอ้างอิง

WHO. (2015). *Ageing and health*. Retrieved from

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/>

สุชาดา ทวีสิทธิ์, มาลี สันภูวรรณ และ ศุทธิดา ชวนวัน. (2556). **ประชากรและสังคมในอาเซียน:**

ความท้าทายและโอกาส (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคมสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

กลุ่มสถิติประชากร สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). **รายงานผลเบื้องต้นสำรวจประชากรสูงอายุ**

ในประเทศไทย พ.ศ.2557. กรุงเทพฯ: สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ

มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). **สารประชากร:ประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2559**.

นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). **การสำรวจประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557**. กรุงเทพฯ:

เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด.

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพะเยา. (2559). **ข้อมูลประชากรประจำปี พ.ศ. 2559**. สืบค้นจาก

http://203.157.102.156/hdc/reports/page.php?cat_id=ac23d6130746d62d2538f

สุรเดช ดวงทิพย์ศิริกุล, อีระ ศิริสมุท, แก้วกุล ตันติพิสิฐกุล, ยศ ติระวัฒนานนท์ และลีลี อิงศรีสว่าง.

(2556). **รายงานการสำรวจสุขภาพผู้สูงอายุไทย ปี 2556 ภายใต้แผนงานส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ และผู้พิการ** (พิมพ์ครั้งที่ 1). นนทบุรี: โรงพิมพ์วชิรรินทร์ พี.พี.

นอรีนี ตะหวา และปวิตร ชัยวิสิทธิ์. (2559). **การจัดการสภาพแวดล้อมและที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุ**

ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารวิชาการสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ฉบับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 5(1), 31-39

ศูนย์วิจัยสังคมสูงอายุ (Center for Aging Society Research – CASR). (2560). **สิ่งแวดล้อมที่เป็น**

มิตรกับผู้สูงอายุไทย ปี 2560. สืบค้นจาก

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

สถิตย์ พงษ์เจตสุพรรณ. (2558). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของ
ผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุ ตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่. (สารนิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยพะเยา, คณะแพทยศาสตร์.

สุขเกษม ร่วมสุข. (2553). พฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ จังหวัดอำนาจเจริญ.
วารสารบัณฑิตวิทยาลัย พิษณุพนธ์. 5(2), 126-133

ปฐมาภรณ์ ลาลูน. (2554). พฤติกรรมการดูแลตนเองของผู้ป่วยความดันโลหิตสูงที่มารับบริการแผนก
ผู้ป่วยนอกอายุรกรรม โรงพยาบาลศูนย์การแพทย์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
สยามบรมราชกุมารี. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
สาขาวิชาสุขภาพศึกษา.

มนทิญา กงลา และ จรวย กงลา. (2558). พฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุในเขตรับผิดชอบ
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ตำบลท่าไฮ อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี. การประชุมวิชาการ
และเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ “สร้างสรรค์และพัฒนา เพื่อก้าวหน้าสู่ประชาคมอาเซียน”
ครั้งที่ 2, 101-107.

คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ. (2557). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.

Krejcie, R.V. & Morgan, D.W. (1970). *Determining Sample Size for Research Activities*.
Retrieved from
https://home.kku.ac.th/sompong/guest_speaker/KrejcieandMorgan_article.pdf

ผ่องพรรณ อรุณแสง. (2554). การพยาบาลปัญหาสำคัญของผู้สูงอายุ : การนำไปใช้ (พิมพ์ครั้งที่ 1).
ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

เบญจพร สว่างศรี และ เสริมศิริ แต่งงาม. (2556). การดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ อำเภอสามชุก
จังหวัดสุพรรณบุรี. วารสารมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ, 1(2), 128-137.

การประชุมวิชาการระดับชาติ “ปัจจัยสวรสฯ ธรรมศาสตร์ลำปาง นำทางประชา พัฒนาสู่สากล

- กมล วิเศษงามปกรณ และวัชร ศรีทอง. (2559). ปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของผู้สูงอายุ ตำบลไผ่ท่าโพ อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร. มหาวิทยาลัยนเรศวร, คณะสาธารณสุขศาสตร์.
- อินทukanต์ กุลไวย. (2552). ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งอดทน และการสนับสนุนทางสังคม กับความสามารถในการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะพยาบาลศาสตร์, สาขาการพยาบาลสุขภาพจิต และจิตเวช.
- สุกรี ศิริวงศ์พากร. (2556). พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร ที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุในกรุงเทพมหานคร. คณะเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร, ปทุมธานี.
- เสาวนิจ นิจอนันต์ชัย และมาลี สันตฐิรศักดิ์. (2553). การสนับสนุนทางสังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดูแลตนเองของผู้สูงอายุ ในจังหวัดสมุทรปราการ.วารสารกองการพยาบาล. 37(2), 64-76
- เบญจมาศ นาควิจิตร. (2551). ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองและความสุขของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุของโรงพยาบาลสังกัดสำนักการแพทย์ กรุงเทพมหานคร. (วิทยาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง

เลขที่ 248 หมู่ 2 ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง 52190

โทร. 0-5426-8701